שו״ת · אחרונים

נפשי בשאלתי חלק ב - שו"ת

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

נפשי בשאלתי חלק ב - שו"ת

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/נפשי-בשאלתי-חלק-ב-שות/
הקובץ נוצר ב־23 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

קדושה 4
נסיונות 49
בחירה 80
גלות וגאולה 86
ניסים 116
תורה 121
זיכוי הרבים 143
בר לבב 166
שידוכים 174
יום החופה 181
שלום בית 183
חינוך 193
שמחה 197
בין הזמנים 210
מועדים 212
שבת 212
פרשת שקלים 217
פרשת זכור 217
פרשת פרה 219
פרשת החודש 220
חנוכה 222
פורים 223
פסח 225
סוכות 226
ראש השנה 227
יום הכיפורים 235
מידות 236
ענוה 236
קנאה 246
חמדה 255
אהבת הבריות 258
קנאות 260
נקמה 262
הודאה 263
צדקה 264
שמחה 270
חשדנות 273
הסתפקות 277
נתינה 285
אמת 288
הכרת הטוב 290
מוסר 291
ליצנות 292
לשון הרע 293
קיצוניות 293
בקור חולים 295
עקביות 296
ותרנות 296
הרגל 299
מדות בגויים 300
עין טובה 301
עין הרע 301

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 **- אסור בשימוש מסחרי**
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) **ל הרב יעקב ישראל לוגאסי שליט"א**
הרב יעקב ישראל לוגאסי שליט"א

קדושה

האם יש תקון לפגם הברית קדש אחר שבזהר הק' מובא שאין מועיל לזה תקון?
כבר זעק על כך ככרוכיא הרב הקדוש "טהרת הקדש", היאך מצליח היצר לתעתע בבני אדם וליאשם מן התשובה, הלא כנגד מאמר זה שבזוהר ישנם מאמרים רבים בזוהר עצמו שכן מועיל תשובה לזה הפגם. והאר"י הק' ערך תיקונים לכל פרטי אופני פגם הברי"ק ואף על החמורים ביותר, תשובה מעלייתא המתקנת את החטא משורשו, אלא כמה בנקל כשרוצים להביא ראיה ליאוש, אזי מיד קופצים על מאמר אחד בזוהר שצריך הבנה אחר שכאמור לעומתו ישנם מאמרים רבים שמועיל תשובה, ונאחזים בו, והעיקר להביא לידי יאוש שהוא הגרוע מן הכל.
היש דבר שאינו עומד בפני התשובה?
מנשה מלך יהודה הלא חטא בעבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים, ונתקבלה תשובתו! גבי דוד המלך עיין בגמרא (ע"ז דף ד' ע"ב) דברי רשב"י שהכשילו הקב"ה לדוד באשת איש כדי להודיע תשובה ליחיד, והכשילם לכלל ישראל בעוון הענל כדי להורות תשובה לרבים.
ירבעם בן נבט שחטא והחטיא את ישראל, ביקשו הקב"ה שיחזור בו.
רבי אלעזר בן דורדיא, שהיה נואף גדול למאד מאד, ועשה תשובה ונתקבלה, וכן עוד מעשה הידוע המובא (במד"ר בראשית סה, כב) עם יקום איש צרורות בן אחיו של רבי יוסי שעשה לעצמו ד' מיתות בית דין, וכן המעשה המובא במדרש (שם) עם יוסף משיתא שנתקבלה תשובתו, וביותר יש לראות כחה של תשובה מהמובא בגמרא סנהדרין (צ"ו ע"ב) בנבוזראדן ששחט תשעים וארבע רבוא על דמו של זכריה ולבסוף נתגייר.
ועוד ועוד לאין ספור ראיות ממקראות ממדרשים מתלמוד ודברי חז"ל הק' שמועיל תשובה, והנה כאן עלה היצר על מאמר אחד בזוהר ואחז בו לייאש בני אדם מתשובה. ועוד אפשר ליישב מאמר זה של הזוהר שאין מועיל תשובה ללא יסורים הממרקים אזי קשה שתשובה תועיל מבלי שיתייסר החוטא, אולם בצירוף היסורים בוודאי שתועיל תשובה.

ובכן אצטט כאן קטע מדברות קודשו של הגאון הקדוש רבינו אהרון ראטה זצוק"ל, שידוע שלא היה כמוהו בדורות האחרונים מומחה בעניני קדושה ובתיקון הפגמים, הוא הגבר אשר רבים השיב מעוון בחייו, ובמותו יותר מבחייו בספריו הקדושים שמלווים עד היום את כל החפץ קרבת ה', ונצטט דבריו בענין זה מה שכתב בספרו "טהרת הקודש", מאמר "פתח התשובה" פ"ג:

והנה הגם שיש תנא בזוה"ק שסובר שאין מועיל תשובה לפגם הברית ח"ו, בודאי אין הלכה כמוהו, כי בזוה"ק גם כן מובא כמה פעמים שמועיל תשובה גם לפגם הברית, וכן אפילו עבד עבודה זרה מועיל לו תשובה, וכן הסכימו כל המקובלים הקדושים ראשונים ואחרונים וכל ספרי היראה, ואין שום "הוא-אמינא" שבעולם בשום ספר ח"ו שלא יועיל תשובה על איזה חטא שיהיה, כי בודאי מועיל ומועיל. רק הלואי שיעשה אדם תשובה כראוי, כי כל העולמות וכל הברואים עליונים ותחתונים מנשקים כפות רגליו וידיו של זה השב בתשובה.

ועוד שם בפ"ד כתב:

ואדרבא, יותר כמה שיותר שירד האדם ופגם, אחר כך בשובו אל ה' יש בכוחו להעלות ולתקן וכו' ממקומות עמוקים יותר, אשר לא אפשר להגיע לשם שום איש אחר רק זה שח"ו הגיע מזלו שנפל בידי הסט"א למקומות שפלים כאלה ואח"כ בהתנחמו ועוסק בתשובה בכל כוחו, זה בלבד מוציא עמו בכח התשובה הרבה נשמות נפולות ונדחות שעולים עמו.

בחור הטוען כי קשה לו מאד כל היום לשבת ללמד ואינו מסגל לזה כלל ולכך רוצה הוא לעבד וגם ללמד, השפיר למעבד הכי?

האסון הוא גדול למאד, כל בחור חייב לדעת, המצב היום הוא לא כאשר היה פעם, שהיה אפשר למצוא אדם ירא שמים ואף בחור, שהיה עובד במשך היום ובעתות ערב היה פונה לבית המדרש ועוסק בתורה כפי יכולתו, אחד כזה אומנם לא היה יוצא ממנו תלמיד חכם, אולם יכל לצאת ממנו איש ירא שמים - "יודע ספר".

אולם היום במצב המקולקל של דורנו, אסון וסכנה לבחור, קודם נישואיו, לצאת לרחוב, הרחוב סוחף ומפתה, וכל בחור הנחשף לרחוב בחזקת שהרחוב יטרפנו, ולפחות בהכרח שיעבור על איסורי תורה החמורים.

לכך על הבחור להבין, שהמצב היום הוא מצב מלחמה, ובעת מלחמה יושבים במקלט, והגם שקשה הדבר למאד להיות יושב במקלט בתנאים מוגבלים - כל אחד מבין שאין ברירה - הרחוב בסכנת מות! עלינו להבין, רחובנו היום בסכנת מות לנשמת האדם, כל

יציאה לרחוב מסוכנת, ועל אחת כמה וכמה יציאה לעבודה ולעסק, ובמיוחד בהיותו רווק, שאז סיכויי כשלונו גדולים למאד מסיכוי נצחונו.
ועל הבחור להבין, בהיותו בתוך ד' כותלי בית המדרש, בזה נחשב הוא ל''קדוש'', כי בכך גובר על יצרו מלהכנס לנסיונות, וביארנו לעיל שתפקידנו היום לברוח מהנסיון, ובזה ''קדוש יאמר לו'', והדברים אמורים לא רק לבחור ישיבה שקשה לו בלימודו, אחר שהתרגל לישב בישיבה - בוודאי שעליו להיזהר מלצאת ממנה משום סיבה שתהיה. אלא גם לבחור בעל תשובה, שאומנם לא התרגל להיות יושב בישיבה אולם לאחד שכזה שטעם טעם-חטא, בודאי השטן מרקד לו בין עיניו להכשילו ולהפילו שוב, וחייב הוא בכל כוחו להשתדל להחזיק מעמד לשהות בישיבה לפחות עד חתונתו, והטוב ביותר הוא שגם לאחר החתונה ילמד תורה שנה או שנתיים לפחות.
וכל דברינו במי שלא ראה ברכה בעמלו בתורה וקצה נפשו מלישב כל היום בבית המדרש, אולם זה שראה ברכה ורק אין לו סיפוק די בעמלו, זה בוודאי חייב להאמין ולבטוח בה' שבסופו של דבר יראה ברכה ולפום צערא אגרא.
כל דברינו כאן המה בדרך כלל, אולם כמובן שיתכנו מקרים שיש לפסוק לבחור באופן אחר ובתנאים מסוימים כדי שישמר מהחטא, ובזה יש להתיעץ עם רב גדול מומחה ומנוסה שחזקה עליו שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן.

במה נתן לקדם פני הרעה שלא לבוא למכשול בעניני קדשה?

נצטט כאן מכתבו של מרן הסטייפלר זצוק''ל שבו מבוארים עצות רבות לכך.
מכתבך הגיעני זה איזו ימים, אינני יודע באופן מיוחד כיצד עובדים על מדת התאוה, רק זאת ידוע לי מתוך הנסיון כי יראת שמים חזקה מונעת את האדם מכל מעשה ומכל גרם מעשה לחטא, והוא בידעו נוראות קדושת נשמתו החצובה מתחת כסא הכבוד, ובידעו גודל הפגם והצער שגורם על ידי זה בכל העולמות, כי האדם הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, והוא ענין גלות השכינה.
וצריך לקבוע בלב כי כל העולם הזה אינו אלא פרוזדור לשבעים שנה, בזמן שעיקר דירתו וחייו של רבוא רבבות שנים לאין שיעור, הוא חיי העולם הבא, ואיך יתכן להחליף חיי נצח על הנאה טמאה של רגע אשר יודע בבירור שאחר כך תנקרהו החרטה מאד.
וצריך לדעת, כי בהתגברו על התאוה לשם שמים, מתקדש מאד מאד שם שמים, והוא עבודה קדושה לשמה ממש כי מלבד זה הנלחם ביצרו אין אדם יודע מזה, וזוכים על ידי זה לסיעתא דשמיא נפלאה בכל הענינין הן בהצלחת התורה הן בתיקון כל המידות והן

בעניני עולם הזה רק צריך סבלנות ולא יחכה שישתלם לו בזמן שהוא רוצה, רק ברוב הימים תמצאנו כאשר יגיע זמנו.
וצריך לדעת כי בכל פעם שעומד בנסיון מקיל על ידי זה את הנסיון על להבא, כי כן טבעה של מידה זו דמרעיבו שבע כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין דק"ז), ובמשך הזמן כמעט שלא ירגיש שום נסיון מכל זה והוא בדוק ומנוסה.
ומועתק בספרי רפואה שהרגיל באותו מעשה דהוז"ל ר"ל נעשה נשבר ועצביו מתוחים ואין לו נחת מחייו, כן הוא בספרי חכמי הרופאים האחרונים של העמים, וצריך לדעת כי בהכשלו פעם אחת לחטוא במזיד, אין זה חטא לאותה שעה בלבד, רק זהו המשך נורא לזמן זמנים ה' ישמרנו כי מעשה גוררת מעשה וכדתנן באבות.
העצה הטבעית להנצל מזאת התאוה הוא היסח הדעת שלא להרהר מענינים אלו כלל, אלא שאי אפשר בשום אופן להסיח דעת ממה שטבעו משתוקק להרהר כי אם כשיהא מחשבתו שקוע מאד בענינים אחרים בהתעניינות רבה, ולזאת כשישים דברי תורה על לבו ויתעניין מאד בהתעמקות התורה בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים באופן שכל דעתו ישוטט בדברי תורה ממילא ינצל מהרהורים אחרים, והוא סגולה טבעית וגם רוחנית כי אור קדושת התורה משמרתו כמו שאמרו חז"ל בסוטה.
ועוד יתפלל אפילו מאה פעמים ביום תפילה קצרה להנצל מאותו עון ומהרהור כי אף על פי שידמה לו שכבר התפלל פעמים אין ספור ולא פעל, אל יתייאש כלל כי ידע נאמנה שסוף סוף תפילתו לא תחזור ריקם וימים יגידו.
(וראה עוד בדברינו לקמן תשובה י"ח).

בחור שחזר בתשובה בגיל האיש מקדש, האם ישא אשה בעודו עם הארץ כדי להנצל מהחטא, או שיעכב שדוכו וילמד תורה ואחר כך ישא אשה?

כך נהוג היום בישיבות לבעלי תשובה, שבאופן שבעל תשובה זה הנו חדש ממש ועדיין אינו יודע בתורה אף דברים בסיסיים, בודאי מן הראוי שיעכב שידוכו ויכנס לישיבה לבעלי תשובה ויעסוק שם בתורה תקופה כמו שנה פחות או יותר - תלוי בכשרונותיו ובהצלחותיו, ואז ישמע משידוך, וישתדל שיהא שידוך באופן שיוכל גם לאחר החתונה ללמוד כמה שנים לפחות בכולל על מנת להעשיר ידיעותיו בלימוד התורה.

הנכשל בטמאת מקרה לילה ביום הכפורים, מתי עליו לדאג ומתי לא?

על כך השיב מרן הסטייפלר במכתביו (קריינא דאיגרתא מכתב קסה):
מכתבו קבלתי והנה לא ידאג כלל וכלל, כי דברי חז"ל אמורים למי שארע לו ר"ל שלא מחמת טבעו כלל, וכגון נשוי ובן ארבעים ויותר עמוס בתורה ויראת שמים אשר המקרה נשלח לו מן השמים בגזירה מיוחדת, אבל אנשים צעירים וכל שכן כשאינו נשוי הדבר

פשוט וברור שאירע הדבר מחמת טבעו שהרהר לפני זמן מה או שהיה בקשוי, כי אפילו הרהור מלפני איזו שבועות גורם סוף סוף לזה, וכן מבואר הדבר בתשובת צמח צדק מליובביץ ז"ל חלק הו"מ בסופו נדפס שער המילואים ושם סי' ס"ד בשם הגה"ק בעל התניא ז"ל שהיה שוחק מאנשים שנצטערו על זה, כי דברי חז"ל הם דוקא לאנשים גדולים מאד שאין להם מצד הרהור כלל ע"ש היטב.

והדבר ברור שאין כאן לא ידאג כל השנה ולא מובטח לו לאחר השנה וכו' וכבר נשאלתי בזה שנה אחר שנה מאנשים שנצטערו מאד ובירורתי שאין כאן בית מיחוש כלל, וכל שכן בבחור שאינו נשוי.

אלא שיש לעשות תיקון המבואר בספרים היינו ללמוד משניות מסכת כלים בעיון ובהעמקה כפי יכלתו, וזה לא מטעם ידאג כו' אלא משום שלא עלתה לו להתפלל בקדושת וטהרת הגוף ביום הכיפורים, והלימוד לשם שמים יתקן כל זה בעה"י.

האם יש לחוש למלבין פני חברו ברבים כאשר נמנע האדם מלתן יד לאשה ובפרט כשהקדימה היא להושיט לו ידה?

על שאלה זו ענה מרן הסטייפלר במכתביו (קסד, קסג, קסה):

בדבר נתינת יד לאשה, אין ספק כי הוא איסור גמור דכל קריבה לערוה אסורה, ולהרמב"ם ז"ל בספר המצוות מצוה ל"ת שנ"ג, והסמ"ג הוא ל"ת מדאורייתא, ולהרמב"ן ז"ל בהשגותיו הוא מדרבנן, ועל כל פנים אין בזה שום היתר, ומי הוא זה שיאמר זכיתי למדרגת רב שמואל ב"ר יצחק או מדרגת עולא.

ואומרים בשם מרן החזו"א זצללה"ה שאמר שזהו בדין "יהרג ואל יעבור", ככל אביזרייהו דעריות.

ואין נפקא מינא בין נשואה לבלתי נשואה כיון שהבלתי נשואה גם כן ערוה מחמת נדה, וגם בפנויה וטהורה אכתי איכא איסורא מ"ונשמרתם מכל דבר רע" שלא יהרהר כו', ומי יאמר זכיתי לבי שלא יגרום לו שום הרהור כלל.

ומה שכתבת שכאשר האשה מגישה מקודם את ידה איכא בזה משום מלבין ברבים אם לא יתן, ח"ו לומר כן דאפילו ודאי תתבייש ברבים אין בזה שום צד היתר במה שהאחד יתבייש מחמת מניעת עבירה, ואמרו חז"ל המוצא כלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק, ורב אדא ב"א קרע כרבלתא בשוקא שהיה שוה ד' מאות זוז מאשה אחת, בפ' ג' דברכות. במקרה שיהיה נמצא במצב בלתי נעים ע"י מניעת יד יכול לומר לאשה: מסתמא אין את יודעת שיש בזה איסור אבל אסור הוא ע"פ תורה"ק.

עוד כתב הרב במכתב נוסף:

...וזה שקר גמור, כי לא ימלט שאיש צעיר יגע באשה ולא יגרום לו שום חימום ר"ל או איזו הרגשת הנאה מעריות ר"ל, ובזכרוני שכבר רמזתי במכתבי הראשון דאין לנו ההיא דעולא בסוף קידושין בזמנינו.

על מה שכתבתי דלא שייך כלל וכלל מלבין פני האשה במה שהיא מתביישת על מניעת נתינת היד שהיא עבירה, פטפט הכותב דברים שאסור לשומען וכתב דיש כאן גדול כבוד הבריות שדוחה אפילו בקום ועשה לאיסור דרבנן כההיא דאו"ח סי' י"ג במצא בשבת בכרמלית שנפסקה ציציתו.

ואסור לומר דברים הללו וכו', ועיי"ש שהאריך בדבר.

בענין מה שמפרסם בספה"ק שהפוגם בברי"ק כל תורתו ומצותיו הולכים לסט"א, אם כן וכי התרה הרצועה למי שעדין קשה לו לפרש מן החטא שיעזב את התורה לגמרי?

הגדרה מאירת עינים בענין זה כתב לנו מרן הסטייפלר במכתביו (קריינא דאיגרתא יב):

א. ח"ו לומר דהמצוות שרשע עושה אינם מצוות, האמת הוא דאפילו מי ששקוע ר"ל בחטא הזה הידוע ועדיין לא עשה תשובה מכל מקום חייב בכל התורה כולה, ובעבור כל מה שלומד ומקיים יקבל שכר בעולם הבא כשאר אנשים צדיקים, רק שהשכר יבוא אחרי שיהיה נגמר תיקונו על ידי גיהנום וכיו"ב. ומש"כ ספרי יראים שהתורה ומצוות שלו הולכים ח"ו להס"א ר"ל, הוא ענין אחר אשר מי שאין לו מושג בקבלה לא יתפוס ענין זה, והוא כי כל מצוה ומעשה טוב גורם השפעה מן השמים ואותה השפעה טובה מסייעתו להצלחה הן ברוחניות והן בגשמיות, וכשהאדם שקוע ר"ל בחטא הידוע אזי אותה השפעה הבאה ע"י תורה ומצוות שלו נחטפת ע"י הס"א, וזהו באמת גלות השכינה שכביכול הקב"ה ישפיע הטובה לשונאיו הם כוחות הטומאה ר"ל, אבל עצם המצוות והמעשים טובים אינם נגרעים מהאדם הזה כלל וכלל רק ההשפעה המגיע לו מחמת התורה והמצוות היא נחטפת וכנ"ל. וגם זה אינו אלא לפי שעה כי אחר כך כשהאדם מתקן את החטא הזה אזי מוציא הוא מהס"א כל מה שגזלו מחלק הקדושה שהיא שייכת לו וכמ"ש: "חיל בלע ויקיאנו". (וראה להלן בסוף תשובה זו עוד מענין זה).

ב. הספרים הקדושים מתוך כוונה לעצור בעד החוטא כתבו בביאור עצום איך שעל ידי חטא זה נחטפים ר"ל זכויותיו (היינו כנ"ל לא עצם זכיותיו אלא ההשפעה כנ"ל] וקיצרו לבאר צד השני, דהיינו, אע"פ שכמה פעמים נכשל ר"ל מ"מ אם לעומת זה הרבה פעמים מנצח ומתגבר על התאווה אז באותו פעם שמתגבר על התאווה הבוערת בו באופן נורא הרי הוא ממשיך אור הקדושה על עצמו ועל העולמות באופן קדוש מאד מאד, וחלק גדול מאד מהניצוצות הקדושות [מה שנחטף השפע להס"א] הרי הוא מוציאם ומחזירם

לקדושה ואין לשער גודל רוממות קדושת זה האדם הכובש תאוותו בזמן תוקפו והוא אז בבחינת יוסף הצדיק. והכלל אדם שיש לו מלחמת היצר ופעמים מנצח ופעמים נכשל ר"ל הרי כמו שהחטא נורא ואיום, לעומתו [ע"י שמנצח הרבה פעמים] זכותו הוא נורא ואיום מאד ויזכה עי"ז לתקן בחייו את מה שפגם ולהחזיר לצד הקדושה כל הניצוצות הקדושות שנעשקו ע"י עוונותיו ר"ל.

ג. עיקר התיקון לחטא זה הוא התורה ובפרט יגיעת התורה היינו כשלומד גם בשעה שאין לו תענוג מהלימוד, ולומד רק משום שכן צוה השי"ת כגון שחוזר הסוגייא הרבה פעמים או שמייגע מוחו להבין היטב דברי תורה.

הכלל מי שמייגע בתורה לשם שמים, ודאי שסוף סוף יזכה לתקן את אשר קלקל ולהתגבר על יצרו, וגם תזכור בשעת תוקף התאוה גודל הזכות הנורא נוראות אשר [אפשר] להשיג ע"י התגברות התאווה הזאת... ע"כ מדברי הרה"ק הסטייפלר זצוק"ל.

ועוד יש להוסיף בענין שפתחנו בו והוא החשש שהולכים כל המצוות לסט"א, ובפרט שמקרא מלא הוא: "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי", ובכן יש לך לדעת פרט חשוב, דישנם ב' אופני רשעים ישנו רשע שחי בהשקפה של "בשרירות לבי אלך" ובטוח הוא בנפשו כי "שלום יהיה לי", ואין לו שום נקיפת מצפון מחטאיו, ואכן הוא שומר מצוות בדרך מצות אנשים מלומדה כי כך חונך, וכמו כן יתכן מפני שזוהי המחויבות שלו כלפי החברה בה הוא נמצא, וכמו כן זוהי מחויבותו כלפי בני משפחתו אחר שהם חיים באורח חיים דתי, אולם הוא ריק מכל תוכן, זהו שתורתו ומצוותיו אינם לרצון לפני ה'.

אולם רשע שלבו נוקפו, וכשחוטא הוא בכעס על עצמו, ולאחר החטא מתמלא הוא בחרטה, והדאגה והיגון ממלאים את חלל לבו, אחד שכזה בודאי מחובתו מיד לשוב במלוא כוחו לתורה ולתפילה ובודאי שלא רק שלא יבזהו הבורא, אדרבא, יתפאר בו בראותו אותו כבן נאמן לאביו שאף שנפל ונתרחק, לא חושש מכך, ובכל זאת נדחף בבושת פנים שוב לאביו, שזה מראה על אמונה תמימה וכנות אמיתית של בן שכזה כלפי אביו.

אסון הוא לאחד שכזה אם יחדל מתורה ומצוות וימתין לאיזה שעת כושר שתבוא מאליה. ברור הוא שאם לא יזרז עצמו ילך מדחי אל דחי, וזה, אם יחשוש שתורתו לא מקובלת ידע שזו עצת יצרו להדיחו לגמרי מגבול הקדושה.

ובפרט הבטחה זו אמורה לדורנו דור המסיים בדבר דוד מלך ישראל:

פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם תיכתב זאת לדור אחרון.

והוא להיות כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו, ובמיוחד בדור האחרון בנסיונותינו וביסורינו הקשים התקיפים והתכופים עלינו חדשים לבקרים.

בן תורה שנצרך מסבות המצדיקות וע"פ שאלת חכם לפרש ולצאת לעסק לפרנס עצמו, במה עליו להזהר ביותר כדי לשמר על הגחלת שבו שלא תכבה?

מרן הסטייפלר במכתביו כותב הדרכה נפלאה לכגון דא:

א. לקבוע עתים לתורה בכל יום לכה"פ שני שעות חוק ולא יעבור, והלימוד יהיה בעיון ולברר את היוצא להלכה ולמעשה על מנת לעשות ולקיים, ואם אפשר למצוא חבר תלמיד חכם ירא שמים ובעל שכל ישר מה טוב, והוא חיוב גמור מדינא שכל אדם בין עני בין עשיר נער וזקן ואפילו בעל יסורים גדולים ר"ל חייב לקבוע עתים לתורה ביום ובלילה כמבואר בסי' רמ"ו ביו"ד.

ב. להתפלל כל התפילות דוקא בצבור והוא גדר גדול, ובסוף כל תפילת שמונה עשרה להתפלל ולבקש רחמים שלא יתקלקל ח"ו באמונה ומחשבות פסולות ר"ל, והרבה תפילה עושה.

ג. להיות רגיל מאד בטבילה במקוה, וטבילת עזרא יהיה כחובה וזה מביא לידי קדושת המחשבה וטהרת הנפש.

ד. לשמור מאד שבת כהלכתו בכל דקדוקיה, וכל יום הש"ק יהיה קודש לה' להתעסק או עונג שבת או בתורה ועבודתו ית', ולא לדבר בו דברי חול ובדיחותא וכיו"ב ולא לקרוא בו ביום עתונים וכיו"ב, וקדושת שבת מגינה על כל ימות החול.

ה. לקבוע עתים בכל יום ללמוד ספרי יראים מוסר וחסידות והלימוד יהיה במתינות, לכל הפחות רבע שעה בכל יום והוא שמירה גדולה לזכור שהוא עבדא דקוב"ה, והתורה אמרה השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך, צריך לזכור תמיד שכל מה שיש במציאות וכל עניני הרגשיות וכל עניני שכליות הכל הוא ניצוץ מאור אין סוף ברוך הוא וכולא קמי' כלא חשיבי, וגם האדם עצמו אינו דבר כלל וכלל בלא חסדי הבורא ית' המחייהו בכל רגע בתורת נדבה וחסד, ולהיות נכנע בעיני עצמו, ואמרו חז"ל ענוה מביאה לידי יראת חטא ויראת חטא מביאה לידי חסידות וחסידות מביאה לידי רוח הקודש, ענוה והכנעה מצלת על הכל, דהשי"ת את דכא.

אינני כותב דברים מלבי רק ממה שקלטה נפשי מספרים הקדושים, השי"ת יהיה בעזרו שיצא לשלום שלם מן השבר והשפיכה שלו' בתורתו וזכות אבותיו מסייעתו.

במה ששאלת בדבר מקרה לילה שארע לך באפן תכוף והנך נשבר מכך מאד היאך להתיחס לזה?

ראשית עליך לדעת דברי החיד''א בספרו ''עבודת הקודש'', (''צפורן שמיר'' סוף סי' ז') שמקרים אלה פוקדים דוקא את אלו שמתקדשים, ולא את הפורקי עול ומחללי הקדושה, וראה עוד מה שכתב בזה הגה''ק הרב ''טהרת הקודש'':

והנה הרבה והרבה התלוננו לפני בענין זה, ודע אחי חביבי, שהיו נשמות גבוהות וקדושות שהיצר רדף אחריהם בענין זה מאד, וכמעט שברוב לילי השבוע הזדמן להם זאת, וכו'.

ויש נפשות שמצד מזלם מצד בירור הרע שבנפשותם וכו', בדרך זה תיקונם דוקא.

ועו''ש:

ודע חביבי שבאם תרצה לתקן נפשך, אז הגם שתראה ח''ו שהיצר רודף אחריך בענין הקרי ומחשבות - אל תירא ותפחד, והגם שתראה שיזדמן לך אפילו בכל לילה אל תפחד כלום, ואל תתעצב, והשמר מאד מלדאוג ומלהתעצב מכך.

והעיקר שתזהר ותשמר מראיות אסורות במזיד ח''ו, ומלהכניס עצמך ח''ו להרהורין בישין וכדומה.

ולאחר מקרה בלתי טהור יש ליזהר לילך למקוה ליטהר, וגם במקוה יש ליזהר ולשמור עצמו מראיות ערות חבירו, או אפילו מראית האנשים הערומים שם, ובפרט אוי להם לאלו שהולכים ליטהר ומשוחחים ערומים במקוה ובמרחץ ונכשלים ומקלקלים ונטמאים יותר ממה שמיטהרים, אלא יטבול בצניעות ככל האפשר ומיד יצא.

ועוד ראה בענין זה בדברינו לקמן בנושא ''נסיונות'' (תשובה כה).

ששאלת בדבר ההרהורים ומחשבות זרות מכל מיני מחשבות שנשכחו כבר ממך והנה צצים ופורחים המה במחך ובפרט בשעת תורה ותפלה, מדוע באים הם אחר שהתנתקת מהם, וכיצד יש להתיחס אליהם?

מובא בספר ''דרך פיקודיך'' ועוד הוא בספה''ק שאין אדם מתחייב על מחשבה רעה אלא אם כן מחזיק הוא בה להרהר בה, אולם מחשבה רעה שבאה לאדם בעל כרחו ואינו חפץ בה ומנסה לסלקה ממנו, לא די שאינו נענש עליה אלא אדרבא, גם מקבל שכר על כך, לפי שבזה מקיים ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, דהרי אימתי מקיים לאוין אלו וכי בשעה שהוא ישן?! הלא רק בזמן שבא דבר עבירה לידו ופורש.

ולכך אין להצטער ולהתעצב ממחשבות טרדניות אלו.

ובפרט שמובא עוד בספר ''טהרת הקודש'', דכשאדם פוגם בברי''ק ונצרך לתקן את אשר עיוות, במה תיקונו? שכשיעשה תשובה יחזרו להשתולל בקרבו אותם מחשבות ומתוך שיצטער מהם - בזה מתקן לאותם פגמי מחשבה שפגם בהם פעם.
ומוסבר שם שהענין הוא כך.
כנגד מה שפעם בעבר - התענג על אותם מחשבות עבירה, והרהר בהם במזיד, עתה כשעושה תשובה באים לו אותם ציורים, ועכשיו שמצטער מהם, בזה עצמו מתקן לאותם מחשבות איסור. בזה שעתה משתדל בכל כוחו להסירם, ומקיים מצות ''ולא תתורו'' כאמור, מתקן מה שפגם פעם באיסור ''ולא תתורו''. ובפרט כשאלו מחשבות של שנים עברו, ששכחם כבר לגמרי ועתה מתנוצצים במחשבתו, אדרבא, הוא מורה על שהינו מסיים תיקונו, ותיקונו עלה יפה עד שבאים גם המחשבות הנדחות והשכוחות להיתקן, כך מבואר בטה''ק.
ולכן אל לך לקוץ בסבל מחשבות אלו, אלא להשתדל לדחוס מחשבות תורה ויראת ה', ובמשך הזמן כשיראה ה' בעניך יטהר מחשבותיך כרצונך, אולם בינתים גם אם יעבור זמן רב של מהלך כזה, סבול אותם בסבלנות, ודע כאמור, שלא די שאין לך להצטער מעוון אותם מחשבות, אדרבא בזה הנך מקבל שכר ומתקן למה שפגמת פעם.
וברור שכל האמור, הוא באדם המשתדל בכל כוחו לשמור עצמו מחטאי ראיה שמיעה וכיוצא, אלא שעם כל זה עולים וצצים בלבו מחשבות איסור.

ששאלת האם יש חלול ה' בכך שאתה שומר את עיניך מלהכשל במקום עבודה ונראה בכך כפנאטי וקיצוני?

תמהני עליך היאך רואה אתה בזה חילול ה', וכי יש קידוש ה' גדול מזה?!
לדבריך, אם כן נחדול מחיובינו לבורא כשאנו עם בני אדם המכעיסים אותו או הטועים מעליו, היעלה על הדעת כדבר הזה.
הלא עינים זהו האבר היסודי שבאדם שכל שלל הבעיות והתסכולים של האדם נובעים מזלזול בשמירת איבר העין.
כל הארת הדעת של האדם בתורה ובהכרת הבורא תלויה בעין.
כל התאוות והחמדות קטנות הם לפעול להרוס ולהחריב את האדם לעומת תאות העריות שתחילתה היא מהעינים.
וכשחש האדם הרהורי עבירה בדיבוריו עם פקידות במקום עבודה, או יתר נשים המהלכות שם בפריצות, מחויב הוא להציל עצמו בכל כוחו, וכמובן שעליו לעשות זאת באופן מתון ומכובד ולא להשתולל ובתנועות משונות דמאחר ואינו חייב לעשות כן

הרי יש בזה חילול ה', ואדרבא, כשעושה זאת באופן הראוי מקדש הוא שם שמים, שכן יראו אלו הזונים אחר ליבם ועיניהם לראות הכיצד נוהג יהודי נאמן ה' בכבישת יצריו, הכיצד גבור הוא לנטות מאשר יחשקנו לבו ולכוף יצרו לרצון ה', וממך יראו וילמדו כמה מאושר אדם שהוא בעל הבית על עצמו לבלתי היותו משועבד לרצונותיו, כי אחרי הכל "יודעים רשעים שדרכן לשאול" כמבואר באגרת הגר"א, אלא שהמדות הרעות והתאוות מונעים מהם לישר דרכן, ואם כן כשרואין אדם חזק שמציל עצמו מן השאול והולך בדרך הישר, רואים בו כגבור, ואף שכלפי חוץ יהיו כאלה שיחסם אליו יהא בלעג ובלגלוג, ללא ספק שבפנימיותם מלאים הם בהערכה והערצה אליו ורק מקנאתם בו ומבושתם ממנו יפגינו זאת בדרך של שלילה כידוע.

ששאלת היאך לנהג בשמירת העינים האם נצרך לילך עם ראש מורד למטה פן אכשל, או לא נצרך עד כדי כך?

תלוי היכן הנך מסתובב, אם מהלך אתה ברחובות המועדות לפורענות ובזמנים שאין פסע ללא פשע, בודאי שמלכתחילה חובה מוטלת עליך להוריד עיניך ולהלך כשעיניך לנוכח יביטו כשראשך כפוף שמא תיכשל, ולא נכון לחשוב: אלך כדרכי, וכשאביט במראה האסור אוריד עיני למטה, זה אינו נכון, שהרי אתה נמצא במקום המועד למראות האסורות וברי הדבר שכמעט בכל הרמת עין תיכשל, אם כן היאך יהא מותר לך להביא עצמך לאיסור ואף שתפרוש ממנו אחר כך.

והלא אם המהלך במקום פריצות כשאיכא דרכא אחרינא, אף על פי ששומר עיניו לבלתי ראות - נקרא רשע כמבואר ברשב"ם (ב"ב נז ע"ב), על אחת כמה וכמה לענייננו שהמהלך במקום ששכיח שם ליכשל והולך הוא בעינים מורמות, ומחליט דכאשר יתקל במראה האסור יוריד עיניו, בודאי שחמור הוא מהא דהרשב"ם, ומינה יש לך ללמוד שכל זה שאמרנו שמחויב הוא להוריד עיניו זהו דוקא בדליכא דרכא אחרינא, דאם איכא דרכא אחרינא גם כשיוריד עיניו מלכתחילה נקרא רשע.

ואכן אם מהלך אדם ברחובות שוממים, או בשעות לילה מאוחרות כשהרחובות ריקים מאדם, או נוסע מעיר לעיר בדרך מדבריות, מסתמא בודאי שאין חובה עליו להוריד עיניו ורק אם יתקל באיסור יוריד מיד עיניו למטה.

האם בימינו ישנה בכלל תביעה להתגבר על נסיונות תכופים ותקיפים שאנו מקפים בהם, כי, לפי הנראה, זה מעל יכלת אנוש?

ובכן, הראיה הפשוטה שבהחלט כן ישנה תביעה על כך, שהרי עובדה שרבים כן מצליחים, ואין המדובר ביחידים רבים, אלא אפילו בעדות וקהילות רבות שלקחו לעצמם לשמור ולגדור את עצמם מראיות אסורות, ואכן מצליחים.

ובכלל, טעות לחשוב שאיזושהי מצוה מהתורה בוטלה מפאת הנסיבות השונות בתקופות מסויימות, שהרי מעיקרי הדת - שהתורה לא השתנתה ולא תשתנה לעד ולעולמי עולמים. וענין שמירת העינים הינו הלכה ולא חומרה וחסידות. והדברים מבוארים ברמב"ם בהלכות איסורי ביאה (פרק כא הלכה ב): "אסור לאדם לקרוץ ברגליו או בידיו, או לרמוז לאחת מן הערויות, או לשחוק עמה, או להקל ראשו, ואפילו להריח בשמים שעליה, או להביט ביופיה אסור, ומכין למתכוין לדבר זה מכת מרדות. והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין להנות - כמי שנסתכל במקום התורף".

ועוד שם בהלכה כ"א: "אסור להסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. אפילו להסתכל בבגדי צבע של אשה שהוא מכירה אסור, שלא יבוא לידי הרהור".

ועוד ברמב"ם הלכות תשובה (פ"ב ה"ד): "המסתכל בעריות ומעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר: וכי בעלתי או קרבתי אצלה?! והוא אינו יודע שראיית העינים עוון גדול הגורם לגופן של ערויות, שנאמר: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"".

וכן הסמ"ג (ל"ת קכו), טור, שולחן ערוך אבן העזר (סימן כא), מביאים דברי הרמב"ם להלכה, וכן הסמ"ק (מצוה לג) מונה אותה במנין תרי"ג מצוות, וכן מובא ב"חרדים". ורבנו יונה כותב: אסור להסתכל באשת איש מהתורה, ובפנויה מדברי קבלה, ולהרהר אסור מהתורה אפילו בפנויה.

ובפרט שיש לכל הבא לכבוש יצרו בזה לידע שאחד השקרים הגדולים והמוצלחים של היצר בזה, הוא שמדמה לאדם שעוצמת מלחמתו שחש בה היום, וקשה היא מנשוא עליו, ועולה לו ההצלחות בדמים מרובים ובקושי רב, כך יצטרך ללחום כל ימיו, ובכך מיאשו יצרו ממלחמתו עם יצרו באמור לו: וכי יעלה בכחך להילחם כך כל ימיך, והלא גם אם תנצח פעם או פעמיים וכי תוכל שאת מלחמה זו כל ימיך, ומדמה לו שמצבו של עתה ימשך לעוד חמישים או שישים שנה ובכך מיאשו מלנסות להילחם, בטענה כיון שבין כה לא תוכל לעמוד במערכה של מלחמה זו לשנים רבות מה לך א"כ לנסות להתחיל בה.

וזהו שקר גדול ומוצלח, כי ידוע וברור שכל ההתחלות בלבד הם הקשות, ומי שעמד בנסיון פעמיים ושלוש, חש הוא גבורה עצומה וסיעתא דשמיא שאין לשער בשכלו כלל,

ויצרו נשבר ומניח לו לזמן מה, וגם אם נכשל עוד לאחר מכן יש בכוחו לקום, וכך גדל פער הזמן שבין מכשול למכשול ומעט מעט יגרש ליצרו עד שיסלקנו מעליו, וזה בדוק ומנוסה.

וכלל גדול בידינו: לא כל דבר שנראה כהר, ומעל היכולת כן הוא כפי האמת. הדבר לא רק בענייני דת ומצוה, אלא בכל מילי דעלמא.

נתבונן:

כמה בעלי מקצוע שדחפו את עצמם בלית ברירה להשתלם במקצוע מסויים, אף שהיה אותו מקצוע נראה להם רחוק מתכונתם, אלא שהחליטו בכל זאת לנסות ולהתעקש, ואכן הצליחו.

ואם דיברנו בבעלי מקצוע - שאין דבר העומד בפני הרצון, ולאחר התעקשות השיגו שלימות אף שלא נצטוו עליה - על אחת כמה וכמה בדבר רוחני, ובפרט בענין הקדושה שכל גופי תורה תלויים בו, כמו שנבאר לקמן, בעז"ה, שודאי הסייעתא דשמיא בזה תביא להצלחה וגבורה אחר שנצטווינו עליה. דאם לא כן, היאך יתכן שנצטווה בדבר שהוא למעלה מיכולתנו ושההצלחה בו לא תתכן?!

ובאמת זו הסיבה שלעתיד לבוא נדמה יצר הרע לצדיקים כהר, לפי שבאמת בכך היה כח הפיתוי שלהם בהתדמותו להם כהר. ומשמעות "הר" היינו, מה לכם להתחיל בעבודה זו, הרי היא למעלה מיכולתכם, ולרשעים כחוט השערה, להורותם שבאם היו מתבוננים שאינו אלא "נראה כהר" היו מצליחים לכובשו כ"חוט השערה".

והנה עוד יש להתבונן בחשבון פשוט, הלא אמרו חז"ל: "אם תעזבני יום - יומיים אעזבך", והנה ידוע מה שאמרו חז"ל: שמדה טובה מרובה ממידת פורענות פי חמש מאות פעם. וא"כ נתבונן, אם במדת פורענות נאמר שהעוזב להקב"ה יום עוזבו הקב"ה יומיים, הרי שזה המתקרב להקב"ה יום בוודאי יתקרב אליו הקב"ה אלף יום שהוא פי חמש מאות מיומיים של פורענות!

ועוד יתבונן זה הצעיר שמדמה לעצמו שמלחמתו תימשך כך עוד עשרות בשנים, שהרי לעוד שנה או שנתיים ישא אשה, ובכך מתקיים בו: "שמשמרות אותנו מן החטא", ואם כן היאך הגיע זה לחשבון של מלחמה חמישים שנה... אין זה אלא שהיצר נראה ומראה את הנסיון כהר, אולם למתבונן יראה ששקר ענה בו יצרו.

והכיצד נוכל, באמת, להתעלם ממציאות ה"הר" הגדול הזה - נסיון מראות אסורות - נבאר זאת בהמשך, בעזרת ה'.

נסיתי לא במעט להתגבר, ומאחר והמעידות היו תכופות, לא נראה טעם להתחיל כל פעם מחדש

על כך יש להשיב תשובה אמיתית, שאולי נראית מחודשת:

המבוקש מהאדם הוא כלל לא לנצח, אלא להלחם. לנצחונות דרושה סייעתא דשמיא מיוחדת הניתנת לבסוף, כשמן השמים מחליטים. אבל כדי שיחליטו מן השמים ליתן לך את מתנת הנצחון, דורשים ממך את מאמץ הלחימה. גלוי וידוע לפניו יתברך שהמעידות תהיינה תכופות, ובפרט בנסיונות של עכשיו. ואם כן, נתבונן, האם הקב"ה דורש מאתנו כל פעם לנצח?! הרי זה בלתי אפשרי. וכי יתכן שיוכל מישהו לומר על עצמו שמיום עומדו על דעתו לשוב - הצליח בכך מיד לבל יכשל עוד כלל?! יכול מישהו לומר שלא עברו עליו ירידות ונפילות רבות, ולו יהא זה גם אדם גדול, הלא על זה כבר התאונן הגאון ר' יצחק הוטנר בעל ה"פחד יצחק" באומרו: כותבים על גדולי ישראל השגותיהם, מעלותיהם, מדרגותיהם, מופתיהם, אבל מדוע מתעלמים מלכתוב את דרך עלייתם שהיתה רצופת קשיים ונסיונות לרוב, הלא זה עיקר הלימוד שיש ללמוד מתולדות ה"חפץ חיים", ה"בן איש חי", ה"חזון איש", וכן כל גדולי ישראל.

על אחת כמה וכמה אנו, בירידת הדורות, תשושי הכח, מחוסרי יציבות, ומאידך נוסף עלינו רבוי הנסיונות לאין שעור בכמות ובאיכות, ובפרט שאיננו צדיקים שלא נכשלנו מעולם אלא אנו בגדר בעלי תשובה, הכיצד יתכן שנדרש מאתנו תמיד לנצח מבלי למעוד? הרי זה שקר גדול לומר כך. וחייבים אנו לומר, שהמבוקש מאתנו - להלחם ולהתחיל כל פעם מחדש בגדרים ובעצות מחודשות, וגם אם נפלנו כמה פעמים באותו יום ובאותה שעה - להתחיל כל פעם מחדש, ובזה אנו עושים את המוטל עלינו. פשוט לא לנטוש את מערכת המלחמה. עם הפציעות, עם הכאבים, לחבוש אותם חבישה זמנית, וכחייל נאמן לקום בשארית הכח להתחלה חדשה.

היש הצטיינות גדולה מזו בפרט בימינו?! היש שעשועים גדולים להשם יתברך מאשר לראות תשושי כח, חסרי עצה, דור יתום המתמודד במעט ידיעתו, במעט כוחו, על מה שכן כבר אפשר להתמודד?!

וסוד הדברים, מדוע זה השב בתשובה נצרך ליפול ולקום, ולא מתקיים בו מיד: "הבא ליטהר מסייעין אותו"? התשובה לכך מובאת בספר "צדקת הצדיק" לר' צדוק מלובלין (אות קמט) שהוא מפני שישנו בכל פעם קטרוג על תשובתו של זה השב, וטענת המקטרג שעדיין אין בתשובתו די כדי להווכח שאכן שב הוא בכל לבו לעומת מה שחטא כל כך, וכשמתקבל קטרוגו של זה המקטרג נצרך זה השב מפני עוונותיו הקודמים להתנסות שוב ולהוכיח את עצמו מחדש על עוצמת תשובתו וכי אכן שב הוא בכל לבו

באמת, ולכך מתמודד עוד בנסיון זה - אם ינצח - מה טוב, וגם אם שוב יפול - יקום, ובכך שאינו נשאר בנפילתו, בזה מוכח שתשובתו אמיתית, שהנה בשום אופן אינו מוכן להשאר במצבו הקודם, ואף שנזרק כביכול החוצה עם כל זה בכל כוחו חוזר שוב לאביו שבשמים, לא נרתע ולא נסוג משום דחיה שבעולם.

וברור הוא, שאם אתה אכן עושה את המוטל עליך, והוא להתחיל כל פעם מחדש - הרי שאהוב אתה למעלה ולמטה. כי מה אכפת לך מהירידות והמעידות שעברת, הלא בין כה המה בלתי נמנעות, וכן דרך הגדילה - מנפילות וקימות. את כל הנפילות אפשר בסוף לתקן. חרטה על העבר, תשובה וודוי, מתקנים הכל. העיקר שלא ליטוש את כלי המערכה ולהרים ידים כשבוי ונכנע לאוייב.

עוד היה אומר ר' יצחק הוטנר זצ"ל: "שבע יפול צדיק וקם" - אנשים חושבים שכאן בא הכתוב להשמיענו מעלת הצדיק בזה שנופל וקם, ולא מבינים שכאן בא לומר לנו מהות דרך גדילת הצדיק, שהיא רק דרך "שבע יפול וקם", שדרך הנפילות והקימות צומח צדיק, כי רק אז מתחזק הוא להילחם ברע בכל כוחו בגדרים וסייגים, ורק בכך בא הוא לידי מסירות נפש, מה שאין כן באם לא היה בחשש נפילות לא היה מה שיגרום לו להתאמץ בתורה ותפילה ומסירות נפש. וזהו התנאי לצמיחת הצדיק, ועוד כאמור היות והנפילות והדחיות שנופל ונדחה זה השב וכביכול נחשב הוא כמסולק מפני ה', ונפילותיו המה סיבה ליאוש נורא, ואם בכל זאת אינו נרתע ואינו נסוג לאחור, ושב על אף הכל לבוראו זהו סימן ששב בכל לבו.

אם כן, מה בכך שהתחלת כמה פעמים ולא הצלחת. תמנה את ההצלחות, לא את הכשלונות. שים לב על מה שכן הצלחת ומכח זה להמשיך לקום ולנצח.

ושמעתי מאחד גדולי המשגיחים כאן בירושלים סיפור נפלא על כך.

אחד בא לסטייפלר זצוק"ל ואמר לו: רבנו, אני נכשל הרבה. שאלהו הרב: האם גם אתה מנצח? ענהו אותו אחד: אבל אני נכשל הרבה. שאלהו שוב הרב: אבל לפעמים אתה כן מנצח? ענה לו שוב: רבי, אולם הכשלונות רבים המה. שאלהו שוב הרב: בכל זאת, תענה לי אם לפעמים אתה כן מנצח? או אז הבין התלמיד כבר את שאלת הרב וענהו: אמת, לפעמים לפעמים אני מנצח. אמר לו הסטייפלר: ובכן, לך בכוחך זה, לך בנצחונות אלו המועטים, עליהם תשים לבך, מהם תשאב כח ועידוד ותמשיך הלאה.

כלל גדול בידינו: אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו. ואם הדברים אמורים על ההשתדלויות שחייב אדם למצוא גדרים וסייגים כדי להמלט מהרע, ועם כל זה - כל

אשר בכוחך לעשות - עשה, על אחת כמה וכמה שהדברים אמורים לגבי הנצחונות, שאין הקב"ה בא בטרוניא לאדם שעשה את השתדלויותיו ולבסוף נכשל.
והגם שבודאי צריך תשובה על מה שנכשל אדם אף שהשתדל בכל כוחו, וזאת משום שברור שיש לו אשמה במה שנכשל וזה מסיבת מחדליו הקודמים, אולם עתה שנתן על לבו להיזהר ולשוב, אין הקב"ה בא בטרוניא עליו אחר שמשתדל הוא להחלץ ממצבו.
וראיתי במכתב מהגאון הקדוש הסטייפלר זצוק"ל, שעצם ההתגברות והקימה מהנפילה, הוא התיקון הגדול ביותר, והוא גופא הנצחון.
ונראה עד כמה שזה אמת, בהקדים דבריו המפורסמים של הבעל שם טוב זצוק"ל, שהיצר, שמפתה לעבירה, אין כוונתו להסתפק בעבירה עצמה, אלא בעצבות וחלישות הרוח שתצמח לאחר מכן.
הבה נתבונן למי נכון לקרוא "סוחר מוצלח": לזה שעובד קשה וגם מרוויח הרבה? הרי סוף-סוף עובד הרבה; לזה שעובד הרבה ומרוויח קצת? בודאי סוחר לא יוצלח הוא; אלא מה הוא סוחר מוצלח? הלא זה שעובד קצת ומרוויח הרבה.
וזה חשבון פשוט של אותו סוחר - יצר הרע. הוא אומר: מה יצא לי מהעבירה שיעבור האדם, מה אני אפסיד בזה כל כך? הלא סוף-סוף יעשה תשובה בסוף ואולי גם יהפך לו לזכות, נמצא שאני עובד קשה ומרוויח קצת ואולי גם מפסיד. לכן מטרתו כסוחר מוצלח - להחטיא בחטא אחד, ולגרום לחלישות דעת מביכה ומסבכת כתוצאה מאותו חטא.
וכאן תהא מפלת האדם, בראותו: השתדלתי, למדתי מוסר, התפללתי, צמתי, זעקתי, נתתי צדקה, עשיתי כל מיני סגולות, ובכל זאת נכשלתי בחטא שלא צפיתי לו, היש תקוה לאחד כמוני?! איזו השתדלות אני יכול לעשות יותר ממה שעשיתי ובכל זאת נכשלתי. עשיתי את המקסימום. אם כן, אין טעם הגיוני לחזור שוב על אותה השתדלות כשהיא נבחנה ככושלת.
ומי שהוא "חסיד" יכול גם להסיק מכך מסקנא שאין הקב"ה חפץ בי, והראיה שאינו מסייעני, וחושב עצמו ליודע דעת עליון מבלי לשמוע בת קול כאלישע בן אבויה.
ובאמת, כמה כח דרוש לאותו עובד ומשתדל לחזור למצבו הקודם, כמה נאמנות דרושה מאותו אדם לבוראו להיות שוב נכנע ומשתדל מחדש. ולאחד שכזה יש להשיב:
אין שום התגברות שהולכת לחינם. כל השתדלות ומאמץ פועלים פעולתם קדימה. ולכן, טעות לך להבין שמעתה מבקשים ממך יותר ממה שעשית קודם. זה אינו בהכרח כלל. הדרוש ממך הוא פשוט לחזור על אותו מאמץ והשתדלות שעשית בעבר, ולא ליפול ולחדול ממנו, וזהו הנצחון!

לסיכום - הנך רק צועד קדימה. אם מן השמים מבינים שעדיין מגיע לך להיות סובל ונטרד בסבל העליות והירידות לצורך התועליות שיש מהם (כמו שביארנו ענין זה באריכות בספרנו "בים דרך" פרשת "בלק" מאמר פ), אם כן, לא בהכרח שמבקשים ממך לעשות יותר מכוחך, אלא פשוט להסתבלן בעוד כמה פעמים של נפילות וקימות, ואם כן, אתה רק צועד קדימה בכל קימה נוספת לאחר נפילה, ועצם זה שאתה מגלה נאמנות לבוראך, שאינך חדל מלחזור אליו פעם נוספת, זה עצמו מראה על שהנך בוש ממנו מתוך אמונה שמלוא כל הארץ כבודו.

וכאן נבחנת האמונה והנאמנות של האדם, האם תחלש דעתו באופן שתביאהו להמשיך בנפילתו, או שבכל זאת יעשה את אשר ביכולתו - לקום שוב על אף חלישות הדעת הנוראה שנוצרה בקרבו, ועל אף שהינו מסובך עם עצמו ואינו יודע את מקומו, האם עם כל זה, בשארית דעתו וכוחו ישוב לבוראו.

וזהו בעצם הנחת רוח של הקב"ה מהצדיק - שבע יפול צדיק וקם. הצדיק משעשע את הקב"ה בהפגנת נאמנות לבוראו בכך שאף שנפל ונחבט שוב בקרקע, וכח הרע מנסה לשכנעו: הנה, אתה שייך לי, אתה אינך שייך לכח הקדושה, ואין לך עסק עמהם ולא להם עסק עמך, מאוכזבים המה ממך ואינם מצפים כבר ממך לכלום, ובכל זאת גוער הוא בכח מפתה זה ואינו מקבל דבריו בשום אופן, ובלב שבור ונכנע קם שנית עם תקוה ואמונה ומפגין נאמנות לבוראו ומתחיל מחדש - כבר בזה יש לכפר לו על נפילתו ולקבלו בהתחלה חדשה, וכן חוזר חלילה.

ומכאן נבוא להעמיק, שכמה שהנפילה היתה חזקה יותר ותלולה יותר, והקושי, אם כן, לקום ממנה מסובך יותר - כן השעשוע שגורם הקם ממנה, הוא נשגב ומעולה יותר.

ובזה נבין מאמר חז"ל: "לא היה ראוי דוד המלך לאותו חטא, אלא להורות תשובה ליחיד". דוד המלך ע"ה קם מירידה תלולה שאין לשערה. דוד המלך - מלך, ראש הסנהדרין, עיני ישראל אליו תלויות, סמל הקדושה ורוח הקודש בישראל, סמל הצדקות והגבורה, נופל באשת איש. אפשר להבין זאת?! באיזה פנים ייראה לעמו?! באיזה פנים יתייצב בפני הסנהדרין?! כמה מחשבות יאוש וחלישות הדעת היה בהם כדי להצדיק נפילה ללא קימה, ובפרט שלא חסרו לו שונאים שדאגו לפרסם קלונו ברבים ולשמוח במפלתו באמרם: "אלקים עזבו, רדפו ותפשוהו כי אין מציל". מכל כיוון ניסו לייאשו, ובכל זאת החזיק בתשובה נוראה כמובא בחז"ל: שבעה חדשים נצטרע דוד, נסתלקה ממנו רוח הקודש, עינה נפשו בצום, והיה טובל פיתו בדמעותיו.

ומגלה לנו רשב"י במסכת ע"ז דף ד' ע"ב, שבעצם לא היה דוד ראוי לאותו חטא, שהרי אפילו פשוטי עם יראי ה' עומדים בנסיונות קשים, ואם כן, דוד המלך ע"ה לא יכול היה לעמוד בכך? אלא למה חטא?

"להורות תשובה ליחיד"!

וכמו כן ישראל לא היו ראויים לחטא העגל אלא כדי "להורות תשובה לרבים"! ועיי"ש בגמ' למה היה נצרך שיכשלו בחטא הן היחיד - דוד בג"ע, והן הרבים - עם ישראל בע"ז, להורות תשובה, ולא היה די באופן אחד בלבד.

הקב"ה בחסדו ובטובו עִם עַם ישראל לבל יפלו ביאוש ובחלישות הדעת, לקח צדיק נשגב שלא ראוי לחטא, הכשילו, ועוד בחטא החמור ביותר - אשת איש, וכל זה להראות אות ומופת - גבורת התשובה לכל יחיד ויחיד עד כמה עליו להיות מעודד ויציב לשוב גם כאשר נופל בחטא שכזה, ובתירוצו זה של רשב"י נותן תשובה לחטאו של דוד מבלי הזכות של כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה, ובזה בעצם אין זכות יותר גדולה מזו ללמד על דוד, וכל זה כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה כלשון רש"י שם (והארכנו בזה בספרנו "בים דרך" פרשת "שופטים" מאמר צה).

הילכך, אל תדרוש מעצמך לעלות השמיימה אחר שראית שכל השתדלויותיך עלו כביכול בתוהו, ושוב נפלת, אלא תמנה ותספור את הנצחונות, ולא את הכשלונות, ודע שיש קץ וגבול למהלך סבל טרדת העליות והירידות, והכל כפי שגלוי וידוע ליודע תעלומות אימתי כבר אין צורך במעידות שכאלו, שלעת עתה המה חלק מהעליה העולה בית א-ל, ואין כאן שום נסיגה אחורה.

שמא בדור כזה מתחשבים בשמים בנסבות הקשות, ושמא מקלים יותר בחמר ההשתדלות בהתגברות על עוון זה, ועוד, מדוע אין די בזהירות ביתר אסורי עריות מלבד הראיה?

להיפך - כמה שרואים שכח הרע מתגבר יותר ומתאמץ יותר, סימן מובהק הוא שדוקא מכיוון זה הוא בא לחתור לשלול שלל ולבוז בז. ואם כן, אדרבה, את כל הדגש ועוצמת העבודה יש לייחד דוקא על נושא זה, והוא - ורק הוא - יהווה את הנצחון של הקדושה, ובו יבוצע סיום מערכת ההכנה לתיקון עולם במלכות שדי.

ולכן, על החכם להבין שישנו צורך מיוחד למסור נפשו להלחם בפרט זה, ובפרט כשרואה שיצרו נלחם בו ביותר בזה, ולא להתפשר כלל, כי זאת עלינו להבין, דמאחר וכח הרע רואה בו לנכון לבסס את דרכו לצוד את נפשותינו, הרי שאם נראה להחמיר בכל ולזלזל בפרט זה - החטאנו את המטרה.

דוקא מכך שאנו רואים שכח הרע מתמקד על נקודה זו במיוחד, ועליה משקיע כוחות פיתוי כבירים, הרי שתפסנו היכן נמצא ראש הנחש, ואם רצוננו לאבדו ולכבשו, הרי שיש להכותו ולהתישו מראשו דוקא, ובאם נכהו מראשו, הרי שמובטחים אנו ששאר העבודה תהא קלה, וכל הדרך בייתר דרכי העבודה תהא סלולה ונקיה.

אולם אכן בוודאי מתחשבים בשמים בגודל עוצם נסיונותינו המסובכים לענין שאם נפל האדם ושב - מיד יתקבל בתשובה, ואפילו אם יפול מאה פעמים, אכן ידונוהו מן השמים לזכות לבל ידחוהו מהתשובה ויקבלוהו מיד בסבר פנים יפות, וכאמרנו: "הפתח יד לקבל בתשובה", כך שבוודאי גדולה היא מאד לאין שיעור הסנגוריא על האדם מכל התגברות ונצחון - ולו אף שיהא קטן, יש לו חשיבות גדולה לתקן הרבה ממה שקלקל, להיות שהנסיונות היום קשים ומסובכים, כך שכל התגברות יש לה משמעות חשובה למאד. ולעומת זאת הכשלון שנכשל האדם אין בו די להצדיק בקטרוגו לדחות את האדם מתשובה להיות שהנסיונות קשים. ואף שאין הקב"ה מוותר על כלום אולם הסנגוריא גדולה מכל התגברות, וכמו כן אין בכח קטרוג על כשלון לדחות את האדם מהתשובה, אלא מתקבל הוא כאמור מיד ובסבר פנים יפות ותורתו ותפילתו רצויה גם מעומק חטאו שנפל בו, גם משם יזעק וה' שומע להקימו מעפר ולסייעו לשוב.

ובזה ראיתי פירוש נפלא על מאמר חז"ל (מכות כד): בא דוד והעמידן - את כל מצוות התורה הכוללים תרי"ג מצוות - על אחת עשרה, בא מיכה והעמידן על שלוש, בא ישעיה והעמידן על שתים, בא חבקוק והעמידן על אחת - "וצדיק באמונתו יחיה".

והשאלה נשאלת: וכי באו אלו להמעיט ממצוות התורה, חס וחלילה?

אלא פירש הגאון הצדיק "תולדות אהרון" זצ"ל:

הקב"ה נתן לנו תרי"ג מצוות, אחת מהן לא נעדרה, כולם קיימים לעולם, והמצוות נקראים בזוה"ק - "עטין", כלומר עצות, המצוות הם דרכים ועצות איך להגיע לשלימות. וכדי להיות אדם השלם, צריך לקיים את כולם. אולם, כשראה דוד המלך ע"ה שהדור נחלש, ולהגיע לשלימות דרך כל התרי"ג דרכים אין באפשרות הדור - העמיד את כל התורה על אחת עשרה מצוות. והמקיימן ומקפיד עליהן, כבר דרכן מובטח הוא שיגיע לקיום כל התורה. כלומר, יש כאן קיצור דרך ותו לא, דהיינו, לעולם להחשב שלם אי אפשר אלא בקיום כל התורה כולה, וכיצד יצליח האדם לקיים ולדקדק בכל? יקפיד על אחת עשרה מצוות אלו, והמה מפתח לכל התורה.

לאחריו בא מיכה הנביא וראה שגם אחת עשרה אלו - רבים הם להחשב כמפתח ותנאי לקיום כל התורה כולה - העמידן על שלוש, והנזהר בהן, מובטח שיקיים את כל התורה כולה, וכמו כן לאחריו ישעיה הנביא.

לאחריהם - בא חבקוק והעמידן על אחת - "וצדיק באמונתו יחיה". להתחזק באמונה, וממנה יבואו לקיום כל התורה כולה, ועל האמונה יש לתת את עיקר המסירות ויחוד העבודה.

אלא מה שיש לדקדק בזה הוא בלשון הפסוק: "וצדיק באמונתו יחיה", דמאחר והאחת היא "האמונה", מדוע קאמר "וצדיק" באמונתו יחיה, והלא בשביל להיות צדיק זהו כבר דורש לפחות את ענין הקדושה, וכמובא בזוה"ק שהנוטר בריתו נקרא "צדיק" וככתוב גבי יוסף שנקרא "צדיק", וכנאמר (עמוס ב', ו'): "על מכרם בכסף צדיק", והוא בעבור ששמר בריתו, ואם כן הרי יש כאן יותר מאחת: גם "צדיק" וגם "באמונתו".

אמנם הביאור הוא, שה"אחת" שהכל עומד עליה היא "האמונה" שעליה יצטרך כל אחד לתת את כל כוחו, אלא שכדי שיתאפשר לאדם לתת את כל כוחו לשלימות האמונה, נדרש בהכרח להיות "צדיק", דהיינו שעומד בנסיונות הקדושה, כי מבלי זה לא תתיישב האמונה בקרבו, אלא שבא חבקוק לומר דאף מי שהוא "צדיק" לא תעמוד לו צדקותו, אם לא שיתן את כל כוחו באמונה שיכולה להתבזבז גם אצל צדיקים, ובפרט בעקבתא דמשיחא שנסיונות האמונה יהיו קשים ביותר, בא חבקוק להזהיר שיתן האדם את כל כוחו בהשלמת אמונתו, כי הנסיונות יהיו כל כך מסובכים שאף מי שהוא "צדיק" לא יעמוד בהם אם לא יתמקד על האמונה בתכלית. וכאמור דלעולם כמו כן לא תיתכן שלימות אמונה מבלי שיוקדם לה הנהגת הקדושה שהוא הצדיק, ואז באמונתו יחיה. ולפי זה חבקוק מצד אחד לא בא להקל אלא להחמיר, דאף "הצדיק" יתחייב לתת את עיקר עבודתו על האמונה, וכל שכן יתר העם.

ולקמן נבאר הכיצד האמונה והקדושה המה תרין רעין דלא מתפרשין, ואי אפשר לזה בלא זה. ובאמת על שתי נקודות אלו כוחות הסיטרא אחרא מתמקדים בייתר שאת: אמונה - להחלישה ולצננה באמונת כוחי ועוצם ידי, צבא, כח, כפירה, לא להזכיר שם שמים, וכן קדושה - טומאת עריות בפרהסיא, ובפיתויים וגרויים שלא היו מעולם.

למסקנא:

כמה טעות לחשוב להקל בעבודת פרט זה אחר שהוא דוקא ראש הנחש, ומה יתן אם נפצע את הנחש מזנבו או מגופו ואילו ראשו קיים. לכן להיפך - בפרט זה יש להחמיר

בקיצוניות עד כמה שאפשר במסירות, ובזה סללת לך את הדרך לנוס שמה, והיתה לך נפשך לשלל.
ולגבי השאלה מדוע אין די בפרישותי מגופי עבירה, ולמה להשתלם כל כך גם בשמירת העינים.
הלא הגמרא אומרת (נדרים כ, ע"א): "כל הצופה בנשים, סופו בא לידי עבירה". אם כן, אם ישנה "הבטחה" מחז"ל שסופו בא לידי עבירה, היאך תוכל לחשוב להיות מקל בענין הראיה ולחשוב שמה בכך שרק עוון זה יהא בידי. חלילה מלסמוך על דעתנו. דעתנו חושבת, שהיצר יסתפק בפגם העינים ויסכים "להתפשר" בהסכם כזה - שאני אשחרר ואפקיר את עיני, והוא תמורת זאת יבטיח לי שלא יחטיאני בעריות. אין הסכם כזה עם כח הרע!
חז"ל מגלים לנו שזו טעות! מטרת היצר היא לא להתפשר, אלא לחסל את האדם לגמרי משני העולמות, ולהביאו לשאול תחתית הגדולה יותר. אין הוא מסתפק בקטנות כלל, רוצה הוא ללכת על נצחון מלא.
לשבת על שולחן עם פשרות מוכן הוא השטן, ואף אין לו מונע מלחתום על כל מיני הסכמי פשרות, אולם מבלי לעמוד בהם. לכן חייבים להזהר ולהשמר ממנו מאד, ולא לטעות ולראות את היצר כאיש פשרה, אלא כאוייב שאין לו אלא מלאכה אחת - להמית ולאבד עד הסוף, אלא שמתחיל הוא להקל אצל האדם בשמירת העינים ולהתפשר עמו בכך, אולם מטרתו כלל וכלל לא להסתפק בכך, אלא להפילו לגמרי.

הלא רבים וטובים, שומרי מצוות, המדקדקים בהרבה פרטים, ובפרט זה לא נזהרים?
השטן הינו בעל מקצוע כבר אלפי שנים, והתחכומים שלו ערמומיים ביותר, ואדם ההולך אחר שכלו והגיון לבו, בלי ספק שנפול יפול תחת רשתו.
אחת היא העצה: לשמוע בקול אנשי המלחמה המלומדים, ליזהר ולהזהיר מדרכיו, הלא המה חכמי ישראל העצומים בתורה ובמוסר.
ולכן, כלל גדול יהא בידך: אפילו תראה אלפים ורבבות שאינם הולכים בדרך הנכון, אל תבהל ואל תשנה דעתך. זאת יש לדעת: מעטים המה המצליחים ליזהר מעורמתו, ולשמוע לעצת החכמים המסכנים שבחכמתם מילטו את כל העיר. ואם תאמר, למה המה מסכנים - לפי שמעטים המה השומעים להם - הכמות אינה קובעת. רוב העולם אינם צדיקים, חז"ל אומרים: ראה הקב"ה שהצדיקים מועטים, עמד ושתלן בכל דור ודור. ובכן, מהו התחכום הגדול ביותר של אותו מלך זקן? פשוט מאד לספק לאדם את מצפונו, לאפשר לו ללא מכשולים רבים וללא קשיים להדר בתפילין מהודרות ביותר, ציצית מהודרת, גם קצת ללמוד תורה, ובחגים - אין מה לומר: אם זה פסח - להזהר ולהשמר

ממשהו חמץ, לנקות הבית בהשמדת כל חשש חמץ, לקנות את המצרכים המהודרים ביותר לפסח, וכמו כן בחגים אחרים - לכבדם ולעטרם במאכלים ומלבושים היקרים והמהודרים ביותר, וכן עוד דברים כיוצא באלו.

מה אכפת לו להיצר לתת לאדם הרגשה טובה ומצפון נקי, הלא מבין כח הרע שכדי להיות סוחר ולהרוויח, חייבים גם להשקיע ולתרום, כי אי אפשר להרוויח בלי להשקיע. ובכן, השקעה זולה כזו הוא מוכן "להשקיע" - לתת לאדם נוחיות ורצון לקיום מצוות מסויימות לספק לו את מצפונו, ובדברים יסודיים ביותר תוקף אותו, מכניע אותו, ומשאיר אותו לא רק נכנע ושבוי, אלא גם עם מצפון נקי!

מובא בזוהר הקדוש: עיקרא דיצרא בישא על עריין. תרגום: עיקר היצר הרע הוא על עריות. מגלה לנו הזוהר הקדוש כאן את עורמתו של היצר ועל מה הוא שם את הדגש, כדי להאיר עינינו וליבנו, להיות חכמים על מה לשים גם אנו את עיקר עבודתנו, ולא להתפתות ולהרגיע את מצפוננו ממצוה זו או מחסד זה, אחר שהעיקר והיסוד הוא שמירת הקדושה.

ואכן נקרא ברית קודש בלשון המקובלים "יסוד". כוונתם על ספירת היסוד. לא בכדי מרמז הוא על ספירת היסוד, אחר שבאמת כאן יסוד הבנין של היהדות, וכמו שמובא בספר "סדר היום", שכל יהדותו של האדם תלוי בשמירת בריתו.

לכן אל תתפלא אם תראה אנשים טובים ושומרי מצוות, שהצליח יצרם להטעותם ולעשותם מומרים לדבר אחד, שכן אדם המחליט בנפשו על מצוה מסויימת: זה לא בשבילי, בזה נחשב הוא למומר לדבר אחד.

ויש עוד פרט נחוץ שיש להעיר בענין זה.

בדרך נוספת משתמש כח הרע לשכנע בהקלת חומר איסור זה של שמירת הקדושה שתחילתה בשמירת העינים, והיא, ללכוד ברישתו כמה שומרי מצוות כדי לשמש דוגמא לאחרים, ומשתדל הוא ללכוד אנשים מפורסמים, ואפילו מדקדקים ומהדרין במצוות, אלא שאין תוכן כברן, כיון שכמה שישיג אנשים גדולים במעשה, הרי שישמשו הם דוגמא לאחרים בייתר שאת.

ובפרט הדבר נראה בחוש אצל יצר הנשים ללבושי שחץ וגרוי, הכולל מלבושים צרים, קצרים, שקופים, סוגי פאות האסורות לכל הדעות (כפי שפורסם על סוגים מסויימים בשם גדולי הדור), שבאמת על כך יתמה כל לב, הכיצד ואיך נשים צדקניות וחשובות, יראות ה', נשות בני תורה, נשים המוסרות נפשם על התורה של בעליהן ושל בניהן, והנה כאן נתפסות בפריצות נוראה שאין לה שום היתר, וקמות להתיר לעצמן מלבושים

ופאות שאין רוח חכמים נוחה מהם, אלא קצה בהם. ומה עוד, שבעניינים אחרים חוששים המה ובעליהן לחומרת הפוסקים, גם אם כרוך הדבר בטרחא דגוף או דממון, וכאן כבר לא עוזר שום פוסק, שום רב, שום דעת תורה, כי אם דעתן של עצמן. מנין להן הכח והעוז הזה לקום בחציפות נגד גדולי ישראל ולפחות רובם של גדולי ישראל - ולו יהא מיעוטם, ולהחליט על המצוה של כיסוי הראש, שנועדה לצניעות האשה הנשואה, להמירה בפאה המשמשת היפך המטרה של כיסוי ראש, שהרי נועדה היא לפריצות ולגרוי, כפי שכן הוא ה"לשם יחוד" של מפסלי אותן פאות, ולקום ולומר: זהו כיסוי ראש שציוותה תורה. הרי זה פלא של טמטום!

ובפרט לפי הנשמע לאחרונה, שקיים חשש תקרובת לע"ז מחמת אלו המגלחות שערן לע"ז, ואת שערן של אלו נוטלין לתעשיית פאות, וכל ההכנסות כמו כן לע"ז שלהם.

והראיה הגדולה למכשולן הוא, שהנה אשה כזו שתהא כנה עם עצמה: הבגד כזה או כיסוי ראש כזה מוסיף לה יראת ה' או האם חשה היא תחושה של התפתחות יצרים מבגד כזה, זהו מבחן אחד, ובנוסף לכך יש לאשה יראת ה' לבחון עצמה בהתבוננות פשוטה: הלא בגדי צניעות נועדו לקדש את האשה עד כדי שבזכות צניעותה יהיו בניה גדולי תורה כמובא בזוה"ק, ובכן אם אכן יכולה זו האשה לעמוד בכנות ולבקש מהבורא שיהיו בניה צדיקים בשל צניעותה, אשריה, ובזאת תבחן!

ובאמת, איך הצליח כח הרע לטפש אותם עד כדי כך, הלא גם לְטַפֵּשׁ בן אדם צריך להאחז במשהו של אמת, ובאיזו אמת נאחז כח הרע שדרכו הצליח לטפש נשים יראות ה', נשות בני תורה?

ובכן, המהלך שלו היה פשוט!

אותן נשים שהיצר צד ברישתו אלו הן נשים מועטות, שאמנם נשות בני תורה הן, אלא שאין תוכן כברן, שאת פנימיותן רק הקב"ה יודע, ולכן ניתנה לו רשות מן השמים לצודן ברישתו, ולפי שמגלגלין חובה על ידי חייב, השתמש בהן היצר לשמש לנסיון לנשים יראות ה', באמרם: מה? אני יותר צדקת מפלונית אשת בן תורה המהלכת בפאה מודרנית?! היתכן שאני צריכה להיות יותר צדקת ממנה?!

ואותן המעטות שניתנה רשות לכח הרע לשלוט בהן מפאת פנימיותן הרקובה, המה החלוצות לשימוש כח השטן לעשות עבודתו באמונה, ולהיות "שכירותיו" עבור משכורת שעוד "יזכו" לה, ומהם נפוצה ונופצה כל הארץ, כיון שמשתים נעשו ארבע, ואחר כך מהארבע עוד ארבע, וכן על זה הדרך, והאש הולכת ונעשית גדולה יותר, ומדוע? כיון שנלכדות בנתיים גם נשים יראות ה', שבאמת הינן יראות ה' גם בפנימיותן,

ומעתה שנכשלו בכך גם אלו שיראת ה' באמת גם בפנימיותן, נפתחה ונפרצה הדרך לשטן להשתלט, לפי שדרכן של אלו אפשר להכשל בכשלון הגדול ביותר, לפי שנשים יראות ה' המה, ומה יש דוגמא יותר טובה מהן. נחזור להתחלה - כיצד התחילה. מאי אלו נשים בודדות שאין תוכן כברן, וחייבות המה, שגלגלו חובה על ידן.

כן הוא לענייננו - ישנם שומרי מצוות שאין תוכם כברם. כלפי חוץ נראים כיראי ה', אולם פנימיותם עדיין צריכה תיקון רב, וחוטאים המה בנפשותם בהפקרות עיניהם, והקרובים להם - אף שיראי ה' המה - רואים מעשיהם ומקילים בחומר האיסור, ואז האש מתלקחת בייתר שאת, לפי שאם גם יראי ה' באמת רואים לנכון להקל בזה - מה יענו שאר העם?! ובודאי שהמגפה תתפשט ללא מעצור.

לשכנע ולפתות ישנן שתי דרכים, והן:

א. בדרך דיבורים ושכנועים.

ב. חברה רעה.

לשכנע אדם שנמצא בחברה טובה בדרך פיתוי ושכנוע כאילו והרע הוא טוב - הסיכויים לא קלים להצלחה, כיון שהמשתכן בחברה טובה יש לו יסודות, יש לו עקרונות, וכשהוא בתוך חברתו הטובה, קשה לשכנעו.

אולם ישנה דרך אחרת - לקחת אדם עם יסודות טובים ולערבו בין חברה רעה, בקל יתפתה להרע גם מבלי שום שכנוע ופיתוי. עצם מציאותו בין חברה המקילה ומצוננת מכל דבר שבקדושה, יוצרת באופן טבעי קרירות וצינון נורא בלב הנקלע לחברה כזו, וזו באמת הדרך המחוכמת של דרך הרע, והמוצלחת ביותר, לקרר דבר רציני וחשוב אצל כמה כושלים בעלי אישיות רצינית שבידם לשמש דוגמא לאחרים, וזהו מוצלח יותר מכל שכנוע אחר - להראות מציאות חיה לעין בני אדם מאנשים הנראים כצדיקים ומקילים בדברים רציניים, כך שאם תראה עשרות וגם מאות המקילים בזה, תבין כי תהליך זה התחיל מיחידים והתפשט הלאה, ומה, אם כן, יש ללמוד מאותם מקורות בודדים ויבשים שמהם התחיל ה"היתר".

ומקור הדברים הוא מהגר"א, דיש יצר חברתי ויצר פרטי, ויצר החברתי קשה הוא בהרבה מהיצר הפרטי, והדבר מוכח בחוש, שהנה יתכן ויהיו דברים שהאדם כלל לא נמשך אליהם, ובנקל יתגבר עליהם אם ירצה, ויש לו את הכח לגבור על יצרו הפרטי בזה, ורק מחמת שכן נוהגת החברה - נפול יפול לנהוג כמוהם.

האם אפשר להתנחם בכך, כביכול, שיתחלקו עמי בחטאי אותן נשים מחטיאות הרבים?

ראשית, מה מנחם אותך שיתחלקו בעונשיך גם אחרים, הלא חלק לא מבוטל ישאר גם לך.

אבל נעזוב כרגע את העונש ואת הגיהנום; מה עם ההפסד הגדול - נטו שלך - שודאי תפסיד גם אם תחשיב את עצמך כלא אשם, הלא בחסרון הקדושה האדם מאבד את כל רגש קדושתו, מכהה הוא את כל חושיו הרוחניים, ומעבה את רגשותיו להיות אדיש לכל דבר שבקדושה. כל מתיקות התורה והרגשת עריבות ונועם דבריה, רחוקים מהפוגם קדושתו. עריבות ומתיקות התפילה. העריגה והכיסופין להקב"ה, שזה בעצם המזכה את האדם לעתיד הגדול ביותר - חיי עולם הבא, צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, בזכות מה זוכים לזה אם לא בכך שהשתדלו גם כאן, בעולם הזה, להעפיל בכיוון זה, אמנם כאן זכו לזה בגודל קטן יחסית, אבל רק עבור זה יזכו למעלות נפלאות לעתיד.

ומה יש יותר מפגם בקדושה שמונע מהאדם גם את המינימום של הרגשת נועם השכינה, שאם לא ישתדל להרגישה בעולם הזה אפילו במעט - שזו בחינת הזריעה שזורע האדם כאן, מה יקצור לעתיד?

ומה עם שחיקת ואיבוד טוהר הנשמה ממידות טובות, רחמנות, חסד, בושה, שכולם תלויים בשמירת העינים? שהרי העינים התרות - המה עינים חמדניות, תאוותניות. עין רואה ולב חומד. ומה כבר אפשר לצפות מלב חמדן ושאפתן לתאוות וחמדות העולם, שיהא גם לב השואף וחומד ומתאווה לחסד וחמלה על הבריות.

וכי דבר קל הוא שיאמר בך: "ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך" - סילוק השכינה והקדושה מתוכך?! שהרי אין דבר המאוס אצל הקב"ה כעריות, ואם זה מאוס אצל הקב"ה, הרי שלא יגור הקב"ה עם המאוס לו, שנאמר: "לא יגורך רע". הכדאית היא הנאת רגע של ראיה להפסיד את אור השכינה מלשרות עליך ובתוכך?!

אם כן, עד שאתה מחשבן כמה ירד לך מהעונש וכמה ישאר לך כחלק לאחר שישאו עמך מחטיאות הרבים - תתבונן בהפסדים! והרי הפסדים אלו נטו שלך. שגם אם נדון אותך לכף זכות, זהו רק מבחינת להקל בעונשך, אבל - וכי קל בעיניך להיות לעתיד - במקרה הטוב - אפר תחת כפות רגלי הצדיקים, במקום לזכות למעלה של "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה".

ובפרט שלדעת "העיקרים" ועוד, זהו עצמו מהות "הגיהנם", החרטה על ההפסד הגדול שהפסיד האדם ערכים יקרים לָנֶצַח בשביל הנאה מועטת ונפסדת. וחרטה זו לעתיד

היא קשה למאד והיא מהות הגיהנם לייסר את הנפש, ובחרטה זו מתיסרת הנפש בשעה אחת יותר משבעים שנה של יסורי איוב כמובא בהקדמת הרמב"ן לשער הגמול.

מהן העצות לשמירת העינים, ובפרט בשעת תקף הנסיון?

א. אל תביאני לידי נסיון.

כלל גדול לשמירת העינים - לא להביא עצמך לידי נסיון.

למסור נפש לא ללכת למקומות של חשש פגם העינים, וזה קל יותר, שהרי בשעת נסיון, גם אם נחשיב את האדם לאנוס מצד תוקף הנסיון, אבל הרי יש להפשיעו בכך שהביא עצמו לנסיון. למה לא ברחת מהנסיון? למה התקרבת למקום שידעת שעלול אתה להכשל בו? וזו פשיעה! ואין דבר זה תלוי במחלוקת - "תחילתו בפשיעה וסופו באונס", דאיכא למאן דאמר דפטור, כי שם תחילתו בפשיעה ולבסוף קרהו אונס שלא העלהו בדעתו, ועל כן יש סיבה לפוטרו, אבל כאן הביא עצמו לאונס שחשש לו מראש, וידע ממנו מתחילה, ואם כן, איזה צד יש לפוטרו? זוהי פשיעה מתחילתה ועד סופה.

לכן, כל זמן שלא באת לידי נסיון, קל הדבר שלא תביא עצמך לידי נסיון בכך שתתרחק ממקום הנסיון. כי זאת עלינו לדעת, שכל יציאה לרחוב היום מסוכנת, והיא מלחמה קשה מכל מלחמה אכזרית אחרת. אין מלחמה אכזרית היורה חיציה ישירות לנשמה, שחיקת הנשמה ואיבודה בגוף קיים יותר ממלחמה זו. "גדול המחטיאו יותר מההורגו". וכמו שכתבנו בהקדמה, ששאלת רב הנשאלת בכל מיני נושאים, דוקא כאן מקומה המתאים ביותר, לצאת לרחובה של עיר מסיבה שכזו או לא לצאת? ואילו אנו רואים כאן פסיקה בחוסר אחריות נורא. מתירים לעצמם בחורים צעירים - שיצרם כאש בנעורת - להלך למקומות סכנה, שבהחלט עלול שתהיה הליכה ללא חזרה, ולפחות ללא חזרה כקודם ההליכה, מבלי להיות אחראים לתוצאות החמורות.

ב. התבוננות בעונש פגם העינים, (כמובא בספרים רבים ובספרנו "עין טובה"), כמו עונש גלגול בעוף הנקרא "ראה", מלאך המוות משבר את עינו לעתיד, ועוד ועוד.

ג. התבוננות בשכר הזהיר בשמירת העינים ובמעלתו.

ולדוגמא:

"שלושה הקב"ה משתבח בהן בכל יום; רווק הדר בכרך ואינו חוטא וכו'" (פסחים קיג). גמרא זו נאמרה לפני כאלפיים שנה, שאז הצניעות היתה בתכלית ההידור, ועל אז נאמר, שרווק הדר בכרך ואינו חוטא - רווק פנוי שבאפשרותו לעשות כחפצו, אלא שמתוך יראת השמים שבו נמנע מלחטוא - זוכה שהקב"ה משתבח בו בכל יום. בכל יום מתפאר בו הקב"ה לפני הפמליא שלו: ראו איזה גבור יש לי בעולמי. ואם זה נאמר אז - מה

היום? וכמו שהתבטא הרה"ק מקלויזנבורג: מה שראו פעם אחת לשבעים שנה - היום רואים שבעים פעם ביום, אם כן בזמן שכזה אפשר משתבח הקב"ה בנסיונות של ימינו לא רק ברווק, אלא גם בזקן, ולא רק בכל יום, אלא בכל שעה ושעה.

דוגמא נוספת:

הרואה דבר ערוה לפניו ואינו זן את עינו ממנו, זוכה ורואה פני שכינה (מסכת "דרך ארץ זוטא"). וידועה מימרת ה"שומר אמונים", מהו שנאמר 'זוכה ורואה' ולא יזכה ויראה? אלא הכוונה: זוכה בהווה. לא רק בעתיד.

כי זאת יש לדעת:

מובא בספרי המקובלים (ומפורש הדבר יותר ב"נפש החיים" שער א' פרק ו' בהגה"ה), כי גוף האדם אוצר בתוכו רק ניצוץ מנשמתו, אולם שורש נשמתו בשמים ממעל, וככל שטהור וזך הוא במעשיו למטה, הרי שמשתדר מניצוץ נשמתו לשורשו העליון פועלו וזכותו, וכתמורה נשפע עליו משורש נשמתו לניצוץ שבגופו שפע התלהבות, מתיקות ועריבות מתורת ועבודת ה'.

ולכן, ברגע שמהלך אדם בשוק ורואה דבר ערוה לפניו ונועץ עיניו בקרקע - זוכה ורואה פני שכינה. זוכה עתה שהתגברות זו שמתגבר הוא כאן על יצרו למטה - משתדרת מניצוץ נשמתו תיכף לשורשה שלמעלה, וברגע זה נשפע עליו משורש נשמתו שפע אלוקי ואור שכינתו, ואף שאין מרגיש בכך תיכף, אולם יראה שתורתו ותפילתו הם בצורה אחרת מקודם, וכשיבוא היום או מחר להתפלל ולעסוק בתורה, ירגיש נעימות שלא הרגישה קודם, וזה מפני "הזוכה" ורואה פני שכינה.

אם כן תתבונן, שברגע זה שדבר ערוה לפניך, ומצד אחד יצרך הרע מסיתך להסתכל, תתבונן בשכר עבירה והנאתה לרגע כנגד הפסדה - שבכך אתה מפסיד הארת זיו השכינה כבר כאן - בעודך בעולם הזה - שיאפשר לך להרגיש נועם עצום במשך כל ימי חייך.

ויש להזכיר, שהרב הגאון הרב זילברשטיין שליט"א מספר, שזכה לשמוע פעם דבריו של הקדוש בעל "שומר אמונים" זצוק"ל שאמר, היות ואמרו חז"ל: כל הרואה דבר ערוה לפניו ואינו זן את עיניו ממנו זוכה ורואה פני שכינה, אם כן, כיון שברגע זה נמשך עליו אור השכינה, מסוגל זמן זה להתפלל ולבקש בקשותיו הנצרכים לו, בעוד עיניו למטה וגובר הוא על יצרו. רגע זה מסוגל לקבלת כל בקשה. ואני הכותב שמעתי מכך מעשים מופלאים המאמתים שמועה זו, ואכן בדוקה ומנוסית היא להמשכת שפע רוחני או גשמי.

אם כן, אתה, המהלך ברחובה של עיר, ונסיון דבר ערוה לפניך, תתרכז בשתי התבוננויות אלו:

א. ברגע זה - או שתזכה שהקב"ה יתפאר בך בכל הפמליא שלו, או שיתאכזב ממך ויתמלא צער ועיגום ממך.

ב. ברגע זה של נסיון, ממתינים משמים במלוא חופניים שפע אור אלוקי להרעיף עליך. תתבונן! או שתזכה שיהא נמשך עליך שפע אלוקי ואור השכינה לעלות מעלה מעלה, או שתפסיד את הכל.

וכן עוד יתבונן במימרות כיוצא באלו, לשנן ולשנן, כי העיקר הוא לשנן מאמרי חז"ל ולחזור עליהם ולפתח אותם, עד שיכנסו פנימה ללב.

(וראה לקמן בתשובה לד עוד עצה נפלאה לפרוש באמצע התאוה)

ד. עסק התורה.

אי אפשר להשמר ולהתגבר על אש יצר הראיה מבלי להפעיל אש נגדית, והיא אש התורה. על ידי שיוגבר בך אש התורה, תדחה את אש יצר העריות ממך - בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין.

זו לבד סיבה לעורר החשק בעסק התורה, וזאת בהיותך מאמין ויודע, הנה אני לומד תורה בחשק וברצון, ממשיך אני עלי בכך אור עצום ונשגב מהבורא ית', ובזה מגרש אני כל חשקים ורצונות אחרים ממני, וזה פשוט. כמו אדם שמטאטא את הלכלוך והאבק מתוך ביתו, כן בהיותך מכניס לעצמך דברי תורה, מטאטא אתה מתוכך חשקים ורצונות זרים. ובפרט כשאתה מהלך בדרך, תצטייד בספר משנה או הלכה או ספר מוסר, ובפרט בענין זה של שמירת העינים, ואף שאתה לא מתמיד כל כך גדול, אין לכך שום קשר. וכמו שאדם לובש מעיל רק כשהוא יוצא לגשם ולקור, או כמו שאדם יושב במקלט רק בשעת מלחמה, ואף שבימים כתקנם אין צורך במעיל ואין צורך במקלט, אולם אין זו קיצוניות כשאדם משתמש בהם בשעת הצורך - כן הוא בענין זה: אף שאתה אינך מתמיד המנצל כל שעה לתורה - אל תחשוב מה פתאום אקח איתי איזה ספר לקרוא בדרך או בהמתנה, הלא בכך הרי אחשב כצבוע שיחשבוני למתמיד כה גדול. זה אינו נכון, שהרי כאן נושא אתה נשק בשעת צורך מיוחדת, בזמן נסיון של עבירה. ולכן, גם אם אינך נזהר תמיד להתמיד, חובה מיוחדת מוטלת עליך ללמוד דוקא בעת כזו כדי להשמר ולהנצל מעבירה. אין כאן שום חסידות ושום צביעות, אדרבה - דבר בעתו מה טוב, ואם כשאנו כדגים במים, דהיינו בבתי מדרש, מחוייבים לעסוק בתורה להנצל מיצר הרע, על אחת כמה וכמה כשאנו מחוץ למים, ביבשה המיובשת ומייבשת כל

לחות של קדושה ברחובה של עיר, שחייבים להצטייד בתורה, כי אנו בסכנה גמורה, שעת מלחמה ממש.

ומי שחושב אחרת, למה הוא דומה? לחייל המתאמן ללחימה בכלי נשק וביריות, וכשהוא יוצא להלחם בפועל פנים מול פנים עם האוייב, מניח כלי מלחמתו ואינו נוטלם. כן הוא ממש לענייננו - בבית מדרש עוסקים אנו בתורה לגרש מאתנו את היצר הרע, כדי שאם יפגשנו היצר הרע בשעת נסיון, נדע כיצד להתמודד אתו, והנה, כשיוצא אדם לרחוב, לא נוטל נשקו בידו, שהיא התורה?! אתמהה.

והוא ענין הנאמר (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז): "הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו דמאור שבה מחזירן למוטב". דקשה מהו לשון "הלואי", דלשון זה מורה דלא תתכן מציאות שכזו כאומר מי יתן והיה אפשרי כדבר הזה, ובאמת הוא כך כוונתו של הקב"ה, לא יתכן לימוד תורה עם טומאה יחד, וקאמר הלואי שהיה אפשרי דבר שכזה לעסוק בתורה מצד אחד עם מעשי טומאה מצד שני, דאז המאור שבתורה היה מחזירם למוטב, אולם זה לא אפשרי במציאות, כמו שלא אפשרי לחבר יום ולילה כאחד, דהרי שני הפכים המה, התורה והטומאה מן הקצה אל הקצה, משום שהתורה אינה סובלת טומאה ולא תתיישב בלב הטמא לעולם, כי לא יחפוץ כסיל בתבונה, ואם כן לטמא אין דרך לצאת מטומאתו אלא אם כן יעשה תשובה, ולפחות יתחרט ויכאב לבו בכל פעם, הגם שהירידות רבות, ויעסוק בתורה ואז תפעל בו כראוי, אולם כשמוחלט אצלו להשאר בטומאתו, אין לו סיכוי לצאת מזה על ידי התורה, והלואי שהיה אפשרי אחרת.

ואפשר הוא הנאמר בחז"ל (סוכה נב, ע"ב): אם פגע בך מנוול זה מושכהו לבית המדרש, פגע בך הוא מלשון "ויפגע בו וימת" (מלכים א' ב, כה), דהיינו שטמאך ופגע בקדושתך, מושכהו לבית המדרש, ולא קאמר אם פגע בך וכו' עסוק בתורה, אלא "מושכהו לבית המדרש", לומר דאמנם אינך יכול כרגע לעסוק בתורה אחר שהנך פגוע בקדושתך כאמור, ולא תתיישב התורה אצלך, לכך העצה קודם - סור מרע - והוא בכך שתיכנס לבית המדרש מקום המשולל מנסיונות היצר, ואף שאינך יכול בפועל לעסוק בתורה - ברח מהנסיונות, והסתגר בבית המדרש וחדל מעשות רע, ובכך תבוא לחלק ה"עשה טוב", ואז תפעל בך התורה, וגם אם אבן הוא נמוח ואם ברזל הוא מתפוצץ.

ותחילת פיתוי היצר הוא ראיית העינים, משום דבקל מצליח היצר להתפשר עם בני האדם באומרו: תן לי רק את עיניך בלבד, והלאה אם תרצה תחטא ואם לא אל תחטא, אולם חכמינו הבטיחו לנו: דכל הצופה בנשים סופו בא לידי עבירה. כי באמת נעלם מבני אדם השפעת פעולת הראיה על לבו של האדם, ולבני אדם נדמה כי הראיה הוא

ענין קל, ומהראיה עד המעשה המרחק הוא רב, וזהו שקר גדול שמצליח היצר לשקר בבני אדם, כי בעצם מהראיה למעשה קרוב האדם מאד מאד. וכמו שכותב הרמב"ם (בהלכות תשובה פ"ד ה"ד): "המסתכל בעריות מעלה בדעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר, וכי בעלתי או קרבתי אצלה? והוא אינו יודע שראיית העין עוון גדול, שהיא גורמת לגופן של עריות".

ה. תפילה.

להתפלל יום יום בתחנונים ב"שומע תפילה" או ב"השיבנו", שיחזקהו הקב"ה להתגבר על יצרו.

ומסופר על הצדיק רבי שמואל שפירא זצוק"ל, שידוע שהצטיין ביותר במידה זו של שמירת העינים והיה דמות פלא בדורנו בנושא זה, שכשהיה קורא בברכות השחר "וכוף את יצרי להשתעבד לך", היה חוזר על זה פעמים רבות, עד שכל שומעו היה מרגיש כיצד מתחנן הוא להקב"ה מעומק הלב שיתן לו כח להתגבר על יצרו.

ותפילה על בקשה כזו נענית במהירות, ללא בדיקות וחקירות אם ראוי לכך האדם או לא, כידוע מ"ספר חסידים", שכשאדם מבקש על ענייני יראת שמים - נענה, ועושה נחת רוח ליוצרו בבקשה כזו, ואין בודקין אחריו אלא עונים לו, אבל, כמובן, תפילה מעומק הלב. וגם אם נכשלת ונפלת, אל תחלש דעתך מלחזור ולהתפלל. אין תפילתך נמאסת בכך, כפי שרגיל האדם להחלש בדעתו ולחשוב, שלאחר נפילה, באיזה פנים ובאיזה עזות אבוא לפני בוראי להתחנן. זו טעות חמורה, וכבר ערכתי על כך שני ספרים בשם "דור התמורות" ובשם "תכתב זאת לדור אחרון", להוציא נגע טעות זו, ראה שמה דברי רבותינו ויערב לך.

וכמו כן לגבי עסק התורה - גם אם נכשלת, חזור לעסוק בתורה בייתר שאת, ודע כי עצם הקימה מהנפילה היא התיקון הגדול ביותר. כך הם דברי הסטייפלר הקדוש שהבאנום לעיל. וכן אתה מראה נאמנות להקב"ה שאינך בוגד בו, שהרי הנה, גם לאחר שנפלת שוב הנך קם לקראת אביך שבשמים לבלתי עוזבו לעולם, ובזה הנך מראה שאינך עובד לשם שכר או עונש, ועל אף הדחיה מהנפילה, אינך מתייאש מעצם אמונתו יתברך, ועם כל העונש הצפוי לך על כשלונך, הנך שוב נאמן לאדנותו יתברך להתחיל כל פעם התחלה מחדש. וזכור כלל זה, כי רבים חללים נפלו ברשת הפיתוי של חלישות הדעת והאכזבה מהכשלונות, לא הסתכלו על הנצחונות, לא הבינו שהקב"ה מקבל לאחר כל נפילה ונפילה את השב אליו, והוא כלל גדול במצות התשובה. (והארכנו בזה בספרנו "בים דרך" פרשת "שופטים" מאמר צה)

ו. לשתף רב או חבר.

טובים השנים מן האחד - לשון "טובים" זהו היחס בין אחד לשני, וביחס לשלישי כבר נאמר משהו יותר נעלה: "והחוט המשולש לא במהרה ינתק". ואם כן, נשקול קל וחומר ליותר, לארבעה או חמישה וכו'.

זהו כח החבר. או חברותא או מיתותא. חשוב כשהנך מסובך עם יצריך, להשיח את לבך לפני חבר ירא שמים, להתייעץ אתו ולבקש ממנו חיזוק מידי פעם, וכמו כן, אם זכית למצוא רב מתאים שיהיה רגיש לסבלך ויקח את בעיותיך בהבנה מלאה, חשוב מאד להיות אתו בקשר מתמיד. וזו עצה נפלאה, ומבוארת היא בספרים הקדושים, כי כאשר אינך מתמודד לבד, בכך הנך מיקל את עומס העבודה מעליך, וכאילו יש עוד נושאים עמך עומס זה.

ז. להאמין שאתה יכול.

כל ההתחלות קשות - ההתחלות דוקא. כלל גדול הוא. ולכן, אם תתגבר כמה פעמים בתחילה ותצליח, כבר לא יוקשה לך הלאה, והנסיון יהא כמעט ולא מורגש. כי מדרכי היצר - כשהאדם נמצא בהתמודדות קשה, ובפרט כשהוא נכשל, הוא קץ בהמשך העבודה, כיון שחושב הוא שאותה התמודדות תחזור ותשנה, וכמה כבר יוכל הוא להחזיק מעמד, אולם זה בהחלט לא כך. בתחילה אמנם ישנן התמודדויות קשות, אולם לאחר מכן, לאחר התגברות של כמה פעמים, כבר כח הרע נחלש, והנסיון הולך ומתקטן, והעבודה כבר יותר נעימה ומלווית בנצחונות מעודדים.

וסיפר לי אחד, שבצעירותו כשהנסיונות תקפוהו, יעצוהו ליטול פינקס והיה רושם בו את הימים שעברו עליו בנצחון או במכשול, והיה מתעודד מאד לראות שימי הנצחון לא מעטים המה, ועצה זו עזרה לו מאד, שהרי היצר נותן לאדם לראות רק את הכשלונות ומעלים ממנו את הנצחונות, ומכך בא לידי יאוש וחלישות הדעת, וכאשר רושם בפינקס את ההצלחות ולבסוף רואה אותם לנגד עיניו - מתעודד לראות שאכן קיימים אצלו אף נצחונות.

הכלל העולה, יסוד חשוב הוא: אמונת הנצחון, חייב שתהא ללוחם אמונה שלבסוף ינצח, ומחובתו לבטוח בה' שיעזרהו כאשר אין יד טבעו משגת, כי אם לא תהא אמונה ובטחון זה קיימת אצל הלוחם - ירפו ידיו מהמלחמה, ובפרט כאשר יסתייע ביאושו בכך שהמעידות והנפילות יהיו מנת חלקו מעת לעת בזה הלא יביא ראיה לטענתו השקרית של יצרו שהנה אלקים עזבו ואין חפץ ה' בו ובהצלחותיו, וכמו כן יסתייע לטענתו השקרית של יצרו שמצב זה של לחימה על כל המעידות שבמהלכה יהא אצלו

בהמשכים שאין נראה אימתי יפסקו ואולי אף לא יפסקו כלל... כך שאם לא יתחזק באמונה ובטחון להיות בטוח שבאם יתעקש בוודאי ינצח! אזי לא תוצלח העבודה בידו. על כן יוסיף גם ליקח לו לראיה כמה רבים שהצליחו לצאת ממאסר יצרם, ולמה א"כ יהא הוא גרוע מהם.

ח. זהירות מחברים קלי דעת.

בשום אופן לא תצליח להחזיק מעמד לעמוד בנסיון שמירת העינים כשהנך בחברת קלי דעת המזלזלים בערך חיוב השמירה. גם ככה קשה מאד להתמודד, מצד החשק והרצון העצמי, על אחת כמה וכמה כשיתווספו לך לחצים אחרים להפקר העינים מצד הלעג שילעגו לך, או אפילו מצד הבושה - שודאי תהא בוש להיות פנאטי וקיצוני, ולא תמצא את מקומך בחברתם; מצד אחד להחשב כאחד מהם, ומצד שני להיות שומר עינים, ובפרט שברור שבחברתם יצונן אצלך חומר השמירה, ואלו הם דברים פשוטים ללא ספק. ולכן התנאי הראשון - לברוח מחברים קלי דעת.

ומאידך, גם אם קשה עליך עדיין ההתמודדות - בהתחברך עם חברים חזקים וירא שמים, תקל מעל עצמך את העבודה בהרבה, הן מצד שיעודדוך ויחזקו אותך, והן מצד עצם זה שתראה דוגמא מגיבורי מלחמה שזכו לנצח, והיית כאחד מהם.

אם בין כה אי אפשר להשתלם בענין זה, בשביל מה להתאמץ על דקדוקים?

מי אמר שמבקשים ממך להשתלם?! מבקשים ממך להשתדל, ודוקא כאן אתה מחפש שלימות, ואם לא - אז כלום?!

ואכן הוא מין יצר מיוחד הכופה לחשיבה מוטעית: או שאתה מושלם לגמרי ואז מה טוב, ואם לאו די לך להיות "כמו כולם"! וזו טעות חמורה שהרי כל דקדוק וסייג בעניני קדושה בפרט אין ערוך לחשיבותו, ואיזה שקר זה לרדת מ"כמעט שלימות" למצב של "כמו כולם"...

ובעצם יסוד חשיבה זו נובעת מגאוה, שהאדם חפץ להיות חריג בשלמותו ואם לאו אין שוה לו להתאמץ אלא להשאר במצב הסטנדרטי, ולכן יש לעקור חשיבה זו משורשה ולהעריך כל סייג וכל פרישות וכל עמידה בנסיון קשה או קל.

זאת ועוד,

מי אמר שבכך שבלתי נמנע מלהכשל שלא מרצון בשמחות ובפגישות משפחתיות הכרחיות או ביציאות וסידורים דחופים, זה מהווה חוסר בשלימות? הלא אם זה לא לרצונך ולא ניחא לך בזה, אזי אדרבא - כיון שזה בעל כרחך, נחשב הדבר ל"לא אפשר ולא מכוין", ואז לא די שאינך נענש על זה, אלא גם הנך מקבל שכר מצות "ולא תתורו

אחרי לבבכם ואחרי עיניכם'' על זה. וכמו שמובא בספר ''דרך פקודיך'', והביא זאת באריכות בספר ''שומר אמונים'', שאדם שנזדמנה לו אשה לאונסו, כגון בקרן זוית או שמבלי משים לב הרים רגע את עיניו ונתקל במראה אסור, ותיכף מוריד את עיניו וגובר על יצרו - לא די שאינו נענש על כך, אלא גם מקבל על כך שכר. שהרי מתי אדם מקבל שכר על מצות לא תעשה? רק כשמזדמן דבר איסור לפניו ופורש ממנו. וזה דוקא במקרה כזה שנתקל באיסור ופרש ממנו, אז בפועל מקיים מצות לא תעשה, כי אם לא במקרה כזה, אז מתי? כשהוא ישן?!

לכן אין להצטער מכשלונות הבלתי נמנעים ממקרים מסויימים שלא לרצון ומתוך הכרח, כי גם בזה עלול להלפת היצר לאדם להחליש דעתו בטענה: בין כה וכה אינך יכול להפטר ממראות אסורות, אם כן, מה נפקא מינה יותר או פחות. וזו טעות!

ראשית, אין לתאר כמה חושכת ראיה אחת של איסור, שחיקה מרוחניות הנפש, וכמה ערך יש לאדם על התגברות אחת בלבד, שכבר זה נחשב למעלה גדולה.

ועוד, אין להשוות ראיה במזיד לראיה בשוגג או בעל כרחך שלא לרצונך, וודאי הוא, שמאחר שאין הקב''ה בא בטרוניא עם בריותיו ומתחשב הוא עם הנסיבות שגרמו לחטא, חלילה לו להרוג צדיק עם רשע, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? ואם כן, הרואה בשוגג - אף שהיתה כאן ראיה אסורה - הפגם הנגרם בנפש של האדם הוא הרבה פחות מהנגרם במזיד.

ועוד, שֶׁבְּרִאֵיוֹת במזיד מאבד הנך את הסייעתא דשמיא, וצריך לך לחזור למעמדך הקודם טירחה מרובה, ואילו בִּרְאֵיוֹת שבעל כרחך, לא אבדת את הסייעתא דשמיא, ובקלות תשוב למעמדך הראשון.

ויותר מזה,

כאן - ודוקא כאן - אתה יכול להפגין את יראתך ומוסרך שאגרת לך בעודך קודם הנסיון. שהרי בעודך בבית המדרש מהו כח הנסיון? כמעט ולא כלום. אם כן, מתי תיבחן האם אכן מיישם אתה את יראתך אם לא בשעת נסיון? לכן, כמובן, להביא עצמך לנסיון זוהי פשיעה גמורה, אולם אם כבר נזדמן לך נסיון, תשמח שהנה הגיעה השעה שבה אתה יכול להוכיח כביכול להקב''ה את יראתו וכבודו מצידך, ולכן זו השעה שבה אתה מיישם את חכמתך, שלא תהא בבחינת ''חכמתו מרובה ממעשיו''.

ועליך להבין: לא מה שאתה מבין שזה שלימות זוהי באמת השלימות. וכאן תראה את פתיון היצר אשר מבאר הוא לך שלימות מה היא - שלא יהא אפילו פספוס אחד. וכאן בא הוא לך בחסידות יתירה באומרו: כל ראיה, אפילו בשוגג, זהו חוסר בשלימות, וכבר

איבדת את סכוייך להיות במדרגות הצדיקים, ולכל היותר מהבינונים תיחשב, וכן עוד פטפוטים כאלה.

השלימות היא ההשתדלות בכל היכולת. התוצאות - ובפרט התוצאות הנובעות מהכרח ושוגג - בודאי שאינם מהווים חוסר בשלימות, ועדיין הנך נחשב במחיצת צדיקים גמורים. שבע יפול צדיק וקם. הצדיק, הגם שנפל, לא נופל הוא משמו - צדיק, כיון שקם, וזה אף שנכשל בפיתוי גמור, כל שכן כשהדבר נעשה בעל כרחו שלא לרצונו, שאין כאן שום חסרון בשלימות.

כיצד להתמודד במקום עבודה הנגוע בלבושי פריצות?

אם עוזבים מקום עבודה כשה"ביזנעס" לא הולך טוב, ומחפשים מקום אחר להרוויח קצת יותר, למה לא להצדיק לחפש מקום עבודה אחר בשביל להרוויח את הצלת הנשמה?!

אם עוזבים מקום עבודה, ואפילו כשהמשכורת שם גבוהה מאד, אולם היחס שם גרוע, יחס משפיל, יחס פוגע, הרי שבודאי שבמקרה כזה אי אפשר להחזיק מעמד, ועפים משם רגע קודם, ולמה, אם כן, לא להצדיק לעוף ממקום עבודה עם רווח טוב, ושהנשמה נפגעת ונשפלת יום יום?!

על כן, אם חס אתה באמת על עצמך, בודאי שהמוטל עליך רגע קודם להתעניין על מקום עבודה אחר, וכשתמצא - ואולי גם לפני שתמצא, כמובן בהתייעצות עם רב - מיד לעזוב את מקום העבודה הקודם ללא שהיות, והבא ליטהר מסייעין אותו.

וכמו כן כשמקום מגוריך במקומות של פריצות, מדוע לא תבין שלברוח משם זהו הצלת חיי נפש ממש?! וכי מי היה מוכן לגור בעיר גבולית הסמוכה לספר שמטר פצצות מכה בה יום יום, שעה שעה. והנה, אם יש לך בביתך צעירים או צעירות, בודאי שאתה חוטא בנפשותם לסכנם בסיכון נורא, בזה שאתה מתמהמה להשהותם במקום המסוכן להם, וכן אפילו מצד עצמך - וכי אתה יכול להיות אפוטרופוס על עצמך לבלתי תחטא, והלא נאמר: "אל תאמין בעצמך עד יום מותך"?!

ובהקשר לזה ראיתי סיפור מהסטייפלר זצ"ל, שפעם בא אליו אדם שהיה מזכה הרבים בעירו, עיר חילונית, ושאלה בפיו: פועל הוא הרבה בעירו לקרבם לתורה וליראת שמים, אולם מצד שני יש לו ילדים קטנים שחושש הוא שלא יתקלקלו מהחברה, ומה עדיף? ענה לו הסטייפלר: אני מבין שאתה חושש לסכנה רק מפאת בניך ובנותיך - דע לך, שיש לחשוש לסכנה גם מצד עצמך, וברח לך למקום תורה על אף זיכוי הרבים שהנך

עושה בעירך. (יש להוסיף שהתשובה היא כללית, ובכל מקרה יש להתייעץ עם רב לגופו של ענין).
וגם אם כרוכים בכך יציאה מהעבודה והפסדים, או כמו כן החלפת דירה - מוטל עליך לעשות זאת, כמו שמבואר בתשובה הבאה.

עד כמה החיוב למסר עצמו להזהר מאסור "ולא תתורו אחרי לבבכם"?
נחלק תשובה זו לשלושה חלקים: א. מסירות הממון. ב. מסירות הכבוד. ג. מסירות השלום.

א. מסירות הממון.
בהידור מצוה עד שליש במצוה. הורו לנו חז"ל: אדם שיכול לקיים מצוה כתיקונה, אולם יש לו גם אפשרות לקיימה בהידור - מחוייב לשלם ולהוסיף שליש מסכום אותה מצוה. כל זה בשביל לזכות להידור מצוה. אולם להנצל מאיסור, הביא ה"חפץ חיים" כמה פעמים בהלכות לשון הרע, שמחוייב אדם למסור כל ממונו בשביל שלא לעבור על "לא תעשה" שבתורה.
אם כן, מה שונה פגם העין בהסתכלות מפגם לשון הרע? הלא לשון הרע זוהי מצות לא תעשה התלויה בדיבור בלא מעשה, ונידונת כלאו שבמעשה, שחייב ליתן כל ממונו, ומה שונה לאו של הרהור עבירה שנאמר בו: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", שהוא גם לא תעשה, מליתן עליו את כל ממונו.
ולכן גם אם בעזיבת עבודה תפסיד פיצויים או הפסד אחר, יתכן ומחוייב אתה בכך, אחר שנכשל אתה בכל יום בראיות רבות של מראות אסורות.
וכמו כן עזיבת הדירה - אף שבכך תבוא להלחץ בהלוואות, אינך פטור מזה, כמובן בענין שתוכל להחזיר, כדי שלא תהא חלילה בכלל "לווה רשע ולא ישלם". ואם אינך יכול לעמוד בחובות הנכרכות מהעברת הדירה, ישנה אפשרות אחרת: להשכיר את ביתך הנוכחי, ולקום ולשכור בית אחר במקום נקי יותר, וכמו שראיתי ב"ה רבים שעושים זאת.
דוגמאות נוספות.
יש לך נסיעה, כמובן נצרכת ביותר שאי אפשר לוותר עליה - איזה היתר יש לך לנסוע באוטובוס ולטמאות את העינים, ולחזור עם קופה של שרצים על גבך בשביל כמה פרוטות?! מה שווה איבוד כמה פרוטות כנגד איבוד הנשמה?! סע במונית, והקב"ה לא יקפח אותך, וישלם לך כפל כפליים.

ומסתמא כך, שהרי, אם הוצאות שבת ויום-טוב שהמה הידור מצוה, הוצאותיהם אינם מן המנין וכל המוסיף מוסיפין לו, אזי כל שכן כשההוצאות הן לאפרושי מאיסורא ולהנצל מאיסורים ממש, וכל שכן כשהמדובר בתחום גילוי עריות, שכל ההוצאות שיוציא להציל נפשו אינם מן המנין, וכל המוסיף - מוסיפין לו.

וכמו כן כשהמדובר בקניית מצרכי הבית או שאר דברים במקום פרוץ ופרוע, וישנה אפשרות לקנות את אותו מצרך במקום צנוע, אלא שיש להוסיף כסף, אזי, כמובן, שיש כאן שאלת חכם כיצד יעשה כאשר ההפרש הוא משמעותי, ואין זה פשוט כלל, ובפרט שהרבה פעמים מדובר בפרוטות - פה הירקות קצת יותר יקרים ופה יותר זולים - בודאי שאין להשחית נפש על כמה פרוטות.

[עד כאן דיברנו על חיוב הוצאות ממון כדי להנצל מאיסור. מובן ופשוט שאין צריך לומר שחייב לזרוק מביתו מכשירי תועבה על אף כל ההפסדים הכרוכים בכך, וזאת מחוייב מן הדין רגע קודם, ופשוט].

ב. מסירות הכבוד.

חייב אדם למסור כבודו על איסור לא תעשה, לפי שאין איסור לא תעשה נדחה מפני כבוד הבריות, ולכן, אם בעקבות החמרת השמירה בעוון לא תעשה ''ולא תתורו'' מצטרך אדם להתבזות ולהיות ללעג - אין זו סיבה לפטור.

וכדי לחזק זאת, יש להביא את המדרש (ויק''ר כז, ב,): עתידה בת קול להיות מפוצצת בהרים ומכרזת: כל מי שפעל עם א-ל יבוא ויטול שכרו. דהיינו כל מי שכביכול שילם והופסד בשביל הקב''ה, יבוא ויטול שכרו, על אחת כמה וכמה שבכלל כרוז זה: כל מי שנתבזה בשביל הקב''ה שיבוא ויטול שכרו. אם כן, אדרבא - אם זכית להתבזות עבור המצוה ולא עולה היא לך בנקל, ובפרט כאשר הוא בבזיונות גדולים - כמה צריך אתה לשמוח שהנך מתבזה על כבוד ה', הרי שבזה מזדמנת לך הזדמנות נפלאה להראות את נאמנותך וכנותך לאלוקים, שאתה עובדו גם על חשבון כבודך ומעמדך. את הכל אתה מפקיר לכבודו.

ולדאבוננו, לא רבים עומדים בנסיון זה. למשל, מזדמנת להם אשה שאינה לבושה כראוי, במשרד או בבנק וכדומה - פשוט מתביישים להוריד את העינים כדי שלא להיראות פרימיטיבי וקיצוני, ונכשלים באיסור תורה בשביל כבוד הבריות, וזו טעות! חייב אדם למסור את כבודו בשביל כבוד שמים כשהמדובר באיסור לא תעשה. ואף אם התנהגות זו תגרום לך להיות מאוס, ואף אם קיים חשש שבגלל זה לא תיענה בבקשתך, אין בזה היתר לעבור על לא תעשה שבתורה.

וכמו כן, לא רבים עומדים בנסיון כשהמדובר בחתונות או סתם מפגש בבני המשפחה, מכרים או שכנים, הלבושים בלבושי פריצות. מעבר לאוזניהם שומעים המה לגלוג ולעג על מנהגם המוזר: עם גיסתו אינו מדבר... עם דודתו אינו מדבר - או אינו מסתכל... צריך לכך הרבה כח ויראת שמים להיות יציב וחזק, כי לגבי זרים הנסיון קל יותר. סוף-סוף זרים המה. אבל כשהמדובר בקרובי משפחה, הנסיון קשה מאד. אבל גם בזה החיוב לא פג, וכדבר משה ללוויים לאחר מעשה העגל: "מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו" (שמות לב, כט), הגם שזה על חשבון יחסי משפחה, כי במקום שיש חילול ה' אין חולקים כבוד לרב, וכל שכן לשאר האדם.

ג. מסירות השלום.

רבים נמנעים מלהגיב בחומרה, וממהרים להקל מפני שלום בית אף כשאיסור "ולא תתורו" במלואו.

למשל, ישנה שמחה משפחתית מעורבת, ובהעדרו משם יהא חשש "שלום בית" מצד אשתו הלוחצת ומנדנדת בכל תוקף שיבוא לשמחה, או לפעמים המדובר אפילו בהורים שיצטרך להסתכסך איתם ולקלקל יחסים מפאת לחצם על השתתפותו בשמחה. כמובן, שלכתחילה הכל צריך להעשות בדרכי נועם, להתרחק מהמחלוקת ככל האפשר, ובכל מקרה להתייעץ עם חכם לגופו של ענין באיזה אופן אפשר כן להתיר, וכמה, ומתי. אולם לדעת, שאין זה פשוט כלל להתיר את הרצועה לגמרי בטענת "שלום בית".

כיצד להתמודד עם ההרהורים ומחשבת עריות הטורדות ומציקות בפרט בשעת התורה והתפלה?

תופעה זו מצויה, ובפרט אצל אלו שכבר הצליחו להתמודד בהצלחה ולתת את העינים והלב לבוראם, אז כח הרע בא אליהם באופן אחר לטורדם במחשבות זרות מן העבר, ובמראות וצורות שאין להם עתה שום קשר איתם, ופתאום צצים במוחם תמונות שונות ומשונות, ובפרט בשעת התפילה.

למחשבות אלו יש להתייחס כצפצוף אוייב המצפצף בלגלוגו לאחר תבוסתו, שאין נכון יותר מאשר שלא להתייחס להטרדותיו.

חלילה לך מלהרגיש אשמה, וכל שכן מלראות את עצמך כרשע, בגלל מחשבות אלו הבאות אליך על כרחך.

ובעצם, מהי סיבת ביאת מחשבות אלו ומאין מקורן.

כל אחד מבין, שאם הוא גזל - צריך להחזיר, אם הוא הזיק - חייב לשלם, וכן לגבי חובותיו שבין אדם למקום, ברור הדבר שיש תיקון לכל עבירה ועבירה שעשה האדם,

והיא הנקראת "תשובת המשקל", שיש לאדם לתקן את פגמיו ולסבול עליהם בתשובה שמשקלה מקביל לאותה הנאה שנהנה מהחטא, ובכך שמצטער על פגמיו ומתאבל עליהם במשקל שווה להנאה שנהנה בהם - מתכפר לו.

ובכן יש לדעת, שהמחשבה היא בונה קומה שלימה ויוצרת יצירה חיובית במחשבה טובה, ויצירה שלילית במחשבה רעה, ויש לתקן פועל יצירה זו בתשובת המשקל. ובכן, מהי תשובת המשקל למחשבה בעלמא שהרהר אדם במחשבות לא טובות? על כך אומר הבעל-שם-טוב, כי תיקונו הוא, שאותן מחשבות זרות שחטא בהן ברצונו ועדיין לא תוקנו, יצוצו שוב בראשו ויצטער מהן ויכאב לו על בואן אליו, אחר שכבר נטהר מהם, וישתדל להסיטם ממנו. ובכן, כנגד שנהנה מהם בעבר וכעת מצטער מהם, וכנגד שאז לא גרשם ממנו אלא נהנה בביאתם ועכשיו מגרשם מעליו, בכך נעשית "תשובת המשקל" על אותן מחשבות.

ואותן מחשבות באות על תיקונן בהיותן קומה ויצירה פגומה הרוצה בתיקונה, וברדתם להתקן, באות המה שוב לראשו של האדם, ונתקנות עתה בתשובה זו. ולכן, בבוא עליך מחשבה זרה שנצטיירה אצלך - אפשר מלפני שנים רבות, ואתה תמה מנין נזכרה מחשבה זו לבוא אלי, וגם הנך מצטער על בואה ומגרשה - דע, שבאה היא לקבל תיקונה ממך בהיותך עכשיו בשלבי תשובה, אלא שישנן עדיין ציצין המעכבין את הברית מלהיות מתוקן לגמרי. ולכן, קודם מהלכי התשובה אין להם מה לבוא אליך, ורק לאחר שהנך בשלבי תשובה מתקדמים, יש להם טעם לבוא אליך לקבל תיקונם על ידי הצער גופא, שתצטער מהם ותגרשם, ואז תהפוך אותם למציאות אחרת חיובית תחת היותם מציאות וקומה שלימה שלילית.

וכמו כן לגבי מחשבות כפרניות נגד האמונה, העולות וצצות בלב העובדה' שבאות שלא לרצונו, מחשבות בלבולי אמונה המצערות אותו מאד.

דע, שהדרך להתמודדות במחשבות אלו, הוא לא להתייחס אליהם ולא לענות להם ולא לבוא איתם במשא ומתן כלל. המשא ומתן איתם זוהי הסכנה הגדולה ביותר, כי כאן מתכוונים היצר לסחוף אותך למערבולת של מלחמה ולסבך אותך יותר. ולכן אפשר שתמציא תרוצים לכמה מהשאלות שעולים בלבך, אולם דע, שזה כדי לעודד אותך למשא ומתן עמהם ולסחוב אותך לשאלות אחרות ומסובכות מהקודמות, ולהביך אותך ולהעכיר את רוחך. לכן, העצה היעוצה - לא לענות לקולות כסילים אלו, ולראותם כקול כסיל זר לחלוטין שמחוצה לך, המצפצף באוזניך, שודאי לא היית עונה לו.

אגב, לפעמים זו תופעה הנובעת מעצבנות. חוסר השלווה והלחץ מכריחים וכופים את האדם לפעמים להתעקש ולהלחם, ולכן יש לקחת את זה באדישות וברגיעות, לא להזיז את הראש אנה ואנה ולהשתולל, אלא דוקא בקור רוח ובאמונה ובבטחון תצא מהם, לכך, להשתדל להתרכז בתורה ותפילה כפי יכולתך, להכניס מחשבות חיוביות, ומאליהן יגורשו השליליות, וזהו ענין של זמן בלבד, וכמובן שבכח התפילה לזרז את ישועתך.

מאימתי יש לחנך את הקטנים לשמירת העינים?

מעשה היה במשפחה מרובת ילדים, שראשה הלך לשאול את ה"חזון איש": האם אפשרי לאשה ללכת עם הילדים הקטנים לים? וענה ה"חזון איש": שדבר זה יפריע להם מאד בגדילתם בעליה לתורה ויראת שמים. ואכן - מספר אחד ממכירי משפחה זו - נזהרו אמנם בני המשפחה מלקחת את קטניהם לים, מלבד קטן אחד שמידי פעם לקחוהו לים במחיצת הנשים, וכולם גדלו בנקל לתורה ויראת שמים, מלבד אותו קטן שנתקשו בו בקשיים גדולים.

אם כן, ברור שיש מקטנות להרחיק את הקטנים ממשחקים עם בנות, תערובת בנים-בנות, להשתדל מאד שהלימוד יהא דוקא על ידי מוֹרֶה ולא על ידי מוֹרָה, וכן לשומרו מראיית מראות אסורות ברחובות, ולהסביר לו בכללות שראיית נשים פוגמת ואסורה, ולכשיגדל, לחנכו שלא להסתכל בערוותו, וכמו כן לא ליגע בה, ולהשגיח מרחיצת אמבטיה אחים ואחיות יחד וכדומה. וככל שיקפידו על קדושת הילד מקטנותו, כן יגדל בהנהגות קדושות ובצניעות יתירה שיהיו לו כטבע ממש.

וראיתי להביא כאן כמה אזהרות נצרכות לשמירת הקטנים מקטנותם כדי שלא יסתבכו עם יצרם בנערותם, ויש בהנהגות אלו קדימת תרופה למכה.

א. על האם לנהוג בצניעות גם בתוך ביתה, לא מעט בחורים מתלוננים שהעדר הצניעות של אמם בבית פוגעת להם בקדושה, וכגון להימנע מלהסתובב בחלוקים שקופים וכו'.

ב. לשמור על צניעות הבנות גם בבית, לצערנו ישנם מקרים לא נעימים שקשה להעלותם על הכתב.

ג. להיזהר שלא יישנו אח ואחות בקטנותם יחד במיטה אחת, וב"שומר אמונים" כתב שיש להיזהר היום שלא ישכיבו אף שני אחים במיטה אחת.

ד. מגדולי מחנכי הקדושה הזהירו להימנע שלא יישן בן קטן עם אמו במיטה אחת ואם הורגל הבן בכך יש לגמלו מנוהג זה כמה שיותר מהר.

ה. סיפר הרב הגאון רבי אליעזר בן דוד שליט"א בשם הרה"ק רבי מרדכי שרעבי זצוק"ל, שקלקול הבנים בבגרותם הוא מכך שבקטנותם הולכים המה לגנים מעורבים בנים ובנות, ובכך נשרשת בהם התאווה, והיא הסיבה להרחיק מכל מה שהזכרנו לעיל בשינה של אח ואחות יחד, או בן עם אמו וכו'.

ו. להימנע מלשלוח את הבן לגן שבו גננת, שכמו כן נשרש בו מקטנותו משיכה לנשים.

ז. להרגיל את הילדים מקטנותם לבושה וצניעות, וכגון שלא להסתובב בבית עם גופייה וכל שכן עם הלבנים, אלא לפושטם וללבשם בחדרם בצניעות.

ח. לחנך את הקטנים שאיסור חמור לנגוע או להסתכל באותו מקום, וגם בזמן שמתרחצים לא לנגוע ולא להסתכל באותו מקום.

ט. לא לשלוח ילדים קטנים למקווה בשום אופן, אחר שבמקווה ישנם לפעמים אנשים החוטאים בנפשותם ומחטיאים, והרבה מקרים נוראים אירעו, וכל שכן שיש ליזהר מלשלוח הקטנים לבריכה ללא השגחה (גם כאשר נצרך הדבר מאיזה סיבה).

י. בשום אופן אין לאמהות ליקח את בניהם הקטנים עמהם לים.

יא. יש להימנע מלשלוח הנערים לישיבות עם פנימייה כי רבו הקלקולים בזה עד למאוד, ואם אין אפשרות אחרת יש להקפיד לדעת שההנהגה שם בצניעות כראוי, וישנו מפקח ירא שמים המפקח בעין חודרת על קדושתם.

יב. אין להתקלח ב' בחורים במקלחת באופן שרואים אלו את אלו.

יג. שלא יישנו בפנימייה ב' בחורים בחדר אחד, וכל שכן שלא במיטה אחת ואפילו בשעת הדחק ובאופן עראי בשום אופן.

יד. לשמור מאוד בטיולים ושמחות את הקטנים שלא יסתובבו בין הנשים וכל שכן כשיש חוסר צניעות.

טו. לזכור! הנהגה צנועה של ההורים, משפיעה בושה וצניעות על בניהם, ומכלל הן אתה שומע לאו.

טז. תפילה - הקדמת רפואה למכה, דמעה אחת בעוד הילד מתוקן תועיל יותר מספל דמעות לאחר הקלקול.

וראיתי כאן להוסיף שאלה נוספת המצויה מאד אצל הנזהרים בשמירת עיניהם, והיא - שפעמים רואים כמראה פרוץ, ותכף מנמיכים עיניהם, ומסתפקים האם באמת היה זה מראה פרוץ או שמא בכלל לא היה בו מראה אסור, ובצדקותם מסתפקים שמא עדיף להעיף מבט נוסף לעבר המראה שראו על מנת לודא שאכן מראה זה לא היה בו ממש,

ובכך לא תהא מטרדת מחשבתם, ומאידך מסכנים עצמם בכך שמא אכן היה זה מראה פרוץ, ואם קדם היה בספק - מעתה יהא בודאי. מה הנכון לעשות?

כאן טמונה מלכודת היצר. בהחלט שצריך להזהר לא להתפתות למבט נוסף. עדיף שתשאר בראיה המסופקת שראית, ותשכנע את עצמך שכן לא היה זה מראה אסור, מאשר לחזור ולהסתכל לבירור הספק. וכך גם ראיתי אחר כך במכתבו של הגאון הקדוש ה''תולדות אהרן'' שכן דעתו.

והנסיון מוכיח שבכך שלא יחזור לוודא אם נכשל או לא - לא תפריענו ראיה זו ותהא מוסחת מדעתו לגמרי אחר שאינה אלא ספק, ממילא אינה בר קיימא לבלבלו, ובפרט שבוודאי יבוא בשכרו שלא יבוא לידי הרהור בזה שכבש עינו מלהסתכל מספק.

האם יצרא דעריות הוא אף באנשים גדולים?

אכן אצל גדולים אין יצרם שליט אצלם, ובטלוהו אפילו ממחשבתם ואין לו כל עסק עמהם, אולם באם יכניסו עצמם לסכנה ולנסיון, בודאי שגם אצלם יתכן נסיון ואף מכשול, כמובא בגמרא (קידושין פ''א עא) א''ל רב יהודה לרב כשראו אשה לפניהם: ''דל כרעך מקמיה גיהנם'', ועוד במדרש (ילקו''ש פרשת ''ויחי'') המעשה הידוע מרבי מתיא בן חרש שלא נשא עיניו לראות אשה מעולם, ועוד בגמרא (סוכה נב ע''א) המעשה שראה אביי, ונצטער על שחשב שהוא לא היה בכוחו לעמוד בנסיון זה, והרגיעו רבי יצחק במאמר: ''כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו''.

ועוד סיפורים מופלאים רבים ישנם מגדולי ישראל, החפץ חיים, הגר''א לאפיאן, הגר''י אברמסקי ועוד רבים מאד שנקטו בזהירות יתרה בשמירת עיניהם, וכן מובא בספר ''חרדים'' שיצרא דעריות שייך אף בזקנים, ובספר ''סדר היום'' מובא שהא שאמרו ''כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו'' נאמר על ענין העריות (וכדמוכח בגמ' סוכה נ''ב ע''א), הרי שאף בזקני תלמידי חכמים הדברים אמורים לפי שכל הגדול מחבירו וכו', וכאמור אין הדבר בפועל אצלם אחר שכובשים המה את יצרם בכח תורתם ויראתם, ולכך מסייעים להם מן השמים, כהבטחת ''הבא ליטהר מסייעין אותו''. ונפקא מינה, שאל יחשוב אדם אני כבר זקן ובא בימים מה לי להיזהר בכל אלו ''החומרות'' של שמירת העינים, זה שייך לצעירים ולא לאנשים בגיל זקנה... זו טעות גדולה כמבואר.

בחור הלומד עם חברותא ומתברר לו שהחברותא חוטא בעניני קדשה, ומכך מפרע גם הוא בעניני קדשה, כי מחו מתבלבל מהרהורים לא טובים מעצם ידיעה זו, האם זו סבה להפרד?

לצערינו מצויים מאד בחורים הלקויים בעניני קדושה, ובכן כשהבחור הלקוי ממש משדר את ליקויו בקדושה לסובבים אותו, והדבר מתבטא בהנהגתו בדיבוריו בתנועותיו, שבודאי מביא הוא אחרים בזה להרהורי עבירה, בודאי שיש להתרחק ממנו, ואין כאן שום צד להתחבר אליו על מנת להצילו, דהלואי שכל בחור יציל את עצמו, והסכנה גדולה.

ואף אם הוא באופן שהבחור הלקוי צנוע הוא בדרכיו ובהליכותיו, ואינו שח בענינים אלו כלל, אלא שעם כל זה מגיע ללומד עמו הרהור, מתוך סיבות מסוימות, ואינו מצליח להעביר מחשבתו הלא טובה בלומדו עמו, כמו כן עליו להפרד ולמצוא חבורתא ללמוד עמו בראש פנוי ונקי.

אולם כאשר הבחור הלקוי צנוע וביישן, וכמו כן אין הדבר מפריע למחשבתו של הלומד עמו, ומצליח הוא ללמוד עמו בהתמדה ובטוהר המחשבה, אין להימנע ולהרחיק בחור ואף שאתה יודע שהוא לקוי.

האם יש להקפיד מלקרא בספר שיש בו תורה ומוסר שמחברו לא היה אדם שתוכו כברו?

בהחלט יש להזהר בזה.

וכן מובא בספר "מגיד דבריו ליעקב" (אות נב) וכן בספר "מעין גנים" (פי"ד אות א'), שלא להסתכל בשום ספר אם לא נודע מי מחברו, כי באם אין אמונת המחבר חזקה בה', הגם כי כתב פלפולים ודברי תורה ומוסר, הוא כארס לנפש המסתכל בספריו, וכל שכן בדברי האפיקורסים והמינים, ואפילו כוונתו רק לראות ולהציץ בחידושיהם, כי על ידי הסתכלות בדברים נתחשך כח הנשמה ומזיק לאמונה ח"ו הגם כי אין נרגש תיכף.

והטעם הוא כי נשמתו וכוחו של המחבר בספרו, וכשהוא היה אדם שאין תוכו כברו משפיע הדבר על הקורא, והוא הנקרא בספה"ק "כח הפועל בנפעל" כוחו של הפועל בפעולתו, אם לטוב אם ח"ו להיפך.

פעמים שנכנסים לבית-הכנסת או בית-המדרש מסים ומרגישים בו קדשה נעלית וחשק ללמד בו, ולעמת זאת יש בתי כנסיות ומדרשות שאין לנכנס בהם הרגשה של קדשה וקשה מאד להתפלל שם, האם זה אמתי או דמיון, ואם יש בזה אמת - מה הסבה לכך?

בהחלט הדבר אמיתי, ודע שבני אדם מקדשים את הבית-המדרש, ולא הבית-מדרש מקדש את האנשים, ולכן בית-המדרש שנהגו בו בני אדם יראי שמים בקדושה יתרה בעסק תורה ותפילה בלבד, יש בו קדושה, ואם לאו המקום מחולל מקדושתו וקשה לעסוק במקום זה בתורה.

ומובא בספר "בית אבות" בשם זקנו הגאון רבי אברהם מווילנא בעל "מעלות התורה" שהיה אחי הגר"א שאמר בשם אחיו הגאון: "אם היו בונים בית הכנסת מראשיתו בתכלית הכשרות וטהרת הלב עד שאפילו החוטב העצים היהודי היה עושה מלאכתו בזה לשם שמים, אזי לא היו מתפללים באותו בית כנסת במחשבה זרה כלל, כי המעשה והמחשבה דבוקים יחד".

וראיתי לזה ביאור נפלא בשם הבעל-שם-טוב, "שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה" - שנים שבאים לעסוק בתורה ולא מסתייעא מילתא לעסוק בתורה, וקשה להם הדבר ללמוד, "הרי זה מושב לצים", הרי זה משום שישבו במקום לצים וחיללוהו ולכך הבאים שם קשה להם ללמוד שם.

והוא ענין הנאמר בחז"ל (תענית י"א ע"א) "קורות ואבני ביתו של אדם מעידין בו", ובוודאי אין הכוונה שנצרכת עדותן לשם ראיה, שהרי נשמתו של אדם מעידה בו כמבואר שם בגמרא, אלא עדות מצד המציאות, דהיינו האבנים והקורות מדברים מצד עצמן ומוכח מהם גופא האם האדם נתקדש בתוך ביתו או שהיה נוהג בחילול.

היאך יאמר האדם: "**הריני אוכל ושותה כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת קוני ולא להנאת גופי כלל**", **אחר שיודע שאינו כן**?

אפשר שכשיודע שאינו כן, לא יסיים: "ולא להנאת גופי כלל", אולם תחילת הדברים יוכל לומר "הריני אוכל ושותה כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת קוני".

או אפשר לומר שבכל אופן רשאי לומר "ולא להנאת גופי כלל", והוא ע"פ המבואר ברמב"ם (הלכות גירושין פ"ב ה"כ) "שכופין אותו לגרש בעל כורחו עד שיאמר רוצה אני", ואין בזה דין מגרש בעל כרחו כמבואר ברמב"ם לפי שהאדם בעצמו רוצה לקיים דין התורה, אלא שיצרו הרע מעכב עליו, ועל כך כופין אותו כדי שיצליח לכבוש את יצרו הרע, ואז ממילא ישאר רק רצונו הטהור לקיים מרצונו מצוות התורה.

והוא במילים שונות ענין "מסירת מודעה" לביטול הפניות והמחשבות הרעות, ואדרבא ק"ו הוא, אם מועיל הדבר גם כאשר בית דין כופין אותו בעל כרחו לגרש הרע מקרבו, עאכו"כ שיועיל ביותר כשהאדם בעצמו מגרש המחשבות הרעות מקרבו בכך שמוסר מודעה ומבטל המחשבות הרעות שיעלו בלבו מתוך שרצונו הטהור לעבוד את קונו בלב טהור.

ישנם טפשים הטוענים שככל שישביעו עצמם בהתר כן יוכלו להנצל מהאסור היות ויתרגלו לתאותם ולא יהא בה אצלם שום חדוש להתאוות יותר, מה יש להשיבם?

טעות גדולה טעו, שהרי חז"ל אמרו (סוכה נב ע"ב): אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע, והיינו אפילו בהיתר שאם משביעו רעב יותר, וכבר עמד על כך הרב "מכתב מאליהו" ח"ד (עמ' 241-242) והיטיב לבאר זאת, שכאשר האדם מתרגל להתאוות עצמו בהיתר, אכן יתרגל לאותו היתר באופן שלא יתפעל ממנו כ"כ, אולם זהו הגורם שיזכירהו להתעורר להתאוות בכל חידוש תאוה אסורה שאינה תחת ידו וחידוש היא אצלו - להתאוות לה ללא מעצורים, והוא מאחר שהשביע עצמו בתאוותו בהיתר - גרם בכך שתאוותו תהא מורעבת ושואפת לעוד תאוות חדשות והוא שיגרום לכך שתעוררהו ותזכירהו בתאוותו להתעורר עליה כל פעם מחדש, ומתאוותו בהיתר מיד יזכר ויתעורר לעשות מעשהו באיסור.

ודימה זאת לאדם שעבר זמן הרגיל לאכילתו, אך שעדיין לא עלה רעבונו לרעיוניו לקום עתה ולאכול, אזי די בפרוסת לחם שיראנה - להזכירו שהנה הגיע זמן אכילתו והנו בעצם רעב. ואף שפרוסת לחם אין בה חידוש אצלו ורגיל הוא בה, כמו כן זה המורגל בתאוה תזכירהו תאוותו לחדש תאוותו ברעבונו אשר ירעב.

והדברים פשוטים, ומה לנו להתחכם עם חכמת חז"ל, שפתרונם הוא אך ורק להרעיב היצר ובכך ישביענו, וזאת יקנה האדם בדרך סור מרע מצד אחד שלא להביא עצמו למקום נסיון, ובעשה טוב מצד שני להיות שקוע בתורה, וככל שירבה בתורה לא במהרה הוא חוטא, וכמ"ש הרמב"ם (סוף הלכות ביאה) שאין מחשבת עבירה אלא בלב הפנוי מן החכמה.

אדם מבגר שכמעט וכבר עבר ממנו ענין הקשוי ומקרה לילה, וגם אם יהרהר ביום לא יבוא לקשוי ולמקרה האם בשל כך קל עוונו בהרהור?

לא יעלה על הדעת דבר כזה, והנראה פשוט לענ"ד שהשיעור הוא כך, לו היה אדם זה צעיר ובהרהור כזה היה בא לידי קישוי או לידי מקרה לילה הרי שגם עתה בהיותו זקן נחשב לו כמקשה עצמו לדעת וכמטמא עצמו במקרה לילה, והטעם פשוט, דוכי שבשל זקנותו חדל להיות לו אורח כבחורים יקל מעליו איסור הרהור, א"כ הותרה הרצועה לזקן להרהר?! אלא פשוט כמבואר.

מה גדר דרך ארץ שאמרו חכמים (קדושין מ ע"ב): "**כל שישנו במקרא במשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא**"?

מבאר זאת הרב מכתב מאליהו (ח"ה עמ' 62) שהוא בעיקר עדינות האכילה, והנה לך דבריו הנפלאים:

דרך ארץ היא התנהגות ישרה ויפה כלפי הבריות וכלפי עצמו, ומתנהג בכל דבר בשכל ובעדינות. עיקר המבחן הוא במאכלו כי האדם שאינו נוהג בדרך ארץ באכילתו, שהוא רעבתן, מגונה הוא על הבריות ביותר. וכן כתב רש"י (קידושין שם) "דכיון שאינו מן היישוב אין מקפיד על עצמו ואין לו בושת פנים, וכן האוכל בשוק הואיל ואין מקפיד על כבודו אינו בוש לזלזל בעצמו וליפסל".

אמרו בגמרא (שבת י.) שהאדם נבחן באיזו שעה ביום שהוא רגיל לאכול: "תנן רבנן: [האוכל] שעה ראשונה [אחר נץ החמה] - מאכל לודים [אוכלי אדם]". - כי האדם שהוא כל כך להוט אחר אכילתו עד שהוא אוכל שעה ראשונה ביום, סוף סוף אם לא יהיה לו מה לאכול חשוד הוא לאכול בשר אדם כמו שעושים הלודים, ואם לא יאכל בני אדם ממש יזיק להם בגופם כדי למצוא תאותו.

"שנייה - מאכל ליסטים". - אם אינו כל כך להוט אחר אכילה ושתייה ואוכל בשעה שניה, סוף סוף בעל תאוה הוא, וכשלא יהיה לו, חשוד הוא לגזול ממונם של בריות.

"שלישית- מאכל יורשים". - מפנק את עצמו ונוהג כיורשים שלא עמלו על כספם ולכן מפזרים אותו ואוכלים סעודות ארוכות, וגם אין דואגים לשוט אחרי מזונות ולעסוק במלאכה (רש"י שם).

"רביעית - מאכל כל אדם" - שאינו מקדים ואינו מאחר, ואוכל אחר זמן הקרבת תמיד של שחר (עי' מהרש"א ח"א שם).

"חמישית - מאכל פועלים" - שצריכים לצמצם ואין אוכלים עד שירעבו.

"ששית - מאכל תלמידי חכמים" - שעסוקים תמיד במחשבות של תורה ואינם מרגישים רעב עד שירעבו הרבה.

ועיין עוד בדברינו בנושא "קדושת האכילה" כמה שו"ת בבירור נושא זה.

ונפקא מינה בכל הנ"ל גם לקדושה וצניעות שיש לאדם לנהוג בתוך ביתו, ולקדש עצמו במותר לו לבלתי יפול בתאוה זו מן ההיתר אל האיסור, ועיין לעיל תשובה ל'.

היאך נתן לשמר את העינים במצב של חסר בררה, וכגון נהג נסיעות או כגון בחתנה שלא בארח דתי שבלתי אפשר להעדר ממנה, או בהזדמן למשרד, ביה"ח וכיוצא.

דע דבר פשוט בדוק ומנוסה, כשהאדם שומר עצמו במצבים שיש באפשרותו לשמור עצמו ומשתדל בכל כוחו לשמור עצמו לבלתי להכשל, הרי שמכאן ואילך מן השמים ישמרוהו במצבים שאין באפשרותו להשתלט בשמירתו על עצמו, והוא בדוק ומנוסה שיתכן וילך זה השומר עצמו מחמת ההכרח והאונס במקום שרבו בו המכשולים ויצליח לעבור בשלום לגמרי מבלי להכשל כלל.

בדרך כלל, כשאדם נכשל בעיניו ביציאתו לרחוב במראה הראשון שנפגש בו ופגע בו היצר והכשילו, מיד מתיאש האדם להמשיך מכאן והלאה לשמר עיניו, ונחלש בדעתו למאד, ובכן במה יחזק עצמו, להתחיל מיד מעתה לשמר ואף שהוא "בעדנא דיצר הרע" (נדרים ל"ב ע"ב)?

החכם יתבונן, הרי מהי תשובת המשקל, "באותה אשה, באותו מקום, ובאותו זמן", כמבואר ברמב"ם הלכות תשובה, ובכן תתבונן התבוננות פשוטה ורווחית, הלא ברגע זה הסתכלת באיסור, נכשלת, ובכן הנה ברגע זה אם מעתה תעצור עצמך מלהמשיך להסתכל מיד תיקנת את מעוותך, שהרי ברגע זה שהנך עוצם עיניך מלהמשיך להסתכל מתקיים בך: "באותה אשה באותו מקום ובאותו זמן", ומה לך להמתין לתיקון לזמן מאוחר יותר שמי יודע אם יזדמן לך בכלל, וגם אם יזדמן - יצטרך להיות תיקון זה בקושי וסיגוף, הנה לפניך עתה הזדמנות נפלאה לתקן מעוותך בנקל ובין רגע ממש. לכך תהא חכם, קפוץ על הזדמנות זו והתגבר מיד, ובכך באת לתיקון המעוות.

נשאלתי באחד שטען: ב"ה הנני בישיבה ועמל בתורה כפי כחי, ודעתי ומחי נקיים בדרך כלל מזהמת הרחוב, וחזוק בעניני קדשה על שמירת הברית מפריעים לי, שכשאני קורא בספרים בענינים אלו, דוקא מתוך כך צצים ומתעוררים בקרבי הרהורים רעים, ובכן האם לא עדיף להמנע מקריאת ספרי חזוק בנושא זה?

בהחלט, זה שתורתו אומנותו ושקוע הוא בתורה ובפלפוליה, והתורה משמחתו וממלאת לו את ראשו להיות שוגה בה תמיד, וכמו כן יראת ה' היא אוצרו, למה אם כן שיעסוק בספרים העוסקים בעניני פגמים של עוונות עריות למיניהם, ואכן צודק הוא בטענתו לאמר: "מה תעירו ומה תעוררו", ואם זכה זה שהיצר ישן אצלו למה שיעוררהו עליו.

אלא שעם כל זה מדי פעם, ובפרט כשחש רפיון בעצמו יחזק עצמו בנושאים אלו בספרים העוסקים בזה בכללות, דהיינו מבלי לפרט את פרטי הענינים בזה, ובפרט בימינו מי יאמר נקיתי?! אלא שאם המצא תמצא נפש יקרה שכל מעיניה תורה ויראה, אזי כאמור נכון הוא שלא לעסוק בנושא זה, "ויודע צדיק נפש בהמתו" לחוש אימתי העסק בזה לתועלתו ואימתי להיזקו.

נסיונות

במה יזכה הדור האחרון לגאלה מה שלא זכו הדורות הקודמים שהיו הרבה יותר טובים מאתנו?

התשובה המרווחת על שאלה זו מה"חפץ חיים" ועוד הרבה, שדורנו הוא כננס העומד על גבי הענק, דהיינו שבאמת הענקים שהכינו והכשירו את תיקון העולם היו הדורות

הקודמים, אולם לא גמרו ונשאר מעט, ובאנו אנו הננסים במעשינו והשלמנו והכשרנו את סוף התיקון, ולכך אנו הננסים אומנם נזכה אולם זהו מכח הענקים שקדמונו.
אולם המשגיח רבי ירוחם תירץ באופן אחר, דבאמת הדור האחרון עקב החושך השורר בו - הוא הדור הגדול והראוי לגאולה (עיין בדבריו בהרחבה בספר "דעת תורה" פרשת "שלח" מאמר "הדור האחרון"), והטעם הוא דאומנם אורות מצוותיהם ותורתם של קדמונינו היתה גדולה בהרבה משלנו, מעשינו הדלים דומים לאור הנר בלבד לעומת אור האבוקה של רבותינו, אולם, מעשינו הם כנר בלילה, שאורו מבהיק מאד לעומת קדמונינו שאולם מצוותיהם כאבוקה אולם כאבוקה ביום, אחר שבימיהם לא היה חושך כבימינו, כך שהנסיונות התקיפים והתכופים שתקפו עלינו ירימו את קרנינו מעל כל הדורות.

נאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו, וכי היאך אפשר לזכות לתאר קדוש וצדיק, ובפרט שכן הוא התנאי להשרד לעת קץ?

כל צדיק וצדיק נמדד ביחס לדורו, וביחס לנסיונות המרובים שאנו נתונים בהם היום - הגובר על יצרו נחשב לצדיק וקדוש, ונצטט מדברי רבי אהרון מקרלין (בית אהרון דף פז) אודות הדור האחרון:
"אהובי ואחי, תאמינו לי - והוא מלא בכל הספרים הקדושים, אשר מה שהיו צריכים הצדיקים הראשונים להשיג פעם בכמה ימים וחדשים - אפשר כעת לתקן בשעה אחת, מחמת שהעולם הוא יותר בשפלות בבחינת "רגל", ולכן חס הקב"ה על עולמו, ומוריד קדושתו למטה".

במה נסיונות דורנו חזקים מתמיד, הלא תמיד היה ענין עבודה זרה מינות ועריות?

הנראה הוא שעיקר הקושי שבדורנו הוא קטנות המוח שיש לבני אדם וקשה עליהם להיות יציבים, והמעידות התכופות ולפעמים אף קיצוניות - הם מנת חלקנו במהלך עבודתנו, והוא הענין ששובר גם חזקים כארז, כי כשאדם רואה שעבודתו לכאורה לריק ולבהלה נשבר מאד בקרבו ומהרה מגיע למסקנא לנטשה ולהתפשר עם יצרו, אם כן הקושי לעמוד איתן - שבע יפול צדיק וקם, לקום מהנפילות היא עבודה קשה.
ומלבד זאת אין ספק שנסיונות דורנו בעריות אין להם השוואה עם הנסיונות של פעם, וכמו שהתבטא פעם הרבי מצאנז: "מה שפעם היו רואים אחת לשבעים שנה היום רואים שבעים פעם ביום".

ומלבד שדלים ורשים אנו, חכמתנו סרחה, הכרתנו חסרה, חלשים אנו באמונה ובאופי, עוד כנגד זה הנסיונות תקיפים עלינו מאד, עד שאמרו האמוראים על דורנו - ייתיה ולא אחמיניה, ומסביר המהר"ל דהוא מפני הנסיונות הקשים שיהיו אז.

ועוד נוסף על הכל הוא אסון "ירידת הדורות", שחסרנו רועים עם גילוי שכינה כדורות קודמים. וחכמת החכמים ונבואתם נסתרה מאתנו לגמרי, ואין מי שיורנו דרך בה נלך, איש הישר בעיניו יעשה, כך שבנוסף על הכל אנו כצאן שאין לו רועה וא"כ כמה קשתה העבודה עלינו?!

האם האדם נענש על נסיונות של מחשבות אסור העולים בלבו כגון: נקמה, גאוה, עריות, כאשר הוא נתקף בהם שלא לרצונו?

בענין נסיונות של מחשבות איסור הטורדות, אם זה בעניני קדושה, כל האיסור הוא דוקא כשממשיך להרהר ולחשוב מחשבות האיסור, אולם אם ברגע שעולים בלבו מחשבות איסור, אם זה מראיה שראה לפתע או שבאו מאליהם, ואז מנסה הוא להסיח דעתו מהם, בודאי אינו נענש על מה שבאו, ואדרבא, בכך שמנסה הוא להסיח דעתו מהם ע"י לימוד תורה, לא רק שלא נענש אלא גם בא בשכרו, כדין הבא דבר עבירה לידו ופירש, שמעלין עליו כאילו עשה מצוה.

ולכך כל זמן שמתעמת הוא עם הרהוריו, והמה תוקפים הלוך ושוב, אחר שהוא משתדל להסירם ממנו לא רק שלא נענש עליהם אלא גם מקבל שכר. ואף שממלאים המה את מוחו, אחר שהוא בצער גדול מהם ואין לו כוונה של עונג בזה - אדרבא, מתקן הוא בזה. וכן הוא במחשבות איסור אחרות, כמו נקמה, וכגון שעולה בלב האדם מעשה שאירע לו ואפילו מזמן רב שחבירו הציק לו, או ביישו, ועולה במחשבתו כעס או נקם, ומנסה הוא להשכיח עצמו ממחשבות אלו, לא די שאינו נענש עליהם אלא גם מקבל עליהם שכר. ובפרט שהמלחמה עם מחשבות אלו הוא רק באופן שמחזק עצמו באמונה להאמין שהכל מאת ה', והרי לא יבצר שבין חיזוק לחיזוק יתקפוהו מחשבות הכעס והנקמה, ואין זה גורע מאחוזי הנצחון וההצלחה, אחר שכידוע זו דרך המלחמה פעמים שזה מכה ופעמים שזה מכה. והעיקר שלא להתיאש, ולהתחזק במלחמה בדרך האמונה והתורה, ואז שכרו אתו על כל משך זמן הלחימה כולל זמן שהותקף הוא ממחשבות איסור שטרדוהו ונלחם בהם.

מהי מטרת הנסיון שמנסה הבורא את ברואיו?

בנסיון יש תועלת רבה בין כאשר האדם עומד בו בין כאשר האדם נפל בו.

באדם ישנם ב' תופעות שליליות.

האחת - אשליה

והשנית - נחיתות

הבעיה האחת היא שאדם חי באשליה כאילו והוא מושלם במידה מסוימת או שכבש תאווה מסוימת, והנו חזק בזה, ואינו נצרך לגדרים וסייגים או ללמוד מוסר על כך, וחי בשאננות, ובנקל אף יגיע לגאוה מכך.

כשאדם נכשל בנסיון שנחת עליו במה שחשב שהוא מושלם, יצא הוא מטעות זו, ומסיק מסקנה שהנה וחי באשליה, ועדיין צריך הוא חיזוק בתורה ותפילה ויראת שמים, ולעשות עוד גדרים וסייגים לבלתי יחטא שהנה ושורש הרע עדיין טמון בקרבו, ומה שעד עתה נצח - זהו מפני שהקב"ה עזרו אולם אלמלי כן לא היה יכול ליצרו.

בעית הנחיתות, היא שהאדם אינו מאמין בכח עצמו וחושש מלגשת למשימות חשובות אם זה בלימוד התורה בעיון או בְּהֶסְפֵּק בקיאות, אם זה בשבירת תאוה או מדה רעה, וחושב על אי אלו מצוות עשה או לא תעשה או על כבישת מידה או תאוה מסוימת שהיא למעלה ממדרגתו ולכך אף אינו מנסה להתמודד עם יצרו עליה, ובפרט כְּשֶׁמּוֹעֵד כמה פעמים, מיד מסיק מסקנא שאין על מה להשקיע בחסרון זה שהוא לקוי בו.

בנסיון מסובך שמזדמן לו לאדם, אז הלא מוכרח הוא להתאמץ על מנת להישרד מחמת תוקף הנסיון, ואז משקיע הוא מאמצים נוספים לנצח, וכשהוא אכן מנצח - מסתמא שינצח אחר שהנו מתאמץ - רואה הוא שהמשימה אינה כ"כ ממנו והלאה, ועם רצון והחלטה יכול הוא לנצח, ובכך יוצא הוא מנחיתותו ומקבל בטחון בעצמו להצליח.

העולה הוא שעל האדם לעולם להפיק תועלת מנסיונותיו בין אם עמד בהם בין אם נכשל, והיינו אם נכשל עליו להפיק מכך שעדיין הרע בקרבו ולצאת מהשאננות כנ"ל, ומעתה להרבות בגדרים וסייגים מה שיחזקהו מעתה שידיעותיו יכנסו ללבו, ולא יהיו בגדר "ידיעה" בלבד, וכענין: "וידעת היום והשבות אל לבבך". ואם נצח את יצרו עליו להפיק מכך שיש לו יכולת וכוחות לנצח, ועליו לנצלם ולא להתיאש מפני שום עימות עם יצרו.

ובפרט שללא נסיונות, לעולם לא יתאמץ האדם ליישם את כוחותיו ולהוציאם לפועל, הנסיונות המה אתגרים לאמץ האדם את כוחותיו ובכך לרוממו ולגדלו.

היאך להתיחס למצב בו הנסיונות תכופים ותקיפים כמעט ללא הפוגה, אם זה בנוגע למדות אם זה בנוגע לתאוות, עד שהנפש כבר קצה במלחמתה עם יצרה?

חובה לדעת, תכלית האדם מתבצעת רק מתוך מצבי עימות שמתעמת האדם עם הרע שבו לכובשו ולהכניעו.

האדם מטבעו אוהב את השקט והרוגע וקץ בנסיונות החיים, והסיבה לכך כי אין האדם חי בהכרה ברורה לגבי מטרת ביאתו לעולם.
לו היה האדם יודע שזו תכליתו להלחם ושוב להלחם, היה מתישב בדעתו ללחום מלחמותיו עם יצרו בישוב הדעת.
בני אדם ניגשים לנסיונות באגרסיביות, בזעם ובזעף, ובקצף גדול מנסים להרחיק הנסיון מעליהם ולהיפטר ממנו איך שיהיה והעיקר להגיע לחיים השגרתיים, כאילו והחיים השגרתיים המה התכלית, וזו טעותם, החיים השגרתיים ללא נסיונות המה משמשים ימי הפוגה לצורך הימים התכליתיים שהמה ימי הנסיון והטירוף, שבהם צריך האדם להפגין את כוחו וכנותו לבוראו ולהוכיח את אהבתו לה', שהרי במה יוודע תוקף אהבתו לבורא אם לא בשעת תוקף התאוה או תוקף המידה הרעה?! וכי אהבת ה' מוכחת כשאדם תחת גפנו ותחת תאנתו והכל הולך כרצונו, במה יוודע בכך אהבתו לה'?!
לכך אל תקוץ בימי הנסיון והסבל, כי המה הימים שבהם אתה בונה אבן על אבן את עולם הבא שלך, ואז דוקא משכלל אתה את ארמונך לעתיד ליהנות באמצעותו מזיו השכינה לנצח, ולא מהימים היפים, השגרתיים, שאין אתה מתעמת בהם עם יצרך.
הבהר בתשובה הקודמת היטב ממעלת ימי הנסיון, אולם מה יצא רוח ממעלת ימי הנסיון כאשר בלתי נמנע שגם לאחר מאמץ גדול, אין האדם יכול להוציא במצב זה כי אם מעט תורה בכמות ובאיכות, כאשר בימי רגע ושלוה מספיק הוא פי כמה וכמה?
התשובה הנכונה ביותר היא המובאת באבות דרבי נתן: "פעם אחת בצער יותר ממאה פעמים שלא בצער".
אם נעמיק בדבריו אלה נפתח לעצמנו צהר לתיבה בה אנו שרויים בתוך מי המבול של נסיונות.
האדם שבע רצון מיום מבורך בשקט ושלוה, ובמיוחד כשמשיג הוא ביום שכזה תורה בכמות ואיכות, תפילה בכוונה ללא הטרדות והפרעות המחשבה, ובקיצור, יום ללא נסיונות והתמודדויות זהו יום של ברכה אצל האדם.
ולעומת זאת יום שתקפו עליו נסיונות והטרדות ונצרך הוא בשל כך לעימות ומלחמה עם יצרו, והשתדל לכובשו ולחטוף ביום זה כאשר יוכל תורה ומצוות במסירות נפש ממש, אזי מאחר שהתוצאות היו דלות ביום זה לעומת יום המבורך, הרי ששבור ונדכה הוא על יום "לא יוצלח" שכזה.
אולם חכמתו יתברך רואה את פני הדברים באופן שונה לגמרי, יום של התמודדות זהו יום שמשתבח הקב"ה באדם לאמר: "ראו בריה שבראתי בעולמי", וכאמור בשיר

הידוע, ומקורו מהזוה"ק: "כד יתבין ישראל ועסקין באורייתא, קוב"ה אומר: חזו, חזו בני, דמשכחין צערא דלהון ועסקין באורייתא דילי".
ואכן ביום שקט ושלווה בהחלט יבוא האדם על שכרו בלימודו, אולם יום כזה אינו תכליתי לגמרי בחיי האדם כיום המשופע בנסיונות.
לסיכום: הנסיונות המה הזדמנויות להפגנת כנות ואמונה לבורא, הזדמנות להראות כוחו וגבורתו, אמיצותו ומסירת נפשו עבור אלוקיו, ואף שבמהלך העימות בלתי נמנע שנוחל הוא כשלון בין נצחון לנצחון, כן מהלך ודרך המתעמתים להכות זה בזה, אולם האחד בלבד מנצח!

מה הבאור בבקשתנו "ואל תביאנו לידי נסיון", אחר שנתבאר שתכלית האדם מתבצעת דוקא באמצעות הנסיונות?

לאחר שביארנו שתכלית הנסיון לבני אדם אם זה להוציאם מבעיית "האשליה" או להוציאם מ"הנחיתות", כמבואר לעיל; א"כ כמה יובן היטב בקשתנו "ואל תביאנו לידי נסיון". מבקשים אנו מהבורא שנצא מב' טעויות אלו - האשליה והנחיתות אולם בדרך התבוננות והכרה שכלית, ולא נצטרך לנסיונות בפועל כדי להבין את חסרונותינו הנ"ל, דהיינו שלא נצטרך להתנסות ולהכשל כדי לצאת מהאשליה, ולא נצטרך להתנסות בפועל ולעמוד בנסיון כדי לצאת מהנחיתות, אלא נבין זאת מהכרתנו ומהתבוננות שכלנו, ושכלנו הוא שיחייבנו לדעת ערכנו ולהתעלות, וכן ששכלנו הוא שיביננו בינה שכל הצלחתנו היא מסיעתא דשמיא ונדרשת שמירה מתמדת (וראה עוד בדרך קרובה לזה לקמן תשובה לג).

מאחר והאדם בא על תכליתו בשעת נסיון דוקא כמבאר לעיל, אם כן כאשר נמצא האדם בזמני רגע ושלוה ועובד ה' שלא מתוך נסיונות, וכי אז מה תפקידו?

יש לדעת שהבחירה לעולם קיימת, ועל האדם מוטל תפקיד בזמני הנסיון ובזמני השלוה, בזמני הנסיון - לעמוד בנסיון, ובזמני השלוה לנצל ביתר שאת את ימי השלוה ולעבוד בהם במיצוי כל כוחותיו, ולמלאת מצבריו בתורה ויראת שמים לקדם פני ימי הנסיון, כי כמה שיתעצם האדם בימי השלוה ויגביר כוחו בעבודת ה', הרי שבימי הירידה הרושם של ימי העליה ישאר חזק ויהא בו כדי להעמידו על רגליו לבל ימוט, כך שבימי השלוה ישנה עבודה קשה לאדם שלא להתרשל בעבודתו, אחר שהימים ימי עליה, והלב פתוח לשמחה ויראת שמים, נתבע הוא אז לנצל ימים אלו בכמות ובאיכות, ולהפנים את ידיעותיו ללבו, ולראות שעבודתו תהא פנימית ולא חיצונית, והוא מה שיצילנו בימי הירידה, שאז לא נשאר לאדם כח אלא רק מהפנימיות האמיתית.

העומד בנסיון ומתאמץ בו, מהי ההשלכה לגבורה זו של הנצחון גם לתקופות נטולות נסיון?

העומד בנסיון, אזי הגם שישנה הפוגה בין נסיון לנסיון, והדבר הלא הכרחי, דלא יתכן שיהא האדם מותקף בנסיונות בכל רגע, ובכן עמידה בנסיון מעלה את העומד בה לדרגה, ודרגתו זו שופכת אור על עבודתו גם כאשר היא נטולת נסיון, ועבודתו נחשבת לאיכות נעלית מֵאַחֵר שבשעת נסיון לא עמד.

ולהמחשה,

ב' בני אדם משכימים קום כל בוקר לתפילה ולתורה. ובכן אירע נסיון לאותם ב' בני אדם, וכגון שבלילה אחת ישנו מאוחר, ועם כל זה האחד השכים כדרכו והשני לא; ההבדל ביניהם הוא לא רק אותו יום בלבד שזה השכים וחבירו לא, אלא עמידה בנסיון של זה שהשכים שופכת מהות ואיכות על הזמן שהם שווים בהשכמתם, ואין איכות עבודתם שווה כלל גם כאשר תראה אותם יחד בתפילה; זה שעמד בנסיון העלה בדרגה את כל עבודתו הרוחנית, והורה שהינו בעל מסירות נפש יותר מחבירו, וכי עבודתו פנימית יותר משל חבירו.

מכאן יש לנו ללמוד כמה כדאי להשקיע בזמן נסיון לעמוד בו, כי אז, לא רק אותה עמידה בנסיון לזכותך, אלא בכך אתה מייקר את כל עבודתך לעומת מה שהיתה. וכמו כל העולה בדרגה בשביל מעשה מסוים שעשה, וכי דרגתו הינה זמנית רק בשעת ביצועו את מעשהו הנועז בגבורה? וודאי לא, דרגתו הלא נקבעת מאז ולתמיד. והבן.

הצדיקים והחסידים שהשיגו לדעת את ה' לאחר עמלם ויגיעם, ומעתה עבודתם בערבות ומתיקות, היש שכר לעבודתם, אחר שאי אפשר להם אחרת רק לעבד את קונם, ואדרבא, יסוריהם הקשים הם להתנתק מעבודת ה'?

ללא ספק יקבלו שכר על עבודתם עתה ואף שנעשית בערבות ומתיקות.

ראשית, מפני שלעולם יש גם לעובד מאהבה ועונג להוסיף ולהתאמץ ולא להסתפק, אלא להגביר ולהעלות את מדריגתו עוד ועוד.

ועוד הרי יש לחשוב חשבון פשוט, והוא, היאך הגיעו לדרגה זו, הרי רק מתוך עמל ויגיעה ומסירות נפש, והרי מסירות נפש זו מפעמת בקרבם גם עתה, וגם אם אינה בפועל ממש, שהרי כעת הניח ה' להם מכל נסיונותיהם, ועבודת ה' בתוך פנימיותם, אמנם פרי עמלם ויגיעם מצורפת עמהם בכל רגע ממש, ומוכנים הם לעמוד גם עתה בכל נסיון שיזדמן להם, ולכן אומנם בפועל אינם מתנסים, אומנם בכח נחשב להם שעומדים המה בנסיונות רגע רגע, אחר שמוכנים המה להילחם עם יצרם בכל רגע.

וזהו טעם יסורי הצדיקים ונסיונותיהם, להיות שחפץ ה' לייקר את ערך עבודתם, ולכן מנסה אותם בנסיונות קשים, כדי שירוויחו בזה רווח גדול, והוא כי בעמידתם בנסיון הרגעי או הזמני לתקופה מסוימת, משתקפת בזה מדרגתם לנצח גם לאחר שירווח להם מיסוריהם ונסיונותיהם. וכדוגמת יוסף הצדיק, וכי נקרא שמו "צדיק" רק באותו זמן שעמד בנסיון, הלא שם זה הוקבע עד עצם היום הזה, לנצח ולדורות וגם בעוה"ב שמו כן, והטעם, לפי שגילוי מסירות נפשו היתה מפעמת בקרבו לעולם כל חייו, גם לאחר שעברו ימי נסיונותיו וכן גם לאחר מותו נחשב לו גבורתו, שהרי אילו היה חי היה ממשיך בגבורתו, ואם כן בצדק זהו תוארו לנצח.

ובפרט נסיונות שהינם תקיפים למאד ובפרט בענייני קדושה, הרי שבכך זה העומד בתוקף בנסיונות הזמן מנציח את שמו לנצח בתואר "צדיק". ועל כך נאמר: "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו". ובידוע שתואר "צדיק" או "קדוש" אינו אלא רק לעומד בנסיונות בענייני קדושה. וא"כ התקיף בתקופה זו להיות חזק ונאמן לה' זוכה בהשקעה זו לנצח, ולהקרות בתואר זה לעד. (ועיין עוד בזה בתשובה הבאה).

במה יש להתעודד כאשר הנסיונות תוקפים, ובפרט כאשר הוא במתקפה קשה?

יש אדם בר מזל - משקיע עשר אלף שקל בעסק ומרוויח 100,000, לעומתו יש אדם שמשקיע עשר אלף שקל ומרויח 20,000 בלבד. וכן על זה הדרך במגוון אופנים של רווח.

צריך להבין, יסורים או נסיונות המה "השקעה", וְאָמוּר לצאת מהם רווחים גדולים, והרווחים הינם בהתאם להצלחתו ועמידתו בנסיון של המתנסה, דהיינו זה שמקבל יסוריו או נסיונותיו באהבה ועומד בהם בשלמות, הרי שבהשקעה זו רווחו עצום; לעומת אחר שעם אותה "השקעה" של יסורים - מרוויח מעט, אחר שאינו עומד בהם כקודמו. ולכן עת נסיון ויסורים הנו אתגר לרווח עצום, וכאמור לעיל לייקר את העבודה השגרתית לכאורה - גם כשהינה נטולת נסיון, וכמו שביארנו שזמן העמידה בנסיון אינו הוראת מצב רק לשעתו אלא תמידית, ולכן איזו השקעה נפלאה מזדמנת לאדם כשהנו מתיסר או מתנסה, שהרי באם יעמוד בה באופן זמני עד יעבור זעם, הרי שתתלוה אליו אותה דרגת הצטיינות ותיצמד אליו גם לאחר שיחלפו עיתות הנסיון ויהנה ממנה באופן תמידי.

יש לי השתוקקות גדולה לעלות בתורה ויראת שמים, והכסופין שלי עצומים להשיג קרבת ה', אמנם בפעל רחוק אני מגעגועי, היש ענין לחזק את הכסופין או להרפות עצמי מהם, אחר שבין כה בפעל לא עולה בידי לישמם?

יש לך לדעת שהשתוקקות היא עבודה לעצמה, ויש בה חשיבות עצומה גם כאשר לא מתאפשר ליישם את הרצון בפועל, ורבים המה שנופלים מחוסר יכולת יישום בפועל את שאיפותיהם, ולו היו מודעים ממעלת ההשתוקקות כשהיא באמת, היה רווח להם. וראה מה שכתב החת"ס (שופטים ד"ה "וכי") על הפסוק (דברים יח, ו-ז) "וכי יבא הלוי וכו' ובא בכל אוות נפשו וגו' ושרת בשם ה' אלוקיו ככל אחיו הלויים". וזה לשונו שם: רצה לומר, מי שגר ומתגורר מרחוק ואי אפשר לבוא בעצמו ולעבוד בגופו ממש עבודת ה', רק בכל אוות נפשו ותאוותו וחשקו הוא משתוקק וחפץ לעבוד את ה', ומתפלל וקורא בשם ה' בחפץ וחשק הרבה, אזי יהיה מחשבתו הטובה נרצית ככל אחיו הלויים העומדים שם בפועל. עכ"ל.

ולנחיצות הענין נצטט כמה קטעים במעלות ההשתוקקות מדברי רבותינו בזה, אחר שחשוב הדבר מאד לידיעה בימינו שרבו הטרדות והאונסים מלהוציא לפועל את ההשתוקקות.

א. מה שלא ישיג במעשה - ישיג בהשתוקקות

על המאמין לחשוב עם נפשו, במה שהוא חייב לאלוקים יתברך ומה שיגיע אליו במעשה - ישתדל בו ויטרח, ומה שלא יוכל להשיגו במעשה - ישיגהו בידיעה ויתאווהו, כמו שאמר דוד ע"ה (תהילים קיט, ה): "אחלי יכונו דרכי לשמור חוקיך", והבורא ידינהו לזכות, והוא חייב לצפות לעתות אשר תשיג ידו ויוכל בהם לשלם מה שיתכן לו מחובות הבורא יתברך. (חובת הלבבות, שער חשבון הנפש פ"ב)

ב. חובת ההשתדלות היא על החשק והרצון ולא על גמר המעשה

עיקר זכות השתדלות האדם בעולם הזה, הוא רק החשק שיש לו לעשות רצונו יתברך, אבל גמר המעשה הוא מה' יתברך, כמו שכתוב (ישעיה כו, יב): "גם כל מעשינו פעלת לנו", "ומה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה" (דברים י, יב), שהוא בלב, אבל המעשים הוא בכלל הכל בידי שמים. ואפילו חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, כמו שאמרו (שבת סג, א), לפי שהוא עשה את שלו במחשבתו וחשקו. (דברי סופרים, אות כא).

ג. הבחירה ביד האדם לרצות ולהשתוקק רק לעבוד את ה'

"מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה" (דברים ה, כו). הנה לכאורה נראה לומר בודאי שיראת שמים היא בידי שמים, ולולי עזרתו יתברך שמו לא יגיע אחד מאלף ליראה את ה', חוץ מתי מעט אשר אינם צריכים סעד לתמכם, כאבות ומשה רבנו ע"ה וכיוצא, אבל זולתם ראה כמה תפילות התפלל דוד המלך ע"ה בתמניא אפין על ככה. אך מה שאינו

בידי שמים (עי' ברכות לג, ב) היא הבחירה שבלב שישתוקק אדם וירצה להיות עובד ה' ויתפלל על ככה, אותה השתוקקות לבד אינה בידי שמים, והיא מבחירת אדם, על כן אמר: "מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי". לא אמר מי יתן ויראו אותי, שזה אינו בידם, אלא מי יתן והיה לבבם זה ליראה, שיהיה חמדה בלבבם ליראה. (חתם סופר, ואתחנן ד"ה מי).

"מה ה' שואל מעמך" (דברים י, יב) - שבאמת גם היראה מאתו יתברך, רק הפירוש - ששואל "מעמך" ליראה. פירוש, שתרצה לכל הפחות להיות לך מידת היראה. (שארית ישראל, ליקוטים ד"ה הכל)

כל עבודת האדם בכל יום, להיות הרצון והחשק תמיד רק לעשות רצון המקום בכל לב ונפש. (מכתבים ומאמרים מבעל השפת אמת [גור] מכתב כה)

ד. העיקר הוא הרצון, וממנו יבוא למעשה

הכלל הוא - אין שום יאוש בעולם. ואפילו אם האדם הוא כמו שהוא - כל זמן שעדיין זוכר את ה' יתברך ורצונו חזק לשוב אליו יתברך, אף על פי שזה כמה אשר הוא כוסף לשוב אליו יתברך ועדיין לא זכה לתשובה, ואדרבא... אף על פי כן יחזק את עצמו בהרצון יותר ויותר, וירגיל את עצמו לכסוף ולהשתוקק לה' יתברך תמיד בכל עת, ועל ידי זה בודאי, סוף כל סוף יזכה לתשובה שלמה בלי ספק.

ודרך זו היא עצה טובה ונכונה לכל אדם שבעולם למגדול ועד קטן, הן צדיק גדול מאד או איש כשר באמת העובד את ה' וצריך לעלות בכל פעם למדריגה גבוהה ביותר, והן אנשים קטנים במעלה מאד, אפילו המונחים בשאול תחתיה, חס וחלילה - אף על פי כן, על ידי רצון - הכל יכולים לעלות מתכלית דיוטא התחתונה עד רום המעלות, ואי אפשר לבאר כלל עוצם מעלת הרצון והכסופין דקדושה.

וצריך כל אדם להרגיל את עצמו בזה מאד לכסוף ולהשתוקק תמיד לה' יתברך ברצון חזק ותקיף, וזה יכול בודאי כל אדם לקיים, אפילו הפחות שבפחותים, כי יהיה איך שיהיה - אף על פי כן יחשוב: אני רוצה ומשתוקק ברצון חזק לשוב לה' יתברך. רק מחמת שאין יודעין מעלת הרצון, שהרצון בעצמו טוב מאד והם רואים שכמה פעמים נכספו ברצון חזק לה' יתברך, ואף על פי כן עדיין לא זכו לעבודת ה' יתברך, וגם קצת פגמו יותר, על כן הם מתייאשין בעצמן ושוכחין לכסוף יותר, עד שנתעלם הרצון אצלם. ובאמת, זה הפגם קשה יותר מן הכל, כי איך שיהיה, על כל פנים לא ירפה ולא יחוש ולא יעזוב את הרצון, אדרבא - ירגיל את עצמו לכסוף ולהשתוקק בכל פעם ברצון חזק יותר

ויותר לה' יתברך, וזה הרצון בעצמו טוב מאד, ויכול לזכות על ידי זה לתשובה שלימה באמת, ולעלות לכל המעלות דקדושה. (עצת שלום, רצון)

ה. בפרט בדור האחרון עולה כל השתוקקות לרצון לפני ה'

באמת, נקודה פנימית רעותא דלבא של כל אחד מישראל - שלם עם ה' ותורתו, רק שאין בכוחו להוציא פנימיות לבבו ורצונו הטוב, שיהיו כל איבריו נשמעים ונעשים כפי רצון לבו שגם המה יתפעלו מיראת ה' לבל יעשו דבר שלא כרצונו יתברך, כי השאור שבעיסה מעכב. ולכן עתה, בְּהַגָּלוּת, צופה הקב"ה ומביט בבתי גוואי של כל אחר מישראל ברצונם הטוב, כי רצונם לעשות רצונו יתברך, אלא שכובד הדאגות מעכב ההתפשטות רעותא דלבא על כל איבריהם, וזאת עולה גם כן לרצון לפניו יתברך, ומרחם עליהם. (דברי אלימלך, ר"ח אלול ד"ה א"י)

ו. "אוהבם נדבה"

מי שמקרב עצמו - אף שאינו יודע איך, רק מתגעגע לשוב לה' יתברך, ומתנדב עצמו - אף שאינו יודע איך להתקרב, כמו כן ה' יתברך מתנדב לאהוב אותו. (שפת אמת, שבת שובה תרל"ד ד"ה איתא)

ז. התשוקה מחשיבה את הרצון למעשה

"וכי יבוא הלוי מאחד שעריך מכל ישראל אשר הוא גר שם ובא בכל אוות נפשו אל המקום אשר יבחר ה' ושרת בשם ה' אלקיו ככל אחיו הלויים העומדים שם לפני ה'" (דברים יח, ו-ז). רצה לומר, מי שגר ומתגורר מרחוק ואי אפשר לבוא בעצמו ולעבוד בגופו ממש עבודת ה', רק בכל אוות נפשו ותאוותו וחשקו הוא משתוקק וחפץ לעבוד את ה', ומתפלל וקורא בשם ה' בחפץ וחשק הרבה, אזי יהיה מחשבתו הטובה נרצית ככל הלויים העומדים שם בפועל לפני ה'. (חתם סופר, שופטים ד"ה וכי)

ח. המצטער מאי יכולת עשייתו את המצוה זוכה להרגיש הארת המצוות כאילו עשה

בכל דבר שבקדושה, בתורה ותפילה ובכל מצוות התורה, אם לב האדם יחפוץ לעשות ואינו יכול, ולבו נשבר מזה שאינו יכול להוציא מכח לפועל, ה' יתברך הבוחן לבות וכליות כביכול עושה בעבורו, ומעלה עליו כאילו עשה אדם המצוה בפועל, וזוכה להרגיש האורות הקדושים מהמצוות. (תפארת שמואל, פסח שני ד"ה ויאמרו)

ט. המתחזק ברצון ובהשתוקקות זוכה להיות מורה דרך לרבים בעבודת ה'

בכל מה שעובר על האדם איך שהוא - אם יחזק את עצמו ברצון, היינו שאפילו כשאינו זוכה להוציא מכח אל הפועל הדבר שבקדושה שחפץ לעשות או המדריגה בעבודת ה' שרוצה להשיג, אף על פי כן לבו הומה ומייחל תמיד בכל מעיו ובכל איברים הפנימיים

שלו לגמור ולעשות רצונו, בבחינת "מעי מעי אוחילה" (ירמיה ד, יט), על ידי זה מרחם עליו ה' יתברך ומורה לו דרך האמת לכוון רצונו, עד שזוכה לחבר ספרים קדושים לבאר דרכים ועצות איך לעשות רצונו יתברך, ולבטל כל הספיקות שיש לשאר בני אדם בענין עבודת ה' ועשיית רצונו יתברך (עצת שלום, אות רצון)

י. העיקר הוא הרצון העצמי

יש ללמוד קל וחומר ממה שהכביד הקב"ה לב פרעה על ידי שלא רצה להכניע עצמו לה' יתברך, אף שעל ידי המכות רצה לשוב, מכל מקום, כיון שמעצמו לא השפיל עצמו כדכתיב (שמות י, ג): "מאנת לענות מפני", על ידי זה הכביד לבו שלא לשוב על ידי המכות, קל וחומר מידה טובה מרובה בבני ישראל אשר חפצים באמת לשוב לה' יתברך, ומה שאינם יכולים על ידי הטרדות ויגיעת היצר הרע, יעזור להם ה' יתברך לגבור נגדו לשוב לטוב (שפת אמת, בא תרל"ה ד"ה ועוד)

יא. ההשתוקקות - פתרון ועצה לתשובה

לפעמים האדם מתעורר בתשובה אבל נפשו מרה לו מאד, כי נדמה בעיניו שהוא מרוחק מאד מה' יתברך, וכבד עליו הדבר שישוב לבוראו יתברך על ידי סיגופים וכו', העצה היעוצה אז על כל פנים, לקבל על עצמו התשובה, ולהיות נכסף ומשתוקק מתי יזכה לשוב כראוי, ואם יהיה חזק בזה, יזכה אחר כך לבהירות ולשוב בשלימות. (עבודת ישראל, ראה ד"ה עשר)

למה נטרדים פעמים הבני-תורה מלמודם, ונזקקים להטלטל בדרכים למחיתם ולקיומם, אחר שבתורת ה' חפצם לעסק בתורה יומם ולילה?

כמה תועליות יכול האדם להפיק גם בנסיונות אלו של הטרדה מלימוד התורה, ונמנה כמה מהם:

א. להביא את החכמה לידי מעשה, דהיינו אימתי מיישם האדם את חכמתו ומביאה לידי מעשה, הלא בשעות נסיון וקושי, ובזמני הטרדה ובלבול כשהאדם חוטף ככל אשר ביכולתו, ולא נוטש את אשר כן באפשרותו ללמוד ולעשות, הלא אז בא לידי ביטוי חכמתו של האדם.

ב. בכך שהאדם נזרק מביהמ"ד לשעות קשות וטרופות ועומד בנסיונות המשתלשלים מהם, אמנם בשעות טרופות אלו לבו בל עמו להתעלות רוחנית, אולם תקופה זו מזכה אותו שכשיחזור לימי שלוותו יקפוץ למדריגות שלא היה משיגם לולי עמידתו בנסיון השעות הטרופות, כך שהשעות הטרופות הינם השקעה לרווחים שיפיק האדם לכשיחזור לימי שלוותו.

ג. להגדיל שכרו של האדם, בבחינת "אם ראית דור שמתרפין מד"ת עמוד והחזק בה ואתה נוטל שכר כולם" (ירושלמי סוף ברכות). כשאדם שומר ומדקדק במצוות במצבי נסיון, כשלעומתו רוב בני האדם נכשלים במצב כזה - נוטל הוא שכר כולם.

ד. איתא באבות דרבי נתן: "פעם אחת בצער יותר ממאה שלא בצער", אם כן דף גמרא בצער שקול יותר ממאה דפים שלא בצער, אם כן פעמים שמזמני ההטרדה אפשר להפיק רווחים גדולים למאד.

ה. זמני הטרדה והנסיון שופכים אור חדש גם על זמני השלוה וכמו שהסברנו לעיל באורך, ולכך מְזַמֵּן הבורא לצדיק זמני הטרדה כדי שכשיעמוד בהם, יגדיל וירומם את איכות עבודתו להחשיבה יותר גם בזמני השלוה.

היאך יתכן האמור באבות "מי שמעשיו מרבין מחכמתו" וכו', והלא סוף מעשה במחשבה תחלה, ואם כן היתכן מעשים מרבין מהחכמה?

מבואר בספר "עבודת ישראל" (סוף פרשת "וירא") וכן בספר "באר משה" (דברים א' תרטז) יסוד גדול בענין הנסיון, והוא שבשעת נסיון מסתלקת מהאדם חכמתו, ומצטמצמת בינתו, ובהירות שכלו ואמונתו מטושטשין ואז נוחת עליו הנסיון ולא כשהוא בזמני עליה ובהירות והכרה באמונה ברורה בה', ואז נצרך שיהא מעשהו בגבורת הנצחון מרובה על חכמתו של עתה, כך שאמרה זו של מעשיו מרובים מחכמתו נאמרה בעידן של נסיון, שכן בשעת נסיון ניטל מהאדם בהירות אמונתו שמקבלה בשעות העליה שהמה שעות ההכנה לנסיונות, שאז תפקידו של האדם למלאת מצבריו באמונה ויראת שמים להכין עצמו לימי הנסיון שהמה הימים התכליתיים ליישם האדם את חכמתו שלמד קודם בוא הנסיון.

ולכך ככל שיכין עצמו בימי העליה היטב, וימצה כוחו בזמני העליה כן הרושם שישאר לו בזמן הירידה יהא ניכר ומועיל, ואף שיהא אור אמונתו ושכלו עמום בשעת הנסיון מכל מקום יהא בו שיעור להצילו מהעבירה, משא"כ זה שבזמני העליה לא מנצלם כראוי ואפילו אז - אור שכלו ואמונתו עמומים אם כן מה ישאר לו בזמן הנסיון?! אולם זה אשר בשעת הנסיון - מעשיו מרובים מחכמתו, עליו נאמר: "חכמתו מתקיימת".

היאך מוצאים אנו בחז"ל הבטחה - "הבא לטהר מסיעין אותו" (שבת קד ע"א) משמע בגדר סיוע בלבד, ומאידך מוצאין אנו הבטחה בנסח אחר: "פתחו לי פתח כפתחו של מחט ואני אפתח לכם פתח שעגלות וקרונות נכנסים בו" (שהש"ר פ"ה), שהוא הרבה יותר מגדר סיוע?

וּכְמוֹ כֵן יִקָּשֶׁה, וְכִי עַד עַתָּה שֶׁעָמַל הָאָדָם לֹא פָּתַח פֶּתַח כְּחֻדּוֹ שֶׁל מַחַט, וְעכ"ז לֹא תָּמִיד רוֹאִים אָנוּ שֶׁנִּפְתָּח לָנוּ פֶּתַח שֶׁעֲגָלוֹת וּקְרוֹנוֹת נִכְנָסִים בּוֹ?

דע, ב' הבטחות אלו הינם ב' שלבים של הבטחה בהתאם לעבודת האדם.

בשלב ראשון נדרש מהאדם עמל ויגיעה מצד עצמו לעמול בכל כוחו, ואכן אז זוכה ל"מסייעין אותו" כדין הבא ליטהר, ועזר ה' עמו הוא בגדר סיוע ותו לא, לסייעו כמסייע בעלמא בלבד, אולם עיקר העמל נשאר רובץ על האדם.

ולאחר שכבר הילך האדם בעבודה זו ימים ושנים, ועמל הוא בכל כוחו, אז זוכה הוא לשלב ב', והוא שנעשה כמעין המתגבר, ובפתח קטן שפותח הוא מעצמו נפתחין מעיינות חכמה - פתח שעגלות וקרונות נכנסין בו. והוא מה שראינו בכל גדולי ישראל, שמתחילה עמלו ויגעו למאד, וכמובן שהיה זה בעזר ה' שהיה עמהם כדין הבא ליטהר מסייעין אותו, אמנם היה זה רק בגדר סיוע בלבד, ואכן אז התוצאות לא היו מבורכות כרצונם וכשאיפתם, אולם לאחר ימים ושנים רבות שעמלו ויגעו הגיעו להבטחה השניה פתחו לי פתח וכו', ונעשו כמעין המתגבר.

ועוד מובא בספר "מכתב מאליהו" והוא כמה פעמים בדבריו שם, שפתח כחודו של מחט מועיל כשהוא כראוי ובכל כוחו של האדם דהיינו בעקביות ובמסירות, וכנקב המפולש מעבר לעבר, דהיינו שמעט זה חדור ללבו עמוק בפנימיותו, ואז זוכה לפתחו של אולם, אולם אם גם המעט הזה הוא לפרקים ושלא במסירות ובכל כוחו, אין בו כדי להבטיח "פתחו של אולם".

מדוע כשהאדם במצב נסיון מתלוה למצבו זה שבהירות אמונתו מצטמצמת, מה שגורם כמעט לכשלון?

הזכרנו כבר בתשובה טו, מהי משמעותו של הנסיון מדברי ה"עבודת ישראל" וה"באר משה" עיי"ש, והוא, אין משמעות לנסיון כאשר הבהירות של האמונה בהכרה ברורה. וכי מי יעיז לחטוא כאשר לנגד עיניו ברור באמיתות אמונת "מלא כל הארץ כבודו", או כאשר הנו במדריגה שעונג ה' בתוכו ומתענג הוא על ה' ושווה לו עונג זה מכל תענוגי העולם, מה הרבותא אז להיות גבור?!

וכי אימת נמדד האדם, האם כפי שהוא נראה ביום כפור בשעת נעילה או האם כפי שהוא נוהג בשעת משאו ומתנו עם הבריות, בוודאי שבשעת משאו מתנו עם הבריות זהו עיקר מבחן האדם, והוא עד כמה הִפְנִים את ידיעותיו ללבו, עד שבאופן טבעי נוהג הוא בהם, ללא הכנה מוקדמת, ולכך המבחן לעולם הוא "מבחן פתע", כי כשמפתיע הנסיון את האדם רק אז נמדד עד כמה אמיתיות פנימיותו השתנתה מכפי שהיתה במדותיה או בתאוותיה.

כל הגבורה כאשר מסתלק אור ה' מהאדם, וההכרה מטושטשת, וצריך הוא לצאת כגיבור בחרוף נפש ממש לאמץ בכח ועוז את ניצוץ אמונתו שנשאר בקרבו שאינו כבה לעולם, וללבותו לאור גדול לגרש החושך. וזהו סוד הצורך בצער סילוק שכינה שנצטרף ליעקב אבינו בנוסף להעדר בנו יוסף ממנו כ"ב שנה, לפי שאין משמעות לנצחון רק כאשר מסתלקת הבהירות. (ועיין עוד תשובה הבאה).

מובן מאד מה שנכתב בתשובה הקודמת, אולם מה הצדק שבדבר שינטל מהאדם אור ה', אחר שבאמת אדם זה יהודי מאמין הוא ומקים מצוות, ולמה א"כ שלא יזריח עליו אור ה' בשעת הנסיון אחר שהמתנסה יודע את ה', ולמה לחסם לו זאת בשעה הקשה שהוא נצרך לאמונה?

ישנו צדק גדול בהסתר פני ה' מהאדם בשעת הנסיון, והסיבה לכך מפני שמהות האדם באמת משתקפת בשעה חשוכה ומטושטשת ולא בשעה מאירה.

ונמחיש את הדברים.

אדם שפגעה בו יד ה' לרעה, בממונו או בגופו, ובא ידידו איש אמונה ובטחון בה' לנחמו, ואכן ניחמו בדברים חמים ובהתלהבות נפלאה בדברי אמונה ובטחון שאמרם בכל לבו ובכל אמונתו.

והנה לימים פגעה יד ה' באותו זה שניחם לחבירו, ובכן נתבונן, היוכל לומר לעצמו את אותם דברים שאמר לחבירו כשניחמו?! וגם אם יאמרם לעצמו, היוכל לאומרם באותה התלהבות ולשכנע את עצמו לשמוח בצרתו כפי שדרש מחבירו להתנחם? בוודאי לא, ומדוע?

קל לדבר דברי אמונה כשהשני פגוע וסובל, אולם קשה לדבר אמונה לעצמו של הסובל, כי אז כשמנחם הוא לחבירו אז אין מבחן לאמונתו של המנחם, המבחן עתה לחברו הנפגע, וקל הוא לנסות להתירו ממאסרו, אומנם החבוש עצמו קשה לו מאד להתיר עצמו כי אז המבחן הוא שלו ואז נבדקת אמונתו וכנותו שלו.

א"כ הראת לדעת שמצב ומדרגת האדם באמת היא כאשר הוא בחשיכה, ולא כאשר הוא באורה דוקא. כאשר האדם באורה ומדבר דברי אמונה בהתלהבות, עדיין אין הדבר קובע שכך מדרגתו אלא כשיאמרם גם כשהוא בחשיכה, ואז כשפגע בו יד ה', ועם כל זה מכניע הוא עצמו וסובל בהכנעה את גזירת שמים, זהו סימן לאמונה אמיתית.

והוא ממש דברי השטן לה' בדבר איוב, כשאמר לו ה' לשטן (איוב א, ח-יא): השמת לבך על עבדי איוב כי אין כמוהו בכל הארץ איש תם וישר ירא אלקים וסר מרע. ויען

השטן את ה' ויאמר: החנם ירא איוב אלקים, הלא אתה שכת בעדו... מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ, ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך".
והוא מה שאמרו חז"ל (): "בג' דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו, המכנה המשותף לשלושתם הוא שאז האדם בהעדר הדעת, בכוסו - פשוט, בכעסו כמו כן אין האדם בדעתו, וכמו כן בכיסו -אמרו חז"ל אדם בהול על ממונו, שהרי שאז מבחן האדם כשדעתו איננה צלולה במוחו. וכאמור לעיל בתשובה טו, אז מבחן האדם עד כמה הפנים את ידיעותיו לפנימיותו.
והמופת החותך לכך הוא שהנה חילול שבת או אכילת מאכלות אסורות וכיוצא, שהפנים האדם את חומרת איסורם ללבו הרי שיעמוד בהם גם ללא הכנה, וגם "במבחן פתע" יעמוד בהם, והוא לפי שכן הפנימם לפנימיותו, אולם מה שעדיין לא הופנם לא יעמוד בו האדם ב"מבחן פתע", וראה עוד המשך בתשובה הבאה.

מה אם כן הפתרון להזריח את האמונה בשעת מצוקה?

הפתרון, והוא בעצם התביעה על האדם, למלאת מצבריו באמונה בעתות הרווחה והשמחה, שאז הכלי קיבול לאמונה פתוחים, ואז יש למלאתם באמונה בדרך תפילה בהתלהבות, לימוד מוסר וחיזוק, ואז בימי החשיכה - כשיוסר האור, בהכרח ישאר רשימו ניכר שיש בו כדי להתכבד גם בימים קשים, וצא ובדוק בצדיקי הדורות, הלא גם אצלם חלים מצבי עליות וירידות, ואין כ"כ משמעות ניכרת אצלם בימי הירידה, והטעם לפי שהרשימו אצלם נשאר חזק בימי הירידה אחר שבימי העליה עבדו ואימצו את כוחם למלאת מצבריהם אמונה ובטחון.
ולכך כשהאדם מחדיר ללבו למשל: שמירת העיניים, שמירת הלשון, ומחליט שחיי אבודים באם אני מזלזל בהם, שכן בזה הנני פגום ולא יועילו לי כל תורה ומצוות שבעולם לכסות על פשעים אלו, וכיוצא ביתר התאוות והמדות הרעות כגאוה וכעס, הרי שאז גם ללא הכנה, תיכף כשיבא לו נסיון, ובאיזה מצב שיהא האדם יעמוד בזה וכמו שעומד הוא בחילול שבת ובמאכלות אסורות להיות שהחדיר ללבו שאי אפשר בשום פנים לזלזל בזה.
כך שהמבחן עד כמה השריש והחדיר הדברים לפנימיותו הוא דוקא כאשר איננו ב"היכון", ואז הרי נשאר רק מה שיש בפנימיות לבו, כי השכל נעדר ממנו עתה, והמבחן אז אמיתי וצודק עד כמה יראת ה' היא פנימית אצלו ולא חיצונית.
האדם נולד לעבד ולעמד בנסיון - רמח"ל, ובכן השאלה האם יש אפשרות במדת מה לברח מהנסיונות בדרך השתדליות ולא להפגש ולהתעמת עמהם, או שהדבר מכרח?

דע, דיש ב' מיני נסיונות. ישנם נסיונות האמונה וישנם נסיונות לעבירה.
נסיונות השיגרתיים באמונה, שהם בדרך כלל היסורים וההטרדות שבחיים, שהאדם נבחן היאך יקבלם; מסוגי נסיונות שכאלה, בדרך כלל אין אפשרות לברוח, המה באים על האדם לנסותו בכנות אמונתו היאך יקבלם, וכי מי חפץ להביא על עצמו יסורי ממון או בריאות?! אלא נוחתים המה על האדם לבוחנו, ואף שיזהר ביותר להישמר מהם לא ימלט מהם.
לעומת זאת ישנם נסיונת בדרך פיתוי לעבירה, וכגון נסיון העריות, כאן ברור הוא שביד האדם לשמור עצמו ולברוח מן הנסיון, והוא בכך שלא יתן פתח ליצרו להתגרות בו, וכגון המסלסל בשערו, המתקשט והמתבשם ויוצא לשוק, המתרועע עם פורקי עול בשחוק וקלות ראש וכיוצא, הרי שזה פותח פתח ליצרו להתגרות בו, ואילו היה יושב ביהמ"ד ופורש מן הרחוב היה ניצל, שלא כמו בנסיונות האמונה השיגרתיים שא"א לברוח מהם, בנסיונות עבירה אפילו השיגרתיים והמצויים בחיי היום-יום אפשר לברוח לפחות בחלקם - אם האדם יחכים לראות את הנולד ויברח ממגע עם הנסיון, וכגון לברוח מהמחלוקת ואז ימנע מנסיון כעס וגאוה, וכגון שלא לצאת לרחוב ולבוא במגע עם נסיונות שמירת העיניים וכיוצא.

בקשתנו: "ואל תביאנו לידי נסיון - האין זה בקשת השתמטות מהתכלית שהוא לעבד ולעמד בנסיון?

כוונת אומרנו "ואל תביאנו לידי נסיון", היינו על "נסיונות העבירה", שהם כאמור ביד האדם להימנע מהם, מבקשים אנו שינתן לנו אפשרות וכח לברוח מהם ולבלתי בוא במגע עמהם, ובעיקר שלא לתת פתח לנסיונות הללו לבוא עלינו אחר שבידינו הדבר, ואין בכך סתירה לדברי הרמח"ל - שעיקר עבודת האדם היא לעמוד בנסיון ואם כן לכאורה בבקשה זו מונחת בקשת "השתמטות", והטעם הוא לפי שלברוח מהנסיון זה עצמו גבורה ונצחון! אסור להכנס למקום סכנה גופנית ועל אחת כמה וכמה רוחנית ולסמוך שינצל, כך שאדרבא עצם בקשתנו מהבורא שאל יביאנו לידי נסיון הוא מכח בחירתנו לפי שאיננו חפצים לחטוא, ובחירתנו היא בטוב ולא ברע, ולכך מבקשים אנו שלא נסתבך עם הרע, זהו גופא הנצחון, כי האדם נתבע לבחור בטוב בכל לבו ונפשו, ואילו לעצם ההתגברות בפועל דרוש סיעתא דשמיא, ולכך בזה שמבקש האדם שינצל ומבקש זאת באמת בכל לבו, כי חפץ ובוחר הוא בטוב באמת, וזה הלא עיקר המבוקש מאתנו - הבחירה בטוב, אזי הבקשה והתחינה להנצל, וכן השתדלות הבריחה מהנסיון - בהם תכלית הנצחון.

(וראה לעיל תשובה ח' באופן אחר).

האם מועיל תפלה שלא להכשל בעברה, אחר שרצון ה' שנעמד בנסיון בכחותינו?

הבחירה ביד האדם היא רק לגבי ההשתדלות והבחירה, דהיינו לרצות בכל לבו שלא לחטוא ולהשתדל על כך. אולם לגבי התוצאות בפועל צריך סיעתא דשמיא, ולכך בודאי שייך להתפלל על ההצלחה בפועל שיסייעוהו מן השמים.

ועוד דע, כי יש יראת שמים ויש יראת החטא, וכידוע מהספה"ק ד"יראת חטא" גדולה מעלתה הרבה מ"יראת שמים", וההסבר הוא כך:

יראת שמים היינו שירא האדם מה' ואינו חוטא, ואילו יראת חטא ירא האדם מהחטא שלא יזדמן לידיו, ועושה כל טצדקי שלא יסובב גורם שיביאנו לידי חטא, ומגדר עצמו בגדרים וסייגים שלא יבוא לעימות עם החטא כלל, והוא מדריגה גדולה ונפלאה.

והוא המובא בגמ' (סוטה כב): פעם אחת שמע רבי יוחנן בתולה אחת שמתפללת ואומרת: רבש"ע, בראת גן עדן בראת גיהנם, בראת רשעים בראת צדיקים, יהי רצון שלא יכשלו בי בני אדם ויפלו לגיהנם. אמר רבי יוחנן: למדנו יראת חטא מבתולה.

ויש להבין מה התפעל רבי יוחנן מתפילתה של זו?

אלא הבין רבי יוחנן שבוודאי נערה זו עושה הכל בפועל בשביל שלא יכשלו בה, דאחרת מה טעם יש לתפילתה שלא יכשלו בה אחר שנוהגת היא באופן ההפוך? אלא בודאי שהיא מצידה עושה הכל שלא יכשלו בה, אלא שמכל מקום דואגת היא שלא יכשלו בה במה שלא תלוי בה, ועל כך אין מה לעשות רק תפילה, וזו יראת חטא, שמבקשת מה' שלא יסובב גורם - מאיזה סיבה שהיא - שיגרום לכשלון על ידה.

כך שבוודאי מועילה תפילה שלא ניכשל בפועל בחטא אחר שביד האדם רק לבחור בטוב ולהשתדל בכל כוחו שלא לבא לידי חטא, אולם חייב הוא לסיוע מן השמים, כדי שלא יחטא בפועל.

ועל סיוע זה מבקש האדם שאכן יסייעוהו לבל יחטא, אחר שהוא מצדו עושה את המוטל עליו, למנוע עצמו מעבירה בכך שלא יתן פתח, ואדרבא, זהו עצמו מבחירתו בטוב לבקש על כך שלא יכשל.

לפעמים נפגש האדם עם נסיונות קשים מעבר ליכלתו, הכיצד?

גילה הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין ("אור יחזקאל" אמונה עמ' ריז) יסוד גדול, לעולם אין הקב"ה מנסה לאדם מתחילה אלא בנסיון קל, ולאחר שמתרשל הוא בו, משים עליו הקב"ה נסיון קשה יותר. וההגיון שבדבר הוא פשוט.

ניקח להמחשה דוגמא קיצונית כדי שיובן הענין: אדם שהגיע במשך השנים לרצח ולשוד, הרי שבוודאי שלא מיד כשפתח את עיניו ונהיה לאיש בא אליו יצרו לרצוח

ולשדוד, אלא אדם זה מתחילה אכן היתה לו נטיה לדברים דומים, והחל בגזילות קטנות, ברמאות, בזיוף וכיוצא, עד שהגיע למה שהגיע לשוד, וכן הרוצח - מתחילה היה מבייש, אכזרי, מכה, עד שנהיה רוצח.

הרי שמתחילה הנסיון בנקודת הבחירה של המדרגה שהאדם נמצא בה, ומשם מנסה היצר להורידו יותר למטה. כן הוא לגבי כל אדם, אדם השומר שבת כהלכתו לא יבוא לו יצרו לחלל את השבת לבשל ולכבס וכיוצא, והטעם לפי שהאדם בבחירתו כבש כבר יצר זה ולא נתן לו מקום, וירד פיתוי זה מנקודת בחירתו, וזאת בשל החלטתו הנחרצת לבלתי הטות אוזן לשמע עבירות שכאלה. אולם במסגרת מדרגתו יבוא נסיונו, דהיינו פחות ללמוד בשבת, יותר לדבר דברים בטלים, דברי חול, וכיוצא.

וכן אדם ההולך לשיעורי תורה, לא יבוא לו יצרו בהצעה: מהיום אל תלך כלל יותר לשיעורי תורה, אלא שבמסגרת מדרגתו אכן יבוא נסיונו, וכגון, לבטל היום בלבד מלבוא לשיעור תורה, או תפילה בציבור וכיוצא.

ומעתה נתבונן, הלא כשמתרשל האדם בנסיון קל זה, ומחדל זה כבר לא פועל בו רגשות אשמה, ומצפונו נקי ממחדלים אלה, מה אם כן העצה לעוררו?

ועוד, למשל אדם שהתרשל בנסיון שמירת העינים, וכבר קל בעיניו עוון זה, או שמירת לשונו מלשה"ר ושקר, היאך נביאהו לזה לחזור לאיתנו הראשון?

ובכן, מה עושה הקב"ה? מרשה ביד יצרו להחשיקו ולפתותו למחדל חמור יותר, ואז, ממחדל חמור זה שבא לו יצרו זה עתה בהצעה באחרונה, יזדעזע וירתע, ויש סיכוי שאז יתבונן ויחרד, על מה עשה לי אלקים ככה, הלא על מחדל כזה וחשק כזה לעבירה חמורה כזו מעולם לא היה עולה בדעתי; אכן זלזלתי בעינים, אולם לחטוא בחמור מזה לא עלה בדעתי מעולם... אכן זלזלתי קצת בשמירת לשוני, אולם לחשוק לדבר על אדם ובזה למוטטו ולמוסרו למלכות - לא עלה בדעתי... ואז יתבונן, היאך ירדתי לדיוטא תחתונה כזו עד שעולה בלבי לעשות מעשים נוראים כאלו, ובכן מתוך כך יגיע להבנה ולפיענוח תופעה זו בקרבו; אין זאת אלא משום שזלזלתי ב"קטנות" בתחילה, הוא שהביאני לכך, על מנת להעמידני על המקום ולהתעורר לשוב לאיתני הראשון - לפחות, ובמהרה טרם לא תהא לי תקומה.

אם כן לטובה עושה הבורא עם האדם שמתרשל בקטנות, ולבו כבר נעשה גס בהם, ואין לבו נוקפו עליהם, להחשיקו לדברים חמורים ביותר ובכך להבהילו, כדי שמיד יתעורר לשוב לאיתנו הראשון, מתוך הבנה שאם לאו, יגיע עד שאול ממש, ואם יחזור לאיתנו ושב ורפא לו.

מהיכן ישאב האדם כח להתמודד עם הרע הסובב אותו, הלא גם אם ירצה, לפעמים נדמה שהוא כמו לרצות לעלות לשמים?

דע סוד גדול, כל הכלים והאמצעים להתגבר על הרע, הניחם הבורא מכבר באדם, אין נדרש מהאדם ליצור כלים לעבודתו, אלא רק להשתמש בהם.

משל למה הדבר דומה?

פועל פשוט בא לחרוש בשדהו של בעל הבית, הלא הפועל הפשוט הזה בא ללא כלי עבודה, אם לא יותן לו כלי עבודה היאך יעבוד? אלא בעל הבית משים בפניו כל כלי העבודה הנצרכים ורק נדרש מהפועל להשתמש בהם.

ולו יצוייר שהיה נצרך לפועל ליצר מחרישה וקלשון ומגריפה וכיוצא, וכי היה ביד פועל פשוט זה לפעול משהו? בודאי לא.

כן הוא בענין האדם, הכלים - שהם האמונה בבורא, מסירות נפש, רצון, אהבת ה', בלמים לעצור עצמו מתאוות וכיוצא, הכל מונח בפנימיות האדם, האדם הוא מכונית חדשה שיש בה הכל, והנדרש הוא רק לפעול עם אותם כלים.

וביתר עומק יש לנו לדעת ענין חשוב שמקורו במה שכתב האר"י ז"ל, הובא ברמח"ל בספר "העיקרים" מאמר "התורה והמצוות", וכן ב"נפש החיים" שער א' פרקים ג-ד, כי האדם אוצר בתוכו ניצוצות מנשמתו, אולם שורשה של נשמתו הינו בשמים ממעל, ובאתערותא דלתתא, היינו כאשר רק מתעורר האדם למצוה כבר משתדר בשידור ישיר רצונו זה מניצוץ שבנשמתו לשורשו הנמצא בשמים ממעל, ועולה רצון זה דרך אותו חבל לעורר השפעה קדושה שתרד עליו מלמעלה למטה אליו, ואז נשפעת השפעה וכח רוחני משורשו שלמעלה לניצוץ שבגופו, והוא המסייעו והדוחפו לקיים המצוה ולעמוד בנסיון, והוא סוד: "הבא ליטהר מסייעין אותו".

היאך מתיחסים למקרי לילה התכופים, ולהטרדות ביתר עניני קדשה שנתפס להם האדם, קשוי... ושמא קרה מקרה ושמא לא... וכיוצא.

דע כי כל טרדות אלו נובעין מצמצום וקטנות הדעת, והנה אנו היום שהתבגרנו צוחקים מעצמנו היאך נבהלנו וחששנו לכל מיני חששות שהטריד אותנו היצר בהם, ומאידך מצטערים על שהשקענו עצמנו בטיפול בטרדותיו במקום להרבות בתורה בעמל וביגיעה ובבקיאות רבה.

ועתה נוכחים אנו לדעת שבעצם היצר הוא היה ה"רבי" שלנו, להמציא לנו חומרות יתרות, על מנת ליטול מאיתנו את הישוב-הדעת והשמחה.

ועוד דע, כי תורתנו הק' דרכיה דרכי נועם, ולכך כל דרך וגישה לפתרון בעיה כל שהיא כשאינה בדרך נועם אלא בלחץ ומתח - אינה מדרך הקדושה, ולפחות מעורב בה מדרכי היצר.

והכלל הוא: אם בחור משתדל לעשות את אשר ביכולתו, ובכל זאת יקרהו מקרים אשר לא טהורים - שיהיו כמה שיהיו, באיזה תכיפות שהיא, וכמו לגבי קישוי, ישנם נערים בעלי רגישות גדולה, ומיד מתקשה להם האבר ובעיניהם נדמה שבזה הינם בשאול תחתית, וישנם כאלה שמכך כבר חושבים אם כבר אני בירידה אזי כאשר אבדתי... אלא, כאמור, אם בחור משתדל לעשות את שלו, עליו לדעת שמכאן ואילך תפקידו הוא לא להתייחס כלל, ולא להתפלפל עם היצר בזה, כי בכך רואה היצר בזה אחיזה לבלבל את האדם, וכמוצא שלל רב ישמח היצר בכך שמצליח הוא לייאש לבלבל ולהעציב, ומני אז מלאכתו נעשית מאליה... אולם כשהאדם מסלקו ולא מתיחס לבלבוליו כמו כן הוא עוזבו ומניחו.

וזכור זה כי הוא כלל גדול, ובדוק ומנוסה, שכאשר האדם מתנתק מצמצומים והטרדות אלו, והולך בעוז ובטחה בדעת תורה, אזי היצר מניחו והולך לו, כי רואה שאין לו מה לעשות אצל זה שאינו מתפתה מהבליו ואינו נטרד ונבהל מדמיונותיו, והעובדא, דכשהאדם מתבגר, רואה עד כמה יצר מסוג זה אינו אלא דמיון, והוא ממש כמו פחדים וחרדות המצויים לתפוס את הצעירים ובפרט את הילדים, והוריהם המבוגרים הלא יודעים הם בבירור שכל פחדם של בניהם אינו אלא מקטנות הדעת.

ולכך צעיר שסובל מהנ"ל בענייני קדושה ידע שהרבה מסבלו יסולק באם ישמע לעצת גדולים וחכמים ממנו. (וראה עוד בדברינו בזה בנושא "קדושה" (תשובה ט'), ובנושא "כפיתיות")

לפעמים אומר האדם לעצמו: לי נראה לפעמים שאני ממש אנוס לעשות העברה ואין הדבר בשליטתי, מאידך מאמין אני שחיב אני להתגבר, ואני מבלבל מכך, קשה לי להבין מדוע אתבע על דבר שאני לפחות כמעט אנוס לעשותו.

דע חביבי, הקב"ה הטביע באדם כח שכלי וכח רגשי, ובאמת השאלה נשאלת מי יותר חזק השכל או הרגש.

ובכן האמת הברורה והפשוטה היא שהשכל הרבה יותר חזק מהרגש, והעובדה, אדם לא יגנוב ואף שתאוותו לממון עצומה כאשר יודע הוא שיתפס, ועוד, אדם שסובל מסכרת אף שהוא אוהב מאד דברי מתיקה - לא יאכלם, שכלו יגבר על רגשות תאוותיו, וכן

אדם הסובל מיתר חוליים - לחץ דם גבוה, לב חלש וכיוצא לא יאכל מה שמזיק לו ואף שאוהב הוא מאד מאכלים אלו המזיקים לו.
ובכן כשאדם משוכנע בנזק העלול לקרותו - שכלו בנקל יגבר על רגשותיו, אולם כשאדם לא משוכנע בנזק לא יוכל שכלו להתגבר על רגשות תאוותיו, והראיה, הנה אנשים יודעים שסיגריות זהו דבר לא בריא, ולמה אם כן אינם מצליחים להתגבר, התשובה כי אינם משוכנעים בנזק, בחושבם, הנה רבים מעשנים ולא ניזוקים.
כשלאדם יהא ברור שחטא הוא מוות, חטא מזיק, חטא זה רעל, לא יעיז האדם לחטוא, אלא שהאדם מורה היתרים לעצמו, שמא אנוס הוא מפני חוזק יצרו שתקפו... הוא לא אשם מאחר שכך חונך... הבורא יתחשב במצבו המסכן... וכיוצא בכל מיני מחשבות מִינוּת שונות, וכענין הנחש שצעק לחוה "לא מות תמותון", כן צועק הוא באזני החוטא - "לא מות תמותון", ואם תאמר והרי הקב"ה אמר "כן מות תמותון", על כך יש לו תירוצים, "כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם וכו'", וכל מה שאמר "מות תמותון" אינו אלא להרחיק את ה"אדם" מן העבירה... וכיוצא בטענות שכאלו כן בא הוא לאדם עד היום.
לכן תביעת ה' מהאדם להתחזק באמונה שתביאנו לחיזוק השכל ולהחלטיות שלא לחטוא, ובאם יהא ברור לו שחטא הוא מוות בנקל לא יחטא.
יוצא אפוא,שבעצם האדם יכול להתגבר על יצרו בנקל, אולם זאת כאשר שכלו חזק, והשכל חזק רק כאשר האמונה חזקה ובזה מתחזק השכל להיות ברור לו שעבירה זה מות ורעל, שהרי אימתי יזהר אדם בציווי הרופא המזהירו מפני מאכל כזה או כזה, הלא רק כאשר יאמין לרופא, אולם אם יחשוד ברופא שאינו אלא מאיים או מפחיד, הרי במילא יתגבר חשקו על שכלו.
ועל אמונה אדם יתבע מדוע לא חידדה כראוי, זאת תביעת הקב"ה מהאדם להיות מאמין שלם, דאם לא כן התוצאות תהיינה שישתלטו עליו הרגשות והתאוות ויכניעו את השכל להיותו מעורער מחמת האמונה המעורערת.

מה העצה להנצל מהעברה כשנתקף האדם בתבערת היצר שבוער בו?

זה למדנו מיוסף הצדיק, והוא פשוט לברוח מיד, מבלי להתפלפל ואפילו לא לרגע אחד, כל התמהמהות ואפילו מעטה מסכנת את הנצחון. בכל התמהמהות נותן אתה פתח של שכנוע בדרך פלפול לשטן לספק לך את אמיתות האסון שבעבירה, ולהקליש בעיניך את חומרתה, ובצירוף שוחד התאוה שמנפנף בו היצר בידו השנית - הרי שרוב ככל סכוייו להצליח בפיתויו.

ולכן סכנת הגרירה לפלפול היא עצומה, והדרך היא לברוח הן במעשה והן במחשבה מכל משא ומתן עמו, ולהחליט, עבירה זה אש! זה רעל ומות אין מה להתפלפל! אין מה לשאת ולתת!

כיצד להתיחס ליצר הרע כשונא או כשליח ה'?

שתי ההתיחסויות צודקות.

שכן השטן שהוא היצר הרע הוא שליח ה' לפתות את האדם, וכמו כן נטע בו הקב"ה טבע להתאכזר על הבריות עד מוות.

וכמובא בגמרא (ב"ב טז ע"א) השטן יורד ומפתה עולה ומשטין שוב ושוב יורד ומעניש.

והראיה הגדולה שאינו אלא שליח ה', שהרי אין לך אדם שיצרו הרע דומה לחבירו, לכל אחד ישנו יצר משלו בגוון אחר המפתהו לתאוות או מידות רעות, זה לקוי בתאוה זו או מידה זו יותר, והשני באחרת עד לאין ספור של גוונים, והדבר מורה שאין לשטן שליטה וכח עצמי אלא כל כוחו מושלט ומושגח בהשגחה עליונה היאך ועד כמה ובאיזה אופן לפתות את בני האדם.

וראיה נוספת שהרי רואים אנו הרבה שהיום חזרו בתשובה או חרדים שהתחזקו ותמהים המה על עצמם כשנזכרים הם שבזמן התרחקותם מתורה ומצוות היו שמורים מאיסורים מסוימים שלא מכח בחירתם, ואינם יודעים בעצמם להסביר הסיבה והטעם שהסתייגו מעבירה מסוימת, והענין הוא אינו אלא מכח ההשגחה שמנעה מהם מלעבור איסורים כאלה וכאלה, והוא להיות שאין זה מתפקידם להתמודד אלא עם נסיונות שהועיד להם הבורא, והוא כפי ידיעתו יתברך הנסתרת מאתנו מה תפקידו של כל אחד, ובהתאם לכך עושה השטן שליחותו בנאמנות.

וכן רואים בחוש שהיצר מושלט ומושגח בהשגחה עליונה שהרי הפיתויים והגירויים שיש היום לא היו לפני מאה שנה או יותר, ומדוע? והלא היצר הוא אותו יצר, אלא כאמור לא ניתן לו רשות אז לעשות מה שהוא עושה היום, והוא לפי שאנו כהיום בעקבתא דמשיחא ויש לו רשות עתה להקשות את הנסיונות לבירור האחרון.

וידיעה זו חשובה מאד לסייע לאדם לכבוש את יצרו, בהיותו יודע שגם היצר יודע את ה', ויודע הוא את האמת לאמיתה, והנו יצירה של הבורא להעמיד בני אדם במבחן, שזו תכלית האדם "לעבוד ולעמוד בנסיון" כלשון המסילת ישרים. והוא אין לו מעצמו שום כח.

ועוד כשידע זאת האדם, הלא בבוא יצרו לפתותו יצרח לעומתו ויאמר: הלא אתה מכיר ויודע את ה', ויודע אתה מהו באמת הטוב עבורי ומהו הרע, והיאך הנך בא להמריד אותי נגד יוצרי.

היאך יש להשתכנע בעדן נסיון שענגי עולם הזה אין שוים לכלום ביחס לענגי עולם הבא אחר שענגי עולם הבא אינם מוחשים אצלנו?!

לכך יש סברא בקל וחומר פשוט, והוא אם הקב"ה בחכמתו ית' ראה לנכון להביאנו לעולם ו"להעבידנו" בכך שלנגד עינינו יהא נראה רק עונגי עוה"ז, פיתויי היצר חישוקיו וגירוייו, ועבודתנו היא לכוף יצרנו, מבלי שנחוש בשכרנו האמיתי כל זמן שאנו כאן בעוה"ז, וכל עבודתנו היא רק על מנת שנקבל שכר לעולם הבא, בהכרח שעונג השכר הוא יותר מאותם עונגים של פיתויי ועונגי הנסיון, שהרי היתכן שיעבוד אדם לקבל משכורתו ומשכורתו תהא פחות הנאה לו מעבודתו?! בהכרח שאם מצוונו הבורא להתרחק מעונגי עולם הזה הלא בקל וחומר שיש לו ליתן לנו הרבה יותר מכך, אחרת מה טובו וחסדו עמנו לבא עמנו בשכר עמלנו ויגיענו. ובכך ימנע האדם מעונגים המדומים כדי לזכות לעונג האמיתי שהוא עולם הבא.

ולכך כשהנך עומד בנסיון, ומפרך אתה עצמך בהתמודדות עם יצרך, ומוותר על עונג גופני, תבין שמחכה לך עבור זה עונג פי כמה מעונג שאתה כביכול "מפסיד" בהמנעותך ממילוי תאוותך.

מה יעשו רב ככל בני האדם שרוח השטות של יצרם משתלטת עליהם ובזמן שיצרם הרע מפזז בקרבם לא יזכרו מיצר הטוב?

העצה היעוצה היא אחת: עשה לך חברי! להצטרף לכלל, ולשעבד עצמו למסגרת בעלת משטר זמנים שיהא מוכרח לעמוד במסגרתו לתורה וללימוד, וכמו כן יהא מוכרח לשמור על מעמדו בחברה לבלתי יושלך ממחיצת חבריו ומבני קהילתו וכיוצא.

וזאת יכול אדם לבחון בנקל, היאך כאשר קובע הוא לימודו עם חברותא לשעה מסוימת מתגבר ובא לשעה הקבועה ללמוד, וגם במקרים שאילו היה זה סדר לימוד שלו בפרטות - ללא חברותא, בשום אופן לא היה עומד בקביעותו והיה מבטלה ללא ספק, ורק עתה שמשועבד הוא לחברותא בקל הוא לקום מעצלותו או מטרדתו או מעייפותו ולעמוד בקביעות, זהו כוחה של חבורה.

והוא יותר מועיל מהא דאמרו: "לעולם יעסוק האדם בתורה שלא לשמה" וכו', דשם היינו שילמד לשם כבוד שיכבדוהו בפועל, ובכך מוריד האדם מערך מצוותיו, אולם בעצה זו שהזכרנו אין בזה פניה של כבוד בפועל אלא שמביא עצמו למצב שלא יתבזה

ושלא יתקלקל מעמדו בין החברה. ואין זה אלא כמו הגודר עצמו בגדרים וסייגים שקדוש יאמר לו על שמחפש עצות לשמור עצמו מחטא ומנסיון, כי בכך שמשעבד עצמו לתנאי החברה בה הוא נמצא ימנע עצמו ממגע עם הרע הרבה יותר בנקל, ולא יבוא לידי נסיון כ"כ מהר.

מדוע יש צדק לתבע מהאדם על שנכשל בנסיון קשה שפגע בו?

מסביר הרב מכתב מאליהו (ח"ד עמ' 287), הקב"ה הטביע באדם רגשות, שירגיש האדם את ראשית מפלתו, וכבר בעת תחילת מעידתו כשעדיין מתבטא הדבר במחדלים קלים מרגיש האדם ברפיונו, והתביעה עליו מדוע לא חש לכך להתחזק פן יתדרדר במעידתו, לכן גם אם לבסוף אכן נסיונו היה כבד מנשוא לא ינוקה בשביל כך, כי התביעה מדוע הבאת עצמך לידי מצב נסיון כזה, או מדוע הבאת עצמך לרפיון באופן שלא תוכל לעמוד בנסיון כזה, כי אילו לא היית נותן לרפיון להתפשט הלא היית במדרגה רוחנית גבוהה יותר ואז הלא היית עומד בנסיון. והרפיון בתחילתו מתבטא בנפילה בתאוה מסוימת או במידה רעה המשתלטת או בהתגשמות חומרית אפילו בהיתר לעשותה ללא הגבלות של קדושה, או שלא נמנע מלהמצא בין חברה פושרת המצננת מיראת שמים וכיוצא.

האם מן הנכון לאדם שחנך בסביבה ובסבות חיוביות של טהרה וקדשה ללמד ולדעת גם את הצד השלילי והרע כדי שידע ויבין שאכן בוחר הוא בדרכו החיובית לא רק מצד ההכרח וההרגל אלא מתוך מודעות ברורה, והוא בכך שיהא מכיר גם את הרע ועם כל זה יבחר בטוב?

בשאלה זו דן הרב "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 185) ותשובתו, שאין רשות לאדם שיכנס לשפל המדרגה כדי להכיר ולעלות משם לדרגה רוחנית, אלא כיון שנברא הוא במדריגה רוחנית מסוימת עליו משם להעפיל ולעלות מעלה, ומנקודת הבחירה השייכת למדריגתו הרוחנית שבה נברא - משם עליו להתמודד להילחם ולהשיג מדרגות נוספות, וביאר שם שזה בדיוק היה חטא אדם הראשון שרצה לקדש שם ה' מתוך הרע, כי לא הבין מה קידוש ה' יצא ממנו אחר שנברא רק טוב מבלי רע, והלא התכלית היא לכפות ולעקור את הרע וזה רק כאשר יטעם ממנו וידעהו, ובזה היתה טעותו.

ולצורך וחשיבות הענין נצטט בכאן דבריו המופלאים בזה:

והנה, אין אדם קובע את בחינת נשמתו. כשרונותיו, סביבתו, וכל השייך לאופני גילויו, מוכנים הם עבורו על פי גזרת חכמתו ית'. אכן יכול הוא להשפיל מדרגתו, היינו להתקרב יותר לגשמיות ולהביא את עצמו לידי נסיונות גסים יותר. למשל, נניח שיאמר בן-תורה בעל-כשרונות: אשקיע את עצמי בלימודים חיצוניים, ואהיה מגדוליהם, וארבה קידוש

ה' בזה שאשאר חרד ואעמוד בנסיון. ראשית עליו לדעת שעצת היצר היא שמטעה אותו, כאילו כוונתו אך לשם שמים. שנית, קיימת סכנה שלא יעמוד בנסיון, וגם אם יצליח לעמוד בנסיון אסור לו לעשות כן, כי יגרום מכשול לרבים, שילמדו ממנו לסמוך על אפשרות זו, והם אולי לא יעמדו בנסיון. אך מלבד כל זה, בחירה זו רעה היא בעצמותה, כי בוחר הוא להשפיל מדרגתו בידים. מתחילה היה קרוב להשגות האמיתיות של התורה הקדושה, ועכשיו בחר להתרחק מהן.

ענין זה של השפלת המדרגה הוא מעין חטאו של אדם הראשון, שרצה להגדיל את היצר הרע כדי להגדיל את קדוש ה' בבחירתו בטוב (כמבואר בכרך ב' במאמרי "חטא אדם הראשון"). עונשו של אדם הראשון היה מיתה; פירוש, שתיקונו הוא רק לחזור שוב לבחינת חלקו האמיתי, לצאת מהחומריות על ידי המיתה, ולחזור לדרגת גן עדן על ידי תחית המתים. אדם הראשון ידע שימות, אבל מסר נפשו על הדבר, בבחינת עבירה לשמה, בחשבו להגדיל את הגילוי. ובאמת עמד אחר כך בנסיון, כי לא מצאנו שחטא חטא אחר כלל, וגם עשה תשובה על טעותו. אך מכל מקום נשאר ענין המיתה בעולם, כי היציאה אל הגשמיות, שהביא על עצמו על ידי חטאו, היא היא המיתה. ומוכרח האדם לחזור לבחינת טהרתו הקודמת. ואם לא יעשה את זה בעצמו, עונשי ה' יכריחו אותו לזה.

מתוך איזה כונה יש לאדם לבא בתחנה לבורא שאל יביאהו לידי נסיון?

הנסיונות הינם כלים ואתגרים לעבודת ה', ואסור לאדם לחפש הקלה בנסיונות וללמד על עצמו זכות בכשלונו בנסיון, כי אז אדרבא יהפכו לו הכלים שהם הנסיונות שניתנו לו לעליה - לקטרג עליו שהנה דחם בשתי ידיו ולא חפץ בהם.

על האדם לעמוד בנסיון עד גמירא, לנצל את הנסיון שנועד ככלי לרומם את האדם - עד הסוף ולעמוד בו במסירות נפש מבלי להשתמט ולחפש הקלות.

אולם אם בקשת האדם להקלת הנסיונות לשם שמים, דהיינו שירא הוא באמת פן יפול ויחטא, ולא שמחפש הוא קולות בעבודה או נוחיות וחופש מעבודתו, אלא ירא הוא פן יפול בעבירה ויתכן אף שיגרם חילול ה' על ידו, רשאי הוא לבקש מה' שיקל את עומס הנסיונות מעליו.

ונצטט כמה שורות מדבריו הבהירים:

אך אם הבקשה להקלת הנסיון נובעת מתוך יראת חטא אמיתית, שהוא מפחד שמא ח"ו לא יעמוד בו ויגרום חילול ה', ולא מתוך שאיפה להקלה - אז היא מוצדקת. וכן מצינו באנשי כנסת הגדולה שביקשו מהשי"ת שיבטל יצה"ר דעבודה זרה (יומא ס"ט)

כי ראו בבהירות רבה את החורבן שיש בו. אך למצוא הדרך הנכונה מבין תסבוכת המניעים הזאת - זה קשה מאד אף לחכמים ונביאים, ועל כן לא העיזו להתפלל על דבר זה עד שנפל להם פיתקא מן השמים שהיה כתוב בו "אמת", לאות שאישר הקב"ה להם שהיתה כוונתם כנה ואמיתית, ולא נתערב בה כלום מאהבת ההקלה (עי' מה שכתבנו בזה במאמר "השגות הסתר וגילוי"). מעתה עלינו לשאת קל וחומר בעצמנו עד כמה עלינו לפחד מאהבת ההקלה; אלא נקבל הנסיונות באהבה על מנת לעמוד בהם עד גמירא בס"ד.

כלל הדבר: על האדם להשתמש בכלים הניתנים לו לעבוד עבודתו, אך אל לו לסמוך עליהם שירווח לו על ידם, ולהרפות מאמציו, כי אז יהפכו לו הכלים ממסייעים למתנגדים.

ובזה יובן פשר בקשתנו ואל תביאני לידי נסיון, היינו בקשתנו להקל מעלינו תוקף הנסיונות לא מפני שרצוננו במנוחה ובחופש, אלא מפני יראתנו פן נחטא ונתרחק מה', או שמא פן יגרם חילול ה' על ידינו, ובקשתנו היא באופן כפי שיראה ויסכים הקב"ה שכן הוא האמת, כי אין אתנו יודע עד מה.

באיזו עצה ודרך למעשה אפשר להתגבר על נסיון הנראה שקשה לעמד בו?

הגרש"ז מקלם היה אומר: שהמתחיל לחשוב שהנסיון קשה, כבר הגביר על עצמו את היצר הרע. ומובאים דבריו ב"מכתב מאליהו" (ח"ב עמ' 22), ומבאר הרב דסלר זצ"ל דבריו, שהאדם חייב לחזק לעצמו בהחלטה מוצקה כברזל שלא להיכנע לעולם בשום פנים, ויחליט שבשום אופן לא בא בחשבון אופן של כניעה לחטא, ואז יצליח.

ועומק ענין זה ביארנוהו בענין התשובה ושייך הוא לכאן בענין ההתמודדות עם הנסיונות, שעל האדם להחליט שלעולם לא יתפשר עם השטן על שום פרט, ויחליט שנלחם הוא עמו בכל כוחו, וגם אם במהלך הלחימה ינחית עליו היצר ממכותיו, וימעד ויפול, יבטיח שתיכף יקום, ולא יתמהמה בנפילתו.

ודומה לב' בני אדם הנאבקים, ולבסוף ניצח האחד והכניע את יריבו לגמרי, והלא לא יבצר שבמהלך ההאבקות ספג גם הוא מכות קשות ופציעות כואבים, אולם בכל זאת נחשב למנצח, ומדוע? לפי שלא הכריז על כניעה בשום אופן, ונלחם בחירוף נפש עד שֶׁיְּרִיבוֹ הוא זה שהכריז על כניעה.

והנמשל הוא יותר מהמשל, לפי שבמלחמת היצר, על האדם להיות בטוח שאם יהא עקשן לבסוף ינצח, שהרי מובטח הוא בסיעתא דשמיא שיסייע לו הקב"ה לנצח, ואם "ה' אורי וישעי" אזי "ממי אירא"? ואם הבורא "מעוז חיי" - "ממי אפחד"?

א"כ העצה והדרך לְנַצֵּחַ בנסיון הוא בהחלטה הנחרצת לְנַצֵּחַ, והחלטה זו מחויבת שתהא מכח האמונה שהעקשנות בלחימה ללא פשרה בודאי תביאהו לנצח.
וזהו ענין התשובה המבואר ברמב"ם שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא, והוא תימה וכי יכול האדם להבטיח שלא ישוב לזה החטא, והלא נאמר: "הן בקדושיו לא יאמין", אם הקב"ה לא מאמין באדם, היאך יעיד עליו שלא יחטא? אלא הכוונה שיעיד עליו יודע תעלומות שהחליט זה לא להתפשר, אלא אף אם יפול - שעל כך אכן אין הבטחה - יקום וילחם מחדש עד שינצח.
ועד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא יחטא היינו מתוך פשרה והשלמה עם המצב, אולם באם מחליט על מלחמה עד שינצח, הוי קבלה אמיתית ואף שיפול בינתים.
הכיצד הוא שישנם אנשים טובים בלבותם ומכשילם היצר בעברות חמורות, ולעמתם ישנם אנשים שלבם רע ומניח להם היצר מלהכשילם בעברות החמורות?
ועפי"ז מסביר הוא שם באופן נפלא ענין חטאי בית ראשון שהיה לבם לשמים כמובא בגמרא והחטיאם בג"ע ש"ד ע"ז, לעומת חטאי בית שני שהיה בהם שנאת חינם והניחם בכך ואילו בחמורות לא ניסה להכשילם.
ומסיים שם:
לומדים מזה, שכדאי ליצה"ר לשמור אדם מעבירות חמורות ולחזק ידיו בתורה ומצוות, רק על מנת שירבה בעבירות מן הצד, ואפילו קלות, לפי שרבוי העבירות הקלות מרחיקות את האדם מן התשובה (רבנו יונה שע"ת, ג, רג) והיינו מה שאמרו (יומא ט ע"ב): "ללמדך ששקולה שנאת חינם כנגד שלוש עבירות ע"ז ג"ע ש"ד".
ועו"ש (בעמ' 170):
היצה"ר מעדיף להכשיל אדם בעבירות קלות אך תדירות, שהן רחוקות מתשובה וגם מתעים ומטמאים את הלב, ורק כשאי אפשר וכגון שהאדם הוא "לבו לשמים" והנו כשר וטוב ואין בלבו שנאה ותחרות וכיוצא, הוא משתדל להכשילו בעבירות חמורות, וזה גם טעם מדוע הרהורי עבירה קשין מעבירה, כאמור מפני שהמה עבירות קלות ותדירות וקשים המה לשוב עליהן מעבירה עצמה.

האם ישנם אפנים המזכים את האדם לקפץ בבת אחת לכמה מדרגות בקדשה באפן שלא טבעי?
בהחלט כן והענין הוא כך.
ישנם נסיונות או יסורים טבעיים, וכגון יצריו של האדם מצד תכונתו וטבעיו ומדותיו, וכגון יסוריו הטבעים והשגרתיים של האדם כמו שנאבד לו משהו, נשבר לו חפץ, לא הסתדרו עניניו כרצונו וכיוצא, אלו הם יסורים או נסיונות טבעיים, וישנם כמו כן יסורים

או נסיונות לא טבעיים, וכגון נסיון יוסף הצדיק, או כגון שמעי בן גרא שקללו לדוד המלך וביזהו בזיון גדול, וכיוצא בזה אופני טרגדיות כמו מיתת בני אהרון ל"ע.
נסיונות ויסורים הטבעיים והשגרתיים מזכים את העומד בהם למדריגת הקדושה באופן טבעי, לעלות מדרגה לדרגה באופן טבעי, ואילו נסיונות ויסורים שאינם טבעיים מזכים לאדם לקפוץ בכמה מדריגות בבת אחת וכמו יוסף הצדיק שקפץ למדריגות נשגבות בעמידתו בנסיון ועלה במעלה למעלה מאחיו, וכן דוד המלך זכה למדריגת רגל רביעי שבמרכבה בעמידתו בנסיון בזיון שמעי בן גרא שלא הניח להורגו באומרו: "הניחו לו ויקלל כי ה' אמר לו". וכן אהרון הכהן בזכות "וידום אהרון" במות בניו, זכה שנתיחד עמו הדבור שדבר ה' עמו ביחידות לפרשת שתויי יין. וכן בעמידתו בנסיון: "וראך ושמח בלבו", שלא נתקנא באחיו משה ושמח בגדלותו זכה לחושן על לבו. וכן מצינו בבני ישראל שנשתעבדו במצרים ביסורים לא שגרתיים, ועמדו באמונתם ולא שנו שמם לשונם ולבושם - זכו לקפוץ למ"ט שערי קדושה תוך מ"ט יום.
ואנו עתה בעקבות משיחא בנסיונות קשים של סט"א וטומאה בכל מיני מכשירי טומאה שלא היו מעולם לא טבעיים ולא שגרתיים, וכן היסורים והטרגדיות של עקבות משיחא לא שגרתיים כלל, המחלות, התאונות, העניות, צער גידול בנים וכיוצא הלא היום הינם באופן קשה ומסובך שלא היה מעולם, ובנוסף לכל ההסתר פנים וקטנות הדעת מההכרה בה' כראוי, והוא על מנת להקפיצנו לשער הנו"ן של הקדושה בביאת משיח בקרוב.

מה המה הגורמים שינטל מן האדם הסיעתא דשמיא לשמרו מן החטא?

בגמ' סוכה (נב ע"ב) נאמר: "אלמלי הקב"ה שומרו אינו יכול לו", ומובא בספר "נתיבות שלום" (שמות עמ' רמ"ו) שיתכנו ב' מצבים שמסתלקת השמירה מהאדם, האחת שייכת לאנשים גדולים, והשנית מצויה אצל כל אדם.
האחת, היא "כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו" (סוכה נב ע"א), כלומר אדם שהגיע להשגות גבוהות בקדושה, וכח הקדושה שלו חזק שיכול עמוד בעצמו נגד יצרו הרע, אזי זה היצר שלו חזק וקשה מאד ונוטלים ממנו השמירה כי רואים בשמים שיכול הוא לעמוד בעצמו בנסיונות, והוא ענין חטא העגל שחטאו ישראל משום שלפי מדרגתם ההצדקה היתה שתינטל מהם הסיעתא דשמיא, זהו השייך אצל אנשים גדולים במדרגתם, הרי שאצל הצדיק נטילת השמירה על מנת שיתאמץ להתמודד בכוחות עצמו, בכך תגדל מעלתו.
השנית, והוא מצב השייך אצל כל אדם שינטל ממנו הסיעתא דשמיא והשמירה ובכך עלול הוא ליפול בחטא, והוא על מנת שיתעורר להיזהר בקטנות הרבות שהוא נכשל

בהם, וכן מובא שם בשם הרה"ק רבי מנחם מנדל מויטבסק זצ"ל, שפעמים ואדם חוטא בהרבה חטאים קטנים שאין בהם שיעור להענישו עליהם, והמה קטנים שאדם דש אותם בעקביו ואינו מתעורר עליהם, אזי כדי לעוררו נוטלים ממנו השמירה ונכשל הוא בחטא גדול כדי שיתן וישוב אל לבו ויפשפש במעשיו על הכל, ובכלל זה כשאדם מתגשם ומתעבה במותר ואינו נותן אל לבו להתקדש, הרי שאצל רוב בני האדם יתכן ותסתלק השמירה על מנת לעוררם על מחדליהם שלא נתנו לבם עליהם.

וכמו כן בזה מתישב עוון העגל, והוא לפי שהיה בידם של ישראל עוונות קטנים כמו: וימרו על ים בים סוף... וילונו העם... ועל ריב בנ"י ועל נסותם את ה'... ובשביל כך ניטלה מהם השמירה ונכשלו בעגל.

פעמים שבשעת הנסיון נטל מהאדם גבורתו ותקיפותו, ומשתעבד הוא להשמע ליצרו, מה הצדק שבתופעה זו?

בספר נתיבות שלום (שמות עמ' רמ"ו) מובא, שהאדם בשעת נסיונו נטלים ממנו הגבורה והתקיפות שישנם אצלו בשעות עליה והתרוממות, והוא מפני שעדיין לא קנה אותם ביגיעה ועמל, אלא הינם בגדר מתנה אצלו, ובשעת הנסיון לא נשאר לאדם אלא מדריגתו שעמל ויגע עליה, וזה אכן הצדק שבמבחן האמת של האדם, לעמוד בנסיון כפי דרגתו שיגע עליה ולא כפי דרגותיו שקיבלם במתנה.

ובדומה לזה הארכנו לעיל (בתשובות טו, טז, יז) שהעיקר הוא מה שנקנה לאדם בפנימיותו ונהיה אמיתי אצלו ולא בחיצוניות בלבד, ושם הארכנו.

היאך להתיחס לכך שרואה האדם את חברו מתנסה אחת לתקופה ארכה ואלו הוא מתנסה באפן תכוף יותר?

יש לדעת פרט חשוב בענין זה, והוא אשר ישקיט את רוחו הזועפת של זה המתנסה באופן תכוף יותר ונכשל, ונפשו בשאלתו מדוע עשה לי האלקים ככה?

ובכן ראשית יש לדעת שזה אשר הנסיון קופץ עליו אחת לתקופה ארוכה ורק אז הוא נכשל, אין בו מעליותא בעצם על זה שנסיונותיו תכופים יותר ובשל כך כשלונותיו כמו כן תכופים יותר, שהרי גם זה הקודם לו היו נסיונותיו תכופים יותר - יתכן והיה כמו כן נכשל ואולי אף יותר מזה שמתנסה הרבה.

ולכך זה המתנסה הרבה ובהתאם לכך קיימות אצלו כשלונות לא מעטים אין לו מה לקנאת בזה שאינו מתנסה הרבה, אלא מה שכן יש לו לחקור הוא זה גופא, מדוע חברו מתנסה מעט והוא מתנסה הרבה, ומדוע מן השמים מרבים את נסיונותיו שלו יותר משל חברו.

ועל כך יש להשיב.

בנסיונות ישנם ב' מטרות, או לחזור בתשובה על מנת לבחון את כנות ואמיתות תשובתו, או לבני עליה החפצים לגדול בעבודת ה', לבחון עד כמה כמהים וכוספים המה להתקרב לה' והנסיונות והמניעות יוכיחו את חוזק החפץ והרצון.

ובכן בזה אין בני אדם שווים, כל אחד נבחן כפי אשר יודעת חכמתו יתברך היאך תיבחן כנותו של כל אחד ואחד, ולמה הוא מסוגל להגיע, ובהתאם לכך נסיונותיו.

כל אדם מתנסה לשם מבחן שעל פי תוצאות המבחן יוודע מדת תשובתו וחרטתו על חטאתיו, והאם חזק הוא בתשובתו או הרפה, וכמו כן החפצים להתעלות נבחנים עד כמה חפצם ומסירותם לה'.

ולכך כשאדם החליט לשוב בתשובה, ומן השמים רואים שעדיין אין די הוכחה בחרטתו האמיתית של זה, ולכך נקבע לנסותו שוב, וכבר הזכרנו כמה פעמים בשם ה"צדקת הצדיק" (אות קנט) שהוא ענין הקטרוג שמקטרג המקטרג על תשובתו של זה השב שעדיין אינה מספקת להוכיח את כנות תשובתו של זה השב ולכך כתוצאה מקטרוג זה ניתן רשות לשטן לנסותו שוב.

וכמו כן החפץ להתעלות במעלות הקודש, כמו כן יש עליו קטרוגים שאין מספיק בעבודתו ונצרך הוא לנסיונות נוספים.

והנסתרות בזה לה' אלוקינו לכל אחד עד כמה יבחן ויתנסה, ואימתי תוכח כנות מסירותו לה' או כנות תשובתו.

לכך זה החוזר בתשובה, המתנסה כמה שיצליח יותר לכבוש יצרו ולעמוד בנסיון, ולפחות לדחות את עשית העבירה ולמשוך את דחייתה כאשר יוכל, ואפילו לשעה ואפילו לחצי שעה, וככל שיתאמץ יותר להתאפק מלחטוא כן יזרז את פורקנו מעומס הנסיונות, ובמו עיניו יראה שמעט מעט יתרחקו הנסיונות מעליו מעת לעת לטווח ארוך יותר של זמן מנסיון לנסיון עד אשר יניח לו ה' מנסיונותיו שכאלו שהמה בתחומים השפלים והגסים, ויעלה מבחנו לנסיונות דקים יותרו כענין כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו, והיינו שיצרו דק יותר.

וכן זה החפץ בקרבת ה' ובהשגות בעבודת ה', אל יקוץ בנסיונות הרבים הנוחתים עליו, כי כולם יסייעוהו להצדיק עליו את ההשגות בעבודת ה' - להם הוא חפץ ונכסף.

אי לכך כשהנך רואה שנסיונותיך יותר מחברך אין זה אומר שחברך חזק ממך, שהרי מה שחברך בהשקט ובטח מחטוא, הוא מפני שה' עוזרו ומסייעו, ואלמלי הקב"ה עוזרו לאדם נגד יצרו אינו יכול לו, אלא מה שכן הוא שחברך אינו נזקק לנסיונות כמוך, והוא לכמה סיבות: או מפני שיתכן שכבר עבר הוא את שלב הנסיונות בהצלחה, והוכחה

כבר חרטתו ותשובתו ואין צורך לו יותר להוכיח זאת. או יתכן שעתה הוא בשלב גדילה וצמיחה, ובאם יבוא עליו נסיונות יהא גרוע ממך בהרבה, לכך מניחים לו עתה מסערת יצרו כדי שיבנה עצמו ולא ישבר. או עוד יתכן שכלל לא מגיע לו להתנסות כל כך לפי שלא חטא כל כך.

וכן אתה החפץ בקרבת ה', הבן שיתכן שאדרבא דוקא בגלל שגדול סיכויך לגדול יותר מחבריך לכך נסיונותיך קשים מחבריך. והיות ומן השמים ייעדו לך גדולות ונצורות לכך מנסים אותך בעל כרחך על מנת לרוממך, ואין אתה רשאי להקטין קומתך ולחפוץ בקטנות, ולכן קום כגבור ותתמודד בנסיונות ואף שלפי ראות עיניך ראויים המה לגדולים ממך - אי אתה יודע לאן עתידך יכול להבילך באם תעמוד בנסיונות ולא תשתמט מהם, ואם תשתמט מהם הרי לפחות תפסיד את המעותד לך מלבד שייענש האדם על שיכל יותר ועשה פחות, לכך ראה בנסיונותיך כמאמר ה' המדבר אליך: חזק ואמץ בני, ואל תקוץ בתוכחתי, כי מייעד אני לך גדולות לנצח, והכל בהתאם להתמודדותך בנסיונותיך.

בחירה

חז"ל אומרים (יומא כט) "הרהורי עברה קשין מעברה", היאך מתבאר ענין זה, והלא בית-דין מענישים על המעשה ולא על ההרהור, ועוד, אם הרהורי עברה קשין מעברה מדוע המחשבה הרבה פחות בשליטתנו מאשר המעשה?

יש להקדים ב' הקדמות:

א. עיקר מה שנענש האדם על ההרהור היינו כשמעכבו במחשבתו ומהרהר בו ברצון, אולם אם כאשר בא ההרהור רע למחשבתו מסלקנו ממנו, אזי לא די שלא נענש עליו אלא אף מקבל שכר על כך, כדין "מי שבא דבר עבירה לידו ופירש ממנו".

ב. עוד יש לדעת שכל ענין הבחירה בין רע לטוב הוא ברצון ובהחלטה, אולם בפועל למעשה אין הדבר ביד האדם כמבואר בחובת הלבבות שער הבטחון, דגם ברוחניות שהבחירה ביד האדם היינו דוקא ברצון ובהחלטה, אולם בעיכובים שיתכן שיארעו לו ליישם את החלטתו זהו מגזירת שמים.

לפי הנ"ל שהעיקר המבחן הוא ההחלטה והרצון הן לרע הן לטוב, והוא עיקר מבחן הבחירה, הרי כאשר האדם הביא מחשבתו למעשה, מאחר והמעשה בפועל הוא בגזירת שמים האם יצא לפועל או לא, הרי שהמעשה מורה על החלטיות הבחירה, וכשעשה מעשה טוב והוציאו לפועל מורה הדבר על החלטיות מחשבתו בבחירה וחפץ לעשות טוב, וכשעושה מעשה רע מורה הדבר על החלטיות בבחירה וחפץ לעשות רע, כך שהנה

אמת הוא שעיקר העונש והשכר על ההחלטיות בבחירה אומנם באופן שבאה לידי ביטוי במעשה, כי אז מורה הדבר על עוצם ההחלטיות בבחירת הרע או הטוב שהוא העיקר הנתבע ומתבקש מהאדם, אם כן אמת הוא שהעיקר הוא "הרהור", שמהרהר אדם בעבירה ומחליט במחשבתו לעשותה ולכך נענש, כי כל עיקר הפשע הוא ההחלטה לעבירה. ואילו בשעת מעשה האדם כאנוס, וכמאמר הגמ' (בנדרים לב) בעידנא דיצר הרע לית דמדכר ליה ליצר הטוב, כי סוף מעשה אינו אלא ממחשבה תחילה. וכמו כן אדרבא על תחילת המחשבה כשעולה בלב האדם יש שליטה יותר מהמעשה כשהוא כבר לאחר החלטת הרצון לעבירה, וכאמור דלאחר שהוחלט בהרהור לעשות העבירה לית דמדכר ליה ליצר הטוב, אולם בהרהור בתחילתו יש בשליטת האדם לגרשו לבלתי תת להרהור להיות מוחלט אצלו.

ומה שאין האדם נענש על ההרהור, מפני שכאשר לא בא הרהורו לידי מעשה מורה הדבר שאין בו שיעור החלטה לעשות הרע ולכן אינו נענש.

והא דחשב לעשות עבירה ונאנס ולא עשאה אינו נענש, ואף שמצבו היתה החלטה נחרצת לחטוא, היינו בידי אדם אינו נענש, אולם כלפי שמים צריך תשובה, וכהא ד"וה' יסלח לה" בבת או אשה שבעלה או אביה הפרו נדריה והיא לא ידעה מכך, וכהא דאוכל שומן במחשבת חלב, שצריך תשובה על כך, וראיה לדברינו, מפורש הוא ברבנו יונה ("שערי תשובה" שער ראשון אות ה') שאם עבר אדם עבירה ושנה בה. נענש מעתה אף על ההרהור, ונחשב לו כבר בהרהור כאילו עשה, והיינו כמבואר, כי זה שכבר עבר אותה עבירה כמה פעמים, מוכח שמחשבתו לעבירה הינה מוחלטת, וכן גם אם נאנס ולא עשאה נחשב לו כאילו עשאה, ומבואר שם שכל מה שאמרו שבעבירה לא נחשב כאילו עשה היינו רק שחטא פעם אחת..

מדוע בעבודה זרה מצטרפת מחשבה למעשה כמו שאמרו חז"ל (קדושין מ' ע"א), והלא לפי האמור, דכל זמן שלא עשה מעשה אין החלטיות במחשבתו, ולמה אם כן שיענש על מחשבתו?

עבודה זרה שונה מיתר העבירות, כל העבירות שהינן קלקול במדות ובתאוות אכן כל זמן שלא עשאם בפועל, הרי שלא התענג כרצונו בעבירה, וכן לא הביא מדותיו למעשה כנקמה וגאוה, אם כן מורה הדבר שאין החלטיות במחשבתו ולכן לא נענש עליהם, כי מה הנאה יש במחשבת עבירה כתאוה או מידה רעה כל זמן שלא הוציאה לפועל.

אולם גבי עבודה זרה מה נפקא מינה באם יוציאה לפועל או לא, והלא מחשבתו כפרנית בה', וכי תכלית איסור העבודה זרה הוא העונג שבהשתחוויה או שאר העונגים

שבעבודה זרה בפועל דוקא?! ועוד, הלא מחשבת עבודה זרה היא גם בכופר בהשגחה ומאמין במקרה ובטבע, דאף שאינו עובד עבודה זרה ויתכן אף שכופר הוא בעבודה זרה מכל מקום לא ימלט מלהיותו עובד עבודה זרה, אחר שעובד הוא לכוחו ועוצם ידו וכופר בהשגחה.

לכן בעבודה זרה כבר המחשבה קובעת להחשב עובד עבודה זרה.

האם ענין הבחירה שיך בכל פרט או רק בעניני העברות והמצוות?

כתב מהרח"ו בשערי קדושה (שער א' חלק א') שמיום שאכל אדם מעץ הדעת טוב ורע אין לך פרט שאין מעורב בו טוב ורע.

ובעצם אין לך דבר אצל איש הישראלי שלא יהא בו כדי להטות לטוב או לרע. למשל כשהנו אוכל או ישן, אפשר שיישן ויאכל ובכח זה יעסוק בתורה, ואז שכרו לא רק על לימוד התורה אלא גם על אכילתו ושנתו, ואם בכח אכילה או שינה זו הלך בטל וחטא במעשה או בדיבור יענש לא רק על חטאו אלא גם על אכילתו ושנתו ששמשו לו ככח לחטוא.

ובכן בכל פרט בחיי האדם מעורב טוב ורע, וכגון אדם קונה חפץ או מלבוש אם כוונתו בזה לשם שמים באיזה ענין שיכוון בו - יחשב לו דבר הרשות זה למצוה, ואם כוונתו בזה להתנאות או למלאת תאוותו וסיפוקו - יחשב לו לנבל ברשות התורה שעובר על "קדושים תהיו" - לדעת הרמב"ן מדאורייתא, ולכולי עלמא הוא מדרבנן.

כך שאף עד כדי קניית מנעלים, מגבעת, חליפה, משקפים, שעון יד וכדומה, ישנה בחירה לאדם מה לקנות, ובאיזה כוונה תהא קנייתו דוקא לזה ולא לפחות נאה או ליותר נאה, ליותר יקר או לזול יותר, כל אלו משתתפים בבחירתו של האדם והמוטל עליו לכונן מעשיו לטוב נגד הרע.

ולכך העצה היעוצה כאשר האדם חושש שמא מתערב במחשבתו פניה שלילית, שיתיעץ עם רב או עם חבר ירא שמים דמאחר ששאלה זו שייכת לגביך ולא לגבי חברך יכול הוא להסתכל על שאלה זו ללא נגיעה עצמית אחר שאינו משוחד ברצונו לדבר זה. וראה עוד לעיל בנושא "קדש עצמך" תשובה ז' השלמה חשובה בענין זה.

פעמים שאדם בפרשת דרכים ונבוך במה לבחר מאחר ויש לו צדדים לכאן ולכאן, היאך ידע האם בחר בטוב אם לאו?

תלמידו של הגר"א דסלר זצ"ל היה נותן בהם סימנים לידע האם בחר הבוחר בטוב או בהיפוכו. ("מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 274, בהערה למטה מתלמידו)

ותוכן דבריו הוא: שכן הטביע הקב"ה בטבע האדם שבאם אכן בחר בטוב יחוש בתחושת נצחון וסיפוק, ולבו יהא טוב עליו, ובאם טעה והתערב זר בבחירתו יחוש הרגשת אשמה,

חוסר סיפוק ובושה. ואפילו קודם הבחירה, יכול לחזות זאת מראש, וזהו חסד ה' ליתן הרגשה זו בלב האדם.

וראייתו מהנאמר "ובחרת בחיים" ופירש"י: אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים, כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי, ולא עוד אלא שמעמידו על חלק היפה ואומר לו זה ברור לך, ועל זה נאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי וכו'.

הרי שהקב"ה אומר לאדם: בחר לך חלק יפה בנחלתי, ובהכרח שהקב"ה - כדי שיבחר בחלק היפה - מורה לו במה יבחר, והיאך מורה לו במה יבחר? כאמור, בכך שתחושתו והרגשתו מלאה סיפוק ורוגע ושלם הוא עם עצמו במה שעשה.

ידוע הוא שבשעת מיתה עומד מלאך המות ומפתה לאדם שיכפר, ועל כן העצה למסר מודעה קדם מותו שבאם יבוא אליו מאה"מ בשעת מיתה ויפתהו לכפר, שכפירתו זו בטלה ומבטלת, ובכן מה המקור לדברים אלו, ועוד מדוע מוצא הוא הזדמנות לבוא דוקא בשעת מיתה לפתותו לזה?

הדברים מבוארים היטב בספר "מכתב מאליהו" (ח"ב עמ' 68-67):

...יש בחירה באופן אחר לגמרי, שמשנה את נקודת הבחירה מן הקצה אל הקצה למדרגה רחוקה הרבה מן המדרגה הראשונה. יש והאדם עומד על פרשת דרכים ממש, ובאיזה צד שיבחר יְשַׁנֶּה את עצמו למצב חדש לגמרי. למשל: בחור אומד בשיקול הדעת אם לילך ללמוד בישיבה או ליכנס למסחר. אם יבא לישיבה ירים בזה את עצמו למעלה גבוהה הרבה ממצבו הראשון, ואם יצא למסחר ישפיל את עצמו כ"כ עד שעלול הוא לאבד את רוחניותו לגמרי ח"ו בהשתקעו בעסקי הממון. בחירה זו שמשנה את מדרגת האדם לגמרי היא כללית, וישנה שהיא אינה אלא בחירה רק לגבי נקודה אחת והיא פרטית, כלומר, לאחר שהחליט האדם ללמוד בישיבה עדיין יש לו בחירה כמה שעות ילמד והיאך ילמד, והוא בפרטות של ענינו הכללי.

ענין הבחירה הכללית נמצא מפורש בחז"ל ובראשונים. איתא בזוהר ויחי (רי"ח:) "בשעתא דבר נש שכיב.. אתוסף רוחא עלאה ביה מה דלא הוה ביומוי וכיון דשריא עלוי ואתדבק ביה חמי מה דלא זכי ביומוי... וכד אתוסף ביה וחמא כדין נפיק מהאי עלמא הה"ד תוסף רוחם יגועון... כי לא יראני האדם וחי בחייהון לא זכאן במיתתהון זכאן". פי' האדם מת ע"י שנוסף בו רוח שלא היה בו, ושאי-אפשר שיהיה בו בחיים (היינו גילוי שכינה בשלימותו) וכשהנפש רואה אותו גילוי - אמיתת הרוחניות - ודבקה בו, על ידי זה מסתלקת מן הגוף. וברמב"ן (בתורת האדם) איתא שצריך למסור מודעה קודם מיתתו שאם יחרף ויגדף ח"ו סמוך למיתתו אין בדבריו כלום. והדבר תמוה איך אפשר

שהאדם יבוא לאפיקורסות בשעה שרואה את האמת בבהירות? אכן הדבר מבואר בספר ראשית חכמה (שער היראה פי"ב) שכתב שאין אדם מת עד שרואה את הקב"ה בעצמו, ואמר: "אם צדיק הוא מוסר נפשו לבעליו, אם רשע גמור הוא מגביר יצרו ומקשה ערפו". בשעת מיתה, כשאדם רואה שכבר אין לו תקוה בעוה"ז, יכול לקבל את הרעיון הזה בשני אופנים: או שידבק את עצמו לגמרי אל האמת שהוא רואה באותה שעה ויהא בעל תשובה גמור הרואה פני שכינה, או שיתאמץ להחזיק בגשמיות ויתרעם על מה שנוטלים אותה ממנו עד שיחרף ויגדף. נוראות ענין המיתה מרעישו להיתפס לקיצוניות, או לעליה קיצונית או לירידה קיצונית כנ"ל. וכן כל נסיון וכל סכנה שבאים על האדם מרעישים אותו למהפכה כזו בהלך נפשו. זהו מה שאמרו חז"ל "השטן מקטרג בשעת סכנה", כי ידוע שקטרוג למעלה היינו הסתת היצר למטה; השטן הוא היצה"ר "שיורד ומתעה עולה ומרגיז" (ב"ב טז.); ובשעת הסכנה יש הסתה של בלבול הדעת המשכח מהאדם לגמרי את האמונה והבטחון בהשי"ת. שעה זו היא שעת החלטה ו"בחירה כללית": אם האדם יחזק את עצמו בחזוק גדול וימסור את עצמו לגמרי אל רחמי הבורא ית' בתפילה, יתעלה בזה עלוי גדול בהכרת הבורא ובבטחון, ואם ח"ו ירפה את עצמו ויפול בשחת בלבול הדעת, לא זה בלבד שלא יתעלה מן הנסיון, אלא שיפול נפילה גדולה לצד הכפירה והמבט הגשמי. במצב כזה אי אפשר להשאר במצבו הראשון כי שולט בו גדר הבחירה הכללית. זהו ענין קטרוג השטן בשעת הסכנה, שיש כאן הסתה גדולה ועצומה, ועל האדם לבחור בשינוי גמור במדרגתו לכאן או לכאן.

ועיין עוד שם בדבריו שבכל הזדמנות שישנה אפשרות להתעוררות גדולה או להציל עצמו מרדת שחת ברגע קטון, וכמו רות שהלכה עם נעמי אזי אם מנצלה האדם ובוחר בטוב מתעלה, ואם אינו מנצלה אינו די שנשאר במצבו הקודם אלא אף נופל לגמרי ממדרגתו, וכדוגמת ערפה שפנתה עורפה מנעמי נפלה לגמרי ממדריגתה כמובא בחז"ל. ולכך מוצא היצר הזדמנויות באדם המכריעות את מצבו לרע גמור או לטוב גמור, ואז בא לקטרג עליו ולפתותו כדי להכריעו, וכאמור שלפי גודל השינוי שבתוצאה כן אז יתגבר ביותר, וכמו יום חופתו של אדם שהוא יום מכריע בחיי האדם שנמחלין עוונותיו - יבלבלו בשטותי והבלי העולם, וכן כמו ההכנה לימים נוראים - חודש אלול, עשרת ימי תשובה וכיוצא, יטריד לאדם כדי לטול ממנו קדושת הימים, וכן כשמתעשר האדם הרי שאז הבחירה כללית אצלו לאן ינטה בעושרו, וכן כשנופל האדם לצרה המזעזעת אותו, ואז יכולה להתערער אמונתו, קופץ היצר להציע לו את "עזרתו" להפילו בדרכים שונים ומנצל הוא זעזועו להפילו כי כמו כן באם יעמוד האדם בנסיון זה של האמונה

יתעלה למאד. לכך במצבים שיש בהם הכרעה לגורל מצב האדם לרע או לטוב מתעצם היצר ביותר כי אז רווחו גדול, ועל האדם במצבים כאלה להתחזק ביותר.

כיצד להתיחס לבעית ידיעה ובחירה?

עלינו להאמין לדברי הרמב"ם בהלכות תשובה שהבחירה ביד האדם להיות או צדיק גדול או רשע גדול, והאדם במו עיניו ובכל יתר חושיו רואה ומביט היאך הבחירה בידו, דהיינו חש הוא בעצמו היאך מורכב הוא מג' נטיות. נטיה אחת המביאתו לנטות לעשות רע, ולעומתה נטיה שניה המביאתו לעשות טוב, ונטיה שלישית היא כח השיפוט וההכרעה: אחר מי אני נוטה? לרע או לטוב.

והאדם רואה בחוש היאך שהוא בלבד המחליט לבחור ברע או בטוב, ואין אחר המתערב בהחלטתו ובבחירתו, והעובדא הגדולה ביותר, שיענש האדם או יקבל שכרו על החלטתו לטוב או לרע, הרי שזאת משום שההחלטה בידו ולכך אך ורק הוא האחראי עליה.

אלא מה, זה לא מסתדר לאדם עם קושית ידיעה ובחירה? תבין שיש לכך תשובה עמוקה, כמבואר ברמב"ם, אלא שלא כל אדם עמוקה מחשבתו להשיגה, ובכן כך יאמר לעצמו: מה אכפת לי שאין אני משיגה, הרי בחוש רואים שהמציאות אחת היא: הבחירה ביד האדם! ומאידך האמונה מחייבת את ה"ידיעה"? מה אכפת לי היאך זה מסתדר, מניח אני קושיא זו למביני דבר ששכלם מבורך בעמקות ובישרות, ועוד יתבונן:

וכי האדם עושה רק מה שהוא מבין, הנה האדם עולה במטוס ונוסע ואף שאינו מבין היאך המטוס עובד כי סומך הוא על הטייס, ובכן עלה על אמונת הבחירה וסמוך על חכמי וגדולי ישראל, ולפחות על הקב"ה שאצלו בוודאי אין סתירה בין הבחירה לידיעה.

מדוע ישנם כאלה שבחירתם בטוב קלה יותר אחר שנולדו בנתונים חיוביים. ולעמתם כאלה שהבחירה בטוב קשה ביותר אחר שנולדו בנתונים שליליים?

כבר השבנו על כך במאמר "אמונה ובטחון" (תשובה ז').

מדוע אסור לטל "סמים" או להשתכר?

הכח הנעלה והחשוב ביותר שבאדם הוא "הבחירה". דהיינו מותר האדם מן הבהמה הוא כח "הבוחר". לבהמה אין בחירה ותעשה את אשר טבעה יוליך אותה. ואילו האדם יש בו כח לעשות נגד טבעו, ושלכך אחראי הוא למעשיו להענש על העבירה, ולקבל שכר על המצוה, וזה להיותו הוא הבוחר בטוב או ברע.

וזה כל תכלית רצון ה' בבריאת האדם, וכאומרו "ובחרת בחיים", כלומר לפניך דרך הטוב והרע "ובחרת בחיים".

ובכן מאחר ותכלית בריאת האדם כדי שיבחר בטוב וימאס את הרע, ולכך הרי נצרך שיהא האדם במצב תקין של אפשרות בחירה מבלי שיהא מוכרח או מנוע מבחירתו.
ובכן זה השיכור או הנוטל סמים, שבזמן זה מתערפלים חושיו של האדם ואף נהרסים, הרי שבכך מקלקל האדם את היקר ביותר והתכליתי ביותר שהוא כח הבוחר שבו, ומשבש את כח "הבוחר" הזה. וכמוהו כמו המתאבד, שבכך קוצץ את אפשרות בחירתו בכך שקוצץ את פתיל חייו. וזהו פשע גדול למאד, לפי שהוא היפך רצון ה' מהנברא, ומקלקל בכך את תכלית רצון ה' מברואיו, וקשה עונשו של זה מהחוטא והנכשל בחטא. שזה שחטא, תאוותו התגברה עליו, ותאוה זו יצרה ה' לצורך הבחירה. אולם זה שמקלקל כח בחירתו בידים זהו פשע וזדון שבכך מכחיד הוא את תכלית רצון ה' מברואיו.

פעמים שהאדם חש במעידותיו שאינם בבחירת שליטתו, ובלתי נמנעת נפילתו, והיכן אם כן משפט הבחירה?

עין ב"שפתי חיים" (מועדים א' מאמר: עבר ושנה - הותרה לו) ששם מבאר הוא באריכות שכיון שהאדם עבר עבירה ושנה בה בזה הוריד את בחירתו לדרגה נמוכה, וכבר אין בשליטתו להתגבר על אותה עבירה שדש בה, אחר שמצפונו כבר אינו זועק על מחדלה, ואינו אנוס על כך, דאומנם עתה הוא בגדר אנוס שאין לו בחירה ושליטה על מחדלו, אולם פשע הוא בכך שהביא עצמו למצב זה בכך שמתחילה כשהי' הדבר בשליטתו לא שעה ולא האזין למצפונו ודחהו ונכשל, לכך עונשו שעתה כבר לא יהי' הדבר בשליטתו אלא רק ע"י מסירות נפש ומאמץ גדול לחזור לקדמותו,
(ועיי"ש שהאריך בזה בדברים נפלאים).

גלות וגאולה

היאך יתכן שבדורות קודמים שהיו צדיקים וחסידים והנה לא זכו לגאלה ואלו אנו דור יתום וחדל מעשים - נזכה?

התשובה לכך מפורסמת מה"חפץ חיים" ומעוד שקדמו לו, ותשובתם היא שאנו דומים לננס העומד על גבי הענק, דאף שהננס מצליח לראות מה שלא רואה הענק בהיות והוא על גביו, מכל מקום הענק הוא הענק באמת.
וההסבר בעומק הדברים הוא כמו שיתבאר.
שהרי לכאורה עדיין קשה, אכן אנו ננסים, אם כן במה זכיתנו דווקא אנו לעמוד על גבי הענקים ולראות מה שהם לא יזכו לראות.
אלא הביאור דתקופת העתיד מתחלקת לג' שלבים כמבאר ברמח"ל (בספרו "דרך ה'"):
א. ימות המשיח.

ב. תחיית המתים.

ג. עולם הנשמות ללא גוף.

ימות המשיח הם נצרכים להשלים את הדור המסיים - דור עקבתא דמשיחא שיהיה דור פרוץ כמבאר בסוף סוטה, משיח יבוא לדור זה באופן שיהא הדור פצוע בנפשו מתוך ייסוריו ומתוך ניסיונותיו הקשים.

דורות קודמים לא נצרכו לימים אלו, אחר שהשלימו עצמם בחייהם ובמותם בתיקוני הנפש שעוברים על הנפטרים בעולם הבא, והעבדא שלא יהיו המה בימות המשיח, אם כן בהכרח שלא יצטרכו המה לימים אלו לצרך שלמותם, מה שאין כן דור משיח שיוצרך להשלים וחסרונו אזי יושלם תיקונו וזיכוכו בימות המשיח גופו, ולאחר שיוכשר בימים אלו, יבואו ימות תחיית המתים שנצרכים גם לכל הדורות הקודמים להשלים מה שלא הספיקו להשלים באמצעות גופם לסיבת מוגבלות הגלות ותוקף הטומאה, ורק לאחר התחייה ישלימו שלמות נפלאה עם גופם שזו התכלית. ולאחר מכן יבוא השלב הג' שהוא שכרן של צדיקים - עולם הנשמות. (וראה עוד לקמן שאלה כ"ח).

מהו מקור שנאת אמות העולם את ישראל?

הדבר מבואר בספר "המורה" להרמב"ם, שקנאתם היא בדתנו, ואין קנאה כקנאת הדת. דהיינו, מאחר והגויים יודעים שהכוח העליון והנכבד שבבריאה הוא האלקים. והנה האלקים ייחס וייחד לסגולתו את עם ישראל, ואותו יחשיב לעליון על כל גויי הארץ, וכנאמר: "הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים".

כי זאת מבין הגוי, שייחוד וסגולה זו שנתייחדנו ונסתגלנו מכל האומות להיות עם הנבחר, זהו אינו מתבטא בחומריות, שהרי כל יהודי ולו הפשוט ביותר אומר בתמימות ובאמיתיות בכל בוקר "שלא עשני גוי", ובאמת חפץ הוא ביהדותו ואף שהוא עני ואביון מכל גוי אחר ואף שיהיה הגוי המאשר ביותר עלי אדמות. כך שאין אמירה זו מתוך יומרנות או עקשנות אלא זו הכרה אמיתית שבאה להם מתוך "פנים אל פנים דיבר ה' עמכם".

אם כן מבינים הם שעליונות של עם ישראל הוא משהו פנימי רוחני שלא ישווה לו ערך שבעולם, כך שאצל עם ישראל נמצא הרכוש האמתי לעמת רכושו של הגוי שאינו אלא רכוש מדמה, בזה נשבתה כל גאוותם של האומות, כי כמה שיהיו מוצלחים ומתקדמים, העם היהודי בז להם ולהצלחותיהם מתוך שאין עומד כל כבודם ואוצרותיהם נגד מצווה אחת של האיש היהודי, ובעד מצווה אחת מוכן הוא לתת את כל עולמו ואף למות עליה,

במילא ברור להם שביד עם זה ישנו אוצר בלום שאין להם שום השגה בו, ויקר ערך הוא יותר מכול, שנובע מכריתת ברית בין ה' לעמו - ברית שלא תופר לעולם.
הרי רואים הם בכך הפליה נוראה שהופלו המה לרעה להיחשב נחותים ופחותים שנועדו לשרת ולשמש את עם ישראל, וכנאמר "ועמדו זרים ורעו צאנכם" (ישעיה).
היאך אם כן ישאו הגויים עליונות זו, שהיא לכאורה על לא עוול בכפם. מדוע ישתנה יחסו של האלקים לעם ישראל להנהיגם בהנהגה ניסית לעומת שאר העמים שיונהגו בהנהגה טבעית.
אם כן לפי המבאר בתשובה הקודמת אין סכוי לשנוי ממצב השנאה על עם ישראל מאמות העולם, מאחר ושנאה זו היא תוצאה מקנאת הדת - הרי שלא תשתנה לעולם. וכי כך מכרחת להיות המציאות?
במציאות החיים רואים אנו כשאדם עלה לגדולה ונבחר לשר חשוב וכיוצא, הרי ייתכנו ב' תופעות של תגובות על בחירתו למעמד הנכבד.
תיתכן כלפיו תופעה של אוהדים מעריצים, ואכן יזכה זה לכבוד גדול, וכמו כן בכלל תופעה זו ימצא אף שיחניפו לו רבים וטובים כדי ליהנות במשהו בזכות קרבתם אליו.
ולעומת זאת תיתכן תופעה הפוכה, שיקנאו בו מתחריו וישנאו אותו וירדפו אותו ואפילו עד כדי לחסלו, וזהו כדי להרגיע קנאתם.
כן ייתכנו ב' התופעות הנ"ל ביחסם של אומות העולם לעם ישראל, והדבר מותנה ועומד באם ישמרו ישראל תורה ומצוות או לא.
אם ישמרו ישראל תורה ומצוות הובטחנו שיחס האומות כלפינו יהא יחס אוהד, מעריץ, מכובד, ולפחות מחניף, ובשמחה ישרתונו ויתכבדו בנו.
ובאם לאו, אזי אמנם נהיה עליונים על הגויים, שהרי אף בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום קרויים בנים, אם כן שם "בנים" לעולם לא יוסר מעלינו, אולם היחס כלפינו שנאה, קנאה, תחרות, ואדרבא, ייחוסנו וייחודנו יגרור לחמתם וחמסם של אומות העולם עד להשחיתנו.
והדברים בעצם ברורים מתוך הכתוב בתורה בפרשיות "בחוקותיי" ו"כי תבא".
למה דור עקבות משיחא מסמן בחז"ל כדור שיהיו בו צרות רבות ביותר, הלא ראינו בדורות שעברו צרות רבות וקשות של שמדות והריגות, היינו ללעג ולקלס וכיוצא יותר מדורנו?

עקר הגלות היא גלות הדעת, כשהדעת בגלות, כל מכה ולו הקטנה ביותר מקבלת משמעות כמכה גדולה וקשה, ואילו כשהדעת איננה בגלות הרי שמתגמדים להם כל הצרות להיות נסבלים.
וניתן לראות דבר זה בחוש ממש, כשאדם מקבל מכה בידו או ברגלו ואפילו ללא מתכוון, וכגון שנפל ללא כוונה וניגפה ידו, הרי האדם כועס וקשה לו לקבל זאת, ועל אחת כמה וכמה כשמישהו הזיקו וציערו או הפסידו, או ביזהו, הלוא האדם לוקח זאת באופן קשה, ואילו תרופות זריקות ואפילו ניתוח ל"ע לוקח זאת האדם מבלי כעס וסובל זאת מאת הרופא בסבר פנים יפות, ומדוע?
כשמצטער הוא על ידי גורם שאין רואה הוא בו תכלית טובה, קשה לו מנשוא סבל זה, כי דעתו אינה סובלת היגיון בסבלו, אולם כשרופאו מחתך בו דעתו סובלת צער זה, ואז מתגמדת לה הצרה ביותר.
עיקר סבל עקבות משיחא - הוא העדר האמונה, שזהו בעצם העדר הדעת, כי עיקר הדעת היא האמונה - לדעת את ה', וכמו שהיה אומר הגר"ש שבדרון זצ"ל בשם הגר"י לוינשטין בשם החפץ חיים, שהמלחמה השלישית תהא מלחמת האמונה.
וכמו שכן כתב הקאמרנא והשומר אמונים הסבר דברי האור החיים הק' (שמות ג, ח) שישראל יצטרכו להתנסות בסוף הימים בשער הנו"ן של הטומאה שמהותו מינות ואפיקורסות. ושהוא עניין המובא בחז"ל (בירושלמי סנהדרין פרק י' הלכה ב'): אין לך שעה קשה בעולם לישראל כיום שנאמר להם "ואנוכי הסתר אסתיר פניי ביום ההוא". והסביר בשומר אמונים, מהו "הסתר אסתיר" - הסתרה כפולה, הסתרה אחת היא עצם המכה, אולם הסתרה השנית והכפולה - היא העדר האמונה מי מונח מאחרי המכה, וזה שמגדיל את המכה פי כמה.
ולכך אף שאולי הצרות בעקבות משיחא אינם עולים על צרות דורות קודמים, אולם קשים הם פי כמה מחמת העדר האמונה.

מי יהיה לעתיד גואלן של ישראל, ומדוע?

בזוה"ק איתא (ח"ב עמ' קכ ע"ב) שמשה רבנו יהיה לעתיד מלך המשיח, ומשה ר"ת מה שהיה הוא, כלומר משה שהיה גואלן של ישראל ממצרים הוא שיגאל אותנו לעתיד, וכמו שכתוב בקהלת א': "מה שהיה הוא שיהיה".
והקשה האור החיים הק' (בראשית מט, יא), והלוא מלך המשיח צריך שיהיה משבט יהודה מזרעו של דוד המלך ע"ה, ויש אומרים שדוד עצמו יהיה מלך המשיח (סנהדרין צ"ח עב), והיאך נאמר בזוה"ק לעיל שמשה הוא הגואל.

ותירץ שבחינת נשמת משה כלולה מכל י"ב שבטי ישראל, וענף שבטו של דוד גם הוא כלול במשה, ולעתיד לבוא תתגלה בעולם שורש המלכות שבמשה שהוא עצמו מלך המשיח, והוא דוד והוא ינון ושילה, ע"כ מאור החיים הק'.

והטעם שמשה הוא זה שיגאלנו, להיות מבואר בדברי האר"י הק' שמשה רבנו הוא בחינת הדעת של הקדושה, כי אשר ידעו ה' בפנים אל פנים, ולא היה במין האנושי מובחר לדעת את ה' כמוהו, והוא זה שיוכל ליתן דעה לישראל לעתיד לדעת את ה', שזהו הלוא יהא כל שכרנו בעתיד, וכנאמר: "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

ולכן גם בגאולת מצרים כשאמר משה: "שלח נא ביד תשלח", אמר לו ה' למשה: (שמ"ר ג): אם אין אתה גואלן אין אחר גואלן, להיות כי זה לעומת זה עשה האלקים, וכנגד שהיה משה רבנו ה"דעת" מצד הקדושה היה פרעה ה"דעת" מצד הסטרא אחרא", וכמו שאמר "לא ידעתי את ה'", ולכך רק משה יכול היה לבטלו ולהביא לישראל דעת של אמונה שידעו את ה'.

מהו עקר השמחה שתהיה לעתיד?

בארנו בתשובה הקודמת שעיקר הגלות היא גלות הדעת, הרי שעיקר הגאולה היא גאולת הדעת.

וראה והתבונן, הרי לעתיד השפע והברכה והשלום יהיה בתכלית הטוב, וכמו שאמרו חז"ל "עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת", ועוד אמרו עתיד כל אחד מישראל שישמשו לפניו אלפיים ושמונה מאות עבדים. ועוד אמרו עתיד שיהיה לכל אחד מישראל ג' בתים אחד בהר אחד בעמק ואחד בשפלה, ועתידין ישראל שירדו וישתעבדו באומות - "והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפיים ארץ ישתחוו לך" (ישעיה מט, כג), השלום יהא שלום אמיתי - "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ", לא יהא מושג של מוות וחולי - "בלע המוות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר" (ישעיה כה, ח), ועוד ועוד.

אולם כל אלו יהיו בגדר כלים ואמצעים לתכלית הטובה האמיתית שהיא לדעת את ה', ומן האמצעים והכלים נדע במקצת מה יהא התכלית.

וכן כתב הרמב"ם בסוף הלכות מלכים:

ולֹא נתאוו החכמים והנביאים את ימות המשיח לא כדי שישלטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בעכו"ם, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח [הכוונה לשמחה חומרית] אלא כדי שיהיו פנויים בתורה ובחכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל.

ועוד כתב שם:

ולא יהיה אז עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד, ויהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים סתומים, וישיגו דעת בוראם כפי כוח האדם, שנאמר "ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

והסיבה לכך היא בהיות ונשמת האדם היא חצובה מאלק, וידיעתה את ה' הוא השיבה לשרשה, לחזור לארמון בית אביה, ואין עונג לנשמה גדול מזה, ולכך העונג הגדול של הנשמה לאחר פטירתה מן העולם - צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, שהוא עונג עצום, שקורת רוח בעולם הבא יפה מכל ענגי עולם הזה, והטעם היות והדעת שלמה לדעת את ה', וזהו עונג שאין לנו - השקועים בחומר הבנה והשגה בו אלא מעט, ולעוה"ב נזכה לו בשלמות.

הלא ידוע שהגליות נועדו לצרף ולזכך את ישראל, והנה לכאורה בכל הגליות שעבר עם ישראל נתהוו להם מכך מעידות במקום תקון ועליה, שהרי בגלות מצרים מעדו עד לעבודה זרה שכן קטרגה מדת הדין "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה", וכידוע שנשקעו עד מ"ט שערי טמאה.

וּכְמוֹ כֵן בְּגָלוּת בָּבֶל, בְּאוֹתָן 70 שָׁנָה שָׁכְחוּ אֶת הַתּוֹרָה וְנָשְׂאוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת כַּמּוּבָא בַּפְּסוּקִים.

וְכֵן בְּגָלוּת זֶה הָאַחֲרוֹן, כַּמָּה הִתְבּוֹלְלוּת וּנְשִׁירָה מֵהַיַּהֲדוּת, הֲלֹא הוּא בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא הָיָה מֵעוֹלָם,

וְאִם כֵּן מָה הַתּוֹעֶלֶת בַּגָּלֻיּוֹת?

אין לנו מושג בדרכי ה', ועומק עצתו וחכמתו מי ישיגנה, ולכך, אם קבע והחליט הבורא בחכמתו שהגלויות מצרפות ומכשירות את ישראל לגאולה זמנית, או קבועה כפי שיהיה לעתיד, אם כן בהכרח שאין הקב"ה נכשל בעצתו, ובוודאי עצתו בגלויות היא אך ורק להועיל.

ומה שלמראה עינינו נראה שהגלות יותר מזיקה, זהו הנראה לעיניים שלנו אולם ברור הוא שזאת מפני שהאמת נעלמה מאתנו.

וכדי לשבר את האוזן אפשר לתת לזה הבנה.

הרי הגלות שוברת ומכניעה את הנפש, ואז המצב הוא שסנגוריא גדולה נפעלת מכל מצווה קטנה ומכל מסירות שמוסר אדם עצמו לה' בגלות גוף ונפש, וכמו כן הקטגוריא מכל עוון מתקטנת, אחר שיש לימוד זכות גדול על החוטא, כך שכל מצווה הנה בעל משקל מכריע כנגד הרבה עוונות, ואיש צדיק אחד יעמוד ויכריע כנגד אלף רשעים שירשיעו במעשיהם.

ולעומת זאת כשהמצב הוא של שלווה שפע וברכה, אין כל כך סנגוריא מכל מצווה, אחר שזה אפשרי וניתן לביצוע בקלות, וכמו כן הקטרוג מכל עוון הוא גדול, אחר שיש כאן כפיות טובה, וכנאמר "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כול", כך שבמצב של טובה לא תתקבל מצווה אלא אם כן היא שלמה כראוי, ואילו העוון יהא בעל משמעות כבירה גם כשהוא עוון קל.

אם כן הגלות מהווה מציאות של תיקון, לסנגר עלינו מאוד בקיום כל מצווה, ולמעט עלינו בקטרוג העוונות, ומי כמו הקב"ה שיודע מה משקל העדיפות, והוא בחכמתו יתברך הכריע שהעדיפות היא הגלות השוברת ומכניעה את לבותיהן של ישראל, ואף שבעקבות הגלות בלתי נמנע שיהיו מחדלים רבים, אולם על המחדלים כאמור יש לימוד זכות ולעומתם על המצוות והמסירות נפש ולו הקטנה הנעשית בגלות יש לה משמעות חשובה למאוד, לעומת מצב של שלווה שהמשמעות להפך כמבאר. (תשובה נוספת לכך ראה לקמן בשאלות יז, כז)

מדוע לא חזרו ונשנו לעתות שונות כדגמת נסי מצרים, ואפלו במקצתם, על מנת לחזקנו בגלותנו, ולהאיר לנו את חשכת הגלות באור האמונה?

הבחירה חייבת להיות מאוזנת - הרע לעומת הטוב, הנס מקלקל את מאזן הבחירה ומכריח לטוב, וכמו כן ההסתר כשהוא באופן מופרז מקלקל את מאזן הבחירה ומכריח לרע.

כשיצאנו ממצרים - מהחשך הגמור, ללא עבר היסטורי בעל משקל של אמונה, היה נצרך לשם הנחת יסוד לכל אלפי השנים הבאות, להניח יסודות של אמונה לדורות הבאים להיות ניזונים מאותה אמונה.

הלכך, הבורא בחכמתו יתברך - מי כמוהו יודע לשער מהי הכמות של נסים הנצרכת בדיוק לצרך הנחת היסודות שיהא בה כדי להספיק לשעתו ולדורות, באופן שעשה זאת הבורא בדיוק נמרץ שכל תוספת נס מקלקלת את המאזן של הבחירה להכריח - ולו במעט - לכיוון הטוב, וכל פחות מכמות הנסים שעשה הייתה עלולה להכריח - ולו במעט - לכיוון הרע.

ולכך לא חזרו ונשנו אותם נסים, אלא שכן חזרו ונשנו נסים אחרים דווקא באופן שידע הבורא שנצרכים הם למאזן הבחירה, דהיינו להיות שגבר החשך והצרך לאזנו בגבור הטוב והנס על החשך, כך שלעולם שומר הקב"ה על המאזן.

ולכך מקפיד הקב"ה על העושה נסים בחנם, כי אז מקלקל הוא את המאזן להכריח לטוב, ומטריח את הקב"ה להגביר כנגד זה את הרע כדי לשמור על המאזן, וזהו עניין הטרחת את בוראך המובא בתענית (כד ע"א) כמעשה דר' יוסי דמן יוקרת.

האם כלם יזכו לגאלה, ואם לא מה התנאי לזכות לה?

אלו שירצו בה ויחפצו בה, ואלו שירצו ויחפצו בה ממילא יכינו עצמם לקראתה בתשובה ומעשים טובים.

הנה תראה במצרים יצאו רק עשרים אחוז, ואילו שמונים אחוז מתו במכת חשך לבלתי היותם חפצים לצאת מהגלות.

והדברים קל וחמר, ומה דור יוצאי מצרים שהיה מקום לחששם, לפי שיראו לצאת למדבר שמם הם וטפם וכל אשר להם, מבלי שידעו את אשר יקרה אותם שם שהרי לא נאמר להם כלום בזה, שהרי זו ההצעה היחידה שהייתה להם לצאת למדבר ותו לא, ואכן על זה שבח הקב"ה את המאמינים לצאת וכנאמר (ירמיה ב, ב): "זכרתי לך חסד נעוריך... לכתך אחריי במדבר בארץ לא זרועה". ועם כל זה כיוון שלא התחזקו בתמימות בה' מתו כולם במכת חשך.

היום כשאדם יודע שההצעות להעתיד המובטחות לנו הוא לא ללכת למדבר שמם, אלא נבואות רבות ניבאו לנו נביאינו על הטוב הגדול שיהא לנו לעתיד, העושר והשפע ההשגחה והברכה עד בלי די, על אחת כמה וכמה שתגדל אשמת זה החפץ את העצים והאבנים שעוסק בהם הוא עתה, וחפץ לשבת בגלות מבלי רצון וחפץ לגאולה, דהיינו מיד לצאת מתוך ארמונו ורכושו ועסקיו לעזוב הכול ולרצות בתיקון עולם במלכות שדי, שבוודאי ספק גדול אם יזכה לזה.

תוכן דברים אלו מדברי הגר"י לוינשטין זצוק"ל.

מהו מהותו של שער החמשים של הטמאה שנתכון לו אור החיים הק' שנצטרך להתנסות בו בסוף הימים?

הגה"ק מקאמרנא בספרו "עשירית האיפה" מבאר שכוונת האור החיים למינות ואפיקורסות שזהו השער הנו"ן של הטומאה.

ובשיטתו הלכו רבים, הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטין כן היה אומר בשם החפץ חיים שעיקר המלחמה האחרונה הקשה ביותר היא על האמונה.

הגאון רבי אהרן קצנלבויגן זצ"ל אמר: החזון איש אמר לי: מה שכל כך קשה עניין בלבול הציונות שנתבלבלו יהודים רבים מהמדינה הציונית, הוא מחמת שהמדינה הציונית היא ה"נ' שערי טומאה" וכנגד זה צריכים את שער הנו"ן של הקדושה, ומכיוון שלא

זכינו לנ' שערי קדושה, ואילו הנו"ן שערי טומאה כבר הופיע - לכן הבלבול כה רב איך לעמוד נגד שער הנו"ן של הטומאה. ע"כ.
הקושי שבאמונה היום הוא מכמה סיבות.

א. המעבירים אותנו על דתנו ואמונתנו הם יהודים ולא כבעבר שהיו גזירות שמד מגויים שמיד הכרנו בהם ובמזימותיהם ונקל היה לנו יותר למסור נפש להילחם על דתנו.

ב. מהות הכפירה היום, היא לא להאמין בכלום, לא להשתעבד לכלום לחיות חיי הפקר, להשקיע את הראש בעולם הזה ותו לא, והוא גוון כפירה קשה מכל עבודה זרה שהיה אי פעם שהתייחסו לפחות באמונה לכוח מסוים ואף שהיה כוח של שקר, והוא מתוך שלא התכחשו למוגבלות האדם ולהיותו נצרך לכוח עליון רוחני שיסיעהו, ואז בנקל יותר היה להטות את האמונה לכיוון הנכון אחר שהיה מובן שנצרכת לאדם אמונה במה שמעבר לכוחותיו.

ג. הייסורים והניסיונות קשים ומסובכים, הפיתויים והגירויים לעבירה מה שיש היום לא היה מעולם.

ד. ההסתר פנים בו אנו שרויים לא היה כמותו, והיא מפני ירידת הדורות, אין רועים שירעו את הצאן בגילוי והופעת רוח הקודש, והוא מפני שאין הדור ראוי לכך איש הישר בעיניו יעשה, ועוד כמובא בסוף סוטה.

לכאורה לעין נראה שעקר המלחמה היום היא על עניני הקדשה המחללים בראש כל קריה בגלוי ובחציפות נוראה, ומאידך ביחס לאמונה אין פגע ומלחמה, כל איש הישר בעיניו יעשה - ישיבות, בתי כנסיות, שמירת שבת ומצוות וכיוצא ללא מלחמה כלל?
דע, כי האמונה בעצם היא פשוטה וברורה, וכמו שאמר הגר"א וסרמן זצוק"ל שכל מי שרק יצא מגדר שוטה, האמונה צריך שתהא פשוטה אצלו, אולם כל זה כשלא נוטל האדם שוחד, כי השוחד יעוור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים, גדול כוח השוחד להצדיק אף את הרשע הגמור, ולהרשיע אף את הצדיק הגמור.
ובכן אין לך שוחד גדול שחומדו האדם כמו העריות, ובשביל כך עלול הוא להטות שכלו ודעתו מהאמת של האמונה.
וכמו שאמרו חז"ל (סנהדרין סג): יודעין ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש, ולא עבדו אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא, הרי שבכוח העריות לטשטש את האמונה ולהצדיק את העבודה זרה ואף שיודעין שאין בה ממש.
והוא אשר בימינו הַהַצְלָחָה של היצר לטשטש את האמונה היא מוצלחת מאוד, העולם מחוסרי הכרה לחלוטין מאמונת אין עוד מלבדו, משועבדים לסיבות ולמקרים, מכורים

לטבע לרופאים ולמנהלי עבודתם, ומאין השיג היצר הצלחה זו? התשובה כנ"ל, לפי שבא הוא בדרך שוחד העריות, ואדרבא אינו בא באופן ישיר להסיר את האמונה מלבות בני אדם, נותן הוא להם לעשות ישיבות, בתי כנסיות וכיוצא, אולם בכל כוחו טומן הוא להם את שוחד העריות על כל צעד ושעל ממש, בדרכם לבית הכנסת, בדרכם לישיבה, בדרכם לתלמוד תורה וכיוצא, בשוחד זה מקל מעליהם את יסודי האמונה בשכר ועונש ומלמדם להקל באיסורים החמורים שבתורה, ובכך לערער את יסודות האמונה בקרבם. והנה מוצאים אנו אצל לא מעט אנשים שבהם ניצחונו של היצר באופן המוצלח ביותר להקל מעליהם איסורי עריות דאוריתא לטייל בנים ובנות יחד, ולפחות לקלקל את עיניהם בהסתכליות אסורות ובלבישת בגדי נשים שאין כפי דרישת ההלכה, ובכך לפרוץ אצלם את כל גדרי הצניעות, אין אצלם מושג של שמירת העיניים, אל תרבה שיחה עם האישה - אינו בנמצא כתוב אצלם, והדביקם במצוות יישוב הארץ על מנת לדחות אותם מכל התורה כולה לקיימה ללא לב, ה' יחזירם בתשובה, אמן.

ודבר זה ראינו בתורה הק' בעצת בלעם להחטיא את בני ישראל בעריות, ומהעריות באו לבעל פעור, העבודה זרה הטיפשית והגועלית ביותר שתיתכן, וכמו שנאמר (במדבר כה, א): ''ויחל העם לזנות אל בנות מואב... ויצמד ישראל לבעל פעור'', הרי שהזימה מביאה לטמטום האמונה, והוא אשר אמרנו לעיל, באמת עיקר אשר מתנסים אנו היום הוא באמונה כאמור שהוא ניסיון שער הנו''ן, אלא שהדרך בה משתמשת הסטרא אחרא במטרתה לקלקל לנו את האמונה הוא באמצעות חילול הקדושה, שהוא השוחד הנעלה ביותר לקלקל לאדם את הדעת מטוהר האמונה.

מדוע שלא ימנע האדם מלצפות לגאלה להיות שטרם השלים את עצמו בתורה ומצוות כראוי, וכמו שמסבה זו בצדק לא יחפץ האדם למות מאחר שאין לאחר המות אפשרות לתקון, והלא כן הוא לימות המשיח, כמובא בגמ' שבת ''ימים שאין בהם חפץ'' אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה?

אמת הוא הדבר שאין אפשרות תיקון לאחר ימות המשיח, וכמו כן אין אפשרות להשלים עצמו בתורה ומעשים טובים לאחר הגאולה, עם כל זה יש לאדם לצפות לגאולה בשביל כבוד שמים שיתעלה ויתגלה בעולם, ובשביל כך יש לאדם לסלק כל חשבונותיו האישיים.

ואף שתורה ומצוות עצמן הם כבוד שמים, וזמנם הוא דווקא קודם ביאת המשיח שאז ישנה משמעות להתגברות על היצר מה שאין כן לאחר ביאת המשיח, עם כל זה היאך יתייחס האדם לכבוד שמים הנעשה מתורתו ומצוותיו שלו ביחס לכבוד שמים שיתגלה

לעתיד, הרי כל מה שיעשה האדם עתה בגלות עדיין כבודו יתברך מחולל בין עוברי רצונו וכיוצא, ולכך יש לנו להתעלם מכל חשבון אישי, ואפילו חשבון חיובי כשמירת המצוות שיש להם משמעות אך ורק עתה, לעומת שיתגלה מיד כבודו יתברך בעולם, ועל כך נדרש שתהא ציפייתנו יום יום. (וראה עוד להלן בזה שאלה כג).

''**והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו**'' (), **מה נצרך כהיום כדי לזכות לגדר** ''**קדוש**'' **על מנת להשרד לעתיד**?

ללא ספק שהתואר של פעם נשאר תואר גם להיום, ואף שהדורות ירדו אלפי אלפים של מדרגות מאז להיום - פעם בזמן התלמוד קראו לחכמי התלמוד ''רבי'', וגם היום לחכמי הדור קוראים ''רבי'', אין טעות בדבר, שהרי יפתח בדורו כשמואל בדורו, ומי לא מבין שמשמעות של ''רבי'' של חכם מהתלמוד היא אינה משמעות של ''רבי'' שקוראים היום לכל תלמיד חכם בדורנו.

כן הוא לגבי תואר ''קדוש'', גם היום לא מעטים מגיע להם תואר זה, ואף שהקדוש של היום הוא אינו מגיע לאותו קדוש של זמן התלמוד כרבנו ''הקדוש'' וכיוצא, אולם לפי מהות הדור בשפלותו לרבים יוצדק תואר זה בהתאם לעמידתם בניסיונות הקשים והמפתים של דורנו, כלי המשחית המשחיתים את נפש האדם המצויים בדורנו לא היו בשום דור מעולם, ואפילו בדור המבול לא הייתה כזאת זימה כהיום, וכן כתב רבנו ירוחם ממיר שדורנו קשה בניסיונותיו מדור המבול.

ולכך כהיום, זה השומר עצמו מעבירה וממכשול הן במחשבה הן בדיבור ואין צריך לומר במעשה - ''קדוש ייאמר לו''. וכמובן שלא ייתכן דבר זה מבלי עמל תורה ותפילה, והרחקה מחברים רעים ובריחה גמורה מכל אופני הניסיון שישנם בימינו - לתוך בתי כנסיות ובתי מדרשות.

כי היום אסור לנו להתגרות בניסיונות, כל תפקידנו הוא רק לברוח מהם, והבורח מהם ידע שבכך אינו עומד בניסיון 80% או 90% אלא 100%, ואף שבבריחה אינו מתמודד אלא בורח, היא גופא שיא הניצחון כי זה הנדרש, ואילו זה הגיבור שחושב להיכנס בניסיונות ולצאת מהם בוודאי ייכשל וייפול, כך שבוודאי אין זה המבקש אלא לברוח, וכל הבורח ביותר הוא המנצח ביותר.

היכן מאזן הבחירה היום בימינו כשהרע כל כך גובר בעולם, והטמאה מצידת במיטב נשקיה להרס ולהחטיא על כל צעד ושעל?

יש לדעת שככל שהרע גובר בעולם כן הייסורים והמכות הבאים בעקבותיו הנם בתוקף ובחרון אף גדול.

והוא הנאמר בנביא: ''תיסרך רעתך'', הרעה והטומאה לא רק מהנה את האדם, אלא כמו כן מייסרת אותו ומכה בו, והודפת בו הדף חזק וקשה באותה מידה שדבק הוא ברע, וככל שידבק האדם ברע יותר - כן מכות ההדף שיקבל מהרע יהיו קשות ביותר.

וכמו ששמעתי פעם מהצדיק רבי שלום רחמים זצוק''ל, שאמר לי: יודע אתה מדוע יש היום מחלות חדשות שלא היו מעולם, הוא לפי שיש כמו כן היום עוונות חדשים שלא היו מעולם.

תפקיד היצר הוא לא רק להחטיא ולהנות את החוטאים כמו שסבורים רוב העולם, אלא תפקיד נוסף ניתן לו, והוא להעניש את החוטאים, וכמאמר הגמרא (בבא בתרא טז, ע''א) שתפקידו של השטן לירד ולפתות לעלות ולהשטין ולירד ולהעניש, א''כ תפקידו של השטן אינו בכך שהוא מחטיא, עדיין בה לא בא הוא על סיפוקו, אלא בכך שירקוד על דמו של החוטא, ויראה אותו בעונשו וברעתו, וזהו סיום סיפוקו של השטן.

ואם כן מאזן הבחירה היום הוא ביושר, כי לעומת שהרע הוא בכמות ואיכות גדולה כמו כן רואים אנו שהמכות שמקבלים החוטאים הם ללא הרף, מחלות, קנאה שנאה תחרות, אי אמון בחיי החברה והזוגיות, גירושין, סמים, התאבדויות.

לכך החכם המתבונן רואה הוא מקום לבחירה גם בעומק הסטרא אחרא המטביעה בימינו את כל הקרוב אליה, בהיותו מתבונן כמה מסוכן ומר למתקרב לרע.

היום בימינו רואים אנו שהאדם משקיע ומוסר נפשו וממונו בשביל להשיג את הרע, מחניף לו, משתעבד לו, והרע לבסוף סוטר לו על פניו ובוגד בו, והדברים ידועים.

כך שלעולם השאיר הבורא מקום לבחירה והמצב הוא מאוזן בצדק וביושר ורק שלא יהא האדם שוטה.

היאך יובנו דברי הגמרא ביומא (נד ע''ב) כשנכנסו האויבים להיכל מצאו הכרובים מערין אלו באלו, סימן המסמן ''עת רצון'' שרצויים ישראל לפני אביהם שבשמים, בו בזמן שבאותה שעה שלט החרון אף הגדול ביותר חרבן הבית וגלות עם הקדש מעיר הקדש?

יש לדעת, הבורא הוא טוב, וכל דרכיו מובילים לטוב, לא מבעיא הטוב הגלוי שהוא התורה ומצוותיה שבוודאי מובילים לטוב, אלא גם הרע שנראה רע גמור והם הטומאה והסטרא אחרא, גם הם בסופו של דבר מובילים לטוב, וכנאמר ''טוב מאוד'' - זה מלאך המוות.

ב' דרכים נתן הבורא לאדם כדי להגיע לטוב, או מתוך שיתבונן בטוב עצמו, כתורה, תפילה, שבת אמונה וביטחון וכיוצא, ואז יַכִּיר את הטוב מתוך הטוב, ובאם לא השכיל

עשות זאת, לא בשביל כך יזנחנו ה' ויעזבנו לאבדון. אלא יוליכו הקב"ה בדרך שרצה בה והוא דרך הרע, אולם במטרה שיכיר אֶת הטוב מדרך הרע, כי בכך בחר לו זה האיש.
הנה צעירים רבים מחפשים רוחניות... נוטלים תרמילים על גבם, והולכים לקצה העולם - להודו ולסין לחפש רוחניות... ולבסוף משם - מהחשך הגמור חוזרים עם מסקנה שהאור היה אצלם מאז ומתמיד, וחוזרים למקומם, נכנסים לבית כנסת ובית מדרש הנמצא עשרה מטרים מביתם, אלא אחר שלא השכילו להכיר את הטוב מדרך הטוב, הוצרכו להיטלטל למרחקים, ולעבור ימים ונהרות ולעבור את כל הרי החשך והגיהינום ומשם להגיע לאור שהיה בסמוך להם.
הרע גם מוביל לטוב, וכמבואר בתשובה הקודמת להיות שהרע הוא גם מכה ומייסר, ואם כן הנו מחנך גדול ודגול.
עם ישראל בזמן החורבן השכילו להכיר את הטוב היטב, ומה שלא השכילו לדעת בעידן שלוותם באו להכרה בעידן שרפת המקדש כי אז באו להכרה כי רע ומר עוזבם את ה', אמנם לא השכילו להגיע לזה בדרך הטוב כשהיה להם בית המקדש בנוי על חילו ותפארתו, אולם זכו לזה בשעת חורבנו כשהמכה נחתה עליהם, בית המקדש נשרף לעיניהם, והמה מובלים בשרשראות של ברזל לגולה בבלה. ואז בכו והתחרטו, והגיעו להכרה מלאה בטוב האמיתי לעומת הרע הנפסד.
ולכך אז היו הכרובים מעורים אלו באלו להיות שהגיעו אז לטוב, ולהכיר בטוב ה', וכי רע ומר עוזבם את ה'.
ולכן גם ט' באב נקרא "מועד", ואיתא "במדרש פליאה": לא היו ימים טובים לישראל כט' באב".
והטעם הוא להיות כי כל הימים הטובים העלו ורוממו את עם ישראל להיות שזכו להכיר את טוב ה' מדרך הטוב, התבוננו בנסיו ונפלאותיו, התרוממו התפעלו והכירוהו בדרך הטוב, ולכן חוגגים אנו את כל המועדים להיות שבהם נשפך אור גדול על עמנו שהכירו את הבורא והגיעו לטוב בדרך הטוב.
בט' באב כמו כן זכה עמנו להגיע לטוב, והוא המכנה המשתף שיש בין כל המועדים לט' באב, שזכה עמנו להכיר את הטוב, אלא שבכל המועדים היה זה בדרך הטוב, ובט' באב בדרך הרע, וכיוון שסוף סוף זכינו להכיר את הטוב בט' באב, יש לו מקום עמידה בשורת המועדים אחר שהמכנה המשתף בהם הוא שווה.

ואולי אף מעלה יש לו, לפי שאין האור ניכר אלא מתוך החשך, וההכרה הברורה לרוב העולם תיתכן מתוך החשך הרבה יותר מאשר מתוך האור ולזה זכינו בט' באב להכיר באור מתוך החשך.

מדוע גם אדם שבחר ברע, ומצבו הנו מתירני וחפשי לעשות ככל אשר יעלה על רוחו, פעמים שנעצר ונחסם הוא מעשית עברה ואפלו שנפשו חשקה בה למאד, מי הוא המונע ממנו עשות זאת, הלא השטן עומד לימינו לשטנו והיאך אם כן נשמר הוא מעשותה בעל כרחו?

ב' טעמים לדבר.

האחד, גם הרע השולט בעולם על הכלל או על הפרט הוא בהשגחה עליונה, וגם עד כמה ירדו עם ישראל בכללות, או כל אחד מישראל בפרטות למעמקי הטומאה זה בהשגחה. והנה מצינו כיוצא בזה השגחה על עם ישראל במצרים שלא ירדו יותר ממ"ט שערי טומאה לחוסר יכולתם לקום מנפילה שמעבר למ"ט שערי טומאה, וכמו כן לגבי כל יהודי בפרטות - יודע תעלומות יודע עד כמה יש ביכולת האדם לעלות לאחר שירד להיכן שירד, ולכן לא מורידו יותר, כדי שיישמר סיכויו לעלות בבוא הזמן, ולכן נשמר האדם מבלי ידיעתו והבנתו מלירד לטומאה ואף שלבו חפץ בה.

טעם שני, ירידת האדם לטומאה זהו על מנת לתקן את שפגם האדם וקלקל ברצון ובחפץ, ולכן תיקונו שירד למקום שלשם נפל בבחירתו ומשם יתקן את קלקולו.

ולכן למשל אדם שבבחירתו נתפתה וירד ל- 5 מדרגות בטומאה, נצרך שכשיבוא לעולם בפעם נוספת על מנת לתקן קלקולו - שיפל בעל כורחו עד לשם ותו לא, ומשם יתקן פגמיו, כי התיקון נצרך שיהא ממקום הקלקול, ולכן גם אם ירצה ליפול למדרגה ה - 6 לא יוכל ליפול לשם, אחר שעתה שבא לעולם לתקן קלקולו - נפילתו היא בעל כורחו ושלא בבחירתו - לצרך תיקונו, ולא מגיע לו שייפול יותר בעל כורחו, אחר שגם מדעתו ובבחירתו לא נפל יותר, ולמה אם כן שיצטרך ליפול בעל כורחו למקום נמוך יותר ממה שקלקל פעם בבחירתו, ובזה גם תבין מדוע אין ב' בני אדם שווים בנפילתם, כי כל אחד מתקן ממקום קלקולו.

מהי התכלית מהגליות, אחר שתוצאותיהן הוכיחו מחדלים רבים בעם ישראל, ובדוקא בעקבות הגלות ירדנו פלאים בגלות מצרים, בבל, ובגלותנו האחרונה?

תכלית הגלויות להביא לידי כניעה, שבהיעדרה - שורש החטא, ובתיקונה נתקנים כל החטאים, וכאמור לעיל, שלא השכלנו להכיר את הטוב בדרך הטוב נצטרכנו להכירו בדרך הגלויות הקשות ובזה להכניע את לבבנו, וחשובה לפני הקב"ה הכניעה יותר

ממצב של שמירת תורה ומצוות עם גסות רוח ומחשבת כוחי ועוצם ידי, ולכך נוקט הקב"ה באופנים המביאים לכניעה בפרט בימינו, כדי להכשירנו לגאולה בכל מצב שנהיה, להיות שהכניעה מכשירה לגאולה את עם ישראל בכל מצב שיהיה ולו הגרוע ביותר.

ונמנה כמה אופנים שחוזים אנו במו עינינו היום שבהם נוקט הבורא להביאנו לכניעה.

1. עניות. מובא בתיקוני זוהר שעם ישראל בסוף הימים יצורפו ויתבררו ישראל במידת העניות, ותהא עניות קשה דוקא לאחר שיהיו מורגלים בשפע גדול, והוא על מנת להכניעם ולשבור לבבם לה', וכמובא בזוהר שתפילה לעני גדולה מתפילה למשה ומתפילה לדוד להיותו שבור לב.

2. שלום בית

בעיות שלום בית הנם בימינו במצב שפל ביותר, הגירושין היום הנה תופעה נוראה בהמון מבתי ישראל, והסיבה היא לכניעה ושפלות, שאין לך דבר השובר לבו של אדם כמו כאשר ביתו נהרס ונחרב ל"ע.

3. חנוך ילדים

תרבות רעה בתוך ביתו של אדם קשה ממלחמת גוג ומגוג, שהיא כמו גזירה שנגזרה על דורנו לראות בנים ובנות בוגדים במורשת אבותם עזי פנים המכניעים ושוברים את לבם של הוריהם.

4. שידוכין

אחת המכות הקשות של דורנו המה קשיי הזיווג, בנים ובנות בגילים מבוגרים חסומים המה מלהקים את ביתם כרצונם, ובכך השפלות והשברון לב מקנן ביתר שאת בלבותם.

5. מחלות

החליים הקשים והמשנים שהתרבו בדורנו, אם זה חולים מלידה, אם לאחר מכן, אם כתוצאה מתאונות דרכים, פיגועים וכיוצא. הלוא המה שוברים את לבות החולה והסובבים אותו, ומביאים לכניעה.

6. בעיות הנפש

בעיות הנפש התרבו בימינו, הדיכאון, החרדות, הדאגות, העצבות וכיוצא מנת חלקם של רבים, הלשכות של הפסיכיאטרים מלאות במטופלים ואין עוזר להם, כי אין לא-ל ידם להביא את הבעיה על פתרונה בשרשה, וזאת כאמור לשבור את הלב על מנת להכשירנו לגאולה, כי אי אפשר שנזכה לגאולה העתידה, ובידינו חטאים רבים ועוונות שלא

תוקנו, והתקנה לכך היא אחת, שברון לב, והוא המכשיר לגאולה על אף כל המחדלים, והארכנו בזה בספרנו "עקבתא דמשיחא". (ועיין עוד בנושא זה שאלה ז, כז)

מה יעשה אדם אשר שפע עליו רב טובה גם בגלות אשר אנו שרויים בה ודואג מכך ובצדק, היאך מרבית אחיו שרויים בצרות ובעני, והנה הוא חי ברב טובה, וירא הוא שמא יאכל עולמו בחייו, או פן תפגעהו הרעה ביום מן הימים?

א. העצה היא להודות הרבה לה', וממש בכל הזדמנות יפצח פיו ברינה ובשבח לה' על כל הטובות אשר גמלהו, ואשר גומל עמו ויגמול עמו, כי בכך שמודה הוא לה', ובא בהכנעה ובבושה לפני הבורא ומודה לו על מתנותיו מתוך אמונה שכל טובות אלו הם מתנת חנם, ושלא כמעשיו גומל עמו, יזכה שמידה כנגד מידה כן ינהג בו הבורא שלא יצטרך לשלם עבור טובותיו ויקבלם בחנם, דכשם שהוא מודה לה' ומשבח לו על מתנותיו שמקבל בחנם, ומכיר בטובות אלו שבחנם באו לו מחסד ה' ומרוב רחמיו, כן יהא יחס ה' כלפיו לבלתי קחת ממנו גמול ופירעון ממעשיו הטובים, וכמו כן יקיים הבורא בידו הטובות שנתן לו, אחר שמכיר הוא בהם ומודה עליהם, וכידוע דלעולם חפץ האיש הטוב להיטיב דווקא למי שמודה ומאיר פנים ולא למתרעם.

ב. עצה נוספת לכך שייטיב לאחרים, וינהג באותה מידה שהקב"ה נוהג בו, כמו שהקב"ה מטיב לו שכן ייטיב הוא מאותה טובה לאחרים, ואז ייחשב כגבאי של הבורא, להיות השפע יורד דרכו לנצרכים ולנזקקים, וביני לביני זכותו שלו כגבאי ליהנות מכל הטובות הנשפעות, וככל שיהא גבאי נאמן יותר לעזור ולסייע לאחרים כן יראה בו הקב"ה כנאמן להשפיע עליו ביותר השפעות בכמויות גדולות יותר להיותו עושה מלאכתו באמונה.

מיתת צדיקים מכפרת (ירושלמי יומא פ"א ה"א) מה ענין תוצאות הכפרה לעוונותינו ממיתת הצדיק? ועוד מהירושלמי הנ"ל משמע שנוצר מצב חיובי במיתת הצדיק, ואלו בגמרא (סנהדרין קי"ג ע"ב) מובא דכשצדיק נפטר מן העולם רעה באה לעולם, ומדוע, אם מיתתו מכפרת אדרבא שתבוא טובה לעולם?

לא רק שאין סתירה בין ב' מאמרי חז"ל הנ"ל אלא אף אחד גורם הוא את השני. כשהצדיק חי בעולם הוא הגשר המגשר בין ישראל לאביהם שבשמים דרכו שואבים כוח וחיות דקדשה, דרכו מתחזקים באמונה כיאות, והגלות על כל מרירותה מתמתקת, כי לפחות זוכה העם ל"דעת" בדרך הצדיק והרי ידוע כי אין גלות אלא בדעת שנאמר (): "לכן גלה עמי מבלי דעת", אם כן כשהצדיק בעולם הגלות פחות מכפרת להיותה ממותקת, ובמיתת הצדיק אכן רעה באה לעולם כי חשכו המאורות להמתיק מרירות

הגלות, אולם מאידך נוצרה כפרה ממרירות זו, להיות עתה בפטירת הצדיק הגלות קשה ומרה.

הרי שפטירת הצדיק מכפרת להיותה זה גופא שמביאה רעה לעולם להיות הגלות מתמררת ביותר, והרי ב' מאמרי חז"ל צדקו יחדו.

שקולה מיתת צדיקים כחרבן בית אלקינו, מה קשר זה לזה?

הצדיק הנו מגשר בין ישראל לאביהם שבשמים כמבואר לעיל, והוא כדוגמת בית המקדש ממש, שהיה מגשר בין ישראל לאביהם שבשמים, שהוא המקום בו היו מתקשרים לבוראם בראותם הנסים הגלויים אשר שם, ומשם היו לומדים ליראה את ה' כמובא בחז"ל על הפסוק למען תלמד ליראה (עיין בגמרא ב"ב כא ע"א ובתוס' בד"ה "כי מציון תצא תורה")

מעשהו של הצדיק כמעשהו של ביהמ"ק ממש, לגשר ולקשר בין ישראל לאביהם שבשמים, הן מצד שרואים בו כנאמן ה' ואיש הקדוש לאלקיו אשר ידבר עמו ה', והן מצד שהוא מעביר להם את דבר ה' וכנאמר (דברים ה, ה): "אנוכי עמד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה'", ולכך מות הצדיק - שהיה לישראל כמשיב נפש להחיותם ולחזקם - קשה כחורבן בית המקדש שהיה כמו כן משיב נפש להחיותם ולחזקם בעבודת בוראם. ועוד, דכמו שהייתה אמונתם של ישראל מתחזקת באמצעות בית המקדש והוא כמבאר מחמת הנסים שנעשו שם, כמו כן מתחזקת אמונתם של ישראל מגדולי ישראל מסיבה אחרת, בראותם היאך על אף כל חכמתם חריפותם מתבטלים המה לכל תג ותג שבתורה, ונותנים למען התורה את כל כוחם נפשם ומאודם, והכול מתוך עונג ושמחה, הרי מכך רואים המה את אמיתות התורה יותר מכל ראיה אחרת, ומתוך כך מבטלים אצל עצמם כל קושיות וספקות הצומחים בלבותם, באמרם וכי חכם אני מגדול זה, שהנו עצום בחריפות ופיקחות בחכמה ותבונה, ועם כל זה מבטל דעתו לתורה ולאמיתות עקרי הדת עד מסירות נפשו ממש, ובכך מיד נוהרים אחריו כל העם לעבוד את ה', אם כן אין לך גשר טוב מזה - וכבית המקדש ממש - לקשר ולחבר את ישראל לאביהם שבשמים.

בתורה נאמר: "ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה", הרי שהתורה גוזרת, כשנבוא צדיקים לארץ נתישב בה נפרה ונרבה בה, אם נרשיע תקיא הארץ אותנו. ובכך יש להבין, הרי המדינה הוקמה ע"י רשעים שונאי תורה שהצהירו שכל הקמת המדינה תהא על עקרון הריסת הדת, ובכל זאת עלתה בידם לכבשה ולישב עליה, ותמה, ומה אם נבוא לארץ כצדיקים - כשנרשיע תקיא הארץ אותנו, על אחת כמה וכמה שבתורת רשעים לא תקבל הארץ אותנו, שהרי הרבה יותר בקשי יעלה הגזרה להקיאנו כרשעים

מלקבלנו כרשעים, ואם הגזרה קובעת להקיאנו כרשעים על אחת כמה וכמה שלא נתקבל כרשעים לארץ, והיאך אם כן עלה בידם הדבר?

יש לנו לדעת בדבר זה דעת תורה אמיתית והמה דברי ה''חזון איש'' וה''מכתב מאליהו'' ומקור הדברים הוא בכמה מקומות בזוהר ובתיקונים המדברים רבות על גלות האחרונה שתהא מה''ערב רב'', ושהיא תהא הגלות הקשה מכל הגלויות. כך ששלטון המדינה כאן בארץ ישראל זהו אינו ''אתחלתא דגאלה'' כמו שמבינים רבים, אלא ''סיפא דגלותא'', דהיינו סוף הגלות, וכידוע שסוף הגלות יהא קשה יותר מכל הגלויות כולם, והטעם לכך הוא, שהרי כל הגלויות שגלינו בהם הייתה המטרה לצרף וללבן את ישראל ולהעבירם בכור המבחן לראות האם יהיו נאמנים לה' מתוך ניסיונות ואיומים על דתם.

ובכן נתבונן אימתי הניסיונות של העברה על הדת קשים יותר כשבאים המה על ידי גויים או על ידי יהודים, הלוא בוודאי כשבאים המה על ידי יהודים, המצהירים על עצמם שהמה יהודים והמה המשכנעים המפתים והמאימים להעביר על הדת - בחינת ''מהרסיך ומחריביך ממך יצאו'', וכמו שנראה כן בתוצאות ההצלחה, שהרי מה שהצליחו אלו הרשעים בשלטונם כאן להעביר ולהשכיח את התורה והמצוות לא הצליחו אפילו באחוז אחד לא היוונים לא הנוצרים ולא המוסלמים ולא שום אומה ולשון, ואילו אלו מנהיגי המדינה - מזמן קיומה ועד עתה הספיקו להעביר לשמד דורות, סבות אבות נכדים נינים, והשכיחום מתורה, ועדיין המה בדרכם להשניא את התורה ולומדיה ולהילחם בה במישרין ובעקיפין.

כך שמה שהיה נצרך שתהא להם מדינה עם שלטון משלהם כפרני לחלוטין זהו לצרך הבירור והצירוף של הגלות לבחון את הנשרדים והנותרים הראויים לגאולה במבחנים קשים ונוקבים, ואשרי מי שבזמן שכזה שהוא תכלית הצירוף והבירור שלא היה כמותו בכל הגלויות, יהא נאמן לה', כי עתה נעשה הצירוף הקשה והחד ביותר שהיה נצרך קודם בוא הגאולה, ומחויב כאמור שיהא דווקא על ידי שלטון כפרני מישראלים דווקא לעוצם וחוזק הבירור הנצרך דווקא עתה לקראת סוף הגאולה (וראה עוד לקמן שאלה לא).

היאך תהא הגאלה העתידה?

בפתע פתאום, וכנאמר (מלאכי ג', א'): ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים. וכן מובא שאמר הרב מבריסק בשם הגר''ח מוולוז'ין. וכן האריך בספר ''שומר אמונים'' ממדרשים רבים ומקבלת הצדיקים עיין בדבריו המלהיבים ''מאמר הגאולה'',

וכן הוא מפורש בספר "מגיד מישרים" למרן הבית יוסף שכן הגיד לו המלאך, שכן תהא אופן הגאולה כשהנגר על עצו, והמסגר על ברזלו והחנווני על משקלו - ופתאום יבוא... **מה יש לצפות כל כך לגאלה, הלא אז יהיו "ימים שאין בהם חפץ", דהינו לא זכות ולא חובה נודעת בהם כמובא בגמרא (שבת קנ"א ע"ב), לפי שיתבטל הרע מן העולם, ואם כן עדיף המצב של עכשו שיש רע, ובהתגברות עליו גדל בכך שכרנו, וכמו כן שעבודתנו לה' - יש לה רק עתה משמעות?**

א. המצפה לישועה על מנת שיכלו הצרות והייסורים.

ב. למעלה ממנו המצפה לישועה להתענג בענגים הגדולים שיהיו לעתיד.

ג. למעלה ממנו המצפה לישועה על מנת לעבוד את ה' מתוך שמחה ואהבה.

ד. למעלה ממנו המצפה לישועה שיתגלה כבוד ה' ויכירו בו כל בני העולם.

"אין בן דוד בא אלא בדור שכלו זכאי או כלו חיב", היתכן הדבר?

עַל כך ענה החפץ חיים זצוק"ל: שאין הדבר נאמר אלא בפרטות כל איש ואיש, דהיינו בכללות עם ישראל בוודאי שלעולם יש בהם צדיקים בינונים וכו', אולם בפרטות כל אדם ואדם יהיו מבחנים כל כך קשים נוקבים שיצרפו ויבררו וילבנו את נפש האדם עד שדרכו תהא אחת, או חייב או זכאי, הניסיונות יהיו כל כך מפותלים מפתים ומגרים, עד שהאדם לא יוכל לכסות עצמו בחיצוניותו מכפי אשר הוא באמת בפנימיותו, והזכאי או החייב יהא ברור בפרטות על כל איש ואיש באשר הוא.

האם נתבע האדם באם אינו מצפה לגאלה על אף היותו מאמין בה?

האדם נתבע על הציפייה לגאולה, כמבאר ברמב"ם שישנם ב' חיובים, האחד להאמין בגאולה, והשני לצפות לה.

ולדעת הסמ"ק זוהי מצוות עשה מהתורה (עיין בדבריו מצווה א'), ולדעת יתר המפרשים זוהי מצווה מדברי קבלה.

וכן איתא בגמרא (שבת ל"א ע"א) ששואלין לאדם לאחר מותו: ציפית לישועה? וכן איתא בפסיקתא (מובא בספר "ציפית לישועה" להחפץ חיים): שאומר הקב"ה לתלמידי חכמים: "לא יפה עשיתם ששיבחתם לתורתי ולא חיכיתם למלכותי".

ומסימני המצפה באמת לישועת ה' הם:

א. הרוצה הוא עתה ממש שיתגלה כבוד ה', ואין לו שום חשבון אחר לדחות עת זו חלילה?!

ב. אינו עושה חשבון עסקיו לטווח ארך, מציפייתו לגאולה בקרוב.

ג. עושה תשובה ומכין עצמו לגאולה, ובפרט בשמירת עיניו מראות ברע על מנת לזכות ל"ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים".

מדוע תרבה ותגביר כחה החצפא והסטרא אחרא בעקבות משיחא, ומה לעשות להנצל?

היטיב לבאר זאת הרב מכתב מאליהו (ח"ד עמ' 267):

"בעקבות דמשיחא חצפא יסגא" (סוף סוטה). והעניין, כי כשמתקרב הקץ מרגיש הסטרא אחרא שימיו ספורים והוא משתדל בשארית כוחותיו להפך הקערה על פיה, כמו שאנו רואים לדאבוננו בימינו התגברות כל מיני כפירה עם חוצפה בלי גבול. והוא כמו שמצאנו בספרים שבשעת יציאת הנשמה יש לפעמים התגברות אחרונה של היצר הרע המסית את האדם לכפירה גמורה וחירוף וגידוף ר"ל, אשר על כן תיקנו בנוסח צידוק הדין מסירת מודעא לבטל מעיקרא דיבורים כאלה, כידוע.

עלינו להתחזק בעצמנו נגד גל זה של כפירה, בידענו שאינו אלא שיגעון זמני וסימן מובהק להתקרבות הגאולה ב"ב.

"ראה הקב"ה שצדיקים מועטים, עמד ושתלן בכל דור ודור" (יומא לח:). והקשה המהר"ל, אם כן איך יהיה דור שכולו חייב, הרי יהיה הצדיק השתול בדור ההוא? ותירץ, שצדיק זה הוא צדיק של דור שכולו חייב; ולכאורה אין דבריו מובנים.

אבל הביאור הוא, שהצדיק של דור שכולו חייב גם הוא חסר הרבה, אך לגבי המידה המיחדת של דור שכולו חייב הוא צדיק. "בעקבות דמשיחא חצפא יסגא", וזוהי המידה של דור שכולו חייב. "חצפא יסגא" פירושו אנוכיות מופרזת, ואם כן הצדיק של אותו דור הוא ההפך מזה, דהיינו ותרן ובעל צדקה וחסד. וזהו מה שאמרו ז"ל (ויקרא רבה סוף פ' לו) "אם ראית זכות אבות שמטה וזכות אמהות שנתמוטטה לך והטפל בחסדים". ע"כ דברי הרב.

למדנו סיבת החצפא יסגי מדוע דווקא עתה, ועוד, שהעצה להינצל הוא לנהוג הפך החצפא שהיא אנכיות, והוא, בויתור ובחסד.

מה התועלת שבגליות אחר שהגלות מביאה למעידות ונפילות?

כבר כתבנו בזה כמה פעמים, אח"כ ראיתי שמובאים הדברים מפורשים בקיצור בדברי המכתב מאליהו (ח"ד עמ' 301-302):

מה תועלת בגלות, הרי הדורות פוחתים והולכים, ואיך יבוא התיקון? אבל האמת היא שככל שהדורות מתקטנים והסביבה מתרחקת יותר מתורה, הקידוש השם שבכל נטייה קלה לתורה ולעבודת ה' מתרבה ומתגדל עד אין שיעור. [עיין בספר חסידים סי' תתקמ"ה ובברית עולם להחיד"א ז"ל שם שמביא מה שהקשה ר"ח ויטל ז"ל לרבו האריז"ל

שרואים שקדושת התנאים והאמוראים הוא דבר מבהיל ולא יוכל אדם בדורנו לעשות אחת מאלף, והשיב לו הרב ז"ל שעתה גברה מאוד הסטרא אחרא והמעט שעושים עתה חשוב לפניו ית' כהרבה שעשו הראשונים. עכ"ל. והוא כנ"ל].

ור' צדוק הכוהן ז"ל כתב (בספר פוקד עקרים) שאף שהלבבות מתמעטים, הנקודות הפנימיות מתקבצות מכל דור ודור, ובמאמץ קטן מצדנו נוכל לגמור את הבניין ולהביא את התיקון. (ועוד עיין בזה לעיל שאלה ז יז).

במה ראוי דורנו למה שלא היו עדין ראויים דורות הראשונים שיזכה שממנו יצא תקון עולם במלכות שדי?

כתב הרב רבי אהרן מקרלין (בית אהרן עמ' פז):

אהובי, אחיי, תאמינו לי - והוא מלא בכל הספרים, אשר מה שהיו צריכים הצדיקים הראשונים להשיג בכמה ימים וחודשים, אפשר כעת לתקן בשעה אחת, מחמת שכעת העולם הוא יותר בשפלות בבחינת רגל - עקבים, לכך חס הקב"ה על עולמו ומוריד קדושתו למטה.

ודייק בדבריו שכתב מה שהיו הצדיקים הראשונים, היינו גדולי וקדושי דורות קודמים, להשיג בכמה ימים וחודשים, אפשר כעת לתקן בשעה אחת, ראה שלא כתב מה שהשיגו הראשונים בכמה חודשים אפשר כעת להשיג בשעה אחת, אלא כתב אפשר לתקן בשעה אחת, דהיינו אכן אין לנו השגות היום כמו שהיה פעם, אולם היא גופא, מה נתקן מהסתר וחשך גדול זה שאנו בו, שנעדרה מאתנו כל השגה, ורוחנו חשוך בקרבנו ואין אתנו יודע מאומה, לא נתקן כיוצא בו בשום דור, והיא הנותנת לסיבת החשך וההסתר - דווקא בימינו נתקנים למעלה ענייניים נוראים בשעה אחת.

היאך יתכן שדורנו - הפחות שבדורות עם כחות הטמאה הקשים ביותר ודוקא בו תופעת התשובה פורחת ומשגשגת ביותר?

הרב "מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 132) מבאר דיש יצר רוחני שהוא יצר מרד - יודע את ריבונו ומתכוון למרוד בו, וישנו יצר טבעי של תאוות ורצון עז לעבירה ואינו מתוך יודע את ריבונו וכו', אלא אדרבא נהפך לו להיתר ונדמה לו שהכול מותר ומה רע עשה בחטאו.

דורנו אינו דור של מרד, אלא דור של תאוות וחשקים עזים לעבירה ונעשה לו כהיתר חטאיו ועוונותיו, והוא מתוך טמטום העבירה ניטמטם מוחנו מלחוש בחומר העוון.

באופן שכזה ישנו לימוד זכות על החוטא אחר שאינו עובד במרד, ואמנם קשה חטאו בכך שמורה היתר לעצמו ומרמה עצמו לחשוב שמעשהו מותר. אלא שאעפ"כ קל יותר

להיווצר מהפך כאשר מתגלה האמת לאותו זה שמשקר עצמו, שאז בנקל יהפך עצמו להיטיב מעשיו אחר שאינו מרדן.

ומאחר ודורנו אינו דור מרדן אלא יש בו פשיטות ותמימות ואינו אלא תאוותן, כשמתוודע לו האמת, וכשמגלה הוא שיצרו שקרן ורימהו, בנקל לו יותר שייצור מהפך בקרבו לשוב, כי מעט מן האור שמתגלה דוחה הרבה מן החשך. עיי"ש.

מצינו שבמהלך הגליות נתענינו ונתיסרנו באפן שלא נראה בו התועלת, ובפרט במלחמת העולם האחרונה שנהרגו ששה מיליון מישראל, ולא נעשה בכך שום קדוש ה', שהרי בעיני מי נתקדש ה' - בעיני הנאצים האכזרים ימ"ש, וכמו כן לא נתן להרוגים במיתתם אפשרות לקדש את ה' לעיני העמים, ואם כן מה התועלת שבכך?

הארה נפלאה מאיר לנו הרב "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 348) בתועלת ובצרך במיתות משונות אלו, והוא אכן לא על מנת לקדש שם ה' ברבים לאחרים, אלא היה כאן מבחן עצמי פרטי לכל אחד ואחד עד כמה דבוק הוא בה' ומוכן לסבול בשתיקה ובדממה את דין שמים עליו, כך שהמבחן היה לעם ישראל עצמו לנסותם עד כמה אוהבים המה את ה' ושותקים במיתת בני משפחותיהם ילדיהם ותינוקותיהם מבלי להרהר על ה', וכן הוא בכל ייסורי חבלי משיח, שרואים אנו ייסורים קשים - אחרונות משכחות את הראשונות, כולם למען הניסיון הפרטי של המתייסר לנסותו עד כמה זך ובר לבב הוא עם ה' לבלתי הרהר אחר מידותיו יתברך.

והנה לך דבריו המאירים:

אבל אנשי האמת המה ידעו פשר דבר. לא ניסיון של שמד היה המכון, ולא לקדש שם שמים לעיני העמים. אלא... דבר הקשה ממנו, קשה מכול... עבודה כבירה שאין דוגמתה... הניסיון היה לברר מי הוא זה אשר אמיתי הוא בלבו, מי הוא זה אשר יקדש את ה' בתוך לְבַב עצמו, ויהפך את לבבו כולו אליו ית', מבלי השאר כלום, ואשר ישמח באמת בייסורי מוות האיומים... שמחה שלמה של אושר הדבקות. הן, זוהי התכלית היותר עליונה, זוהי... עבודת חבלי משיח. גם תנאים ואמוראים קדושי עליון פחד לבבם אולי לא יצאו ידי חובתם בעבודת חבלי משיח, ועל כן התפללו "ייתי" - המשיח - "ולא אחמיניה" (עי' מהר"ל שמפרש כך). ובדורנו החלש הזה, גדולינו ואנשי האמת השיגו אמת זו, ויעמדו בניסיון הנורא אשר נסם ה' בו, וכה דבקו בשכינה בטהרה ובאמת... כלומר המבחן הוא האם האדם מסוגל להיות דבק בשכינה באהבה בכל מצב, ולקבל בשמחה מצוות למות על קידוש ה'.

שעת בירור היא חבלי משיח, אשר יברר ה' לו אחד מעיר ושתיים ממשפחה אשר לו המה באמת, אשר עבורם העולמות נבראו, ואשר להם ינחיל חיי אמת, ואושר נצחים חלקם.

הננו רואים שיהודים רבים מתכנסים בארץ ישראל, בטל כאן - יחסית - שעבוד העמים, והארץ נותנת את פרותיה, וכמו כן הארץ נבנית ומשגשגת לתפארת ככל הגויים, אך מאידך גיסא אנו רואים שמתקים כאן חצפא יסגי וכו', פורקי על מלכות שמים המה המושלים בכפה. ומתגאים על כבוש הארץ וישובה באמירת "כחי ועצם ידי", איך נתן להבין זאת - ישוב ארץ ישראל והתפתחותה והכל תחת שלטון יהודי ללא שלטון תורה? ועוד מהו ענין החצפא יסגי בסוף הגלות?

חשיבות רבה יש בבירור עניין כל הגלויות שגלה עם ישראל בין האומות מאז היותו לעם. הרי הגלות, ככל ענייני הנהגת שמים, באה לעוררנו וללמדנו ולהביאנו לידי תיקון עצמנו; ולזה שעניין הגלות אינו מבורר, חסרים לימודים עיקריים בעבודת ה'. מכל שכן עלינו לברר את עניין הגלות בה אנו נמצאים. לפי כל הסימנים שמסרו לנו חז"ל (עיין סוטה מ"ט:), דורנו הוא דור של "עקבות משיחא". אנו עומדים אפוא לפני ביאת גואל צדק, והפסד גדול הוא אם לא נלמד להבין את דרכי הנהגת שמים שבימינו, ואם לא נדע להעריך נכונה את חובת השעה המוטלת עלינו.

לאחר שנתבאר הנחיצות להבנת משמעות תקופתנו, נקדים את ביאורו של הרב "מכתב מאליהו" לסדר הגלויות בקיצור נמרץ.

גלינו מארצנו בכמה גלויות: בבל, פרס, יוון, אדום, והשוני שבגלויות שגלינו בהם מעם לעם הוא על מנת לתקן בכל פעם פגם אחר התואם לאופי האומה שאליה גלינו.

וטעם הדבר לפי שהתיקון לעולם הוא כאשר נצרך החוטא להתמודד שוב עם חטאו ולהתנגש עמו חזיתית ולעמוד מולו בגבורה ואז יתוקן עוונו בשלמות.

ובכן, לאחר קבלת התורה חטאו בעגל וכן לאחר כניסת ישראל לא"י, חטאו ישראל בעוון ע"ז כמבאר הרבה ביהושע שופטים, ועוד האריך ה' עמם ובנה להם הבית הראשון, ובבית ראשון עברו ישראל על עוון ע"ז ג"ע ש"ד שבשביל כך חרב, ושורש ג' עבירות הללו הוא התאווה, שהרי גם ע"ז לא עבדו אלא בשביל להתיר להם עריות בפרהסיא (כמבואר בגמ' סנהדרין ס"ג ע"ב). לכן גלו לבבל אשר מדתה תאווה, והוצרכו לתקן שם במקום הטומאה של התאווה - בבל, את חטאם.

אח"כ נבנה הבית השני וגלו לפרס, לתקן חסרונות בשלמות הרוחניות שהיו חסרים להם, ולכן בגלות פרס נעדרו מהם הרבה מדרגות רוחניות כנבואה וכל הנסים שהיו בבית ראשון כבר לא היו בבית שני, אולם עסקו בתורה.
וכשהתרשלו מהתורה מסרם ביד יוון שגזרה על לימוד התורה והוא כדי לתקן את פגם לימוד התורה שהתרשלו בו.
בסוף בית שני גברה שנאת חנם ששורשו מגאווה ועזות שרצון האדם לדרוש את כבודו גרם לכך שהשנאה הייתה רבה, ונסתלקה הבושה והתרבתה החוצפה כמבאר בגמרא (שבת קי"ט) לא חרבה ירושלים אלא על שלא היה להם בשת פנים זה מזה, ובכאן הוצרכה לבוא גלות אדום אשר מדתה הגאווה וכפירה אני ואפסי עוד, כדי שמשם נתקן את חטאנו כמבאר.
ולאחר שלב זה של גלות אדום הצרכנו ביתר שאת לתקן חטא זה של גאווה וחוסר בושה, ועזות נגד ה' וכפירה בו בדרך של שליטת ערב רב - עמלקים שישלטו בזרע ישראל.
ולסיום נצטט לשונו בעניין השיך לימינו עתה:
מאז חורבן הבית, גדל והלך כוח הגאווה של המלכות הרביעית. בגלות זו ההסתר והחשך, שבאו בעטייו של חטא אדם הראשון, הולכים וגדלים, ההשקפות החומרניות מתרבות ומאפילות על הרוחניות. מדי דור בדור מתפתח המדע, מתרבות האפשרויות לניצול עולם הזה לתועלת האדם, וכתוצאה מכך מתרבה גאוות האדם, כאילו הכול בידו ניתן, ולא ייבצר ממנו כל דבר. השקפות אפיקורסיות על עליונות כוח האדם הולכות ומציפות את כל העולם כולו, עד כדי יציאה בריש גלי במלחמה כנגד האמונה והמאמינים בה' ותורתו. זהו עיקר תוכן הגלות של המלכות הרביעית, ולכן עלינו לדעת שזהו הניסיון שבו צריכים ישראל לעמוד בגלות זו.
סוף גלות זו היא התקופה הקרויה בפי חז"ל: "עקבות דמשיחא", שבה "חצפא יסגא" (סוטה מ"ט:). אז גלות השכינה היא תחת יד חצופי ישראל: הן נשמות "ערב רב" המערבות בישראל, אשר שורש טומאתם העיקרי הוא החוצפה כלפי שמיא - מדת עמלק. זה לשון הגר"א (בביאורו לתיקוני זוהר חדש, דף ל"ז ע"ב): "ערב רב שבישראל הן העמלקים, כמו שכתב בזוהר": ומובא שם שב"ערב רב" ישנם כוחות של חמש אומות, ראשי תיבות: נג"ע ר"ע: והעיקר שבהם הוא עמלק - ע' האות האחרונה. השלטון על העם הקדוש נמסר בידי ערב-רב, כמובא בהגר"א (שם): "הערב רב שהן רישא דעמא קדישא בגלותא בתראה, שנאמר - היו צריה לראש, וכמו שכתב ב"רעיה מהימנא". בכוח

גאוותם ושלטונם מנסים הם להשפיע בהשקפות טמאות אפיקורסיות של ''כוחי ועוצם ידי'', ועומדים בחציפות ובעזות כנגד האמונה, התורה ועבודת ה'.
זה הוא הניסיון שלתוכו הוטל עם ישראל ב''עקבות דמשיחא''. ה' יתברך משיב יהודים רבים לארץ ישראל ושולטים בה, ופורקי עול התורה מתגאים כאילו הם עשו ופעלו זאת בגבורתם, וככל שתגדל גאוותם תגדל חוצפתם, ויגבר רצונם להשליט את האפיקורסות ח''ו. זהו הניסיון האחרון של גלות השכינה, הניסיון הקשה ביותר. אם נכיר את הניסיון הזה בכל היקפו, נדע את התפקיד שהטילו משמים על תקופתנו - להתחזק נגד הדעות החומריות הכוזבות, ולהכיר כי טעות גמורה היא בידי אלה הטוענים כאילו שאנו עשינו את שלנו - באנו לארץ ישראל, לחמנו עליה, והננו שולטים בה - וה' יתברך כבר יעשה את שלו ובמשך הזמן ירבו אמונה ויראת שמים.
העומדים בתקיפות ובגבורה נפשית בניסיון הקשה הזה, של הדעות הכוזבות של ''כוחי ועוצם ידי'', ואינם מתפעלים ומושפעים מחוצפת הכפירה, ולא מתבטלים כלפיה כלל, אלא אדרבא מתחזקים באמונתם ואינם זזים מהשקפת התורה וחז''ל כמלוא נימה, ומתמסרים לגמרי לעבודה פנימית בתורה ובתפילה ויראת שמים, הם אשר יזכו לגאולה השלמה על ידי משיח צדקנו במהרה בימינו. להם יתגלה שוב האור העליון של ההכרות הבהירות. ידיעת האמת לאמתה - אורו של גן-עדן, ויתוקן כל החשך וההסתר שהיה מתעבה והולך מאז חטא אדם הראשון, ויזכו לסוף התיקון דלתתא, שבעולם הזה, ולגילוי כבוד הדר מלכות ה' בשלמות בעולם הבא - מלכות דסלקא לעילא.

מהו "גלות השכינה"?

מה שבני אדם מחשיבים את החומריות, ותופסת החומריות אצלם מקום יותר מהרוחניות, ונקלה בעיניהם לזלזל ברוחניות כשפוגעת היא להם בחומריות זהו גלות השכינה (ע''פ מכתב מאליהו ח''ג עמ' 126).
ולמשל, אדם לומד ומלמד תורה, או שפותח מוסד לתורה או כל ארגון מסוים והכסף או הכבוד המה מטרותיו העיקריות. זהו גלות השכינה, אדם נמנע מלהרביץ תורה, או מללמוד תורה מהעדר תקציב כראוי לפי בקשתו, או כשאין הקבוצה מספיק מכובדת למעמדו ולכך נמנע מלהצטרף אליה וכיוצא, זוהי גלות השכינה, שהאדם בז ומשליך אחר גבו את כבוד ה', וחס הוא על ממונו וכבודו.
וכמו כן החנף שמחניף לאנשי דלא מעלי וכובש תוכחתו ומחאתו מפני הכבוד או מפני היראה יש בזה משום גלות השכינה.

יש להבין מה התועלת והתקון בדורנו דור עקבות משיחא בכך שנסתמו לנו מעינות החכמה, בינת הנבונים תסתתר, הרגשות כהו, והחושים אבדו מלחוש טעם רוחני, והרבה חסרי ספוק מעבודתם, ובפרט אלו העמלים בפרק העליות והירידות שאבד מהם כל טעם טוב בעבודת ה' ו"סוחבים" המה עצמם בגרירה כעגלה על חצץ למשך עוד יום ועוד יום, מה תקון יהא לנו בכך בדורנו זה? וכמו כן השאלה בכללות שהנה חרבו בשואה הנוראה קהלות יקרות עם גדולי תורה ומוסר וחסידות, ומה תועלת יש בזה, דבשלמא יסורים וצרות ממרקים ומכפרים, אולם מה נותן חרבן הקדשה?

באור נפלא לכך מגלה לנו הרב "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 133-134) ע"פ הרמח"ל, בביאור השאלה האחרונה, והוא שלהיות שהאדם לרוב עובד ה' מסיבת שסביבתו וקהילתו אליה הוא משתיך - דוחקתו, וזה ה"סטיל" של החברה והמשפחה ולא שיך אחרת, כך שעדיין אין עדות על פנימיותו הכנה וטהורה היא אם לאו, ובכן מה עושה הבורא מחריב לו את עולמו הרוחני הסובב, שמחמתו נאלץ היה לנהוג בשמירת התורה והמצוות, ומעתה נשאר לו להוכיח את פנימיותו בלבד, לפי שמעתה הנו בינו לבין עצמו. כמו כן ניתן לומר כלפי כל אדם ביחס לעליותיו וירידותיו וכהות חושיו ברוחניות, שאז נצרך הוא להילחם בפנימיותו כדי להשרד, ולהוכיח את כנות אמונתו ומסירותו לבוראו, בכך שאף כאשר נסתם ממנו כל רגש ועונג בעבודה, ממשיך הוא במסירות בעבודתו.

כך שישנם עונשים רוחניים, כמו גזירת שרפת הש"ס, או מיתת צדיקים שהיא עונש לסלק את הצדיק מאנשי דורו שאינם מנצלים את גדלותו וקדושתו כראוי, ומזניחים עבודתם הפנימית מתוך סיפוק שיש להם רב גדול כזה.

והרב "מכתב מאליהו" (שם) האריך בזה בביאור נפלא נרחב הרוצה יעיין שם. ומסקנת דבריו: גילוי נקודה אחת של פנימיות טהורה וזכה - אין ערך לה, וכל סבל חושך והסתר וכל קורבן כדאי בשבילה.

ב"ה בימינו התורה בתפארתה, הישיבות מתרבות וגדלות לתפארת, תלמודי תורה עמוסים בתינוקות העוסקים בתורה, עשרות ומאות ספרים מתחברים בהלכה ובדרוש מה שלא היה מעולם כזה, עשרות ארגוני חסד למיניהם בארץ ובעולם, תנועת התשובה בעצמתה, זכויי הרבים למיניהם וכיוצא, האין בכח זה להרעיש העולמות לגאלנו מהגלות המרה?

יש לנו לדעת ידיעה חשובה שהיא יסוד הכול: "רחמנא לבא בעי". הקב"ה חפץ בעבודת הלב הפנימית.

והנה על זה חרב הבית, שהרי אמרו חז"ל בבית שני היו עוסקים בתורה ובגמילות חסדים, ומפני מה חרב מפני שנאת חנם, דהיינו חיצוניות הייתה - תורה גמילות חסדים, אלא שהפנימיות שהיא הלב הייתה מקולקלת.

הנה לנו ראיה מפורשת, שהמעשים החיצונים לא יספיקו, ואם היה בכך סיבה להחריב את הבית, על אחת כמה וכמה שיש בכך סיבה למנוע בניינו.

והוא צרת דורנו, שהלב רחוק מהאמת, הלב מלא בפניות של כבוד, כסף, שררה, פרנסה, לעשות שם ופרסום, והעבדא, שהתחרות והשנאת חנם עדיין בינינו, שהנה אדם המקים ארגון של הרבצת תורה, או של גמ"ח או של חזרה בתשובה, או של ישיבה ללימוד תורה או תלמוד תורה או מחבר ספר באיזה תחום בתורה, וכיוצא, אם עינו רעה בהצלחת מתחרהו מה הועיל בכל עמלו, הלוא מוכיח הדבר כמאה עדים שהפניות והנגיעות המה המובילים אצלו להרבות יופי ופאר בפועלו על מנת לנגח או לפחות להתנוסס בפעולתו, ואילו "עבודת הלב" שהוא לעשות נחת רוח ליוצרו, ולהרבות כבוד שמים באמת - רחק ממנו.

ועל זאת אנחנו נמוקים בגלות המרה בצרות וייסורים, ועל פנינו טורפים לנו את כל עמלנו ויגיעינו, ואין אנו מבינים מה רצון ה' מאתנו, מדוע לא מביט הוא עלינו עם כל הקרבתנו לתורה ולחסד, כי לא למענו אנו עושים מעשינו אלא למעננו, וה' יראה ללבב, כי הוא בוחן לבות וכליות, ובחינותיו נוקבים המה באופן שלא יוכל האדם לכסות את פנימיותו, והרוצה באמת לעמוד על האמת יוכל ויצליח, כי יבדוק ויבחן כמה שמח הוא בהצלחת חבריו, ובפרט אלה העוסקים בתחום שהוא עוסק בו, ויהא אשר יהא, הלומד תורה ושואל לדעתה יבדוק שמחתו ועינו הטובה בלומדי התורה המצליחים ממנו. העוסק בעבודת התפילה יבדוק עצמו במצליחים ממנו. המזכה הרבים בארגוניו, בהרצאותיו, בממונו וכיוצא, יבדוק כמו כן עצמו, האם עינו צרה בבני אומנותו, וכמו כן יצמצם מחשבתו שתהא לשם השם.

וככל שנתחזק בזה וננקה הפנימיות מהשנאה והתחרות, ונעשה מעשינו בעבודת הלב באמת לכבוד שמים, ורק כבודו יתברך יהא לנגד עינינו, שתהא כל שאיפתנו להרבות כבודו בעולם, ולצפות באמת שיתגלה כבודו במהרה, ולסלק שום חשבון ונגיעה בעולם, ונחפץ באמת שתכף יתגלה כבודו ית' בעולם כדי שנזכה לרוץ לעבדו בלב שלם, ותהא הסכמה בלבנו לוותר בויתור מלא על כל תפקידינו ומשרותינו וכבודנו ושלא יעלה בלבנו אפילו רצון כל דהוא להישאר בארמנותינו ושררותינו כלל, אחר שכבודו יתברך מחולל בין האומות ובתוכנו כי יתבונן זה המזכה הרבים בפעולותיו, ובארגוניו, מה

כוחו ומה יכולתו לפעול למניעת חילול ה' הנורא שיש היום, וכי בשביל המעט שעושה הוא יש בו כדי להציל את הדור הירוד והשפל, והלוואי שיציל אדם אחד כראוי, ומה אם כן יש לנו להשתעשע בפעולתנו ולשמוח בהם ולחוש כאילו אנו מקיימים את העולם במעשינו. כך שאין לנו אלא לעשות מעשינו בבושה ובהכנעה מבלי שום התרברבות, ולצפות לגאולה השלמה, שאז הוא ית' ורק הוא ברגע קטון ישיב לב עם ישראל אליו מה שלא נוכל אנו עשותו גם באלפי אלפי שנים של עמל ויגיעה, וגם אם יתרבו עוד אלפים ארגונים כיוצא שיש לנו היום לא נוכל עשות אפס קצה אשר יעשה ה' בן רגע, ואם כן מה אנו ומה כוחנו לרצות את העכשיו משום סיבה שהיא, אין לנו אלא לחפוץ שכבודו ית' יתגלה בעולם, ונעשה מעשינו אך ורק לכבודו ומתוך תחושה אמיתית שכל מעשינו תוהו והבל ואין בהם שיעור כלל לרצות את מצבנו העכשווי לעומת גילוי שמו יתברך בקרוב ממש, ואז בזאת ניבחן כי כנים אנחנו לרצות לראות את מלכנו במלכותו ותפארתו, והוא אשר יקרב לנו את גאולתנו, יסוד הדברים הם מספר "הברית" (חלק א, כתב יושר).

במה יבטיח האדם את עצמו להנצל מלפל ומלהדחות מלפני ה' בעדן חבלו של משיח?

העצה מבוארת בנביא מלאכי (ג, טז,): "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע, ויכתב ספר זכרון לפניו וגו'".

ופי' רבנו סעדי' גאון, שהוא הכתוב בדניאל (יב, א) "...והיתה עת צרה אשר לא נהייתה מגוי... ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר".

מי הוא ימלט? כל הכתוב בספר, ומי הוא הכתוב בספר החיים להימלט? הלא אשר קיים בעידן עת צרה זולהיות מיראי ה' שנדברו איש אל רעהו בעניני חיזוק ויראת ה' בחיפוש עצות להציל עצמו מיצה"ר זהו שיכתב בספר החיים להימלט בעידן זה.

ועליו נאמר במלאכי שם שנקרא "סגולה", ויחמול עליו הקב"ה: "כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו".

אם כן זו העצה בזמן קשה זה של עקבות משיחא אשר ישלטו ה"ערב רב" ותהא השעה משחקת להם להסית ולהדיח את עם ישראל מדרך ה', ומכל הקשור לקדושת עמנו ולבוז לתורה וללומדיה, מי אשר יאחז בעצה הנ"ל בזמן כזה להידבר עם יראי ה' ולחזק עצמו הוא שישרד לעת קץ לחזות בנועם ה'.

במה יהא נתן בעקר להתחזק בימות עקבות משיחא כשיגבר החשך בעולם?

עיקר החיזוק והכח יהא אז מתקופות שעברו וכמו יציא"מ, קבלת התורה, נסי יהושע בכניסתו לארץ, ניסי ביהמ"ק, ועוד מניסי חנוכה ופורים, ועוד מניסים כלליים ופרטיים

שהיו בעם ישראל בעבר, וכן מהתבוננות בגדולי ישראל גיבורי האומה בעלי מופתים, בעלי יגיעה ועמל בעבודת ה' שגילו אור ה' בעולם.

כי החושך בעידן עקבות משיחא יהא חזק למאוד, וקצת להבין את גודל החושך שיהא בעקבות משיחא ניתן להתבונן מתנא דברי אליהו זוטא (יט): מובא ב"מכתב מאליהו" (ח"ה עמ' 297):

באותה שעה (בזמן הגאולה) באו מלאכי השרת ומבקשין לומר שירה לפני הקב"ה ואין מוצאין אותו. והולכין אצל הים... מיום שיבש... אותי... שוב לא ראיתיו. הולכין אל הר סיני... מיום שנגלה... עלי... שוב לא ראיתיו. והולכין אצל ציון... מיום שסלק... את שכינתו מתוכי והחריב את ביתו... שוב לא ראיתיו. ויאמר להם ישעיה את מי אתם מבקשים, ויאמרו לו את הקב"ה... ויאמר להם... עכשיו יצא מאדום (פי' מחורבן מלכות הרביעית) שנאמר מי זה בא אדום (ישעיה סג, א).

המדרש הזה מלמדנו שבעת חבלי המשיח הצרות מתגברות ומתרבות כל כך עד שקשה מאד, וכמעט בלתי אפשרי, להכיר את הנהגת השי"ת ואת חסדו. וזהו משמעות המאמר שהמלאכים מבקשים לומר שירה - שזוהי השגה ברורה של חסדו ית' - ואין מוצאים אותה. אי אפשר לראות חסדו ית' בתוך החורבן והצרות ולכן מבקשים להכיר את גילויו ית' מתוך ממאורעות העבר כגון קריעת ים סוף, מעמד הר סיני וכבוד בית המקדש. אבל כל זה הוא בעבר ואינו נראה עכשיו בהווה.

אולם הנביא מבשר לנו שעכשיו יצא מאדום - שזהו זמן הגאולה. ואף שכל משך זמן חבלי המשיח אין סימן ורמז לגאולה, מכל מקום הנביא מבטיח אותנו שכל זה הוא ההכנה לגאולה. והגאולה תבוא פתאום, כמו שנאמר "ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים" (מלאכי ג, א).

וזה כמו שמצאנו ביוסף, שלאחר שראה ששר המשקים שכח אותו לא היתה לו עוד שום תוחלת ותקוה להנצל מבית האסורים. ואף רגע קודם שבאו שלוחי פרעה לא היה יכול, לפי דרך הטבע, לקוות לדבר זה. פתאום דפקו בפתחו והוציאוהו (בראשית מא, יד). ועי"ש בספורנו "ויריצהו מן הבור. כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע, כאמרו כי קרובה ישועתי לבוא (ישעיה נו, א)... וכן אמר לעשות לעתיד, כאמרו ופתאם יבוא אל היכלו וגו'".

וענין צרות חבלי המשיח הוא לעורר אותנו שנתחזק בכל כוחנו להכין עצמנו לקראת המשיח כי פתאום יבא טרם נפנה להתבונן, וימצאנו בהיסח הדעת כמו שאמרו ז"ל

"ג' [דברים] באים בהיסח הדעת משיח וכו'" (סנהדרין צז.). ומי שלא יהיה מוכן אז לבואו ישאר ח"ו מבחוץ לגילויו.

מה המעלה הנשגבה שבאמירת אמן יהא שמיה רבא שיש בכחה לבטל גזר דין של 70 שנה לרעה מהאדם?

תכלית הגלויות המה להכניע את לבותינו, ולשבור לבבנו לה', וכן ראינו בשעבוד מצרים, שהושפלנו עד עפר בחומר ובלבנים שעבוד הגוף ושעבוד הנפש כדי להכשירנו לקבלת התורה, כי עיקר קבלת התורה וידיעת ה' אינם אלא בלב הנכנע, ולכן הקב"ה שובר ומכניע את גסות רוחו של עם ישראל בכלל ושל כל יהודי בפרט בצרותיו הפרטיות, וכן ראיתי בהחיד"א (ואכת"י) שעיקר הסיבה לחבלי משיח ולצרות הגדולות שיהיו אז הוא כדי להכניע את עם ישראל להכשירם לגאולה ולידע את ה', לפי שאי אפשר לידע את ה' שפירושו התבטלות להשגחתו ולהצדקת דינו רק ע"י ענוה בתכלית, ולכך נועדו הגלויות במטרה לשבור גאוותנו.

והעונה אמן יהא שמיה רבה, בכל כוחו וכוונתו, מצהיר בזה שאין הוא חפץ לעצמו כלום, ואין לנגד עיניו אלא כבוד שמים בלבד, ואף שבכך שיתעלה שמו יתברך ותיגלה מלכותו לא יהא זכות ולא חובה וקטן וגדול שם הוא, להיות כולם בטלים לשכינה, וכל הפרוייקטים של בעלי החדשות למיניהם, כרגע יאבדו אין תופס ישיבה, ואין רבן, אין תלמידים ואין משרתים, וכנאמר (ירמיה' לא, לג): "ולא ילמדו עוד איש את רעהו לדעת את ה' כי כולם ידעו אותי" עם כל זה מוכן האדם להשליך את כל הכבוד המדומה שיש לו בעולם עתה, ואת כל אפשרויות הזכויות שלו שאי אפשר לרכשם אלא עתה בגלות, כמובא בגמרא שבת (קנא) שימות המשיח אלו ימים שאין בהם חפץ - לא זכות ולא חובה, ועם כל זה מסכים האדם לוותר על הכל על שליטתו, על מלכותו, על עסקיו, וכאמור אף על רבוי זכויותיו בתורה ומצוות ואף על התגברותו על יצרו שאין לה מעלה אלא עתה בגלות, ומוכן הוא להשליך הכל רק בשביל שיתגדל כבודו יתברך, זהו תכלית הכניעה וההתבטלות, ולכך אחד כזה הגיע לתכלית המכוונת בגלויות שמטרתה להכניע כאמור, ולכך לאיש אשר כזה לשם מה יסורים והשפלות, הלא זה הגיע לתכלית המכוונת שבגלויות ללא יסורים ומכאובים ולמה אם כן שיתיסר, ולכן גם אם נגזר עליו גזר דין של 70 שנה לרעה נהפך עליו לטובה, והוא כאמור, כשאומר זאת האדם בתמידות ושומר אמנים - דהיינו ממתין ומצפה לענית אמן יהא שמיה רבה לענותה בכל כוחו ובכל כוונתו, ולחפוץ בלב שלם ובהשתוקקות ובצפיה - לפחות באותו רגע שעונה הוא אמן

יהא שמיה רבה - שיגדל כבודו יתברך, ואף שימחק בכך כל זכר מכבודו של האדם עצמו, וכולם יכרעו ויפולו ולכבוד שמו יקר יתנו.
וכידוע שכן היה אומר ה"חפץ חיים" זצ"ל, דאמת הוא שעתה בגלות ישנה מעלה לתורה ומצוות ולזכויות מה שאין כן לימות המשיח שיתבטל הכל ואין בהם לא זכות לא חובה, ועם כל זה חייבים אנו לצפות לימות המשיח כדי שכבוד שמים יתקדש ויופסק החילול ה' הגדול שישנו בגלות, וזו צריכה להיות צפיתינו גם על חשבון שבכך יופסק אפשרות העשרת זכויותנו ואוצר מצוותינו.

ניסים

יש להבין, דפעם ראינו גבי נס (ב"ר פ' נ"ה פיסקא א'): **"מי שנעשה לו נס ומודה עליו זוכה ונעשה לו נס אחר"**, **ועוד מצינו (מדרש תהלים מזמור י"ח)**: **"מי שעושין לו נס ואמר שירה מוחלין לו על כל עוונותיו"**, **הרי שההשלכות כתוצאה מהנס הנן חיוביות, ומאידך מצינו בגמ' (שבת ל"ב ע"א)**: **"דמי שעושין לו נס מנכין לו מזכיותיו"**, **הרי שההשלכה מהנס שלילית?**
הנס, אכן מנוסס ומרים, כשמו כן הוא, וכנא' (בתהילים ס', ו'): "נתת ליראיך נס להתנוסס", אולם כל זה אמור באדם שיש לו כלים חזקים של אמונה, אזי הנס מרומם ומנשא את האדם, וכאשר האדם מתעצם באמונתו ומפיק לקחים כראוי מהנס שאירע לו ומתרומם על ידו, אזי בוודאי שבאופן זה הנס הוא בעל השלכות חיוביות לרומם ולנשא, וכמדוקדק מלשון חז"ל שהזכרנו: מי שנעשה לו נס ואומר שירה... ומודה עליו... דהיינו שמפיק מהנס להתעצם ביותר אחר שמכבר חזק הוא באמונה, והנס יושב על כלים יציבים.
אולם זה שאמונתו רופפת, בבוא עליו הנס, אכן יתפעל ממנו בתחילה, אולם כבולעו כן פולטו, לאחר ימים מספר שתפוג התפעלותו כל רושם הנס יסתלק ויחזור זה לשגרתו, והסיבה, מפני שמכבר הכלים של אמונתו היו רעועים, והנס לא מצא "מושב טוב" לשבת עליו להפיק ממנו את הלקחים כראוי.
ולכך, זה שאמונתו אינה כראוי, ומקבל נס לאיזה סיבת זכות שיש לו, ואינו מנצל את ניסו להתעלות, הרי צריך שישלם על ניסו מזכויותיו, אחר שהנס לא בא על תכליתו לרוממו ולגדלו, אולם זה שאמונתו חזקה מעיקרא - הנס נועד לו לרוממו, וכנא' נתת ליראיך נס להתנוסס, "ליראיך" - אלו יודעי ה' מלכתחילה מקבלים נס להתנוסס -

להתרומם ולעלות, ואכן מפיקים מנס זה תועלת לקרבת ה' ביותר, ולמה א"כ שינכו להם מזכויותיהם.

וזהו הנאמר בגמ' (ברכות כ' ע"א) לראשונים אתעביד להו ניסא דקמסרי נפשייהו על קידוש ה', והיינו כנ"ל להיות כלי אמונתם חזקים ושלמים עד כדי שמוסרים נפשם באמונתם על קידוש ה' - לכן אתרחיש להו ניסא, כי לגביהם הנס הוא לרומם ולנוסס, ואדרבא מקויים בהם: "נתת ליראיך נס להתנוסס".

היאך אפשר לאדם הנתון בצרה לזכות לנס?

בגמ' (ברכות נח ע"א) נאמר: "קוב"ה לא עביד ניסים בכדי", הקב"ה אינו עושה ניסים בחינם, והוא תמוה פשיטא שלא יעשה הקב"ה ניסים בחינם, דמאחר ואין צורך בנס בשביל מה יעשה נס?

אלא הביאור הוא דבאמת המצב הוא שנצרך נס, האדם נמצא בצרה שאכן כדרך הטבע לא ניתן להושיעו וזקוק הוא לנס, אולם בכל זאת מאחר ואדם זה לא אמון עלי אמונתו ואינה חזקה בקרבו, הרי שהנס שיעשה לו יהא מבוזבז, לפי שלא יהא בו תועלת לרוממו לאדם זה, וזהו הביאור נס לחינם, הנס יהא לחינם וללא תועלת.

ואם תאמר, ומה בכך, שבכל זאת ייעשה לו נס?

התשובה לכך: ראשית, שבשביל נס כזה יצטרכו לנכות לו מזכויותיו כאמור לעיל בתשובה הקודמת, ופעמים שאין זה כדאי לו, ולכך לא יעשו לו נס כדי שלא ינוכה לו מזכויותיו.

ועוד, נס לאדם שאינו מפיק כראוי את ההשלכות החיוביות מהנס להתרומם על ידו, הרי שהנס מקטרג עליו, שהנה נעשה לאדם זה נס - נשתנו לו מעשי בראשית, ועם כל זה נשאר במרדנותו ללא תוספת הכרה בה', הרי שהתביעה עליו מעתה תהא הרבה יותר מאשר קודם שנעשה לו נס.

מדוע בימינו הנסים כמעט ונעלמו, אכן יש היום תופעות שונות ומשנות שאין להסבירם בדרך השכל, כמו: נס החזרה בתשובה של אלפים ורבבות, נס קיום האמה - כבשה בין שבעים זאבים וכיוצא, אולם הכל מלבש היטב היטב בנסיון הטבע, מדוע?

כמה תשובות לדבר:

א. כהיום האמונה מעורפלת ומטושטשת אצל רוב ככל בני האדם, והניסים לא יביאו כמעט ושום תועלת, ואדרבא, יגבר הקטרוג כאשר עם היות ניסים לא יחול שינוי במעשים ובתשובה, כך שיצא שכרנו בהפסדנו לו יהיו הניסים מצויים בימינו.

ב. הניסים שעשה הקב"ה בעבר - ניסי מצרים, קריעת הים, מתן תורה, 40 שנה במדבר ועוד, יש בהם די ומספיק כדי לבסס את האמונה עד להיום - לחפץ באמת, והעובדא שלא ראה הקב"ה צורך לשנות בניסים כעין אלו, ואילו ראה הבורא שלא יהא די בניסים אלו כדי ליזון מהם עד סוף כל הדורות בודאי היה שונה כמותם עוד במשך הדורות, אלא ודאי ראה הבורא בחכמתו שאין צורך לְשַׁנּוֹת עליהן, ואדרבא אם ישנה עליהם יחייב הדבר ויביא לקטרוג, או שיצטרך כנגדן שיהא תוספת רע וטומאה בעולם על מנת לאזן את הבחירה, ובשביל מה שיהא כך? לכך ראה הבורא בחכמתו שמאחר ומי שירצה באמת ויחפוץ לחזק עצמו יספיקו לו הניסים שהיו, לכך עדיף שלא להוסיף ולשנות כמותם, ובזה מאזן הבחירה שוה לכל נפש.

ג. קניית האמונה בלב האדם הוא מתוך נסיונות וחושך, ואז כשמתאבק האדם על אמונתו מתחשל הוא באמונה, כי בהיותו מוסר נפש בעתות מצוקה להיות חזק באמונתו אז האמונה נקנית לו בקנין, ורק אח"כ כשיבוא הנס יהיו לו כלים שלמים וחזקים לשרות תכלית הנס בתוכם.

וככל שעומדים לקראת נס גדול, כן נצרך שהכלים של אמונה יהיו חזקים ושלמים יותר כדי שהנס לא ילך לבזבוז - לחינם, וכמו שעם ישראל כשהיו עומדים לפני קריעת היום הוצרך שינתנו בחושך הגדול: מצרים מאחריהם והים לפניהם, והוצרכו ליסוע באמונה לכוון הים, וכנא': "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו", וכמו שקודם גאולתם של ישראל עוד מקודם - מפרעה ושעבודו, גבר החושך עליהם ביותר, והוקשה עליהם השעבוד, והסיבה לכך כי היו אמורים לזכות לנס היציאה, וכדי שנס זה ישב על כלים חזקים, הוצרכו לעבור התחשלות באמונה והוא בדרך של הפעלת האמונה דוקא בעת מצוקה כי רק אז בונים את הכלים של האמונה בשלימות.

אם כן לענייננו,

עומדים אנו לקראת ניסים גדולים בביאת המשיח, ניסים שניסי מצרים לא יזכרו לעומתם, וכנא' (ירמיהו טז, יד): "ולא ייאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הדיחם שמה והשיבותים על אדמתם..."

אזי כדי שהניסים ישבו על כלים חזקים של אמונה, וכאמור, שעת בנית כלי האמונה הוא בעידן חושך דוקא, לכך מתחזק החושך ביותר עתה, מצב הַדּוֹחֵק ומאלץ לחזק ולחשל את אמונתנו, כדי שהניסים שלעתיד ישבו על כלים בריאים ושלמים של אמונה, כי ככל שהנס האמור להתגלות הוא גדול יותר, כן הכלים שצריכים להכילו על מנת להפיק

ממנו את הלקחים הנצרכים כראוי ועל מנת שיתן אותו נס את מלא עוצמתו כראוי מבלי להתבזבז, צריך שיהיו לכך כלים חזקים ושלמים יותר באמונה, ואם כן מה יש לנו יותר ניסים ממה שיתגלה לעתיד, לכך אין כמו כן נחיצות יותר גדול מאשר עתה להכין כלים ראויים לאמונה הנבנים בעידן חושך כאמור, ולכן החושך עתה כבד עבה כפול ומכופל, וכמו שמובא בספר "הצדיק רבי שלמה" - מדברי רבי שלמה בלוך תלמיד החפץ חיים שאמר בשם רבו: בעקבות משיחא יהיה החושך כל כך כפול ועבה עד שיהא אפשר לדחוק בו את האצבע... כך שכל מאמץ קטן באמונה פריו רב להכשיר את עצמנו בכלים מתאימים לקראת הניסים העתידיים שישבו במושב טוב, להפיק מהם דיעה לדעת את ה', ושיתנו את מלוא עוצמתם על כך לכל אחד כפי מדריגתו והתעצמותו עתה בעידן הנסיונות וההסתר פנים, כי כל אחד כפי שהתעצם באמונה בזמן הזה כן יזכה לנצח שיתנו בו ניסי העתיד את אותותיהם להשכיל ולידע את ה'.

מדוע אין הנסים מצויים אצלנו בגלוי, ואף שמאמינים אנו ביכלת ה' שהנה בלתי מגבלת?

כאשר בהכרת האדם קיים פער בהתפעלותו בין הנס לטבע, דהיינו שמדברים הטבעים המתנהלים בעולם אינו מתפעל ומתרגש כי ההרגל השתלט עליו ומיעט את הכרתו מלהתפעל, הרי שלגביו כאשר יקרהו מקרה שהינו בגדר נס, תהא הסתכלותו על מקרה זה כחריג.

ולעומתו המאמין שהכרתו חזקה - פער הנס והטבע אינו עמוק אצלו, אחר שהתפעלותו מהטבע כמו כן גדול.

ובדין זה הבורא דן את האדם כפי הסתכלותו.

דהיינו אם הסתכלותו בהכרה מושלמת ואין פער אצלו כלל בין הנס להטבע, וכדוגמת רבי חנינא בן דוסא - מי שאמר לשמן וידלק יאמר לחומץ וידלק, זה זוכה לניסים כי אין צורך שבכך ינכו לו מזכויותיו, אחר שמצד הסתכלותו לא חש הוא שארע לו "נס" חריג, כי מצד התפעלותו מפלאות ה' מתפעל הוא כמו כן מהטבע.

אולם רוב ככל בני האדם שקיים אצלם פער גדול בהתפעלותם מהנס לעומת הטבע, וכאלה אם יארע להם נס ינכו להם מזכויותיהם, כיון שלדידהו חשים הם שארע להם נס.

ולכך אין הניסים מצויים אצלנו, הן מפני שאיננו ראויים שישתנה הטבע עבורנו, אחר וזו הסתכלותנו על הטבע כהנהגה המובנת מאליה, והנס הנו חריג.

וכמו כן חס הקב"ה על זכויותנו לבל ינכו לנו מהם באם יארע לנו נס, ועוד טעם כמבואר בתשובה ג' לעיל.

"מי שנעשה לו נס ואומר עליו שירה מוחלין לו על כל עוונותיו" (מדרש תהלים מזמור יח), הכי יש סגלה לכפרת עוונות מלבד תשובה?

אמרו חז"ל: "אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות", ומהי רוח שטות זו? טשטוש ההכרה מעיקרי האמונה, שהרי לו היו ברורים לאדם עיקרי האמונה במציאות ה' העומד ורואה לאדם בשעת מעשהו, ומשלם עונש לעוברי רצונו ושכר לעושי רצונו, וכן לו היה האדם חי בהכרה ברורה ביתר עיקרי האמונה הרי לעולם לא היה חוטא, אלא שההכרה נטשטשה אצל האדם, והוא לב' סיבות:

האחת להיות האדם רואה את סביבתו רקים ופוחזים אנשי שחוק וקלות ראש ובכך מורידים המה את האימה והרעד מהבורא, שכן בלתי נמנע שהחי בסביבת ליצנים חש קרירות עצומה, ומסתלק פחדו ומוראו מה'.

והשנית שוחד רצונותיו וחשקיו של האדם מטשטשים לו את חומר העבירה מסיבות שטותיות כי כן סגולת השוחד לעוור עיני חכמים ולסלף דברי צדיקים.

ובכן זה שנעשה לו נס - הרי קבל בכך "מכת חשמל" להעירו מתרדמתו ומשכרותו, ומיד מקיץ הוא מטשטושו להכיר שהעולם רימהו ושיקר בו, והעולם הזה הנוהג במנהגי הטבע זוהי הסוואה לאמת, ומיד מתעורר הוא לשוב להכרתו בעיקרי האמונה.

ובכן זה האומר שירה על ניסו, הרי שאינו נותן לרושם של הנס לפוג ממנו, ואוחזו ולא מרפה מללמוד ממנו את האמת, הרי שבכך ריפא את הרקבון שגרם לו לחטוא, שהרי כאמור, הגורם לחטוא הוא שכרות עוה"ז ששיטה ושיקר באדם, הרי עתה ששב האדם להכרה - זו סיבה שלא יחטא עוד, וזו תשובה מעליתא, ואף יותר מכל תשובה של בכיה ווידוי וחרטה, לפי שתשובה של ווידוי וחרטה מי יימר שלא ישוב לחטא הזה עוד, אולם עתה שטיפל זה בשורש סיבת החטא שהוא שכחת ה', ובא עתה לזכירת ה', בכאן יש סיכוי והבטחה במדת מה שלא ישוב לחטא עוד.

וכן הוא בענין ששבת מכפרת עוון, וכמו שדרשו על פסוק: "שומר שבת מחללו" אל תקרי מחללו אלא מחול לו, וכי היאך יתכפר לזה עוונותיו בשמירת שבת על כל תענוגי השבת, הבאכילת בשר ויין לכבוד שבת יכופר לזה עוונו?!

אולם כאמור, הרי השבת כל עניינה אמונה, להביא את האדם לאמת שנעלמה ממנו בששת ימי המעשה ולהזכירו שהבורא הוא הבעה"ב על העולם ואין עוד מלבדו שהוא שברא עולמו בששה ימים והכל שלו, ואם כן אם הוא המנהיג הוא המצווה והוא המעניש, ובכך שב האדם להכרה מהטשטוש שהיה סיבה לחטאו, ובהכרה זו עוקר את שורש החטא ובכך יש סיכוי והבטחה שלא ישוב לחטאו יותר מווידוי ובכיה.

ויש עוד להוסיף שהנעשה לו נס ואומר עליו שירה, וכן סגולת שבת קודש הינם זמני שמחה, ומתוך שמחה יותר נחקק בלב האדם האמונה מאשר מתוך בכיה ווידוי - "והיה כנגן המנגן ונחה עליו רוח ה', על ידי שמחה זוכים לפתיחת הלב ואז האמונה מתישבת בלב להשיב את ההכרה אל מקומה יותר מבכיה ווידוי, לכן נצטיינו זמני שמחה אלו להיות מסוגלים לכפרת עוון.

היאך ידע האדם שישועתו שהגיעתו היא אכן ישועה אמתית ולטובתו?

הסימן לישועה אמיתית שהיא לטובת האדם הוא באם נושע פתאום ולא באיטיות.

והוא מפורש בספורנו (בראשית מא, יד) על הפסוק "ויריצוהו מן הבור" המבואר בתורה על ישועתו של יוסף הצדיק שהיה פתאום, וכתב הספורנו: כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע, באמרו: "כי קרובה ישועתי לבוא"... וכן היה במצרים: "כי גורשו ממצרים" ובאופן שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, וכן יהא לעתיד שניגאל פתאום, וכנאמר: "פתאום יבא אל היכלו האדון".

וכן מבואר בספר "מגיד מישרים" למרן ה"בית יוסף", שהגאולה העתידה תהא בפתע פתאום, וכנאמר: "ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן", דהיינו הראשון שיכריז - יכריז מיד על ביאת הגואל, ולא שיהא הכרזות מקדימות קודם לכן, אלא מיד יבוא הכרוז: "הנה בא הגואל". עיי"ש.

תורה

ישנם צעירים שאינם נמשכים ללמוד הגמרא ובשביל כך נוטים ללמוד ההלכה, האם עושים נכון או לא?

על יהלומים אין מן הראוי לוותר כל כך מהר, אסור לוותר על הגמרא כל כך מהר. הגמרא היא חשובה למאד, ה"שמנת" של התורה נמצאת בתלמוד, זהו דבשה של תורה, הלומד גמרא ומפרשיה זוכה לעונג האמיתי של הלימוד, ובפרט המעיין להבין דיבור ברש"י ומעיין בו, וכן כל וא"ת וי"ל שבתוס', ומה הביאם והכריחם לכך וכיוצא, [והלומד מהרש"א זוכה ביותר לטעום טעם תורה אמיתי], ובזה האדם שואב לתוכו את המאור שבתורה ונהנה הנאה אמיתית גם בעולם הזה.

ובפרט יש לדעת, זה המזניח לימוד הגמרא, גם לימוד ההלכה אצלו הוא מחוסר עיון כראוי, לפי שהגמרא מביאה את האדם לדרך החשיבה הישרה, ולראות את ההלכה מכל כוון בהיבט כזה וכזה עד שתתחוור ההלכה כראוי ומסלקת ממנו מעקושים ועקמימות השכל, ומביאתו לשכל הישר.

וכמו ששמעתי פעם בשם הגרב"צ אבא שאול זצ"ל, שמי שאינו מבין "חושן משפט" כראוי, גם "אורח חיים" כראוי אינו מבין, כלומר זה אינו נכון לחשוב שיש בתורה דברים הצריכים עיון ולעומתם דברים פשוטים שאין צריך בהם עיון. וכי הלכות ברכות, שבת, יו"ט, אין בהם עיון?! הלא אלו הלכות התלויים בשערה, ולכך דוקא זה הלומד גמרא בעיון כפי כוחו יודע היטב לחתור לעומק ההלכה ולהבינה על אמיתותה, ולחלק בה החילוקים הנכונים לפי המציאות ולפי הזמן וכיוצא כידוע.

אמנם, אם לאחר שיגע האדם להבין הגמרא ולמדה מספר שנים כפי כוחו, ובכל זאת אינו רואה ברכה בעמלו, וחשקו והצלחתו בתחום ההלכה מאיר לו יותר, אה"נ באופן זה יש לו לעסוק במה שלבו חושקו, אומנם לא בכמה חודשים ולא בשנה או שנתיים יקבע האדם ויחליט לעשות הגמרא עראי וההלכה קבע או להיפך, אלא לאחר שטרח כמה שנים בשניהם, אזי לבסוף כשיגיע לפרשת דרכים יחליט לאן לבו נוטה, יש הנוטה לפלפול, ויש הנוטה לבקיאות להבין פשטות הסוגיא ולחזור עליה, ויש הנוטה להלכה, ועדיף להתייעץ עם רבו מובהק המכיר בטורחו ועמלו ובכישוריו ובהצלחותיו.

מה נקרא מצליח ומתעלה בתורה, האם בדוקא זה הזוכה לחדש חדושים יפים ולהמציא יש מאין וכיוצא?

כבר הורה לנו מרן הסטייפלר זצ"ל במכתביו (ספר "קריינא דאיגרתא") מהו הנקרא מצליח בלימוד ושלא כמו שסוברים העולם, והנה לך דבריו:

...אכתוב לך את הידוע לי מתוך הנסיון.. תלמידים צעירים טועים הרבה בדמיונם, בחשבם שאינם מצליחים ואינם עולים, כי ההצלחה לעליה האמיתית אינה ניכרת לעין התלמיד, כל דף גמרא שלומד ומבינו היא הצלחה, כל תוספות שהבינו היא הצלחה, ולאט לאט קובץ על יד ירבה, ובמשך הזמן נעשה לגדול בישראל, מבלי הבטה בכל יום ההצליח או לא.

הכלל שלא לחשוב כלל אודות עצמו אם מצליח או לא, רק לחשוב אודות אותו דף גמרא ואותה סוגיא אם מבינה לנכון או לא, שאם מבינה יחזור עליה ד' פעמים, ואם אינה בהירה לו ילמד עוד פעם במתינות, ודוקא עם חבר טוב, ולא יחטוף רק במתינות עד שיבין, ואז יחזור עליו ד' פעמים וצריך לידע בבירור שזהו כבר הצלחתו הגדולה להבין חלק מן התורה לאשורו, ובמשך הזמן יראה רוב הצלחתו.

כתב בקונטרס שאילתות (קובץ מדברי הגר"ח ז"ל מוולוזין אות ע"ד) וז"ל: ענין חידושי תורה נקרא כל מה שלומד יותר ומתבררים הדברים ומחוורים אצלו, כי כל זמן שממשמש בהם מוצא בהם טעם (עירובין נ"ד) וזה אצלו חידושים עכ"ל (רבים

מהתלמידים שוגים בזה, ועמלים שעות על שעות ליישב איזו קושיא של הלח"מ וכיו"ב, וזה בשעה שאין להם ידיעה בהירה ומקיפה בכל הסוגיות השייכות לענין זה ובדברי הראשונים ז"ל והפוסקים מה שכתבו בענין זה, והמה חושבים שעל ידי זה יתעלו בתורה, ולבסוף כשמתבגרים קצת יותר אינם מוצאים ספוק מלא בראותם שלא נעשו עלויים כו').

ובאמת עיקר עסק התורה והצלחתה היא הבנת ותפיסת הסוגיא היטב לכל פרטיה ופרטי פרטים המסתעפים ולחזור על זה כמה פעמים, וככה קובץ על יד על יד פרק אחר פרק ומסכת אחר מסכת, וכשיזכה ללמוד כהוגן רוב הש"ס והפוסקים ושכלו יקלוט סברות הגמרא והתוס' - אפילו בעל כשרון פשוט מתישר שכלו כבעלי כשרונות גדולים, וזוכה ג"כ לחדש חדושי תורה אמיתיים וישרים.

כל מה שמתעורר אצלו קושיא או תירוץ או איזו הסבר נכון ראוי מאד לכותבו בקצרה על פנקסו ובמשך הזמן יתקבץ אצלו בעזרת השי"ת אוצר נפלא של חידושים יקרים.

כל סברא או חידוש דין או ביאור או ישוב איזו קושיא שיתחדש לך אפילו כשנראה שהוא דבר פשוט וקל, צריכים לרשום בפנקס מיוחד והוא תועלת גדול להצלחה.

האם יש לחוש לגאוה והתנשאות בלמוד התורה ובשביל כך להמנע מלהשמיע סברותיו ועיונו כשלומד בשעור ובחבורה?

גם בזה הורנו מרן הסטייפלר במכתביו (שם), שאין לימנע מחשש גאוה מללמוד ולעיין בכל כוחו בפלפול החברים, ורק ילמד מוסר על ענין הגאוה רעתה והפסדה, כי היא מחלה כללית וצריך הרבה סיעתא דשמיא להינצל ממנה, ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה.

היאך זוכים לזכר מה שלומדים?

הדרך לזכור מה שלומדים הוא כך, בדרך ה"עשה טוב" - לחזור ולשנן הלימוד לפחות ד' פעמים כמו שמבאר הסטייפלר במכתביו, ושינון בעל פה הוא יותר מועיל מבכתב, ולבסוף נהיה האדם זכרן בטבעו.

ובדרך ה"סור מרע": כבר אמר על כך הגאון ר"ש שקופ זצ"ל שמקרא מלא הוא: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם - למען תזכרו" המועיל לזכרון הוא שמירת העינים והמחשבה מהרהורי עבירה.

אדם הרוצה לנהג בהנהגה שלא להנות ממתנות בשר ודם, ובשביל כך נצרך הוא לבטל תורה או להיות מטרד מלמודו, האם עושה טוב או לא?

שלא להנות ממתנות בשר ודם, זו הנהגה טובה, ולא הלכה, ולכך יש לקיימה בב' תנאים:

האחד, שנוהג בנוהג זה באופן שלא ימעט ויבטל מלימוד התורה, וכידוע היום הרבה בטלים מזדמנים למי שיוצא לעסק, אחר שהעולם היום שטוף בחומר ובעבירה, ולכך בוודאי שעדיף לו לבטל הנהגה זו - שלא להזדקק לבריות על מנת לעסק בתורה בניחותא. והשנית, לקיים הנהגה זו לשם שמים, ולא מתוך גאוה וכבוד, כמו שישנם הרבה שכבודם וגאוותם העצמית היא המונעתם מליקח מתנות בשר ודם, ובכגון דא אין שום טעם וריח בהנהגה זו.

כמה שעות מן הראוי לישן כדי לשמר על הישוב דעת להתעמק בתורה?

הסטייפלר במכתביו (מכתב כח) כותב:

הנה בזמנינו באופן רגיל צריכין לישון כשבע שעות במעת לעת, ובפחות מזה אין הראש מיושב היטב להתעמק בתורה הקדושה.

אך יש יוצא מהכלל שמוכרח לישון שמונה שעות ויש יוצא מהכלל שמספיק לו גם ששה שעות אבל בדרך כלל מוכרחים לשבע שעות שינה במעת לעת.

האם יש ללמד תורה כשהאדם שרוי בחטא, או עדיף להמתין עד שיעשה תשובה?

סכנה גדולה מלבטל מהתורה בכל מצב, וגם כשהאדם שרוי בחטא יעמול בתורה, ולא ימתין עד שיעשה איזה תיקון לחטאו וכדומה, וכגון שיבטל מהתורה עד שילך למקוה כשאינו יכול עתה לילך למקוה, או עד שיתענה, או שיהיה לו ממון ליתן צדקה וכדומה. כל עיכוב מלימוד התורה הוא מסוכן!

אולם מה שכן יעשה האדם וחי בהם, שיעשה באותו רגע תשובה, יביע חרטה וצער על מה שחטא ויקבל עליו להגביר חיילים לתורה יותר, ולעשות עוד גדרים וסייגים להשמר מהחטא, ומיד יעסוק בתורה, כי ללא רצף בעסק התורה בנקל יכבשהו יצרו פעם שנית, כמצוי ורגיל שכאשר מצליח היצר להפיל את האדם פעם אחת - קרוב מאד שיפול פעם שנית בסמוך לה, והוא מחמת טמטום העבירה הראשונה, והוא ענין "עבירה גוררת עבירה", ולכן העצה מיד לרוץ לחדרי תורה.

לומד אני, עוסק בתורה, ועם כל זה אינני מרגיש חבור לבורא יתברך?

דע! דכמה תנאים נצרך כדי שיתחבר האדם לבורא באמצעות התורה, שהיא בעצם הדרך היחידה לחבר את האדם לבורא, וכמובא ב"דרך ה'" לרמח"ל, שהתורה היא ניצוץ אור תחתון כביכול מאורו יתברך שהאצילה הבורא כאפשרות שרק דרכה יהא ניתן להתקשר לבורא.

דהיינו, הבורא יתברך הוא אין סוף, לא מוגבל בשום מגבלת חומר - גוף, זמן, מקום וכיוצא, ואם כן היאך אנו אנשי החומר המוגבלים בכל צעדינו ובמהותנו בחומריות

היאך נידבק בה', כלומר איזה קצה חוט ניתן לנו להאחז בו על מנת שדרכו נתקשר לבורא?

ובכן קצה החוט שבו יש לנו אפשרות להאחז בו כדי להתקשר ולהתחבר לבורא, הוא התורה, שהיא "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה", אתה עוסק בתורה כאן בארץ, ובעניני ארציות וחומר שהם פשטי התורה השייכים לחומריות העולם, אולם ראשם וסודן של דברים מגיע השמימה.

אולם זה בתנאי שאין האדם העוסק בתורה מתנתק מנותן התורה, ולומד תורה על מנת להתחבר ולהתקשר לבורא, וזוכר את הבורא נותן התורה ומטרת לימודו להתחבר אליו. ואף שאין צריך בשעת הלימוד להתמיד במחשבה זו כי בכך יתבלבל מלימודו כמבואר ב"נפש החיים" שער ב' בפרקים הראשונים, מכל מקום כתב שם שמידי פעם יפסיק מלימודו ויזכור שתכלית לימודו להתחבר לה', ויחוש בעצמו שכשעוסק בתורה - באותה שעה הוא מתחבר ומתקשר עם הבורא בדביקות ממש כפשוטו. כי התורה היא שמותיו של הקב"ה וה' אחד ושמו אחד, א"כ קוב"ה ואורייתא - חד הוא, וכמו כן עוד תנאי הכרחי לרוצה לזכות לקרבת ה' באמצעות התורה לנזר עצמו מתענוגים ותפנוקים ויקדש עצמו במותר לו לסלק חומריות החוצצת בין האדם לקונו, ואז יחוש היאך התורה מקרבת אותו לבוראו ובפרט כשיתמיד בה כראוי, והעיקר הוא הרצף של שעות לימוד.

כיצד לנהג בהליכה לשמחות כשהוא על חשבון הקביעות בלמוד התורה?

במקרים שאין כל פגיעה בבעל השמחה באם תבוא מאוחר יותר לשמחתו הרי שבודאי אין בעיה המחייבת לבטל שיעור קבוע. מי אמר שאתה צריך להגיע מהראשונים לשמחה, וגם אם בכך שתאחר תפסיד "מנה", הרי שהרווחת "מנה" של תורה, שזו מנת הנשמה על חשבון מנת הגוף, וזה פשוט.

וגם אם יש חשש פגיעה בבעל השמחה באם תבוא מאוחר, הרי שברוב המקרים אם תסביר את עצמך יפה שסיבת איחורך היא שיעור תורה קבוע, בודאי תהא תשובתך מספקת, וגם תרוויח מכך רווח גדול, שתרגיל בכך את כל בני משפחתך, הן בני ביתך, והן קרובי משפחתך, שהנך מְאַחֵר לשמחות מסיבת שיעור תורה, וגם אם קצת יקפידו עליך בתחילה, הרי שכשיראו שענין זה עקבי אצלך ואינו ניתן לויתור ופשרות, לא רק שלא יקפידו יותר אלא גם יעריכו את זה, וכמובן הכל לפי הענין מתי ואיך.

היצר הרע מדמה לאדם נחיצות לבטל תורה כאילו הוא "יעבור ואל יהרג", חייבים לעבור על דברי תורה עכשיו! יש כאן משום שלום בית! חשש מריבה! הקפדה! ועוד תרוצים כאלו למיניהם, ובכן תתבונן ותבחן בכמה מקרים של חששות כאלו, כאשר תתגבר ולא

תציית לו - אם אכן היה נורא כדבריו, האם באמת היתה כאן בעיית שלום בית, הקפדה, מחלוקת, ותמצא כי ברוב ככל המקרים לא היה זה אלא חשש שווא. לעולם אין אדם נפסד מקביעות שיעור תורה, ושום נזק לא נגרם מעסק התורה, להיפך, אם כבר מצויים המחלוקות והמריבות זהו רק מביטול הזמן והשעמום שאז מרבים דברים, וברוב דברים לא יחדל פשע.

וכמו כן יש להסביר לאשתו ולבני ביתו, שאין שום אסון אם אתה תבוא לשמחה מאוחר יותר, ובכך לא די שתרגיל את בני משפחתך לכך שאינך מוכן לוותר על שיעור תורה בשום אופן, אלא יש בכך גם חינוך נפלא ועצום עד כמה חשיבות התורה עולה על הכל.

כיצד להתחזק בלמוד תורה לאחר מכשול בחטא - ובפרט חמור - שאז נדמה לאדם שאין חפץ ה' בו ובתורתו?

בשכנוע שיקרי מלפת היצר רבים מבני האדם לאמר: מה לך ללמוד תורה ואתה חוטא, הרי בידך עוון כזה וכזה, ומקרא מלא מביא הוא לסייע לדבריו: "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך", הרי שאין חפץ לה' בתורתו ובתפילתו של הרשע, וכמו כן מביא להם סיוע מהספרים שכשאדם חוטא ועוסק בתורה, כל תורתו הולכת לסיטרא אחרא, ומסייע להם עוד מחז"ל: "סור מרע ועשה טוב", קודם סור מרע ואחר כך ועשה טוב.

וכל אלו טענות שיקריות המוליכות את המשתכנע מהם לאבדון מב' עולמות.

ונבאר:

אדם שנפל בחטא ויצר הרע מתגבר עליו, אוי ואבוי אם יטוש את התורה באותו זמן של ירידה, הרי שבכך ימוטטהו יצרו לגמרי חס וחלילה. ואדרבא להיפך, דוקא בזמן שיצרך תוקפך חייב אתה ביותר להשיב מלחמה שערה ולתוקפו כפי יכלתך. שהרי אתה במצב שרוצה לשוב מחטאיך, אלא שקשה לך להתגבר על יצרך, ואם כן מה יוכל לעזור לך יותר מאשר התורה שמגינה ומצילה מהיצר, וכאמרם ז"ל: "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין".

ומה שכתוב בתהילים: "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי וכו'", זהו רשע שאינו מעונין לשוב מחטאו, ואין לו חרטה ובושה מחטאיו, וכמו שכתוב בהמשך הפסוק הבא: "ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך וכו'", וראה שם עוד בהמשך הפסוקים, שאיירי ברשע מרדן המתמיד ומתעקש ברשעו, זהו שתורתו לסיטרא אחרא, זהו שאין חפץ לה' בתורתו, אבל אתה שהנך כואב ודואב על כך שיצרך מכשילך, הרי עצם החרטה היא כבר לפחות בגדר "הרהור תשובה".

ולכן אדרבה, לפני כל עסק התורה שהנך לומד ואף שאתה שרוי בחטא, תהרהר בתשובה, ותבקש מה' שיצילך מיצר הרע, ולהתחנן לו על כי אין רצונך לחטוא, והתמד מאד בדברי תורה, ורק בכך תנצל, ובאם לא, הסרת את החסינות ממך, והנך חשוף לכל פיתוייו של היצר ללא מעצורים.

ואף יתר על כן, הנה ראינו שגם תורה של רשע כאלישע בן אבויה שהיה מתמרד ברשעו, הגנה עליו ולא ניתנה אפשרות להכניסו לגיהנום עבור תורתו כמסופר בגמרא (חגיגה ט"ו ע"ב), למדנו מכאן שתורתו של אחד כזה אמנם לא מקובלת לנחת רוח לבורא, אבל עם כל זה יש לה כח. אולם כאמור זה ברשע העומד ברשעו, אבל הכואב והדואב על מעידותיו ונפילותיו, ובפרט שפעמים יש לו גם נצחונות, אם כן הרי זה כדרך הלוחמים שפעמים זה מכה ופעמים זה מכה, בכעין זה אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו לתבוע אותם להיות תמיד מנצחים, התביעה היא להיות תמיד משתדלים. אזי בודאי שדוקא אז בזמן שהיצר תוקף לחטא - זה הזמן להתבונן בתורה ביתר שאת, ואז תהא מובטח שבמשך הימים יהא יצרך מסור בידך.

(וכבר הארכנו בזה לעיל בנושא "הקדושה").

כיצד יש לנהג כאשר חש האדם בעיפות באמצע למודו?

ראשית יש להכיר ולדעת שלהיצר הרע יש רשות לא רק להחטיא את האדם בחמודות ותאוות העולם או במידות רעות, וכמו שהעולם מכירו, אלא כמו כן יש לו רשות לשקר ולהערים על האדם, וכגון לדמות לו שהוא עייף וחסר שינה, ואת תככיו אלה אין העולם מכיר, לעולם נדמה שאם אני עייף מה יצר הרע יש כאן? אולם גם זה יתכן להיות אחד משקריו, והראיה שהנה יתכן וישב האדם ללמוד תורה, וכביכול מתמוטט הוא מעייפות עד שאינו מסוגל אף לראות את האותיות, קם הוא לשכב על מיטתו, ובדרכו נקלע לשיחה מעניינת עם חברו ובכך פגה ממנו כל העייפות והנו ערני לכל דבר.

לכך צריך שידע האדם לכמה שעות שינה הוא זקוק לבריאותו, ויבין שמעבר לכך אף שחש הוא בעייפות נוראה, יתכן בהחלט שזהו שקר שמשקר בו יצרו, וכבר בכך שיכיר בכך יקל עליו להתגבר.

ולכך העצה באם הנך חש בעייפות גדולה בשעת הלימוד, אל תיגש כחולה למיטתך ותתכרבל בכלי מיטתך לטבוע שם בשינה, אלא הנח ראשך על הסטנדר בו אתה לומד, ולרוב לאחר מנוחה של כ- 10 דקות או רבע שעה תחוש בריה חדשה והוא בדוק ומנוסה. ומעוד סיבה יש להימנע מאד כשחשים בעייפות באמצע הלימוד לילך ולשקוע בשינה, כי אז ישבש לעצמו את כל סדר יומו, שהרי יתכן כשיישן עתה ביום - ישקע בכמה שעות

שינה, ואז בלילה לא יוכל להרדם עד מאוחר מאד, ואז למחרת או יקום מאוחר או יחוש בעיפות, ובכך ישתבש אצלו כל סדר יומו. לכך יש לאדם לידע את השעות הנצרכות לו לשינה, ומעבר לכך יישן שנת עראי כנ"ל ותו לא.

האם נכון הוא לנהג להיות ער בליל ששי כל הלילה בלמוד התורה?

הנה לך בזה דעת הרה"ק "שומר אמונים" המובאת במכתב מחתנו הרב "תולדות אהרן" זצ"ל.

קבלתי מכתבך בשמחה, וטוב עשית שלא היית נעור כל הלילה, כי בפעם הראשון שבאתי לכ"ק חותני האדמו"ר זי"ע אמר לי היות ששמעתי שאתה נעור בליל שישי אומנם לא טוב הדבר, כי להיות נעור בליל ש"ק הוא יותר גדול וחשוב, ומי שהוא נעור בליל שישי כבר אין לו מוח בליל ש"ק, וכן גורם זאת חולשת המוח ומרגישים זאת בשנים המאוחרות, חוץ מפעם לפעם באופן יוצא מן הכלל, וכן מה שנעורים בליל שבועות והושענא רבה וכיוצא, אמנם לעשות קביעות בכל שבוע אין הגופים בדור הזה מסוגלים לזה, רק בזה האופן תוכל לעשות, שתשכב בשעה שמונה בערב ותקום בשעה אחד לאחר חצות ותוכל ללמוד במוח צלול חמש או שש שעות רצופות, ובזה יותר תרויח מאשר תהיה נעור קודם השינה.

כיצד יש לפתר את בעית היקיצה בבקר שהיא מהבעיות הקשות ההורסות את כל יומו של הבן תורה ושל כל אדם?

לכך נצרך כמה ידיעות נחוצות וכמה עצות.

א. לישון את השעות הדרושות לבריאות הגוף שהמה בדרך כלל בין 7-8 שעות מינימום.

ב. להבין שיתכן בהחלט שאדם חש בעייפות, אף כשישן את השעות הנדרשות, ושאין להתיחס לעייפות זו, אלא להתגבר ולקום, ועייפות זו תפוג ממנו.

ג. לישון מוקדם ולא להתעצל מלישון, ואז לא יתעצל מלקום.

ד. "עשה לך חבר", יבקש לו חבר טוב שיעוררו משנתו ויעמוד עליו עד שיקום.

ה. יקנוס עצמו ואפילו בסכום קטן באם יאחר קימתו.

ו. ללמוד ממעלות התפילה ויתבונן כמה נצרך הוא לתפילה, וכי רק בה תלויה כל הצלחתו ומבלעדיה אין לו כלום, כדי שתהא יקרה בעיניו התפילה לקום בשבילה בזמן.

ז. עצה נפלאה, להחליט קודם שנתו שהוא קם בבוקר בזמן, כי באם יזרק על מיטתו מבלי חשבון אימתי יקום, אלא יישן באופן שיקום מתי שיקום, על פי רוב שלא יקום בזמן, והוא כלל גדול.

ח. לזכור שהמאחר לתפילה הוא זלזול בתפילה, וזלזול בתפילה מונע את כל ההצלחות.

בספר "שומר אמונים" מובא: המאחר לקום לתפילתו - תיקונו לעתיד כמו כן יתאחר, ודי למבין.

מהיכן נובע שרש פורה ראש לעשות העברה?

השורש לעבירה הוא הביטול תורה, שהרי הקב"ה אמר: בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, ועיין במסילת ישרים שער הזהירות פ"ה, שכתב שם שהקב"ה שברא ליצר החליט על תרופה אחת ויחידה כנגדו, והיא התורה בלבד, הרי שאין בכוחנו להתגבר על היצר כי חזק הוא ממנו, ולהאבק עמו בשום אופן לא יוכל האדם, ואפילו תנאים כרבי מאיר ורבי עקיבא לא היו יכולים להילחם ביצרם מבלעדי התורה, וכמו שכן הורום מן השמים על ידי מעשה (עיין קידושין פ' ע"א), על אחת כמה וכמה שאר בני האדם שאין בכוחם לכבוש יצרם מבלעדי התורה, והחושב אחרת דהיינו להינצל מהיצר מבלעדי התורה - כבר חרץ דינו הרמח"ל במסילת ישרים שער הזהירות פ"ה: "שאינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו ותאבד נשמתו". אם כן כל הכח נגד היצר הוא התורה, הרי שהבא לשוב חייב ללמוד תורה, ואז מטפל הוא בשורש הבעיה שהביאתו לחטא, שהרי רק בכח התורה אפשר להינצל מהחטא, ואם כן סיבת החטא הוא הביטול תורה, ובהכרח כשבא השב לטפל בשורש סיבת החטא ולתקנו כדי שלא ישוב לחטוא בהכרח הוא שישוב ללמוד תורה - האמצעי היחיד להתיש את כח היצר, ואז כשיצרף לתורה את לימוד המוסר יועיל לו ליראת שמים, אולם מבלי תורה בהתמדה אף המוסר והחסידות לא יועילוהו מאומה.

היאך נתן להבין בשכלנו כיצד הוא שהלומד תורה - הויות דאביי ורבא, בכך נצל הוא מתאוות ומדות רעות?

ב' טעמים לדבר, האחד, התורה היא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, האדם לומד תורה בעניינים ארציים כדיני ממונות הלכות מלוה, הלכות פקדון, הלכות נזיקין, הלכות מקח וממכר, שהם עניינים השייכים לעולמנו בין אדם לחברו, אולם ראשן של דברי תורה הללו מגיע השמימה.

הטעם בפשטות הוא, מכין שדיני התורה המה רצונו של הבורא, וכשאדם לומד תורה - לומד הוא מה רצון ה' במקרה כזה או כזה, כך שהאדם בעצם נדבק ברצון ה', וה' אחד ושמו אחד, לגבי הקב"ה הוא ורצונו זהו אחד, שהרי אין לו פרוד כלל, אם כן אדם הדבק בתורה דבק בהקב"ה בעצמו, וכמבואר בנפש החיים שער ד', שהאדם העוסק בתורה עוסק בקוב"ה עצמו.

וראיתי בספר ''ישמרו דעת'' להגר"ד פוברסקי כיוצא בזה, דהיות וקוב"ה ואורייתא אחד, אם כן אדם שלומד תורה הקב"ה נלחם לו עם יצרו, אחר שהאדם דבוק בתורה ובכך דבוק הוא בקוב"ה.

לכך כוחה של תורה הוא חזק מאד וכמו שאמרו חז"ל: ''אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נמוח ואם ברזל הוא מתפוצץ'', והיינו כאמור כשלומד האדם בכוונה נכונה, שלימודו זה הוא על מנת שיהא נדבק בקוב"ה, ועל מנת שיוסיף קדושה באמצעות התורה להיות דבוק בה' ממש, ויחוש מפעם לפעם בעת לומדו בתורה שהנה עתה דבוק הוא בבורא ומתקרב הוא לה' בקירבה גדולה ועצומה, בכך מתיש הוא את כח יצריו לבל יוכלו לשלוט בו.

והטעם השני הוא לפי שבתורה טמון עונג עצום ורב המתגלה לעמלים בה, ולכך כשהאדם טועם מעונגה של תורה מתגמדים לפניו יתר התענוגים, וגם כשאין האדם במדריגה גבוהה בזה, גם יועיל לו, והעובדא, הנה אלה הרגילים בלימוד, ואפילו בקביעות עיתים, כשיאנסו ולא יוכלו לשמור חוקם בלימודם ירגישו חוסר גדול מאד, וכאילו לא אכלו היום את לחמם, הרי שכל מי שרגיל בלימוד תורה, נכרך אחריה עד שאינו יכול מבלעדה, אחד המרבה ואחד הממעיט, והוא מפני העונג הטמון בה, וכבר ראינו לא מעטים שמשיעור תורה פעם אחת בשבוע, שינו את כל מהלך חייהם.

מהו גדר של ''בן תורה'' לעמת ''בעל הבית'' שכמו כן קובע עתותיו לתורה. האם הגדר הוא רבוי השעות?

עיקר ההגדרה של ''בן תורה'' היא ההתענינות בתורה בלבד, ואילו כל יתר עסקיו ועניניו כחובות נחשבים, שמתעסק הוא בהם בדיעבד גדול.

כן מגדיר הרב ''מכתב מאליהו'' ח''ד (עמ' 59-58) והנה לך דבריו:

בחינת ''בן תורה'' היינו זה שתורתו אומנותו; פירוש, שהתעניינותו בתורה היא כהתענינות הסוחר בסחורתו. המתענין בדבר אחר באמצע עסקו איננו ''סוחר''; כן גם בבן תורה.

והתענינות בן תורה היא לא רק בלימוד לשם מצוה אלא לשם תורה היינו שיעלה במעלות התורה ויתדבק בה בכל נפשו, וכמש"כ הרא"ש (נדרים סב.) ''ודבר בהן לשמן, כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול''. וזהו עיקר ההפרש בין ''בן-תורה'' ו''בעל-בית''. וזהו אמרם ז"ל ''והחכמה מאין תמצא - אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו'' (ברכות סג:), היינו שעניני ''עצמו'' הם אצלו כאין, וזהו גם גדר ''אין ד''ת מתקיימין אלא במי שממית

עצמו עליה'' (סוטה כא:), היינו שכל עניני ''עצמו'' נחשבים בעיניו כ''מתים'' בשעה שעוסק בתורה.

עוד אמרו ז''ל:

''אם בחוקותי תלכו... חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך; אמר דוד, רבונו של עולם, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות''. (מדרש רבה ריש בחוקותי).

זוהי דרגת ''בן תורה'' אמיתי - אהבתו היא לתורה, וצרכי העולם הם לו כחובות, וחובות הרי הרבה פעמים מתעלמים מהאדם, במתכוון ושלא במתכוון, זהו בן תורה שהכל טפל אצלו ביחס לתורה, ונפקא מינה שגם זה הנחשב אצל העולם בגדר ''בעה''ב'', באם ינהג כנ''ל הרי חשוב הוא כ''בן תורה'', ואילו להיפך זה הנחשב בעולם ל''בן תורה'' באם לא ינהג כנ''ל נחשב הוא ל''בעה''ב.

''**בראתי יצה''ר בראתי לו תורה תבלין**'', **אולם זה גופא, מה לעשות שהיצה''ר אינו מניח ללמד תורה ומטמטם את הלב מלהבין את ערכה ותועלתה**?

ולחיבת הקודש נצטט לשונו הנפלא בזה:

... דרך ההשגה השלילית מקורה אחר לגמרי. זהו 'אור בטול היש' של העולם הזה ונקרא גם כן 'אור היסורים', המגלה לאדם שאין לו שום אושר בעניני עולם הזה. אור זה יורד ונוקב עד עומק לבו של האדם, ואין הטמטום יכול לעכב בעדו. מחשבות 'בטול היש' הן רבות, ומהן: ''מרבה נכסים מרבה דאגה''; ''אוהב כסף לא ישבע כסף, (תמיד חולה הוא בחולי הרעבון הנורא); ''כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו''; המחשבה: 'אם כל הבריות כחגבים וכזבובים בעיני, אם כן מה יוסיף לי אם הזבוב הזה יכבדני'; ''רקב עצמות קנאה'' (אני רוצה בשל חברי, אולם מה שאני משיג הוא רקב עצמות); ''כל השואף לשאינו שלו גם את שלו נוטלין ממנו''; ''אין אדם מת וחצי תאותו בידו''; ועוד הרבה מחשבות וחשבונות שונים שמסקנתם היא שאין שום נחת בעניני העולם הזה, ורק השטן מטעה בערמתו באושר מדומה. אלה הן ההשגות השליליות החודרות דרך טמטום הלב. ומשום מה לא יוכל מעבה הטמטום לחסום בפני השגות אלה? משום שהן באות מתוך בקשת עולם הזה עצמה, אלא שהן בוחנות את אמיתותם של דברי היצר, הטוען שיש אושר לאדם בעולם הזה, ומבררות את השקר שבטענותיו, ואת הסתירות שבדבריו. ועל זה אין ליצר הרע מה להשיב. כך לוחמים בסטרא-אחרא מניה וביה, וממתיקים את המר במר.

זו היא עצה נפלאה בבחינת שלא לשמה. ישנם דורות בהם אין מוצאים את אופני השלא לשמה הפשוטים: בקשת כבוד וממון וכדומה; כמו בדורנו שהוא דור של עקבות משיחא, שבו אין נותנים כבוד וממון לחכמי התורה, כפי שאמרו רז"ל על העת ההיא: "אנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו, וחכמת סופרים תסרח, ויראי חטא ימאסו" (סוטה מ"ט:). אבל גם בדור כזה שייך דרך של שלא לשמה, והיא: לברר ולחפש את הדרך האמיתי אל אושר העולם הזה, עד שמגיעים למסקנה שאין מאושר בעולם הזה אלא רק זה המוסר עצמו ללמוד תורה; וכאמרם ז"ל: "כך היא דרכה של תורה, (אפילו אם) פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה.. וחיי צער תחיה, ובתורה אתה עמל, אשריך (כבר) בעולם הזה". בדרך זו מגיעים להתענג מנועם זיו התורה ולהתדבק בה, והמאור שבה יביא לידי הלשמה השלם.

שנינו במסכת סוטה (כ"א:):

"אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהן (שפירש מכל עסקים ונעשה עליה עני וחסר כל - רש"י) שנאמר: אני חכמה שכנתי ערמה. אמר ר' יוחנן: אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו, שנאמר "והחכמה מאין תמצא".

פירוש הדברים: אין לדברי תורה קיום באדם, ואינם יכולים להתבסס בלבו, כל זמן שלא יבא לידי הכרת בטול היש דעולם הזה, שלא יתפוס אצלו מקום ויהיה אצלו כאין ממש. מעתה נוכל לבאר את התשובה לקושית איוב: "ברא הקב"ה יצר הרע, ברא לו תורה תבלין". וביאר שם רש"י: "הן תבלין שהיא מבטלת את הרהורי עבירה, כדאמר בעלמא (קדושין ל:) אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, אם אבן הוא נימוח כו' הלכך לאו אנוסין נינהו, שיכולין להציל עצמן". כיצד אפשר להמיס ולהמחות את היצר הרע כשמתנגד גם ללמוד תורה? העצה העמוקה היא: שישתדל בבטול היש דעולם הזה; יאמין כי ברדפו אחר חיי אושר, ימצאם לבסוף רק בבית המדרש בלמוד התורה, וכזבי היצר נמוגים שם. אם אמרו "ברא לו תורה תבלין" - ודאי שאין עצה אחרת זולתה! נדייק בדבריהם: "אם פגע בך מנוול זה, משכהו לבית המדרש", כאן קראו אותו "מנוול" - שכן זה הכרחי על מנת לאפשר את משיכתו לבית המדרש והמחתו שם - שנקדים לדעת שיצר הרע "מנוול הוא", שמבטיח לנו את אושר העולם הזה, ולמעשה משביענו רק יגון ואנחה.

מצאתי כתוב ראיה חותכת, שאין היצר הרע יכול להתנגד להשגת בטול היש. ידוע, שאנשים פשוטים ששאפו לערכי עולם הזה בכל מהותם, כאשר עמדו בשעת גזירת שמד

לפני פיתויי חיי עולם הזה עם כל טוב באם יכפרו בעיקר, עמדו בנסיון זה, ומסרו את נפשם על קדוש השם. הטעם הוא, משום שחונכו מעודם, ונקבע אצלם ברור, שעבודה זרה הוא דבר איום ונורא. ואם בשעת השמד היו יכולים לחיות במחיר עבודה זרה חיי רווחה, הרי הכירו שחיים כאלה אינם חיים כלל עבורם, בזויים ומנוולים יהיו בעיני אחרים ובעיני עצמם. על ידי ידיעה שלילית זו הגיעו לבטול היש הגמור - לידי מסירות נפש ממש.

לעולם יעסק האדם בתורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה, והיאך רואים אנו בני אדם לא מעטים שעסקו בתורה שלא לשמה, ולשמה לא הגיעו?

על כך משיב ה"מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 119-118):

אבל יש שני מיני שלא לשמה; יש ולמוד התורה והמצוות שהאדם רוצה לקיימם באים מתוך רצון פנימי עמוק ומתוך כוונה כשרה, אלא שהיצר שם מכשולים בדרך, שמפריעים ומעכבים להוציא לפועל את השאיפה הטהורה. לכן משתמש האדם בשלא לשמה רק כדי לסלק את המפריעים. וביאר הג"ר שמחה זיסל זצ"ל מקלם, שלא כל שלא לשמה מוביל אל לשמה. באיזה שלא לשמה יעסוק האדם? בשלא לשמה כזה "שמתוכו בא לשמה". ואימתי זה? כשבתוך השלא לשמה ישנה נקודת לשמה, שממנה יוכל להתפתח הלשמה.

ויש שלא לשמה גרוע, והוא שמצוותיו של אדם מסובבות רק על ידי שאיפות עולם הזה, או שאר טובות והנאות שהוא מצפה עליהן, וממלאות הם את כל חלל לבו, ורק מבחוץ נראה כאילו עובד את ה'. אם רק השלא לשמה הוא המניע את מעשיו - לא יגיע ללשמה לעולם. הרי זה כמשחק בתיאטרון - "כאילו" היה באמת... "כאילו" במציאות.. ונשאר רק משחק פורים, ואל המציאות האמיתית לעולם לא יגיע.

באפן שהלמוד רק בדרך שלא לשמה - היש התר להפטר מלמוד התורה?

בהמשך דבריו כותב הרב "מכתב מאליהו" (שם):

אמנם בודאי, אין לנו רשות להפטר מקיום התורה והמצוות בכל אופן שיהיה; בודאי הסתת היצר הרע היא, שמיעץ לנו להניח אף מצוה קלה שבקלות משום שכוונתנו בה לא תהיה לשם מצוה. ובודאי, גם אם מקיימן שלא לשמה - הרי עשה מצוה. אבל ערכה? אם עשיית המצוה היא בגדר שלא לשמה הגרוע כדלעיל - אין ערכה כלפי מצוה לשמה אלא ערך של "כאילו".

"מתוך שלא לשמה בא לשמה". אולם צריך לדעת, שאם האדם לא ישתדל לכוון את מעשיו על מנת להתקרב אל ה"לשמה", מעצמו לא יבא. אפשר לאדם להרבות במצוות

ובמעשים טובים כל ימי חייו, ולא לזוז אף במשהו לכיוון הפנימיות, וה"שלא לשמה" שלו ישאר בלי שינוי.

וכן ביארנו לעיל (במאמר "דור של שלא לשמה") שרק אם יש נקודת לשמה בתוך השלא לשמה - אז יוכל האדם לבא לידי לשמה. נקודת הלשמה מתגלה בכמה אופנים, אך העיקר הוא שירצה האדם - גם עתה בהיותו בתוך עולם השלא לשמה - לבא לידי לשמה; עליו לדחוף את עצמו בכח להכנס בשערי הלשמה.

מה התועלות שבעליות והירידות ובפרוך העבודה בכל דבר שבקדשה לעצם אותו דבר שאדם מתפרך עליו, ובפרט בלמוד תורה שקשה לקנותם ככלי זהב?

כלל גדול יש לדעת אדם אוהב ומתקשר לדבר שהוא עמל עליו, ולהבדיל רואים אנו זאת אצל אנשי החול המגדלים בעלי חיים ומתקשרים אליהם בקשר אמיץ.

וראה במכתב מאליהו תחילת ח"ג שהאריך בזה מאד והביא לכך דוגמא נוספת מאדם שנוטע עץ ומשקיע בו עמל אזי מתקשר הוא אליו.

וכן הוא בק"ו לגבי תורה ומצוות, שהמה בלבד תואמות לנפש האדם - בוודאי שאם ישקיע בהם האדם עמל - יתקשר בהם ויאהבם.

א"כ לגבי עסק התורה והמצוות אין לחכות עד שיהא לאדם אהבה וחשק ואז ילמד תורה ויעסוק במצוות, זה לא יגיע לכלום, אלא הדרך היא להיפך שקודם יעמול אדם ויתיגע בעמל תורה בכמות ובאיכות במיעוט תענוג ושינה, בפלפולי תורה לעומקה כפי כוחו, ואז יכנס בו אהבת תורה ומצוות באמת.

ובזה יובן הצורך בעליות והירידות ועבודת הפרך בתורה ומצוות והוא לעצם ההצלחה בתורה שֶׁתִּקָּנֶה לו בקנין בנפשו ויאהבנה אהבת נפש, והוא בכך דוקא שישקיע בה את כל כוחו ועמלו.

בהמשך לתשובה הקודמת - האם גם העמל בתורה שלא לשמה סופו לבא לאהבת התורה?

על כך עונה ה"מכתב מאליהו" ח"ג (עמ' 16-17) דישנו הבדל בסיבת הלימוד שלא לשמה, דיש הלומד באמונה ובעמקות, ויורד בכל כוחו ובאמיתות להבנת התורה אלא שעדיין לא הגיע למדריגת לשמה, אולם עושה מלאכתו באמונה, זה במהרה יבוא להתאהב בתורה ויחשוק בה.

אולם הלומד תורה כי אין לו ברירה, ועמל בה רק לצאת ידי חובה ותו לא, זה כשתגמר ותסתיים יציאת חובתו מהסיבה שבלית ברירה למד בשבילה - לבסוף ישנאה, ובודאי שלא תיכנס אהבת תורה בלבו (וראה עוד בתשובה הבאה).

והמשל בזה, לבעלי מלאכה, כל בעל מלאכה עובד בשביל כסף אולם יש בעל מלאכה שאמיתי במלאכתו, ובינו לבין עצמו אינו מסוגל להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן ועושה מלאכתו נקיה ומושלמת, ויש לו סיפוק גדול לעצמו מלבד השכר מלאכה.
ויש שיעשה מלאכתו ברמאות רק על מנת ליטול שכר, וכמה שיוכל לטשטש ולהעלים ולשקר במלאכתו יעשה זאת, כי אין לו סיפוק וענין במלאכה רק בשכר.
כן הוא הלומד תורה שלא לשמה אולם לומדה באמת ולהבינה לאמיתה זהו שיבוא בנקל לאוהבה, ולעומתו הלומד בשקר, ומשקר עצמו בלימודו ואינו אמיתי בלימודו לבסוף ישנאה!

למוד תורה למבחנים ולתעודות רבנות האם הוא בגדר לא לשמה החיובי או שלילי שהזכרנו בתשובה הקודמת?

הדבר תלוי כאמור, אם הלומד לומד בלימודו באמונה ובאמת לרדת לאמיתה של תורה, וזה חשקו להיות אמיתי עם ידיעת התורה ולומד אף מעבר לנדרש ממנו, ויש לו מטרה לדעת, וכמו כן סיפוקו האמיתי הוא ידיעת התורה, וכמה שהמבחן חשוב לו - אינו לומד רק על מנת לצאת ידי חובת המבחן ותו לא, אלא על מנת לדעת הסוגיות על בורין, זה לא לשמה שבנקל יביאהו לחמוד את התורה ולאהבה.
אולם הלומד רק על מנת לצאת ידי חובת המבחן ותעודת הרבנות, ועושה מלאכתו בלית ברירה ואינו אמיתי בלימודו, ומבקש רק לצאת ידי דרישת המבחן והתעודה וכיוצא, ואין לו ענין לצאת עם סיפוק לעצמו מצד עצם הלימוד הבנתו וידיעתו, והעובדא שאינו לומד מעבר למחויבותו למבחן, זה עלול לאחר שיבוא על מטרתו שהיא התעודה לעזוב לימודיו לגמרי, ובפרט כאשר ימצא "מקצוע" בתורה לעשותה קרדום לחפור בה, אזי לא רק שלא יחמוד את התורה אלא אף ישנאה ויתעצל מלעסוק בה, כי למדה מתוך חוסר ברירה ושלא באהבה. ולצערינו רואים אנו זאת אצל לא מעטים ואכמ"ל וד"ל.

כידוע, וכבר בארנו למעלה שהחשק ואהבה לתורה בא ע"י העמל על התורה, האם הדבר אמור גם לגבי השלילי בעמל על עברה חלילה?

בהחלט כן, ומבואר טעם הדבר בספר "מכתב מאליהו" ח"ג (עמ' 15-16), דמכיון שהאדם מתחבר לטומאה ומשקיע בה עמל הרי שבכך הוא יותר שוקע בה ומתקשר אליה רח"ל, וזהו "שכר עבירה עבירה", וככל שיעמול יותר למען העבירה כן יגביר את הקשר עם טומאת העבירה שתהא בכך מלפפת אותו ומתדבקת בו.
ונפקא מינה, לעמל על קניני עוה"ז בצע כסף ויתר מילוי תאוותיו לפאר ולרומם את צרכיו החמריים שיהיו ברמה גבוה ובעונג, אזי ככל שיעמול על כך יתקשר לחומר ולארציות ויאהב את החומר באופן שיהא לו קשה מאד אח"כ להינתק ממנו, ובזה הנהו

"תחילתו בפשיעה וסופו באונס", ובהכי חייב לכו"ע, לפי שהאונס היה צפוי בהכרח שיבא מחמת הפשיעה שבתחילתו. ולכן מאד צריך להיזהר שלא להתקשר לחומר, והוא בכך שלא יעמול יותר מכפי צורכו על החומר, כי מה שיעמול על החומר כפי צורכו זהו מצוה, ומן השמים יסייעוהו שעמל זה לא יורידהו ארצה, אולם במה שיעמול מעבר לצורך הרי שבכך מתקשר הוא לחומר וסכנתו גדולה.

וכמו כן הדבר ברוחניות - בתורה ומצוות, ככל שיעמול עליהם ביותר אור קדושתם ידבק בו, ויחמדם בנשמתו להיות מקושר ואדוק בהם.

"התורה מתשת כחו של אדם", והנה רואים אנו להפך שדוקא אלו השקועים בתורה בריאים המה יותר, ועבדא שישנים פחות, ואוכלים פחות הרבה מאלה שאינם עוסקים בתורה, ועכ"ז די להם במעוט צרכי הגוף להיות עומדים על עמדם בבית ה' יום ולילה בתורה מה שלא יוכלו עשותו הבריאים ביותר?

הדבר פשוט, והוא ע"פ הידוע שאין האדם הממוצע מנצל מכוחות נפשו אלא כחמשה עד עשרה אחוז, הרי שכוחות הנפש שבאדם כבירים המה אלא שטמונים וחבויים הם בתוך הנפש ומתגלים כפי ההשקעה לניצולם, וכמו שאמרו על "האור שמח", שניצל את כוחות נפשו לתורה, כמו שאדם מנצל כוחו ונפשו להציל ממונו בשעת הדליקה.

ברור הוא שככל שישקיע האדם רצון חשק ועמל בדבר כן יֶחֱשְׁפוּ בפניו כוחות נפשו החבויים ויבואו לקראתו לשרתו להשתמש בהם.

כמו כן יש באדם כוחות פיזיים, אולם יכול אדם להיות בעל כח פיזי חזק ובריא, אולם אם נפשו חלשה ואין לו שום תכלית ומטרה במה והיאך להשתמש בכח פיזי זה, הרי שעם כל כוחו יחוש בעייפות, ויחפוץ בריבוי שינה ובילוי, ויבלה זמנו בכבדות ובעצלתים, אחר שנפשו מתה בקרבו, ולעומתו יתכן אדם חלש בגופו, אולם מלא במרץ ויזמה, נאמן הוא למשימתו להגיע למטרה מסוימת, זה יעוף כנשר ויהא קל כצבי והוא להיות שנפשו חיה בקרבו, ומנצל את כוחות נפשו באופן שכוחותיו הפיזיים אפסיים לעומת אלו הרוחניים.

א"כ לגבי תלמידי חכמים העוסקים בתורה, בודאי שכח גופם תשוש וחלש, התורה מתשת הכח הפיזי ולכך אינם בעלי כח פיזי, אמנם הינם בעלי כח ואבירים בנפשם, כך שכלפי חוץ לא ניכרת חולשתם, אדרבא כלפי חוץ נראים הם כבריאים המסתפקים במיעוט שנה ואכילה, וכחם עומד להם לשאת ולתת במלחמתה של תורה, וזה מחמת כח הנפשי שבהם שהוא בעצם עיקר הכח שבאדם, ולעומת כח נפשי זה - החולשות הפיזיים נעלמים.

אדם שנגזר עליו גזרה טובה וכגון לעשות איזו מצוה, לחדש בתורה, לחבר חבור בחלק מחלקי התורה, ונתעצל ונתרשל מלהזדרז בו, האם יזכה בו כיון שכבר זכה בו, או מכיון שנתרשל בו - יפסידנו?

מדברי ה"מכתב מאליהו" ח"ג (עמ' 19-20) נראה שבהחלט יתכן ויפסיד האדם גם את הנגזר עליו כבר לטובה באם יתרשל עשותו, והנה לך לשונו:

"ולא עוד, אלא אפילו מה שמבטיח הקב"ה לאדם, לא הבטיח אלא על מנת שיחטפנו בזריזות, דבר זה מבואר בילקוט (מלכים א, סי' קס"ח):

והורדתם אותו אל גיחון וכו' ויען בניהו... אמן כן יאמר ה' וכו', והלא כבר נאמר הנה בן נולד לך וגו', אלא הרבה קטגורין יעמדו מכאן ועד גיחון, מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה" ע"כ.

הרי אף על פי שהובטחה מלכות שלמה היו צריכים להזדרז בהמלכתו, כדי שהמקטרגים לא יחמיצו ויקלקלו את הדבר.

והוא נורא למתבונן.

להאדם נדמה מה בכך אם נתרשלתי היום בלימודי, הלא למחר הנה והשלמתי את החסר, זה טעות נוראה! אם היום היית לומד כהרגלך, למחר היית זוכה לתורה חדשה - חידושי תורה חדשים. ואותן חידושי תורה חדשים שהיו אמורים להתחדש לך למחר נמנעו ממך מפני התרשלותך, ולך נדמה שלא הפסדת כלום. א"כ אדם שבידו לחדש חידושי תורה, והנה הוא בעת ובעונה שמן השמים מרעיפים עליו דעת לחדש, כידוע שישנם זמנים ותקופות של ס"ד, שנפתח הלב והמוח לחדש, צריך אז להזהר להיות זריז וזהיר שלא להתרשל, הן מלהעמיק כדי להוציא החידושים לגילוי, והן מלהעלותם על הכתב, כי אם יתרשל היום אף שיתחדשו לו למחר עוד חידושים, הרי אלו חידושים של אתמול, וחידושי היום יתגלו לו רק מחר אם יזכה, והפסיד חידושי יום אחד שלא יחזרו אליו יותר.

ועוד יש להוסיף כאן דברי הגר"ח פלאג'י בספרו "כף החיים" בשם הרב "קמח סולת" שהמבטל שיעור תורה בעוה"ז ביום מסוים - לעתיד ביום כזה תסולק נשמתו מבית המדרש העליון משמיעת תורה בישיבה של מעלה, וככה יתחשבנו אתו יום כנגד יום, יום שביטל כאן יגורש שם, וזהו צער לנשמה גדול מאד.

ועוד יש להזכיר דברי ה"חפץ חיים", שהיה אומר כל עסק או סידור שיש לאדם לסדר ועושהו על חשבון לימוד תורה - לא יצליח! ולכן אל יתפתה האדם לסדר ענייניו בזמן

לימודו, כי גם אם יֵרָאֶה לו שהרוויח זמן או ממון - היתל בו יצרו ושיקר בו, ואילו זה השקדן הקב"ה עוזרו ומסדר לו עניניו.

אדם העוסק בתורה, אולם עדין תאות היצר והרהורי עברה מפעמים בקרבו, הישתף דרך ארץ כדי לקים "טוב תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון"?

ידועים דברי הרמב"ם שאין מחשבת עבירה מצויה אלא בלב הפנוי מן החכמה.

דהיינו שרק החכמה היא המסירה מחשבת עבירה, וככל שיעמיק האדם בתורה ויהא מוטרד במחשבתו בה כן ירחק ממנו מחשבת עבירה.

אולם לא כל אדם בר הכי להיות שקוע בלימוד התורה עד כדי שתהא היא חייו ממש וכאומרנו: "כי הם חיינו ואורך ימינו", ולכך ישנה עוד עצה "טוב תורה עם דרך ארץ".

אלא שבכאן תיתכן סכנה עצומה ובפרט בימינו שאין מקום "נקי", לצערינו אין לך היום כמעט מקום עבודה הנקי מפריצות, וגם במקומות החרדים ישנה תערובת פקידים ופקידות והכללים על פי ההלכה רחוקים מלהישמר כהלכתן, שמיעת רדיו, שחוק וקלות ראש, לשה"ר, דיני יחוד וכיוצא.

כך שבודאי על כגון דא לא אמרו "טוב תורה עם דרך ארץ", ורק אם המצא ימצא מקום עבודה נקי ולא רק שלא יהא שום מכשול אלא עוד יוכל שם האדם להיות מחובר לתורה וכגון מפעם לפעם לעיין באיזה ספר בעבודתו, או לשמוע קלטות של תורה וכיוצא, אה"נ יועיל לו מאד להסיר ממנו התאוה, כי השעמום הוא הגרוע מכל.

וכל דברינו אמורים לאיש נשוי, אולם לרווק - גם לזה שקשה לו הלימוד ביותר, בוודאי שיש לו להתאמץ לפחות עד נישואיו וקצת לאחר מכן להיות בבית ה' בלבד, במצב זה של רווקות וקצת לאחר הנישואין עלול האדם ליפול מאד מכל יציאה לרחוב ועליו לסגור עצמו בבית ה' שלא ינזק מהרחוב הנורא.

וכל דברינו המה בדרך כלל, אא"כ יש סיבות שונות המכריחות לנהוג ביוצא מן הכלל. ולכך יש להתייעץ עם חכם מובהק הבקי בכוחות הנפש של השואל ויוכל להכירו מתוך שיחתו כדי ליעצו בדרך האמת.

היאך זוכים ללמד תורה בחשק ובהתמדה?

הרב מכתב מאליהו (ח"א עמ') הוכיח שלא האהבה לדבר היא הגורמת להשקיע בדבר, אלא ההשקעה היא המביאה את החשק, דהיינו שהאהבה היא תולדת ההשקעה, ולא שההשקעה תולדת האהבה.

כך שכדי לזכות לאהבת והתורה ולחשוק בה, נצרך להשקיע בה עמל ויגיעה, ולבסוף יאהב את התורה למאד, ולא כמו שחושבים ההמון שמה שאין לאדם חשק ללמוד הוא מפני שאין לו אהבת התורה, שהרי וכי מי נולד עם אהבת תורה מאליו, הלא זהו דבר

שצריך לקנותו בעמל? אלא כאמור, להפך הוא הנכון, שילמד האדם תורה מתחילה אף בלא חשק, ובזה שמשקיע כל כוחו על התורה ללמדה בעמל העיון ובעמל ההתמדה, אזי יזכה שתיכנס אהבתה בקרבו.

וראיתי פעם בשם החזו"א, שקל יותר ללמוד 15-16 שעות ביממה מאשר ללמוד 9-10 שעות למקוטעין כפי הסדרים הנהוגים היום בישיבות ובכוללים.

והסיבה כנ"ל, כשאדם משקיע כל כוחו עמלו ויגיעו בתורה נקנית לו אהבתה בטבע, ובאהבתה ישגה תמיד וימשך אליך כברזל הנמשך אחר אבן השואבת, אולם זה הלומד למקוטעין, כיון שלא נכנסה אהבתה בלבו כראוי, כל פעם ילחם עם יצרו מחדש להכריח עצמו ללמוד, ובכל סדר נצרך לו מלחמה מחדש לבא בזמן לסדר לימודו, להתמיד בקצבת השעות המצומצמות שיש לו, ועליו העבודה קשה מבחינה זו יותר מהמתמיד יום וליל על לימודו שלא יחוש בקושי אלא בעונג.

והוא ענין כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, ולאו דוקא עניות ועשירות של ממון, אלא כל ענין הרחבת הדעת בכלל, דהלומד תורה מתוך עמל וקושי, ומשעבד עצמו כשור לעול וכחמור למשא, להתמיד בתורה, לבוא לסדרים בזמנם, וללמוד גם בין הסדרים, ובפרט בשבתות וימי ששי מנצל הוא את זמנו ללימוד, קובע חברותות לאלץ עצמו להשתעבד לתורה, אזי בכך בסופו של דבר קונה הוא את חביבות התורה, ומתענג עליה, ונהיה הוא הרודף אחריה, ומה שקודם חש שהתורה רודפתו ותובעתו ללומדה, חש הוא מעתה שהוא הרודף אחר תשוקתו שהיא התורה.

כי באמת בתורה טמון אור מתוק ונערב למאד מאד, והוא מה שאמרו חז"ל, אור הגנוז לצדיקים גנזו הקב"ה בתורה והטמינו שם, והעמל בתורה זוכה שמתגלה בנשמתו אור זה הנערב, ודבק הוא בתורה בטבעו.

וכאמור ככל שיעמול וישקיע בתורה כך יתאהב בה, כי האהבה היא תולדת ההשקעה, וככל שישקיע יותר כן תגדל ותרבה בקרבו האהבה לתורה ביותר.

והרי מי לא מבין ורואה בחוש את עמלי התורה שזכו לאור נערב זה היאך לימודם הוא מתוך חשק ואהבה, ואין כאן כפיה כלל שנצרכים לכפות עצמן, אדרבא, העונש הגדול ביותר עבורם הוא באם ח"ו מזדמן להם ביטול תורה ואפילו לשעה אחת, וכבר מצטערים המה צער גדול למאד. "ונפש עמל עמלה לו", לזכות לבסוף אף לחדש בתורה חידושים אמיתיים, ובכך זוכה הוא שאין מבדיל בין יום ללילה, ולילה כיום יאיר לו ללמוד ולחדש, לצלול במים אדירים של התורה ולשוט בה לאורכה ולרוחבה מבלי הרגשת עייפות רעב

וצמא, ואשרי לו ואשרי חלקו של זה שזכה לזה, שהרי הרויח ב' עולמות, עוה"ז מְאֻשָּׁר ושמח, ועוה"ב המתוקן לצדיקים עמלי תורה.

עד כמה יש להאדם להכריח עצמו להתמיד בעל כרחו?

כבכל דבר שבקדושה שאין לקפוץ בבת אחת שמא יפול, כן הוא בהתמדת הלימוד, והגדר הוא כל זמן שהטעם הטוב של הלימוד בקרבו, אף שהוא ביגיעה ומאמץ - אין לו לחשוש פן קפץ יותר מדאי, אולם זה החש בעמלו מיאוס, וקץ הוא ביגיעו, וכשנזכר שעליו שוב להתעמל בתורה חש הוא ברע, וגם כשיוצא מהלימוד לא חש בטעם טוב ובשביעות רצון כראוי - זה יש לו להרפות את עמלו פן יבולע לו, זה עליו לפוש מעט ולמתן את יגיעו כדי שלא יבוא מצב חלילה שימאס בתורה לגמרי. זהו בדרך כלל, אולם ראוי לכל לומד שיתיעץ עם רבו עד כמה ליגע עצמו, עד כמה יהא יגיעו בעיון וכמה בבקיאות וכיוצא.

מה יעשה האדם כדי להחשיק עצמו לעמל עד שעמלו זה יביאהו לאהבת התורה?

לעולם יעסוק האדם בתורה מתחילה שלא לשמה, ולכך ירבה בלימוד ספרי המוסר העוסקים במעלת התורה, כיצד זוכה האדם על ידה לטוב עוה"ז, הקב"ה מסדר לו כל ענייניו, הקב"ה שומרו ואוהבו וכיוצא, ומקובצים המה בספרים: "מעלות התורה" לאחי הגר"א, וכן בספר "נפש החיים" שער ד', שהביאו שם מאמרי חז"ל מופלאים ומלהיבים לעסק התורה, ועוד ספרים רבים נתחברו לנושא זה, וגדול כח המוסר.

היתכן שיעסק אדם בתורה באמת כפי כחו ועם כל זה פרנסתו תהא באפן שאינו מספיק לו לצרכיו המינימליים?

לא יתכן כדבר הזה בעולם, ולכך מה שמוצאים אנו עניות ודחקות אצל לומדי תורה הוא לכמה סיבות:

1. שאינם עמלים בה כראוי כפי כוחם ואף מתרשלים ועצלים בלימודה.
2. עוסקים בה לשם רבנות או להכרח אחר כמו משפחתי או חברתי וכיוצא, בלבד ולא במטרה להגיע ללשמה.
3. גלוי וידוע לפניו שזה הלומד בעניות יתרשל מלימודו לוּ ירווח לוֹ.
4. מזלו מזל עני, וגם אילו לא היה לומד תורה היה עני לסיבת מזלו.
5. עניותו לסיבת חטאיו, וגם אילו לא היה לומד תורה היה עונשו להתיסר בעניות.

ויתכנו עוד סיבות שלא מנינו, כך שלעולם לא תמצא שהסיבה לעניות היא מפני שעוסק הוא בתורה כראוי ובטל מעסקי עוה"ז, וחלילה מלחשוב כן, והחושב כן - חוטא, וצנצנת המן תוכיח - "המרבה לא העדיף והממעיט לא החסיר".

האיך נתן לקנות חשקות ואהבה לתורה?

בתחילה יש לנקוט דרך חיצונית, והיא קנאה בעמלי תורה, קנאה בגאוני עולם, והוא בכך שיקרא סיפורים המלהיבים מרבותינו ראשונים ואחרונים על אהבתם לתורה, וכן יקרא מדרשי חז"ל על גודל מעלת התורה, ומתוך כך יחמוד להיות כן גם הוא.

אולם חשקות פנימית, יזכה לה רק לאחר שיעמול הרבה בעצמו, וכידוע, לא מי שיש לו חשק לומד, אלא הלומד מקבל חשק, החשק לא יבוא קודם שיטעם האדם מטעמה של תורה.

לכך מזה ומזה אל תנח ידך. בדרך החיצונית לקנאת בסופרים ובחכמים, ולחמוד לזכות למעלתם, וכמו כן יעמול בתורה גם בלא חשק, ובקושי רב, גם כשחש טעם מר וחשוך, ויאמין שלבסוף יזכה לטעום טעמה של תורה ויחשוק בה.

היאך נתן להסביר את רפיון התורה גם אצל זה אשר ידיעתו במעלת התורה ובנחיצותה - ברורה, ולא עוד אלא אף חשקו בעמל תורה הוא לאין שעור ועד כדי בכיה?

בדרך כלל הסיבה לרפיון התורה גם אצל זה היודעה וחושק לזכות להיות עמל, ומקנא הוא מאד ביודעי ושקדני התורה, הוא העדר הבטחון בה'.

כי זה חייב שיהיה ברור לַבָּא לזכות לכתרה של תורה, לא יתכן שיזכה לתורה כאשר הוא מכת "הממשכנים" שכך קורא אותם ה"חובת הלבבות", והיינו אלו שמחליטים ללמוד תורה רק כאשר יסודרו להם כל ענייניהם, ופרנסתם תהא מובטחת להם ללא דאגה ולאורך זמן, ורק אז יתפנו ללמוד תורה, באופן זה, הזמן ימשך ותעבור שנה אחר שנה, ואדם זה ישאר רק עם הרצון והחשק והקנאה בעמלי תורה.

וכמו כן כאשר זה הלומד, מכל טרדה שהיא - כבר מסיח דעתו מהתורה, ומעדיף - ללא חשבון של הפסד כנגד שכר - לסגור הגמרא ולעזוב לימודו לזמן מה, מבלי לחשב זמנו, וכגון לדחות הסידורים לזמן אחר, וכיוצא.

מחויב שיהא לחפץ בכתרה של תורה להיות בוטח בה', ומשליך ענייניו על ה', ומתחיל מיד בעמלה של תורה ללא שום משכונות ובטחונות מהקב"ה כי אם ימתין על בטחונות ומשכונות מהבורא שיבטחו בפרנסה לזמן ארוך וכיוצא ורק אז יכנס לעולמה ולעולה של תורה - לא יעלה הדבר בידו.

וזה לצערנו אשר יקרה לרבים, ואף לכאלה שעמלו בתורה בצעירותם, אולם בבא עליהם עתות מצוקה מיד יבהלו ויפחדו - "מה נאכל... הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו". ומיד פורשים מהתורה מפחד הרעב והעוני להיות סופרים ומלמדים, ולו חכמו ישכילו שאם יתיגעו על התורה מעט זמן, ויהיו אכזרים על בני ביתם כעורב לפרנסם בדוחק מתחילה, הרי שלבסוף יזכו לקיימה מעושר. כי הדחקות של בני תורה אינה אלא לנסיון

עד כמה חשקה נפשם בתורה, ובאם יוכיחו עצמם לה' באמיתות אהבתם לתורה ויסכימו לפייס את בני ביתם בלחם ומים, הרי שלאחר זמן לא רב, יראו ישועות וסיעתא דשמיא אשר לא תשוער, כי ה' יהא בעזרם של אלו הרבה יותר מאחרים הדואגים לעצמם. ויפרנסם בכבוד ובמנוחה - וסוף הכבוד לבוא.

וראה עוד בתשובה הבאה.

היאך זוכים לסיעתא דשמיא בעניני החיים שיסדרו על הצד הטוב, מהר, בנקל ובנחת, ובעקר ללא צרך בבטול תורה?

ראיתי בספר "דרכה של תורה" סיפור בתלמיד של הגאון רבי נחום פרצוביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר שהיה בשלבי שידוכין, קרא לו ראש הישיבה, ואמר לו: מנהג ה"עולם", כאשר טרודים הם בענייני שידוכים "מחפשים זמן גם ללמוד", ואחר הארוסין שטרודין המה בענייני סידור הבית, כמו כן "מחפשים זמן גם ללמוד", וזו טעות, כי כך ימשכו להם כל החיים ב"חיפוש זמן גם ללמוד", כי אחר כך יהיה טרדת הבנים והפרנסה וכיוצא. אלא הנכון הוא ללמוד תורה כדרכו תמיד, אלא שיש לחפש זמן גם לשידוכין. יש לחפש זמן גם לסידור הבית. יש לחפש זמן גם לענייני טרדת החיים ופרנסה, ורק כך התורה תתקיים ביד האדם.

והנראה להוסיף בזה הוא, אם האדם בוטח בה' ומשליך ענייניו על הבורא ועוסק בתורה כדרכו, ולא על כל טרדה מיד מעדיף הוא לסגור תלמודו, אזי הקב"ה מסדר לו ענייניו על הצד הטוב במהרה ובנקל, ובאם האדם לוקח על עצמו לסדר ענייניו, ורק מוצא זמן לצאת ידי חובתו לתורה ותפילה, או שמיד כשנטרד במשהו קטן, מיד רץ לבו מדברי תורה לסדר קודם ענייניו, מבלי לחשב כלל שמא יסתדר ענין זה יותר מאוחר שלא על חשבון סדרו הקבוע, או על ידי מישהו אחר וכיוצא, אזי הקב"ה משליכו ביד עצמו, ואז נתון הוא למקרים ולטבעי החיים שמצד טבען קשים ומאכזבים המה כאשר אין הסיעתא דשמיא רצופה אליהן.

וזהו מדה כנגד מדה, אם האדם משליך עצמו ויהבו על ה', ומוכיח זאת בכך שלומד תורה כדרכו, אזי אומר הקב"ה: כיון שהשלכת עצמך עלי, הרי הבטחתי שמי שישליך עצמו אלי אני מושיעו, וכנאמר על כך פסוקים רבים למאד, ובאם האדם מחליט ליקח העמל לידיו שלו הרי שהקב"ה מסתלק ממנו, ומוסרו בידו של עצמו של אדם זה החפץ לסדר ענייניו "לבדו", וכלשון החו"ה בתחילת שער הבטחון: שהמסיר בטחונו מה' משליכו הבורא בידי מי שבטח בו.

כך שמדת הבטחון היא ורק היא הדרך היחידה לאדם שיסודרו ענייניו על הצד הטוב ביותר ובנחת, ואז כמו כן תורתו משתמרת, כי אינו נצרך לבטל תורה לענייניו אחר שהקב"ה מסדר לו ענייניו, ומלאכתו מתברכת כענין חסידים הראשונים שהיו שוהין בתפילתן ט' שעות ביום, ותורתן ומלאכתן היתה משתמרת ומתברכת כמובא בגמרא.

זיכוי הרבים

היאך להקל את נסיון מצות "זכוי הרבים" וכגון ללמד עם חבר נחלש בזמן שהדבר פוגע בהתקדמות שלי בתורה ובעבודה?

ראשית, אדרבא יש לדעת, טעות לחשוב שלימוד עם נחלש פוגע בהתקדמות, זיכוי הרבים יכול להועיל לאדם להתקדם בתורה ועבודה יותר מכל דבר אחר.

ובשביל שלא יקשה עליך הדבר ישנה עצה מופלאה לכך.

והוא להקציב מראש זמן לצורך לימוד ועסק עם הרבים, ולמשל להחליט שהנך מקדיש ב' או ג' שעות בשבוע עבור הזולת, ואם כן כשניגש אליך חבר ללמוד עמו, או שמזדמן לך לשוחח עם אדם לקרבו או לחזקו יהא זה על חשבון הב' או ג' שעות שהקצבת לך, כי אם לא תעשה כן כל פעם יהא עליך נטל מחדש להתמודד עם נסיון זה.

וכן דברתינו לאדם שבטבעו קמצן הוא בממונו, וכל פעם מתחדש עליו נסיון הצדקה, והוא להקציב ממון בכל חודש ליתן, ובכן בכל פעם שבא עני או גבאי לגבות צדקה הרי יש לו שקית מיוחדת המיועדת לכך, כך שבכך נסיונו הוקל עליו ביותר.

עד כמה יש להשקיע בזכוי הרבים בדורנו?

הדבר אינו כללי, אלא יש לחפץ להשקיע בזיכוי הרבים לראות את יכולתו וכישורו, וכן מנסיונו - ההצלחה שבידו בתפקיד זה, ועוד פרטים רבים, ומן הראוי להתייעץ עם רב מובהק הבקי ומעורה במצב הדור.

והנה התעוררתי בדברי חז"ל מגודל המסירות נפש שצריכה להיות כדי להשיב אדם בתשובה.

הנה מצינו בחז"ל שנענש יעקב אבינו ונאנסה בתו דינה בשכם בן חמור והוא בעבור שהחביאה בתיבה מפני עשו אחיו, ואולי היתה מחזירתו למוטב, והוא נורא, עשו הרשע, איש ציד, שופך דמים מגלה עריות היאך יתכן לתבוע את יעקב מדוע לא נתן לו את בתו. ובאמת כבר ראיתי שהרגיש בזה הגאון הרב שך זצ"ל באחד ממאמריו וכתב שאין לנו הבנה פשטית בזה הלכה למעשה.

אומנם לפחות יש לנו לראות עד כמה התיחסו חז"ל למסירות נפש שיש למסור נפש עבור אדם כדי שיחזור בתשובה, וכבר מצינו דוגמת זה ברבי יוחנן שנתן את אחותו לריש לקיש על מנת שיחזור בתשובה.

היאך הגישה הנכונה לבוא ולקרב רחוקים, האם לומר להם שבנקל להתגבר על היצר ועם רצון חזק אפשר לנצחו, או לומר להם שהיצר הוא באמת חזק מאד וערמומי גדול?

הגמרא בקידושין (פ' ע"א) מספרת על רבי מאיר ורבי עקיבא שהיו מתלוצצין מעוברי עבירה, ופירש רש"י שם שהיו אומרים שבנקל להתגבר על היצר אם רוצים, ומן השמים לא הסכימו עמהם ועיי"ש המעשה, והורום מן השמים לרבי מאיר ורבי עקיבא שהנכון הוא שיאמרו לבני האדם שהיצר הוא חזק ותקיף מאד וערמומי גדול, אלא שיש תרופה כנגדו והיא התורה, וכמו שאמרו חז"ל: "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין", וכמעשה שאירע עמהם בשטן שנתלבש בלבוש אשה וניצלו ממנו מכח: "הזהרו ברבי מאיר ותורתו", "הזהרו ברבי עקיבא ותורתו", ומתוך כך נוכחו לדעת שגם הם עצמם רבי עקיבא ורבי מאיר נצחונם הוא מכח התורה בלבד, ולולי התורה גם צדיקים כמותם היו נכשלים, כך שהנכון הוא להורות לבני אדם את אמיתות כוחו של היצר, שהנו באמת "חזק ותקיף מאד באדם" (כלשון המסילת ישרים פ"ה), אלא שיש לומר להם שיש עצה לנגיף זה הקרוי יצר, שהנה הבורא שבראו החליט על תרופתו והיא התורה, וזה עדיף ממה שיאמרו שבנקל להתגבר עליו, ואף שבדרך זה יוכלו להועיל לתת כח ואומץ לחוטאים להלחם ביצרם, אמנם בזה יצא שכרם בהפסדם, לבלתי יכונו ויתאמצו אנשים להילחם ביצרם אחר שיסברו שבנקל להתגבר על היצר גם מבלעדי תורה. (והארכנו בזה בספרנו "בים דרך" חלק במדבר - מאמר סז).

וראה במסילת ישרים שער הזהירות פ"ה המאריך בזה להוציא מטעות שישנה דרך כל שהיא מבלעדי התורה נגד היצר, ועיי"ש שכתב שהסובר כך להינצל מהיצר מבלעדי התורה אינו אלא טועה ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו. כך שהדרך הנכונה היא להורות לבני אדם אפילו הרחוקים שהיצר אכן תקיף וחזק מאוד באדם, אלא שיש תקנה והיא שיתקשרו לתורה כפי יכולתם כי רק זו הדרך להילחם ביצר.

בתור מרצה, מה נחוץ לדעת כדי ליעל את ההרצאות שיהיו עם תוצאות מברכות?

ראשית יש לדעת שמלאכה זו היום היא מלאכת הצלת נפשות, כך שהעיקר הוא שיהא לכך תחושת אחריות בכובד ראש גדול, ועם רצון חזק, וככל שיגש המרצה למלאכתו מלאכת קודש זו בכובד ראש וברצינות ולא כלאחר יד או עם פניות אלא לשם שמים,

לשם הצלת נפשות, אין ספק שזה הצעד הראשון החשוב ביותר ליעל את תוצאות ההרצאות להיותן מבורכות.

זיכני ה' וערכתי לזה ספר "מי לה"' המיועד למרצים ולדרשנים, ולכל העוסקים במלאכת קירוב הרחוקים וחיזוק הקרובים, ובו ידיעות נחוצות והדרכות מפורטות בהרחבה לתועלת והצלחת מלאכת הקירוב. ואכתוב כאן בקיצור נמרץ כמה נקודות חשובות הנחוצות לדעתם, והרוצה לעיין בהרחבת הדברים - הספר "מי לה"' מונח ועומד, ובקצרה נבאר לקמן בתשובות הבאות מעניינים הנחוצים למרצה לדעתם ולעשותם.

היאך לשכלל המרצה את כשוריו?

מצד אחד לא להיות מצומצם בכישורים הטבעיים שיש למרצה, אלא יש לו לשכללם ולייעלם, וכגון בכך שישמע אחרים העוסקים באומנות זו של הרצאה, ישמע קלטות, יעיין בספרים ללא עצלות כדי להעשיר את ידיעותיו ולשכלל את כישוריו, ובכך יעשיר מהנלמד את המתאים לכישוריו, אולם מאידך מה שאינו מתאים לכישוריו ירחיק עצמו מהם, היות ועל המרצה לא להיות "חקיין", עליו לדעת את כישוריו שלו, אלא שעליו לאמצם ולשכללם, וכגון אם הוא רגשי יְפַתֵּחַ את הרצאותיו ברגשות, ואם הוא שכלי - יְפַתֵּחַ בשכליות, וכיוצא.

היאך יש להגביר את המרץ במלאכה קדושה זו?

להבין שמשמעות תפקידו הוא לעמוד בין ה' ובין העם להגיד להם דבר ה', וכנאמר גבי משה רבינו (דברים ה, ה): "אנכי עומד בין ה' וביניכם להגיד לכם את דבר ה"' שהוא תפקיד מכובד ביותר הדורש אחריות ונאמנות, להיות אחראי ונאמן לה' להעביר לעם את דבר ה' על הצד הטוב והיעיל ביותר. ועוד להבין שהעוסק בזה הוא בתפקיד של פיקוח נפש ממש, להציל נפשות ישראל מרדת שחת, ועל כך יש לתת את אמצע היום ואת אמצע הלילה וללא שום מגבלה של כסף או כבוד.

והחשוב לדעת הוא, דאם לא יְרַצֶּה זה המרצה - לה' בתפקידו זה כראוי - יודח הוא מתפקידו וינתן תפקיד זה לרעו הטוב ממנו, כי "הרבה שליחים למקום".

היאך נתן למשך את הצבור ולהתחבר אליהם באפן שיתחברו אליו?

להתיחס לצבור במלוא ההקשבה והרצינות, במאור פנים, ועל אחת כמה וכמה שיש להיזהר מלפגוע בהם, ויחסו אליהם יהא כיחס רופא רחמן לחולה הזקוק לישועה, להפגין רצון לעזרתם, רצון להצלחתם, ולא להתעצל להתיחס לכל אחד באשר הוא, ועוד ראה בתשובה הבאה.

מהו התנאי העקרי להצלחה בהרצאה?

תנאי ראשון להצלחה הוא ה"לב". לעשות מעשה הזיכוי הרבים מתוך אהבת ישראל, דהיינו לרצות שלחברך יהא עולם הבא וזו תהא מטרתך. ולא תהא מטרתך שאתה בלבד תזכה לעולם הבא בזכות תוכחתך, כי כשתראה טובת עצמך בלבד, לא יצאו דבריך מלב אוהב כראוי, והתוצאות תהיינה מעטות.

יש לדעת! הצבור חש במרצה האם הרצאתו מפנימיות או מחיצוניות, האם הוא מאהבה אמיתית או מאינטרסים ופניות, ואפילו פניות של שכר גן עדן ועולם הבא, בדיוק כמו שחש החולה ברופא האם ניגש הוא למלאכה מתוך אהבה או מתוך אינטרס. כמובן שהתוצאות הינם בהתאם.

כיצד צריך המרצה לחוש ולנהג בתפקידו?

להיות בוש מצד אחד על זה שזכית להיות העומד בין ה' ובין העם להגיד להם דבר ה', ולהתבונן מי אני ומה אני שזכיתי להיותו "מהמצילים" והלא יכולתי להיות "מהניצולים".

ומאידך, בצירוף הבושה - להיות אמיץ וללא חת, לומר דבר ה' ברמה בעוז ובגבורה, כמובן שיהיו הדברים בעוז ובנחישות הדעת לפי דרגת הצבור המתקרב, אולם את מה שנדרש מצבור זה כפי דרגתם - יש להשמיע להם זאת בעוז ובאומץ, אלא שיש לצרף נעימות ו"הומור" לדברים, באופן שיהא בהרצאה נחרצות מצד אחד ונעימות מצד שני.

וה"חפץ חיים" היה מסכם למזכה הרבים את נוהגו בתפקידו וכך היה אומר:

על שלושה דברים עומדים הצלחות החיזוק לעם הקודש:

1. לצייר לעצמו שאין לו רק דבר זה, ואין לו רק יום זה, ואין איש רק הוא.
2. לעשות בזריזות היותר גדולה, כמו שמצינו אצל בעז וכו', ולא לדחות מעשהו למחר.
3. שיהיה מוכן לעשות מעשהו במסירות נפש, ומבלי אלו הדברים - היה אומר החפץ חיים - אין מקום להצלחה. ("מאיר עיני ישראל" - ח"ב, עמ' 497-498)

כיצד תהא בנויה מהות ההרצאה?

להרצות חכמה ומוסר - שכל ורגש.

יש לערב בהרצאה גם "שכל" - דברי חכמה ברמה, המושכים ומרתקים את בעלי הדעה המופיעים בהרצאה, וכן דברי "רגש", שמועילים הם גם לבעלי הדעה, ובפרט לאנשי "העמק", וביותר לנשים המושפעים מדברי רגש יותר, כי בעצם גם "העמק" מתרשמים מה"שכל", וגם האקדמאים זקוקים לרגש, כך שהשכל והרגש נצרך לכולם.

אקטואליה בהרצאה, כיצד?
נצרך לייצב ולבסס את ההרצאה על חיי היום יום, אם זה בהמחשת פיתוי היצר בעניני המידות והתאוות הפוקדים אותנו בחיי היום יום, אם זה אמונה ובטחון למאורעות חיי היום יום וכיוצא.
האדם מתפעל ומתעורר כאשר מוכיחים לו פרטים שהוא לא שם לב אליהם כלל ובעצם הם במציאות שהוא חווה יום יום.
ועוד בכלל אקטואליה - לשלב את ההרצאה עם מאורעות התקופה שאירעו מקרוב, הן כדי להמחיש את נושא ההרצאה והן כדי להביא את נושא ההרצאה הלכה למעשה לתקופתנו.

לאמת את הדברים בלב השומעים - כיצד?
חשוב להיות בקי במאורעות הזמנים והתקופות בתאריכיהם המדויקים, כי אז הדברים מקבלים תוקף ונאמנות, מה שאין כן כשמספר על אירועי התקופות מבלי תאריכיהם המדויקים הדבר נראה כאגדה נושנת שאין לה סימוכין.
וגם כשאינו בקי במאורעות ובתאריכיהן במדויק נשמע שהנו חסר ידע בעצמו, ודבריו אצל עצמו מגומגמין, וכמובן שבכך מטיל הוא ספק באמיתות דבריו.

כיצד להתיחס לשאלות הסבוכות באמונה בתוך ההרצאה?
כשנתקל אתה בהרצאתך בשאלות וחקירות המסובכים באמונה, אם הנך בר הכי לענות עליהן, וכמו כן הצבור ברמה של הבנה בעומק התשובות יש לענות עליהן בהרחבה ובדקדוק. ואם אינך בר הכי לענות עליהן, או שהצבור ואפילו בחלקם אינו ברמה של הבנה עמוקה להבין את תשובותיך, עליך להורידם בנועם ובכבוד: מי שירצה לשמוע תשובות שאלות סבוכות אלו יגש אלי אחר ההרצאה... אפשר להרשם לסמינר פלוני (לתת פרטים מדויקים) ושם תקבלו תשובות מספיקות ומשביעות רצון...

מדוע יתכן והעסק בזכוי הרבים גורם למרצה רפיון עצמי?
יתכן ודוקא אצל מזכה הרבים ימצא רפיון בעבודת ה', והסיבות לכך הן:
1. הרגשת שאננות. מלא הוא בסיפוק עצמי מופרז ובשביל כך אינו תובע מעצמו כראוי.
2. זלזול בקטנות. מתוך דגש על "גדולות" - זיכוי הרבים - נמנע הוא מלעמוד על "קטנות" כשמירת העינים, הלשון, ביטול תורה וכיוצא.
3. מטרה מקדשת אמצעים. לא בוחל המרצה לעבור על איסורים קטנים לבל יעמדו ויעצרו בפניו את מטרתו - זיכוי הרבים.
העצה לכך, להיות מתמיד במוסר ובפיקוח למחדליו שלו, כי אם לא, לא די שמחדליו יתרבו ויחמירו אלא גם יפוג תוקף חום הרצאותיו, להיות והוא נרפה - יתן רפיון זה

עדיו בהרצאותיו, ולהיפך ככל שיחזק עצמו בתורה ומוסר כראוי כן עוצמת הרצאותיו תהיינה בעוצמה חזקה יותר, והסיעתא דשמיא כמו כן יהא עמו ביותר.

האם יש להמנע מזכוי הרבים אחר שהמרצה רואה שהוא בעצמו אינו משלם, או שאינו מסגל להרצות לשם שמים ממש? או מתוך מחשבה מי אני ומה אני שאהיה מוכיח לעם ישראל וכיוצא מטענות אלו?

על כך ענה החפץ חיים, אכן אם מרצה זה היה מוכיח על לימוד תורה לשמה והוא אינו כן, יש מקום לומר "טול קורה מבין עיניך", אולם אחר שהמדובר להציל אנשים מרדת שחת מחייבי כריתות ומיתות בית דין, עלינו לעשות זאת ללא שום חשבונות. (מאיר עיני ישראל ח"ד)

היאך לא להתרפות ממלאכת זכוי הרבים אחר שלפי הנראה זו מלאכת תחית המתים ממש?

נכון, זהו כפשוטו תחית המתים. אולם על המרצה לדעת, שהתשובה נעשית בעצם רק על ידי הקב"ה בעצמו, מרצה החושב שהוא המחיה מתים ומחזיר בתשובה אינו אלא טועה! אלא הענין הוא שמי שראוי לחזור בתשובה, ומי שיש לו הזכות לחזור בתשובה מתגלגל הוא לידי אותו מרצה שיפיח בו רוח חיים אחר שמכבר יש לאותו שב - זכות זו. והראיה לכך, ראשית הנה רואים אנו רבים החוזרים בתשובה ללא מחזירים שיחזירו אותם אלא מעצמם, ועוד רואים אנו כאלו שמדברים ומשכנעים אותם על התשובה ימים רבים ואינו מועיל ויש כאלה שבדחיפה מעטה מתקרבים. אלא כאמור הדבר תלוי בזכותו של השב אם יש לו הזכות, הרי שמלאכתנו נעשית מאליה ואם עדיין אין לו הזכות להתקרב לא נצליח עמו במלאכה זו.

אם כן כל תפקיד המרצה הוא לא להחיות מתים עד שיבוא לידי יאוש, אלא להברות את נפשם החולה של אלו שזכו מן השמים לתשובה, ועליו ליתן להם הכוונה והדרכה חיזוק ועידוד בדרכם שכבר מן השמים זכו לה.

ועיין לקמן תשובה טו מהי זכותו של השב לשוב.

אם כן לשם מה מלאכתנו בטרח הזכוי רבים לעצם שכנוע החזרה בתשובה אחר שבמילא מי שזכאי לשוב - ישוב?

הענין הוא כמו העני המבקש צדקה, אם נגזר עליו מן השמים שיחיה, הרי יחיה מכל מקום גם בלי שתתן לו צדקה, אולם זכותנו היא לתת לו צדקה, ומעלה הכתוב עלינו כאילו והחיינו אותו, ואם לא נתן לו כאילו הרגו.

כן הוא בתשובה, עלינו לקרב את הזכאים לקירוב, שאומנם נגזר עליהם להתקרב אולם אין מי שיקרבם ויכוונם, עלינו לכוונם ולקרבם, ולעורר בהם את התשובה על מנת

ליישמה אצלם אחר שזכאים הם בה, ומחויבים אנו בכך, כי כך מסובבת ההשגחה שהם ישובו על ידינו, ואם נשיבם נזכה אנו והם, ואם לאו נתחייב אנו והם.

במה נקבעת הזכות לרחוק אם יזכה לתשובה או לאו?

על כך ידועה תשובת הסטייפלר זצוק"ל שהוא לכמה סיבות, ומביניהם, א: זכות אבות, דהיינו שיש לאותו שב זכות מאב או סב או עד לפני כן - צדיק גדול, שאין לו מנוחה מצאצא זה שפרק עול ועומד הוא בתפילה שישוב צאצאו בנחת או בצער והעיקר שישוב.

ב. יתכן זכות תשובה לשב מתוך מעשה מצוה גדולה שעשה במסירות נפש אי פעם בחייו, וכדאיתא בחז"ל שממצוה נברא סניגור, וסניגור זה מסנגר ותובע זכות על זה האדם שישוב בתשובה.

האם מתר למרצה או לדרשן להמציא ספורים או לזיפם על מנת להרבות את סכוי הקרוב?

להמציא סיפורים, הדבר אסור, תורתנו אינה זקוקה ל"שקר", והשקר אין ממנו תועלת לעולם.

לזייף כדי לתת "הומור" בסיפור נראה שמותר, וכן ראינו מגדולי צדיקי הדרשנים שנהגו כן.

האם וכמה יש לבטל תורה לצרך זכוי הרבים?

שאלתי שאלה זו לגדול אחד המובהק בפסיקותיו, ואמר לי שאם זו הרצאה שיש סיכוי שתביא תוצאות מעשיות בודאי יש לבטל תורה ולהרצות, ואם אינו אלא פרפראות ודרושים המביאים ליראת שמים, אזי שיהא זה לא על חשבון שעות לימודו.

וראה בתשובת ה"אגרות משה" (ח"ד אבהע"ז עמ' נה) שכתב שכל ת"ח אף שמבטל מלימודו מחוייב לתת ממקצת זמנו ללמוד עם אחרים תורה ואף שעל ידי כך מתבטל מתורת עצמו, וכתב שם: ומסתבר לי שהוא שיעור מעשר שיתן מעשירית זמנו להתפנות ללמוד עם אחרים.

ובסוף ספרנו "מי לה"' הבאנו תשובותיהם של גדולי ישראל בזה, לדעת הסטייפלר זצוק"ל יש לכל אברך להקציב זמן בשבוע - בערך שעה - לזיכוי הרבים, וכן לדעת הרב שך זצוק"ל, הגרש"ז אוירבך זצוק"ל ויבדלו לחיים טובים הגאונים הרב אלישיב ורבי שמואל אוירבך שליט"א דעתם שגם תלמידי חכמים יתנו מזמנם לזיכוי הרבים באופן שישובו לאחר מכן לתלמודם.

יתכן הרצאה נפלאה ומשכנעת, והתוצאות ממנה יהיו דלות ואולי גם ללא תוצאות כלל, הכיצד?

הדבר יתכן לכמה סיבות.

א. לא מדברים על תכלית. כלומר, יתכן וההרצאה סובבת על האמונה והמסורת האמיתית, הוכחות על אמיתות התורה ועוד כיוצא בהם כמו קודים בתורה ועוד, ואפילו מיסטיקה - גלגולי נשמות עיבור, רוחות, חלומות, ועוד, אלא שהמרצה לא בא בדרישה והתחייבות מעשית מהציבור.

צריך לאחר ההרצאה להסב את הדברים על ''תכלית'' דהיינו לומר לצבור, נו רבותי, אחר ששמענו כל זאת מה המסקנות שיש לנו להסיק מכך למעשה, ואז להביאם לנקודות מעשיות, או לקבלות שיקבלו עליהם וכיוצא.

אם לא כן, זה דומה לגבאי שבא עבור ישיבתו, ומדבר בפאר והדר הישיבה, רבוי תלמידיה, רבניה, הצלחותיה, ומסיים דרשתו, האם יקבל מהצבור משהו, הלא צריך לבסוף לסיים עם תכלית, דהיינו לדבר במפורש על תרומה, לחלק הוראות קבע, לתת פרסים לתורמים הוראת קבע, לברך את התורמים וכיוצא, בדרשה לבד לא יעשה כלום.

ב. מדברים על הרבה דברים. דהיינו כשמדברים על הרבה דברים או בכללות, הפירות מעטים, עדיף ב''תכלית'' להתמקד על פרט או שנים בלבד, ואז ''תפסת מועט תפסת''.

על מה עדיף להתמקד בסיום ההרצאה ב"תכלית"?

על כך אמר החפץ חיים שנשאל הגאון מוילנא, וענה לחזק בני אדם בשיעור תורה, התורה זה הלב - היה אומר, וכשהלב פועם יש טעם לטפל בכל הגוף.

וראיתי אני הכותב זאת מנסיוני עם אנשים, אפילו מרוחקים, מה שיש להציג להם הוא להשתתף ואפילו בשיעור אחד לשבוע בלבד, וראיתי שמשיעור אחד שהשתתפו - אפילו רחוקים - נהפך להם כל ביתם ממש מקצה לקצה. וכמובן הכל לפי רמת הצבור, אם זה צבור שמשתתף מכבר בשיעור תורה, יש לדבר עמהם על ''תכלית'' כמו תפילה בציבור, התחזקות בשיעור תורה שיהא בקפידא יום יום, בדיקת תפילין ומזוזות, לשון הרע זהירות מעריות גזל ואונאה וכיוצא, וכאמור להתמקד על פרט או שנים באריכות, ולא על הרבה דברים יחד.

ולמרוחקים ביותר ששיעור תורה רחוק מלבותם, יש להציע להם להרשם לסמינר, ולהגיש להם טפסים לרישום במקום ובסמוך לסיום ההרצאה, לפני שיתקררו מהתלהבותם, או למשל להציע להם אירוח שבת וכיוצא.

ואגב הצעת אירוח שבת או שבת בסמינר זהו כח גדול מאד להתחיל, כי שבת יש בה כבר כח מצד עצמו לקרב גם את המרוחק ביותר.

היאך לשכנע מתקרב הטוען: מבין אני הכל השתכנעתי בצדקת הדברים ובמחיבותי כלפיהם, אולם איני מאמין שאצליח לישמם?

מה שיש לומר למתקרב כזה הוא כמו מה שיש לומר לכל יהודי ולו החזק ביותר, שבעצם יצרו של האדם חזק ממנו, ושום אדם מצד עצמו אינו יכול לגבור על יצרו אלא שהקב"ה מסייעו, והוא בהבטחה "הבא ליטהר מסייעין אותו".

וידוע כשהומצאה המצאת המעלית התפעל החפץ חיים ואמר זהו ממש הבטחת ה' לבא ליטהר, שנזדמן לו מעלית במהלך דרכו ותעלהו למעלה מכוחותיו למעלות נשגבות.

ויש להוכיח למתקרב זה, שיביט באלפי המתקרבים שהיו מהם גם במצבים קשים משלו, ועם כל זה היום הינם חובשי בית המדרש, אם כן יש להבין שאין מוטל על האדם רק ההשתדלות בלבד, ואידך - ה' יגמור בעדו.

על מה להתמקד בהצגת היהדות לפני המתקרבים, האם להתמקד על הצגת היהדות באפן החיובי, או בהצגת החלוניות באפן השלילי?

בודאי שעיקר ההתמקדות צריכה להיות בהצגת היהדות במובן החיובי, כי מה בצע בכך שתציג את החילוניות במובן השלילי, הלא לעולם לא יתנתק האדם מחילוניותו כשלא ימצא "תחליף" מהנה לעונגיו ותאוותיו, וכמה שתגנה אותם בעיניו, לא ישתכנע להתנתק מהם אחר שלא הוצע לו תחליף.

לכן - החשוב ביותר להציג את היהדות באופן החיובי, עד כדי שיבין מאליו זה המתקרב עד כמה מהווה היא תחליף מהנה ומענג פי כמה מעונגי החילוניות.

ועובדא היתה באשה שסבלה מבעל ה"מכור" לתכניות הטלויזיה, ושבכך איבד שעותיו, פרנסתו, יחסו לאשתו וילדיו היה נורא, וכמה שדברו עמו בטוב או ברע לא נגמל מכך. ולבסוף הוצע לו על ידי אחד מידידיו לבוא לשיעור תורה פעם בשבוע בלבד, ושם ראה וטעם את ה"תחליף", ומשיעור אחד נעשה שנים וכן הלאה, עד שנגמל כליל מכלי טמא זה, וקנה עולמו בתשובה תורה ומעשים טובים, ואלו מעשים שבכל יום.

מרצה המתאר בהרצאותיו את ענשי התורה ככריתות ומיתות בית דין וכיוצא, יש בזה תועלת או נזק?

יש שחשבו שההרצאות המודרניות הינן עדיפות על הרצאות תורניות, אולם החפץ חיים אין דעתו כן, וראה בספר "מאיר עיני ישראל" (ח"ג, 791-793) שדעת החפץ חיים שהדרשות המודרניות מזיקות יותר ממה שמועילות. קשה להכנס לכל החילוקים בזה, אמנם בודאי שאין להימנע מלומר לפני השומעים את עונשי התורה על עובריה.

אלא שיש להעביר להם מסר זה באופן המתקבל, דהיינו להסבירם כמו שיש חוקים לכל מדינה להיותה רבונית על יושביה, ולמען הסדר הטוב מחוקקים חוקים שהעובר

עליהם נשפט ונענש והדבר הוא חיובי - אחרת איש את רעהו חיים בלעו, כן הבורא חקק חוקים ובתוקף ריבונותו מעניש הוא על עוברי רצונו, ואדרבא דוקא אנשי המעלה והשררה נשפטים ונענשים על עבירות קלות, להיותם אישי ציבור ודוגמא, מה שאין כן אנשי ה"עמך" אינם נענשים על "קטנות", ובכן אנו עם ישראל להיותנו עם הנבחר מכל גוי, פרטי מחויבותנו רבים משל הגוים, ואם כן זה מורה על מעלתנו וחשיבותנו, להיותנו אנשי מעלה אזי יש רושם והשלכה מכל דיבור, מחשבה, ראיה שאינה הוגנת, כך ש"עול התורה" מורה על כבודנו, ויש לנו להתכבד בכך שהננו נשפטים על פרטים רבים וקטנים שלא כמו אומות העולם, ובאופן כזה וכיוצא יתקבלו עונשי התורה לא ככפיה אלא אדרבא כדבר המחויב וברור.

היאך זוכים להרצאה מצלחת ומשכנעת?

1. הקדמת תפילה.

מרצה המקדים תפילה מעומק לבו לה', מתוך מודעות על האחריות הגדולה המוטלת עליו, הרי שבכך יזכה לסיעתא דשמיא שתלווהו במהלך הרצאתו שיהיה דיבורו שוטף, עשירות מילים, גוון עשיר של משלים, "הומור" והמחשת הדברים.

2. דברים היוצאים מן הלב

כמה שיותר ימסור המרצה נפשו בדרשתו לאומרה מעומק לבו, ומתוך רצון כנה ואמיתי לקרב את העם לתורה, ומתוך כאב אמיתי על מחדלם מתורה ומצוות יביע את דבריו, אזי מובטח הוא בהבטחת דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב.

3. אהבת ישראל

לאהוב את הצבור, להתבונן שהנם אחיו, בניו של הקב"ה, שהקב"ה אוהבם למאד באשר הם, ויכניס אהבה עצומה ורצון לקרבם אל הטוב כאשר ירצה האב בטובת בנו.

שכר הרצאה עד כמה, ומתי?

בעיקרון ליטול שכר עבור ההרצאה הוא חיובי, מכמה סיבות:

1. כדי שמארגן ההרצאה יהיה רציני בארגון הכנס שיהיה על הצד הטוב ביותר, וכאשר המארגן משלם מכספו על ההרצאה ישתדל שתהא באופן הטוב, מה שאין כן כשהדבר בחינם, אין לו מה להפסיד גם אם יהא כנס לא מוצלח.

2. המרצה רציני יותר בהרצאותיו, כמובא בשו"ע שטוב לקחת חזן בשכר מאשר בחינם, לפי שזה שנוטל שכר הנו אחראי וזהיר בתפקידו יותר.

3. כשהמרצה נוטל שכר אינו מתעצל מלהטלטל למרחקים, מה שאין כן כשקובע המרצה שלא ליטול שכר עבור הרצאתו בנקל - מכל סיבה קלה ידחה הרצאות, ואפילו מפני עצלות, או עייפות מעטה כבר ימנע מלהלוך להגיד דבר ה'.
אלא שיש למרצה לבקש שכר סביר, כדי שלא להכביד על מארגני הכנס שעלולים בגלל מחיר גבוה לעצור בעד הכנס.
ועוד, יש פעמים שישנה הרצאה שאינה קשורה לשכר, וכגון אזכרה, הרצאה בישיבה לבעלי תשובה, מדרשה וכיוצא שבמילא יבואו אנשים לכנס, כך שגם אם לא יטול המרצה שכר לא יפגע הארגון, כאן יש למרצה שלא לעמוד על המקח, ולבוא ולעורר את הצבור לדבר ה'.
ועצה טובה למרצים, שכל מרצה "יעשר" הרצאותיו, דהיינו שיהיו עשירית מהרצאותיו חינם שאינו נוטל עליהם שכר, ויסדר שיהיו הרצאות אלו לאזכרות וכיוצא במקומות שאין המארגנים מוכנים לשלם, ויעשם חינם כדין מעשר.

האם להמנע מהרצאה מפני הכבוד והגאוה העלולים לתקף, ומה העצה לכך?
כשהמדובר בהצלת נפשות אין הצדקה לשום סיבה להימנע מלהציל, ועל אחת כמה וכמה שאין שום סיבה המצדיקה לעצור בעד קירוב עם ישראל לאביהם שבשמים.
היעלה בדעת אנוש שיראה אדם את בן המלך טובע בְּבִצָּה עד צווארו, ובידו להצילו ונמנע מכך, וכשנשאל לסיבת הימנעותו, ישיב:
מטבעי הוא להיות אדם ענו ונחבא, ובהיותי יודע שבהצלת בן המלך אזכה לפרסום וכבוד, לכך נמנעתי מלהצילו והשארתיהו למות בטביעתו...
היש שוטה ורשע גדול מזה?!והעצה לכך למסור מודעה וגילוי דעת בכל בקר, או קודם ההרצאה שהנו מבטל כל הרהור גאוה ופניה זרה שתעלה בדעתו, כמובא בסידורים הספרדים שסידרו שם בשם ה"בן איש חי".
ובאמת אין זו "שררה" אלא "עבדות", כי הנאמן במלאכתו זו, הנו עבד לאנשים המתקרבים, כרופא נאמן, הנאמן לחולים הבאים להתרפאות אצלו לספק להם כל הדרוש להם להצלתם, ושיהיה על חשבון אשתו וילדיו שלו, לצמצם מזמנו להיות עמהם, וכיוצא, וככל שימסור נפשו במלאכתו זו אותו מרצה אשריו אשרי חלקו, וכמו כן בהתאם יזכה להצלחות ותוצאות מבורכות כי מזכים על ידי זכאי, וזכותו עומדת לו לעד, ולזרעו אחריו.
וכמו שאמר הרב מבריסק: עצות להצלחת חינוך הילדים איני בקי בהם, אולם עצה אחת אני יודע להצלחת הבנים, והוא מי שעוסק בזיכוי הרבים.

במי וכמה להשקיע?

"אל תוכח לץ", כשפוגשים אנו באחד שהוא לץ, אטום לב, שאינו מגלה שום הגיון בסירובו לשמיעת התורה, אלא מתוך ליצנות ואטימות, אין לנו לבזבז כוחותינו בו. אולם במגלה רצון, אף שקשה הוא כארז, ובקרבו טענות וקושיות לרוב, אין להימנע מלהשקיע בו זמן וכח, אחר שהנו רציני, ואסור לנו להתיאש ממנו, ואף שהנראה שהעבודה עמו קשה ומפרכת מכל מקום אחר שאינו לץ ואטום, והנו שואל ומשיב מתוך שאיכפת לו, הרי שיש סיכוי גדול שכאשר יתבארו לו הדברים היטב, יהא חזק ביהדות, ועל אחד כזה יש להשקיע.

ואין לבוא לחלישות הדעת מההתקדמות האיטית של השב, כי כן הדרך, הבנה מצטרפת להבנה, כל הבנה יוצרת חרטה, וכמו כן חרטה מצטרפת לחרטה, ולבסוף ישוב.

מבחן המרצה לבחן עצמו עד כמה דבקותו במשימתו?

מבחן ה"לשם שמים".

בכמה מבחנים יוכל לבחון המרצה את מדת ה"לשם שמים" שבו, חלקם הזכרנו לעיל ונסכמם בתשובה זו ונוסיף עליהם.

א. כאשר שכר דרשה אינו מהווה אצלו מניעה למסירת ההרצאה - לפחות גם כאשר הסכום מינימלי, ובודאי כאשר היא ללא שכר כלל, זהו סימן שהרצאותיו לשם שמים.

ב התנדבות מספר מסוים של הרצאות בחודש ללא תשלום.

ג. השבה על טלפונים בנושאי תשובה ומתקרבים בכל או ברוב שעות היום.

ד. עיכוב לאחר ההרצאה לשאלות אישיות של מתקרבים.

ה. אפשרות ליצירת קשר עם מתקרבים, במסירת מס' טלפון וכדומה.

ו. שמחה בהצלחת השני, ואף שהנך חברו לארגון, ושמח הנך בהצלחתו ללא קנאה ותחרות כי העיקר ששם שמים מתקדש.

ז. אם אתה המרצה יוצא מחוזק בעצמך מאותה הרצאה והדברים השפיעו גם עליך - כמובן בדברים ששייכים לחיזוק גם אצלך - זהו סימן שדבריך היו לשם חיזוק וקירוב ולא למטרות ופניות זרות.

ח. רצון עז לגאולה, ולא לרצות את המצב העכשוי כשאני בתור מרצה ומזכה, (והוא כענין המרגלים שרצו בעכוב ישראל במדבר על מנת להשאר "ראשים") אלא לרצות את תשובתן וגאולתן של ישראל במהרה, ואף שבעקבות מצב זה יחדל "אביון" בתורה ובתשובה מקרב הארץ, ויופסק בכך זכות זיכוי הרבים, המעדיף מצב זה, זהו סימן שכל כוונתו שיתקדש שמים מבלי לעשות חשבון לעצמו כלל.

ט. במבחן נוסף יוכל המרצה להוכיח את אמיתותו במלאכתו, והוא כאשר מוזמן הוא להרצאה בנושא מסוים או לצבור מסוים עם הצעת תשלום, ולפעמים אף תשלום נכבד, ויודע הוא שבנושא זה ישנו מרצה אחר מומחה יותר ממנו, וכי התועלת שתצא מזולתו תהא יותר מאשר ממנו, וכגון שבנושא זה הוא אינו מתמחה כ"כ, או שיש אחר מומחה ממנו בנושא זה, או שלצבור מסוים שכזה אין לו כ"כ סגנון דבור אתם, ויודע הוא ומכיר מרצה אחר שיש לו שפה אחת עם גוון צבור שכזה.

ובכן זה שכוונתו לשם שמים, לא מתפתה משום סיבה, ואומר למציע ההרצאה, שמע! לנושא שכזה או לצבור שכזה יש לתת את הזכות לחברי הטוב ממני, אחר שברור לי שממנו תצא תועלת גדולה מאשר ממני.

י. עוד מבחן למרצה האמיתי לשם שמים, זהו המקבל את התוכחות ושומע הערות על הרצאתו, שוקל בצדק שבהערות ואינו דוחה אותם מיד, ובאם מצא בהם צדק אינו בוש להודות ולקבל אף מקטנים ממנו, ומשתדל לשפר עצמו ככל האפשר לו, וכל הערה היא לו להארה ומודה ומכיר טובה לזה שהאיר עיניו במלאכת קדש זו.

יא. יכול עוד המרצה לבחון עצמו בכוונת עניית הקדיש שלאחר אמירת הדרשה, הרי חז"ל אומרים העולם עומד על קדיש של "אגדה", וזהו משום זכותו של המרצה שעורר את הקהל בדרשתו, והנה יצר עתה מצב של סנגוריא גדולה, עד שיש בכח הקדיש שלאחר דרשתו להעמיד העולם.

ובכן יתבונן היאך עונה הוא בכוונה "אמן יהא שמיה רבא" שיתגדל כבוד שמים כתוצאה מדרשתו, והאם על כך עיקר שמחתו וסיפוקו או שמחשבתו בתכלי'ס אחר...

יב. השמחה והסיפוק שלאחר הדרשה מודד גדול הוא ליחוד מטרת ההרצאה, וכאן יתבונן האם יצא הוא שמח בשמחה עצומה מחמת השפעתה של ההרצאה או ששמחתו יותר ממתן שכרה בצידה, וכן יתבונן האם פגיעה כל שהיא ב"מתן שכרה" פוגם לו את שמחת עצם הזיכוי...

האם עדיף להכין מראש את ההרצאה, או להיות בבחינת "אשר ישים אלקים בפי אותו אשמר לדבר".

ברור הוא שיש למרצה להכין את ההרצאה על כל פרטיה, ציטוטי פסוקים מדויקים, אירועים היסטורים עם תאריכים מדויקים, מדרשי חז"ל עם מקורות מדויקים, וכן יתר פרטי ההרצאה.

אלא מה שכן שמענו מספר פעמים מהגה"צ רבי שלום שבדרון זצ"ל, שאם עולה למרצה באמצע דרשתו זכירה שלא חשב עליה מקודם, יש לו לאומרה, כי זהו מן ההשגחה, ורק כמובן צריך שיהא זה מן הענין ממש ומה שיש בו לתועלת בלבד.

שאלות סבוכות באמונה של מתקרבים - האין בהם סכנה למרצה עצמו?

בהחלט יתכן ושאלות וחקירות באמונה הינן סכנה למרצה עצמו כשאינו מלומד בנושאים אלו, והרב "טהרת הקדש", כותב שלכך יש נשמות מיוחדות כעין רבי יהושע בן חנניה, והרמב"ם וכיוצא, שהיו מפורסמים לויכוח עם כל מיני חקירות ושאלות סבוכות באמונה ולצאת מהם בשלום, וכמו שכן היה כוחו של הגה"צ הרב "מכתב מאליהו", וכן יש בכל דור ודור כאלו, שיודעים המה בעצמם שזוהי "שליחותם" מן השמים, ולכן יש להם גם סיעתא דשמיא להינצל משגיאות. אולם לא כל אחד ראוי ליטול עטרה זו לראשו להיכנס בשאלות ותשובות אפיקורסיות, והרבה נפגעו מכך!

מה בדבר הרצאת גבר לנשים?

הרצאת גבר לנשים בעיקרו הוא אסור, וכמו שכן דעת הגאון רבי עזרא עטיה זצ"ל, וכן דעת הגרב"צ אבא שאול זצ"ל. הגר"ש ווזנר שליט"א מצריך מחיצה, ומפורסם המעשה שסיפר הגר"ש שבדרון זצ"ל אודות הגר"י אברמסקי שנתבקש לשאת שיחת חיזוק לבנות סמינר וסרב, ואף שהיה זה לעת זקנותו המופלגת ואמר: זו היא שיטה של היצר הרע להכשיל גם אנשים זקנים באים בימים, ואין צריך לומר צעירים, ואחד היה החפץ חיים זיע"א שהיה יכול לדבר לפני נשים (כידוע נאומו המפורסם שנתיים לפני פטירתו לפני כ- 5000 נשים בווילנא אודות טהרת המשפחה) (פנינים ואגרות - "מאיר עיני ישראל ח"ו עמ' 539)

ובעצם ענין סבוך וסרוך זה תלוי בהרבה פרטים, אם המדובר בסמינרים למיניהם, אם המדובר בחוגי בית, אם המדובר בשיעור קבוע, או אם המדובר בשיעור לפרקים, אם המדובר בשיחות אישיות, אם בטלפון או בישיבה על שולחן, אם לחילונים, אם לדתיים, וכמו כן תלוי באיזה מרצה המדובר.

יש מהפרטים הנ"ל שחל איסור גמור להרצות גבר לנשים, יש מהפרטים הנ"ל שלכתחילה יש להימנע ויש המותרים אף לכתחילה.

הרבה עיון צריך לברר ההגדרות, אימתי חייבים להציל כדין אשה הטובעת בנהר שחובה להצילה, ואימתי אומרים בזה דין: "אין אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חברך".

לכך יש לכל מרצה לעשות לו רב, וכמובן בעל שעור קומה הצופה בעין אמיתית למרחוק, ולעשות ככל אשר יורוהו, כי כאמור הדברים משתנים גם ביחס למרצה, ולכך כשהולך מרצה להתייעץ עם רב, שמכירו ויודע תכונותיו אופיו ויראתו, בכך ילך לבטח דרכו.

ורק מה שחשוב להדגיש, שגם באופן המותר וכגון ב"סמינרים" של ארגוני קירוב למיניהם, שקיבל אותו מרצה היתר לעסוק עם נשים בנושא קירוב, יש למרצה להזהר מאד להתחזק ביראת השם מאד, וכשירגיש שיצרו פוחז עליו לנטות מהמטרה, ינוס על נפשו אצל רבו לשוב ולזעוק מה יהא מעשהו מעתה, כדי שלא יצא שכרו בהפסדו ויעשה בו חלילה מעשה "פרה" שמטהרת את הטמאים ומטמאת את הטהורים. כי הרבה פעמים קיים איסור הסתכלות גם כשמותר לדבר, והוא כאשר הסתכלות זו מביאתו לידי הרהור, אם כן הרי שעליו לדבר מבלי להסתכל, ואם כן כמה יראת שמים נצרך לכך.

וכן מאד מצוי שנכשלים בשחוק וקלות ראש, וגולשים לשיחות צדדיות, ויש כאן איסור מרבה שיחה עם האשה שלא לצורך ובמילא אין כאן הבטחת סיעתא דשמיא שתצילהו מהחטא, דזה רק אם נשמר בכל יכולתו לצמצם עצמו רק במותר לצורך קירוב.

ואסון הוא למרצה שחושב עצמו לגבור, ומסכן עצמו במטרה לקירוב להכנס למצב שבלתי נמנע שיכשל לפחות בהרהורי עבירה, עבודה עם נשים מסוכנת היא למאד, וצריך לכך הרבה יראת שמים, להיות צמוד לעצת רב, ובעיקר לא לרמות את עצמו ולמצוא היתרים לעצמו להיות ערני להתפתחות שבקרבו ולרגשותיו בעבודה זו, ודי בזה למבין שמעשיו לשם שמים.

ואין צורך לומר שצריך הרבה זהירות בשמירת עיניו בנסיעתו בהליכתו ובחזרתו לבל יצא שכרו בהפסדו, דמילא בשעת ההרצאה עוסק האדם במצוה ואין לו ברירה לברוח בקיצוניות מהמציאות בה הוא נמצא, ולכך מובטח הוא שישמר לבלתי יחטא, אולם בנסיעה אין שום סיבה שלא יקפיד לשמור כראוי לבל יכשל, ועל כך אין שום הבטחה לשמירה עליו, באם לא יזהר כראוי.

כיצד להתיחס לפגיעה או להפרעה בשעת ההרצאה?

יש והמרצה נתקף בפגיעה משומעי הרצאתו, עליו להיזהר אז לבל יגיב בעצבנות ובמתח, להיזהר לבל יסור ממנו ישוב דעתו וצלילותו, כי כל הקהל זה עתה בוחנו בתגובתו, ויתכן ותגובתו החיובית זה עתה תפעל מה שלא פעל בכל הרצאתו.

לכך עליו להיות חכם, להשאר בעמדתו בבטחונו ובאמיצותו, בקור רוח ובשלוה, ולהוציא את עצמו מפגיעה אישית המתיחסת אל כבודו שלו, ולהתמקד ענינית בשאלת השואל ביחס לענין המדובר.

וכאן צריך לנהוג בענוה יתרה, כי באם יגיב בשחץ ויוהרא יקלקל את כל השפעת הרצאתו.

וכמו כן אין צריך לומר שיש להתיחס לכל שאלה בנחת, בין כאשר היא מן הענין ובין כאשר אינה מן הענין, אלא שכאשר שאלה זו אינה מן הענין ויש בה הפרעה, יש להוריד בכבוד את השואל מבלי לפגוע בו.

וכן כשנתקל המרצה בהפרעה של הגשת כיבוד באמצע הרצאתו שהוא דבר המפריע מאד כידוע, יש בנחת לבקש מאותו מגיש להמתין בהגשתו לאחר ההרצאה, ובאם לא ניתן הדבר, יציע בנועם להפסקה של מספר דקות עד לגמר הגשת הכיבוד כדי שלא יצאו השומעים מריכוזם, ואז יתכן גם שימנע המגיש מלהגיש כשיראה שנוצרת הפסקה באמצע ההרצאה.

נושאי המיסטיקה חיוביים הם להעלותם בהרצאות? ובאיזה אפן?

ללא ספק שנושאי המיסטיקה כגון: גלגולי נשמות, עיבור, רוחות, חלומות, קודים בתורה, עין הרע, וכיוצא יש בהם הרבה כדי לאמת את התורה, כי כן הוא אחר שנושאים אלו הינם אמת - בוודאי אם כן שיש בהם כמו כן להביא אל האמת.

אלא שיש לעשות זאת באופן המועיל ולא באופן המזיק, דהיינו:

שיהא זה באופן יסודי, החל מפרסום המודעה לנושא זה, שיבואר שם שיעבור נושא זה ביסודיות, וכן בהרצאה עצמה להתחיל בנושא זה עם מקורות וראיות ביסודיות, ואז יועיל הדבר למאד.

מה שאין כן, כאשר ההרצאה אינה סובבת מלכתחילה על נושאים אלו ורק המרצה משחיל ענין גלגול באמצע הרצאתו שאינה בנושא זה כלל, אזי הדבר נשמע כאמונה טפלה ככל האמונות שאחזו בהם הגויים, ותוספת זו שהשחיל המרצה בהרצאתו נשמעת כבריחה מהאמת, ולכן כאמור כשעוברים נושאים אלו ביסודיות מהחל ועד כלה רק אז יש בהם תועלת רבה.

האם עדיף לזכות הרבים כשהדבר על חשבון העליה האישית של המזכה, וכגון ב"ימים נוראים", האם מן הנכון להתפלל עם בעלי בתים ופשוטי עם ובתוך כך לדרש להם דברי חזוק ולעוררם בתשובה, ואף שלהתפלל בישיבה עם בני תורה יוכל אותו מזכה להתעלות יותר באפן אישי, או כגון לערך "סדר" לאנשי ה"עמך", במקום לערך "סדר" עם בני תורה וכיוצא, מה עדיף?

באופן כללי, עדיף הוא לזכות את הרבים לעוררם בתשובה, ולהורותם דרך ה' כי באלה חפץ ה', גם כשהדבר נראה שהוא על חשבון עלייתו שלו, והדבר ברור כמבואר בחת"ס בהקדמתו, שאברהם אבינו היה אהוב ה', וחפץ ה' בו להיותו מורה לעם דרך ה' ומקרבם לאמונה, וכתב שם, דאף שֶׁ"חָנוֹךְ" היה בודאי גדול מאברהם להיות פרוש לעצמו, וכמו

כן אברהם אבינו עצמו בודאי אילו היה פרוש ועובד ה' בפרישות היה מגיע להשגות גדולות יותר, עם כל זה לא בזה חפץ ה' אלא בללמד ולצוות לעם דרך ה'.
וכמובא ב"חובת הלבבות", שזכויות מזכה הרבים - רבים מאד מאדם אחר גם אם יהיה חסיד בכל דרכיו ופרוש גדול, להיות שכל זכויות הנפעלות ונעשות מתוצאות זיכויו את הרבים נזקפים לזכותו, ואם כן היש קץ לשכרו?!
זהו בדרך כלל, אולם לגופו של ענין פעמים שמשתנית ההוראה מהנזכר, ויתייעץ עם רב.

במה יש לעודד את מזכי הרבים מחלשת הדעת שנתפסים המה לה בראותם שהעבודה מרבה והתוצאות מועטות?

צריך לדעת פרט חשוב המובא ב"מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 267) שברוחניות ההצלחה היא שלא כדרך הטבע, וההצלחה הנראית לכאורה בדרך הטבע בזה הוא רק למראית עין, ועיי"ש שהביא ראיות רבות לכך, וכתב שם שהדרך לזכות לנס זה - להשיב בתשובה את החוטא - הוא המסירות נפש, וכשאדם מוסר נפש לעורר אחרים לתשובה, בודאי שתהא לכך הצלחה למעלה ממה שדרך הטבע מורה.
לכן על האדם להאמין, התשובה שישובו ישראל לעתיד זו כבר הבטחה קדומה שמוכרח שתתממש, באופן שהוא מעל הטבע, ועלינו רק לעשות מסירות נפש לכך ואז יבוא הנס, ותהא אתה - המוסר נפש הזכאי שתתגלגל זכות זו על ידך ותיזקף לזכותך.
לגבי מזכי הרבים נאמר (אבות ב, ב,): "כל העמלים עם הצבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים", מדוע ממזכי הרבים נדרש לשם שמים דוקא, ואלו לגבי כל העוסקים בתורה ומצוות נאמר: לעולם יעסק האדם שלא לשמה וכו'?
"כל העמלים עם הציבור יהיו עמלים עמהם לשם שמים וכו'", (אבות ב, ב). למה דוקא כאן אמרו ז"ל שצריכים לשם שמים, ובשאר תורה ומצוות הרי אמרו ז"ל "לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אפילו שלא לשמן" וכו'? הענין, כי הרי "זכות אבותם מסייעתם", והרבה סייעתא דשמיא בלי שיעור שופעת עליהם, ומי שעמל עם הציבור צריך שיהיה נקי כדי שיוכל לזכות לכל זאת.
הרמח"ל ז"ל מביא שהשפעת שמים היא מתמדת, לאורו ית' אין הפסק, ורק השחרורית של החלונות שלנו, דהיינו ההתגשמות, מעכבת בפני כניסת אורו ית' והשפעת טובו הבלתי בעל תכלית. ועל כן בלי לשמה לא יצליח, כי עמלו צריך להצטרף כטבעת בתוך שרשרת זכיות האבות הקדושים ע"ה, ואם הוא מבקש כבוד או שאר תועליות עצמיות ולא יהיו מעשיו לשם שמים, הרי מפסיק בזה כל השרשרת כולה. [ועוד, סכנה גדולה יש בזה, כי יכול ח"ו ליפול בפח עמוק מאד, כי "פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים" נחשב עם המינין והמסורות והאפיקורסין שיורדים לגיהנום ונידונים

בו לדורי דורות (ר"ה יז.), כי מחריבים את בנין הרוחניות במקום לבנותו, ולכל התוצאות המרות הם אחראים].

האם כדי להצליח בהשפעה מחיב שיהא המשפיע מדבר לשם שמים גמור, או גם כאשר דבריו אינם לשם שמים פועלים המה, ונפקא מינה למי שאינו הגיע עדין למדרגת לשם שמים יחדל מלהוכיח או לא?

הרב "מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 272) תולה את מדת ההצלחה בזכוי הרבים כפי מדת הלשם שמים, ורק מי שמכוון לשם שמים מצליח, ומי שלא מכוון לשם שמים דבריו לא נשמעים ולא מצליחים. ומה שרואים אנו מחנכים שאין עמלם עם תלמידיהם לשם שמים ועכ"ז הצליחו, זהו פשרן של דברים:

אם התלמיד הוא ברמה נמוכה וכגון שמדותיו רעות בטבעו וחשקיו ותאוותיו תקיפין עליו בטבעו, לא יוכל מחנך שלא לשם שמים להוציאו מהרע שבו. אולם אם אין בו רע כ"כ, ובטבעו הוא קר מתאוות וחשקים וכן ממדות רעות יוכל המחנך גם כשאינו מזוקק בחינוכו לעשותו לשם שמים להוציא יקר מתלמיד זה, אחר שאין הצורך בו לשנות לו את טבעיו, אלא רק להעביר לו ידיעות החסרות לו, ובזה ודאי יצליח הרב.

ויש להוסיף אופן נוסף לכך שיצליח המחנך בחינוכו גם כשאינו לשם שמים והוא כאשר מן השמים זכו לו לזה המתקרב להתעורר מאיזה זכות אבות או זכות עצמו שהיתה לו, מאיזה מצוה גדולה שעשה, ומן השמים נקבע שמגיע לו הזכות להתעורר ולחזור בתשובה, כך שאין המחזיר בתשובה עושה אלא לכוון לו דרך לזה השב וליתן לו ידיעות החסרות לו ולכך מצליח, והנה תראה שהרבה פעמים יצליח זה השב להיות במדרגה גבוהה הרבה למעלה יותר מהרב שזיכהו.

כך שלעולם על האדם להשתדל להשיב בתשובה לבני אדם ולזכותם ואף כשאינו נקי לשם שמים כאמור ע"פ מה שהסברנו.

וכמובן שאין כל הנזכר נאמר במי שמשתדל שיהיו הרצאותיו וזיכויו את הרבים לשם שמים, ואף שמבצבצים אצלו פניות - משתדל הוא לדחותם ולבטלם, בוודאי זה בכלל מי שהרצאותיו לשם שמים.

היאך ידע האדם האם הוא במדרגת מזכה הרבים בעצם, או שאינו רק כלי לזכוי הרבים?

הרב "מכתב מאליהו" מזכיר זאת פעמים רבות שהמזכה הרבים בעצם הוא בב' תנאים:

א. שהוא בעצמו עובד על הפנימיות שלו עצמו, ולא שעובד הוא רק על אחרים ואילו הוא נשאר במדותיו ובתאוותיו, ב. שמזכה הרבים לשם שמים ללא פניות כסף, פרנסה או כבוד, ואז ידע שהוא מזכה הרבים בתורת מנוע ולא בתורת כלי ואמצעי, וכמו שיש

היום רבים שתחת ידם ארגוני תשובה, ויוצא מתח''י הרבה תשובה והמה אינשי דלא מעלי, משום שאינם אלא כלי לצדיק המזכה רבים באמת ואינם בגדר ''מזכה'' בעצם.

מה המה התנאים למזכה הרבים כדי שלא יפל מעבודתו בהיותו בסביבת רחוקים מהדת ומהקדשה?

הרב ''מכתב מאליהו'' (ח''ב עמ' 216) עונה על כך בשורות אחדות:

להוי ידוע לנו שאין שום ספק בדבר שכל ירידה לשם עלייה, כמו למשל לעבור לסביבה לא כל כך טובה למען הצל אחרים ולקרבם לתורה ולהעלותם כפי ערכם - זהו ממש בחינת העלאת ניצוצות הנ''ל. וכמעט ברור הוא כי במקום להעלות אותם באיזה אופן ממשי, יפול בעצמו ויכשל בעוונותיהם עמהם יחד וח''ו יוכל לצאת מגדר ירא אלקים לגמרי. לירא שמים גדול ומושרש בעבודת ה' אולי יש להתיר ללכת בבחינת רצוא ושוב ולהשפיע, ולא להתחבר עמהם כלל, וכל שכן שלא ידור ביניהם. וגם זה בתנאי שילמד מוסר הרבה, עכ''פ בכל יום, ויבקר את עצמו תדיר, וישים עצמו תחת השגחת רבותיו וחבריו, שאם ח''ו ימצאו בו איזה שינוי, אז תיכף ומיד ישוב לחבורה הקדושה, ולא ילך עוד אל הטועים כלל. רק באופנים אלה ישנם סיכויים שיהיה משפיע ולא המושפע ח''ו. **האם מן הנכון להשתמש בזכוי הרבים כאתגר להתעלות עצמית של המזכה, דהינו שכונתו בזכוי הרבים לצרך עצמו, שמתוך מקצועו לזכות הרבים יתחיב ללמד בעיון ובהעמקה ולדעת ידע רב בתורה, וכמו כן לקנות קנינים ביראת שמים כדי שלא יאמרו לו טל קורה מבין עיניך, ואז יהא בגדר מתוך שלא לשמה בא לשמה?**

בהחלט כן, וביאור נרחב לכך ביאר ה''מכתב מאליהו'' בח''ג (עמ' 33-32):

לו היינו מתקנים את נפשנו, ודאי שהיה צורך לעסוק אחר כך בתקנת הכלל, אבל עדיין לא התחלנו בתיקון עצמנו. רק אדם שמרגיש בעצמו טהרה וְזַכּוּת ושאיפה לקדש שם שמים על ידי מעשי עצמו, אז כשהוא מרגיש בלבו שאיפה לעסוק בתיקון הכלל, צריך הוא לזכות את הרבים, זהו המצב הטוב לכתחילה.

אמנם, דא עקא - דורנו אנו הוא דור חיצוני, דור עקבתא דמשיחא של נשמות ערב רב (כדברי הגר''א זצ''ל), שהפנימיות ממנו והלאה. השאיפות בדורנו הן חיצוניות בלבד, שאיפות של שלא לשמה, שאיפות להנאות ולכבוד. אין חושבים באמת וברצינות לא על תיקון עצמי ולא על תיקון הזולת. לכן אנו צריכים בדרכי העבודה שלנו להשתמש בשלא לשמה, כדי להגיע בע''ה אל הלשמה: להתקרב אל למוד התורה בהתמדה ובהעמקה על ידי הרגשת נעימות ומתיקות הלימוד; ולחנך את עצמנו ליראת העונש - לו תהא גם חיצונית - על ידי התבוננות בענשי שמים ובצרות הרבות והנוראות שפגעו בנו, בדורנו האומלל. כמו כן צריך לנצל את עבודת זיכוי הרבים, ללמד את התלמידים

ולהשפיע תורה ויראת שמים ברבים, בתור סיוע של שלא לשמה. כדי ליצור לעצמו הכרח ללמוד בעיון ובהעמקה, ולקנות יראת שמים. הצעיר צריך לשאוף להיות גדול בתורה ויראת שמים, כדי שיוכל בבוא הזמן להשפיע על הכלל ולהרבית תורה ויראת שמים ברבים, בדורנו היתום הזקוק לזה במדה כה מרובה. צריכים אנו לנצל את כל ההרגשות והחשבונות ואת כל העצות והתחבולות לעלות ולהתעלות למעלות גדולות. ואז השי"ת יעזרנו שמתוך שלא לשמה נבא אל לשמה - לגדלות אמתית וליראת שמים פנימית טהורה.

המזכה רבים, ומתנחם בכך על רשלנותו ועל מחדליו בעבודתו העצמית שהנה לפחות הנו פועל ומזכה אחרים, האם צדקו דבריו?

טעות גדולה לחשוב כן - כך הוא דרכו של היצר, ואין לנו אלא להביא בזה דבריו הנחרצים של הרב "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 330):

...זולתי מוסר הפרטי, השבה אל הלב, פשוט לעצמנו, נטעה טעות רב בכל מה שנתחיל, ואפשר מה שנדמה לילך על זכויות גדולות יהי' זה לנו פתחי חטאים מכוערים. כך הוא דרכו של יצר זה הקשה, 'צו טרייבען אין פרעמדע לאנקעס', רק שלא נשתדל לעצמנו. גם ירשה היצר לאדם לזכות את הרבים רק בתנאי שלא מזכה את עצמו. ולפעמים נדמה, אם נראה שצלח מה בידינו לפעול על אחרים, והוא ברור לנו, נדמה, שישו בני מעי הרי זכות הרבים תלויה בי. ואין אנחנו יודעים כי היצר יודע את דרכי התורה יותר ממנו, ואם איננו מסרב, הרי דברים בגו.

ראיתי בזה דבר נורא ומאויים. ביבמות דף ק"ט ע"ב: "תוקע עצמו לדבר הלכה כ' כל האומר אין לי תורה כו', אי בעית אימא לא צריכא דקא מגמר לאחריני ואזלו ועבדו" - הרי שהשפיע על רבים בעבודת השי"ת עד שבאמת נתעלו למדרגה שעשו - "מהו דתימא אית לי' אגרא" - דעשי' (לשון רש"י) היינו כל מה שנעשה על ידי אחרים - על ידו, אם גם לדורות, ואם כן יהנה מפירות עבודתו לזכות את הכלל - "קא משמע לן" - שאין לו רק מקצת זה שבלמדו עמהם הרי גם בעצמו למד קצת. ואם נתיהר אז - הלומד לקנטר כדברי הראשונים - הרי גם זה אין לו, אבל בכל המון המעשים שנעשין על ידי גרמא דילי' אין לו שום חלק בהם, משום מה? משום שהיה דורש לאחרים ולא קיים בעצמו, עורר אחרים ליראת שמים, ולא השיב אל לב עצמו עד למעשה ממש. הרי יוצא הוא לפעמים נקי מכל העושר שיחשוב שעשה.

העולה לנו מכאן ידיעה גורלית, אם המרצה מיישם גם הוא את אשר ידרוש ויוכיח, ולפחות עובד על עצמו לתקן את אשר ידרוש מאחרים כל זכויותיהם של אלו שהוכיחם

והחזירם נזקפים לזכותו מכל מה שיצא מכך לדורי דורות, ואילו זה המרצה לא היה מיישם בעצמו או אפילו לא עובד על עצמו ליישם את אשר יוכיח לאחרים - אין נזקף לזכותו התוצאות המבורכות שיהיו מזיכויו את הרבים.

טעות גמורה יטעה החושב, כי פשט דברי גמרא זו הוא "האומר אין לי אלא תורה" שהוא אומר כך להכעיס. גם אם מתרשל עד כדי כך, היינו שנאה דורש, מגלה טמירין, פועל על אחרים ומזכה את הרבים זכויות נפלאות, אבל אם שוכח הוא את עצמו ולא השיב אל לבו עד כדי מדרגת המעשה הדרושה ממש, אזי אין זכות הרבים תלויה בו כלל, ואין לו כלום מכל עבודתו. האם אין זו גמרא מפורשת? הרי נראה בחוש, כי היצר ידוע במה ללחום ומה לעזוב, אדרבא עוזב הוא לנו את הטעויות, אך ורק שנשאיר לו את הממש. שוב עומד לפנינו הפסוק הזה ודוקר בעינינו - "נצרה כי היא חייך", ולא שום דרך אחר ולא שום דבר אחר בשום פנים שבעולם.נוראים הדברים, אי אפשר לכתוב בהם יותר, מי יתן וידקרו דרך המחשבה לפתוח מעט את פתחי הלב.

רבים היום הארגונים העוסקים את הצבור לחזוק ולתשובה, אולם לנגד עיניהם גם "הקמח" - הפרנסה וההכנסה שמעסק זה, היאך ועד כמה מן הנכון להתיחס לפרנסה ביחס לזכוי הרבים?

קשה בפרטות לענות על כך אחר שיש כאלה שפרנסתם תלויה בעבודה זו, אולם בכללות נביא את דבריו הבוערים כלפידים של הרב "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 345) עד כמה יש לחוש באחריות העבודה זו של זיכוי הרבים ולסלק כל חשבונות חיצוניות:

לדעתי הדלה, בשעה כזו צריך כל אחד שיש לו לב להפנות את עצמו מכל עסק ומכל מחשבה אודות עצמו ועתידו הגשמי, ולהפקיר את עצמו ממש לפעול למען הרבצת התורה בתוך כלל ישראל. הן כל כך הרבה נחרב הדור בעונותינו הרבים, ואם כן הלא ברור כי עלינו החובה לבנות. לא רק גופים רבים אבדנו מאחינו בית ישראל, אלא נפשות קדושות עזבונו, ומקומות התורה רבים נעקרו ונחרבו, ואם לא נתחזק לבנות בכל המרץ האפשרי, ויותר ממנו, הלא ימצאנו עוון. חלקים ענקיים לעולם הבא מתגוללים עתה כאבנים בחוצות, ואין מי שיבין להגביהם. כל אחד לבצעו פונה, ואף אחר כל החורבן הנורא שראינו, כל אחד יחשוב רק לעתידות פרנסתו.

איך הוא בכל העמים? האם בשעת הסכנה לעמו רשאי היחיד להתעצל מלעשות למען הצלת העם, בשביל חייו הפרטיים? ולמה נגרע אנחנו עם ישראל? למה כטובים שבאומות לא נעשה? לעינינו נחרב כל כך, ואנחנו מחשים! איך יעיז כל יחיד לחשוב על דבר ענייניו הפרטיים? רק מורד עושה ככה, ובוגד נבזה יקרא. ספרי תורה חיים שרופים

לפנינו, ואנחנו - לבבנו יחשוב על דבר פת לחם? אוי לאותה בושה! האם לא נדע כי אם ככה נעשה - לבהמות דמינו?

התורה צווחת וקוראת אל בניה: "הושיעוני!" נתעלה נא מעט, נעשה את עצמנו לבעלי מעשה לשם שמים, ואז מובטח לנו שנצליח בודאי. יצאו נא דברינו מעומק הלב, ואז ברור שיכנסו אל הלבבות. אין העם שומע אלא בראותו מעשים גדולים, ולאשר יעשום מתוך מסירות נפש. נזרוק הלאה את ההרהורים בדבר סדור גשמיותנו, ומה גם על דבר ימים יבואו, נדבק נא בעבודה שלמען התורה בכל נימי נפשנו, זו היא עכשיו עבודת הפרט ועבודת הכלל גם יחד. נהיה נא מהולכי דרך אבותינו, אשר הקב"ה בכבודו ובעצמו אמר עליהם: "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". רק אחר זכות "וצדה לא עשו להם" זכו אבותינו לגאולה ומתן התורה, ודוקא על דרך זה נזכה להבנות גם אנו. לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן - אשר לא יחשבו ליום מחר - כך אמרו לנו חכמי התורה הענקיים. ואשר לא תימצא בו מסירות נפש זו, מה חלקו בתורה. ומי יוכל להיות טפש כזה שלא יבין, כי אם בשעה כזאת יפנה אל הגשמיות - בוגד הוא ממש בה' אלקי ישראל! אמנם נתחזקה, לא יהי חלקנו עמהם, נעשה נא, ובע"ה נצליח בודאי, ע"כ.

מהו התנאי יסוד להצלחה בזכוי הרבים?

התנאי היסודי הוא שיהיו הדברים של המשפיע יוצאים מן הלב ללא פניה של כבוד או פרנסה או משרה, וראה בזה דברים חוצבים מהרב "מכתב מאליהו" (ח"א עמ' 138):

לפרסם שם שמים ולהשפיע על סביבתו שהכל יהיו עובדי ה'. ולמדנו מכאן יסוד גדול, כי לא בדרשות אפשר לקרא בשם ה' ולהשפיע, כי אין בדרשות שום כח, שהרי השומע נוגע הוא לרצונותיו וא"כ איך יקבל דברי הדורש שהם נגד רצונותיו, הלא השוחד יעור עיני חכמים. אך במעשים, במעשים גדולים ורבים, בחסד לכל צד, בשלילת אהבת עצמו ו"הנטילה" לגמרי - רק באלה הוא כח ההשפעה. רק מי שהוא מצבא בוראו, אשר כל שאיפתו להרבות כבוד שמים ולהתחסד עם קונו, אשר יעבוד בכח הנתינה ממש ומוסר נפשו לעבודתו מבלי התחשב עם פרטיותו, כבודו, פרנסתו ושאר עניני עוה"ז שלו, רק הוא יכול להשפיע. ובעינינו ראינו בנ"א לומדים גדולים ובעלי כשרון נשגבים שומרי תורה ומצוה ובעלי מחשבה מעולה, ואעפ"כ לא ישפיעו בישיבה להכניס רוח בן תורה בתלמידים כדבעי. והוא משום שיעסקו בישיבה לשם משרה, פרנסה, וכבוד. כאלה לא יפעלו מאומה. וענין זה הוא שגדרו חז"ל באמרם: דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב. כל אדם, אפי' הנוגע ביותר, יבחין בדברים היוצאים מן הלב - מהרגש פנימי של

חסד אמיתי - היאך שאין בכח שום נגיעה לעמוד נגדה, כי במקום אשר אור האמת מגיע, ירגיש החשך התבטלותו לגמרי.

ועוד מבאר הרב "מכתב מאליהו" (שם עמ' 128) מכיוון אחר, שעיקר זיכוי הרבים מצליח ע"י דוגמא אישית, לפי שאת הרע שבלב אדם אי אפשר לעקור, כי הרע מצדיק דרכו, ושום שכנוע לא יעזור אלא אחת, והוא שיראה המרוחק בעיניו דוגמא חיה היאך השומר מצוות הינו רגוע ושלו וכיוצא, והנה לך דבריו:

הרע שבלב ממאן לקבל שום טוב, ולכן מי שהרע בלבו אינו מקבל תוכחה, כי נקודת הרע בלבו מבעטת בה. וזהו הטעם שאין בדור הזה מי שמקבל תוכחה, כי העבירה שבלב (השקפות הרעות) אינה מניחה את האדם להכיר את אמיתת הטוב בלבו. וע"כ א"א להדריך את האדם הזה על דרך טוב ע"י תוכחה. דרך אחת יש ללמד לבלע עבירה שבלב, והוא ע"י שיראה שלימות האחדות ברוחניות, כגון התאחדות משפיע ומושפע - אחדות איש ואשתו ובני ביתו בעבודת ה', או רב עם תלמידיו, כי גם בעל עבירה שבלב יכיר את האמת אצל אחרים, ומזה אפשר להכיר את הרע שבלבו ויתקנו.

פעמים רבות רואים אנו שיזכה איש פשוט לפעל גדולות ונצורות בעולם התורה או בעולם התשובה או החסד מה שלא יזכה לזה גם האיש הגדול באמת?

הרב "מכתב מאליהו" (ח"ה עמ' 287) מגלה לנו בזה סוד נפלא, והוא שמכיון שאותו אדם פשוט התעורר לדבר לעשותו למען הכלל - זכה הוא בדבר, ולכך יתכן פעולה נשגבה שלא הקריבו עצמן גדולי הדור לעשותה לסיבת טרדותיהן וכיוצא, ובא איש פשוט והחליט שהוא מקריב עצמו לעשותה - יצליח לעשותה הוא דוקא, ויזקף לזכותו כל ההשלכות מפעולה זו, ויתכן שתהא זו פעולה שכל ישראל יינצלו על ידה.

והנה לך דברי הרב "מכתב מאליהו" בזה:

וכן הוא גם לצד הטוב. אמרו ז"ל "יפתח בדורו כשמואל בדורו" (ר"ה כה:). יש דור הראוי לישועה ואין בו צדיק גדול כעין שמואל הנביא שתבוא הישועה על ידו. אז זה שיש לו קצת זכות יתר על שאר האנשים המזמנים את עצמם לענין הישועה, הוא זוכה בכל הגדולה וכל הזכות שתצא מזה כשהקב"ה יביא את הישועה לכלל ישראל על ידו. הוא זוכה לזה ע"י שהזמין את עצמו לעשות לזכותם של הכלל וע"י החוט השערה של עודף זכות שיש לו כלפי האחרים שהיו מוכנים ליטול על עצמם לפעול בענין, הוא זוכה בכל. [ולפעמים יכול להיות שהוא היחיד בדור שמרגיש הצורך לפעול בענין, ואז יבחר בו ה' להוציא כל הישועה אל הפועל על ידו אף שחוץ מזה זכויותיו דלות מאד. וזהו הנאמר בגדעון "לך בכחך זה והושעת את ישראל" (שופטים ו, יד).]

ועוד כתב:
לפעמים נראה בחוש כי אנשים פחותים ושפלים יצליחו להידבק בדבר גדול ולפעול בענינים אשר יעמדו ברומו של עולם ממש, אשר בלי ספק הם זכות לכלל ישראל ומוסיפים זכות רבה לקרב ביאת משיח צדקנו בבי"א. בלי שום ספק זה שהצליח לידבק בענינים ההם זוכה שיהיה לו חלק בזכויות העולות למעלה למעלה מכל ערך והשערה. ובמה זכה לכל הנ"ל? הוא הלא הפחות מכל אלו שהיו יכולים להידבק בענין ההוא ואיך נפלה כל הזכות הזאת בגורלו? - אך ורק משום שהאחרים לא הבינו להתקרב לענין הקדוש ההוא, ובהיותו היחידי שהציע את עצמו נפל האושר בגורלו. והוא אמרם ז"ל "במקום שאין אנשים השתדל להיות איש" (אבות ב, ה) - ואז ברור שתצליח בעזהשי"ת.
אמרו חז"ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, והנה לפעמים חזינן שאין כן הדבר וימצא מכשול חטא ואפלו חמור אצל זה המזכה את הרבים הכיצד?
מגלה לנו הרב "מכתב מאליהו" (ח"ה עמ' 179) סיבת הדבר, והוא להיות שאי אפשר שיזכה זה המזכה הרבים לזכות אחרים בדבר שהוא לקוי בהם, ולפעמים נסתר ממנו בעצמו ליקויו ואינו מודע לזה הוא בעצמו, ואז יש קטרוג עליו היאך יזכה לאחריני בדבר שהוא חב לעצמו, והנצרך הוא שיכשל בחטא כדי שיכיר במחדלו ויעשה תשובה על כך ויתקן את החטא שחטא, וגם יזדעזע מההעלם היאך שנעלם ממנו דבר זה, ואז יזכה לזכות לאחריני כראוי בדבר ההוא.

בר לבב

היאך ובאיזה מחשבה יש לחזק את ענין "אהבת ישראל"?
האמונה ב"אהבת עולם אהבתנו ה' אלוקינו", יש בה לחזק את אהבת ישראל.
כלומר, בהיות האדם יודע, שה' אוהב עמו ישראל, ואוהבם אהבה עזה - "חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו", והוא אף בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום וכדברי ר"מ שקרויין בנים, ואם כן היאך יעז בלבו להעלות ערעור באשר חפץ ואהב ה', ואם ה' אוהבו לכל יהודי ויהודי ומתפאר בו, והטיל עליו תפקיד לנחת רוח לפניו, מי יבא אחר המלך לחשוב אחרת. וכבר הארכנו בזה בספרנו "בים דרך" (ח"ב מאמר ל').

היאך יוכל האדם למדד את דרגת אהבתו לה'?
כלל גדול בידינו האוהב את חבירו, אוהב הוא כמו כן את בן חבירו.
אם כן יש כאן חשבון נוקב, בו יוכל האדם למדוד את מדת אהבתו לה' באיזה מדריגה נמצא הוא באהבת ה', והוא בהיות בודק את עצמו עד כמה הוא אוהב את בניו של ה', כי ככל שירבה אצל האדם אהבת ה', כן יחזק את אהבתו לבניו של ה', שהרי לא יעז לשנאת

את מי שה' אוהב, שהרי יאמר לעצמו כאמור לעיל בתשובה הקודמת, אם הקב"ה רואה בו נקודות טובות ואוהבו, מי אני שאבוא אחר המלך לבקר את פלוני ולמצוא סיבות לשנאותו חלילה, ובכן אם באמת אוהב האדם את ה' אלוקיו בהכרח שיאהב את בניו, ובזה נמדדת מדת אהבתו לה'.

אדם שפגע בחברו שלא במתכון לפגע בו, וכגון שלא אומר לו שלום בפוגשו אותו, ולא משום שהיה בכוונתו לבישו אלא שנהג רע זה בקרבו שאינו אומר שלום ולא על מנת לביש, או כגון אדם שהעיר הערה פוגעת בחברו שלא על מנת לבישו, או אדם הלווה ואינו משלם ומתיחס למלוה באדישות שלא על מנת לבישו, והמלוה נפגע מאד, ובזה שיבוא הנפגע להעיר לפוגע ויאמר לו שפגע בו - יפגע הפוגע למאד, ויחוש צריבה קשה בלבו לפי שהמוכיחו מראה לו שהנהו חסר רגש וחסר נימוס ודרך ארץ ואולי אף משחת במדותיו, כי באמת לא היה בכוונתו לפגע, האם בכלל כדאי שיאמר הנפגע לפוגע שפגע בו, ואם כן, היאך יבטא הנפגע לפוגע את כאבו ועלבונו כדי שלא יהא כאן חשש נקמה?

אם יש כח בנפגע לעצור בנפשו, ולקבל יסורי הפוגע בו באהבה, ולמחול לו בלב שלם, עדיף שלא יביישנו לפוגע לומר לו שפגע בו, באופן שיודע שאותו פוגע יתבייש מאד מאותה תוכחה. אלא יוכיחנו בנועם וברמז על נוהגו הפוגע.

ואם לא יוכל שאת בנפשו הפגיעה, ויום ולילה מוטרד הוא מפציעת הפגיעה שפגעה בו, לא ישטום הדבר בלבו, אלא ילך לפוגע בו ויאמר לו שפגע בו למאד, ורק יזהר שתהא כוונתו בזה להביע את כאבו ופגיעתו ולא שיעשה זאת גם לשם נקמה, כלומר שלא תהא כוונתו גם לפגוע בפוגע בכך שיחפוץ שיחוש הפוגע בעצמו מעתה כמה הוא שפל ואכזר, אלא יאמר לו בנועם, יודע אני שלא היתה כוונתך לפגוע בי, אולם בלא כוונתך דע כי פגעת בי למאד, ויעשה זאת לשם שמים - להוכיחו, ולא על מנת להשיב עלבון למעליבו, והדברים דקים ועדינים ואשרי הנזהר בהם, כי לפעמים בא הנפגע ומוכיח לפוגע בכוונה להשיב לו כגמולו, כי כוונתו שיחוש כמה הוא אינו זהיר בכבוד הבריות וכמה הוא חסר מוסר ורגש, ובכוונתו להשפילו, ואילו זה שפגע בו אומנם פגע בו אולם שלא במתכוון לפגוע בו, ובכך יוצא שנהפך הנרדף לרודף והרודף לנרדף. ויתר על כן, גם כאשר הפוגע נתכוון לפגוע ולבייש, גם אז הלא באם יתכוון הנפגע בתוכחתו לפגוע בזה שפגע בו, ויאמר לו: מאד פגעת בי, על מנת להשיב לו כגמולו, ולתת לו להרגיש בושה ואשמה ולהשפילו בכך שהנהו אדם חסר דרך ארץ ונימוס, הרי שאז עובר הוא על "לא תיקום", ואף שאינו מביישו רק מוכיחו על שביישו, אולם כוונתו הרי שיבוש ויכלם על

התנהגותו, ולכך גם בכהאי גוונא שאינו יכול לשאת עלבונו צריך שתהא כוונתו להוכיח על מנת להועיל ולא על מנת לבייש.
ובעצם זהו יסוד "שנאת חינם", שמגדיל האדם העוולה של חבירו, פי כמה ממה שהיא באמת, ולדוגמא:
ביקשת מאדם טובה ולא נענה לבקשתך, הלה לא נתכוון הוא לפגוע בך, אלא שמשום מה נמנע בשוגג או במזיד מלעשות מבוקשך, ואילו אתה כתגובה פוגע בו קשות ומשפילו ונותן לו לחוש שהנו מושחת ושפל אנשים, והוא בזה שנמנע מלהיטיב לך הלא לא נתכוון להשפילך וכיוצא, ואתה הוא זה המשפילו ורודפו, כך שהשנאה היא חינם, כי בחינם אתה שונאו ומגדיל עוולתו יותר ממה שהיא, וכן כיוצא בזה. (וראה עוד תשובה הבאה).

מה גדר שנאת חנם?

שלא כמו שמבינים העולם ששנאת חינם היינו ששונא חברו על לא דבר, וכי בשופטני עסקינן שישנא אדם את חברו על לא עוול בכפיו, וכי על טפשים כאלו תצוה לנו תורה "לא תשנא את אחיך בלבבך"?!
אלא וודאי איירי הפסוק באדם שהרע לך, הזיק לך, בייש אותך, ועם כל זה לשנאתו זוהי שנאת חינם.
ואם תאמר ומדוע זה חינם, הלא הוא הרע לי או הפסיד אותי? אולם התשובה, להיות שמה שעשה לך חברך בהפסד או בבושה עדיין אין זו סיבה המספקת לשנאתו, ולכך מאחר ומכאן ועד השנאה המרחק הוא רב, נחשבת שנאה זו לשנאת חינם.

במה ינתן לדון לכף זכות כאשר המציאות מכל הכוונים לא מאפשרת חשיבה של זכות על אותו חוטא הן בין אדם למקום והן בין אדם לחברו?

הגע בעצמך. וכי אתה הדן את חברך נקי לגמרי ממה שהנך רואה בחברך, הלא גם לך יצר כזה או דומה לזה, ובכל אופן בדבר שיצרך תוקפך קשה לך מאד להינצל ממנו, ואם כן למה שלא תדון לכף זכות את חברך באופן צודק ביותר, בכך שהיה לו קשה להתגבר על יצרו, היש "כף זכות" גדולה מזו?!

היאך להתגבר על שנאה המתפתחת בלב על אדם שקשה לסבלו מפאת טבעיו, נהגיו, תאר פניו הדוחה או אפיו המרגיז את הבא עמו במגע וכיוצא, ובפרט כאשר בלתי נמנע מלהיות בקשר אתו?

פעמים ישנם בני אדם נטולי חן, שסגנון דיבורם וטבע אופיים מרגיז לכאלה הבאים עמם במגע, מאחר ואי אפשר להימנע מבוא במגע ודבור עמהם, העצה לכך היא דוקא לישב עמהם ולדבר עמהם, ההרחקה דוקא היא שמגדילה את השנאה ביותר, להיות רואים אותם, עוברים לידם מבלי לשוחח עמהם, זהו רק מפתח את השנאה ביותר, ולכך

עצה בדוקא היא להכריח את עצמך לדבר עמהם בחביבות - ולפחות בחיצוניות, וכמו כן להשתדל להיטיב להם בעזרה והטבה כל שהיא מידי פעם, והדבור וההטבה מועיל לקרב גם את הלבבות.

היאך להתיחס לאדם שלא די שאינו מקדים שלום, אלא אף אינו משיב שלום למקדימים לו, ואף אינו מהנהן בראשו?

א. יש לדונו לזכות שמא "חולם" הוא, ומנסיוני פגשתי בלא מעט אנשים מסוג זה, שאינם שמים לב לעובר לידם, כי טבעם הוא שכאשר חושבים על דבר מסוים אין באפשרותם לשים לב לעובר לצידם, ואולם זו חולשה מצידם וצריכים לעבוד על כך, אומנם מצידנו יש לקחת בחשבון שישנם כאלה.

והוכחה לכך, שכאשר תעוררהו לזה מ"חלומו" ותקרב אליו לומר לו "שלום", תראה היאך מיד "שלום" יענך כאדם המתעורר מחלומו ובסבר פנים יפות.

ב. עצה נוספת שיש לנהוג באחד כזה, היא לישב עמו בנועם ובניחותא ולשואלו על פשר התנהגותו, ויתכן שיש לו משהו בלבו עליך, ועתה "כשתפרוש השמלה", יוציא הוא מה שבלבו, ויתישבו הדברים ותבואו לידי הבנה או לידי פיוס, ובזה הרווחת שהוצאת שנאה מלבו עליך, ומלבך עליו, כי הוא כלל גדול שלא לסתום השנאה בלב, אלא לפרש איש לחבירו את אשר יש לו בלבו עליו, כי בפרישת הדברים על שולחן ערוך ומבורר, יוצאים כל הספיקות והמריבות ובאים לידי הבנה בטעות שלו או של חבירו, וכמו כן באים לידי פיוס.

היאך מגרשים מן הלב שנאה הנובעת מקנאה?

א. להבהיר לעצמו את אפסיות עולם הזה ואת ערכו האמיתי של העולם הבא. אדם מקנא על דבר שחשוב לו, האדם לא יקנא על דבר שבשבילו אינו בעל ערך, אדם מקנא בעולם הזה של חבירו כי הוא אוהב את העולם הזה, ולכך יש להכיר באפסיות ערכי עולם הזה הנפסדים ולהשריש לעצמו שמצוה אחת וכל שכן דיבור אחד של תורה שוה את כל ערכי עולם הזה שהוא מקנא בהם, ופי כמה מהם.

ב. יחזק בעצמו את האמונה שאין אדם נוגע במוכן לחבירו כמלוא נימה, ואז יבין שההשפעות להן זכה חבירו זה לא מכוחו של חבירו שתבוא לו קנאה למה לחברי יש ולי אין, אלא זהו מתנת ה', ואם כן הבורא לאשר חפץ נתן, ומה אם כן תלונותי על חברי, הלא זהו מעשה ה', וכשיאמין כך שזהו מעשה ה' בוודאי שיקל עליו לקבל המציאות כפי שהיא.

היאך נתן לסלק שנאה ומריבה בדרך קלה ונוחה?

אפשר לסלק מריבה ממושכת ואפילו של שנים, וכן לעקור שנאה מהלב בנקל, והוא בהרים טלפון אחד, מכתב אחד, חיוך אחד, מתנה קטנה, מחמאה קטנה, וכיוצא, בדברים פעוטים כיוצא באלו יכול האדם ברגע לחולל מהפך משנאה לאהבה, ובין רגע ממש להוריד מטענים של דמיונות פורחים באויר שהתפתחו במשך הניתוק מיום ליום, ולמחותם כענן המתנדף ברוח ונעלם.

הנסיון מוכיח זאת, שבאמירת שלום בסבר פנים יפות בחיוך, או במחמאה קטנה, או ישוב הדברים הסתומים על מתכונתם בהתנצלות קטנה וכיוצא מיד הלב מתקרר ונשקט, ונהפך לאוהב.

כי כל השנאה בדרך כלל הינה תוצאה של דמיונות, ופיתוח ענינים שלא היו ולא נבראו ולא עלו בדעת השני כלל וכלל, ורק בפתיחת הדברים, חיוך וכיוצא מתפוצצים להם כל ה"בלונים" מלאי אויר הדמיונות.

היאך נתן להגביר את האהבה בין שכנים וקרובים ולהרבותה ביתר שאת?

א. מאור פנים. פשוט להאיר פנים לשכן לחבר, וכמו כן לפרגן בלי לקמץ, לפרגן ביד רחבה ולא לקמץ במילים, לחטט ולחפש דברים חיוביים בשני ובאשר לו, בבניו, בביתו וברכושו וכיוצא, ולפרגן עליהם ומידי פעם אף לשלוח מתנה קטנה פשוטה וזולה, אלו דברים שהשקעתם מעטה ופרין רב, ואלו דברים שאין להם שיעור להלהיב את האהבה שבין אדם לחבירו, ומביאים לאהבה אשר מים רבים לא יוכלו לכבותה, וזה בנקל וללא מחיר.

ואף שהדבר בתחילתו חיצוני בלבד, אולם אחר המעשים יגררו הלבבות (חינוך) כידוע, שהלב נשפע הרבה ממעשים חיצוניים ולבסוף האהבה תהא כמו כן בפנימיות אחר שזו תכלית כוונת האדם בפרגונו בחיצוניות להשריש את האהבה בלב, ועל כך יסייעוהו מן השמים.

ב. עוד עצה לחזק את האהבה בלב, והיא להתפלל על הזולת, ובפרט על מי שלבך מקנא בו, העתיר עליו בתפילה לה', ובכך תוסר הקנאה והשנאה, כי אמור תאמר בלבבך היאך אשנאנו לזה ואני מתפלל עליו יום יום.

ואין בתפילה זו "אחד בפה ואחד בלב", אחר שנוקט האדם בזה כעצה להסיר השנאה מלבו, הרי בוודאי שיערב לה' נוהג זה וירצהו ה' בזה למאד.

היאך להתמודד בהסרת השנאה מאדם המתיהר ומשתחץ, מעליב ומבזה, ובפרט כאשר הוא ה"בוס" המפלה את יחסו ב"איפה ואיפה" לפועליו לדונם לשבט או לחסד.

א. ראשית יש לקחת זאת כיסורים ולכפרת עוונות, שאין לך דבר המועיל לכפר עוונותיו של אדם כמו הבזיונות והנחיתות המשפלת את גאוותו של האדם.
וכידוע דברי הרב "קול בוכים" בשם האר"י הק', שמכל התיקונים שישנם לעוונות - התיקון המועיל ביותר הוא "הבזיונות", וכתב מהרח"ו ב"שערי קדושה", שאם היה אדם יודע מעלת הבזיונות היה מבקשם ברחוב בכסף מלא, ואם כן יש לראות בעין טובה את ענין זה של ההשפלות והבזיונות שאין כמוהם ממרק ומטהר את נפש האדם.

ב. עוד מחשבה נוספת שתעזור לאדם לבלתי היותו מתיחס לכבודו הנרמס, בהיותו מתבונן וכי כך חרד אני על כבוד שמים הנרמס ונכפש מידי יום מאויבי התורה ולומדיה, ממחללי התורה השבת והמצוות, וא"כ, היאך רגוע ושקט אני מרמיסת כבוד שמים ואילו את כבודי הנני תובע בחרון אף ובזעם, הלא דיו לעבד להיות כרבו! ובכך קצת ישקיט את סערת רוחו.

ג. עד שתכעס על הבוס שלך שהנו מושחת במדותיו יש לך לרחם עליו אחר שאין מסכן כמוהו, שנאוי על הבריות, שנאוי על המקום, שנאוי על בני ביתו, ושנאוי אף על עצמו, החייו חיים?! אם כן תשמח ותודה לה' על כך שהנך רחוק ממנו וממידותיו, ואף מן הראוי שתתפלל עליו, ובכך גם תוסר השנאה כמבואר לעיל בתשובה הקודמת אות ב.

כיצד להתיחס לעוון השנאה כלפי הרשעים?
דעת החזון איש (יו"ד סי' ב' ס"ק כח) שבזמן הזה שאין מי שיודע להוכיח כראוי, אזי גם אדם שעובר עבירות בפרהסיא מצוה לאוהבו ואסור לשנאתו. כך שבעצם אין לנו לשנאת את עוברי עבירה, ובפרט שרוב רובם עוברים המה לתיאבון מחוסר ידיעה והכרה ברורה.
אולם לאותם האפיקורסים והמינים שונאי תורה ולומדיה החורשים מחשבות אוון יום ולילה לא ישבותו היאך לעקור את התורה, אלו מצוה לשנאתם, וכנא' "משנאיך ה' - אשנא", משנאיך היינו אלו המשניאים את ה' על עם ישראל בהסתה והדחה ובהוצאת שם רע על שומרי המצוות.

מהו גדר קנאת סופרים החיובית, ומה בינה לקנאה השלילית?
קנאת סופרים החיובית, היינו: "גם אני רוצה להיות כמוהו"!
קנאה השלילית, הלואי שהוא - שעולה עלי - יהיה כמוני!
דהיינו, הקנאה החיובית היא כאשר הנך רואה בעין טובה את הצלחת חברך, ואין עינך צרה במעלותיו, אלא שהנך שואף להיות כמוהו במעלות המדות התורה והיראה.

ואילו קנאה שלילית היינו, שאינך יכול לסבול את מעלותיו של השני, וחפצך שיהיה גם הוא חרב ונופל ממעלותיו כדי שלא יהא הוא עליון עליך.

מה סימן לאדם באם הוא עובד ה' באמת או לאו?

הסימן המובהק לכך הוא היאך מתיחס הוא בראותו את חבירו עולה במעלות התורה והיראה ותיקון המידות ועושה בכך נחת רוח ליוצרו, אם רואה הוא זאת בעין טובה, זהו סימן מובהק שהנו חפץ בנחת רוח לה, ואין לו נ"מ ממי זה בא, ממנו או מחבירו, אולם אם עינו רעה, זהו סימן שעדיין נצרך הוא לתקן ולשפר את מידותיו.

ועוד כאמור לעיל סימן לאדם אם הוא אוהב ה' אם לאו, לפי שהאוהב את חבירו באמת כמו כן אוהב הוא את בנו של חבירו, כידוע, ואם כן האוהב ה' באמת אוהב הוא כמו כן את בניו של המקום, ואם לקוי הוא באהבת בניו של מקום סימן הוא שלקוי הוא באהבת המקום עצמו.

היאך יאמר: "הריני אוהב כל אחד מישראל כנפשי ומאדי", ויודע בעצמו שאינו כן?

אפשר לומר שהוא על דרך מה שכתב הרמב"ם (בהלכות גירושין פ"ב ה"כ), כופין אותו ליתן גט עד שיאמר רוצה אני, ולא חשיב כמגרש בעל כרחו, לפי שהאדם מצדו רוצה לקיים מצוות התורה אלא שיצרו הרע מעכבו ולכך כופין אותו - היינו את הרע שבו שמסרב, ואז מתגלה הטוב שבאמת רוצה לגרש כמצות התורה.

כן הוא בזה, האדם מצדו חפץ באהבת חברו, חפץ לאהוב את חברו כנפשו, אלא שיצרו הרע הוא שמעלה מחשבות קנאה ושנאה בלבו, ובא הוא ואומר: מבטל אני מחשבות יצרי המסיתני לשנאת ולקנאת, ומוסר אני מודעה לבטל מחשבות אלו שיהיו בטלים ומבוטלים, ואין רצוני בהם כלל, אלא אך ורק במה שציויתני תורה לאהוב כל יהודי מישראל, ובזה מועיל שיוכל לומר: "הריני אוהב" וכו'.

וענין זה של מסירת מודעה וביטול הפניות והמחשבות הרעות, בעצם הנהו הרמוז ברמב"ם זה, שהאדם מצדו חפץ לקיים התורה ללא פניות ומחשבות רעות אלא שיצרו הרע מעכבו, ולכך מוסר הוא מודעה לבטל מחשבות אלו שאינו חפץ בהם כלל, והוא נלמד מקל וחומר ממה שכתב הרמב"ם שכופין אותו בית-דין, ששם הבית-דין כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ועם כל זה מועיל, לפי שבפנימיות חפץ הוא בטוב, על אחת כמה וכמה כשהוא כופה עצמו ומבטל מרצונו כל הפניות שעולין לו במוחו בעל כרחו, שבוודאי יועיל.

בוכוח או מריבה מי נקרא מנצח?
המנצח הוא דוקא זה שיצא "מנוצח", שכן אמרו חז"ל: "והאלקים יבקש את הנרדף" ולא רק כשרשע רודף צדיק יבא הקב"ה לצד הנרדף שהוא הצדיק, אלא גם כשצדיק רודף רשע יבא הקב"ה לצד הרשע להיותו נרדף.
קרתה מריבה, הלבנת פנים וכיוצא, אם יצאת אתה הנרדף, הכעוס והנפגע דע שנצחת! ואילו כשהוצאת את חברך שהוא הכועס הנרדף והנפגע דע לך שהוא ניצח.
לכך אל תצטער אם כתוצאה מויכוח או מריבה נוצחת, ויד חברך היתה על העליונה ויצאת אתה פגוע וכועס, עדיף לך שיהא כך מאשר להיפך, ומעתה תשתדל להסיר הכעס והפגיעה מלבך ותנקה את לבך מנקמה וכעס, ובכך רצוי אתה לפני ה'.

עד היכן הם השלכות הפגיעה?
השלכות הפגיעה הינן למרחוק מאד. ישנן מעשיות אמיתיות מפי בעלי המעשה הודפסו בספרים המפורסמים: "נפלאותיו לבני אדם", היאך שבשביל פגיעה בכבוד הזולת נמנעה ישועה של פרי בטן, או של זיווג, או פרנסה, ואף למשך שנים עד שתוקן הדבר על ידי פיוס כראוי באמת, ורק אז נושעו לאחר שנים רבות של סבל איום.
פגיעה בזולת זהו דבר מסוכן למאד, שיכול אף לסכן את חיי האדם, ובודאי יש בכוחו למנוע ממנו ישועה, פרנסה, זיווג, בריאות וכיוצא ללא רחמים, הרבה שנות סבל יתכן ויעברו על האדם עד שיתעורר להבין מה עולל בפגעו בחבירו, ברבו, בשידוך שהתבטל, בחמיו, כלה בחמותה וכיוצא.
אדם שפגע או הפסיד את חברו בשוגג, וחברו בכעס, האם טוב לומר לו בשעת כעסו, מדוע הנך כועס הרי הכל מן השמים, שתק וקבל שכר?!
אף שהתוכחה אמת אין להוכיח כזאת לאדם בשעת כעסו, אלא יש לפוגע לפייסו בבקשת סליחה ומחילה, כי זה הנפגע יודע שהפוגע "מנצל" את האמונה לטובתו להשתיק ולחפות על מעשהו, ובכך מקומם הוא את זה שפגע בו.
מה הגדר בכבוד שיש לכבד בני האדם, הלא יש מקום שבכבוד זה יתגאה המתכבד ונמצאתי מכשילו, וכן מה הגדר בכבוד שיש להגיש בהכנסת אורחים להאכיל את האורח או העני, הלא פטום של מאכלים ומעדנים שיש בהם נזק להגביר הנפש הבהמית?
הנראה שהגדר בזה הוא לפי האדם המתכבד או הנהנה, אם זה האורח או המתכבד מצטער מהכבוד או מההנאות היתרות להיותו אדם ענו או פרוש בוודאי שיש למנוע ממנו כבוד שיביאנו לידי גאוה ופטום שיביאנו להתגשמות, אולם אם אדם זה אינו זהיר בכך, יש לתת לו כפי רצונו וכבודו ומעמדו וכמובא בגמרא - סוס לרכב עליו למי שרגיל

בכך, וכן גבי ההוא שדרש מרבא תרנגולת פטומה ויין ישן, וכן בכתובות ס"ג גבי מר עוקבא שנתן לאותו עני כפול כסף כשנודע לו שהנו מורגל בתפנוקים.

שידוכים

מדוע מציאת שדוך מתאים קשה היא למאד, ועם כל החפושים אפשר לומר שישנם הרבה אכזבות?

במציאת שידוך ישנה בעיה קשה למאד. והיא מלחמת השכל והתאוה, השכל דורש את האשה המתאימה וההולמת לחיי מחשבה, השקפה והבנה הדדית, ועוד השכל דורש אשה בעלת מידות, גברתנית על יצריה, אשה חכמה בעלת שכל ורצון להקמת בית רציני ובריא; ולעומתו התאוה דורשת אשה יפה, יחסנית, בעלת כסף, מקצוע מכניס ומכובד, אשה המרשימה בחיצוניותה שיש בה כדי להתפאר.

וכאן המלחמה קשה מאד, מי יגבר - השכל או התאוה, ולכך רוב בני אדם אף ששכלם מבין מה הטוב באמת, באה התאוה ומשחדת אותם לראות את הלא טוב כטוב, שזו הרי סגולת השוחד לעוור עיני חכמים, ותאות העינים מביאה להתפשר על הפנימיות ולהעדיף את החיצוניות, ולכך התוצאות ברוב המקרים מאכזבות, להיות כי קודם הנישואין יש די בחיצוניות לחפות על הפנימיות, שהרי קודם הנישואין הפנימיות מזויפת ומכוסית, ומעושית על הצד היפה והנחמד, אולם לאחר הנישואין שהפנימיות מתגלית "במלוא זוהרה", אין די בחיצוניות היפה לחפות על הפנימיות הקלוקלת, ופעמים אדרבא, החיצוניות מסייעת לקלקל יותר מאשר להועיל, כיון שבעקבות החיצוניות היפה מתפתחת גאוה והשתלטות, ודרישת שוויון, כך שהחיצוניות נוספת גם היא על הפנימיות לרעה, ומכל מהכיוונים נוצר מצב הגורם להרס וחורבן.

ובכן מה העצה להנצל משחד התאוה המסלקת את השכל בשעת חפוש שדוך מתאים?

עשה לך רב והסתלק מן הספק.

אם יש לך הורים חכמים ונבונים, בעלי נסיון, יש לשמוע להם, ולהתחשב מאד בהצעתם, וכמו כן במקביל להתייעץ עם רב חכם ומבין בנושאים אלו, ובפרט עדיף כאשר הוא רבך המכירך ויודע את אופי תכונותיך, וכשתעמיד בפניו את ספיקותיך יוכל הוא להחליט בשבילך הרבה יותר טוב ממישהו אחר, ובודאי הרבה יותר מדויק ממך להיותך משוחד. ולפעמים עדיף אברך תלמיד חכם ונבון, וטוב הוא מאד להתייעץ עמו, אחר שיכול אתה להיות עמו פתוח בשיחה יותר מרבך ולפרט לו פרטי ספקותיך ללא לחץ ומתח, ויכול הנך לגלות לו את לבטיך הפנימיים שאולי בוש אתה לאומרם לרבך, כך שלפעמים יתכן ועדיף האברך הת"ח והנבון על רבך, והכל לפי הענין.

והחשוב הוא שלא להתיעץ עם כמה יועצים, כי אז הבלבול הוא גדול היות ומן הסתם יהיו חילוקי דעות והבנות שונות, והמתיעץ יצא מבולבל.

האם בענין שדוך יש ללכת בדרך "בטחון" בה' כמו בכל צרכי האדם, ולכך למעט בהשתדלות ככל האפשר, או כיון שהוא מצוה יש להשתדל בה בכל יכלתו כמו בכל דבר מצוה שיש להשתדל הרבה אחריה כתפלין מהדרות ואתרוג נאה?

כתב רבנו הגר"א ("אור יהל" בבאור ההיכלות פרשת פקודי היכל ו') ואמר, שיש לבטוח בזה על ה', כמו שהובא במועד קטן (יח ע"ב): מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שמה' אשה לאיש. מן התורה - "מה' יצא הדבר". מן הנביאים - "ולא ידעו כי מה' הוא". מן הכתובים - "ומה' אשה משכלת", וכמו שכתוב: "אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו", שהוא הזווג שנקרא בנין בית, כידוע. ואמר אם ה' כו' - ששוא הוא עסק בני אדם בענין הזווג, שהכל הוא מאת ה'. וזה שכתוב "אך הבל בני אדם כזב בני איש, במאזנים לעלות המה מהבל יחד כו'".

ומרן הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל אמר בזה, דמה שכתב רבנו הגר"א שאין להשתדל בענין שידוכין, אין הכוונה לא להשתדל כלל - רק ישתדל פחות ממה שמשתדל בשאר צרכיו. עד כאן. ונראה היום, שיש שדכנים ושדכניות לרוב, מחויב הוא לפנות ל- 2-3 המצליחים בשידוכיהם, ומידי פעם להתקשר להזכירם להתעניין עבורו, ובודאי שזו השתדלות מחויבת ומספקת.

באיזה גיל להנשא?

ברור שאין בזה תשובה מסוימת השוה לכל הבא להנשא, ונציין בזה כמה פרטים.

1. בן ישיבה שקדן.

בחור ישיבה שתורתו אומנותו ושקדן הוא על לימודו וחשקו רב בתורה, וזכה שיצרו הרע אינו מסיתו ומפתהו לתור אחר לבו ועיניו, ומצליח בנקל לשמור על קדושת עיניו וקדושת עצמו, אזי יש לו להיות מתון מתון, ולהמתין עד ימצא לו אשה עזר כנגדו שיוכל עמה להמשיך בלימודו, ואין לו לרוץ על כל הצעה המוצעת לו, אלא לאחר ברור אם אכן זאת האשה אשר איתה יוכל לעלות מעלה מעלה בעבודת ה', הן מבחינת מידותיה הטובות, יראת ה' בקרבה, ואם יתאפשר שימצא לו הצעה טובה גם מבחינה גשמית - להיות מסודר בסידור יפה - מה טוב, כדי שלא יהא מוטרד מלימוד התורה. ולאחר הכל יש להקפיד שלא יעבור את גיל כ"ב שנה, שכידוע, כן מורים הרבנים ובראשם החזון איש זצ"ל (בקובץ מבקשי תורה).

2. בן ישיבה.

בחור ישיבה שאין מוצא את ענינו בתורה בלבד וחשקו בתורה דעך, או שמעיקרא לא היה חשקו כל כך בתורה, ורואה כי פוחז עליו יצרו להסיתו לתור אחר עיניו ולבבו, ובפרט כאשר מסלסל הוא בשערו, וקדושת עיניו ולבו עלולים להתחלל, עליו להקדים ולמהר בהשתדלות הנישואין, כמובן באופן ששכלו בוגר וראוי לחיי נישואין, ומגיל 18 יראה לחפש את בת זוגתו המתאימה לו, וייעזר בהוריו שיפנו לשדכנים, וכשישמע הצעה המתאימה לו - לא יחמיצנה.

3. חוזר בתשובה.

חוזר בתשובה שזה עתה החל לזכות להכנס לתורה ומצוות - אין זה משנה באיזה גיל הוא - עליו להתבסס תקופה ולהתחנך, ואין בתקופה זו זמן השוה לכל. ישנם כאלה שבתקופה קצרה כבר עולים על הגל הנכון ומתישבים בדעתם במהרה ויציבים המה בנפשם, וישנם כאלה שנצרך להם תקופה ארוכה יותר, על כך יכול להחליט המשגיח או ראש הישיבה, ועל כן צריך להתיעץ עמו, האם ראוי אתה כבר לצאת לדרך לחפש את הצלע הנכון השייך לך.

בחור שטוען שאינו "מבשל" עדין לחתנה, ואינו מסגל עתה להנשא, ורואים אנו שיש ממש בדבריו, היש להתחשב ברגשותיו בזה ולהניחו, או "ללחץ" עליו?

אם המונע הוא חוסר בגרות והוא באופן הנראה שאם יתעכב יתבגר בשכלו וא"כ זו מניעה חולפת, בהחלט יש להתחשב ברגשותיו בזה ולהמתין, אולם אם המניעות המה מניעות שאין פתרונן תלוי בזמן, וכגון שטוען: אינני מסוגל להינשא כי אני עצלן, קם מאוחר, אינני רואה עתיד לעצמי, וכיוצא, שאין פתרון בעיות אלו נפתרים בהשהיה של זמן, אלו בעיות שאם לא יעבוד עליהם אזי כל ימיו יהא בבעיה זו; אין לעכב בשבילן מלהינשא, ויש להסביר לו, שלאחר הנישואין אדם מרגיש יותר אחראי, ואדרבא יש סיכוי גדול שדוקא הנישואין יביאו את הפתרון לחולשות אלו.

האם ראוי לשאת אשה שאינה מחזקת ביראת שמים - בתקוה שתתחזק?

נבאר את הבעיה: האדם נמשך אחר עיניו, ופעמים שמצא אשה נאה המושכת את לבו ועיניו, והאהבה החיצונית ביניהם אדוקה מאד, אלא שאין הבחורה חזקה ביראת שמים, חסרה בצניעות, השקפותיה השקפות רחוביות, והבחור מרוב רצונו בה - "מאמין" ומקוה שהענין "יסתדר". בשום אופן לא!!! הנך מכניס עצמך לסכנת נפשות, ויתכן בהחלט שהקורות יהיו להפך, והענין יסתדר לדעתה ולשביעות רצונה ולא לשביעות רצונך. "כל האומר אכנס למקום סכנה ועושין לי נס, אין עושין לו נס". אסור לאדם להעיז להכניס גופו לסכנה, וכל שכן את נשמתו. כח האשה החילונית, או אפילו הפשרנית,

חזק מאד עד כדי סכנה גמורה להטותך מדרך ה', ורוב הסיכויים שתתפתה אחריה, ואם תהיה עקשן גדול לעמוד על דעתך, הרי שהפרוד ולפחות הסכסוך והמריבה - יהא הכרחי, חס וחלילה. לכן אל תתפתה אחר מראה עיניך ותאות לבך, כי אשה לוקח אתה למשך כל חייך, ואיזהו חכם הרואה את הנולד, ולא רק את העכשיו הרגעי, שהרי בגלל ראיית והתפעלות ההנאה הרגעית רבים קרסו ונפלו וקיפחו את חייהם.

וכדברינו מבואר בבעל "העיטור": אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו - אין לקדש אשה שאין בה יראת שמים על סמך שיעשה אותה יראת ה' ויחדיר בה יראת שמים. כי אם ה"יראה" היא אצלה בבחינת דבר מגונה, קרוב הדבר שהאשה תקלקל אותו, ואף "תתגנה עליו" - תגנה בעיניו גם את יראת השמים שלו. עד כאן.

וכמו כן להפך - אין לאשה לשאת בעל חילוני או מי שהשקפותיו אינם כדעת התורה בתקוה שתצליח לשנותו, לפי שסכנתה גדולה, וסיכויי ההצלחה נמוכים מאד לעומת אחוזי הכשלון. וכמובן הדברים נאמרים בדרך כלל.

מהו סדר העדיפויות בבחירת בת הזוג?

בדרך כלל סדר העדיפויות הוא:

א. בת ת"ח, שמן הסתם שאבה מבית זה רוח תורה ויראת שמים.

ב. בת בעל הבית ירא שמים, שמן הסתם שאבה מבית זה כמו כן אהבת תורה ויראת השם טהורה.

ג. בעלת יראת שמים מבית רופף.

זהו בדרך כלל, אולם הרבה פעמים ימצא בת בעל הבית ירא שמים עזר כנגדו לעבודת ה' יותר מבת ת"ח, וכן בת מבית רופף והיא יציבה וחזקה ביראת ה' יותר מבת ת"ח, ולכך הנצרך הוא לברר טוב ככל האפשר, כי ברור שהעדיפות הראשונה לראות שהבת עצמה יש לה שאיפות מוצקות לבית של תורה ויראת שמים. אלא שאם היא גם מבית של תורה זוהי שעלית על כולנה.

האם עדיף בת גביר שיש בידם ממון רב על פני בת שאין ביד הוריה לסיע כלל?

לא רק אם השניה היא בת ת"ח, שבודאי עדיפה היא על בת עשירים, אלא גם אם שניהם במצב שווה סכנה גדולה ישנה בבת עשירים שתוליך זו את ביתה בגדולות ובמותרות ויש לשקול הרבה בזה (תשובת ה"קהילות יעקב" מובא "לשכנו תדרשו").

שמענו אזהרות שמפגיעה בשדוכים סובלים מאד, היאך להנצל מכך כאשר בלית ברירה נוצרת פגיעה כשצד אחד חותך?

אפשר למנוע הרבה הקפדות ופגיעות בכך שלא נפגשים לפני שמבררים ככל האפשר. ובכלל כן דעת מרן הח"ח, שכן כתב תלמידו הגר"א וסרמן (פורסם במבקשי תורה כרך ד' קובץ א' עמוד סד) ששמע מפי קודשו של הח"ח שמנהג העולם להתראות המשודכים טרם כל, והוא מנהג שלא כהוגן, אלא הפגישות צריך שתהיינה לאחר החקירות והדרישות כמידת האפשר, ורק כשלפי הנראה יושוו הצדדים יש להיפגש.

ובכך חוסכים:

א. עוגמת נפש ופגיעות.

ב. חוסכים זמן של בטלה, כי לפעמים כבר מפגישה ראשונה מתברר שאין התאמה כלל, ולו היו ידועים נתונים מינימליים מקודם - לא היו מתחילין כלל.

ג. נמנעים הרהורים וריבוי שיחה עם אשה לחינם.

ד. יתכן ואילו היית יודע פרטים שהנך יודעם היום לא היית ניגש לפגישה, ועכשיו שנפגשת תוקסם ממראה החיצוני ותתפשר על הפנימיות שלא היית מוכן להתפשר עליה קודם פגישתך, ואז הרי - אסון!

ה. והיה כאשר כן נפגשתם ואין התאמה, יש להיזהר ככל האפשר שלא לתת סיבה פוגעת, ואשרי מי שתולה את החסרון בעצמו, וכגון שאומר אכן הצד השני היה בסדר גמור אלא שלי ישנה בעיה מסוימת שבשבילה לא יתאים לי שידוך זה... וכיוצא.

האם נכון לכף עצמו לקח אשה הדוחתו במראיתה על סמך שיצליח לכפות יצרו ולהשלים בזה? או מתוך רחמנות וחסד? וכמו כן לגבי אשה האם נכון הוא לקחת איש מתוך רחמנות?

ברור הוא שאין לאדם להביא עצמו לידי נסיון, ובפרט שהוא על חשבון אחר, ולכך אין נכון לצד אחד לכוף עצמו ליקח השני מרחמנות. כי מי יודע עד כמה ועד אימתי יוכל לכוף יצרו בזה, והרי אם לא יעמוד בנסיון זה בהכרח שיפגע למאד אותו צד המרוחם והמחוסד ועגמת הנפש והצער יהא לבסוף הרבה יותר מהחסד שהוא חושב לעשות עתה.

אלא שאם היא איננה דוחה במראיתה אלא שאיננה כ"כ מושכתו, זה כבר תלוי באופיו של הבחור, היאך מכיר הוא את עצמו, אם הוא בטבעו עם כח סבל או לא, וכן תלוי עד כמה מפריע לו באופי נפשו המראה החיצוני, וכיוצא, לכך בזה יתיעץ עם רב.

אזהרה שמענו שהמבטל שדוך ללא סבה מצדקת - דוחה מזלו בידים כידוע מהסטיפלר זצ"ל ועוד, מהו גדר סבה מצדקת?

לבא להינשא צריך שיהיו לו עקרונות עליהן הוא רוצה לבסס את ביתו, וכגון אשה יראת ה', גדרי צניעות כהלכה, בית של תורה, שישב וילמד בכולל לאחר החתונה (או עובד ולומד לפי כוחו), מידות טובות, לא אכזרית וקשוחה לא מרדנית ולא כעסנית ובפרט לא עקשנית, שכל בריא ויציב ללא תנודות חריגות וכיוצא.

כמובן שהמסרב לשידוך מהעדר סיבות הנזכרים שלוקין המה אפילו בעיקרן, כלומר שהחסרון בהם הוא לא רק מצד "שלמות", כי "שלמות" לעולם לא תימצא. אלא כשחסרים פרטים הנזכרים ולקויים המה בשורשן ובעיקרן - ולא רק שחסרים המה בשלמותן, בודאי אין בזה משום "דוחה שידוך בידים".

אולם כאשר הסיבות הם רק מצד שאין "שלימות" בצד השני בעקרונות שהוא מחפש או בפרט כאשר החסרון בשלמות הוא מצד בקשתו יופי מיוחד, או מסיבת העדר ממון כראוי, או העדר פיקחות או שאיננה בעלת מחשבה עמוקה או גאונית, או איננה יחסנית כראוי וכיוצא, בדברים אלו יש בהם משום "דוחה שידוך בידים".

וכאמור הכל לפי הענין הנסבל, דאם היא דוחה אותו במראיתה ולטעמו לא ניסבל אצלו מראה של המוצעת לו, בוודאי שמוצדק הסיבה לבטל ואינו נחשב לדוחה בידים. או כאשר היא עניה ללא אפשרות סיוע מינימלי כמו כן יש לראות בכך כסיבה מוצדקת, אולם כאמור, כאשר דוחה הוא כי ברצונו למלאת את גאוותו ותאוותו בנוי, בכסף בהתרשמות חיצונית, וכמו כן כשדורש הוא בעלת מדות ויראת שמים באופן בלתי שגרתי ומצוי, הרי שזה דוחה מזלו בידים.

לדחות שידוך מפני המשפחה, וכגון שהמוצעת היא עונה על הדרישות אולם היא ממשפחה בעלת מידות רעות ואנשיה קשים, נראה פשוט שהדוחה מפני כך אינו נחשב לדוחה בידים, כל הנ"ל נלע"ד, והחכם יכריע..

האם יש להמנע מלשמע הצעה מפני אח גדול שטרם נשא?

~ האם יש להמנע להנשא לבעלי תשובה אחר שהנם בני נדה?

דעת הגאון הרב שך זצ"ל בזה, ועוד מגדולי ישראל שאין להעלות חשש כזה כאשר הבחור או הבת הינם בעלי תורה ומידות טובות ויראת שמים.

האם להמנע משדוך כאשר השמות של בני הזוג אינם תואמים?

כבר געש ורעש על כך הסטייפלר זצ"ל באומרו שכל אלו הדברים המה שטויות והבלים, ואין זה רצון ה' כלל וכלל לשאול ולדרוש אצל כאלה, ואפילו על גורל הגר"א - היה אומר הסטייפלר: לאחר שהוחלט השידוך אין הגורל משיב נכוחה.

לכן לכתחילה בוודאי אין לשאול, והולך בתום ילך בטח.

האם מפגישה ראשונה יש כבר להחליט לשלילה?

אם הסיבה לשלילה בכך שאין השידוך עונה על עקרונות כמו כשאין אצלה רצון לבעל ת"ח, חוסר צניעות, דחיה ממראה חיצוני וכיוצא, ניתן לשלול מפעם ראשונה, ועדיף, כדי לחסוך ציפיות שוא מהצד השני, אולם אם השידוך עונה על העקרונות אלא שאין שיתוף שיחה, חוסר פתיחות, ביישנות יתרה וכיוצא אין לשפוט כלל מפגישה ראשונה כי אלו דברים שמשתנים במהלך הפגישות שאז פג המתח וניתן לדבר יותר בפתיחות, וכידוע הדיבור והחכמה משנים את התדמית הראשונית לפעמים לחלוטין.

האם להמנע משדוך הנראה - מסבת התנגדות ההורים?

אם להבחור נראית ההצעה הולמת וראויה וכל ההתנגדות היא רק מצד ההורים, אזי אם התנגדות ההורים היא מסיבה מוצדקת ע"פ דעת תורה כמובן שיש להתחשב בדעתם, אולם את התנגדותם מסיבה שאינה מוצדקת ע"פ דעת תורה, וכגון: היא לא מספיק יפה בשבילך, היא לא מספיק חכמה, אין לה מקצוע המכניס די כסף וכיוצא, אין לשמוע להם! (סטייפלר, "אשכבתיה דרבי").

כיצד צריך שיהא הנהג בדבור בהסתכלות וכו' בזמני הפגישות עד הארוסין ולאחר הארוסין?

א. בזמני ההיכרות צריך להסתכל על המוצעת על מנת להכיר במה המדובר, אלא צריך שיהא זה לתועלת ההיכרות, ולא חלילה לשם תאות יצרו, דהיינו הסתכלות יתר על המדה, אסורה.

ב. אין לסדר פגישות בלובי בתי מלון המלא בפריצות (רבי מרדכי גרוס).

ג. שחוק וקלות ראש - בהחלט אסור בפגישות.

ד. לאחר האירוסין, יש למעט יותר בפגישות, ולמעט בהארכתן, ולהשתמש יותר בקשר טלפוני, וזהו הזמן להרבות בתפילה תורה ומעשים טובים שיעלה השידוך יפה.

ובפרט ביום החופה שהינו יום מסוגל מאד לקבלת התפילות, יש לנהוג בו בקדושה יתרה בתפילות ותחינות ובעיקר בתשובה על מנת לזכות למחילת עוונות הנמחלין לחתן ביום חופתו.

עד כמה יש להתיחס בשדוך לחיצוניות, שפעמים והנה פנימיות נפלאה בכלי שאינו כ"כ נאה?

ללא ספק שהפנימיות היא העיקר שהם המידות הטובות ויראת שמים, אלא שאין לאדם ליקח הצעה בחיצוניות כזו שיודע שלא יוכל לסבול אותה ודחויה תהא אצלו, ואין לו להיות גבור לרגע ולסמוך על עצמו בזה, וכלל גדול בידינו שאין לאדם להביא עצמו לידי נסיון.

אולם מה שכן, אסון הוא להתפשר על הפנימיות מפני חיצוניות נאה, הנושא אשה לשם יופי או לשם ממון מצינו בחז"ל קללה נוראה לבית כזה. התבוננות בקצרה יש לנו להתבונן באבות הקדושים היאך היתה התיחסותם לבחירת אשה.

אברהם משביע בשבועה בשם ה' ובנקיטת חפץ את נאמן ביתו - אליעזר שלא יקח אשה אלא מבנות בתואל, ועוד מתפלל א"א שיצליח שידוך זה כמבואר בפסוקים ומזכיר זכויות עצמו שפרסם שמו של הקב"ה בעולם.

יצחק נושא את רבקה, והוא בן 40 שנה והיא בת ג' שנים ממתין הוא לה 10 שנים עד גיל 50 ולא התפשר בשום שידוך אחר כי ידע - זו היא שתהיה לו לעזר, וכמו כן רבקה כשנשאלת "התלכי עם האיש הלז" עונה היא "אלך".

יעקב אבינו שהיה בן 77 שנה עבד שבע שנים לבת זוגו רחל עד היותו בן 84 שנים, ולא התפשר על משהו אחר.

התיחסותה של רבקה לזיווג - "אם לוקח יעקב מבנות חת כאלה - למה לי חיים"!

כמו כן רות המואביה ובועז - אשה צעירה שנישאה לזקן שהיה בן 400 שנה כמובא בחז"ל. והוא מוסר גדול לדורנו שטוב להם מראה עינים וחיצוניות ועל כך מקפידים ועל פנימיות מתפשרים.

יום החופה

שאלה

מָה רָאוּי לְחָתָן לִנְהֹג לִקְרַאת יוֹם חֻפָּתוֹ?

ראיתי כמה הנהגות נפלאות מהגה"ק תולדות אהרן זצ"ל לחתן לקראת יום חופתו וזה לשונו:

הנה מבואר בשל"ה הקדוש ובשאר ספ"ק מעלת יום החופה וז"ל השל"ה: וצריכין החתן והכלה להתקדש עצמן במאד מאד בהכנסם לחופה, עכ"ל, כי הוא בבחי' יום כיפור שהקב"ה מוחל על כל עוונותיהם ובבחינה אחת הוא עוד יותר מיום כיפור כי הוא רק פעם אחת בכל ימי חייו של האדם.

ונוהגין קודם יום החופה לגלח השערות וצפרני ידיים ורגליים להסיר כל החיצוניות.

וכיון שהוא יום גדול כ"כ מתאמץ היצה"ר להטריד את האדם בטרדות שונות, כי היום הוא גדול באיכות אבל בכמות חולף והולך מהרה, ע"כ נכון מאד שלא להניח על יום החופה שום טרדה ואפילו לקשור הציצית בטלית יהיה בימים הקודמים.

ואחד מהטעמים שצריך להתענות ביום החופה מבואר בפוסקים כדי שלא לשתות משקה המשכר כי הקידושין צריכין להיות בדעת צלולה, ע"כ נכון מאד ליקח זמן ביום החופה קודם הצהריים לישון שעה אחת מטעם הנ"ל שיהיו הקידושין בדעה צלולה.

והנה נאמרו עוד טעמים על התענית ביום החופה, ואחד מהטעמים דהנה בסידור האר"י ז"ל נרשם בברכות הנשואין על תיבות חתן וכלה - "זו"ן", דהיינו קוב"ה ושכינתי', כי בכל מצוה אומרים לשם יחוד קב"ה ושכינתיה כי בכל מצוה גורמים קצת יחוד בעולמות עליונים ועיקר יחוד קוב"ה ושכינתיה יהי' בביאת גואל צדק שיתגדל ויתקדש שמי' רבא, ובחתונה של חתן וכלה שמכוונים לש"ש נעשה יחוד גדול בעולמות עליונים מעין העתיד, על כן מצויין כנ"ל על משמח חתן וכלה - "קוב"ה ושכינתיה", כי זה עיקר שמחת חתן וכלה שנעשה שמחה בעולמות עליונים.

ולכן אומרים בברכת חתנים "משמח ציון בבניה", כי יש שייכות לזו השמחה לשמחת ציון וירושלם.

ולכן עושים שמחה בחתונה בריקודים ומחולות כיון שנעשה שמחה בעולמות עליונים מעין העתיד.

ולכן כיון שגורמים ענין גדול וקדוש בעולמות עליונים לכן צריכין להתענות ביום החופה שיהיו ראויים לזה.

ומה שעושין שמחה גם אצל חתן וכלה פשוטים מאד משום לא פלוג, כמו בברכת אירוסין שהי' ראוי שיברך החתן ותיקנו שאחר יברך משום לא פלוג, כי אולי לא יוכל החתן בעצמו לברך שלא לביישו.

וכיון שגורמים ענינים גבוהים לכן צריך להתקדש מאד ביום החופה ולעשות הכנה בימים הקודמים לבקש מה' לזכות לעשות נחת רוח לפניו ולהנצל מכל מכשול ולהנצל מכל פני', ושמעתי מכ"ק חותני זצוק"ל שכמה שבועות קודם החתונה שלו התפלל להקב"ה שלא יעלה על לבו בהחתונה שום מחשבה של פניות וגיאות, בהיות שהמנהג שבדחן אומר שבחים והתפארות על החתן לכך התפלל שלא יעשה בלבו שום רושם של פניות וגאות.

והעיקר מהכל הוא התקשרות בה' שלא להסיח דעת ביום החופה כמה שרק אפשר אשר מלא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מיני' ולית מחשבה תפיסא ביה כלל, ואני מוכן למסור נפשי עבור כבוד שמו ית', ולבטל כל הרצונות לרצון ה' דהיינו להחליט בלב אמת שאין אני רוצה כלל רק לעבוד את הבורא ב"ה ולעשות רצונו ית'.

וכן תתאמץ מאד באלו הימים להתפלל בכוונה עצומה, כי עיקר התקרבות לה' זוכים על ידי תפילה בכוונה כמבואר בסה"ק, וכן תתפלל ותתחנן לה' שתזכה לעבוד ה' כל ימי חייך בכל לב ונפש באמת לאמתו בלי שום פניה.

שלום בית

מהי מטרת הנשואין?

לא יתכן שמטרת הנישואין לשם קיום העולם בלבד, שהרי אדם הראשון ביקש "עזר כנגדו", ולא הזכיר ענין קיום העולם כלל, ועוד בוודאי שיש מצוה בנישואין גם למי שאין באפשרותו להביא בנים לעולם וכגון אדם מבוגר בשנים.

ועוד מצינו בחזקיהו שהיה אמור להענש על מניעתו מלשאת אשה ואף שידע שיהיה לו בנים רשעים.

אלא הטעם במטרת הנישואין הוא להשלמת האיש, כך יצר הבורא שאין האדם יכול להשיג שלימותו בתיקון המדות ובהשגת מעלות העבודה רק בכך שישא אשה, והוא ענין פנימי רוחני, וזהו הכוונה ב"עזר כנגדו", להשלימו לאיש כמובא בגמ' יבמות ס"ג השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה, בלא תורה, בלא חומה וכו'. וגם אם לא נמצא לענין זה הסבר מילולי שיש בו כדי לספק את השכל - החוש יעיד על כך שהוא ענין עמוק מעבר למה שהשכל מבין.

והנה הסכים הקב"ה שימחה שמו על המים בשביל החיבור הזה שיהא כיאות, כי כל ענין מעלת הנישואין הוא כאשר נעשה באופן של חיבור ואחוה כיאות.

וע"ד הסוד ידוע שכל ענין התחברות זו של איש ואשה שזכו - יש בה ענינים נשגבים ועליונים ואכמ"ל.

מדוע על שלום בית ישנם הרבה נסיונות ומפריעים?

התשובה היא לפי הנ"ל, היות שמטרת הנישואין היא לצורך שלימות האדם, והצלחתם של הנישואין פשוט שתלוי הוא בשלום הבית, בית שיש בו מחלוקת הכי יהא אפשר מבית כזה להפיק תכלית רוחנית קדושה שהיא שלימות האדם?!

א"כ היאך לא יתנכל היצר להרוס אמצעי שלם זה, הלא יודע הוא שבהרס שלום הבית שנחרב כאן מקדש מעט, מעתה יבוטל הבעל מתורה, מיראת ה', ומכל עבודת ה', וכל תכלית הנישואין שהוא לצורך הקדושה על כל תולדותיה ותוצאותיה מבית זה חרבה, והיאך א"כ לא ישקיע היצר בכך את כל כוחו.

יש להבין כשיש הרס בשלום בית זה לא רק שלא נעים לחיות כך, כשיש הרס בשלום הבית נחרב כל עמוד הקדושה והעבודה מבית זה ואף מכל תולדותיו, לדורות יתכנו השלכות שליליות.
כשאשה שולחת בעל לכולל או לעבודה במריבה, הרי לא רק שנושא הוא עמו את המריבה והכעס, אלא שמעתה כולו הרוס וחרב בנפשו, ומעתה נתון הוא למצודת היצר בנקל להכשילו ולהפילו לגמרי, וכן להיפך לגבי האשה.
וכידוע שככל שישנה אפשרות להתעלות בקדושה, המנגדים והמהרסים שישנם כנגדה הינם בעצמה גדולה יותר.

מה הן הידיעות הנחוצות כדי לשמר על שלום הבית?
להלן קצת הנהגות וידיעות חשובות ובמיוחד לחתנים בקיצור נמרץ - מאחד הרבנים:

א. מילה טובה
האשה היא כמו חומר פלסטלינה. הבעל יכול לעצב ולבנות אותה כפי שהוא רוצה, כי טבעה לעזור לבעל, רק שחסרה לה מילה טובה.
אשה אחת, שכעסה על בעלה, חיכתה שיכנס לבית לתת לו מנה הגונה, ולבינתים סידרה את הבית כדי שלא יהיה פתחון פה לבעלה, וכשבא בעלה, מיד הסתכל על סידור הבית וזרק לה מילה טובה, והנה כל הכעס יצא ממנה.
ועוד שמעתי על אברך אחד שיצא קצת מדעתו, והיה הולך ברחוב וצועק שהוא המשיח, וכשאמרו לאשתו שתתגרש ממנו, אמרה: אבל הוא אומר לי מילים כל כך יפות...!

ב. האשה אינה חברותא
יושבים לאכול - האשה היא לא חברותא של לימוד. צריך לחפש מדרשים וסיפורים של צדיקים או סתם חדשות המעניינות אותה [כמובן בלי לשון הרע ורכילות].
סיפרו על צדיק אחד, שכל בוקר היה שואל את האנשים 'מה נשמע' ומשוחח איתם, וכששאלוהו מדוע עושה כך, אמר, שהוא רוצה לשמוע סיפורים כדי לספר לאשתו.

ג. חשוב לשמור על ערך עצמי
אסור לתת לאשה שתזלזל בבעל, ומצד שני צריך להראות לה כמה הוא מאושר שנמצא איתה.
אסור שהבעל יהפך לסמרטוט. אם יש זלזול - אסור לוותר. אפשר להיות איתה ברוגז ולא לדבר עמה עד שתרגיש במעשיה (אם הוא רואה שזה יעזור, הכל לפי הענין). כמובן, כל זה לאחר שמילא הבעל את חובותיו שלו.

כן אסור לבעל עצמו לבזות עצמו ולא להראות חולשות שבו, וכן לא לספר לה על ריב או בזיון שקיבל.
שמעתי על זוג שאמר הבעל על עצמו כי אינו מוצלח וכו'. האשה בתחילה עודדה אותו, ואף הצליחה בזה, אך מה שקרה אחר כך, שנכנס לראש האשה כי בעלה גבר לא יוצלח, ולבסוף התגרשו.
צריך גם כן להזהר לא להפך כבטלן בפניה. בפרט יש להזהר לא לשקר את האשה, כי בזה מאבדת היא את כל האמון בו, ואפשרי רק להתחמק.
אם האשה מזלזלת במחמאה, יתכן שפשוט רוצה היא לשמוע זאת שוב. רצוי לשבת ולשוחח איתה על כך ולהראות לה שהוא באמת אוהבה, ויש לרדת לשורש הענין ולברר איך מסדרים שלא תזלזל במחמאה, אבל בצורה מכובדת, שהבעל לא ייראה כילד קטן הרץ אחריה. לפעמים גם אפשר להפסיק מלתת לה מחמאה, עד שתשאל מדוע, ולא לעסוק בהפגנות ובאיומים.
לחיות עם אשה צריך הרבה לוותר, ויתור מתוך הבנה שאני מבין אותה ולא ויתור של כניעה, אלא להסתכל עליה כזקוקה ליחס מיוחד של ויתורים. אולם חשוב לדעת גם שאין לוותר על כל דבר, כי אז אין האשה מרגישה שחיה עם גבר.

ד. בשנה הראשונה אין לימנע מריבוי דיבורים
מה שכתוב 'אל תרבה שיחה עם האשה' - לא מדובר בשנה הראשונה, כי אז, כמה שתדבר עמה, לא ייקרא ריבוי. על ידי שמרבים בשיחה לא נעשים זרים, ומתקרבים אחד לשני.

ה. אסור להתאכזב - חיבים להשלים
אחרי החתונה הרבה חלומות מתנפצים. צריך להשלים עם מה שקיבלנו מהקב"ה. צריך ללמוד אחד את השני ולהבינו ולהרגישו. על כך צריך הרבה השקעה וחשיבה. מי שלא טורח בשנה הראשונה, צריך אחר כך לעבוד כל השנים על כך.
החיים מלאים משברים, ומה שנדמה לנו לפעמים שאצל השני הכל ורוד - לא כל כך מדויק. גם אצל החבר והידיד ביותר מתגלים במשך הזמן חסרונות, ולכן לא להבהל מחסרונות המתגלים עם הזמן, אלא להתעלם במידת האפשר, או לחשוב איך לתקנם.

ו. להתייחס בעתות מצוקה
1. לפעמים צריך לדבר אפילו שעות כדי להבין מה מרגישה האשה, מה חושבת. האשה צריכה לדעת שהבעל מרגיש אותה.

למשל אם האשה קיבלה צעקות מבעל המכולת, באותה שעה זקוקה לבעל שיבין אותה וישמע וירגיש אותה. היא לא מעונינת בעצות מה לעשות. זה בדיוק כמו שמתו מוטל לפניו, ואם חלילה הבעל לא ישמע, היא תלך למקום אחר להשמיע...
אשה אחת באה לבעלה והתלוננה על בעיה מסוימת. הבעל ניסה לתת לה כל מיני פתרונות - והאשה לא הסכימה לקבל, עד שהבעל כעס ואמר לה: אם את לא שומעת ולא מקבלת את הצעותי, אז בשביל מה באת אליי?! הוא לא מבין שהיא רצתה רק שישמע ויהנהן בראשו וישתתף בכאבה ויתן לה כמה מילים של רגש. [בשלב יותר מאוחר יאמר לה שהדבר נגע ללבו ולכן הוא מיעץ לה שתעשה כך וכך.]
2. כשאשה בזמן המחזור לא להעיר הערות. בענין מילות חיבה ומחמאות בתקופה זו, נראה שכל מחמאה שבן אומר לאמו, אפשר לומר לאשתו בזמן שאסורה עליו.
כשבוע לפני המחזור ובזמן המחזור האשה מאד מתוחה ועצבנית [ויש אף שמרגישות לחצים בלב וכדומה].
30 כשנולד ילד לבני הזוג, לפעמים אחד מבני הזוג מרגיש שכל האהבה זה על חשבונו. יש כאן טעות. אם אחד אוהב תפוחי אדמה - זה לא על חשבוני. אפשר לאהוב גם תפוחי אדמה ואפשר לאהוב גם את חברי. מצד שני צריך האוהב לא ליצור מצב שכן ייראה בעיני השני, כאילו שבאמת באה האהבה על חשבון בן הזוג.
4. תוך שלושה חדשים לאחר לידה היא נפגעת מאד ויכולה לקבל התמוטטות חלילה. לכן בזמנים אלו צריך לתת הרבה חום ואהבה ולוותר הרבה, ולא להעלות דברים השנויים במחלוקת, ואז שכינה שרויה ביניהם.
5. אם האשה מתחילה לנדנד ואומרת: תעשה כך וכך [אם היא מרגישה טוב ולא בהריון], סימן שלא קיבלה תשומת לב בצורה נורמלית, לכן רוצה זאת בעקיפין, ורוצה להרגיש שהבעל עושה משהו בשבילה.

ז. כיצד להוכיח האחד את זולתו?
גם אם האוכל לא היה לפי טעמו, אפשר לומר בדרך רמז, כגון: אתמול החביתה היתה טעימה. הכל בחכמה ובלי לפגוע, ואז היא תבין שהיום האוכל לא היה לפי טעמו.
קשה לאדם לשמוע תוכחה, ולכן עדיף חינוך עקיף [כמו שלא להעיר לילד: היום לא התפללת טוב! אלא: אתמול התפללת יפה!]
אשה שמשוחחת בטלפון הרבה זמן, ובפרט בשנה הראשונה - אם יש צורך לנתק הטלפון, יעשה זאת בצורה עדינה ובשכל. כל דבר שמדברים בעדינות ובשכל - בסוף מצליחים. אפשר ליעץ לה שתאמר לחברתה: אני מאד הייתי מעוניינת לשוחח איתך,

אבל נמשיך בפעם אחרת. אך צריך להזהר לא להעיר לאשה בזמן המעשה עצמו. אפשר לסכם איתה, שכשהוא בבית או בזמן הארוחות, שינתקו את הטלפון, כי מאד חשוב לו להיות איתה לבד ולהרגיש את טעם האוכל וכדומה.

וכלל גדול הוא: לא כל מה שחושבים צריך להעיר. חושבים שצריך להיות פתוחים ולספר הכל. זו טעות. כשם שיש דברים שמצוה לאמרם - ישנם דברים שמצוה שלא לאמרם.

ח. ניתוק מחברים או מהורים

ניתוק מחברות או מהורים זה מאד קשה לאשה. אבל הבעל צריך לדעת: האהבה להורים לא סותרת את האהבה לבעל. כדוגמה, מי שאוהב צ'ולנט, זה לא אומר שהוא לא אוהב שוקולד. אפשר לאהוב את שניהם. גם לאבא קשה מאד שגזלו ממנו את הבת. קשר משפחתי קשה לנתק. וכואב לאשה שפוגעים באבא שלה [גם בזמן שהיא עצמה יש לה ביקורת עליו].

לא להעז לנתקה מההורים. יתרו, עד עשרה דורות עדיין נעשה בשרו חידודין. ולא לפגוע בהורים שלה. זה כואב לאשה גם אם יודעת שבעלה צודק בטענותיו.

ט. התערבות המשפחה - אסון

קרוב לשמונים אחוז מהגרושין נוצרים מהתערבות הורים "אוהבים", על כן אין לשתף הורים בשום חילוקי דעות.

מסוכן מאד לגור ליד החמות. תפקידם של הזוג ליצור קשר עמוק ביניהם. זוג מספריים אינו יכול לתפקד אלא רק כששני החלקים צמודים אחד לשני. זוג, זה לא אחד ועוד אחד, אלא זה שנים. כשגרים ליד ההורים קשה לזוג לבנות עצמם לבד, כי אז ההורים מתערבים. [בתחילה הדג הוא טעים, במשך הזמן נעשה ישן, ולבסוף הוא מסריח]. רצוי להמנע גם מלגור ברחוב סמוך להורים.

אם ברצונו לא ללכת להוריה, אפשר לומר לה: אני מאד נלחץ במקום הזה, אני לא מרגיש בנוח, יש לי טבע מוזר, אני אוהב להיות אצלם - רק שקשה לי וכדומה.

הזמן בין הארוסין לחתונה זה זמן קשה מאד, כי אז צריך ללכת בין הטיפות. ולכן, כשהולכים להוריה, לא לדבר על הכשרים, ולא לדבר נגד ההכשרים הנהוגים אצל הוריה. אפשר לדבר כללית בעד הכשרים טובים.

י. להחדיר עקרונות רוחניים בבית

הדבר החשוב שיש לדבר ולהחדיר בבית - ששולחנו גדול משולחנם. בעולם הזה אין יותר גדול מתורה. כתרך גדול מכתרם [אהבת תורה ואהבת לומדיה].

מסופר על תלמיד חכם אחד שנכנס לבית מפואר, ואמר על זה: דפי גמרא תלויים על החלונות, על הוילונות והשטיחים. כי בזמן הזה שהבעל הלך להשיג כסף לקנות את הקישוטים, יכל ללמוד עוד גמרא [וגם זה דוגמה לילדים].

האשה מטבעה אוהבת יופי, רהיטים, לכך צריך להכניס אוירה של תורה. הבעל בכולל מתמלא ביראת שמים, אבל לפעמים האשה מתרוקנת ומתנוונת, שקועה בחרסינות ובקרמיקות. צריך להרבות בסיפורים על תורה, לנצל את זמן הסעודה ללמוד בקביעות בספר מסוים, וכן בשבת [ויזהר לבל יכביד]. וישתדל ללמוד קצת בבית בניגון המושך את הלב. האשה אוהבת לשמוע ולראות זאת.

יא. הזהר בכבוד חמיך

כשהנך רואה אצל החותן הכשר לא כל כך טוב, אל תגיד שזה הכשר לא טוב, אלא תאמר שההכשר השני עוד יותר טוב.

כשוהלכים לחותן, יש דברים שצריך לותר. אם לא מוותרים חלילה, יכול הדבר להביא לידי קרע. לא להכנס לויכוחים עם החותן. כשאתה מכבד אותו, הוא יותר יקבל דעותיך. צריך להיות חכם לדעת לנהוג בכבוד. אין תפקיד הבעל לתקן את חמיו ולא להתוכח עמו. אפשר להעיר בשפה רפה, או לומר: אני חושב אחרת, ומיד לחפות: כמה אתה טוב. בדרך כלל הבת הולכת לבסוף אחר דעות הבעל, ולא לצד הוריה.

בענין של צבע, רהיטים, וכל הקשור לעניני הבית איך לעשות, תן לה להחליט, כי זה בנפשה. אולם בכל זאת צריך להבין כי האשה רוצה בעל שיהא שותף עמה, שנוטל חלק בדעותיה, לכן לא לומר לה: תעשי מה שאת רוצה! צריך שגם הוא יגיד משהו, ולבסוף יעשה מה שהיא תגיד.

יב. להזמין זוגות צעירים או להתארח אצלם - ייהרג ואל יעבור

להזמין זוגות צעירים - ייהרג ואל יעבור! כי אז מתחילים השוואות בין הבעלים והנשים, וזה גורם ממש לצרות. [כשמתבגרים אז יותר אפשר לארח, אלא שיהא בצניעות כראוי]. וכן יש להמנע מביקורים אצל זוגות צעירים.

בשנה ראשונה זה לא הזמן לארח אורחים [להתארח כן], היות ודבר זה מכניס מאד ללחץ ומסבך.

וכמו כן יש להזהר מאד שלא תשבח האשה את חברותיה, וכן לא יספר הבעל בשבח חבריו, וכל שכן שלא תספר אשה בשבח איש אחר והבעל בשבחה של אשה אחרת. וכמו כן יש לבעל להזהר מלספר לאחרים בשבח אשתו.

יד. להתחנך במידת הנתינה

צריך להתחנך בבית לתת לשני, לחשוב לתת ולא לחשוב איך לקבל. אם חושבים לקבל - זה הסוף של הבית, ואז האושר עלול להעלם.

טו. כלה וחמותה

אסור לבעל לספר לאשתו בשבח אמו בפניה של אמו, האשה והחמות שונאות אחת את השניה וצרות זו לזו [וכן האחיות של הבעל]. יש לאמא פחד פנימי. היא מרגישה כאילו גנבו לה את הבן, ולכן היא אכולה מבפנים. [מסיבה זו מותר לאיש להתיחד עם כלה וחמותה או עם אחות של החתן והכלה, כי הן צרות, ואחת תגלה על חברתה].

אסור שתשמע האמא בשבח האשה, זה גורם לה דקירות בלב [אפילו שהיא נראית מאד שמחה כששומעת בשבחה]. האשה נפגעת יותר מהר מהאמא, כשהאמא באה לבית ומתחילה בהערות. [החתן יכול עוד להסתדר עם חמיו.]

כשיש ביקורת על האשה, יזהר הבעל לא לשבת ולהסביר ולשכנע את אמו שהיא לא התכוונה וכו'. תפקיד הבעל רק לנענע בראש, להראות שהוא שומע, ולא להתווכח, וכשיבוא לבית ישתוק ולא יעביר דיווח.

גם אם לאשה יש תלונות על הוריו, יהנהן בראשו כששומע, ומספיק. לאחר שיראה לה הבעל שהוא שומע ומבין אותה, יאמר לה: סוף סוף אנו מחויבים ומצווים לכבד את ההורים. ולא יתוכח עם אשתו, כי זה גורם לריחוק.

לא לנתק אותה מהוריה. כשנמצאים בבית החותן, צריך לתת לה הרבה תשומת לב, כי האשה מרגישה כאילו עכשיו גונבים לה את הבעל. וכן יזהר הבעל שאמו לא תראה שהוא נותן לאשתו הרבה תשומת לב, כי בזה עלולה לקנא.

טז. אסור להעלות נשכחות ולא למשוך מריבות

אם קורה שרבים אחד עם השני, אסור להתחיל להעלות נשכחות. צריך לדון על מה שרבים עכשיו. וכן אסור להשתמש במידע שגילה אחד מבני הזוג ולהתקיפו בזמן הויכוח, כי זה גורם לחסימה.

אסור להפוך ויכוח למריבה ותגרה. צריך לדון רק על עכשיו ולא להזכיר עוד ויכוחים.

אסור לבעל לעזוב את הבית מבלי לומר מתי חוזר ולאן הולך.

לא לשמור טינה בלב ולא למשוך מריבות, ולא ללכת לישון לפני שגומרים ענין או מוותרים עד הסוף.

יז. עשה לך רב

רצוי תמיד לשאול אדם גדול או חכם בענייני הבית.

חשוב מאד שיהיה לבעל רב שמתבטל אליו ומקבל את מרותו בכל דבר, שאז יוכל הרב לישר את שכלו בהנהגת הבית, ולא יתבצר החתן בתוך עצמו על פי מידותיו [דבר העלול להגיע להתפרצויות].

יח. לחפש מעלות ולדון לכף זכות ביחס לחסרונות

לכל אדם יש מעלות וחסרונות. כשאני אוהב חבר, אני כרגע מסתכל על מעלותיו, וכשאני נפרד ממנו כשונא, אני נפגש עם חסרונותיו. גם באשה תמיד צריך לחפש מעלותיה. הסוד להצליח בבנין הבית הוא תמיד לחפש מעלות ולהתפעל מזה ולהתעלם מהחסרונות, כי גם אנו יש לנו חסרונות, אלא שאנו לא מוכנים לראות חסרונותינו.

יט. מכבדה כגופו

מי שמכבד את אשתו, מתברך בעשירות. כל הפרנסה עוברת דרך האשה, כעם ישראל המקבלים את שפעם דרך השכינה.

כ. עצה למנוע כעס

פעמים שיש כעס בגלל שאני חושב שהשני יודע מה אני רוצה והוא מתעלם. לדוגמה, אם האשה רוצה פרחים, תאמר בפיה: אני רוצה פרחים. לא לשמור בלב ולחשוב שהוא כבר הבין [בענין אישות תרמוז בצורה שיבין].

כא. הכרת הטוב

לאחר החתונה חשוב להרים לעתים תכופות טלפון להורים, להראות בזה הכרת הטוב.

כב. כמה עצות מתוך קלטות של הרב שמחה כהן שליט"א:

א. להודיע כשיוצא, ובשובו יאמר מה עשה, ואפילו בדברים קטנים. דבר זה יוצר שותפות.

ב. רצוי להוציא את הכלים מהשולחן.

ג. לא לדרוך על רצפה רטובה.

ד. כביסה - להכניס למקום המתאים.

ה. טלפון מצלצל באמצע הארוחה - זה פוגם בטעם האוכל. כן לא לצלצל באמצע הארוחה, זה מראה כעין זלזול בהכנת האוכל.

ו. לא לגמד את עבודת הזולת.

ז. האשה מרגישה צורך שבעלה יתלוה אליה לרופא או לקניה גדולה.

ח. לישון באותה שעה שהיא ישנה [אם אפשר].

ט. לעולם האשה תמזוג ותגיש לו את ארוחתו [יש לה כבוד בזה].

י. כשהולכים ביחד, יש לצעוד יחד, ולא שהבעל ימהר קדימה.

יא. כשמכינים משקה [תה או קפה], תמיד יש להכין גם לצד השני.

יב. להתענין בבדיקה רפואית, במתן שיעורים במבחן וכדומה.

יג. לעולם לא יאמר: זה כסף שלי! זה מההורים!

יד. יש לעשות חשבון משותף בבנק, וכן יש להשאיר תמיד כסף בבית ודמי כיס לאשה.

טו. לא להפריע לתחביב של השני.

טז. בשעת התפייסות, לבקש סליחה בלי להתנצל ולהסביר מדוע עשה כך או שהוא לא אשם, משום שברגע שמתנצלים אז מרגיש הנפגע שהפוגע לא מיחס חשיבות רבה לעוצמת הפגיעה, ולכך אין דעתו מתקררת. יש לומר: טעיתי, נכשלתי, אקוה שלא אעשה שוב, אני מאמין שנפגעת קשות...

כג. עוד הנהגות מהגה"צ רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל (אור לציון עמ' קפב)

א. אוהבה כגופו - לפי פרוש רש"י, כבוד זה מתבטא בקנית תכשיטים נאים (יבמות סב: סנהדרין עו:). לדעת הרב, היות וגם בקנית בגדים נאים לבניו האשה מתכבדת בהם ליד חברותיה, לכן ישתדל כמיטב יכולתו לעשות זאת.

ב. הכבוד מתבטא גם בדיבור. על כן ישתדל להחמיא לה במילים טובות על פעולותיה. האשה מוכנה לעבוד יום שלם בשכר מילה טובה שתקבל על כך.

ג. בפרט אלו השקועים בלימודיהם או בעסקיהם, יזהרו שלא יחשבו רק על עניניהם, שהרי אשתו כגופו, ומי הוא אשר יסיר מחשבתו מגופו? ואפילו אם התאכזבו מלימודיהם או מעסקיהם, לא יראו עצבות ליד נשותיהן, כי הן מצפות שבעליהן ישאו בעול עמהן ויאירו להן פנים שמחות בשעות המועטות שהם שוהים עמהם בבית. ורצוי שיקבע איתה כמה דקות ביום לחשוב רק על ענין זה - מה צריך לתקן ואיך, ובכדי שלא ישכח יעשה סימן תמיד [אפשרי לאחר לימוד המוסר].

ד. לא ירגיש עליונות עליה גם כשהוא המפרנס היחיד, שלפעמים מזלו בגלל אשתו, שהיא מביאה את הברכה.

ה. הדרך לקנות שלום - כשכל אחד מבני הזוג יחדיר לעצמו שהצד השני חושב עליו רק טוב, ואפילו במקרים שנראה לפעמים לא כך, ידע שזה רק מהשפה ולחוץ, אבל ליבו שלם עמו.

ו. כשברור לו שאשתו צריכה לקנות דבר מסוים לעצמה, עדיף שהוא יקנה לה, ובודאי תשמח בזה ויתוסף שלום ביניהם [אך כמובן כשזה באופן שהקניה כשלעצמה אין בה חסרונות אחרים, כגון ביטול תורה, מראות נגעים, וד"ל].

ז. הנסיון הוכיח, שאברך הלומד כראוי בשנה הראשונה לנישואיו, ממשיך כך גם בשנים הבאות.

ח. סגולה בדוקה: אברך שבניו הפריעו לו לישון בלילה, אם למחרת יבוא לישיבה וילמד כרגיל, מובטח לו ששוב לא יפריעו לו, אך אם למחרת יתרשל בלימדיו בטענת אונס, יתכן שלמחרת שוב יפריעו לו.

וכך אומרים בשם החידושי הרי"ם זצ"ל, שבדרך כלל מי שניצל כראוי את זמן שהייתו בישיבה ואינו מבטל את זמנו - גם מצד בני ביתו יסייעוהו ללמוד, ואז יזכה ללמוד ולקנות את התורה ממש.

זווגו של אדם לפי מעשיו (סוטה ב' ע"א), מהו לפי מעשיו, ומהו ענין זווג ראשון או זווג שני?

דבר חידוש ראיתי בדברי הרב "מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 295) שלעולם הזיווג הוא לפי מעשיו - גם זיווג ראשון, והנה לך דבריו שהביא בשם הרב יעקב עמדין - היעב"ץ:

בגמרא סוטה (ב.) מקשה אהא דאמר ריש לקיש "אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו" מהא דאמר רב יהודה אמר רב "ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני וכו'", ומשני: "הא בזוג ראשון הא בזוג שני". וקשה, שמפשטות לשון ריש לקיש משמע דבכל אדם מיירי, ועיי"ש בתוספות ובהגהות מה"ר"ץ חיות. אבל עי"ש בהגהות ר' יעקב עמדין מה שכתב בשם חכמי האמת, ונראה שהכוונה שהזיווג הנקבע בבת קול הוא באופן ששניהם ממלאים את תפקידיהם בשלמות, אז ראויים זו לזה וזה לזו לפי התכלית הנקבעת בבריאה, וזה נקרא זיווג ראשון. אבל אם אחד מהם מקלקל את מעשיו (או שניהם), אז מזווגים לו לפי מעשיו של אותה שעה, וזהו הנקרא זיווג שני.

כאשר הבעל נאלץ לפתר סכסוכים בינו לבין אשתו בכך שיכסה ויעלים מאשתו את מעשהו, וכגון בנתינת צדקה שלא בידיעתה, או כגון להיות בקשר עם הוריו מבלי ידיעת אשתו כי אינה חפצה בכך וכיוצא, האם הנהגה כזו פוגעת בחזוק הזווגיות או שאין בזה חשש?

אין כל חובה לגלות לאשה כל אשר הוא עושה, וכנאמר (מיכה ז, ה): "משוכבת חיקך שמור פתחי פיך", ובודאי שהחכם יעשה בדעת ובמה שמוכרח ובלתי אפשרי לשתף

את אשתו שיעשה זאת בהעדר ידיעתה ואדרבא, ירבה בכך שלום ושלוה אחוה ורעות, (וכבר אמרו מותר לשנות מפני שלום בית שנא' "ותאמר שרה לא צחקתי כי יראה").

חינוך

אמרו חז"ל (ברכות ז' ע"ב): "אמר רבי יוחנן אמר רשב"י: קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג.

מָה הַקֶּשֶׁר בֵּין תַּרְבּוּת רָעָה לְמִלְחֶמֶת גּוֹג וּמָגוֹג? וּבַמֶּה תַּרְבּוּת רָעָה תְּהֵא קָשָׁה יוֹתֵר מִמִּלְחָמָה זוֹ?

ידועים ומפורסמים המה דברי החפץ חיים זצוק"ל שאמרם הגר"י לוינשטיין זצוק"ל אודות מלחמת גוג ומגוג שתהא זו מלחמה קשה על אמונתם של ישראל, ובעיקרה תהא היא מלחמת הקדושה נגד הסטרא אחרא.

ובכן, עם ישראל ידע מלחמות רבות על אמונתו, ועמד בהם מתוך ידיעה בבהירות מה תפקידו במלחמות שכאלו, דהיינו להילחם! על כל התוצאות שתהיינה, בין אם ננצח בדרך מלחמה לשמור על קיום נשמתנו וגופנו, ובין אם נמות על קידוש ה' שזהו נצחון על נשמותינו, כי העיקר שלא להיכנע לאויב רודף הדת.

אולם מלחמת גוג ומגוג זו תכלית המלחמות כולם להעמידנו במבחן האמונה להיות איתנים להילחם בעד ה' ובעד תורתנו לקיימה בכל איום ובכל צרה, דהיינו שאז או שנחיה עם התורה או שנחיה ללא התורה חלילה, וכמו שזה נסיוננו כהיום, לחיות בדרך של קידוש ה' או לחיות להיפך חלילה, ולא כנסיונותינו בגזירות ושמדות שעברו, שהוא או לחיות או למות, נסיוננו היום הוא בכל אופן לחיות, רק המבחן הוא היאך לחיות.

אולם תרבות רעה בתוך ביתו של אדם, יש לאב להילחם עם בנו כדי להעמיד את הדת על תילה, לזכור: זו מלחמה עם הבן, וכאן אנו בבעיה, מצד אחד יש לנו לשמור על כבוד שמים שלא יתחלל ולהילחם עם הבנים על היותם מחללים שם השם, ומאידך עלינו לקרבם ולעודדם על מנת שלא יתרחקו יותר, וזה מכריחנו לפעמים להעלים עינינו ממעלליהם להתפשר עמהם כדי שלא ישתמטו מתחת ידינו, ואז נאבדם חלילה לגמרי כידוע.

וזו מלחמה קשה, שצריכה הרבה חכמה, ונסיונה קשה, הן מצד חוסר הבהירות היאך לנהוג במלחמה זו, ומאידך עלינו לפעמים להבליג לתת חום וקירוב על אף היותם מתרחקים כדי למנוע את הגרוע יותר, ובבחינת "ויאהב יצחק את עשו".

וראיתי בספר "פרשת הכסף" בשם הרש"ש מבלז, שכתב: החינוך בסוף הימים - בעקבות משיחא יהא כנסיון העקדה.
ולדברינו יובן היטב, דכמו שנסיון העקדה לאברהם אבינו ע"ה היה קשה ביותר כידוע מהמפרשים, מצד היותו מתלבט, היאך יבצע מצוה זו, שהרי מצד אחד מחויב הוא למלאת רצון ה', ומאידך מאבד הוא את בנו פרי עמלו, ממשיך עבודת עמלו במשך כל השנים לקרב אנשים לאמונה, ובמעשה זה הרי יהרוס את הכל עם עקידת בנו יחידו, ואם כן היאך יצא ידי הכל.
וזהו הבלבול השורר אצלנו - מצד אחד לשמור על כבוד ה', ומאידך לראות שלא לאבד את הבנים.
אזי מצד אחד "תרבות רעה" היא מלחמה השווה למלחמת גוג ומגוג שהיא מלחמה על הרוח בלבד, אולם מאידך קשה היא מגוג ומגוג שבמלחמה זו ישנה אפשרות להסתגר ולהתעלם מהסובב, אולם לגבי בנינו איננו יכולים להתעלם מהם ולהתכחש למציאותם, אלא חייבים אנו להתייחס למצבם ולקרבם על אף מחדליהם.

ששאלת מדוע בנך יצא לתרבות רעה אחר שהשתדלת לחנכו אצל מיטב המחנכים והבית הוא בית של יראת שמים?

דע לך יקירי, כי דבר זה הוא מנסתרות אלוקינו ולא נוכל לעמוד על סודן של דברים, ואבאר לך הענין.
הרי בדור עקבות משיחא כבר ניבאו לנו חכמינו שיהיה דור צעיר חצוף מאד, בן קם באביו בת באמה, וכו', נערים ילבינו פני זקנים ועוד (סוטה מח). הרי שבדור זה יתערמו ויצטברו כל אותן נשמות שעברו עליהם גלגולים רבים ויתפזרו בין אנשים צדיקים ויראי שמים, ובכך יהא תיקונם גם של אותם בנים ובנות סוררים שיצטרכו לקבל תיקונם מהוריהם היראי ה', וגם בכך יהא תיקונם של אותם הורים להתבייש ולהתבזות כביכול מפירות גידולים הללו, ובזה משפטי ה' צדקו יחדיו לתת לאיש כפועלו ולכוון כפי גזירת א-ל עליון את אותם ילדים דוקא לאותם הורים דוקא.
ויש לנו להתבונן בדברי האר"י ז"ל לתלמידו מהרח"ו על צעירי אותו דור שהיו בזמנם, שכך אמר האר"י למוהרח"ו: דע שרוב בני הדור הזה גלגולים מחיות ובהמות טמאות, והראיה שתראה עזות פניהם של הדור, וזה היה בדור האר"י לפני כחמש מאות שנה, דור שהיו בו צדיקים וקדושים, מה נאמר אנו בדורנו שירדנו אלפי מעלות אחרונית?!

היאך יש להורים להתיחס לתופעה זו של ה"נשירה"?

יש להורים לקבל זאת באהבה ובאמונה כי זו גזירת שמים, ובפרט שתופעה זו היא לא במעט גם אצל בתים טובים של בני תורה ויראת שמים, שהשקיעו כמיטב יכולתם

בחינוך בניהם ובנותיהם, וכמו חזקיהו שראה שנגזר עליו שיהיו לו בנים רשעים, ומי לנו גדול מחזקיהו המלך שנשא את בתו של ישעיהו בן אמוץ הנביא, ועם כל זה כך היתה גזירת שמים, וכאמור, אלו דברים שהם סודות של מעלה, וצריכים להתחזק בזה בתמימות, ולא להאשים את עצמנו בכך, וליזהר מליפול מכך לעצבות ולשברון, אלא לעשות את אשר ביכולתנו לקרבם ולישרם ככל האפשר, ובכך יש סיכוי שיתוקנו, וגם אנו נשלים עצמנו במידות טובות בכך שנתגבר על כעסנו עמהם וכמו כן על גאוותנו בכך שמשפילים בנים אלה את אבותיהם וניכנע לה' בשפלותנו זו, ולא נתמרד ונתקצף לרצות את אשר אנו רוצים, כי מה שאנו רוצים בנים יראי ה' - הרי רצון ה' הוא לא פחות מרצוננו שיהיו לנו בנים יראי ה', אלא כך גזרה חכמתו יתברך ועלינו לעשות את הנכון לעשות שהוא להיכנע ולקרבם, ולא ללחום עמהם על מנת לשמור על כבודנו וכבוד משפחתנו וכיוצא, וכמו כן לא להחלות עצמנו בעצבות ודכאון ממצבם, אלא לגשת לבעיה זו ככל בעיות הרוחניות שיש לגשת אליהם בישוב הדעת ובחכמה, ולא במתח וכעס המביא לידי טעויות הרסניות שתוצאותיהן מביאים להיפך הגמור מהתועלת.

והארכנו בזה בקונטרס "את עמלנו" שיעדנו להורים שהינם לאחר תופעה זו של נשירת הבנים, וכן להורים שחוששים מתופעה זו היאך לקדם פני הצרה.

האם כדאי לזהר בבנים ובנות קטנים שלא ילמדו יחד בגן במערבות?

בהחלט יש ליזהר בזה, ודע כי שמעתי נאמנה מהרה"ג רבי אליעזר בן דוד שליט"א שסיפר שהיה פעם אצל הגה"צ רבי מרדכי שרעבי זצוק"ל, ונגעו בדבר שאלה זו, ואמר לו הרב זצ"ל: דע! דמה שמצוי שבחורים היושבים בבית ה' כל היום ועם כל זה מתפתחים אצלם יצרי עריות הוא משום שבקטנותם למדו בנים ובנות יחד.

כי יצרי האדם מתחילים לצוץ מקטנות ממש, אלא שאין ניכרים, אולם נותנים אותותיהם בגדלותו, ולכך ככל שישמר האדם בילדותו מכל דבר כיעור ואיסור, יעמוד לו הדבר בבגרותו להיות בקדושה וטהרה.

ואם נגענו בענין זה כדאי להזכיר דבריו של רבי מנחם מנדל מרימנוב שאומר שיתכן ילד שחונך לתורה ומצוות ועם כל זה יסטה מן הדרך לסיבה שהוריו האכילוהו מממון לא כשר וכגון שאביו לא נשא ונתן באמונה וכספו כסף גזל, ובכסף זה האכיל לבניו, אזי לכשיגדלו יפריע להם הדבר בעבודת ה'.

האם מן הנכון להכות את הילדים כאשר יש סבה מצדקת לכך לשם חנוך, או שהנהגה זו פסולה?

הרב "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 360) יוצא בתוקף נגד החדשנים ששללו את ההכאה, ודעתו שכן יש להכות את הילד לשם חינוך כשנצרך לכך.
וכן דעת הגר"א ז"ל (נדפס בסוף מס"י): "ויש שזורע על האבן, והוא לב אבן שאינו נכנס בו כלל, וצריך להכות את האבן עד שתתפוצץ, לכן כתבתי לך שתכה את בנינו אם לא ישמעו לך".
והרמח"ל בספרו "דרך עץ חיים" מבאר שהכאת הבנים היא בבחינת הפרדת ערלת הלב, ובבחינת חבוט הקבר.
ועיין עוד בדבריו שהילד נולד בין כה עם תכונות רעות וחצופות, וטפשות לחשוב שאם נכהו ילמד גם הוא להכות, האדם נולד כבר עם תכונות רעות, ורק צריכים אנו לעזור לו להתעדן, ובהכאה שוברים אנו את קשיותו ומרככים את מרדנותו.
והנה לך סיום דבריו של הרב "מכתב מאליהו" ח"ג עמ' 361-362:
אלא עיקר החינוך שלנו מקולקל, שהמורים נעשים חברים לתלמידיהם, וכן ההורים, והכל בשביל עצמאות הבנים. ומכיון שכן, בודאי אם האב יכה לבנו, ישוב הבן ויכה לאביו או לאחיו הקטן וכו'.
אלה החוקרים החדישים בחפשם חדשות ולהרוס היסודות שידעום אפילו הגויים, ואשר שורשם בתורת ה' ובנביאים, המציאו המצאות שמביאות להפוך את כל השרשים, ולחנך היטלריסטים חצופים, וחוצפא יסגי.
מזה אנו רואים עד כמה צריך להזהר בכל גדר חדיש של החוקרים בנוגע לפסיכולוגיה וחינוך, וצריך לבחון ולדייק היטב אם אין לזה סתירה בדברי חז"ל וראשונים, או מנהגי ישראל שהם תורה. אם יש איזה סתירה, צריך לזרוק הלאה את כל חדושיהם המטונפים, ולא לקבל מהם דבר טרם נבקרם בבקורת חדה ובחיפוש מחופש בתורה ובחז"ל וגדולי המחברים ראשונים ואחרונים.
כל זה כתבנו לשם השקפה, אולם למעשה על מה להכות, ובאיזה אופן תהא ההכאה, לכך דרוש חכמה גדולה שלא יהרוס יותר מאשר יתקן, ועל כך יש להתיעץ עם מחנכים מובהקים ויראי שמים.

מה צריכה להיות הכונה הנכונה במטרה לחנוך הטהור של הילדים, ושאם לא כן ינזקו?
מצינו בגמ' גבי אלישע בן אבויה שבזמן שערך אבויה ברית לבנו אלישע, רא את החכמם המוזמנים שעוסקים בתורה עד זמן הברית - ואש מלהטת סביבותם, וכשראה שכך הוא כבודה של תורה, אמר: אין אני מלמד את בני אלא תורה. ובמחשבה זו פגם פגם גדול בבנו להיות שהיתה בלבו פניה זרה להכניס בנו לתורה לשם כבוד.

אם כן יש להורים לדעת, אנו היום בדור של חיצוניות, והפנימיות נעדרה ויקרה היא מאד, רבים הם ההורים שיכולים לפגום בנפש בניהם באם יחפצו בגדילתם בתורה לשם כבוד, לשם שיהיו מוצלחים וחרוצים, ושיהיו דוקא מראשי כיתתם, או כדי שילמדו בישיבות המפורסמות והמכובדות, או כדי שיקבלו שידוך וממון כראוי וכיוצא.
מחשבות אלו פוגמים בנפש הבנים, המחשבה צריכה להיות טהורה! דהיינו שיהיו בנים בעלי מידות טובות ויראי שמים באמת, בעלי ענוה וצניעות, סבלנים נחתנים מאירי פנים וטובים לשמים ולבריות, ואז נצליח בחינוכם בס"ד.
ולצערנו לא מעטים יכאב ליבם רק כאשר החיצוניות של בניהם מקולקלת וכגון שלבושם רחובי וכיוצא כי בושתם מרובה בכך שלזרא נחשב לבוש כזה בעיני השכנים והחברים החרדים לעומת בניהם המתלבשים בלבושי רחוב, וזאת יכאב להם יותר מאילו היתה חיצוניותם כבני תורה אולם פנימיותם רקובה, וכגון ללא קריאת שמע ותפילה ויתר איסורים בידם, וכאן המבחן מה באמת הכאב האם על הכבוד שלנו או על אובדן נשמת בנינו, זה מוכיח שהאכפתיות שלנו היא החיצוניות! ולכן ההצלחה בהתאם, והארכנו בזה בקונטרס מיוחד הנקרא "את עמלנו".

שמחה

מה הגורם להעדר הספוק והשמחה בעבודת ה'?
צריך לדעת, מה שנאמר בחז"ל : "איזהו עשיר השמח בחלקו" - נאמר גם ברוחניות. דאומנם שאיפה צריכה להיות לגדולות אומנם יש לשמוח במצוות ובתורה שכן מצליחים אנו לחטוף.
ואין צריך לומר כאשר האדם משתדל לעשות את אשר ביכולתו וממצה את כוחותיו לעבודת ה', ואם כן אחר שעושה הוא את אשר ביכולתו ולאחר עמלו אלו הם הפירות שהוא מעלה, תחשב לו לחוסר דרך ארץ להרגיש אי סיפוק, בזה דומה הוא לאדם שקבל מתנה מהמלך, ומקבלה הוא בפנים זועפות ומאוכזבות אחר שמצפה הוא ליותר מזה, וכי זו דרך ארץ?!לכן חשוב והתבונן, בחור או אברך או חוזר בתשובה, שביחד עם זה שהנך מרבה בתפילה לה' שיתן לך ויתן לך, ועוד יתן לך, ואלו כל תפילותיך, תצמיד גם הרבה הודיה לה' על מה שכבר נתן לך, ואל תשכח קודם להקדים השבח וההודיה לה' על מה שיש לך לפני שאתה מבקש עוד.
ואפשר שאם תקרא "נשמת כל חי" כל יומים או שלושה בכוונה וברגש יעזור לך הדבר הרבה. ותן דעתך בזה שהקב"ה הרימך מאשפות ומעפר, וזיכה אותך במה שזיכה אותך.

ויותר מכך, אפשר הוא שהיא גופא, לכך אינך זוכה יותר לפי שאינך עסוק בהודאה, אלא רק בבקשה ובתפילה לקבל עוד, ואולי אפילו טרוד הנך בטרוניא - מדוע אינך זוכה לעוד...

ובכן הַרְגֵּל עצמך להודות הרבה על הקיים, ואז תתברך בשפע גדול יותר של תורה ויראת שמים.

שכן הוא דרך העולם - אוהבים לתת למי שמודה ונותן תודה, ולא לזה שרק מבקש.

ומלבד זאת תפתור גם את בעית אי סיפוק והעדר השמחה מעבודתך, כי בכך שתודה לה' על הישיגך תעריך את מתנות ה' שנתן לך ותשמח בהם.

כאשר ישנו פער בין השאיפות לתוצאות - האם בהכרח מורה הדבר שהאדם לא ממלא את תפקידו?

כלל גדול יש לאדם לדעת והוא המובא ב"חובת הלבבות" שער הבטחון פ"ב, והוא דיש הבדל במצות הבטחון בין עניני החומר לעניני הרוח.

דבחומריות אין האדם קובע אפילו לא את אופן "ההשתדלות", ועל אחת כמה וכמה שאינו קובע את אופן התוצאה, ובעניני רוחניות הבחירה ביד האדם רק על אופן ההשתדלות ועל הרצון והחפץ, אולם התוצאות למעשה הינם תלויים בהשגחה עליונה עד כמה והיאך יוציאם לפועל ממש, וזהו חשבון שמים מדוע לעכבו משאיפותיו, ועד כמה יצטרך להמתין כדי ליישם שאיפותיו.

לו היה האדם חי באמונה זו היה לעולם שמח, כי היה משקיע הרבה תפילה ומוסר לחזק תמיד את רצונותיו וכיסופיו בהשתוקקות גדולה לבורא, שבזה עיקר חובת האדם מכח בחירתו, ואז במה שהנו מצליח למעשה ליישם את שאיפותיו היה שמח, אחר שיודע הוא שהשתדל כראוי ואלו הם התוצאות שעלו בחלקו, כך שהוא את חובתו ממלא בכל כוחו שהיא הבחירה והרצון, ולגבי התוצאה למעשה עיניו נשואות לה' שיצליחנו ויעלה בידו לבצעם, אומנם לא בשביל ששואף הוא ליותר יהא נזעף ונזעם על ה' על אשר לא הצליח בידו יותר, אלא יודה לה' על חלקו וישמח בו, ויקוה לה' שיזכהו ליותר.

והדברים מפורשים עוד ב"חובת הלבבות" (שער חשבון הנפש פ"ב):

על המאמין לחשוב עם נפשו במה שהוא חייב לאלקים ית', ומה שיגיע אליו במעשה - ישתדל בו ויטרח, ומה שלא יוכל להשיגו במשעה - ישיגהו בידיעה ויתאוהו... והבורא ידינהו לזכות.

היאך יש לעמד בהתלבטות בפתיון לותר על איזה מצוה קלה בשביל להשיג גדולות שישגו באמצעות בטולה?

היאך לא ניזכר מיד באברהם אבינו ע"ה שנתבקש לשחוט את בנו, והלא באמצעות מילוי בקשה שכזו הורס הוא את כל בנינו וכמו שהאריכו בזה ה"לב אליהו" וה"מכתב מאליהו" (ח"ב) בענין העקדה, ובפרט לפי המבואר בדרשות הר"ן דרוש הששי שאברהם לא נצטווה אלא נתבקש בלשון "נא", ועיי"ש בדבריו שאומר בזה הלשון:

והורהו הקב"ה שיוטב בעיניו אם יסכים אברהם אבינו ע"ה למחול על מה שהבטיחו - כי ביצחק יקרא לך זרע - ויעקוד את בנו, ובאמת לו היה אברהם אבינו משיבו הן לי לא נתת זרע... לא היה נחשב לו עוון ולא היה משיגו עונש על זה, ואף על פי כן לגודל אהבתו את השי"ת מצא לבבו לעקוד את בנו כדי שיעשה חפץ ה' יתברך לבד, זהו ענין העקדה, וסודו, ע"כ מדברי הר"ן.

והרי בכך אברהם אבינו לכאורה גורם חילול ה' נורא בשוחטו את בנו שזהו דרך הגויים שהיה אברהם אבינו מתעב מעשה זה בפניהם, ומושכם לדעת את ה', וכמו כן הלא בסילוקו של יצחק נעקר ונסתר כל בניינו בהשבת הנפשות לה', ועם כל זה סילק אברהם אבינו כל החשבונות כולם, והבין שדעתו קצרה מלרדת לעומק דעת קונו, ואין לו אלא שעתו ורגעו זה בלבד לעשות רצון קונו מבלי לדאוג לאחרית דבר, וכי לעולם לא יתכן נזק מִצְיוּת לרצון ה', ואפילו כשאין זה ציווי אלא גילוי רצונו יתברך, ועל אחת כמה וכמה מכאן ילמד האדם שאין לו לעבור על ציווי ה' בשביל להרוויח עשיית רצון ה'.

כנראה בדבריו הנחרצים של אור החיים הקדוש (דברים כו, ד,):

ואומרו: "ושמת בטנא", ירמוז שצריך כל מפעלות הטובות שיעשה האדם שיהיו על פי התורה... והתורה והמשפטים בארו אותם חכמים בששים מסכתות כמנין "טנא", שזולת זה הגם שיעשה כל מצוות שבעולם ישרף הוא והם ע"כ.

וראה עוד בתשובה קודמת השייכת כמו כן לזה, כי בהיות האדם יודע שהעיקר הוא עשות רצון ה' בבחירה ובהשתדלות, ולא בתוצאה, אזי אין מקום לעבור על רצון ה' אף כשהמטרה להשיג יותר.

היאך נתן להתגבר על העצבות השורית על האדם בכך שפורש מעניני עוה"ז ולענג התורה עדין לא הגיע?

זהו באמת שלב ביניים כאשר מתנתק האדם מעבירה ומתענוגי העוה"ז האסורים והמותרים, ולהשגת הטעם הטוב של תורה ומצוות עדיין לא הגיע, כך שאין לו זה עתה ממה לשמוח. אולם על החפץ להתענג על ה' להמתין בסבלנות לזכיה הזו, ועליו לדעת ידיעה חשובה ואמיתית.

טעות גדולה היא לחשוב שלחילוני יש עולם הזה ולחרדי יש עולם הבא, זה אינו נכון כלל, אלא הנכון הוא שלחילוני אין אף עולם הזה, ולחרדי יש גם עולם הזה מלבד עולם הבא.

וניקח למשל דוגמא הממחישה למי באמת יש עולם הזה.

תורתנו הקדושה ציותה עלינו לבלתי נתור בעינינו אחר מראות אסורות המגרות את האדם לעבירה, וכנאמר: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם".

ובכן נתבונן, אדם שהנו בדרגה לכל הפחות שאינו רוצה לחטוא בחטא למעשה, ורק קשה עליו ענין הראיה וההסתכלות שלדעתו נחשבים המה לקיצוניות, ובכן אחר שבאמת מבין הוא שלחטוא למעשה בעוון עריות הוא עוון חמור, וכי לא מקשה הוא על עצמו בכך את העבודה?!

הרי מרשה הוא לעצמו להסתכל במראות אסורות, בנשים ובתמונות המגרות לעבירה, אם זה במקום עבודתו או במקום מגוריו, אלא שמתאפק הוא מלחטוא, הכי בן חורין הוא זה?! הלא סבל איום סובל בר נש זה מעצמו, שהרי מפקיר הוא עיניו, ומאידך עוצר ואינו מרשה לעצמו להנות ממה שעיניו רואות, הרי שעיניו רואות וכלות כל היום ואין לא-ל ידיו למלא תשוקתו, הן במה שבידיו לעשות ונמנע מחומר העבירה, והן במה שאין לא-ל ידיו בפועל לממש את תאוותיו, הלא חייו של זה חיי גיהנם ממש.

וא"כ כשהתורה הק' צותה עלינו שלא נביט בנשים, שזה איסור המחויב מהתורה כמבואר ברמב"ם ושו"ע ובכל הפוסקים, וכי בזה התורה החמירה עלינו או הקלה עלינו? הלא בוודאי הקלה עלינו, שהרי זהו בן חורין אמיתי, זה שכובש עיניו, ולא מביא עצמו למצב של גירוי לכשיצטרך לכוף יצרו ולמות מצער תאוותו, והשומר עיניו הלא הוא בן חורין אמיתי שאינו מביא עצמו לצער הזה.

וגם זה החוטא בנפשו, ואינו בוחל להתגעל בגועל העריות ממש, וכי חייו חיים? הלא אש הקנאה והתחרות לרצות הרבה פעמים את מה שאין בידו להשיג - אוכלת אותו עד רקב עצמותיו.

כי הלא אמרו חז"ל (שבת קנז): אבר קטן יש באדם משביעו רעב, מרעיבו שבע, ואם כן למי יש יותר רוגע ושלוה אם לא לזה המרעיב עצמו, ובכך שבעה נפשו מתוחלת ממושכה מחלת לב.

וכמו כן היש לך בן חורין מאשר זה המסתפק במועט וכובש תאוותיו ושליט על רצונותיו, לעומת הריק והפוחז הרובץ תחת אשר תשאל נפשו ללא שום שליטה, ובל ימנע אף מלהיכנס לחובות ויתר הסתבכויות שונות.

וכמו כן מי מאושר כמאמין ובוטח בה' המשליך כל עניניו על הבורא ומאמין שכל הנעשה זה לטובתו, ובכל צרה אשר תבוא עליו הנו רגוע ושקט מתוך אמונת אומן שהוא כאשר ייסר איש את בנו, ומאהבת ה' אליו פוגע בו ליישרו במסילה העולה אליו לקרבה אותו.

והנה כמו כן הסטטיסטיקה מוכחת שהמתפללים בכל יום - מספר מחלות הלב אצלם הרבה פחות מהחפשיים שאינם מתפללים.

וכן אחוזי הגירושין אצל שומרי תורה ומצוות אפסים לעומת פורקי העול, אם כן הכי בני חורין הם?! הלא חייהם חיי גיהנם גם בעולם הזה, ואין להאריך בדברים אלו הידועים.

(והאריך בזה בדברי טעם הרב "מכתב מאליהו" בתחילת חלק ראשון) וכל הנ"ל הוא אך ורק לגבי הפגעים והמרעין בישין שניצול מהם שומר תורה ומצוות לעומת זה שאינו שומר תורה ומצוות שפוגעים בו כל הצרות שבעולם בגוף ובנפש, ועדיין לא נגענו בכוון החיובי שהוא העונג הרוחני מהתורה, מהשבת, מנועם כבישת המידות והתאוות שהמה נחלת החרד לדבר ה' בלבד, והרי זה פשוט שחשים המה בעונג התורה והמצוות גם בעולם הזה דאם לא כן לא יתכן בשום אופן לְפָרְקֵ האדם עצמו בעמל תורה ותפילה מתוך עוני וצמצום הפרנסה, בהכרח אם כן בא לו זאת מתוך הרגשת עונג גם בעולם הזה, ופשוט.

ובידיעה פשוטה זו יבוא האדם לשמחה גם טרם הגיעו לעונג התורה, עצם הקיווי לעונג ישמחהו, ובפרט כאמור הידיעה מהגיהנם של אנשי עוה"ז כמו כן תביאהו לשמוח בחלקו ולהעריך את זכותו.

מה בין ליצנות לבדיחות הדעת, והאם בדיחות הדעת הנו דבר חיובי?

בספר "עלי שור" הגדיר ענין בדיחות הדעת כך:

"בדיחות הדעת" היא איננה שחוק, אלא מידה מיוחדת, הקרויה בפי העולם "הומור", זוהי מדה שיש בה חמלה על קשיי-יום, סלחנות לחלושי הדעת, עין חדה לחולשות בני אדם, אך מבלי לזלזל בערכם. התעלות מעל מצבים מביכים, ראיית אור בתוך השלילה, ראיית שלילה בתוך האור, כאשר הפקחות והאהבה כרוכות זו בזו".

הרי שישנם ב' מושגים, האחד ליצנות ושחוק והיא אסורה בהחלט, והשנית תיקרא בדיחות שהינה חיובית.

וכמו שמצינו בגמרא (תענית כב ע"א) שרבי ברוקא פגש את אליהו הנביא ושאלהו מי מבני השוק כאן בן עולם הבא, ואמר לו אליהו ב' בני אדם הללו, הלך רבי ברוקא ושאלם מה מעשיהם? ואמרו לו: "אנשי בדיחי אנן", דהיינו אנשים שמחים המשמחים את בני האדם הדואגים והעצבים.

וכן בגמרא (שבת ל' ע"ב) מובא שרבה לפני שפתח שיעורו לתלמידיו - פתח במילי דבדיחותא ולבסוף יתיב באימתא [ולבסוף היה יושב באימה].

היאך יש להביט על עמל ויגיעה כדי לשמח בהם גם בעת העמל?

חייבים לדעת! העמל והיגיעה בתורה או במצוות אינו "אמצעי" אלא מטרה לעצמה, לבני אדם נדמה אם הוצאתי תוצאות מתורתי להצליח במבחן, או להבין את הנלמד, או לחדש בנלמד או אז נחשב שעשיתי המוטל עלי, ובאם לאו הרי שיגיעתי היתה לריק ולבהלה, אולם אין זה נכון כלל, עמל התורה ויגיעתה זהו תכלית לעצמה, וכבר בה מונחת ההצלחה ללא קשר לתוצאות.

התוצאות אינן נתבעות מהאדם, והינן בבחינת "גזירה", אם הבורא בחסדיו יברכהו ויזכהו לחדש ולהבין, הנה מה טוב, ואם לאו - שכר עמלו בידו, ועל כך יש לו לשמוח בהיותו עובד ה', ועושה המוטל עליו בעבודת קונו.

מדוע האדם בטבעו שונא להיות בעצבות?

נשמת האדם חוצבה ממקום קדוש, ובקדושה לא שורה עצבות כלל, וככל שהקדושה רבה וגדולה יותר, כן השמחה שם הינה ביותר, וכמו בבית המקדש, שם היתה השמחה ביותר, שכן כשהכהנים היו בדוכנם - היו הלויים בשירם ובזמרם. ועוד אמרו מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו.

ומובא בספר "ברית מנוחה" (דרך הב' י"א ע"א), ובעוד ספרי מקובלים ("לבנת הספיר" מקץ ס"ב ע"ב) שכל עבודת המלאכים וכל צבא מעלה הוא בשירה ובזמרה, והכל בכלות הנפש בעריגה וכיסופין.

ומובא בספר "מנות הלוי" להר"ש אלקבץ (אסתר א, ח, ע"א ע"א) שהטעם שהתינוק נרגע מבכיו כששרים לפניו, מפני שנפשו מורגלת בקול הנגינה של מעלה, שהרי לא מזמן נפרדה נפשו מאותה זמרה, ובפרט מכיון שטרם נתלכלכה בחטא לכך עדיין בנפשו קול הזמרה של מעלה, וכששומע זמרה - נרגע.

לכך נפש האדם שמקורה מהקדושה - בטבעה אינה סובלת עצבות.

אם נפש האדם בטבעה לשמח מחמת שחצבה היא ממקום קדוש, מדוע השמחה קשה מאד להשגה?

נפש האדם החצובה ממקום קדוש ששם מקור השמחה, שמחתה תתקיים בקרבה באם תתאים מעשיה לקדושה, כי אם לאו הרי כשם שהקדושה תסתלק בקלקול המעשים כן השמחה הרצופה לקדושה תסתלק כמו כן מהנפש.

והגרוע ביותר הוא, דבהיות שנפש האדם מטבעה לשמוח, ונעדר ממנה אפשרות השמחה מחמת העדר מעשים טובים הגורמים לשמחה, הרי שכאן מוצא היצר כר נרחב

לרשת את מקום השמחה האמיתית, ולהמירה בשמחה מדומה, ומנצל הוא את אופי האדם שבטבעו אינו סובל עצב - להציע לו "הצלה" באופני שמחה של שחוק והוללות, והאדם חוטפם כי הקושי של העצבות מעיק עליו ביותר, ובפרט שהיצר בא בהצעת "מזומנים" של הוללות ועבירה להרגיעו כביכול מעצבונו בין-רגע, לעומת היצר הטוב שבא ב"צ'קים דחויים" - יחסית, אולם צ'יקים עם כיסוי לעומת מזומניו המזויפים של היצר הרע.

ובכך נופל האדם מן הפח אל הפחת, כי כל הוללות ושמחת הסטרא אחרא סופה תוגה, והעונג נהפך לנגע, כי אינו תואם לנפש הקדושה, והוא ממש כמשל הרמב"ם, לאדם הצמא במדבר ופגש במים מלוחים, חושב שמרווה הוא את עצמו בכך אולם נצמא הוא למים ביותר. כן הוא זה אשר ידמה להרוות צמאון ותשוקת נפשו מתאוות והבלי עולם הזה.

ויכול האדם לבחון ולהיווכח בכך שהנפש בטבעה שייכת לשמחה של קדושה ולא של הוללות, שהנה וכי ראינו מְיַמֵּינוּ אדם שזה אתמול אכל ארוחה דשנה ועריבה ולמחרת כשיזכור את אכילתו של אתמול - ישמח וירחב לבו מאושר ונחת על שאתמול נזדמנה לו ארוחה דשנה?!

ולעומת זאת יתכן לראות אדם שהיום פניו נוהרים ולבו טוב עליו בזוכרו שלפני כמה שנים עשה מעשה טוב במיוחד, חסד, או מסירות נפש בלימוד וכיוצא, הנה, חומריות אף של אמש נשכחת כלא היה, ואילו של רוחניות אף שלפני כמה שנים - מים רבים לא יוכלו לכבות אהבתה...

מהי חשיבותה של מצות שמחת חתן וכלה, שהרי מצוה זו נאמרה בחתן וכלה המסדרים בכל ומאשרים למאד, וכי פלוג רבנן בחיוב שמחת חתן? ואם כן תמה מה מהותה של מצוה זו שגדולה היא עד למאד לשמחם, וכי לשמחתנו המה צריכים?

יש להקדים, שעם כל חשיבותה של השמחה, אפשר ממנה לבוא למכשול, והוא באם יסטה האדם משמחת הקדושה ורוממות הנפש לשחוק וקלות ראש, כי לא רב המרחק להאדם הנמצא במצב רוח טוב של קדושה ליפול לשחוק, ומעתה נבוא לבאר ענין מצות שמחת חתן וכלה.

הרי ברור הוא ששמחת חתן וכלה שנתכוונו חכמים בודאי היינו לשמחה של קדושה, והוא על מנת לרוממם ולהעלותם לשמחה אמיתית, וכמו שאמרו השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא תורה, בלא חומה (יבמות סב ע"ב), והרי חתן וכלה זה עתה באים לקיים בית בישראל, ובקלות יכול להתגנב בשמחתם הרוחנית - שמחת

החומר, שהרי מעתה הינם לעצמם עם בית ורהיטים וחיים חיים עצמאיים, ובנקל שמחת החומר יכולה לפגוע להם בתכלית הכוונה של השמחה האמיתית שהיא להביאם למדריגות נוספות בקדושה, ובכן ישנה עלינו מצוה גדולה דוקא בזמן זה לשמחם בשירי קודש ובתזמורת הפותחת את הלב להתעלות משמחת החומר לה הם זוכים בלילה זו, ולרוממם לשמחה של קדושה אמיתית, והוא כדי שיבואו להבין שכל מטרת עצמאותם והחומריות הנשפעת להם עתה זהו על מנת להביאם לרוחב לב לשמחה האמיתית שהיא להתעלות בעבודת ה', כך ששמחת חתן וכלה היא אינה לצורך שמחתם הגופנית אלא אדרבא לאפוקי אותם משמחת החומר שעלולים בקלות ליפול בה, ולהביאם לשמחה של קדושה, כי כאמור הסכנה היא גדולה מאד ליפול משמחה רוחנית לשמחה חומרית, וכל שכן כששמחה החומרית היא בעיצומה שבודאי הסכנה גדולה אז להפסיד את המטרה.

וכאן בעצם כאמור מונחת סכנה גדולה במצות השמחה, כי אם לא ישמר האדם במצותה שתהא בגדר "וגילו ברעדה", בנקל יבוא לליצנות וקלות ראש.

והנה ראינו בחתנים שנעשים לאברכים, יש שהחתונה העלתם ורוממתם, ויש שהחתונה השפילתם והנמיכה קומתם לחומריות ותאווה, כנראה בחוש.

והנה לך דבר מבהיל המובא באור החיים הק' (תחילת פרשת "וארא") המבאר שהגורם למשה רבנו לומר לפני ה' "למה הרעותה לעם הזה", שהוא משפט קשה לאומרו לפני ה', הוא מה שהאיר לו ה' פנים צוחקות ושמחות, ומהקירוב הגדול הזה שחש משה עם ה' נטה לומר משפט קשה זה שלא היה ראוי לאומרו.

והדברים קל וחומר ומה משה רבנו שאין לנו השגה ביראתו ורעדתו מאימת השכינה, עם כל זה השמחה והמאור פנים גרם לו כך, שאר בני אדם כמה סכנתם קרובה לבוא ממאור פנים ושמחה לקלות ראש.

היאך אין סתירה בין הצער והדאגה שיש להצטער ולדאג מהחטאים למדת השמחה שצריכה להיות בכל מצב?

האמונה שאדם יכול לתקן את חטאיו ע"י מצות התשובה - חייב שתהא אמונה חזקה לא פחות מהאמונה שהאדם יכול לקלקל, ואם כן כשם שהעצבות באה מחמת האמונה שע"י חטא האדם מקלקל, מחויב שלעומת זאת תבא השמחה מחמת האמונה שבתשובה הנו מתקן.

ומה שקל לאדם להאמין שהוא יכול קלקל יותר מאשר להאמין שהוא יכול לתקן, כי אמונת הקלקול אין היצר אורב לאדם, אדרבא מחזק לו אמונה זו ביותר על מנת לשוברו, ואילו על אמונת התיקון אורב לו לבל יאמין בה.

ואם כן מה מקום יש לעצבות, וכי אדם האמור להיות נשפט על פשעים מסוימים, ויש לו אפשרות למלט עצמו באופנים שונים ובאופן שבטוח יצא זכאי בדינו יש לו על מה להתעצב?!

ומצות התשובה עצמה כמו כן צריכה להיות: עין במר בוכה ולב שמח, מצד אחד עין במר בוכה על שחטא והעווה במעשיו, ומאידך על שזוכה הוא להכיר בחטאו וליבוש ממעשיו ולשוב מהם, שבכך עושה הוא נחת רוח גדול ליוצרו ומתקן הכל.

והנה אנחנו קודם הכנס היום הקדוש - יום הכיפורים, מברכים בשמחה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, וכל שהחיינו הוא נתקן על מאורעות של שמחה, ואמרו: לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב ויום הכיפורים, אם כן בהכרח - יום כפור שהוא בעצם יום של בכי וחרטה ותשובה על עוונותינו - הנו כמו כן יום שמחה, והכיצד הלא בוכים אנו, מתוודים מעומק הלב על חטאתינו?! אלא כאמור מצות התשובה חייבת להיות בשמחה על שזכינו להכיר שחטאנו, וזכינו לעמוד ולהתוודות ולתקן את מחדלינו הרי שזו שמחה מאין כמוה.

היאך אין סתירה בין הצער והדאגה שיש להצטער ולדאג מצרות עם ישראל וצערן הגדול בכל מיני יסורים, וכן מצער חרבן בית המקדש וצער השכינה לבין מדת השמחה המחיבת לשמח בכל עת ובכל מצב?!

חייבים להשאיר פינה שמחה בלב גם בתוך ים הצרות, והטעם לכך כי אמונתנו מחייבת לידע שכל אשר נעשה עמנו הוא לטובה, וכל היסורים הן של הכלל והן של הפרט לבסוף מובילים לתיקון, והוא כניתוח הרופא את החולה, שמצד אחד יש לו צער מהנתוח, אולם מאידך יש לו שמחה מהתוצאה של הניתוח שתביאהו לחיים.

ועלינו להאמין כי "בכל צרתם לו צר", והבורא עמנו בכל הצרות שסובבים אותנו, ומצטער הוא עמנו בצרותינו, והוא המורה על האהבה עצומה שאוהבנו הבורא, וכי כל המכות אינן מכות מתוך דחיה ומיאוס, אלא אדרבא מתוך אהבה על מנת לקרבנו אליו כי חפץ הוא בנו.

וכבר מפורסמים הדברים בחז"ל ממעלת קבלת יסורים באהבה.

ועוד הגע בעצמך, לו היית אתה חי בטובה ובשפע גדול כאחד מהעשירים והגבירים הגדולים, הרי שעל אף הצרות הרבות שהיו עיניך רואות אצל אחרים היית רואה כמו כן את חסדי ה' מצד שני, והעובדא שאתה הינך יושב שלו ורגוע, ובנקל היית מצדיק דין שמים כאשר הוא על אחרים, ולמה אם כן כאשר דין שמים ועונשו שרוי עליך - מתעלם ממך חסדי ה' שעדיין שופעים מלוא טובם על עולם ומלואו, והבן.

היאך ידע האדם האם אוחז הוא בדרך ה"לב נשבר" שהוא חיובי, או ה"עצבות" השלילית, הלא כמעט וכחוט השערה ביניהם?

הבדל עצום ישנו בהשלכות הנשלכות כתוצאה מב' אופני צער הנפש החיובי או השלילי, ומהתוצאות יחכים האדם ללמוד לנתב עצמו לכוון החיובי.

השלכת העצבות השלילית היא שגם לאחר תפילתו לה' והבעת כאבו לפני בוראו חש האדם בהתמרמרות ביאוש ובדכאון ואף מתח וכעס, הרי זה סימן שהיאוש כרסם בלבו והשתלט עליו לשוברו וליטול ממנו התקוה.

ולעומת זאת השלכת ה"לב נשבר" החיובי, שהאדם לאחר ששבר לבו לפני ה' ושפך כמים נפשו לה' בתפילה חש הוא בכוחות חדשים, מלא הוא בתקוה ואמונה, נרגע הוא מסערת רוחו והנו מלא שמחה שלוה ורוגע.

ומהתוצאות יוודע לאדם באיזה דרך מהלך הוא, ואם הנו בשלילי ישנה דרכו כאמור בתשובות הקודמות היאך יש לשמוח גם במצבים המונעים את השמחה.

היאך נתן להסביר שהנה והאדם עובד את ה' מתאמץ, מודע הוא לכל הנזכר לעיל ועם כל זה אינו חש בשמחה כראוי?

סיבות רבות לכך ונמנה כמה מהם:

א. יש ועבודתו מלכתחילה מתוך "חיקוי" ורצון להתדמות או להתחרות עם בני גילו או אלו עם בעלי השאיפה כמותו, ואז אין לו שמחה וסיפוק בעמלו, אחר שחסר לו הרבה ב"לשמה".

והסימן לדעת האם עבודת האדם היא באמת או לשם חיקוי, באם נפשו קצרה בראותו חבריו משגשגים ועולים, זהו סימן שעבודתו עבודת תחרות, ואם שמח הוא בהצלחת חבריו, או לפחות אין נצבט לבו בקרבו כאשר חבירו עולים עליו זהו סימן שעמלו לשם שמים, מבחן זה הוא בכללות, אולם יתכנו הרבה מדרגות ביניים, וככל שתתרבה עבודת ה"לשמה" אצל האדם - כן תפתח קנאתו בחברו, וככל שימעט ה"לשמה" כן תיגדל הקנאה, ומדריגות רבות יתכנו בזה בין בני האדם.

ב. כמו כן יתכן ואין אדם שמח בעבודתו להיות שהפער בין שאיפותיו, ל"למעשה" הנו גדול מאד, ואינו נוהג באופן שלא יסתרו זה את זה, וכמו שביארנו לעיל שבעצם אין סתירה לגבי מידת השמחה בין התוצאות הדלות מצד אחד לבין השאיפות מצד שני.

ג. כאשר האדם מתאמץ מעל כוחו, וכגון במיעוט אכילה שינה ועוד, עד שכבר הנו במצב שעבודתו נמאסת בעיניו, ואינו שומר על "נועם" בעבודתו.

ד. מונה הוא רק את מחדליו וחסרונותיו, ואינו מונה את הצלחותיו וגבורותיו.

ה. העדר השמחה נובע כמו כן מגאוה, שהרי הגאה יאמר במחשבתו: לא די לי הישגים אשר הנני משיג, וצרה עינו באחרים המצליחים יותר ממנו, כי לדעתו - לו היה נאה ויאה להשיג את אשר הם משיגים ולא להם.

מה הן העצות המעשיות להשגת השמחה?
כמה עצות מעשיות ישנן, ונמנה מהם:

א. תורה
לימוד תורה משמח מאד, וככל שיתמיד וככל שיעמיק בתורה כן ימצא בה יותר טעם ועונג שיביאהו לשמחה אמיתית, ועצה טובה שבנוסף ללימודיו יהא גם לימוד עם הספק מסוים כמו דף יומי, הלכה יומית או משנה בקביעות יום יום, ובכך יתקבץ לו על-יד הרבה ידיעות שיביאוהו לידי סיפוק.

ב. חברה
לא להיות כנוס בתוך עצמו ושקוע בצרתו, אלא לצאת לחברה, לשוחח בדברי תורה, או ביתר עניני יראת שמים, לשמוע שיעורים עם חברים מקשיבים, ובפרט חבורה המתוועדת לשירה וזמרה והתחזקות - מועיל מאד לסלק העצבון.

ג. פעילות
בטלה מביאה לידי שעמום, להיות עסוק זוהי תרופה נפלאה, ובפרט בעסק שיש בו סיפוק, וכגון פעילות של ארגון שיעורי תורה, פעילות חסד, סיוע לזיכוי הרבים בשכר או בהתנדבות בארגון מסוים המזכה את הרבים, וכיוצא.

ד. שירי קודש
לשמוע שירי קודש ובפרט כאשר הוא מזמרים וחזנים יראי ה' מעורר מאד לשמחה.

ה. מצוה
לקחת מצוה אחת מסוימת באשר יחשוק, ולקבוע עצמו בה בקביעות, הנוהג כך מרגיש סיפוק בעצמו, כי רואה שיש לו משהו "שלם", וכמו עניית "אמן יהא שמיה רבא" בקול ובכוונה, או ביותר באם מקבל עליו הקפדה גם על יתר האמנים, וכדומה, חוץ מצד זה שעצם קביעותו במצוה יש בכוחה של אותה מצוה לשמחו, עוד גם יהא הוא מלא סיפוק על שיש בידו מצוה שלמה.

ו. דרך ארץ
יעסוק בעיסוק כל שהוא כדי שלא יהא בשעמום, ולכן אם אינו בר הכי ללמוד תורה יומם ולילה יעסוק באיזה מלאכה, שהיא המכבדת את בעליה, ומשרה על העוסק בה הרגשה

של כבוד עצמי, שאינו בטלן או "לא יוצלח", והנו ממיישבי העולם, ובפרט כאמור בכך ניצול משעמום הגרוע מן הכל.

ז. תחושת הערכה

יפתח את תחושת ההערכה על כל פרט של מצוה שעושה, וכגון לאחר שלמד תורה, יאמר מילים אחדות: אשרי שזכיתי היום ללמוד... כמה זכויות נצטברו לי היום מכל מילה ומילה שלמדתי תורה... ולאחר התפילה יאמר: כמה זכויות נצטברו לי מעניית אמנים, קדיש וקדושה... וכיוצא, יעורר תחושת הערכה בקרבו על מצוה שעשה או תורה שלמד באותה שעה, והיא כמו כן עצה טובה למאד לעוררו בשעת מעשה לעשות המצוה, התפילה או הלימוד כראוי, כדי שיהא לו על מה לשמוח לאחר מעשה ולחוש בטוב ובסיפוק, כי אחר שהורגל למידה זו להעריך ולשמוח את זכיותיו, ולבטאת זאת במשפטים קצרים לאחר כל מעשה - יתעורר בשעת מעשה לעשותו כראוי, כי זכור יזכור רגילותו לתת הערכה ושבח לה' לאחר סיום המצוה על שזכה במצוה בתפילה ובתורה.

האם מן הראוי לשמח בחלקו בתורה ועבודת ה' או מן הנכון הוא אדרבא שלא לשמח בחלקו כדי שלא יסתפק ויתרשל מלהוסיף עוד?

יש לעובד ה' לשים לב לב' צדדים, מצד אחד לשאוף להגיע לגדולות - אימתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב (תנדב"א פכ"ה), והוא שיצילהו מהתרשלות וסיפוק שלילי, ומצד שני לשמוח ולהעריך כל מעשה וגבורה לימוד ותפילה שזכה זה עתה לעשות, והוא שיצילהו מעצבון ויאוש ויביאהו לשמוח בחלקו.

מי שאינו שמח במצוות שעושה, הרי זה נובע מגאוה, וכאילו ואומר הוא וכי זהו חלקי שניתן לי מן השמים... הלא לחלק זה אין ערך... לאיש אשר כמוני היה מן הראוי ליתן יותר...

ובכאן מפלת האדם, כי בזה שאינו שמח ומעריך במה שכן זכה, ועיניו ולבו רק במה שלא זכה הרי שלבסוף זה יניח עבודתו ולא יעשה גם מה שכן ביכולתו לעשות, וגם למה שזכה לעשות עד עתה גם מזה יפרוש, חלילה.

ומי שמנצל את שמחתו במצוות לסיפוק המביאו להתרשלות כמו כן טועה הוא, ולכן כנ"ל יש להביט ולעבוד מב' הצדדים.

מהו גדר התביעה עד כמה יתבע האדם מעצמו ביחס לשאיפותיו?

הכלל הוא תמיד תשאל את עצמך: מה יכול אני לעשות ועכ"ז איני עושה?! דהיינו, תביעתך מעצמך תהא כמה יש ביכולתי לעשות ועכ"ז איני עושה, ובזה אכן תבוא בתביעה על עצמך, כי היצר נותן לאדם לתבוע מעצמו מה שיכולים אחרים, ורואה הוא

מה שאחרים משיגים ותובע מעצמו כמו כן מבלי להתבונן אם הוא בכלל בר יכולת וכישורים לכך או לא.

וכמו כן התביעה צריך שתהא לפי הענין של האדם בעת ההיא כפי יכולתו עתה לעשות ולפעול, ולא שיתבע עתה מעצמו מה שיכל פעם והיום אינו יכול בשום אופן. אלא יתבע מעצמו מה יכול אני לעשות עתה ואיני עושה, כי היצר מדמה לאדם שאין שווים כלום מעשיו, אחר שלדעתו אינו רואה ברכה ותוצאות כפי שחפץ ורוצה הוא לרצות.

וראה בזה דבריו הנפלאים של הרב "מכתב מאליהו" (ח"ה עמ' 265-264):

אם חושב אדם לעשות - מוטב. אבל החושב לגמור מלאכתו - זה אפיקורסות, לא עליך המלאכה לגמור, כי אי אפשר לאדם לגמור כלל. אדם נולד באמצע ענין ומסתלק באמצע ענין, ואין "גמירה" בגדר אדם כלל. ועל כן אין לו לחשוב חשבונות בעבודתו בעולמו כמה יבנה ויגמור ויתקן. המציב לו תכלית כזו - טועה, כי התכלית - עבודת ה', עמל - "נפש עמל עמלה לו" - וכל מעשה ומעשה בעבודת ה' הוא הוא התכלית. והיודע להעריך זאת הוא הצדיק והוא תמיד בשמחה, כמש"נ "ולישרי לב שמחה".

וזה ביאור מה שאמר רמ"מ מויטבסק זצ"ל ב"פרי הארץ" בענין מחשבות זרות בעת התפילה. הוא היה אומר ששורשן הוא מדמיון העלייה למעלה ממדרגתו, כי זה גורם שאינו שמח במצוות שהוא עושה בתוך מדרגתו, והעדר שמחה הוא הגורם למחשבות זרות. הענין של "שמח בחלקו" צריך להיות גם ברוחניות. לא שתחסר ח"ו השאיפה לעלות, אלא שיכיר גם כן את הערך והשמחה במה שהוא עושה עתה. כי התכלית שהוא חוצב לעצמו למעלה ממדרגתו לא יגיע אליה לעולם, וכשרואה זאת הוא נופל לחיצונים ונדחה לחוץ. אבל אם ישמח ויודה להשי"ת כמה שנותן לו הזכייה לעשות מצוות בכל רגע ורגע של עבודתו - וכמו שאומרים בכל ברכה "ברוך אתה ה'" לשון נוכח, שיש לו ברגע זה שהוא מודה לה' דבקות לעצמותו ית' - אז השמחה תשמור ערך פנימיות עבודתו ובזה כבר אין שייך ענין מחשבות זרות.

וכמו כן יש לראות שלא יקפוץ בבת אחת למעלה מכוחו למדריגות שאינן בכוחו, ויוכל לבדוק זאת באם חש הוא מיאוס ודחיה בעבודתו, ועבדותו שנואה עליו אזי ירפה וינחת למדריגה באופן שתונעם לו העבודה, כי חשוב מאד הוא לשמור על נעימות בעבודת ה'.

האם אפשר לרפא ע"י שמחה גם בעיות חמורות כדכאון חרדות וכיוצא?

בהחלט כן, וראה בספרנו זה בנושא: "חרדות ודמיונות שוא". ובכללות התשובה היא, לפי שהשמחה באה ע"י האמונה, שהמאמין בבורא ואמונתו בחוש יכול לצאת מכל פחדיו וחרדותיו דכאוניו ומתחיו, כי ע"י אמונה משליך הכל על ה', ומסלק מעל עצמו כל

עול, והשלכת מצבו על ה' שיעזרהו זהו בטחון בה' המביא ל"שכר הבטחון" שהוא חסד ורחמים, וכנאמר: והבוטח בה' חסד יסובבנו, ובעיקר כשהוא שח את דאגתו לפני בוראו, ורגיל בכך, בזה כמין אבן נגולה מעל לבו, והארכנו בזה גם בספרנו "ישועת ישראל".

האם במצב של שמחה נתן לקים גם מצות התשובה הדורשת בכיה, ודוי, חרטה?

דע שיש תשובה מתוך שמחה, והיא גדולה מתשובה מתוך בכיה, וכגון בשבתות ומועדים - שהמה זמני שמחה ואז האדם בהתעלות הנפש, ושב לה' מתוך עריגה וכסופפין, ומתוך הודאה לה' על טובותיו מתמלא הוא בבושה גדולה היאך העז לחטוא לה', זוהי תשובה ברמה גדולה יותר, והיא בגדר העושה עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עוונותיו, כך שתשובה מתוך שמחה והתרוממות הנפש בהחלט תיתכן לכפר עוון ולהתם חטאת יותר מבכיה וסיגופים שיתכן ויביאו לעצבות, והנה ראה שהשבת מכפרת עוון, וכמו דרשו "אשרי אנוש יעשה זאת שומר שבת מחללו" - אל תקרי מחללו אלא מחול לו, והוא כאמור תשובה מתוך התרוממות הנפש שמכרת את בוראה ובושה מחטאיה, וכן אמרו "מי שנעשה לו נס ואומר עליו שירה מוחלין לו על כל עוונותיו" והיינו כנ"ל שבשירה על נס מתרוממת הנפש ואז התשובה היא מתוך הכרה המביאה לבושה שמדריגת תשובה זו גבוהה ומביאה למחילת כל עוונותיו.

בין הזמנים

האם גם ברוחניות יש מה שנקרא "ביזנס", כלומר לרכש אוצר רוחני גדול באיזה עמל מועט - "ביזנס קטן"?

בהחלט יש כדבר הזה גם ברוחניות, שאפשר למצוא "מְצִיאוֹת" רוחניות בעמל מועט, ונמנה כמה מהם:

א. שעת נסיון.

בשעת נסיון שנצרך האדם להוכיח את עצמו בגבורה, וכגון כשיצרו מתגבר עליו ביותר באיזו תאווה מסוימת כמו שמירת העינים וכגון בזמן שנצרך הוא לילך למקום פרוץ, וכן כשגובר הוא על חשק לדבר לשון הרע או ליצנות, וסותם פיו בהתגברות גדולה וכובש יצרו ובפרט כשחשקו גדול לשחרר את דיבוריו - זוכה לאור הגנוז שאין שום מלאך ובריה יכולים לזכות לו כידוע מהגר"א.

ב. כשאדם לומד תורה בזמנים שהמה ללא תנאים וללא מסגרת כמו בין הזמנים, ימי שישי שבת וכיוצא, שבכאן נצרך האדם להוכיח את מסירותו, זוכה בזמן מועט זה לברכה גדולה בלימודו.

וכמו שהעידו לא מעט מגדולי הדור שזכו למדרגתם בזכות שקידתם בבין הזמנים ומיתר הזמנים שבני אדם רגילים להתבטל בהם.

ג. כשאדם כובש מדה מסוימת כגון כעס בזמן שיש גורם הגורם לו לכעס גדול, וכן כשסותם פיו בשעת מריבה ומקבל עלבונו בדומיה, זוכה במעט זה להרבה.

ד. כשאירע לו צער ויסורים הפסד וכיוצא, ומקבל באהבה את יסוריו ונכנע לה' מתוך אמונה שכל מה שעושה ה' - עושה לטובה, ואין מטיח דברים כלפי מעלה כדוגמת "וידום אהרון" זוכה במועט זה לחסדים וישועות גדולות, וביותר כאשר נתבזה האדם בבזיון ושתק וכענין דוד המלך ששתק לשמעי בן גרא, וזכה להיות רגל רביעי שבמרכבה.

ה. האוחז במצוה שרבים מזלזלים בה, שנחשבת בגדר "מת מצוה", כעניית אמנים, ברכת המזון בכוונה, ברכות הנהנין וכיוצא.

כמה עצות כדי להנצל מהזמן המועד לפרענות - "בין הזמנים".

בין הזמנים הינו זמן המועד לפורענות וכמו כן זמן המועד למציאת אוצרות רוחניות שלא יוכל האדם למוצאם בזמן השגרתי, להיות שנדרש לגבורת האדם בזמן הזה הרבה מסירות נפש ומשמעת עצמית, ובכאן מוכיח האדם את אמיתות רציניותו בעבודת ה', לקום בזמן לתפילה ללא מסגרת, ללמוד שעות רצופות ללא מסגרת וכיוצא.

מה העצות להנצל מהיצר בתקופת בין הזמנים?

להנצל בתקופה זו מאיסור ומאידך לרכוש כאמור השגים רוחניים ישנם כמה עצות:

א. לפחד, ולברוח.

לירוא מהעבירה ולברוח ממנה, לא לעמוד במקום סכנה, כל התמהמהות ואפלו של רגע במקום סכנה עלולה לסכן את הנצחון.

ב. מוסר

להתחזק בימים אלו במוסר - שכר ועונש בענין חומר העבירה ושכר המשמרה. ועוד התבוננות בהני"ל - בתשובה א' - בין הזמנים יש בו הזדמנות רכישת אוצר רוחני גדול של הבנה וחשקות וערבות תורה ותפילה בשל התגברות בזמני נסיונות אלו, ויוכל לזכות להשגת התורה בנצחונו את יצרו בימים אלו יותר ממה שיזכה בימים אחרים.

ג. לימוד תורה

ללא לימוד תורה אין תקוה לעבור לשלום תקופת "בין הזמנים", ולכך לפחות כמה שעות בכל יום להקפיד על לימוד ברצינות.

ד. זהירות מ"קטנות",

זהירות משמיעת רדיו, עיתונים, חברים שאינם הגונים, טיולים ואפילו בחוג המשפחה - אך ורק באופן שלא יבוא לידי מכשול.

ה. חבר טוב

להיות צמוד לחברותא למשך תקופה זו לחיזוק בתורה ויראת שמים.

ו. לא לשנות הלבוש.

להקפיד על לבוש ישיבתי גם בבין הזמנים.

ז. ברכות

להשתדל מאד בברכות הנהנין ולפחות ברכת המזון, לאומרו מתוך הסידור ובכוונה.

מועדים

שבת

מהי מטרת מצות השבות ממלאכה ביום שבת?

אין הכוונה למנוחה פיזית בלבד, שהרי מה מאמץ יש בהדלקת כפתור חשמל, מה מאמץ יש בהפעלת מכונית או בהצתת סיגריה וכדומה, ולעומת זאת לטלטל ארון או ספה כבדה בשבת מותר, או לילך הליכה מרובה ומיגעת בשבת מותר ואף שהטורח שם גדול. אלא הטעם למניעת שבת ממלאכה הוא לפי שהשבת ניתנה לנו כאות המזהה אותנו לעם השייך להקב"ה, דהיינו כשם הקב"ה עשה מלאכתו בששה ימים ושבת ביום השביעי, כן נצטוינו לנהוג אנו ובזה נזדהה להיות עם ה' שעושים כמעשהו.

ובכן מושג מלאכה לא נופל אלא על יצירה כל שהיא, וכמו הבערה, בישול, חרישה, זריעה, תפירה, בניה, סתירה על מנת לבנות וכיוצא, כל מלאכה שיש בה יצירת דבר וחידושו זוהי מלאכה, אולם לטלטל ארון וספה, או לילך הליכה מרובה אין כאן שום יצירה וחידוש, ואינה נכללת במעשי ה' בששה ימים שכל מלאכתו אז היתה מלאכת יצירה, ולכן הנאסר עלינו הוא מלאכות שיש בהם יצירה בלבד ובכך מזדהים אנו לעם ה' להיות כמותו בעשית מלאכה בששה ימים ומנוחה ביום השביעי.

השבת מכפרת עוון, וכמו שדרשו חז"ל ע"פ "שומר שבת מחללו", אל תקרי מחללו אלא מחול לו, ואפלו עבד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו, מה קשר שמירת שבת למחילת עוונות, וכי עושים אנו תשובה או ודוי וחרטה ביום שבת?

כי ע"י החטא ממשיך האדם טומאה בב' בחינות, האחת בחיצוניותו, והשנית בפנימיותו, ואומנם ע"י החרטה והבכייה ממשיך בתוכו קדושה ובכך מסלק הטומאה מחיצוניותו בלבד, אומנם עדיין מפנימיות הנפש לא מסתלקים הכתמים, וכדי להסיר

הטומאה מפנימיותו אי אפשר כי אם ע"י השבת, שאז נמשך ניצוץ מהשכינה הקדושה שזורח בנשמת האדם, ובזה מתנקה הוא מכתמי הנפש הפנימיים.
וסיים שם:
הראת לדעת דלא אפשר לשוב בתשובה שלימה וראויה, אלא אם כן יזדרז מאד בשמירת השבת. והוא ריווח גדול, ובנקל תעלה תשובתו לפני ה' לריח ניחוח, וזה רמז "וְשַׁבְתָּ" וקרי ביה וְשַׁבָּת. כי התשובה והשבת צריכים זה לזה, כי בזה תשובתו תיכון לעד.
העולה מדבריו, שאכן צריך האדם לשוב מחטאיו קודם השבת, שהרי אי אפשר לשוב בשבת, אולם זה ששב קודם השבת עדיין לא נטהר מזוהמת נפשו הפנימית עד שיבוא יום השבת ויטהרהו לגמרי. וברור שהשומר שבת ללא תשובה כלל, לא יועיל לו השבת לכפרת עוונותיו ואף אם ישמרהו, אלא הכוונה בדברי חז"ל שגם זה העושה תשובה, לא תועיל לו תשובתו לטהרתו הפנימית אלא באמצעות יום השבת.
והוא גם ענין הנאמר בגמרא יומא פ"ז, רבי יהודה אומר עיצומו של יום כיפור מכפר, דהיינו גם בלי תשובה, והוא פלא, היאך בלא תשובה יתכפר לו ביום כיפור, אלא כנ"ל, האדם עושה תשובה קודם כיפור ומקבל שלא לחטוא ובזה מיטהרת חיצוניותו, אולם עדיין לא מסתיימת טהרתו הפנימית אלא באמצעות יום כיפור יום שבו אנו "לפני ה' תטהרו", יום של דביקות בבורא, ודביקות זו עצמה מטהרת גם אם לא יעשה תשובה ביום כיפור עצמו, ואפשר למד זאת רבנו הק' מיום השבת, שהנה ביום שבת אין עושים תשובה ועם כל זה עיצומו של יום מכפר כנ"ל מהחיד"א וכמו כן יום הכיפורים.

מדוע גוי ששבת חיב מיתה?

בשבת מזדהים אנו בשביתתנו להיות עם ה' כמבואר לעיל בתשובה א', ובכך באים אנו ביום שבת לשולחן הכבוד שעורך לנו הבורא כמלך שעורך שולחן לכל אוהביו ורעיו, בני משפחתו, ולכל המזוהים כעם השייך למלך, ובכן היהין זר להכנס לאולם ההתכנסות ללא רשות, ולכך אין רשות לשום עם ולשון להשתתף עמנו ביום מפגשנו עם מלכנו, שהוא יום כינוס למזוהים עם המלך בלבד. ויום שבת הוא יום שבו יושבים אנו על שולחנו של מקום - הוצאות שבת אינם מן המנין אלא על חשבונו של הבורא - ואיננו אלא כמוזמנים הזמנת כבוד לשמוח במלכנו ביום זה.

"שבת מקור הברכה" מה המיחד בשבת להיותה מקור הברכה, שהכל תלוי בה?

על פי האמור בתשובה הקודמת שהשבת היא המזהה את היהודי כיהודי, שהרי המחלל שבת הוא כגוי, לכך כל המזוהה להיות מבני ביתו של המלך זוכה בהשפעות טובות שמשפיע המלך למזוהים אצלו כנאמנים ויום השבת הוא יום הכנוסיא שמתכנסים אנו

לשולחנו של מקום, ואז מדרך המלך להשפיע מתנות טובות לכל נאמניו לקבוע להם שכרם לתמיד.

ומקור הברכה הנאמר בשבת הוא על עניני החומר, וקל וחומר על עניני הרוח, שהרי תכלית השבת היא למען נעלה ברוחנו וכל עונג הגוף שנצטוינו עליו בשבת הוא כאמצעי להתרוממות הנפש המתרוממת מתוך שמחה, אם כן העונג בשבת הוא להביאנו לשמחה שתביאנו להתרוממות הנפש לידבק בה', אם כן עונג הגוף בשבת הוא כאמצעי למטרה - התרוממות הנפש ודביקותה בבורא. אם כן אם השבת מקור הברכה לעניני החומר בכל עסקינו בשבוע בגלל היותנו מכבדים את האמצעי למטרה שהוא עונג הגוף בשבת, על אחת כמה וכמה שנבורך ממקור הברכה - שבת - על המטרה שהיא התרוממות הנפש בכל השבוע להתברך בהצלחה בתורה ודביקות בה', ולכך ככל שירבה בשבת בתורה ודביקות כן יזכה לכל השבוע להצלחה מרובה בעבודתו הרוחנית.

מהי ההנהגה הרצויה לנהג בה בשבת כדי לזכות לברכתה ולעצם סגלתה?

ראשית היא ההכנה לשבת, שלא להכנס במרוצה ובחיפזון ליום השבת.

יש לראות שההכנה לשבת תסתיים זמן מה קודם השבת, ואז ישב האדם ללמוד תורה, או פרקי שיר השירים ותהלים וכיוצא כל אחד כפי כוחו, כדי להכנס לשבת מתוך דברי תורה, ומובא בספה"ק שיש לעשות תשובה קודם יום השבת, וכאמור לעיל (בתשובה ב') שבאמצעות התשובה שעושה האדם קודם השבת, אזי בבוא השבת מתנקה הוא לגמרי מזוהמתו.

ובכך יזכה שיבוא לקבל השבת כיוצא לקראת המלך, וללא ספק כדרך שמקבל את המלך בכבוד ובמאור פנים, כן יושפע שפע רב מאת המלך, וכנאמר: "כי מכבדי אכבד".

וביום השבת עצמו ירבה בתורה כפי כוחו, סעודות שבת שיהיו בדברי תורה, ובשירה וזמרה של עריגה וכסופים לה'.

והעיקר שיזהר מכעס והקפדה ביום השבת.

וסגולת השבת לתת את עוצמת ברכתה לאדם הוא בהיות האדם רואה בשבת כל מלאכתו כאילו היא עשויה, ואינו מטריד מחשבתו בשום מחשבת חול המעציבתו, ורואה כאילו וכל ענייניו מסודרים לגמרי.

ומובא בהחיד"א ("מתוק מדבש" פרק ו' ד"ה עוד):

ובעיננו ראינו כמה בני אדם שהגיע להם איזה מקרה של צער קודם שהגיעה השבת, וע"י שקבלו את השבת בשמחה ודחו את הצער מעליהם, נהפך להם מינון לשמחה ויצאו מאפלה לאורה וזהו למען נדע כי הקב"ה משגיח על ברואיו, וכאשר הוא מקבל את השבת בשמחה, כן נעשה לו.

הרי שבכך שביום השבת הסיחו דעתם מצרתם, ונסו יגון ואנחה, וכשם שכך נהגו ביום שבת להיות שמחים כאילו כל מלאכתם ועצבונם עשויים, כך נתקיים בהם! כך שזו סגולה גדולה ונפלאה לצאת מצרות הגוף והנפש, ע"י שביום שבת יסיח דעתו לגמרי מבעיותיו וישמח כאילו והכל עשוי ומסודר.

ויש בזה עובדות נפלאות ומופתיות על ענין זה.

וככל שירבה בתורה ובדבקות ביום שבת, הרי שבת היא מקור הברכה והיא שתביא לו הברכה במלוא עוצמתה לכל השבוע בגשמי ורוחני.

מה הסבה למצוי שאע"פ שמכין האדם עצמו לשבת ורוצה לקבל שבת בשמחה, מתערמים עליו דוקא אז סבות שונות המבטלות שמחתו ואינו זוכה לישם רצונו?

כמה סיבות לדבר:

א. שבת משוש לבנו - נהפך לאבל - מחולנו.

מסביר הרב "סדורו של שבת" פסוק זה כך, "השבת" הוא בעצם סיבה להיות "משוש לבנו", מדוע "נהפך לאבל"? התשובה "מחולנו", מסיבת גשמיות ימות החול, כשאדם גס בימות החול ומגשם עצמו בתאוות יתרות ולא נזהר לקדש עצמו כפי יכולתו, אלו הם מחסומים מלחוש את קדושת השבת ונהפכת היא לו לצער, אחר שאין בו כלים הראויים לזכות לקדושת השבת, הא למדת, שכדי שיחוש האדם בקדושת השבת ויזכה שתתן לו השבת מהארתה ומעצמת קדושתה יש לו כבר מימות החול להשתדל לקדש עצמו במותר לו, ולהיזהר מחטא ככל האפשר.

ב. עד שתתפייס השבת...

טעם נוסף לכך והוא ע"ד משל לאדם שנשא בת מלך, ולא נהג כבוד הראוי, ולא די בזו אלא אף ביזה והכלים אותה, וברחה ממנו, הרי שכדי לפייסה צריך הוא להרבות רעים ופיוסים עד שתשוב אליו, כן הוא האדם שבעבר נהג בשבת בזלזול, אם זה בדברים בטלים, שחוק וקלות ראש, ובפרט אם נכשל הרבה בהלכות שבת שהם כהררים התלויים בשערה, הרי שכאשר בא עתה לזכות להנות מזיו תפארתה לאחר שנהג בה קלון, נצרך הוא לכפרה, וכפרתו היא בכך שהשבת לא תאיר לו פנים, ויבוש מכך, ויבין שהוא על אשר נהג בה קלון, וכמו כל השב בתשובה שדוחים אותו מן השמים בנסיונות קשים כידוע - למבחן האם שב באמת מכל לבו אחר שזלזל במצוות, ואם יהא עקשן לפייס את השבת ולכבדה כראוי גם מתוך הבלבול ויבין שזהו בגלל מחדליו בעבר בפגעו בקדושת השבת, ועוד יתוודה על כך אזי בוודאי תשוב השבת להאיר לו פנים, והעיקר

שלא יתייאש, וימשיך לעשות את אשר ביכולתו לקבל השבת כראוי ובשמחה, וימתין עד יתרצה לפני ה' ולפני השבת לקבל שפע מזיו אורה.

מהי הגדרת "מנוחת וענג השבת" שזוהי מטרת יום השבת לנוח ולהתענג?

הרב "מכתב מאליהו" (ח"ב עמ' 13) מגדיר זאת כך, השבת הוא יום מנוחה מכל הגשמיות והחומריות המטרידה וחוסמת את הנפש מלהתענג בעונג רוחני אמיתי, ולכך יש לבא ליום השבת מיושב מכל טרדה, ולראות את כל מלאכתו שהיא כבר עשויה, כך שאין שום מחסום לנפש מלהתענג על יוצרה כי זו היא מנוחתה ועונגה האמיתי של הנפש השכלית הקדושה להתענג על ה'.

והביא שם את הספורנו המבאר מצות "זכור את יום השבת לקדשו", שעוד בימי החול בעסקי האדם השונים כבר אז ידאג שלא ישאר עד השבת הקרובה שום ענין המטריד ויראה לסדר ענייניו באופן שכשתגיע שבת יהיה כבר הכל מסודר ללא טרדות שיטרידוהו ביום השבת, כדי שיתפנה בשבת למנוחה מכל הטרדות ותוכל הנפש להתענג בעונג הרוחני - על ה'.

היאך יגביר האדם בדעתו ביום השבת את העקר שהוא קדשת היום ויתענג על העקר שהוא קדשת השבת ולא על הטפל שהמה המאכלים הערבים והבגדים הנאים שנצטוינו להתענג בהם ביום שבת?

ע"פ הרב "מכתב מאליהו" (ח"ב עמ' 14) ניתן להמחיש זאת באופן פשוט, אדם העושה סעודה על חתונתו או חתונתו של בנו, או על ברית של בנו וכיוצא, הלא בוודאי מפאר את סעודתו בכל מיני מאכלים ערבים, אולם וכי על זה עיקר דעתו בשמחתו, הלא עיקר דעתו בשמחתו הוא על חתונתו או חתונת בנו וכיוצא, והמאכלים אינם אלא לפאר המעמד ולתת משמעות של שמחה לאירוע שארע לו, כן הוא במצות השבת יתבונן שעיקר השמחה צריך שתהא על עצם יום השבת שהוא יום של קדושה המאפשר לנפש להידבק בבוראה שזו עיקר השמחה, ולתפארת ויופי שמחת הנפש הבאה בפגישה עם בוראה ביום השבת לישב על שולחן ה' ולהזדהות כמאמינה בו ונאמנת לו - לשם כך מציגים על השולחן מאכלים ערבים וכיוצא כדי להמחיש ולתת ביטוי חיצוני לשמחה הפנימית והעיקרית שהיא הנפש.

האם יש למעט בענג שבת במאכל ומשתה, הגם שבכך יהא לו קצת ענוי, שלא יכבד עליו גופו וימנע בשל כך מלמוד התורה והתפלה כראוי?

בהחלט ראוי כן לעשות, שהרי עיקר השבת הוא העליה הרוחנית, וכל טעם עונג השבת הוא כדי שהחיצוניות לא תחסום ותעצור את הפנימיות מלהתעלות. וכידוע שהשמחה

החיצונית מעוררת את הפנימיות, אולם התכלית היא השמחה הפנימית שהיא אהבת ה' ויראתו הבאים על ידי תורה ותפילה, ובמילא כאשר השמחה החיצונית חוסמת ומפריעה מהתכלית שהיא העליה הרוחנית בוודאי שיש להמנע ממנה.

פרשת שקלים

מהו כחה של מחצית השקל - "לכפר על נפשותיכם", והלא אינו אלא מתנה מועטת, ונאמר עליה שבכחה לכפר מה שלא נאמר במתנות הרבות שהביאו בני ישראל בנדבת לבן למשכן פי כמה וכמה ממחצית השקל?

עיין בשיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ שנה תשל"א פרשת "כי תשא", וכן ב"נתיבות שלום" - "שמות" בסוף הספר.

ומבואר בדבריהם דענין מחצית השקל הוא ללכד את עם ישראל לעשות מעשה משותף ואחיד ללא יציאת דופן וחריגה, ולכך "העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט", והרי מחצית השקל ניתן לקרבנות ולאדני המשכן שהמה יסודות המשכן, להורות כי יסוד בנין המשכן והקרבנות הקרבים עליו חייב שיבואו מכח ה"כלל", כי כח הכלל הוא עצום, הנה, תשעה אנשים צדיקים כמשה רבנו לא יהוו השראת שכינה לומר קדיש וקדושה כמו עשרה מ"עמך" ישראל, ועוד כל גדולת גדולי ישראל וצדיקיו הוא רק מכח הכלל כמבואר בחז"ל גבי משה בחטא העגל: "לך רד", רד מגדולתך כלום לא נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל. ועוד הרבה דוגמאות מאלפות לכך ראה בהנ"ל ובספרנו "חוקי חיים" על התורה פרשת "ויקהל". והוא הענין להתכלל יחד שבטי ישראל להיות כל יחיד ויחיד מצורף לכלל לבלתי לפרוש מן הצבור, ואז גם כוחנו גדול למחוק עוון מכח "הכלל", כידוע מהספה"ק שהעצה להינצל ביום הדין - להיות איש כללי שהרבים צריכים לו.

ועוד גדול כח הרבים לבטל מהם גזירות ואף שאינם צדיקים, וכמו שאמרו חז"ל "חבור עצבים אפרים הנח לו", כשעם ישראל אגודים ומחוברים גם כשעוון עבודה זרה ביניהם אין פורענות יכולה לפגוע בהם, והכוונה שהקב"ה מאריך אפו איתם עד שישובו.

פרשת זכור

במצות מחית עמלק נצטוינו להשניא אותו בלבנו, כמבאר ב"החנוך", ובכן היאך מקימים מצוה זו לשנא את עמלק, הרי לשנאת זו מצוה שבלב, וכידוע מצוה שבלב צריך שתהא מהלב?

אפשר להמחיש זאת במשל פשוט.

אדם שטרח עמל ויגע בגוף ובממון, ובמסירות נפש בהשקעה מאומצת לגדל את בנו לתורה ויראת שמים ומידות טובות, הוציא עליו ממון רב, נתנהו בידי המחנכים

הגדולים ביותר, צירף לו "מורה עזר" ועוד ועוד כהנה וכהנה כדי להוציא את בנו עם כל האפשרויות לגדול באמת, ואכן ראה ברכה בעמלו, בנו גדל לתפארת בתורה ביראת שמים, ובמידות טובות להפליא, הוריו מלאי תקוה וצפיה ממנו שיתעלה ויהיה שמו כאחד הגדולים אשר בעולם.

והנה ביום מן הימים נלכד נער זה בחברת אחד הפורקי עול, מין ואפיקורוס שנטפל לילד שעשועים זה, ומשכהו בשיחות נפש לעומק ולרוחב כאוות נפשו של הנער השעשועים שאווה תמיד לשיחות עמוקות ולחקירות ופלפולים, ובכך משכהו לחקירות ולמינות, וגם ממיני התועבות לא נמנע מלהטעימו, ובכך הורידו מהודו ותפארתו, והנער נער, חדל מתורה ומתפילה והחל לשקוע במעמקי השאול.

ובכן היש לשער את השנאה העמוקה שירכשו הורי ילד שעשועים זה למחטיא שהחטיא את בנם, הלא שנאתם ועברתם תהא שמורה לו לנצח לבלתי סלוח לו לעולם ועד.

ובכן הקב"ה הוציאנו ממצרים, כביכול טרח ויגע בשידוד מערכות הטבע להשריש בנו אמונה בו, ולמשכנו אחריו נרוצה בכל לבנו ונפשנו, בעשר מכות מופלאות, יציאה ברכוש גדול, קריעת ים סוף, ביזת הים שהיתה גדולה מביזת מצרים, וכל אחד נושא שמונים חמורים לובים מכל טוב מצרים כמבואר בגמרא בכורות ט', וכל עם ישראל כולו כחולמים מניסי ה', יוצאים ביד רמה וברוח גבוהה בהרגשת - "בנים אתם לה' אלוקיכם", שהנה - אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד, כל האומות, מפחדים מה', מצרים שהיתה מושלת בכיפה - נמחקה מפניהם, היש לתאר את גודל אמונתם בה', היש לתאר את עליתם בקדושה עד כדי נבואה - ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל, ועוד ועוד.

והנה בא, עם רע - עמלק, והחליט לקרר ולצנן את כל התלהבות קדושתם, ולפוצץ ולסתור את כל בנינו של הבורא וטרחתו כביכול ביצירת עמו, וכנאמר (ישעיה מג) - "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו", ובשיא עמל ההווצרות של עם ישראל לעם לה' בא הוא וסתרה.

שהרי זה ברור שעמלק לא בא להלחם בישראל על מנת להשיג נצחון פיזי, שהרי ידע שיכווה כמבואר בחז"ל שהרי ה' נלחם להם, אלא מטרתו היתה לקצץ קרנם וכבודם של ישראל הנובע מיחודם וסגולתם לה', והעובדא שמלחמתו היתה רוחנית, שהרי איתא בחז"ל שהיה חותך מילותיהן של ישראל וזורקן כלפי מעלה ואומר טול מה שבחרת, ועוד שטמאן בעריות, ובעצם מלחמתו זו הרי גרם להרוס את אמונתן של ישראל, והורה בזה שהנה העולם הפקר חלילה, והעובדה שגם בזמן שהבורא מפרסם עתה אלוקותו

וכוחו - ניתן לעשות כל אחד כרצונו, והעובדא שאף שכולם נבהלו ויאחזמו רעד הנה בא הוא ונלחם, ועוקף את תכניתו של הבורא על מנת להכחיש את יכולתו, היש סיבה לשנאה גדולה מזו לשנאתם לנצח?!

ובאם נשאל שאלה עצומה מדוע באמת עשה כזאת ובעת כזאת הבורא להביא עלינו את עמלק, הלא יכל הבורא להטיל מורך בלבבו כמו שהטיל על כל האומות.

אלא דע, זאת רצה הבורא להורותנו, כי אמונה לא נקנית עם כפית זהב לתוך הפה, ואפילו לא בניסים ונפלאות, ללא התמודדות בחירוף נפש על האמונה לא תקנה האמונה בלב, כי "כבולעו כן פולטו", אמונה הנקנית בנקל - בדרך ניסים ונפלאות, כן נפלטת בקלות, כדי שהאמונה תיקנה בנפש האדם עמוק עמוק, זהו רק כאשר נלחם הוא ומשקיע עבורה את לבו ונפשו, ועומד בנסיונות קשים הסותרים וטופחים לו על פניו, ועם כל זה מתעקש להיות איתן באמונתו. וזאת בכך שלוקח האדם את הניסים הגלויים ומשתמש בהם לצורך הנסים הנסתרים כמבואר ברמב"ן סוף פרשת "בא".

ואכן "נבחר" עמלק למשימה זו להיותו חייב, ומגלגלים חובה על ידי חייב, ואכן יבא על עונשו בעבור זה, אולם זה היה נצרך.

ולטעם נוסף נצרך שיבא עמלק וילחם בישראל והוא לאחר שרפו ידיהם מהתורה הוכח שֶׁיַּקְרוּת וערך התורה ירוד בעיניהם, ולכך שולח הבורא שודדים - עמלק לשדוד את סגולתנו כדי שמכך נתעורר להבין ערכה.

והכרזת מלחמה זו על עמלק הוא מדור דור, כאן נתבשרנו שמלחמה זו של צינון האמונה בצירוף זה שהחטיאנו בטומאת העריות כמבואר ברש"י ע"פ "אשר קרך בדרך" זוהי מלחמה שתמשך בכל דור ודור.

ושיא מלחמה זו תהא לדור משיח שיצטרכו לגמור המלחמה שלחמו בה בכל הדורות כולם וזה מה שאנו רואים היום מלחמה קשה בב' נקודות אלו: אמונה ובריתי, ורק עלינו לזכור: "אין המצוה נקראת אלא ע"ש גומרה".

פרשת פרה

מהו סוד פרה אדמה שמטמאת את הטהורים ומטהרת את הטמאים?

שֶׁהַנֵּה הַנִּטְהָרִים עַל יְדֵי הַפָּרָה - מִטַּהֲרִים, וְהָעוֹסְקִים בְּטָהֳרַת הַטְּמֵאִים - נִטְמָאִים.

רמז גדול יש כאן.

ידוע שה"מין" הוא בבחינת מת, וכמובא בגמרא דמאן דפריש ממינות - מיית. דהמין והאפיקורוס שרחוק מהאמונה הינו בבחינת מת שנסתלקה ממנו כל חיותו. ובעצם לא רק הוא בסכנה אלא גם כל הקרב אליו, ואף זה שקרב אליו במטרה לתקנו להשיבו לדרך

המוטב מסתכן הוא בסיכון גדול שלא ימשך למינות, כמובא בגמרא: "מינות משכא" - המינות מושכת וסוחפת את כל המתקרב אליה.
והרבה ראינו שחשבו עצמם לגיבורים, וערכו מלחמה עם המינים, ולבסוף נפלו, וברור הוא שאין זה מפני הצדקת דרכם של המינים אלא מפני שיסודה טמטום ושוחד לתאוה - ולכך משכא.
וכבר הזהירו רבותינו (ראה חו"ה בהקדמה ל"פתחי לב" שליקט וערך אוסף גדול מדבריהם של גדולי ישראל המזהירים מסכנת הויכוח והחקירה) שלא להכנס לפלפול וחקירה בעניני אמונה שהיא "נטיה דקה מעדינות הנפש" (כלשון החזו"א).
ודע דכמו שאם יכנס אדם למקום פריצות ויאמר גבור אני ולא אחטא דואי טועה הוא, על אחת כמה וכמה מסוכן יותר זה החושב אכנס אני לויכוח עם אפיקורסים ואצא בשלום.
ומסופר מהרב "שומר אמונים" שפעם בא אליו אדם בשאלת אמונה, וענהו הרב תשובה מספקת וברורה, ואחר כך ראו פני הרב שאינם כתמול שלשום, ושאלוהו למה פניך רעים? וענה: זה פלוני ששאלני שאלה באמונה - צינן וקרר לי במעט את אמונתי. וכששאלוהו: והלא הרב ענהו תשובה מספקת ונרחבת? ענה: דעו! אמונה קודם השאלה זו לא אותה אמונה שאחר התשובה! כלומר האמונה הזכה שיש לאדם קודם שנסתבך בשאלה, זו כבר איננה אמונה אף לאחר התשובה שקבל על שאלתו, כי "בין לבין" כבר נפגמה אמונתו.
וכאן רמזה לנו התורה רמז גדול, אלו העוסקים ב"טמאי מת", דהיינו שפגעה בהם המינות ועשאתם טמאי מת כמבואר לעיל שהמין הוא בבחינת "מת". ובאים המה להיטהר אצל הכהן, בהכרח שֶׁיִּפְגַּע אותו כהן ממינות, וטעון הוא טהרה לאחר שטיהר את המינים מכפירתם, דאף שטהרו הטועים מכוחו של זה שטיהרם, בהכרח שנדבק בו מאומה מן החרם הזה ועליו להטהר.

פרשת החודש

מה המיחד שבפרשת החדש, שהיא בעצם מצוה ככל התורה לקדש על פי הראיה?
במצוה זו טמון יסוד כל התורה כולה, והוא התבטלות העם לגדולי ישראל, ואפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין הוי שומע לו, ולימדה אותנו תורה יסוד זה במצוה זו, שהנה הקב"ה כביכול כפף עצמו להחלטת הבית-דין, וכאומרם חז"ל: "אתם" - אפילו שוגגין, "אתם" - אפילו מזידין, ואם כן הדברים קל וחומר, אם הקב"ה שעבד את תורתו לקביעת גדולי ישראל שהם יכריעו כהבנתם, ובכך גילה דעתו

שהתורה לא בשמים אלא בארץ אצל גדולי ישראל, על אחת כמה וכמה שיש לנו עם ישראל לציית לגדולי ישראל ולעשות ככל אשר יורונו בין נבין דבריהם בין לא, ובזה תלוי כל קיום התורה.

מדוע ישראל מונין ללבנה ועכו"ם לחמה?

מובא במכילתא: "החדש הזה לכם - לכם ולא לעכו"ם, אתם מונים ללבנה, ואילו עכו"ם מונין לחמה".

ועוד איתא בב"ר החמה אינה שולטת אלא ביום, והלבנה שולטת ביום ובלילה.

והנה רואים אנו בנוסח הברכה שנסחו לנו רבותינו בברכת הלבנה: "וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שגם הם עתידים להתחדש כמותה".

הרי לנו מנוסח זה, הַקְּבָלָה שהקבילו רבותינו את חידושן של ישראל לחידושה של הלבנה. הרי שכמהלך גידולה של הלבנה כן הוא גידולן של ישראל.

והנה ב' הסתכלויות יש לנו במהלך הלבנה.

האחד, שכאשר היא במצב של חשוך ואינה אלא פס דק, ידוע נדע שֶׁלְּיָמִים תתמלא ותזהיר במלואה.

וכמו כן הסתכלות שניה, שכאשר הלבנה במלואה כמו כן ידוע נדע שֶׁלְּיָמִים תשוב ותתמעט. אלא שאין הדבר מבהיל אותנו להיותנו יודעים שתשוב אח"כ להתמלאות כבתחילה.

ב' הסתכלויות אלו מחויבות לקיום עם ישראל בכללות, ובפרטות כל יחיד ויחיד. האיש הישראלי חיב להיות למוד בשעת ירידתו החומרית או הרוחנית שאין מעצור לה' להושיעו בין רב למעט ואף שנסתלקו ממנו הגורמים הטבעיים ליציבותו, וכמו טבע הדבר שתבוא ישועתו כמו שטבע הדבר שתשתלם הלבנה מחסרונה.

וכמו כן כאשר נמצא הוא במצב של שלוה ושלמות, ידוע ידע שיתכנו לבוא עליו נפילות ומעידות לשם מבחן ונסיון, והוא כמו טבע שכן יבא כי בלתי נמנע הוא הנסיונות והנפילות אלא שעליו לחזק עצמו בשעת העליה להחליט מעתה, שכשיבואו ימי הירידה לא ירפו ידיו מהם, ולא יזניח המלחמה, אלא ילחם על נפשו בגדרים וסייגים לשוב לאיתנו.

והחלטה זו חייב שתהא דוקא בזמני העליה, כי אם לא יחליט בימי העליה דוקא לעמוד על נפשו בימי הירידה, הרי שלהחליט על כך רק בימי הירידה כשיבואו - יהא מאוחר מדי.

חנוכה

בחנכה ארע נס נצחון החשמונאים - מסרת גבורים ביד חלשים וכו'. שזה בעצם עקרו של הנס. ואלו נס השמן היה נס נספח שארע לאחר כל מערכת הנסים של נצחון קבץ האנשים מתתיהו ובניו, את יון הרשעה.

וּבְכֵן יֵשׁ לְהָבִין לְשֵׁם מַה הֻצְרַךְ נֵס הַשֶּׁמֶן שֶׁיִּאָרַע, וַהֲלֹא הַקְּבָ"ה אֵינוֹ עוֹשֶׂה נִסִּים בְּחִנָּם, וְנֵס הַנִּצָּחוֹן לְמַעֲשֶׂה כְּבָר הִסְתַּיֵּם, וּכְמוֹ שֶׁהֶעֱלִים הַבּוֹרֵא מֵהַיְוָנִים פַּךְ קָטָן שֶׁהָיָה חָתוּם בְּחוֹתָמוֹ שֶׁל כֹּהֵן גָּדוֹל יָכֹל לְהַעֲלִים מֵהֶם פַּךְ גָּדוֹל שֶׁיִּסְפִּיק לְ- 8 יָמִים, וּלְשֵׁם מַה הֻצְרַךְ נֵס זֶה.

וְעוֹד, הֵיאַךְ אֶת עִקַּר מַשְׁמָעוּת הַנֵּס מְבַטְּאִים אָנוּ עַל נֵס הַשֶּׁמֶן וְלֹא עַל הַנִּצָּחוֹן, שֶׁהֲרֵי עוֹשִׂים אָנוּ חֲנֻכָּה 8 יָמִים זֶכֶר לַשֶּׁמֶן, שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא נֵס שֶׁנִּסְפַּח לְאַחַר סִיּוּם כָּל מַעֲרֶכֶת נֵס הַנִּצָּחוֹן שֶׁהוּא הָיָה הָעִקָּר, וְעַל שֶׁמֶן זֶה יֵשׁ אַף לְחַזֵּר עַל הַפְּתָחִים לְהַמְצִיא הַשֶּׁמֶן, וְאִלּוּ אֶת זֶכֶר הַנִּצָּחוֹן שֶׁהוּא הָעִקָּר מְבַטְּאִים אָנוּ בְּ"עַל הַנִּסִּים" בִּלְבַד, שֶׁאִם לֹא אָמַר אֵינוֹ חוֹזֵר? עם ישראל הוא עם שמעל הטבע הכח הגבורה והחכמה לא המה המדברים אצל עמנו, ואדרבא, כל מלחמתנו - מלחמת קודש עם האחיזת עינים של הטבע והמקרה להכחישו ולשקרו, ולהתאחד עם אמונת "אין עוד מלבדו".

נס הנצחון אכן היה נס גמור - מסרת גבורים ביד חלשים וכו', אומנם היה בדרך של מלחמה, סוסים חרבות פילי מלחמה וכיוצא, הרי שישנה אחיזה של טבע בנצחון זה, וכבר יש כאן מקום לטועים ולטפשים להאחז, לעומת זאת נס השמן היה נס שאין בו שום אחיזה של טבע, שהרי היאך שמן ליום אחד יש בו כדי לדלוק 8 ימים.

נס השמן בא לאחר כל הנצחון והגבורה של מתתיהו ובניו, על מנת לקבוע לדורות שכל קיומנו מבוסס על יסוד פך השמן, מעט השתדלות מצידנו - שמן ליום אחד, ותו לא, כי הלאה כבר הנס פועל, כך שמי שאמר לשמן וידלק והרי אין על כך עוררין הוא שנצח את המלחמה בידם של החשמונאים ללא שום גורם וסיבה כוחנית, כך שב' הנסים הנצחון והשמן - חד הוא.

נס השמן הוא הגילוי לנס הנצחון, ובא המפורש וגילה על הסתום, נס השמן - המפורש בשלילת הטבע מכל וכל, מגלה על הסתום נס הנצחון שהיה בו מעט אחיזה של טבע.

כך שבעצם בהיותנו מבטאים את נס החנוכה בשמן, אין כוונתנו רק על השמן בלבד שהוא הנס הנספח, אלא אף על המלחמה והנצחון, והביטוי בא בדרך השמן כי אחד הוא, ובהיות שמחודד הוא יותר בשמן כמבואר, משמעות החג מתבטאת בו.

פורים

מדוע המצוה של השמחה בפורים הנה ביתר שאת, ואפלו יותר מ"ושמחת בחגך" שבשאר המועדים שהמה מדאוריתא, ולא עוד אלא אף הקדימו השמחה לחג זה מתחלת החדש - משנכנס אדר מרבין בשמחה, ומדוע איננו עושים זאת כמו כן בחנכה או בניסן ?

וְעוֹד אָמְרוּ: מַאן דְּאִית לֵיהּ דִּינָא בַּהֲדֵי עַכּוּ"ם לְדַיֵּין עִמּוֹ בַּאֲדָר, מַדּוּעַ חַג זֶה שׁוֹנֶה אוֹר שֶׁל נְצָחוֹן וְשִׂמְחָה עַל כָּל הַחֹדֶשׁ.

וְעוֹד, מַדּוּעַ נִכְתְּבָה הַמְּגִלָּה בְּסִגְנוֹן סִפּוּר דְּבָרִים מִקְרֵי וְטִבְעִי לְלֹא הַדְגָּשַׁת אֵרוּעֵי הַנֵּס עַל-טִבְעִי שֶׁאֵרְעוּ בְּמַהֲלַךְ הַנֵּס, וּמִבְּלִי לְהַזְכִּיר שֵׁם שָׁמַיִם.

וְעוֹד, מַדּוּעַ הִצְמִידוּ חֲזַ"ל אֶת מִצְוַת "זָכוֹר" אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק דַּוְקָא בְּסָמוּךְ לְפוּרִים, וּכְמוֹ כֵן בְּיוֹם פּוּרִים קוֹרְאִים בַּתּוֹרָה "וַיָּבֹא עֲמָלֵק", שֶׁהוּא בְּעֶצֶם מִצְוָה הַשַּׁיֶּכֶת לְכָל הַשָּׁנָה?

ראשית ראה בדברינו לעיל פרשת "זכור", ומה שיש להוסיף בזה דזה ברור שעמלק לא בא להכחיש את הניסים המפורסמים, דאמנם אמרו חז"ל שעמלק קירר וצינן את אמונתם של ישראל אומנם יש להבין במה? וכי היה בכוחו להכחיש את ניסי מצרים מיוצאי מצרים עצמם שרק אתמול יצאו ממצרים וחזו במו עיניהם עשר מכות, קריעת ים סוף, והלא מצוידים המה עתה ברכוש גדול של ביזת הים, היתכן לקרר ולצנן מניסים כאלו.

אלא, ידועים דברי הרמב"ן בסוף פרשת "בא" שמטרת הניסים המפורסמים שמהם יודה האדם בניסים הנסתרים, דהיינו כל מטרת ניסי מצרים על כל פרטיהם לא היה במטרה לשעתן אלא להשריש בעם ישראל שאין מציאות של טבע בעולם, ותקופת אור זו תבוא ותלמד על כל תקופות החושך להאירם באור האמונה שאחרי מסך החושך ישנו אור ההשגחה המנתב את כל אירועי העולם על כל פרטי פרטיהם.

ואת זאת בא עמלק לקרר, דהיינו אמנם היו לעם ישראל ניסים גלויים ומפורסמים, ואת זאת אין עמלק יכול להכחיש, אולם בא הוא במלחמה עם ישראל לצנן להם את הלימוד של האמונה לעתות החושך, ובא בזה לכפרם במקרה ובטבע, שהנה עולם כמנהגו נוהג ואיש הישר בעיניו יעשה ואין שליטה על מעשה האדם, שהנה ובא הוא ונלחם עם ישראל ואף שהקב"ה כעת נלחם להם, ועשה למענם שידוד מערכות הטבע, אין זה אלא לשעתו בלבד, אולם מכאן ואילך אינם אלא ככל הגויים, חלילה.

אם כן להמבואר, הרי שמחיית עמלק לא תתקיים בידינו בהיותנו חוגגים את הפסח ואת השבועות ואת הסוכות שבהם ארעו ניסים גלויים מעל הטבע, כי לא זו היתה מטרת מלחמת עמלק בנו שנכפור בניסים גלויים אלה, אלא עיקר מלחמתו היתה לעקור את הלקחים שיש לנו ללמוד מניסים גלויים אלו ולטשטש את הנסים הנסתרים, כך שבחגיגת ג' הרגלים עדיין איננו יורים את החץ ללבו של עמלק, כי לא זו מטרתו להכחיש מאתנו את הניסים המפורסמים.

אולם בנס הפורים, בכאן אנו יורים את החץ ללבו של עמלק בהיות שנס זה הינו מלובש בצירוף מקרים ואנו מייחסים זאת להשגחה בלבד, שזו תכלית כל הניסים המפורסמים ללמד על נס נסתר שכזה לראות בו כנס לא פחות מהניסים הגלויים, ולכך בדוקא ערכו לנו מרדכי ואסתר את המגילה בדרך מקרה וטבע ועל כך לשיר ולהודות, ולהפריז בשמחה יותר מכל החגים, בהיות שבכך שנרבה בשמחה על נס שאירע במהלכים טבעיים, וכמו כן נקרא את המגילה בדוקא בדרך צירוף מקרים, ובדרך סיפור מקרי זה נפרסם את ניסי ה', ונכניס את אמונת ההשגחה בתוך המקרה - בכאן דוקא מקיימים אנו מחיית עמלק, כי זה היתה כל מטרתו לטשטש את הניסים הנסתרים, ואם כן אין לך מחיית עמלק אלא דוקא בכך שנשמח ונפריז בשמחה על ניסי ה' עמנו שמתוך הטבע דייקא, להורות שאנו עם המכחיש את הטבע ומשקרו, ובכך מביאים אנו את כל הניסים המפורסמים על מטרתם, כי ללא כן, הרי שהניסים של שלושת הרגלים לא באו על תכליתן כלל, כי כל מטרתם כאמור להודות בניסים הנסתרים.

ובדברי הרמב"ן שאומר שתכלית מטרת הניסים המפורסמים הוא כדי שמהם יודה האדם בניסים הנסתרים, הרי שבמילים אחרות יש לנו לומר שתכלית החגים בג' רגלים שהיו על הניסים המפורסמים, תכליתן הוא שנחגוג את חג הפורים שהוא על הניסים הנסתרים.

ולכך גם מקדימים אנו את השמחה כדי להרבות בה ביתר שאת ביותר משאר החגים להורות שאין אנו משייכים הנס לשום כח טבעי, ובשמחה זו מתחברים אנו עם שמחת העתיד שתכליתה תהא בכך שידע כל פעול כי אתה פעלתו, וכו', ויוודע אלקותו יתברך בכל דומם ובכל חי, ובזה תהא תכלית השמחה לעתיד, ולכן כל המועדים עתידים להבטל מלבד פורים, כי רק חג הפורים מזדהה עם העתיד להודיע לכל פעול ויצור כי ה' האלקים, ואין שום טבע ומקרה בעולם, אמונה זו - מקבלת ביטוי בעיקר בפורים.

ומי שיש לו דין עם הגוי ידון באדר, כי אז כוחנו רב למאד בסגולה גדולה ונפלאה, אחר שבחודש זה אנו מכחישים את הטבע לגמרי, ושום כח טבעי לא יוכל לנו בשל כך, כי

זו סגולת המשקר והמכחיש את הטבע שהטבע יושפל תחתיו ולא תהא לטבע שליטה עליו, כידוע מ"נפש החיים" - סגולה גדולה ונפלאה המפורסמת.
וזו טעם התחפושת בפורים להורות, שכל הכוחות הטבעיים השוררים בעולם, וכל הסיבות וסיבות לסיבות שלכאורה הם המובילים את אירועי העולם אינם אלא תחפושת, מעטה המתעה ואוחז את עיניהם של בני האדם ומתעתע בהם ליחס כח לזולתו יתברך, והכל תחפושת שמתחתיה אין אלא את כוחו יתברך המנהיג עולמו בחסד ובצדק.

פסח

עקר בטוי הפסח מתבטא - שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם, שאינו אלא להדגיש משמעות היציאה בחפזון של כמה דקות קדם ממצרים טרם שהספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, והוא פלא, לתת את כל משמעות החג על שבח היציאה ממצרים כמה דקות קדם?! והיכן אפוא ההדגשה על עצם היציאה, העשר מכות, היציאה ברכוש גדול ועוד, שעליהם אין אנו נותנים שום משמעות?

עיקר הצלחת היצר הוא בפיתוי "הדחיות" דהיינו לדחות עשיית העשה טוב, או הסור מרע - למחר. והרבה אינם מבינים שביהדות אין מושג שכזה: היום שיעבור איך שהוא... ממחר נתחיל התחלה חדשה... מחשבות כאלו פסולים לחלוטין, ואינם מורשים כלל על פי התורה הק', האדם חייב לחטוף את אשר יוכל, כל דחיה היא סכנה גדולה.
וראה לשונו הנוקבת של המסילת ישרים תחילת פרק ז':
"אשר הנה כל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עיכוב למעשה הטוב" ועיי"ש עוד שכתב: "ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בינתים, כי אין סכנה כסכנתו".
וזהו כל סוד הפסח, שהרי נסיון גדול היה נסיון היציאה ממצרים, והעובדא ששמונים אחוז מבני ישראל לא חפצו ביציאה ומתו במכת החושך. והנה העשרים אחוז שחפצו ביציאה הצליחו לבצעה רק מכח החפזון שלא יכלו להתמהמה, דאם לא כן סכנתם היתה גדולה פן יתחדש עיכוב בלבבם.
ולהורות שכל הצלחת היציאה היתה תלויה בחפזון נצטוינו לבלתי אכול חמץ בפסח, זכר להצלחת היציאה שהיתה תלויה בחפזון עד כדי שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ.
והעובדא, שנצטוינו על החפזון: "וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים... ואכלתם אותו בחפזון", עוד טרם מציאות: "ולא יכלו להתמהמה כי גורשו ממצרים", כי הציווי היה ללא כל קשר למציאות שלמעשה לא יכולנו להתמהמה גם אם רצינו, כי מה שנצטוינו על האכילה בחפזון היה מוכרח להצלחת היציאה, אלא שנסתייע הדבר בכך ש"ותחזק

מצרים על העם למהר לשלחם", (והארכנו בזה בספרנו "בים דרך" חלק "ויקרא" מאמר נ')

סוכות

מה נשתנה בנסח הסדור שבפסח אומרים "זמן חרותנו" - ע"ש המארע שיצאנו לחרות, ובשבועות כמו כן אומרים אנו "זמן מתן תורתנו" - ע"ש המארע של קבלת התורה, ואלו בסכות אומרים אנו "זמן שמחתנו", והוא אינו ע"ש המארע כלל, שהרי המארע היה ענני כבוד, ועוד מדוע אין נזכר מארע זה כלל בתפלתנו?

ישנו הבדל בין מטרת ניסי מצרים ומעמד קבלת התורה שבשבילם חוגגים אנו את הפסח והשבועות ולבין מטרת ניסי ענני כבוד שבשבילם חוגגים אנו את חג הסוכות.

והוא, ניסי מצרים מטרתם שנזכור היאך היינו משועבדים לפרעה וגאלנו ה' באותות ומופתים וביד חזקה, וראינו את כוחו ויכולתו ושליטתו על הכל, ללמדנו כי הוא אלקינו הכל יכול, כמו כן שבועות מלמדנו את אהבת ה' לעמו ישראל והיאך בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו.

אולם ניסי המדבר במשך 40 שנות הליכותינו בו בניסים של מן ובאר וענני כבוד היו ללמדנו על חיי היום יום שלנו, שאנו טורחים עבור דירה, מלבוש, לחם ומים - שהמה הצרכים השוטפים של האדם שבדרך כלל משיגם האדם בכוחו, והנה אז קבלנום בניסים המופלאים של הבורא בכל יום ובכל עת ורגע מאותם הארבעים שנה.

והנה מטרת הניסים המפורסמים כדי שמהם יודה האדם בניסים הנסתרים כמבואר ברמב"ן סוף פרשת "בא", א"כ מטרת ניסי המדבר 40 שנה כדי שגם כאשר תיפסק מערכת הניסים המופלאת הזו, ונבוא לבתי אבן, ואת מלבושינו לחמנו ומימינו נשיג בדרך מקח וממכר נדע שאין זו אלא עטיפה לנס, ובעצם אין עוד מלבדו.

וב"ה ראיתי ראיה גדולה ונפלאה לדברינו אלה, שהנה התורה בפרשת "עקב" (ח, יב) מזהירה: "פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת, ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך מאד וכל אשר לך ירבה, ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים, המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים, המוציא לך מים מצור החלמיש, המאכילך מן המדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענתך ולמען נסתך להטיבך באחריתך.

ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל.

התורה פירטה כאן ניסי המדבר דוקא - המוליכך במדבר הגדול וגו' שהמה ניסי חג הסוכות ובכך כתבה פתרון לאסון של אמירת "כוחי ועוצם ידי".
הנה לנו לראות שכדי להינצל מאמירת "כחי ועוצם יד", הוא לא בדרך ניסי יציאת מצרים הנחגגים בחג הפסח, ולא מתן תורה הנחגגת בחג השבועות, אלא ניסי המן והבאר והעננים כבוד הנחגגים בחג הסוכות, המה יש בהם כדי להוקיע את טענת "כוחי ועוצם ידי".
משום שהמה נועדו להזכיר לאדם את ניסי ה' הנסתרים בנתינת לחמו מימו וקורת גגו.
ולכך מהות חג הסוכות היא זמן שמחתנו לפי שאינו נועד להזכיר אירוע מסוים שיארע לנו, אלא להזכיר לנו לשמוח יום יום רגע רגע על כל מהלך ה' עמנו בחיים השגרתיים שלנו, בהשגת הלחם והמים וקורת הגג והוא ענין: "ניסיך שבכל יום עמנו ונפלאותיך וטובותיך שבכל עת".

ראש השנה

כידוע מהאר"י, הרמח"ל ועוד, שלכל רגע ישנה השפעה החוזרת ונשנית בכל מחזוריות נוספת כשחוזר החג לשנה חדשה, ובכן פסח - השפעתו אמונה, שבועות - תורה, סכות - אהבת ה' ושמחה וכיוצא, ומהי השפעתו של ראש השנה אחר שאינו זכר לאיזה ארוע היסטורי שהיה בעם ישראל?
עונה על כך הגר"י לוינשטיין זצ"ל שר"ה סגולתו להמשיך שפע של יראת שמים, וכוונתו בהיות והוא יום של מלכויות, ומלכות משמעותה מצד יראתה, וכהא דאמרינן "אלמלי מוראה של מלכות", א"כ ביום זה נשפע תחושת מלכויות, יראת מלכות, וכפי שכן צריך לחוש עבד כלפי מלכו, כן ביום זה נשפע שפע של תחושה זו - תחושת "עבדות" כלפי המלך מלכו של עולם.
לכל השפעה האמורה להשפע יש להכין כלים מתאימים לקבלת השפע. במה מן הראוי יש לאחז קדם ר"ה כדי להכשיר כלים מתאימים לקבלת שפע המלכיות הנזכר?
הנראה הוא שיש קודם ר"ה להזדרז בענין כוונת הברכות. והטעם לפי שהברכה בעצם משמעותה מלכות - "אלקינו מלך העולם", וכשאדם מחדד לעצמו באמירת הברכה את מלכותו יתברך עליו, מכשיר הוא בכך את עצמו לקבלת שפע תחושת מלכויות בר"ה שממנה יזון ויתפרנס בתחושה זו לכל השנה.
היאך באמת יתרגש האדם לחוש במלכיות בשעת הברכות, והלא ההרגל על כל דבר שלטון למחק את הרגש הנדרש?

אכן האדם היושב על טובה וברכה קשה לו מאד לחוש שכל מה שיש לו זה אינו שלו אלא כפקדון המופקד אצלו. אולם העצה לכך להתבונן בהיאך התחיל אצלו הטוב, ומאיזה אפס התחיל הוא עד הגיעו הלום לשפע שהוא נתון בו.

והנה מצינו לזה ראיה מהפסוק (דברים ח, יח): "וזכרת את ה"א כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל", ומתרגם שם התרגום: "דאיהו יהיב לך עצה למקני נכסין", דהיינו להסתכל כך על "העכשו" וממנו להיכנע - זה קשה מאד, כי העין והמציאות נלחמים במחשבה, אולם העצה ללכת עם המציאות לאחור, ולהתבונן, אכן היום אתה במצב טוב, אולם, מי הוא שנתן לך עצה לקנות דוקא נכסים אלו באופן שתרוויח עליהם בעסקיך, ומי הוא שנתן לך את ה"ראשית" לקנות את הנכסים וכיוצא, ואז כשתביט לאחור ותראה היאך התחלתך היתה מאפס הגמור, תבוא לראות את מצבך של עכשו שאינו אלא מתנת שמים.

וזהו הטעם שבביכורים יש מצות "הגדה" - "ארמי אובד אבי וירד מצרימה" וגו' שהוא תימה, מה צורך יש להזכיר בביכורים היסטוריה קדומה של מאות שנים, אולם התשובה ע"ד הנ"ל, להיות אדם בעל פרדס עשיר ונכבד, וכמו כן אבותיו ואבות אבותיו כמו כן היו מבורכים בעושר ונכסים לרוב, ועתה בא הוא עם ביכוריו לה', ובכן היאך יחוש שאין זה אלא מתנת ה' בידו, וכל מתנתו אינה אלא משל הקב"ה שמשלו הוא נותן לו, העצה - חזור לאחריך, ואפילו כמה מאות שנים עד שתגיע לאפס הגמור שממנו התחלת שהצילך ה' מלבן הארמי שביקש לעקרך, וממצרים הוציאך והביאך לא"י, ומכאן הנך מביא את פרי האדמה אשר נתת לי ה'.

היאך הוא שבחדש אלול בוכים אנו ומתחננים לסליחה, ויראים מיום הדין, וביום ר"ה באים אנו בטוחים ובאפן חגיגי ובשמחה נגשים אנו לקראת יום הדין?

נמשיל לכך משל:

אדם בא לקבלן לקנות דירה, ומבקש דירה בעלת 4 חדרים השווה לערך מאתים אלף דולר, ובכן יושבים על חוזה זה עתה בין שניהם, הקונה שולף מכיסו לערך אלפיים או שלוש אלף דולר בודדים בלבד, וחותם על חוזה.

נתבונן הלא שמחתו של הקונה היא הלא מעתה, אף שטרם שילם את ערך השוה לדירה. ובאמת הדירה למעשה כבר שלו מעכשו, ויכול הוא כבר היום למוכרה אם ירצה.

ובעצם, ולשמחה מה זו עושה, והלא לא שילם כי אם שתים או שלש אלף דולר בלבד, אולם עצם ההתחייבות מתוך תקוה לעמוד בהתחייבות ולשלם, זו עצמה שמחה, וכבר אז עושה או חנוכת הבית ומזמין את מקורביו וידידיו לשמוח בשמחתו על רכישת הדירה.

כן הוא גבי ר"ה, בחודש אלול מתכוונים אנו להתחייבות שנתחייב בר"ה, מאמצים אנו עצמנו בתשובה, בווידוי, בבכי, עושים חשבון נפש מה צריכה להיות ההתחייבות ומחזקים אנו עצמנו שנעמוד בכך - בכל אופן שיהא - לפחות להתחייב, ומגרשים באלול כל רפיון וחולשת הדעת מלהסס ומלהתפשר, ומחזקים את נפשותינו שמחובתנו וביכולתנו להתחייב.

ואז ניגשים אנו בר"ה לעריכת חוזה בשעה טובה ובסימן טוב, עושים אנו סימנים בליל ר"ה לסימנא טבא להצלחת החוזה שנערוך עם הבורא לקבלת עול תורה ומצוות, ואף שאין בידינו עתה מעשים כי אם מעט ודלונו מאד, אולם מתוך תקוה שנשלם את כל התחייבותנו יושבים אנו על חוזה חדש, והוא ענין "כתבנו בספר צדיקים" המבואר בדברי הרב "מכתב מאליהו", שהיא הכתבת האדם להבורא, וכהכתבת הקונה להקבלן איזה דירה ברצונו לקנות, כן אנו באים לבורא בבקשה עריכת חוזה על ספר צדיקים.

וממילא השמחה היא כבר מעתה, וכבר מעתה יש לעשות חנוכת הבית ולשמוח באכילה ושתיה, כי כבר מעתה "הדירה" בידינו, כבר מעתה נעשינו "צדיקים". כי התחייבנו להיות צדיקים, וכמו המתחייב לרכוש את הדירה - מעתה הוא בעל הדירה, כן המתחייב להיות צדיק מעתה הוא צדיק.

וכהא דהמקדש את האשה על מנת שאני צדיק גמור, אפילו הוא רשע גמור חוששין לקידושיו שמא הרהר תשובה בלבו, ובכך מיד נהפך לצדיק.

ואף שעדיין לא יישם תשובתו אולם התחייב עליה, במילא כבר נהיה בעלים עליה - בעל תשובה.

והוא דברי הרמב"ם בענין הבע"ת: אמש היה זה שנאוי משוקץ ותועבה, והיום אהוב וקרוב נחמד וידיד, והוא פלא, וכי איזו תשובה הספיק זה לעשות מאמש להיום עד שנהפך משונא לאהוב, אלא כאמור, תיכף שחתם על חוזה - זה כבר שלו וזכה בו.

וכאמור לעיל, דאף שאין יכול האדם להבטיח שלא יפול לעולם, ובהכרח הוא שיפול, אולם לא בשביל כך גרע מצדיק עינו, שהרי "שבע יפול צדיק וקם", אלא הצדיק נקבע על ההתחייבות, וכיון שנתחייב שלעולם ילחם עד שינצח, ונתחייב שלא להתפשר עם יצרו, ואף אם יפילנו יצרו פעמים רבות, הוא על משמרתו יעמוד להשיב מלחמה שערה, ולהילחם על נפשו בכל כוחו, זהו "צדיק", שהנה גם המתחייב על דירה לְשַׁלְּמָהּ, וכי קל יהא לו להשיג מה שנתחייב הלא כמה הרפתקאות יעברו עליו עד שישלם, אולם נקבע הוא כבעל הדירה על החלטתו הנחרצת לשלם מה שנתחייב, כן הוא לגבי המתחייב לקבל עליו בהחלטה שלא ישוב לזה החטא מתוך פשרה, מתוך פשרה דייקא, דהיינו,

אין מתבקש מהאדם להתחייב שלא יפול לעולם, דהרי אל תאמין בעצמך עד יום מותך כתיב, ועוד כתוב "הן בקדושיו לא יאמין", ודרשו חז"ל שהקב"ה עצמו אינו מאמין לאדם ואפילו לצדיקים, ואיך יבטיח האדם לבוראו שלא יפול, אולם על האדם להבטיח שלעולם ילחם ולא יכנע.

והוא כענין ב' המתאבקים, ולבסוף ניצח האחד את השני, וכי במהלך ההאבקות לא ספג מכות ויצא בשבר יד או בשבר רגל, אולם עם כל זה נחשב למנצח! ומדוע? להיותו המסיים ומכניע את יריבו. וזאת נדרש מהאדם להילחם והעיקר שינצח לבסוף. (עיין עוד לקמן בזה בתשובה י').

ויש להקשות בקשר לתשובה הקודמת, דזה גופא על מה יסמך האדם להבטיח שלעולם ילחם ואולי לא יהא בכחו להלחם?

יש ויש סימוכין לאדם להבטיח שלא יתפשר אלא ילחם, ואף אם יפול כמה שיפול יוכל ויוכל להבטיח שילחם, והוא מכח מתנת "התשובה".

התשובה בכחה להחזיר את האדם למעמדו הקודם, לחביבותו ולידידותו עם הבורא כאילו ולא חטא, והיא שיכולה לחזק בלבו את העוז והאומץ לקום ולהילחם עם יצרו מחדש.

כך שאין הבעיה של האדם - חוסר כח להילחם בכל פעם, אלא הבעיה היא קטנות אמונה בעוצמת התשובה, והיא המצמחת בלבו יאוש לומר: וכי תתקבל תשובתי, והלא כבר הבטחתי ושוב סרחתי, והבטחתי ושוב סרחתי, כמה כבר אפשר להיסבל מצבי אצל הבורא, בודאי הפעם לא יסבלני אדוני לקבל תשובתי.

והרי זה שקר, שהרי הבורא נשבע לנו שהוא חפץ בתשובה, וכנאמר ביחזקאל: "חי אני נאום ה' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה".

אם כן, לא כח הוא שחסר בנפשו של אדם לקום מנפילתו, אלא קטנות אמונה, ועל כך לא יאבה ה' סלוח לאדם, דמילא החסר כח בנפשו - אנוס הוא, ואונס רחמנא פטריה, אולם בשביל לקום כל פעם ולהילחם מחדש לא נדרש לכך כח, אלא אמונה, ועל חוסר אמונה מדוע שיסלח ה', אחר שבא הוא לאדם ונשבע לו שיש לו את הזכות לבוא בכל פעם מחדש, וגם אם הדבר לא מובן לאדם ולא נכנס בשכלו, חייב הוא להאמין כן, ומאחר ואין נצרך כאן אלא לאמונה, אין שום טענת אונס לומר: אין בכחי להאמין... זהו פשיעה ולא אונס, כיון שחייב האדם להאמין, ובאם יאמין שע"י התשובה נהפך לאיש אחר המתקבל ברצון בוודאי מיד ישנס מותניו לקום על אויבו הוא יצרו השונאו בנפש ולהתחדש להילחם בו.

בתשובה הקודמת הבנו הסבה המצדיקה ומצריכה לקום בכל פעם ולהלחם, אולם גם לזאת מהיכן הכח, וכי יש בכחנו להלחם כל ימינו?

זהו טענתו של השטן: וכי לעולם תילחם עמי הלא אני איש מלחמה מנעוריך?! וגם אם חש אתה שזכותך להילחם כל פעם מחדש בכח התשובה, אולם כמה זמן תחזיק מעמד במלחמתך עמי?

ומה יש להשיב לו, שקר אתה דובר, כי הלא מובטח אני שלבסוף אהא אני המנצח, מכח הבטחת הבא ליטהר מסייעין אותו, וכמו שכתב רבנו יונה (שע"ת פ"א): "וכבר הבטיח הבורא שיסייע לשבין כאשר אין יד טבען משגת".

האדם חייב להאמין ולבטוח בנצחונו לבסוף את יצרו, ויראה זאת גם במהלך מלחמתו עם יצרו היאך מתרחב טווח הזמן של מעידותיו להיות מעת לעת ומפקידה לפקידה בכל פעם רחוקה יותר.

ולמה הדבר דומה?

אדם קונה דירה מקבלן, מתחייב לסדר בכל חודש תשלום אחר תשלום, והנה פיגר בחודש השלישי מתשלומו, מיד הקבלן מאיים עליו שבאם יקרהו בשנית כדבר הזה אזי כפי ההסכם יתחייב כמיפר חוזה ועליו לשלם קנסות ולבסוף יתכן אפילו לבטל את העיסקא, מתאמץ הוא לשלם תשלומו, והנה לאחר עוד כחודש חדשיים שוב אינו עומד בתשלום אזי בודאי לא יהיו לו פניו עוד בפני אותו קבלן, ויירא ממנו מפחד איומו.

אולם באם הקבלן הזה הוא איש חסד, ובכל פעם שאינו עומד בתשלומו, מעודדו הקבלן שלא יתיאש, ואדרבא אומר הקבלן, דע אני לעולם לא אפר החוזה שעשיתי, ורק השתדל לשלם לי התשלומים, ובאם תשתדל שום פיגור לא יהא סיבה להפר את החוזה, אזי כמה מעודד איש זה.

כן הוא בתשובה, הקב"ה מצידו לעולם לא מפר חוזה, ורק שהאדם לא יפירנו בהתיאשו מבוראו, והדבר תלוי באמונתו של האדם בזכות התחדשותו בכח התשובה. ועל כן על האדם לעולם לעמוד בתוקף נגד יצרו לבלי התפשר עמו, וגם כשהנו נופל ומתבוסס בפצעיו,יכריז נחרצות: לעולם לא איכנע! כי ה' אתי, ואם ה' לי - לא אירא מה יעשה לי יצרי.

אכן בארנו שהנתבע מהאדם להתחדש בכל פעם מחדש במלחמתו עם יצרו, ובארנו שבכח התשובה עליו להאמין שהנו חוזר לנחמדותו אצל הבורא, ואף שהיה אמש שנאוי ומשקץ, אולם במה כביכול ישכנע הנברא את בוראו לפיסו שאכן יש סכוי

שיתמיד במלחמה עד שינצח, וכמו כן במה יעודד עצמו להאמין בעצמו שיתמיד במלחמה זו עד שינצח?

באם יקבל עליו לאחוז בלימוד המוסר, בכך יוכל כביכול לפייסו להבורא שיש סיכוי ממנו להתמיד במלחמה ולהצליח, וכן בזה יוכל לעודד עצמו שיתמיד במלחמה עד שלבסוף ינצח.

אדם הלקוי במדה או בתאוה מסוימת ומקבל עליו שיהגה במוסרי חז"ל העוסקים באותה מדה או תאוה, ויום יום יעיין ויתבונן אפילו זמן מועט במאמרי חז"ל בענין זה שהוא לקוי בו, יש לו בכך הבטחון והאחיזה להבטיח לעצמו ולבוראו שיחול בו שינוי ושבוודאי ינצח לבסוף.

ורק בכך יעודד את עצמו לראות למרחוק שיהא סוף למלחמה זו ושינצח לבסוף לפי שזה פרי המוסר להכניע את הלב, ורק בכך יוכל להחזיק במלחמה עם יצרו ולא תחלש דעתו בחושבה שמלחמה זו תערך כל ימיו ללא סיכוי לנצחון.

הכיצד בחדש אלול עוסקים אנו בתשובה וחרטה בודוי ובכיה, והכל מחמת היום המאים והגורלי - ראש השנה יום הדין, והנה בהגיע ראש השנה שלקראתו חרדנו את כל החרדה, מצוים אנו לאכל ולשתות - "אכלו ממתקים ושתו משמנים ולא תעצבו כי חדות ה' היא מעזכם", פסוק זה נדרש על ר"ה - יום טוב ללא ודוי וללא תשובה?

אלא כאמור במצוות התשובה ב' חלקים: חלק א' - הוידוי הבכיה ההכנעה והדאגה, כמבואר ברבנו יונה בשערי תשובה, אולם חלק השני של התשובה שאיננו קל מהחלק הראשון ואולי גם יותר קשה ממנו, והוא בעצם תכלית כוונת השי"ת במצות התשובה: להאמין שהתשובה הועילה ושבכוחה בוודאי חזר הרצף למקומו, ואמונה זו בכוחה של תשובה תועיל על מנת לאפשר לנו להמשיך עם אותם שאיפות ברמה הגבוהה, ולא לרדת משאיפותינו כלל חס וחלילה.

כי לולי האמונה בתשובה שהיא בעצם האפשרות לחזור למעמד הראשון - האדם יבוא להתפשר עם יצרו ולרדת משאיפותיו שהיה חפץ בהם.

אזי לאחר שקיימנו את החלק הראשון של התשובה בחודש אלול, והתוודינו ובכינו ודאגנו מחטאינו, חייבים אנו לקיים עדיין את החלק השני של התשובה, והוא להאמין שאכן תשובתנו התקבלה ואפשר להמשיך בעבודה ברמה הגבוהה, ועל כך רוצה הקב"ה לבחון את אמונתנו וביטחוננו במצות התשובה שציוונו עליה, וזאת בצוותו אותנו לבוא ליום הדין באמונה וביטחון שאכן תשובתנו התקבלה. כי בעצם בזה תלויה שלימות התשובה, ומבלעדי קיומו של החלק השני לא תיכון התשובה ביד השב, אלא יישבר

וימוט ליפול ממדריגתו לחפש לו קולות ופשרות עם יצרו, וזו תכלית התשובה. ולא כמו שמבינים ההמון שתכלית התשובה היא לכפר על העבר ממה שחטא, כדי להנצל מעונש הגיהנם ותו לא, אלא עיקר רצון ותכלית ה' במצות התשובה היא שהאדם ימשיך בשאיפותיו וברמת רוחניותו, ולא יפול מהם להתפשר עם יצרו וזאת מחמת חלישות הדעת שתתפסהו בכך שהנה כמה פעמים שניסה לקום ושוב נפל, אזי אילולי אמונת כחה של תשובה שמחזירתו למצבו הקודם, וכי כל הזכויות שמורות לו להתחיל מחדש לא יוכל שאת שבירת נפשו מהתמורות העוברות עליו.

אולם באמונה זו של כח התשובה לעולם לא יתפשר אלא ימשיך להתרומם ולהיות בן עליה, והוא בכך שיאמין שהתשובה איחתה את קרעיו ויש לו את מלוא הזכות לשוב לאיתנו הראשון ומשם להמשיך הלאה.

מה פשר בקשתנו ביום ר"ה: כתבנו בספר צדיקים וחסידים ישרים ותמימים, הלא אם האדם צדיק יכתב במילא בספרן של צדיקים גם מבלי שיבקש על כך, ובאם לאו מה תועיל בקשתו - הלא לחוכא ואטלולא תחשב לו בקשה שכזו?

מבאר זאת הרב "שפתי חיים" בשם רבו הרב "מכתב מאליהו", דהאדם בראש השנה נידון גם ברוחניות, ואת דינו קובע הוא בעצמו, הוא המכתיב לעצמו באיזה ספר יכתב. כשבא האדם בראש השנה עם רצונות ושאיפות גדולות, שאיפות של צידקות וחסידות ואינו מוכן לירד בשאיפותיו, אזי מכתיב הוא את עצמו בספר צדיקים.

וכדי להמחיש הדבר נבארו בדרך משל: אדם המעונין לקנות דירה, הולך הוא לקבלן, שואלו הקבלן: באיזה דירה אתה מעונין, יש לי דירה בת 4 חדרים, בת 3 חדרים, 2 חדרים, 1 חדר, קרוון, מחסן וכו', על איזה דירה הינך מעונין לדבר? ואז האדם כפי כספו, שאיפתו, צורכו, ויתר הכרחיו, קובע איזו דירה הוא מעונין לקנות, משלם מקדמה, עושים חוזה, ואת יתר התשלום מתחייב הוא לשלם בהמשך.

כן הוא בענייננו, הקב"ה שואלו לאדם: מה הן החלטותיך ושאיפותיך, באיזה ספר הינך מעוניין להכתב? על האדם להחליט "כתבנו בספר צדיקים", דהיינו לבוא עם שאיפה ורצון לקיים את כל דברי התורה, שמירת העיניים, הדיבור, התמדה וכו', דהיינו בהסכמה גמורה בלבו שלא להתפשר עם השטן על כלום. אלא היות ואין האדם יכול בבת אחת לשנות עצמו לעקור את תאוותיו ומידותיו הרעות, עליו לבוא עם קבלה מסויימת שהיא כמשל "המקדמה" שנותנים בשעת עריכת החוזה, ורק יתחייב שמעט מעט כפי יכולתו יגרש הרע מקרבו, ויחליט שגם אם יפול כמה שיפול, לא ישאר

בנפילתו אלא ישתדל לקום בכל פעם, וכאמור לעיל יוכל להתחייב על כך באם מתחייב הוא ללמוד מוסר.

וזו בקשתנו בראש השנה גם לאיש הפשוט, לבוא לפני הרבש"ע ולענות על שאלתו: באיזה ספר רצונך להיכתב? ולומר לו: "כתבנו בספר צדיקים", רצוני להיכתב בספר צדיקים ולא להתפשר על כלום, וקח נא מידי קבלה זו שהנני מקבל עלי עתה כ"מקדמה", ואח"כ אשתדל להשלים החסר.

ואחד שכזה אכן נכתב בספר צדיקים, ולא עוד אלא גם יסייעהו הבורא לשלם את היתרה, כי מובטח הוא בהבטחת "הבא ליטהר מסייעין אותו".

ולעומתו אדם שמתפשר עם השטן, ומחליט על אי-אלו דברים להתיאש מהם מחמת שסובר שאינם בכוחותיו - זהו בינוני, ולזה נותן הקב"ה אורכה של עשרה ימים עד יוה"כ להחליט שהוא מתחייב להיכתב בספר צדיקים -לפחות בהחלטה ובשאיפה עם קבלה מסויימת הלכה למעשה.

כי בעצם זו חובת כולנו להחליט ולשאוף להכתב בספר צדיקים, שזו מחובתנו מהתורה הקדושה לשמור ולקיים את כל דברי התורה הזאת.

ואח"כ ראיתי שכן ביאר הרב "תולדות יעקב יוסף".

ברמב"ם מבאר מה היא התשובה שלמה עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לחטא זה עוד, והוא קשה, דהיאך יכול האדם - יצור חמר - להבטיח שלא ישוב לחטא זה עוד, והלא הקב"ה אינו מאמין וערב אפלו על קדושיו, וכנאמר "הן בקדושיו לא יאמין", ואמרו חז"ל: " אל תאמין בעצמך עד יום מותך", והיאך יוכל האדם להיות ערב על עצמו?

אולם יובן הדבר לפי המבואר, דהקב"ה דורש מהאדם שאיפה ורצון לקיים את כל דברי התורה, וברור הוא שבלתי נמנע שימעד ויפול האדם מידי פעם במהלך עבודתו, אולם הקבלה שנדרש השב לקבל על עצמו הוא שגם אם יפול - יקום, ולא ישאר בחטאו מתוך יאוש, אלא יקבל עליו שבשום אופן לא ישאר בחטא זה, ואף אם יפול יחפש גדרים וסייגים נוספים להגמל מחטאו זה, ובכך "לא גרע מצדיק עינו", דהרי גם הצדיק נופל, וכל הבדל ומעלת הצדיק על הרשע לא בכך שהרשע נופל והצדיק אינו נופל, אלא בכך שהרשע כשנופל נשאר בנפילתו ובא לידי פשרה. ואילו הצדיק גם לאחר שנופל - קם על עומדו ומכריז הערכות למלחמה מחדש, ומגדיר גדרים וסייגים, ובשום אופן אינו נוטה לפשרה כל שהיא, וכנא': "שבע יפול צדיק וקם", וזו כוונת הרמב"ם שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לחטא זה, דהיינו שלא ישוב מתוך יאוש ופשרה לחטא זה יותר,

ואין הכי נמי בהחלט יתכן ויכשל, אולם יעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לחטא זה מתוך פשרה דוקא, ואין בכלל זה שלא ישוב לחטא זה מתוך כשלון, דמאחר וההחלטה עדיין בעינה שלא ישוב לחטא זה, אף שבינתים יתכנו כשלונות, אולם אם בהחלטתו לקום מנפילותיו בהחלט הרי הוא עומד בקבלתו שלא ישוב לחטא זה יותר.

מדוע בקשת "כתבנו בספר צדיקים", וכפי שבארנוה בתשובה הקודמת שאינה אלא הבעת רצון להתחדשות ללא פשרות, נסדרה לנו לבקשה דוקא ביום ראש השנה, הלא זמנה בכל השנה?

הזמן המתאים לכך ביותר הוא ראש השנה, שהרי כוח חנינה זה לאחות קרעים אין ביכולת והשגת אנוש להבינו, שכאמור הינו מעל חוקי "מידה כנגד מידה", והינו עקיפת החוק, שאין אפשרות לבצעו אלא רק להקב"ה בהיותו מלך, ורק ביד המלך יש כוח חנינה, אזי בראש השנה יום חידוש המלוכה למחזור נוסף, יום שבו אנו ממליכים את הבורא עלינו, כביכול אז באים אנו להתחנן על נפשנו, ובכוח המלכות שבידו מבקשים אנו חנינה שאל יתחשב במעידותינו ובנפילותינו, ויחדש אתנו את הברית להתחיל מחדש, והוא בכוח מלכותו שהיא הסיבה לאפשרות החנינה - יתרצה באין מונע לקבל את הצעתנו להתחלה חדשה, וזהו הנחת הגדול שלו יתברך, בראותו שאין אנו יורדים ברמת שאיפותינו, והעובדה שדורשים הננו כתיבה בספר צדיקים וחסידים דווקא מבלי להתפשר, ובזה זוכים אנו להיחשב עם צדיקים וחסידים ולהיכלל ברשימתן של עובדי ה'.

ולכך הוא יום טוב, "אכלו ממתקים ושתו משמנים כי גדול היום לאדונינו" נאמר על ראש-השנה, שאז בשמחה יתירה באים אנו מתוך אמונה שלימה בעוצמת התשובה ובחסד הפלאי של הבורא להפוך משנאוי לאהוב קרוב ונחמד, לעמוד לפני ה' בזכותנו המלאה לקבל מחדש את עול מצוותיו.

יום הכיפורים

מהו הבאור בשיטתו של רבי - "עצומו של יום מכפר" (יומא פ"ה) ומה נפעל ביום הכפורים בנפש האדם? ומה נשאר לאדם מיוה"כ לאחר יוה"כ?

מבאר זאת הרב "מכתב מאליהו" (ח"א עמ' 267), שהקב"ה מסיר השטן מעם ישראל ביום הכיפורים, ולא שבזה מבטלו לגמרי להיצה"ר, אלא חוסם בפניו מלפעול ולהחטיא, וכביכול מרדימו. וכשנרדם הוא, כמו כן "טמטום הלב" נרדם, והשערים פתוחים להתעורר.

והנה אם האדם לאחר יוה"כ ימשיך בעבודת הקודש, ימשיך בזה את תרדמתו של היצר ולא ייקץ עליו להחטיאו, אלא ימשיך לישון עד שיתעלף ואף ימות ויתבטל ממנו.
ועל כך היה צווח רבי איצלה בלזר, על בני האדם שלאחר יום-כיפור פורקים מעליהם את עול הימים הנוראים וחשים בהתפרקות וחופש, הלא יצרם בכיפור אך ורק נרדם, ועתה חזר וניעור עליהם, ונמצא שלא נשאר להם מיוה"כ כלום, כך שתועלת יום הכפורים בעיקרה היא לאחר יוה"כ, כי ביום הכפורים אצל כולם נרדם היצר, וזוהי מתנת עיצומו של יום, אולם המאושר והמרווח מיום הכפורים הוא רק זה שמשהה את תרדמת יצרו ולא מקיצו בְּחַלְּלוֹ את מעשיו לאחר כיפור, אלא אדרבא, דווקא לאחר כפור מתעצם בתורה ומצוות.
(והארכנו בזה בספרנו "בים דרך" (מאמר ק"ה) ובספרנו "חוקי חיים" פרשת האזינו)

מידות

ענוה

מה העמק בסגלה הגדולה והנפלאה המפרסמת של הגר"ח מוולאז'ין בספרו "נפש החיים" (ש"ג פי"ב) לבטל כל כחות שבעולם לבל ישלטו באדם, והיאך מגיעים לזכות בסגלה זו?

הרעיון הכמוס בסגולה זו, הוא הנהגת "מידה כנגד מידה" שלא בטלה לעולם, דכשם שהאדם מבטל כל כוחות שבעולם להחשיבם כאפס הגמור, מתוך טוהר אמונת מחשבה שאין עוד מלבדו, כן מבטלם הקב"ה לכוחות אלו לאפסם מול אותו אדם כשלא ישלטו בו כלל מאחר וזכה באמת לאפסם במחשבתו מתוך טוהר אמונתו.
והיאך זוכים לזה?
קודם כל נדרש מהאדם לבטל ולאפס כוחות שלו עצמו, להחשיב עצמו כאפס הגמור ולידבק במידת הענוה והכניעה מתוך אמונת אין עוד מלבדו, ומכך לבוא להבנה שאין לו מכוחו כלום.
אם לא יקדים האדם לאפס עצמו, הרי שמה שיאפס ויבטל כוחות זולתו זהו לא מתוך אמת גמור, ואין טהרה במחשבתו זו לאפס כל הכוחות מבלעדו, והעובדא שעדיין מאמין הוא בכוחו שלו.
ולכך ראשית עליו לאפס כוחו שלו, וזה כאמור יזכה על ידי שידבק במידת הענוה והכניעה לזולתו יהא אשר יהא כגדול כקטן, ובפרט כאשר יהא זה שונאו ואיש יריבו, ואז יפנים לעצמו מי הוא ומה הוא להתגאות ולהחשיב עצמו כלל, ואז יהא אמת בטוהר

מחשבתו לאפס כל הכוחות שבעולם, ובמידה כנגד מידה יזכה שלא ישלטו בו שום כוחות רעים הן מלמעלה והן מלמטה - ויתאפסו לפניו כפי שכן היתה מחשבתו לאפסם מכח אין עוד מלבדו.

וזה היה סוד מעשה כניעתו של יעקב אבינו לעשו אחיו על מנת להשתלט עליו, והוא בכך שהכניע כלפי הקב"ה את כל ישותו ועצמיותו, וביטא זאת בהיכנעו אף לעשו שהוא שונאו שבכך מתבטאת ביותר הכניעה לה' כאמור, ובכך זכה שביטל כוחות זולתו באמת, ובכך השתלט על עשו, והדבר מבואר במפורש בזוה"ק בראשית (ומובא ב"חוק לישראל" "וישלח" ליום שני).

וזה סוד מעשה האמהות ליתן שפחותיהן לבעליהן כדי שייבנו גם הם, והוא כאמור לעשות מעשה שפלות להכניס צרה לבתיהן, ועוד את שפחותיהן ובכך ביותר יבטלו ישותן ועצמיותן, ובכך יבוטלו כל כוחות הדין הקמים נגדם שזהו בעצם הסגולה המבוארת בנפש החיים, ובאמת מקורה ברמב"ם ב"מורה נבוכים" בסופו (פנ"א ח"ג).

כך שהרוצה לזכות לישועת ה' בעניניו, ולצאת ממיצר צרותיו גם כאשר נדרש לכך הצלה בדרך נס, ישתמש בסגולה זו להכניע עצמו ובפרט לשונאו, על מנת שבור ישותו וכח נפשו לפני ה', ובכך ישברו כל כוחות הדין מעליו להוושע בדרך נס.

וראיתי בהחיד"א באחת המקומות (ואכת"י), שהטעם לצרות ויסורי דור עקבתא דמשיחא, הוא כדי להכינם לגאולה, והביאור בדבריו, שהרי מידת הדין מקטרגת על גלותן של ישראל למאד לדחות גאולתן מקץ לקץ, ומה העצה - יסורים ושפלות, ואז יבטלו כוחות עצמם ויבואו לכניעה אמיתית, ובכך יבטלו מעליהם כל כוחות שבעולם והם המקטרגים העליונים, מדה כנגד מדה - מתוך אמונתם באין עוד מלבדו בלבד, כמו כן בכך יבוטלו כל כוחות הדין מעליהם לבל יהא להם כח נגדם.

וזה גם סוד המדרש (פתיחה דאיכה רבתי כד) אין הגלויות מתכנסות אלא בזכות רחל על כניעותה והשפלתה בתתה את יעקב אישה ללאה אחותה, וכן זה סוד המדרש (ילקוט שופטים ה, נא) אין עשו נופל אלא בידי בניה של רחל, דהינו זרעו של יוסף שהוא שטנו של עשו, והטעם לפי שוויתר לאחיו וגמל עמהם טובה תחת רעה, וביטל ישותו ואנוכיותו, כן יבוטל על ידו כל הכוחות שעומדים על ישראל.

והוא ענין "כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו", כשם שהאדם מעביר על מידותיו מתוך אמונה שאינו כלום ומבטל כוחו וישותו, כן כל כוחות הדין העומדים עליו מצד פשעיו מתבטלים לגביו לגמרי.

כשאדם חושד בעצמו שיתערב פניה אשר איננה טהורה בתוכחתו לחברו, או בספור לשון הרע וכשהוא באפן שיש בספורו תועלת וחובה לספר, היאך ינהג?

ראשית יש לדעת, שאין פטור מלהוכיח או מלספר לשון הרע כשחובה לספר וכגון על מנת להציל מישהו מרמאי או מיתר הפסד וכיוצא, כאשר קיים חשש של תערובת פניה. אלא מחויב האדם לסלק תערובת הפניה ממנו ולטהר מחשבתו ולקיים מצות התוכחה וכן סיפור לשון הרע כשהוא להועיל ולהציל.

ואם בשום אופן אין ביכולת האדם לטהר מחשבתו מהפניה, ישנה עצה אחרת שיבקש לבצע תוכחה זו או סיפור לשון הרע זה במקום שחובה לספרו - על ידי אחר, דהיינו שיבקש מחברו, ועדיף מתלמיד חכם, שיעשה מעשה תוכחה זה, ובכך יוכל יותר לצמצם מחשבתו לעשות מעשהו בטהרה.

האם מן הנכון להמנע משאיפה והשתדלות לגדולות מחשש גאוה?

טעות חמורה לחשוב כן, ואדרבא רק העמל להגיע לגדולות הוא הרחוק באמת מהגאוה, והוא היודע ענוה מה היא, לפי שזה שלא עמל ויגע להשגת השלמות, אינו מעריך כראוי את העמל וְהַיֵּגַע, לפי שאינו יודע עמל מה הוא, אולם העמל והיגע, ויודע מתוך עמלו ויגיעו כמה קשה היא השגת חכמת התורה, כמה קשה הוא תיקון המידות אזי כשרואה אחד כזה שהצליח בעמלו ויגיעו להשיג תורה ומוסר, יודע הוא להעריכו כראוי, מה שאין כן זה שהסתפק במועט, הרי שהערכתו לחכם היא כפי כליו המצומצמים כי אין לו לזה המעריך כלים רחבים, לכן גם אינו משפיל עצמו כראוי לחכמים אחר שאינו יודע להעריך את עמלם, ואילו העמל ויגע יודע היטב ערכו של זה שעמל יותר ממנו ויודע להעריכו כיאות.

ולכן אדרבא, אם חושש הנך מגאוה, עליך בדוקא לעמול ולהתיגע לגדולות ורק אז תעריך באמת את גדולי ישראל.

והבט וראה, המובחר שבמין האנושי היה משה רבנו, שלא היה גדול ממנו בנבואה בתורה ועוד ועוד, ודוקא הוא כמו כן היה הענו מכל האדם והסיבה לכך, היא הנותנת, דוקא להיותו עמל ויגע ויודע בתורה, הוא ורק הוא יכול לדעת כמה עדיין החכמה רחוקה ממנו, והשפיל עצמו לה' יותר מכל אדם אחר, לפי ששום אדם לא זכה להכיר את ה' כמותו ולפיכך שום אדם לא יכול היה להיכנע מפני גדלות ה' כמותו. משה רבנו, דוקא להיותו מכיר ביותר בגדלות ה', השפיל עצמו ביותר, כאמור, שככל שהאדם מבין בחכמה יותר - יודע יותר להשפיל עצמו לחכמים באמת.

נשאלתי מרבים הסובלים מחסר בטחון עצמי, ואת מקום העדר הבטחון העצמי תופסת לה הענוה הפסולה, שהיא תחושת רתיעה והסתיגות מהתעלות עצמית מתוך מחשבה: מי אני... ומה אני...., היאך נתן להגמל מתופעה זו?

יש לדעת שחוסר הבטחון העצמי נובע מהרבה סיבות, וכגון: השפלות, משקעי ילדות, בית הרוס - מריבות, גירושין, או כמו כן אדם שנולד עם כשרונות חלשים ולא ידעו הוריו ומוריו לקחתו כפי הנצרך וכיוצא, אלו הם סיבות שאינם באשמת האדם אלא זהו גורלו מגזירת שמים.

ויתכן שהבטחון העצמי נהרס לאדם מחמת מידותיו שהינם מקולקלות, וכמו למשל השואף לכבוד, להערצה, להיות בין המובילים בשיעור או בחברה, ונבצר ממנו מלממש את שאיפתו, מגיע מצב שנשבר הוא ברוחו, ומגיע למסקנא אינני שוה כלום... וגם במה שהוא כן יכול חדל הוא מלהתאמץ ומלהשקיע.

ויתכן זאת גם בין חברים הלומדים, והאחד נחלש בכשרונותיו יחסית לחבריו, ונשבר הוא מכך שאינו מדביק את חבורתו ואפילו בגדר בינוני איננו, ומכך נשברת רוחו, ובטחונו נהרס, ואינו מאמין בעצמו גם במה שהוא כן יכול.

תופעה זו היא קשה, ובאכזריות מכה בנפש האדם עד להביאו לבאר שחת ולהוציאו ריק מב' עולמות.

הפתרון לבעיה זו היא אחת - ענוה. ונבאר דברינו.

הרי בכללות העדר בטחון העצמי הוא מצב של שפלות הרוח ודיכוי הנפש, ובמילים אחרות יקרא זה "ענוה פסולה", וכדי להילחם בענוה הפסולה נצרך לנתב את הענוה לכוון הנכון - ענוה כשרה.

וכידוע שכל מידה ומידה מתאפשר להשתמש בה לכוון החיובי וכמו כן לשלילי, וכגון גאוה פעמים שהיא חיובית - ויגבה לבו בדרכי ה', וכן שקר - יש פעמים שמותר ואף נצרך לשקר, וכיוצא.

וכמו כן במידת הענוה, כדי להיגמל מהענוה הפסולה שהיא הגרועה שבמידות - שבירת הבטחון העצמי, נדרש לאמץ את ה"ענוה הכשרה", ונבאר היאך חיזוק הענוה הכשרה תנפץ מכל וכל את הענוה הפסולה, ואם הענוה הפסולה הביאה לְשֶׁבֶר בבטחון העצמי של האדם, הרי שהענוה הכשרה תפעל את ההיפך ממש - חיזוק הבטחון והאמונה בעצמו.

והביאור הוא כך.

מהי ענוה כשרה?לדעת שאין מגיע לי כלום, וכל אשר יש לי הוא מחסדי ה', ובכך מעריך האדם ערך רב כל השגה והשגה שהשיג בחייו מיום הוולדו, אם זה בעניני החומר שלו - עצם חייו, בריאותו וכיוצא, ואם זה ברוחניות מבין הוא שכל השגה קטנה היא בחסד, כל התקדמות בתורה ובעבודת ה' הינה "ברוב חסדך", וכמו שכן הרגיש דוד המלך: "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך".

ובכך ישמח האדם למאד על כל טובה וטובה, על כל השגה והשגה שהשיג, כי כל מה שנפגע מקודם בטחונו הוא משום שלא העריך את מה שיש לו, ולא היה שווה לו כלום אצלו כל השגותיו, וראה רק את מה שחסר לו, ומה שיש לו לא ראה כלל, וזה שהביאו לשברון.

אולם ב"ענוה הכשרה" יתבונן שיש לו הרבה, וישמח בחלקו, ואז תתפתח אצלו תקוה טובה, שכשם שזכה לחסדי ה' עד עתה, וקבל אף מה שלא מגיע לו, אם כן למה שלא יקבל עוד, הלא גם מה שקבל עד עתה זה לא מפאת מעשיו אלא מחסדי ה', וחסדי ה' הלא לא תמו ולא כלו רחמיו.

והיאך זוכים ל"ענוה כשרה" יתבאר בתשובה הבאה.

היאך זוכים ל"ענוה כשרה"? תשובה

לזכות ל"ענוה כשרה" דהיינו להאמין שלא מגיע לו כלום, והוא מה שיביאהו לשמוח בחלקו אם רב אם מעט - הדרך היא רבוי ההודאה.

לחדד את אמונה זו הוא בדרך התמדת ההודאה לה', וכגון שיאמר "נשמת כל חי" מדי פעם גם באמצע השבוע בכוונה, ויחוש שבעצם אינו מגיע לו כלום, וישמח ויודה לה' על כל הטובות שעשה עמו בברכות שמברך, ברכות השחר ועוד בכל הברכות שמברך במשך כל היום.

ועוד דע, כי "נחיתות" שהיא בעצם "ענוה פסולה" היא אתגר גדול לאדם להגיע לענוה כשרה. שהרי חיי נחיתות - חיים מרים הם, והחפץ לחיות באמת יתאמץ לצאת מתופעה זו, והוא מה שיאלצהו להתחזק בענוה כשרה, כי אז נלחם הוא באופן הנכון, כי בכך שמנתב האדם את אותה תכונה שמפותחת אצלו בכוון שלילי - לכוון חיובי, יכול הוא להצליח בתכונה זו יותר מאדם אחר שאין אצלו תכונה זו בשלילי, לכך הסובל מנחיתות, מפותחת אצלו תכונה של ענוה ושפלות אלא שהיא אצלו בשלילי, וכשינתב מידה זו לכוון החיובי - לענוה כשרה, יצליח מאד.

מה התשובה לטענת הטוען: המדות הקנאה והתחרות, וכמו כן הגאוה - בתקף אצלי, היאך להגמל מהן אחר שכואב אני על הדבר, וכמובן מנסה להחלץ מהם בלמוד מוסר ותפלה?

דע שהצלחת תיקון המידות מלבד העבודה הנצרכת לכך, נצרך גם "סבלנות"! כי לתיקון המדות נדרש הרבה זמן.

וכמו שלהיות גדול בתורה - ובפרט בימינו - מלבד השקידה והעמל הוא גם נמשך במשך זמן, שלא כמו בדורות הקודמים שהצליחו בגיל צעיר להיות ענקים בתורה וביראה, כן הוא לגבי תיקון המידות, כי ענין "ירידת הדורות" חל לא רק בגדלות ושלמות לימוד התורה, אלא גם בתיקון המידות. ולכך מה שבדורות קודמים השיגו זה בגיל צעיר יותר, אנו בעידן ירידת הדורות משיגים זאת במשך זמן יותר. ולהיות שאנו מצומצמים בהכרתנו והשגותינו הוא הגורם כידוע לקנאה, גאוה, כעס והקפדה, לכן על ה"עובד" להסתבלן בסבלנות יתרה, ולהרבות בתפילה ותחנונים עד יערה עליו ה' רוח ממרום להחלץ ממוחין דקטנות ולהשיג השגה ברורה באמיתות עבודת ה', ואז במילא השקר הנובע מקטנות יסולק מאליו.

ומעשה היה בבחור צעיר שניגש להגר"י לוינשטיין זצוק"ל, והתאונן בפניו על רוע מידותיו ושאינו מצליח לתקנם, וענה לו הרב: בן כמה אתה? הלא בן 19-20, ובכן כמה המה חיי האדם? 70-80 שנה, אם כן הרי גלוי וידוע לפניו יתברך שאת המכונה המקולקלת הזו שנקראת "אדם", לתקנה מכל קלקוליה שהמה המידות והתאוות הרעות נצרך 70-80 שנה, ובכן וכי תעלה על דעתך שמחובתך לסיים לתקן מכונה זו בגיל 19-20, אלא לא עליך המלאכה לגמור, ואף שאי אתה בן חורין להבטל ממנה.

כיצד יש לטפל בבעיה של בושה יתרה מגזמת התוקפת את האדם, ומבושה זו נגרם לו שבש הוא מלומר איזה דבר תורה, או לדבר בפני רבו, או בפני חבריו, וסובל הוא מכך למאד, ובפרט שתמיד חושש הוא פן תצא תקלה בדבריו ויתביש יותר, ומכך בורח הוא מחברת בני אדם ומתחבא מהם פן תפגעהו הבושה.

יש כאלה אנשי עזות ואומץ שהשלכותיה של גאוותם היא בכך שהמה שחצנים וראוותנים ובבטחון יתר מפגינים את מעלותיהם, וישנם כאלה העדינים יותר שהשלכות גאותם היא הפגיעה יתרה שנפגעים המה מהר מאד, וכמו כן מפחדים מאד פן יקל כבודם. הילכך הבושה יתרה שורשה מהגאוה, ומפני כך פוחד האדם שמא יפגם כבודו, ולכך העצה לכך היא כאמור לעיל תשובה ד' בענין הסובל מהעדר בטחון עצמי, עיי"ש,

והוא לחזק אצל עצמו את הענוה, והוא שבעצם אין לעשות חשבון לשום אדם מבלעדי ה', ואם כלפי הבורא יוצא אני ידי חובתי, מה בכך שכלפי בני אדם אין אני נחשב.
וכמו כן יש לחזק את הבטחון העצמי בדרך תפילה, ישא תפילה לה' על מידתו זו ויבקש את עזר ה' לחלצו, ואז התפילה תחזק לו את בטחונו בה' שלא לירא מכלום רק מה', ובזה יתחזק בטחונו העצמי.
ובינתים כל זמן שמידה זו שולטת עליו, יחשוב תופעה זו ליסורים שממרקים עוונותיו של אדם. ויבקש מה' שביסורים אלו יתכפרו לו עוונותיו, ולפחות יועיל לו בזה שלא להישבר ממצבו זה אחר שיש בו תועלת.
ועצה נוספת יש לעשות, והוא לנצל את מדת הבושה המופרזת הזו לטובה. וכגון שיקח עליו ללמד ב' או ג' בחורים שהינם חלשים ממנו, וילמדם כפי כוחו, ואז הרי יתבייש לבלתי לשלוט היטב בחומר כדי שלא ישאלוהו אלו שאלות ולא ידע מענה, וזה יביאהו ללמוד היטב את החומר כדי שיוכל לאומרו בעוז ובאומץ, ובפרט לזה שנגוע במדת הבושה ינצל מידה זו ללמוד היטב כדי שלא יפול בבושה. ובכך אט אט יקבל אומץ ובטחון לשאת דברו ברמה עד אשר גם בפני אנשים רבים יעמוד ולא יחת.
והדברים בדוקים ומנוסים מהרבה שנחשבו "נחיתים", ולחמו נגד מדה זו וזכו לבסוף להיות נואמים בגבורה ועוז (וראה עוד לקמן תשובה יא).

היאך יש לנהג כדי להשריש את מדת הענוה?
הדרך לזכות למדת הענוה מבוארת באיגרת הרמב"ן, ונסכם דבריו.

א. ראשית שלא לכעוס, ולהתבונן בעונש הכועס ובמעלת הסבלן.

ב. לנהוג בענוה מתחילה בהנהגות חיצוניות, דהיינו לדבר בנחת, להתלבש במלבושים פשוטים, לשבת עם נמוכי העם וכיוצא.

ג. להתבונן שהגאוה היא טעות בשורשה מצד ההיגון. כמבואר שם באיגרת הרמב"ן שיתכן וכל בני האדם טובים ממנו אם עני ואם עשיר וכיוצא, וכמו כן כאשר רואה שעולה הוא על חבריו בחכמה ובהשגת התורה, יתבונן שנולד הוא בכישורים הללו, ואם אינו מנצלן כראוי חוטא הוא יותר מאשר זה המשיג פחות אחר שאין לו כלים וכישורים כמוהו, וכמו שלא יתגאה העוף על השור שהנו מעופף, ולא יתגאה השור על העוף על שהנו חזק כי זהו טבעו וכישורו, כן הוא בבני האדם, כמבואר במסילת ישרים.

ד. ישווה ה' לנגדו בשעה שנפגע בגאוה, ויבוש להתגאות בפניו, כמו שיבוש העני להתגאות בפרוטותיו בפני העשיר התומך בו, וכמו שיבוש התלמיד להתגאות בחכמתו בפני רבו שקבל ממנו החכמה, וכיוצא.

ה. יתבונן בגדולים ממנו ובחכמים ממנו ויכיר אפסיותו כלפיהם, ובכך ישבר גאוותו.

ו. יזכור שבגאוותו כאשר הוא מחזיק בה ואינו מנסה לסלקה - הרי הוא נהפך מיד מאהוב לתועבת ה' ומה יועיל אם כן בכל קניניו אם נפשו תועבה בעיני אדוניה, ומאידך "ולענוים יתן חן" להצילם ממדת הדין, ולהשפיע להם חכמה וכל טוב...

כשמתבקש האדם הפשוט לברך את פלוני או אלמוני, האם ימנע מכך ממחשבה מי אני ומה אני... או שלא ימנע מלברך את כל מי שמבקש ברכתו?

על כך שמעתי מת"ח אחד שישנה תשובה ב"אגרות משה" להגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל: שאין לימנע מלברך כי לכל אדם ישנה עת רצון ושעה שבה הוא רצוי, ושמא באותה שעה תתקבל ברכתו.

וכמובן חשוב להוסיף שכל זה כאשר מתבקש הוא לברך בתורת ידיד ואוהב וכיוצא, אולם כאשר מתבקש הוא לברך בתורת "רב" או "צדיק", ויודע הוא שהעולם תועה בו, ובפרט כאשר אין בו לא מיניה ולא מקצתיה ממה שחושבים עליו, עלול הדבר לפגוע לו במידת הענוה ולהביאו לגאות והטעיית עצמו או להתעיית הצבור, ובכהאי גוונא בוודאי ימנע מלברכם בפניהם, ורק יבקש עליהם שלא בפניהם.

מה גרוע יותר, אדם שמכיר בחסרונו ובדלות ידיעותיו וערכו אלא שנוהג הוא בגאוה טפשית ודורש כבוד על אף היותו מודע שהוא כלום, או אחר שאינו נוהג בגנוני גאוה ושררה ובורח מן הכבוד, אולם בפנימיותו מתהלך הוא ברחבה להחשיב עצמו יותר מאחרים?

יש לדעת כי גווני בעלי מדת הגאוה רבים הם, וכולם גרועים - תועבת ה' כל גבה לב, אלא שנידונים הם לפי עניינם.

ונציג כמה מגווני בעלי מדות הגאוה:

א. יש בו ומתגאה אף בחיצוניותו.

ב. יש בו ומתגאה בפנימיותו בלבד.

ג. אין בו ומתגאה אף בחיצוניותו.

ד. אין בו ומתגאה בפנימיותו בלבד.

ונבארם:

א. יש אשר יש לו סיבות על מה להתגאות, וכגון שיש בו מן העושר או מן החכמה או שבעבודת ה' הנהו מצליח להיות פרוש וצדיק בשבור המדות ובכבישת התאוות, אלא שאין עוצר בנפשו שלא להתגאות, וגאוותו משתלחת אף בחיצוניות הנהגתו ונוהג בשררה ובוז כלפי חבריו.

ב. ויש אשר יש בו סיבות על מה להתגאות ככל הנ"ל, אולם עוצר בנפשו מלהשתחץ בהנהגתו כלפי חבריו, ונוהג עמם בענוה, אולם בפנימיותו בז הוא להם, ולפחות מתהלך ברחבה על אשר הנהו גבוה מעל כולם.

ג. ויש אשר אין בו סיבה על מה להתגאות והנו עני בחכמה ובעושר ובכל מדה טובה, ועכ"ז גאה ומשתרר על הצבור.

ד. ויש אשר אין בו סיבה על מה להתגאות, ואכן אינו מתגאה על הצבור, אולם בפנימיותו כואב ודואב הוא על שאין מחשבין אותו, וחרד על כבודו כשפוגעין בו, להשיב לפוגע בו כפגיעתו.

והנראה שהגרוע מכל הארבעה, הוא הנזכר בסעיף א' משום דאדרבא, דוקא בגלל שהנו ידען וחכם יש באפשרותו יותר להבין את מיעוט ערכו ביחס לגדולים ממנו ולהתבטל אליהם מעוצם חכמתם וגאוניותם.

משא"כ הטפש שאינו מבין בחכמה, יש מה ללמד עליו זכות על גאותו שלהיותו סכל, חושב הוא שהנו חכם, וכמובן שהמתגאה אף בחיצוניותו גרוע הוא מהמתגאה אף בפנימיותו.

וראיה לדברינו, דהנה הגמ' בפסחים קי"ג מונה ג' דברים שאין הדעת סובלתן, ופירשב"ם שם שאין בני אדם סובלים לאנשים כאלו ומכללם דל גאה, הרי שאינו בגדר השנאוי וכמו שמובא שם בגמ' ג' הקב"ה שונאן, אלא הנהו בגדר הלא נסבל שמאוס הוא אצל בני אדם להיותו סכל ודל ומתגאה.

לסיכום: ברור הוא שלבעל ערך האמיתי יותר בנקל לו להבין בדמיון הכבוד שאין בו שום תועלת, והעיקר הוא השגת החכמה והשלמות. ולעומת זאת הטפש, יש ללמד עליו זכות, דמכיון שאינו בעל ערך כשלעצמו חי הוא בדמיונות, ולכך מבקש לכבוד בעניני זולתו, שאינו אלא דמיון, שהרי באמת מה מרויח אדם בכבוד, ממה נפשך אם באמת הנו בעל ערך אמיתי מאושר ומתענג הוא על מעלתו ולא אכפת לו ולא יכאב לו האם יכירו בני אדם במעלתו או לא, ואם הנו באמת ללא ערך מה יתן לו שבני אדם יכבדוהו ויטעו בו שהנו גדול ובאמת הוא קטן, כך שהכבוד אינו אלא דמיון. וכמו כן החכם שחי במציאות ורחוק הוא מן הדמיון יותר מהטפש יכול גם יותר בנקל להימלט מהגאוה. ובמילא עונשו גדול יותר באם הנו נכשל בה.

הפגיע מכל פגיעה קלה, מאין מקור מדה זו?

מקור מדה זו תיתכן לב' סיבות, האחת אצל רוב בני העולם, והאחת לשלמי הדעת ומבקשי השלמות.

אצל רוב בני העולם מקור מדה זו הוא מהגאוה, דהיינו להיות שהאדם אוהב שיכבדוהו, ולפחות אינו מסוגל שיפגע כבודו, אזי כל פגיעה קלה בכבודו, וכגון שסרבו לעשות רצונו ובקשתו, לא התיחסו אליו בכבוד לפי רמת דרישתו וכיוצא חש הוא מבוזה, אזי אם הוא איש עדין וביישן, או שיודע שבאם יגיב יפגע כבודו יותר, מעדיף הוא לשתוק, ואז סופג פגיעה זו לתוכו ונאכל בעצמו מצער ומכעס על זה שפגע בו. ואם הוא אדם המסוגל להשיב, אזי משיב הוא במלחמה שערה. כי הענו באמת חש פחות בפגיעתו אחר שבין כה אינו אוחז מעצמו כלל, ויודע הוא מך ערכו.

אולם מצינו חלישות הדעת ופגיעה גם אצל גדולי ישראל, ואפילו אצל חכמי התלמוד וכמו רבי יוחנן שנפגע מריש לקיש שחשבו למחייך עליו, אצל גדולי ישראל פשוט שאין הדבר נובע מגאוה ורדיפת הכבוד, אלא מסיבה שונה לחלוטין, והיא היות והמה מבקשי השלימות, ואין אצלם רעה וחסרון כהעדר השלמות, ולכך כשנתקלים במצב שנוכחו בו לדעת כי חסרי השלמות הם, ייצר להם מאד על היותם חסרים בשלמות כאות נפשם, ולכך חוששים המה שהזלזול בכבודם הוא מחמת שלא השלימו עצמן כראוי כחבריהם ולכך מזלזלים בהם, ומתוך כך תחלש דעתם, אולם מכל פגיעה בכבודם על שטותי עוה"ז שלא כבדום כראוי יבוזו לכבוד זה המדומה. וגם אם המצא ימצא חכם בישראל שלא נתכבד כראוי וראינוהו נפגע ומקפיד, הוא על דרך הנ"ל להיות שנוכח שאין מחשיבין אותו לשלם כראוי, ודואג הוא ומצטער על כך שהנו חסר בשלימות ועל זה יכאב לבו מדוע לא השלים עצמו כראוי כחבריו שעמלו וטרחו והשיגו יותר ממנו.

והעובדא המופתית לכך שהנה חכם היודע באמת את דרגתו בתורה לא יכאב לו כלל באם יכבדו לזולים וקטנים ממנו, אלא יבוז לשקר של העולם. ורק כאשר לא יכובד בפני גדולים ממנו - תחלש דעתו כי חושש פן הוא לסיבת העדר השלמות שלא זכה להשלים עצמו כחבריו הגדולים.

אדם השפל ברך, להיותו מודע למחדליו ולסתירות שבמעשיו לעמת חכמתו, האם די בידיעה זו להחשב בגדר מדת הענוה?

אין גדר ענוה בהיות האדם מלא חרטות על הסתירות שבהנהגתו שהרי אמרו חז"ל: "רשעים מלאים חרטות", הענו הוא זה שלא מסתפק בידיעתו את חסרונות ואת סתירות הנהגתו מבלי לתקנם, אלא עמל הוא לתקנם. העולה מדברי הרב מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 363) עיי"ש.

האם נכון למעט בפלפול או בהעשרת הידע בבקיאות ההלכות והמדרשים וכיוצא מחשש פן תבואהו רגל גאוה?

עיין "מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 259), ומדבריו עולה למעיין שזו טעות לחשוב כן, וכמו כן לא קיים החשש הזה, והטעם הוא לפי שכאשר שואף האדם לגדולות שעדיין לא קיימות אצלו - אינו מעריך את מה שיש לו, וכמו למשל השואף להון רב יותר ממה שיש לו, הרי שהשאיפה מקטנת לו את מה שיש לו, אולם משום ששאיפתו להון הינה בתחום שלילי, לכך אכן כשישבחוהו על מה שכן יש לו - בהחלט יתגאה.

אולם זה השואף לשם שמים לתורה, מצוות וליראת שמים, הרי שאיפתו בתחום החיובי, ולכך מלבד אשר תקטין לו את ערך מה שיש לו, כמו כן לא יתגאה במה שיש לו כמו השואף להון שהוא תחום שלילי כי אדרבא תגבר שאיפתו בקרבו לראות כי מה שהשיג עד עתה במה נחשב הוא.

לכך אדרבא, על האדם לשאוף הרבה, ולהשתדל ליישם כפי כוחו את שאיפותיו מבלי לחשוש שמא תבואהו הגאוה מהשגותיו אשר ישיג כי "בד בבד" - ככל שישיג יותר כן יגדלו שאיפותיו יותר ובכך תקטן גדלותו בעיניו כמבואר.

אדם המחביא עצמו ומסתיר מעלותיו מהבריות באפן מפרז, האם נכון מעשהו או לא?

ישנם כאלה שמתחבאים באופן מופרז מבני אדם ומחביאים מעלותיהם, גם אלו תיתכן גאות במחשבתם להיותם בכך מעוררים מאד קנאת חבריהם עליהם אחר שנוהגים המה בדרך "גנובה" המושכת ומעוררת ביותר לקנאה, לכך יהא האדם - אמצעי, דהיינו שלא יתבלט יותר מדאי להראות את יתרונותיו, וכמו כן שלא יסתירם ויחביאם יותר מדאי, כי אז יעורר את קנאתם של אחרים ביותר, אחר שסוף סוף יודעים המה שיש בו מעלות יתרות, ובהחביאו אותם יעורר קנאתם ביותר, ולכך אמרו חז"ל: "לעולם יהא אדם דעתו מעורבת עם הבריות", שלא להגזים לכאן או לכאן, וכמובן כל דברינו כאן הוא בדרך כלל. וישתנו הדברים לפי עניינם.

קנאה

מה בין קנאה רעה לבין קנאת סופרים שתרבה חכמה?

קנאה רעה - היינו שהוא צר עין, ואינו יכול לראות ולסבול שחברו עולה עליו, ולא תתקרר קנאתו עד שירד חבירו מעמדתו, וירווח לו כאשר יראה במעידתו של חברו.

קנאת סופרים - הוא באופן שאינו צר עין חלילה בגדילתו של חבירו, אלא צר לו על עצמו שהוא לא זכה כמו כן, וקנאה זו מביאתו להתאמץ ולהשיג השגות נוספות.

מהו ענין "חלישות הדעת" שמצינו אף אצל גדולי ישראל? (בגמ' ברכות נח ע"ב רב פפא ורב הונא נחלשה דעתם מחכמתו של רבי חנינא בריה דרב איקא, ועוד)

ברור הוא שאצל חכמי התלמוד הקדושים הדבר בדקות גדולה, והוא הנקרא "חלישות הדעת", והוא שנחלשת דעתם של החכמים מחבריהם העולים עליהם בחכמה, וחלישות דעת זו גרמה לחכמים צער, והיינו כאמור נחלשה דעתם מדוע הם לא הגיעו למדריגה זו שראו בחבריהם, אולם לא חלילה שעיניהם היתה צרה לָמָּה חבריהם זכו למה שזכו, אלא מדוע הם עצמם לא זכו למה שחבריהם זכו כמבואר לעיל - "קנאת סופרים", (וכמבואר לעיל בהרחבה בנושא "ענוה" - תשובה יא). ולפי שסוף סוף בסיבתו של רבי חנינא נגרם צער וחלישות הדעת לרב פפא ורב הונא - ואף שהיה זה שלא באשמתו, כידוע שצער הנגרם לאדם - מסוכן הוא למצער גם אם לא נתכוין, והוא המושג הנזכר בגמ' "חלשא דעתיה", והוא בלתי נמנע לאדם עלי אדמות אחר שאינו מלאך.

ועוד מצינו בגמ' (בבא מציעא פה ע"א), שרבי זירא היה בודק עצמו כל שלושים יום בתנור שהיה נכנס לתוכו ולא נשרף כדי להיווכח שלא ישלוט בו אש של גיהנם, ופעם אחת ראו זאת החכמים, נתנו בו עיניהם ונחרכו שוקיו.

וזאת לגודל תשוקתם לחכמה ולמדרגות הקדושה, והערכתם אליהם יותר מכל, התפעלו והתפלאו מכך, והוא ענין נתנו בו עיניהם, וכמו כן נצטערו מדוע הם עצמם לא הגיעו למדריגה שכזו ונחלשה דעתם, ולא חלילה מתוך צרות עין.

"**השמח בחלקו**" **הוא אחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, והכונה השמח בחלקו - ברוחניות** (**כמבואר ב**"**שפת אמת**" **על המשנה באבות** (ו, ו), **והיאך מסתדר מצד אחד** "**שמח בחלקו**", **ומאידך** "**קנאת סופרים תרבה חכמה**"?

אין סתירה בין הדברים, מצד אחד צריך אדם לשאוף ולהגדיל החכמה וזה רק בדרך של לקנאות בבעלי החכמה, ולא להסתפק במה שלמד והשיג, אולם מאידך לשמוח במה שהשיג בחכמה, כך שהשאיפה תהא באופן שלא על חשבון העדר השמחה ממה שכן השיג, ואז בהצטרף ב' מעלות אלו ישיג החכמה, מצד אחד לשמוח ולהודות לה' על מה שהשיג, ומאידך לשאוף ולרצות להגיע לעוד, בכך יגיע למעלות טובות ונשגבות.

וכדי שלא ינזק מהפער הגדול שבין ההשגה שהשיג לשאיפה שהנו שואף, יתחזק במידת הענוה, ויאמין שגם מה שהשיג הוא בחסדו יתברך עמו ולא מצד מעשיו כלום.

היאך להתגבר על הקנאה המצויה אצל שואפי העליה המקנאים בחבריהם המצליחים מהם בתורה ועבודה?

בתשובה זו נערוך משא ומתן בדרך שאלה ותשובה בין החכמה לבין הקנאה המצויה אצל שואפי העלייה המקנאים במצליחים מהם בתורה ובעבודת ה'.

ונסדר את המשא ומתן בדרך שהשואל יסומן באות ח- חכמה, והמשיב יסומן באות ק- קנאה.

1. ח. ראשית, מדוע הינך מקנא בלמדן ממך או בבעל מידות והמוצלח יותר ממך?
ק. מעריך הנני את התורה, יקרה לי התורה מכל חפצי העולם, והיאך לא אקנא במי שזכה בדבר היקר לי מכל, ואילו אני לא זכיתי לאותו דבר.
2. ח. מדוע חשובה לך התורה יותר מכל חפצי העולם?
ק. כי כמו כן חשובה התורה מכל העולם כולו בעיני הקב"ה, ואיך לא אחשיב דבר שחשוב אצל הקב"ה יותר מכל?!
3. ח. ומה בכך שהתורה חשובה אצל הקב"ה, מה יתן ומה יוסיף הדבר לך באופן אישי?
ק. הקב"ה הוא כביכול החשוב מכל, ואם התורה חשובה לו מכל, אם כן בהכרח שאם אלמד תורה החשובה להקב"ה מכל, אהיה חשוב גם אני אצל הקב"ה יותר מהכל, אחר שעוסק אני בחשוב לו מהכל.
4. ח. מדוע באמת יחפוץ הקב"ה במי שיודע את תורתו, וכי נראה לך שתכלית רצונו שנהא ידענים או גאונים בתורה?
ק. ברור שתכלית רצון ה' שלימוד תורתו יהא על מנת שנקיים, אולם ברור בודאי שיש נחת להקב"ה שאדע את תורתו ואפלפל בחכמתה של תורה, דהקב"ה ודאי חדי [שמח] בהכי. וכמו כן התורה היא רוחנית והיא מעדנת את לומדיה להיות בעלי מידות נאצלות, וכמו כן מתוך התורה האדם מכיר את חכמת ה' וגדלותו ובא לאהבה ויראה ממנו, והלדעת את התורה זהו אמצעי ודרך לדבקה בה' דקודשא בריך הוא ואורייתא חד הוא, והדבוק בתורה - דבוק בהקב"ה שזה תכלית כל המצוות.
5. ח. ומנין זה כל כך ברוך לך, אולי רצון ה' שנהיה ידענים בתורה בלבד, וזה כשלעצמו גם חשוב אצלו אחר שהתורה חשובה לו ואנו יודעים אותה?
ק. אין לי ספק שעיקר רצון ה' שמדרך התורה נבוא לעבוד אותו. כי אם לא הרי שייחסנו לתורה ייחס כשאר חכמות, וירבעם בן נבט יוכיח שהיו כל חכמי דורו לפניו כעשבי השדה, וכן דואג ואחיתופל שהיו חכמים וגדולים בתורה ואין להם חלק לעולם הבא, וכמו כן אלישע בן אבויה שהיה רבי מאיר לומד תורה ממנו, ואילו הוא נכנס לגיהנם, וגם זה עוד רק לאחר מאה וחמישים שנה שהכניסו רבי יוחנן.
6. ח. לפי התשובה שלך הנ"ל עולה, שמי שלמד תורה פחות מחבירו אולם מתוקן הוא במידותיו על ידי התורה שלמד ובא ממנה לתכלית שהוא "לדבקה בו", עדיף הוא, מאחר שלמד תורה הרבה ולא יישם את תורתו למעשה בתיקון המידות והמעשים ובדביקות בה'.

ק. ברור לי שכך הדבר, והראיה דאפילו בית שמאי ובית הלל הלכה כבית הלל לפי שהיו ענוותנים, הרי שאפילו בין ב' גדולי וקדושי התנאים הדבר נמדד במי יותר ענוותן ושפל ברך.

7. ח. ובכן שאלה יש לי לשאולך, למה אם כן מקנא אתה בחברך שהוא גאון יותר וידען יותר, הלא עליך לקנאות בענוותנים ובשפלי ברך שהמה החשובים באמת אצל הקב"ה?

ק. אמנם כן, אולם זה כמו כן ברור שמי שגדול יותר בתורה ומיישם את תורתו למעשה במידות טובות ובשבירת התאוות, הרי שבהכרח עדיף הוא על המתוקן במידותיו ולומד פחות. שזה האחרון בודאי אילו היה לומד יותר היה מגיע למדריגות יותר נפלאות, ולכך עדיין מקנא אני בידען והלמדן.

8. ח. וכי כבר מיצית עד הסוף למעשה את כל התורה שלמדת עד היום בתיקון המידות והתאוות, עד שנשאר לך לקנאות במי שלומד תורה יותר כדי להגיע למדריגות יותר נפלאות?

ק. בודאי שלא, והלואי שאקיים למחצה שליש ואפילו רביע ממה שאני יודע.

9. ח. אם כן למה אתה מקנא בידען היודע תורה יותר ממך?

ק. עזרת לי לחשוב שקצת רימיתי את עצמי, שכאילו ומטרתי היחידה בקנאתי בלמדן והמופלג ממני, היא כדי להיות ירא שמים יותר גדול ובעל מדריגה, ונוכחתי לדעת שזה לא כל כך מדוייק, אולם בכל זאת מקנא אני בדבר טוב שהוא התורה ומה רע בכך, והלא שואף אני להגיע לשלימות, ובפרט שהתורה היא האמצעי להגיע לשלימות ולכך מקנא אני בתורתו, ומי אמר שהדבר הוא שליליי?

10. ח. אחר שהינך מודה שקנאתך בלמדן ממך היא אינה נקיה וטהורה לגמרי - על מנת ליישם, ולהרבות בלשמור ולקיים ללמוד וללמד, אם כן הרי שיש רע בקנאה כזו, לפי שיוצא איפוא שקנאתך היא לא לְמה אתה לא זכית לְמה שזכה חברך, אלא לָמה חברך זכה לָמה שאתה לא זכית, שהרי לוּ היתה קנאתך ביראת ה' שלו היה לך לקנאות בו גם אם לא היה הוא מצליח בתורה, אם כן הקנאה היא בתורתו של השני, והאינך חושב שיש כאן צרות עין בתורתו של השני שקשה לך לראות בהצלחתו?!

ק. האם לא הגזמת בחשדנותך זו לחושדני שהנני צר עין בתורתו של השני, והלא מקנא אני בו אחר שרצוני להיות כמוהו.

11. ח. אינני בא לדון אותך, אלא לדון איתך, ובכן ענה לי על שאלה זו, האם בקנאתך על גדלות חברך הינך מרגיש עוגמת נפש וצער, האם נחלשת דעתך על מה שלא זכית למה שזכה חברך?

ק. כן, ובשביל זה באתי להתעודד ממשבר זה.

12. ח. למה צריך להיות משבר משאיפה. אם באמת כוונתך רק לשאוף לגדול ללא שום צרות עין בגדולת חברך, היש בכך סיבה להשבר?

וכי רע"א או החת"ס לא שאפו להיות כמו הגאון מוילנא, והגאון מוילנא לא שאף להיות כהרמח"ל, והרמח"ל לא שאף להיות כמו האר"י הקדוש וכן על זה הדרך, וכי בשביל ששאפו ליותר באו לחלישות הדעת ולמשבר, הלא אדרבא שאיפה זו הביאה להם אתגר ושמחה להתרומם ולעלות, וחלילה מלחשוב שבכך היה להם משבר ועצבון או חלישות הדעת.

ק. אמנם כן. בודאי מאמין אני שהם היו חכמים גדולים ולא נשברו מגודל שאיפתם בגדולים מהם, אולם עדיין לא הנחת דעתי, לאחד כמוני שאינו במדריגה כמותם ולכך נשבר אני בראותי למדנים ממני, ומנין שאני לא נוהג כראוי בכך, אולי זו הדרך לעלייה לקנאות קנאת סופרים ואף שהדבר כרוך בחלישות הדעת.

13. ח. האם הינך מרגיש נח מקנאתך בזולתך, או עצבון ומשבר?

ק. ברור שעצוב ושבור אני מכך, וחלישות הדעת עולה על כולנה ולפעמים עד כדי התמוטטות ממש.

14. ח. על תורתנו נאמר: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום", הרי לך מכאן להבין שכל דרך שאינה דרכי נועם אלא הטרדה ובלבול אינה הדרך הרצויה, ויש בדרך זו הטעיית היצר להוליך לשאול.

ק. מסתברים דבריך. אולם האם תוכל יותר להוכיח לי שקנאתי באופן זה איננה רצויה.

15. ח. בס"ד יש לי להוכיח לך זאת בכמה ראיות, וכמה מהם נאמרו למעלה ונסכמם כאן ונוסיף עליהם:

1. "קינאת סופרים תרבה חכמה", וכאן בקנאה זו אינך מרבה חכמה רק בלבול והטרדה.

2. "קינאת סופרים תרבה חכמה", היינו באופן שהאדם מקנא לְמה הוא לא זכה לְמה שזכה חבירו, ולא לְמה חבירו זכה לְמה שלא זכה הוא. והראיה היא לבדוק זאת, האם הינך שמח בהצלחתו של זולתך או שמח במפלתו. הלא כאשר מצטמק ורע לך בראותך את הצלחתו והברקתו של חברך, מורה הדבר שקנאתך שלילית, וכן מכך שהינך מרגיש רגיעה בכשלונו של השני, זה מראה בעליל שקנאתך במובן השלילי.

3. התורה "דרכיה דרכי נועם", ואי אפשר להשיג רוחניות בדרך שהיא אינה של נועם מבחינה רגשית, כלומר נכון שהתורה נקנית בעוני ובטורח שאינם דרכי נועם, אולם אלו

אינם דרכי נועם מבחינה המעשית ולא מבחינה רגשית, ולא יתכן לקנות תורה בדרך של מרירות ועצב מבחינה רגשית.

4. הגע בעצמך! לו זה שאתה מקנא בו להיותו למדן יותר ממך, היה אחד שאינו מכובד ומקובל בחברה, אם זה מחמת עברו שלא היה מזהיר כל כך, עניותו, מסכנותו, עד שעליו היה אפשר לומר "חכמת המסכן בזויה", והדבר היה מתבטא בכך שדבריו לא היו נשמעין ובלתי נסבלים וכדומה, האם גם היית מקנא באחד כזה? מסתמא שלא, ואף שחכמה רבה בקרבו, הנה לך להווכח שקנאתך היא במעמדו ועמדתו בציבור ולא מצד עצם חכמתו בלבד, והעובדה כנ"ל שלו לא היתה לו עמדה בציבור היתה קנאתך נחה מרתיחתה אחר שבין כה אין דבריו מקובלים ואף שחכמה גדולה בקרבו.

5. לו אותו זה שהינך מקנא בו, לא היה בדורך אלא בדור קודם, או שכבר שבק חיים ונפטר מן העולם, האם גם אז היית מקנא בחכמתו שהיתה לו, בודאי לא! מדוע? כי אינך רואה בו כבר כמתחרה, שהרי עבר ובטל מן העולם, (אלא אם כן השאיר אחריו ספרים שהעולם מכבדו עליהם), הנה לך לראות שקנאתך נובעת מקושי התחרות ותאוות הניצוח, ואינה נקיה מפאת הרצון לחכמה, בלבד.

ק. עד כה השכלתי להבין, שקינאתי בחכמה היא אינה באופן הנכון והרצוי, ועדיף לי לקנאות בגאוני העולם מצד מידותיהם ולא מצד תורתם, אולם עדיין יש לי להבין, היא גופא, קנאתי הלא היא גם ביראת שמים ובעבודת ה' הנפלאה ובמידות הטובות והאצילות של חברי, והרי קנאה זו כמו כן שוברת אותי מאד, והרי בזה אינני מקנא בחכמה ובתבונה של השני אלא בתכלית החכמה, והרי תכלית החכמה זה יראת שמים ועבודת ה', ובזה אני כמו כן מקנא בהצלחת השני בהישגיו הנפלאים שהמה תכלית התורה, וקנאה מסוג זה מי אמר שהיא מצד היצר הרע?

16. ח. גם קנאה על יראת שמים ותיקון המידות יש לבודקה האם היא לשם שמים או לשם תחרות, שהרי המקנא לשם שמים:

1. אין עינו צרה בהצלחת השני.

2. קנאה המביאה לטירדה ולעיצבון היא אינה דרך מעבודת ה' הנעשית בדרכי נועם.

3. כנ"ל, בדוק עצמך האם היית מקנא בבעל תפילה ובאיש מידות זה, לו היה הוא בבחינת "חכמת המסכן בזויה".

4. לו אותו אחד לא היה במסגרת המתחרה עמך, וכגון שאיננו בקרבתך או שכבר שבק חיים, האם גם היית מקנא בו?!

ק. באופן זה שקנאתי מעורבת עם תחרות ותאוות ניצוח, האם זה מזיק או לכל היותר אינו מועיל, או שאולי אפילו גם תועלת קצת תהיה אחר שסוף סוף מקנא אני ביראת השם.

17. ח. מאחר וסוף סוף בקנאתך יש בה "לשם שמים", ומקור קנאתך נובע מתוך רצון להתעלות אלא שמעורבת כאן תחרות, יתכן ויהא מכך תועלת, אולם בכך לא תשיג את מלוא התועלת המובטחת "מקנאת סופרים", וכמו כן מסוכן הינך במהלך קנאה זו להשבר וליפול לחלישות הדעת או לשמחה בתקלתו וכשלונו של המצליח, ואז הנזק יהא גדול הרבה יותר מהתועלת.

ק. ובכן אחר שהוכחת לי בטוב טעם שבקנאתי מעורב יצר התחרות הקלת עלי לחשוב בכיוון אחר, ורק אבקש שתעזור לי להבין מהו הכיוון הנכון בקנאת סופרים החיובית, וכמו כן אבקש לעזור לי היאך לדחות את הקנאה השלילית ולהיגמל ממנה אחר שהיא אוכלת כאש בעצמותי.

18. ח. ברור הוא שאין לבעיה שכזו תרופה או סגולה, אלא ההתבוננות הנכונה היא בלבד שתציל, ובכן נראה עוד בתשובות דלקמן במה שיש להתבונן.

היאך נגמלים מקנאה באפן שאני וחברי לכאורה נועדנו לאותו תפקיד בעבודת ה', והעבדא ששנינו שואפים ומתאמצים בחשק להגיע לאותו יעד, ועם כל זה חברי מצליח ואני לא במה אשיב נפשי ממאכלת הקנאה בזה?

אין שום אדם שעושה תפקיד בדומה לחבירו, לכל אחד ואחד יש תפקיד המוטל עליו בלבד, ואם הוא לא יעשהו אין בעולם מי שיעשהו, ואף שלנו נראה כאן שב' עושים אותו תפקיד, לשניהם אותה מגמה אותה שאיפה ורצון, לומדים אותו לימוד, נבחנים על אותו חומר, שואפים ללמוד באותה ישיבה אצל אותו ראש ישיבה, וכדומה, זהו מה שנראה כאן, אולם לכל אחד תפקיד לעצמו, כל אחד פועל פעולות שחבירו אינו יכול לפעול אותם כלל, ולכל אחד מוטל למלאות תפקידו, ואז יתוקן חלקו אם זה במערכת שלימותו הפרטית ואם זה במערכת הכוללת להשלים את ההכנה לקראת תיקון עולם במלכות ש-ד-י.

והדברים מבוארים בדברי הרב הרש"ש זצוק"ל, בספרו "נהר שלום", ונצטט לשונו (דף ג' ע"ב):

וע"י התפילות של ישראל... וכפי גודל כוונתם וזכותם ומעשיהם וזכות הזמן שבו נאמרה התפילה ההיא, כך גודל תיקונם להעלות ניצוצות רבים, אם בכמות ואם באיכות, ובכל יום מעלים ניצוצות חדשות מחדש, ואין יום דומה לחבירו, ואין בריה דומה לחברתה, ואין צדיק דומה לחבירו.

וזה גודל חיוב מצוות התפילות והמצוות, וכל אחד מתקן ומעלה כפי בחינה הראויה אליו, ותתקן החלבנה מה שלא תתקן הלבונה, ולכן הכל צריכים זו לזה, ולא יוכל שום אחד מישראל לעשות מה שיעשה חבירו.

עולה לנו מדברי הרש"ש זיע"א, שהמעשה הנפעל מפעולת כל יהודי הוא שונה, ואף שכלפי חוץ מקיימים כל ישראל את אותן מצוות, כל אחד פועל פעולה שחברו אינו יכול לפעול אותה, ותתקן החלבנה מה שלא תתקן הלבונה, כלומר מה שפועל האיש הפשוט ואף שהינו בגדר חלבנה, לא יוכל לפעול גם הצדיק הגדול ביותר שהינו בגדר לבונה. אם כן לעולם ולכל אדם חייב שיגבה לבו בדרכי ה' מתוך מחשבה למה שאני זכיתי אף אחד לא זכה, ומה שאני יכול לפעול שום אחר לא יכול לפעול.

ובזה יש תשובה ניצחת ופתרון מופלא לבעיית הקנאה, גם באופן של שנים היושבים על כסא וספסל אחד עם אותה שאיפה, שומעים תורה מאותו מגיד שיעור, מתאמצים ומתייגעים לאותו הישג שווה בשווה, בעצם לכל אחד ישנו תפקיד בבריאה השונה לחלוטין מחבירו, ובמילא שטות היא לקנאות מתפקיד לתפקיד, שהרי מי יכול לדעת ולהעריך דרגת תפקיד זה מול תפקיד אחר.

ובדומה ממש, ראה כמה שורות נפלאות שכתב הגה"צ הרב שלמה וולבה שליט"א בספרו "עלי שור" (ח"א עמוד לז):

"מה מאד אני מרגיש אתך את צערך של הלימוד ש'אינו הולך'... בבואך לישיבה אולי היו לך דמיונות מופרזים על עצמך וכשרונותיך. אבל יום יום ראית יותר ויותר שכשרונות של אחרים - מגרעות אצלך... וביום אחד נתמלאה הסאה. הינך חש בעצמך כי אין לך כלום, לא כשרון ולא הצלחה ולא תקווה, רק אפיסות כח, עצבות, צער. הרגשה זו נקראת קנאה. ותהא זו נחמתך, ידידי, כי כל צעיר סובל מקנאה...

המכיר את עצמו ויודע תכונותיו, ויודע כי מה שחננו הבורא יתברך - מתנה גדולה היא, ואם רק ינצל את כוחותיו, יגיע לכל מעלה חמודה, וישיג בתורה הקדושה מה שבורא עולם רצה שהוא ישיג, ובאופן שהבורא עולם רצה שישיגהו - אדם זה אינו סובל עוד מקנאה. אבל הצעיר, אשר טרם מכיר את עצמו ותכונותיו הכרה מפוכחת וברורה - הינו מביט על עצמו בעינים לא לו. הוא מודד את עצמו בקנה המידה של חבירו, מה שהוא רואה אצל חבריו - זהו בעיניו הטוב, והוא רוצה להיות כמוהם. לכן, המגע עם החברים מעמיד אותו תמיד על גבולות שכלו וכשרונו, והוא רואה עצמו לא מתוך עצמו, אלא מהגבולות, ושם הוא רואה אצל עצמו יותר את השלילה. זוהי בחינה של "רקב עצמות -

קנאה", הנגוע בקנאה הוא מזניח את הטוב והחיובי אשר חננו ה' עד כדי "רקב עצמות", ורק מעלותיהם של אחרים, חבריו וסביבתו, הן מעלות בעיניו...
הן הקדוש-ברוך-הוא, הבוחר בתורה, נתן לך כל הכוחות הדרושים כדי שתקבל חלקך בתורה. תוכל לברך בשמחה רבה בכל בוקר: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, שעשה לי כל צרכי" - גם בגשמיות וגם ברוחניות. כל מה שצריך לי בכדי למלאות תפקידי בעולם, כל הדרוש לי לזכות לחלקי בתורה - הכל הוא יתברך נתן ליי".

מהו הקו למחשבה שינחה אותי כדי לסלק את הקנאה האוכלת בתחום שאני שואף אליה ביותר - הצלחה בתורה?

כל אחד שואף להיות גאון, רק נתבונן! וכי רק גאון בתורה נקרא גאון, גאון במידות אינו נקרא גאון?! גאון במוסר ובדרכי עבודת ה' בעיון אינו נקרא גאון?! והלא המסילת ישרים בהקדמה כתב "הן יראת ה' היא חכמה", ובלשון יווני "הן" היינו "אחת". דהיינו שהחכמה היחידה היא ההתמודדות עם היצר בתיקון התאוות והמידות. למה אם כן לא לשאוף להיות גאון בעבודת ה', להיות אלוף במידת הענווה, אלוף במידת הסבלנות, אלוף בשבירת התאוות: אכילה, ממון, עריות וכדומה. וכי בשביל שאצל בני אדם אין נחשב אחד שכזה לגאון, נסחף אנו לזרם הקלוקל אצל בני אדם?!
והלא אצל הקב"ה אתה נחשב לאלוף, לגאון, לעובד אמיתי, וכי לא כדאי יותר להתחשבן עם הקב"ה מאשר להתחשבן עם בני אדם שאצלם החנופה והכבוד המה המדברים. מה יתן לך האדם, הרי כל האדם כוזב.
צא וראה בחוש!
יתכן תלמיד חכם מופלג ידען ועמקן בתורה להפליא, אלא שאין לו שום מישרה ציבורית, וגם יחוס אבות אין לו, ולא "זכה" לשום מעמד בציבור, יושב הוא בענווה ובפשטות בד' אמות שלו ללא איצטלא דרבנן ועוסק יום ולילה בתורה, ולעומתו צורב צעיר ש"זכה" ב"דמי ימיו" למישרה מכובדת כראש ישיבה או רב עיר, ובכן בהתאם לתפקידו מתהדר הוא באיצטלא מכובדת כנהוג.
ובכן, מדרך העולם להתרגש ולהתפעל ולדבר במורא ופחד מזה האחרון, ואילו מהראשון, אף שמגיע לו כל כבוד שבעולם, אין אימה ממנו, ויוכלו בני אדם להרשות לעצמם לדבר עמו בחופשיות וגם קצת בדרך צחוק, אם כן הרי שייחסם של בני אדם הוא שיקרי ואינו אמיתי כלל, בני אדם מתפעלים מהחיצוניות, אין להם ערך מספיק לפנימיות. ובפרט בדורנו שהשקר מכסה ארץ והבלבול הוא גדול, חכמת "הפלפול" כבשה עולם, והיא המודדת להקטין את הגדולים ולהגדיל את הקטנים, ואין כאן המקום

להאריך, ואף שנצרך להאריך בזה לצערנו. (והארכתי בזה בקונטרסי "לולי תורתך" - קונטרס לבני תורה).

ואילו אצל הקב"ה אין שום ערך לחיצוניות, אדרבא רק גורעת החיצוניות המהודרת והשחצנית, וכל הסתכלותו של הקב"ה הוא על הלב - "קוב"ה ליבא בעי" (סנהדרין ק"ו ע"ב).

אם כן, למה לא נקדיש את מרצנו ועמלנו למצוא חן אך ורק בעיני ה', שרק היא שתעמוד לנו בב' עולמות להיות אהובים למעלה ונחמדים למטה באמת.

כיצד ישתמש האדם הלקוי במדת הקנאה לאפן חיובי לפי הידוע שבכל מדה אפשר להשתמש בה לשלילי ולחיובי?

הרמח"ל ב"דרך עץ חיים" נוקט שהעצה הטובה ביותר לקיים מצוות וליזהר מעבירות הוא הקנאה, דהיינו לראות את הצדיקים כמה הם אהובי ה', כמה כבוד מחכה להם לעולם הבא, וגם בעולם הזה הינם מכובדים ביותר וזוכים ומזכים לרבים ובכך מגדילים את חיבתם לפני המקום לבחור בהם ולהרעיף עליהם מכל טוב, ויכניס קנאה בלבו להיות כמו כן כמותם.

ולמשל יצייר לעצמו שהוא בחברה של תלמידים, והמצטיינים שנבחרו כמצוינים בלימודם מקבלים כל אחד דירה בעלת 4-5 חדרים חינם.

האם לא תעלה קנאתו בהם, אחר שהוא עצמו דר בדירת טחב?!

וזה עוד בעולם הזה, בערכים הנפסדים עץ ואבן הבל הבלים, ועם כל זה לא יוכל האדם לסבול על עצמו קנאה זו.

על אחת כמה וכמה שהמדובר הוא בערכי עולם הבא, שהעונגים שם הינם נצחיים בכמותם ובזמנם, ומתוקים באיכותם לאין שיעור והשגה בהם לאדם עלי אדמות, שבודאי יש לקנאות בזוכים בהם להיות כמותם, ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה לחמוד קרבת ה' ולחפוץ בידידותו.

חמדה

היאך נתן להתגבר על מדות כ"לא תחמד" ו"לא תתאוה", שהמה לאוים שבטבע הלב?

בלאוין כעין אלו בלתי אפשרי לעבוד באופן ישיר, משום שהוא דומה לשן ששורשה רקוב, ומפני כך נראה בה הרקבון, והאדם מטפל בחיצוניות רקבון השן לצובעה יפה שלא תראה רקבונה, הלא טועה הוא, לפי שסיבת הרקבון הוא מהשורש, ועליו לטפל בשורש השן ולא בחיצוניותה.

כן במידות אלו השורש רקוב אצל האדם ולכן הענפים המה רעים, שורש החמדה והתאוה הוא מפני שהאדם מייחס ערך וחשיבות לערכי עוה"ז הנפסדים, ומתוך שחשובים המה לו - חומדם ומתאוה להם. אולם אם יטפל בשורש והעיקר, וישנה השקפתו לערכי העולם ויאפסם ויבטלם בדעתו, ולעומתם יתן ערך לערכי עוה"ב שהמה התורה והמצוות, אזי במילא יסתלקו ממחשבתו תאוות וחמדות אלו אחר שיחליט לבלתי נתון להם ערך עצמי.

וכמו שטרות כסף שנפסלו במדינה, אזי תיכף בהוודע פסלותם מיד יורד ערכם אצל בני אדם להחשיבם כאפס הגמור, כמו כן אם יפנים האדם לעצמו פסלות ערכי העוה"ז והיאך אינם אלא לרועץ ולרע לאדם בב' עולמות, מיד לעומתם יתן ערך לתורה ומצוות ובהתבוננות מעמיקה ומתמדת בעיקר זה יעזור לו מאד להגמל מהחמדה והתאוה.

מדוע הצדיקים עובדי ה' בכל לבם לתקן מדותיהם ולכבש תאוותיהם, ולההביל כל חמודות העולם ולסלק אהבתם מהם עד קצה האחרון, לא מצינו שעבדו על סלוק אהבתם מבניהם, שהוא לכאורה אהבה חיצונית?

שאלה זו נזכרה בספר "נתיבות שלום", ושם עונה הוא כדי שלא להכהות את חוש האהבה שלהם כלפי בוראם, ולכן השאירו בחינת אהבה לאשר ימשכנו החומר והוא אהבת הבנים, על מנת שישאר חוש זה חי לאהבת ה'. ודוקא בחינת אהבה זו בחרו לעצמם להותיר אצלם יותר מדבר אחר לפי שבו יש תועלת והוא להשקיע בחינוכם וגדילתם של בניהם לתורה ויראת שמים.

במה יתנחם האדם שהנו בעל תאוה עזה, או בעל חמה עזה יותר מחבריו, וכן ביתר המדות הרעות, ולבו מר עליו למה נברא בעל תאוה או בעל חמה שבזה רע הוא יותר מחבריו?

ובכן בזאת יתנחם, ראשית ידע שכל התגברות קטנה וצעד קטן קדימה אצלו דווקא - למעלה גדולה תחשב לו, ופעם אחת בצער שווה ממאה פעמים שלא בצער, ועוד ידע מה שכתב "הצדקת הצדיק", שבדבר שאדם לקוי ונגוע בו, באם יתקן ליקויו - בזה יושלם במדריגה של שלימות באותו דבר יותר מאחר שיצרו אינו תוקפו כ"כ, כך שאדרבא יתעודד לראות שבכאן מונח יסוד גדילתו, וליקויו דוקא הוא הסיבה לגדילתו והבאתו לשלימותו, ולפום צערא אגרא.

ולמשל, מי שהוא בעל חימה, הלא לכשיתקן מדת הכעס נצרך שילך עד קצה האחרון כמבואר ברמב"ם, וירחיק הכעס ממנו בכל היכולת ובקיצוניות, וכן בעל התאוה ירחק ממקום התאוה אפילו לעיר אחרת, ומכל אשר יחשוש לבו שמא יפול - יברח כמו מאש,

ולא יביט אפילו בבגד אשה שאינה מכירה, כי ירחיק לכת מאד מחמת חום תאותו וישמור עינו ולבו כל הימים לרבות הלילות במשמר כבד, ובקיצוניות זו זוכה הוא לדרגת "צדיק". משא"כ זה הקר במזגו לא יחוש להיות קיצוני כ"כ, ופה יביט בעיניו, ושם ישחק ויקל ראש עם הנשים אחר שבין כה אין חומו מתחמם כ"כ עי"ז, ובכך הלא מתרחק הוא ממדריגת הקדושה כראוי.

ובכן כמו שאמרו חז"ל (סוכה נ'): "כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו", כן הוא להיפך: כל שיצרו גדול מחבירו סופו להיות גדול ממנו.

לכל אדם ישנם לקויים מסימים שהוא לקוי בהם ביותר - באיזו מדה או תאוה רעה, ובהכרח שיהא מלוה אצלו במהלך העבודה בלקוי זה שהוא לקוי בו מעידות ונפילות וזה גורם להיות מחליש ומיאש מלעשות בשלמות גם את מה שכן אפשר לו לעשות, היאך נתן למנע תופעה זו?

ידועים המה דברי ה"צדקת הצדיק" לרבי צדוק מלובלין, וכמו כן הובאו הדברים בספר "שבט מוסר" (סוף פרק כז) שהאדם הלקוי במיוחד במדה או תאוה רעה מסוימת - על מדה או תאוה זו בא הוא לעולם לתקן, ועל כן קשה לו במיוחד לתקנה, והעבודה עליה קשה היא מאד, וכל התקדמות בה אצלו היא קנין גדול, מאחר וקשה לו במיוחד לתקנה אזי כל צעד קטן שצועד הוא קדימה במדה זו נחשב להרבה, כי פעם אחת בצער יותר ממאה פעמים שלא בצער.

א"כ על הלקוי במידה או תאוה מסוימת להבין שאין סיבה שתהא בכך השלכה של חלישות הדעת על יתר הדברים שהינם בהישג ידו, לפי שאדרבא, זהו לא לגריעותא מה שהוא לקוי במדה או תאוה זו, אלא זה למעליותא בשבילו, כי כאן נמצא ומונח מקום גדילתו ובנינו, וממדה זו או תאוה זו אם יתקנה יצמח ויגדל לשלימות נפלאה, כך שאין לו לראות עצמו נחות ובוודאי לא מיואש להיותו לוקה במדה זו ואפילו כשהוא גרוע בה יותר מחבריו, אדרבא, ממנה מקור שלימותו, והיא ורק היא תהא הסיבה לגדלותו ולשלימותו ולא מיתר המידות האחרות שאינו לקוי בהם כ"כ, ושעליהם דוקא הוא שמח שהנו מצליח, אדרבא עליו לשמוח שגילה בס"ד את ליקויו ובזה כבר חצי ההצלחה בידו להיותו יודע מה תפקידו וחי הוא באמת ולא בשקר ובדמיון.

ואם כן מה צריך זה להשפיע עליו ולהחלישו מלאמץ עצמו ביתר הדברים שהוא חזק בהם. הלא כשיתחזק בהם יהא לו יותר קל להשלים עצמו "בפרויקט" האמיתי שלו, א"כ אדרבא כשישמח בידיעתו מה תפקידו, ולא יתעצב בראותו כובד משא העבודה

שעליו, ויתן דעתו לקחת עליו לתקן עצמו בזה, לא ישבר ולא יפול, ויאחוז בכל אשר יוכל ובפרט במה שכן בהישג ידו כדי להצליח לעמוד ולהשלים ליקויו.

אהבת הבריות

האם מתר לצער את השני לתועלת?

בשו"ע חו"מ (הלכות גניבה סימן שמ"ח סעי' א') מובא שאסור לגנוב על מנת לשלם כפל, דהיינו אף שרצונך להיטיב לנגזל או לניזק אין לך רשות להקדים לגוזלו ולצערו מקודם (ועיי"ש בש"ך הלכות גזילה סי' שנ"ט סעי' ב' באילו אופנים שרי, ועיי"ש אופנים שכמעט ואין צער לנגזל).

ועוד דהנה מצינו שפנינה ציערה לחנה לשם שמים ונענשה, (עיין בפסיקתא רבתי מד, ז-ח שכל בן שהיה נולד לחנה היתה פנינה מקברת ב' בנים רח"ל).

הרי שאין לצער לשם שמים.

וכל הנ"ל באופן דליכא לאפרושי מאיסורא, וכגון באופנים הנזכרים: על מנת לשלם כפל, או על מנת שחנה תתפלל יותר מקירות לבה וכיוצא. אומנם כשהוא לאפרושי מאיסורא, וכגון השח בחזרת הש"ץ שגוערין בו, וכן בכל מעשה איסור שעושה אדם יש להפרישו ולהוכיחו הגם שיתבזה והוא כאשר הוכיחוהו כמה פעמים ולא שמע.

אומנם כאן צריך זהירות יתרה שתהא התוכחה לשם שמים על מנת להצילו מהאיסור בלבד, ושלא תתערב פה פניה של חיסול חשבון בינו לבינו חלילה.

היאך נדע האם כונתנו בתוכחה לשם שמים "טהורה" או עם תערבת פניה, ובפרט כאשר ישנה תערבת פניה ורק משתדלים אנו לסלקה ולכון לשם שמים?

נראה שהמבחן הוא בכך, האם באופן תוכחה זו שאתה קם להוכיח את חברך היית גם מוכיח את אהובך, כמו בנך או ידידך וכיוצא באלה שאתה איתם באהבה ובידידות, ואם כן, אז יש מקום להניח שכוונתך לשם שמים.

וכמובן כשהנך מתאמץ להסיר תערובת פניה בתוכחתך.

היאך נתן לקים מצות "ואהבת לרעך כמוך", היתכן שיחפץ אדם לתן לחברו את אשר יאהב הוא עצמו, וישאר הוא משלל מאותו טובה למען חברו?

הביאור הפשוט במצות "ואהבת לרעך כמוך" הוא כדברי הרמב"ן, שכוונתו שתרצה ותחפוץ שיהא חברך במעמד כמותך, שאם אתה עשיר אל תהא צר עין על חברך שיהא עשיר כמוך, ואם אתה חכם אל תהא צר עין על חברך שיהא חברך כמוך, שכן דרך האדם לחפוץ להיות "יחודי" ומצטיין בדבר מסוים יותר מחבריו כדי שתהא ניכרת התבלטותו,

ועל זה צוותה תורה "ואהבת לרעך כמוך", שאל ירע בעיניך שיהא חברך במעמד כמוך ואך שבכך תוסר התבלטותך על אחרים וכביכול יקום לך מתחרה.
כך שלהרמב"ן זו מצוה מתמדת, שיחשוב האדם, הלואי והיה גם לחברי כל הטובה והברכה שיש לי, ואיני צר עין בכך שישנם עוד אנשים השווים למעמדי.

מהי העצה להגיע לאהבת הבריות, ולסבלם כשנוהגים באפן מאוס?
כלל גדול במידות, והוא המבואר ברמב"ם הלכות דעות, להלך מתחילה בקיצוניות ואז יבוא לדרך המלך.
לכן מה טוב אם יכול האדם לנדב עצמו לסייע בעתות מסוימים למוגבלים, שבשביל חיצוניותם הבריות נדחים ונגעלים מהם לסיבת מוגבלותם בנקיון גופם.
וכשינדב עצמו לסייעם לכאלה, בוודאי יוכל שאת לסבול עול הסובבים אותו וכגון לסבול אדם האוכל ולועס לידו, או אדם המקנח או יורק לידו, שהמה דברים קטנים למי שנדב וסייע למוגבלים הדוחים ביותר את הבריות, ומהקיצוניות יבוא לדרך המלך.
והוא דבר גדול ומעלה יתרה, שמצינו אותה ברבי יהושע בן לוי (כתובות ע"ז ע"ב) שזכה להיכנס חי לגן עדן, שהיה כורך עצמו ונצמד ל"בעלי ראתן" בשעה שהוא עוסק בתורה ומושיבם אצלו, ובעלי ראתן מבואר ב"מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 190) שהיא מחלה קשה ומדבקת עד שהאמוראים היו נזהרים אפילו מזבובים ששכנו על בעלי ראתן, ויש שלא היו יושבים במקום שנשבה רוח שבאה מהכיוון שלהם, ויש אחרים שלא היו אוכלים ביצים שנולדו באותו מבוי שהמה שוכנים שם (כתובות שם), ואילו רבי יהושע בן לוי היה נדבק עם בעלי ראתן בשעה שהיה עוסק בתורה ומושיבם אצלו.
ויתבונן האדם שכל יהודי ויהודי חשוב הוא אצל מלכו של עולם, ואם כן מי אני לבוא אחר המלך ולשנוא את אשר אהב, או להיגעל ולמאוס יהודי היקר אצל מלכו של עולם.

היאך ובמה יבחן האדם אם יש בו מדה נפלאה זו של אהבת הבריות?
אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו, נשתמש בב' פרטים האחרונים, ובכן אדם שמוכן להשקיע בחברו ממון, או זמן, שהוא בעצם ממון, שהרי בזמנו יכול האדם לעשות ממון, וכמו כן מבליג בשעת כעסו על חברו שבזהו או שהפסידו שלא להשיב לו כגמולו, ועושה זאת לא רק מפני הזכות שתהא לו עצמו מדין מעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו, אלא מתבונן הוא לו היה זה המעליב בני או בתי שאני אוהבם למאד, וכן לו היה זה הנצרך לי לממוני או לזמני בני או בתי וכי הייתי נמנע מלהשקיע בהם זמן וממון, כן אעשה לכל יהודי שיש ביכולתי לעזור לו, זהו איש אשר אהבת ישראל בלבו.

היאך נתן לחזק את אהבת הבריות בלב האדם?

1. להתחיל עם שלא לשמה, לזכות לטובה וברכה ולשם טוב בעוה"ז דהיינו על מנת להיות אהוב ומכובד, ואיזה מכובד המכבד את הבריות, וכמו כן אמרו: "כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים", ולכך יתחיל בשביל הבטחה זו עם שלא לשמה על מנת לזכות בסוף ל"לשמה", דהיינו לעזור, לתמוך, לייעץ, להסתבלן, להעביר על המידות, כדי שיזכה לכבוד ולרחמי שמים בעולם הזה, ויבוטל מעליו גזירות קשות ורעות ומכל בני משפחתו וכיוצא.

2. להתעלות עם השלא לשמה לצורך זכיה לאריכות ימים ולעולם הבא.

3. יתבונן ויתכוון למצוא חן בעיני ה', שהרי אב שמצא מי שאוהב את בנו, בוודאי יאהבהו וימצא חן בעיניו על היותו אוהב את בנו.

4. יתעלה לכוון לשם שמים, ויתבונן אם זה בנו של הקב"ה בוודאי יש לו להקב"ה ענין וחפץ בו, ואם כן מאחר ואני אוהבו לבורא חייב אני כמו כן לחזק בקרבי אהבה לברואיו שחפץ הוא בהם.

קנאות

מה בין תוכחה לקנאות?

תוכחה היינו שמוכיח אדם את חברו מבלי שקיים בכך חשש סיכון למעמדו או לפרנסתו. קנאות היינו שמקנא לה' ואף שקנאות זו עלולה לעלות לו במחיר פרנסתו או חייו, כדוגמת פנחס ואליהו שקנאו קנאת ה' על אף סכנת חייהם שהיתה כרוכה בדבר.

מהי מעלת הקנאות?

מעלת הקנאות לבטל גזירות מעם ישראל, וכמו שמצינו אצל פנחס שבקנאותו השיב חרון אף ה' מישראל ואף שהיתה הגזירה בעיצומה שכבר החלה המגפה בפועל בעם, ובקנאותו - במלוא עוצמתה של הגזירה - עצרה מישראל.

האם היום בימינו נתן לנהג בקנאות, והכיצד?

על פי המבואר שגדר קנאות הוא למסור נפש עד כדי סכנת פרנסה או חיים עבור כבוד שמים, הרי שמושג קנאות בהחלט שייך גם בימינו, וכגון שהאדם נוהג בשמירת העיניים כראוי, וכן בשמירת הלשון כראוי, ובכך הנהו מאוס על בני חברתו או משפחתו להיותו נחשב כקיצוני ועם כל זה הוא נפשו על כל הבזיונות והאיומים שמטיחים כנגדו.

ובפרט מצוי הוא אצל בעלי תשובה, שמהפך חייהם מחילוניות לשמירת מצוות כרוכה בהרבה מקרים בקפוח פרנסתם, וכגון שפרנסתם היתה באופן שאינו תואם את מצוות התורה, ולפעמים מהפך חייהם תלוי בפירוק הבית ובחורבנו כשלא ניתן להמשיך באותו בית באופן שתשמר דרך התורה והמצוות וכיוצא, זוהי קנאות.

חטא בנות מואב גרם לקטרוג עד כדי כליון עם ישראל לולי בא פינחס וקנא קנאת ה', היום אנו במצב הגרוע הרבה יותר מחטא בנות מואב. היאך אם כן נשרדים אנו ואין לנו כפינחס המקנא קנאה לה' כאז?

לפי המבואר לעיל, גם היום ישנם רבים שהם בגדר פנחס, מאחר וגדר הקנאות היא למסור חייו, מעמדו על כבוד שמים, כאמור, גם היום בימינו ישנם לא מעטים, ובפרט בעלי תשובה, המוסרים נפשם ומאודם על ה', אנשים ונשים, והם הם הקנאים האמיתיים העוצרים גזירות, והשרדותנו בזכותם.

בזמן פנחס האקטואלי היה לדקור בחרב את זמרי וכזבי, הקנאות האקטואלית בימינו היא להסכים להידקר בחרב הבזיונות, בחרב, איום או אף בפועל - הרס וחורבן הפרנסה והבית.

האם לנקט בקנאות זו מדת חסידות או שהיא חובה?

לנהוג בקנאות על מנת להציל את עצמו מאיסור, וכדוגמת הבעלי תשובה שנוקטים בקנאות על מנת שהם עצמם ינצלו ויוכלו לקיים תורה ומצוות כראוי, וכאמור למסור עבור כך את הפרנסה המעמד והבית, בודאי שזו חובה ואינה ממידת חסידות בלבד, וגם אם יש לו פניות, צריך להשתדל להסירם ולהציל עצמו מהחטא, וגם אם לא יוכל - מחויב הוא להציל עצמו על אף הפניות מאחר ועיקר כוונתו שלא להיכשל בחטא.

אומנם לנהוג בקנאות על מנת להציל אחרים ולמונעם מעוון, וכדוגמת פנחס, אין הנהגה זו מתאימה לכל אחד, והטעם הוא כי צריך מאד להזהר מפניות ואינטרסים, כי בקלות יכולים להתערב מחשבות חיצוניות של נקמה, כבוד, שנאה וכיוצא. ורק הנקי והבר-לבב מכל פגיעה זרה, שטהרת נשמתו זועקת לקנאת לכבוד ה', הוא הראוי לכך.

והיותר נכון שהקנאי באמת עושה זאת מבלי לשאול, כי כל עניני הקנאות בדרך כלל הינם "הלכה ואין מורים כן", והטעם הוא לפי שאין החכם הנשאל יודע תעלומות זה הבא לקנאות קנאת ה' האם הדבר מטוהר לבו באמת או לא. לכך בענינים שכאלו עושה זאת הטהור לב מבלי לשאול, כי הדבר נובע מזיקת טוהר לבו באמת שאינו יכול לראות בזלזול כבוד ה'.

מה הם הגורמים השלילים שיתכנו להביא את האדם לידי קנאות, שיש להזהר מהם?

במידת הקנאות מצינו כמה סיבות המטעות הדוחפות לכך:

א. מסיבה שפלוני אינו דוגל בשיטה שלי ראוי הוא לעונש.

ב. בכך שאאבד אוייבי ה', יתעלה שמי ויתקלס כבודי בעיני ה'.

ג. יוגדל שכרי בעולם הזה ובעולם הבא.

ד. אינו יכול לראות מעשי רשע ושחיתות, וזאת מחוסר הנוחיות שהוא שרוי בה - ומאהבתו את עצמו - אין הוא יכול לראות את הנעשה, לפי שזה נגד מנהגו ואורח חייו, ולכך קם ומאבד את עושי רשע.

ה. מתוך שנאה לָרָשָׁע, דהיינו שכתוצאה ממעשה הָרֶשַׁע של הָרָשָׁע נכנסה בלבו שנאה לָרָשָׁע, וזו נגיעה, שהרי אסור לשנוא את הרשעים אלא את רשעותם בלבד.

מהו המבחן האם האדם מקנא באמת ללא פניות?

אפשר לבחון זאת בדרך שיעיד המקנא על עצמו שמעשה קנאות זו שעושה הוא בחבירו היה עושה גם באוהבו כבנו או בתו, והאהבה הטבעית והעמוקה כלפיהם לא היתה מונעתו מעשות מעשה קנאותו. וכמו כן שידע בעצמו שהיה עושה זאת גם לאחד שפרנסתו ממנו וכגון מעבידו וכיוצא, כך שיעיד על עצמו שלא היה מונעו ממעשה הקנאות לא האהבה ולא הפרנסה ולא שום מעמד שהוא.

וכגון: אדם המקנא בחברו על היותו מדבר בחזרת הש"ץ וגוער בו - כדין ה"שולחן ערוך" בפני רבים כנ"ל (כשהוכיחו כמה פעמים בצנעא ולא שמע), צריך שתהא לו בזה אמיתות שעושה הוא מעשהו לשם שמים וכגון שיודע ומכיר בעצמו שקנאות ומחאה כזו לבזות אדם ברבים היה עושה כן גם לבנו או למעבידו, וכן יודע הוא שמצליח לסלק כל שנאה ואיזהו חשבון זר וחולין בתוכחה קדושה זו, ואם לא כן יחשוד בעצמו שיש לו כאן איזו פניה של נקמה, שנאה, וכיוצא. וכזו היה קנאותו של פנחס שקנא קנאת ה' לשם ה' באמת.

כך שהקנאות כמה שנראית היא כאכזריות כלפי חוץ, אין לעשותה אלא מלב אוהב, ומתוך לב מלא אהבת ישראל באמת לטובת החוטא שיפרוש מחטאו, ולכבוד שמים שלא יתחלל, ח"ו.

נקמה

היאך ינצל האדם מנקמה המתוקה כדבש (כלשון המסילת ישרים)?

להינצל מנקמה ובפרט לטהר גם את פנימיותו ממחשבת נקם לא יתכן מבלעדי אמונה במדריגה גבוהה של בהירות והכרה ברורה.

המאמין בהכרה ברורה שכל הנעשה הוא מאיתו יתברך, ידחה מחשבת נקם מלבו, והוא כמשל ראובן שהזיק לשמעון, היעלה על הדעת שתצטנן נקמתו של שמעון בהכותו את לוי, בודאי לא, שהרי ראובן הוא שהזיקו.

כן המאמין השלם מצליח שלא לצנן את נקמתו בהכותו את זה שהזיק לו - ביודעו שבעצם לא זהו הוא שהזיקו אלא גזירת ה', ואם כן מפנה את התיחסותו בהכאה לרבונו של עולם ולא לבשר ודם.

וכמו שאמר יוסף לאחיו שמכרוהו למצרים, ובגרמא שלהם ישב בכלא במצרים י"ב שנה, ומה היתה תגובתו בהודעו לאחיו: "לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים". ובזה הסיר כל מחשבת נקמה ממנו.

ולמדריגה זו זכה יוסף מתוך האמונה שהיתה אצלו בהכרה ברורה למאד, וכמו שהצהיר בעומדו לפני פרעה: "בלעדי, האלקים יענה את שלום פרעה".

ולאמונה בגודל כזה זכה בזכות היותו נוטר יסוד, וכמו שהסברנו בשו"ת בעניני אמונה ובטחון, שהקדושה מביאה לאמונה, אחר שהנוהג בקדושה מסולק מאצלו שוחד הטמטום של העבירה שבעיקרה היא העריות, וכמאמר הגמרא (סנהדרין סג): "יודעין ישראל בעבודה זרה שאין בה ממש ולא עבדו אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא", ואז כמו כן מסתלקים המסכים מבהירות האמונה.

הודאה

אומרים אנו: "הבוחר בשירי זמרה", מהו לשון "בוחר", הלא בוחר באורו באחד מתוך שנים וכיוצא, ומה שיך כאן בוחר, היה לו לומר "החפץ" או "הרוצה" בשירי זמרה?

ישנם ב' מצבים בהם ניתן לאדם ליצור קשר עם בוראו לבלתי ישכחהו, האחד, עבודת ה' מתוך מצב של שמחה, להודות לה' על טובותיו וחסדיו.

והשני, מצב של יסורים, שאז גם מאלץ מצב זה ליצור קשר עם הבורא לזעוק אליו שיושיע ויציל.

ובכן במה בוחר ה' יתברך: האם בקשר שבא מתוך הודיה אליו, או בקשר שמתוך אילוץ של צרה? ועל כך אומרים אנו: הבוחר בשירי זמרה, דהיינו, הקב"ה בוחר בקשר הבא מתוך מצב של שמחה שיודה האדם לה' במאוד מאד על כל אשר גמלהו, וזה עדיף ממה שיאלץ ליצור קשר מתוך מצב של צרה.

כי במקרה הטוב, כשרוצה הבורא קשר עם הנברא, מביאו למצוקה שממנה יבוא לזעוק לה', וזהו תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל - ועבדת את אויביך.

ואכן לעתיד לבא, כל נוסח תפילותינו לא יהא נוסח של בקשה, כי לא יהא על מה לבקש אחר שהשפע יהיה עד בלי די, נוסח תפילותינו יהא שיר ושבח והודיה לה', כדוגמת מלאכי השרת שהנם מפארים משוררים ומשבחים לה'.

פעמים שרואה האדם בכללות ששדוכו מצליח מאד, עסקו מצליח מאד, ובהחלט יד ה' כאן פועלת להצלחתו בסיעתא גדולה, ועם כל זה מפה ומשם ישנם מפריעים מציקים ומקוממים במהלך זה הענין שמצליח הוא בו, מפני מה הכרחיים מפריעים אלו?

כידוע שבכל ענין שרוצה האדם להצליח בו ישנם מקטרגים, וכלשון הגמרא: "הרבה מקטרגים מכאן ועד גיחון", והנראה שאחת הסיבות לכך הוא מפני שאין האדם מודה ומשבח כראוי, ואינו נותן תודה לה' על הצלחתו, ובכך ניכר שאין הוא מכיר בטובה הבאה עליו מה', וכפיות טובה הוא מידה רעה למאד כידוע.

ובכן מה עושה הקב"ה, ליקח ממנו הטובה והצלחה אין ברצון ה', אולם הקטרוג מועיל לכך שיהיו לו הרבה הפרעות ומכשולים צדדיים ומקוממים. כדי שיעריך כראוי את ניסי ה' ויתבונן שהנה כשמסלק הקב"ה סיועו תכף קופצים עלי כל מיני מפריעים וכיוצא, ובכך יתעורר להודות כראוי על הצלחותיו. ואם כן מי החכם ויבן זאת שכאשר מצליח הוא בעניינו יודה לה' בכל מאודו, ובכך יחסוך מעצמו הרבה עגמת נפש, וכל ענינו ילך לו למישרין.

ומצינו כיוצ"ב, שכן הלא הי' קטרוג של השטן על אברהם אבינו שעשה משתה ביום היגמל את יצחק ולא הקריב אף קרבן לה', ועל כן קטרג השטן באומרו: כל מה שעשה אברהם ואפי' שה לקרבן לא יכל להקריב לפניך? מיד עלה קטרוגו ונצטווה אברהם לאחר שנים להעלותו לעולה. (סנהדרין פט ע"ב).

הרי שהזוכה לנס ולס"ד ואינו נותן תודה כראוי עולה קטרוג, וגם אם לגבי א"א יש תשובה בדבר כמובא במפרשים מ"מ בדקות נתפס גם א"א על כך.

צדקה

שאלני יהודי יקר שאני מכירו אישית, היאך יתכן שמצד פרנסתו נתקשה ונסתבך למאד, אחר היותו מקפיד לתן חמש, ומבטח זה הנותן החמש אף שיתעשר וכו' ולא יעני?

ועניתי לו בס"ד על פי תרוצו של הרב "פלא יועץ" בשאלה דומה, והיא: הרי אמרו חז"ל "שלוחי מצוה אינם ניזוקים", ואם כן היאך מצינו פעמים שאנשים הולכים למצוה ונזוקים?

וענה הרב כך. דפעמים נגזר על האדם דין קשה, והגזירה היא על עונש חמור, מה עושה הקב"ה הרחמן, כדי להמתיק הדין מעליו מתחסד עמו ומענישו בשעה שהוא שליח מצוה, ואז בזכות המצוה נמתק הדין והעונש מחמור - נהיה קל.

ובעומק הענין, יש פה רעיון נפלא.

הקב"ה הבטיח לאדם שלא ינזק בעשותו מצוה, והנה אדם זה ניזוק, אם כן הקב"ה מביא עצמו למצב שכביכול מפר הבטחתו והתחיבותו מאדם זה?! אולם בזה גופא הגדיל הבורא חסדו עם זה האדם למאד, לפי שבכך משתתקת מידת הדין, שיוכל האדם לומר: רבונו של עולם, כביכול הפרת התחייבותך לשמרני בשעת מצוה, כן עשה שתופר התחייבותי למדת הדין לבל תיפרע ממני.

וזהו מחסדי ה' הנפלאים להביא עצמו למצב של "ביטול חוזה" כביכול מצדו, ובכך לפצות ולזכות את החייב בדין, והוא בגדר "נצחוני בני", שיש נחת להקב"ה כאשר בניו כביכול מנצחים אותו בדין.

אם כן התשובה לאותו אדם, נכון שאתה מובטח בנתינת החומש להתעשר ואף נתן לנו הקב"ה רשות לנסותו בזה, אולם כמו ששלוחי מצוה מובטחין מהבורא שלא ינזקו, ועם כל זה לטובתם להשתיק הדין מעליהם ניזוקין בשעת מצוה דייקא, וזאת מחסדי ה' להביא עצמו כביכול למצב שיהא מנוצח על מנת לפצות את האדם, כי אז מידת הדין משתתקת מדין מדה כנגד מדה כמבואר.

כן הוא שלפעמים, נגזר עונש כבד וקשה על האדם, מביאו הקב"ה עליו דוקא בדבר שהוא מובטח מהבורא שלא יענש בו ובמיוחד כשהמדובר לענייננו במצות ה"חומש" שמובטח האדם להתעשר, ובפרט שבזה הרשה הבורא לנסותו, אם כן כאן ביותר וביותר מתחסד ה' עם האדם בהפרת הבטחתו כביכול, כי אז מידת הדין משתתקת ביותר, בטענה כמו שהקב"ה הבטיח לאדם זה להתעשר, וראה לנכון להפר הבטחתו ומחויבותו כביכול מאדם זה, כן מידת הדין מחויבת לבטל מחויבותה ממנו, והבורא הוא שמסבב כל ענין זה מתחילתו כדי לזכות את אדם זה בדין ולהצילו ממידת הדין המתוחה עליו, אם כן כמה יש לאדם לשמוח כאשר מידת הדין פוגעת בו בזמן מצוה.

ועוד תשובה נוספת מפורסמת מהחפץ חיים זצוק"ל לתופעה זו של עניות לאחר נתינת צדקה וחומש, והיא שהקב"ה מנסה אדם בכל האופנים כדי שיהא שלם בכל המצבים. ולכך אדם שהצטיין במדת עושרו ונהג כראוי ואכן עבר מבחן זה בהצטיינות יש לו להצטיין במדת עוניו ולהיות כמו כן מצוין לה' בהנהגה כראוי.

כידוע צדקה מכפרת עוון ונאמר "וחטאך בצדקה" וכמובא ברבנו יונה בשערי תשובה, ובכן יש להבין היאך ממון מכפר על הנפש, והלא נאמר לא תקחו "כפר לנפש רוצח", ואם כן היאך ממון מכפר על הנפש, האין זה כמין "שחד"?

מה הפלא בכך. וכי כל ענין התשובה הוא שכלי?! והלא היאך ימצא בעולם שהנתבע על פשעו יבוא לפני השופט בווידוי וחרטה ויפטר מדינו בשל כך? אלא זוהי המצאה של הקב"ה שהמציאה קודם שנברא העולם, והיא הנקראת תשובה.

כמו כן ענין הצדקה. יש בה כדי לכפר בתשובת המשקל ממש. והיינו, כנגד שהשליט האדם את חומריותו ונפשו הבהמית על נשמתו ועשה כתאות לבו, הנה זה עתה נוטל הוא את הדבר החביב לו ביותר - ממונו של אדם חביב עליו כגופו, וישנם כאלה שאף יותר מגופם. והנה עתה משליט את נשמתו על חומריות החביבה עליו, וזהו תשובת המשקל, וכמו שאיננו מבינים היאך תשובה מועילה, אלא זו ממתנת שמים. כן מתנת שמים שצדקה תכפר, ורק ברור שהצדקה מכפרת עם תשובה, דהיינו וידוי חרטה וקבלה.

ומדרש מפורש (מדרש תהילים, יז):

אמר הקב"ה עד שאתם בעולם הזה אני נוטל שוחד, ואילו לעולם הבא איני נוטל שוחד.

באיזה דבר מצוה להעדיף להשקיע כסף שעומד לצדקה?

הנלע"ד (ולא למעשה, למעשה יש להציע הדברים לפני גדולי הדור), שהיום בימינו יש להשקיע בנפשות תחילה, דאומנם ישנם הרבה עניים הנזקקים לכלכלת ביתם, וצער העוני הוא קשה מנשוא כאומרם ז"ל (שמו"ר לא, יא): כל היסורים בכף מאזנים אחת והעוני בכף שניה - מכריע את כולם.

אולם פדיון שבויים קודם לכל, שהוא ענין של נפשות, ומה יש לנו היום פדיון-שבויים כמו להציל את נשמות אחינו ואחיותינו התועים מדרך ה'?! והוא בעצם מעשה אברהם אבינו שכן עשה, נטע אש"ל ובאמצעות זה השיב נפשות לה', כמובא במדרש.

וכמו כן מצוה גדולה לתמוך בהורים עניים שיחזיקו מלמד עזר לבנם החלש בלימודיו. כי זאת יש לדעת, היום אנו בצרה גדולה שאין כמוה, והיא תרבות רעה בתוך ביתו של אדם, והמה הנושרים מישיבות שהורסים את עצמם, את הוריהם, ואת כל הסובבים אותם, והרבה פעמים הדבר מתחיל מקטנותם בכך שלא שמו לב אליהם, ולא פרגנו להם, ולא קידמו אותם בלימודיהם בהיותם חלשים, וכך במשך כל שנה גדל הפיגור בלימודם, עד שכשבגרו נטשו לגמרי את ספסל הלימודים. לכן מצוה גדולה להחזיק ההורים שיתנו מורה עזר, אברך בן תורה שיקדם את בנם בעודו בתלמוד תורה, ובכך יראה ברכה וסיפוק בלימודו ולא יבוא למצב של "נשירה" לעתיד, ונ"ל שזו העצה הנחוצה והמועילה ביותר למנוע נשירה. והוא ממש ענין המשל שיש לתקן את הגשר שנופלים ממנו בני אדם מאשר לבנות בית חולים לפצועים שנפצעים בנופלם מהגשר.

כן יש לתקן את הגורם לנשירה, ובכך ישנה גם מצות צדקה במתן השכר לאברך הלומד עם הילד לתת לו צדקה לפרנסתו בכבוד, ואם כן ב' מצוות גדולות נעשים בפעם אחת. וכמו כן זכות הצדקה של האברך תעמוד להצלחת הילד בלימודיו.

ברוך ה' ברכני ה' בפרנסה ברוח גדול, וישנה הרחבה והרווחה בביתי בכל מכל, ובכן מה עלי לעשות כדי שלא יהא זה שמור לרעתי לנכות לי מזכיותי?

ראשית, עליך להרבות בהודאה לה', וזו מחויבותך הראשונה לבל תזוח דעתך עליך ותיכשל בגאוה שהיא גרועה מן הכל, לכך תרבה בהודאה לה', ולענ"ד כדאי שתקרא "נשמת כל חי" אחת ליומים בכוונה ובהתרגשות.

ועוד תתבונן לראות עצמך ביחס לעניי עם ישראל שיכולת להיות כמותם והנה הקב"ה הרוויח לך.

וכדי שלא יסתרו מעשיך את דיבוריך, ראה להרבות בצדקה ובגמ"ח ולפחות בנתינת חומש.

ובפרט נוסף עליך ליזהר כדי שלא תהא בגדר - אפילו במקצת של "אוכל עולמו בחייו", והוא להשתדל לכוון במעשיך שיהיו לשם שמים, ולהנות מממונך רק כפי הצורך, דהיינו שלא לחדש רהיטים שלא לצורך, לא להשחית דברים שיש להם עדיין ערך, ולחיות חיי הסתפקות, ובכך גם תינצל מהקנאה התאוה והכבוד, כי באם תעצור את התפרצות רצונותיך לחיי לוקסוס ותחיה בהסתפקות במילא פטרת עצמך מכלל התחרות והקנאה של בני העולם, כי בכך הכרזת על עצמך שאינך מהמתחרים כלל.

מהו גדר של צדקה שחיב לתן ואם לא כן נחשב לגוזל את העניים?

היטיב לבאר זאת הרב, מכתב מאליהו (ח"ד עמ' 296-297) שאם האדם מוציא על הוצאות ביתו בהרחבה יותר ממה שמבין שנצרך ליתן לעני ומדתו בהוצאותיו היא "איפה ואיפה", בזה נחשב לגוזל עניים.

ולנחיצות הענין אצטט לך לשונו:

...ועוד יש לפרש שממונו חביב על הצדיק מפני שהוא רואה בו פקדון שהפקיד אתו השי"ת, בבחינת "אתה ושלך שלי", היינו כדי שיוציאנו לטובת עניים ושאר נצרכים, ואם אינו שומרו כראוי הריהו גוזל את העניים. ואם נתנו לו על העתיד, גם אז צריך לשמרו בעד העניים. וכל מה שהאדם מוציא יותר מההכרח בודאי הוא גזל, כי למה מן השמים יתנו יותר לזה מלזה אם לא שמוטל עליו החוב להוציאו לצורך אחרים. ואדם רשאי להשתמש בממונו לצרכי עצמו בהרחבה רק אם מבין ליתן באופן זה גם לעני; אבל מי שיש לו בביתו איפה ואיפה (דברים כה, יד), דהיינו מדה אחת להוצאותיו ומדה אחרת לצרכי העני, זה בודאי גזל.

והביאור בדבריו, דאמנם "חייך קודמים", ויש לאדם להקדים חייו לחיי אחרים, אומנם הכוונה שבהוצאות חייך - אם מוציא אתה יותר ממה שהיית נותן לעני לו היה לך גם בשביל העני, ולא היית אומר: די לו לעני במעט! אלא היית נותן לו כמו שמוציא אתה עבור עצמך זוהי הוצאה שאין בה גזל עניים.

ודבריו אלו מחייבים מאד למי שחננו ה' בממון, וכמעט שאי אפשר לעמוד בזה, וראיתי סיפור המובא בספר "יד יחזקאל" להגר"י לוינשטיין זצ"ל ושם בסופו מובא מתולדות הגר"י סלנטר שקנה פעם כרטיס הגרלה ובמדת בטחונו היה יודע שבודאי יזכה הוא בסכום גדול, אולם לאחר מכן נמלך שמא לא יצא ידי חובתו במצות הצדקה, וקרע הכרטיס.

המתרים לצדקה, מה יעשה כדי שלא להשחת במדותיו בהנהגה זו, אחר שעל פניו הוא מגביר בלבו אהבת ממון?

הרב "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 91) התיחס לבעיה זו, ואף ראה בה כסיבה לסגירת וחורבן מוסדות תורה וחסד כאשר עוסקים המה בהתרמה לארגונם בדרך השלילית והלא רצויה.

ותוכן דבריו שיזהר המתרים להתרים בדרך שהוא "הנותן" ולא שהוא הנוטל, דהיינו שהוא מזכה את האחרים ליתן, ובכך מזכה אותם להיות המה הזוכים והנוטלים הרבה יותר ממה שהוא הנוטל, וכדרך שהיה אומר העני לעשיר בזמן חז"ל כשהיה אוסף צדקה: "זכה ביי!" דהינו ליתן הבנה ותחושה לעשיר שהוא הזוכה והמקבל בנתינת הצדקה שהוא עושה.

ולכן אף שהמתרים לצדקה כוונתו לטובת המוסד, מכל מקום כלפי העשיר התורם נראה הוא כנוטל, ובשביל כך גורם הוא שהעשיר יעשה זאת שלא בשמחה ובאהבה, ויחוש כאילו עושקים אותו באונס הדיבור והשכנוע. ולכן מסכם הרב מכתב מאליהו דבריו:

על כן יזהר המתרים שמעשיו יהיו על דרך נתינה ממש, היינו לזכות את התורם במעלת הצדקה או במעלת החזקת התורה. וכן מצינו בדברי חז"ל שהעניים בבקשתם היו אומרים: "זכה ביי". ההתרמה צריכה להעשות גם באופן שינעם לתורם, כדי שיתן את תרומתו ברצון, ועל ידי זה יפיק מזה תועלת רוחנית. מצד אחד יבחר המתרים בדרכים שיועילו להשגת המטרה, אולם מאידך גיסא יזהר להשתדל תמיד להביא תועלת גם לתורם. באופן זה ישיג את כל המטרות:

א. אם יתנהג כראוי ובכוונה טובה, ודאי שיסייעו ה' יתברך להשיג את המבוקש;

ב. יקיים: "איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם - כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם" (אבות ב', א'), שכן יקדש את ה' במעשיו;

ג. מעשיו יהיו 'נתינה' ולא 'נטילה';

ד. התורם יקיים את המצוה בלב טוב ובנפש חפצה;

ה. ירגיל את התורם בנדיבות לב גם להבא;

ו. הכסף יגיע לנצרך בעין טובה ולא בעין רעה, ותהיה הברכה בו;

ז. ירבה אהבת הבריות, כי מעשיו מאחדים את שלושתם - את התורם, את הנצרך ואת עצמו.

אך העוסק בהתרמה בדרך בלתי ראויה, ישיג את ההיפך מכל המעלות המנויות לעיל, יביא נזק לעצמו, לתורם וגם לנצרך. אם ראית מוסד תורה או חסד שנחרב או נסגר, צא ובדוק אם מנהליו לא התרימו את הציבור בדרך 'נטילה'. ע"כ מדברי הרב "מכתב מאליהו".

האם יש רעותא בכך שאין האדם משתף את אשתו להודיעה את מתן צדקותיו כאשר עלולה היא למנעו מכך?

פשוט שאין שום ריעותא בדבר, ויעשה הצדקות ללא ידיעת אשתו, ורמז לדבר דברי שלמה המלך "משוכבת חיקיך שמור פתחי פיך" (מיכה ז, ה), ומה הם פתחי פיו של האדם הלא המה מוצא שפתיו של האדם שהם פתחי פיו, ועליהם נאמר (דברים כג, כד) "מוצא שפתיך תשמור אשר נדרת בפיך", אם כן פעמים שגם מאשתו יש לאדם לשמור ולהצניע מוצא שפתיו שנדר לצדקה.

וכבר הודיעונו חכמים שעינה של אשה צרה באורחים, והוא הדין במתן צדקה לעניים, לכן כאשר יודע האדם נפש אשתו שצרת עין היא הרבה או קצת, ובאם יוודע לה מתן צדקותיו יבואו למריבה וויכוח בודאי אין שום ריעותא ואדרבא כך מן הראוי להעלים ממנה את מעשיו.

ולאו דוקא בענין צדקה, אלא כמו כן לגבי כל הדברים שיתכן מריבה בינו לבין אשתו יעלים ממנה. וכגון אם חמסה על בעלה כאשר הולך לבית הוריו, או לשעור תורה וכיוצא, יעלים ממנה.

והוא אשר אמרו חכמים שמפני שלום בית מותר לשנות, ואם לצורך דברי הרשות התירו לשנות על אחת כמה וכמה לצורך דברי מצוה וקדושה כדי שיוכל לקיימם בודאי שיהא מותר לשנות.

שמחה

מי שבטבעו הנו בקרתי, ואוהב לחטט בחסרונותיהם של אחרים, וכמו כן בחסרונות שלו ומכך בא הוא לעצבות כי מגלה הוא בעצמו ובאחרים חסרונות גדולים ורבים והעולם חושך בעדו, היאך ינהג לבטל מנהג זה?

"חשבון הנפש" הוא מהמעלות הנשגבות ביותר, ואדם ללא חשבון נפש אינו אדם כלל, דמה שווה אדם שאינו שם דרכיו לפשפש בהם האם הולך הוא בדרכי ה' או לא, הלא אחד שכזה יאבד לגמרי ולא ישאר ממנו מאומה.

וככל שחשבון הנפש הוא עמוק יותר, עדיף הוא למאד שבכך יביא עצמו לשלימות יותר. אלא שהיצר מתערב מאד במדה נפלאה זו, לתת בדעת המבקר עצמו בחשבון נפש לראות רק את השלילי, ולדון עצמו לחובה ללא שום זכות כלל, ובכך שוברו לגמרי.

העצה היא שגם זה הלוקי במידה זו של ביקורת שלילית ימצא בה בעצמה מה לשמוח מב' סיבות, האחת, בעצם זה שזוכה להתעורר ולבקר עצמו לעומת אחרים שהולכים בחושך, וישמח בכך מאד, ואף שמוצא בעצמו נקודות שליליות שמעציבות אותו מצד אחד, אולם מאידך ישמח כאמור כי בכך עושה הוא נחת ליוצרו כי זו בעצם מצות התשובה לבקר ולהתחרט על העבר.

והשנית, יאמין שיש תיקון לכל קלקול, ויתעודד שהתיקון ישנו בהישג יד והמוטל עליו הוא רק להשתדל ותו לא, ואז יקויים בו הבא ליטהר מסייעין אותו, ועל כך יש לו לבטוח בה', כי אף שאין להסתמך על בטחון בלבד ללא ההשתדלות, כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, אולם על התוצאה יש לבטוח, כי "אלמלי הקב"ה עוזרו - אינו יכול לו". כלומר, אף שברוחניות אין להשתמש בבטחון על ההשתדלות, שהרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, אולם על התוצאות בודאי יש לבטוח בה', כי התוצאות אינם תלויים באדם.

וכמו כן יתלמד להרגיל עצמו לראות בעצמו נקודות טובות שזכה בהם וישמח בהם, וכשיתלמד למצוא זכויות בעצמו, יתלמד כמובן למצוא זכויות באחרים, ויתחיל מעצמו, כי על עצמו בנקל יותר לאדם למצוא זכויות, וכשירגיל עצמו למצוא זכויות בעצמו כמו כן יתרגל למצוא זכויות בזולתו.

מהי העצה לצאת בזמני הסתר מהחשך הקשה המסתיר והמחשיך על אור ה' מלהיות סמוך ונראה אצל האדם?

קודם עלינו להבין מה היא סיבת החושך האופף את האדם להסתיר ממנו את אורו ית'. והדברים מובאים ב"מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 172 בשם הליקוטי מוהר"ן (קטו):

ומהי העצה לעלות ממבוכה של הכלים השבורים על ידי ירידה? עי' ליקוטי מהר"ן (קט"ו) "ויעמד העם מרחוק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלקים". עמידה מרחוק פירושה: מי שרחוק כל כך מהקב"ה עד שאינו רואה עוד דרך להתקרב אליו ית'. אבל מי שיש בו השתוקקות להתקרב על כל פנים, הוא נגש אל הערפל - ההסתר - ורואה "אשר שם האלקים", שהקב"ה הוא מסתתר בתוך ההסתר והמניעה. וכתב עוד שהקב"ה אוהב משפט ואוהב ישראל. וכשמדת הדין מקטרגת על מי שאינו ראוי להתקרב אל השי"ת מפני מעשיו הרעים, אזי כביכול הקב"ה מוכרח להסכים עם מדת הדין להזמין לו מניעות כפי מדת המשפט. אולם מצד אחר הקב"ה אוהב ישראל, ועל כן הוא מסתתר בתוך המניעות, ומי שהוא בר-דעת יכול למצוא את הקב"ה בתוך המניעות. כך כתב שם מהר"ן.

ביאור הדבר: כי מי שכבר טבע בחטא עד שאי אפשר לו לעלות בעצמו על ידי סיוע המדות ושלא-לשמה, אינו בדין ליתן לו הסיועים הללו, אלא מניחים לו את כליו השבורים עד שיבוא לקצה היאוש. ואז אם יש לו דעת יכיר שאי אפשר לו להמשיך בדרך זו שמובילה לשממה ואבדון, אלא שצריך להתאזר בכל שארית כוחו ולשבור כל המחיצות והמניעות בתשובה קיצונית, שישתנה מן הקצה אל הקצה בכל פרטיו עד שיהא אחר לגמרי, שלא תהא הנהגתו היום כהנהגתו אתמול בשום דבר, ויתחזק בחיזוק אמיץ וקיים שיעשה מרידה והתקוממות נגד היצר הרע. וזהו מה שאמר מהר"ן שמי שהוא בר-דעת יכיר את בוראו בתוך המניעות, כי מבין הוא שהמניעות ניתנו לו כדי לעזרו לשוב אל השי"ת בתוקף ועוז - שבערפל שם הוא האלקים למי שנגש להתקרב.

ובילקוט לך לך: "ויחלק עליהם לילה... הלילה נחלק מאליו; רבנן אמרין יוצרו חלקו". פירוש: "תנא קמא" גילה שמי שמתעורר לתשובה מתוך ההסתר, ההסתר נחלק ונקרע לו מעצמו כי זהו טבעו. ו"רבנן" גילו נקודה אחרת, שאין זה בטבע ההסתר שיחלק, אלא למי שזוכה לסייעתא דשמיא לעלות מתוך ההסתר, וזהו "יוצרו חלקו". והנפקא מינה בזה, שרבנן הוסיפו שצריך גם להתפלל על סייעתא דשמיא, ולא די בהתחזקות לבד, כי לא יתקיים בלי סיעתא דשמיא; ואין זוכים לסיעתא דשמיא אלא על ידי תפילה.

וכמו שלגבי הרע המשתלט על האדם להחטיאו יכול האדם הנבון לראות דוקא מתוך הרע והמניעות את ההתקרבות לה', כמו כן הדברים אמורים גם לגבי השמחה, כשאופף את האדם מעבה של עצבות והסתרה, יאמין שבעצם בתוך הסתרה זו - מרחמנותו ית' על האדם טומן הוא שם את הצלתו של האדם ותועלתו שיכולה לצמוח מאותה מכה, כי גם אם נגזר עליו להענש בעונש הקשה של ההסתר, מאחר ואי אפשר היה למונעו מפני

מדת הדין הקשה שתבעה עליו הסתר, הבורא ברוב רחמיו כבר טמן לו בתוך ההסתר אור שיוכל להאחז בו ולהינצל על ידו מהחושך בו הוא נמצא. ואם יתבונן ויעמיק יראה שבתוך החושך והמניעות נמצא שם אור ה' לסייעו.
ואת תועליות החושך וההסתר ביארנום בהרחבה בנושא "דור התמורות", ובנושא "גלות וגאולה".

פעמים שהאדם מתיסר ביסורים, מתפלל ומבקש מהבורא שיסלק מעליו את היסורים והנה מתחזקים המה ביותר עליו, מה פשר הנהגה זו?

כמובן שדרכי ה' נסתרים ומי יעמוד בסוד ה', אולם ניתן לנו אפשרות להבין ולחקור בדרכי ההנהגה העליונה בדרך שהיא לתועלת לנו לתקן את מעוותינו. ובכן ננסה להסביר דרך במהלך הנהגה זו.
בעיקר תיתכן הנהגה זו אצל בעלי הטרוניות, שהיסורים עבורם זוהי הצלה כפי שכך ראתה חכמתו יתברך, אלא שהמה זועפים וזועמים על ה' ואינם מרוצים מהנהגת ה' עמהם, אולם כיון שנחוץ להם אלו היסורים, מתחסד עמהם הבורא כדי להבינם ולהרגיעם במצבם זה המיוסר ועושה בחכמתו להביא להם מעט שמחה והיא ע"ד שנבאר.
צריך להבין שהשמחה לא נוצרת ממילוי "האין" שהיה לאדם ונהפך ל"יש", שהרי גם אם התאונן האדם על ה"אין" ולבסוף התמלא לו "האין", וכי בזה יבוא לשמחה, והלא מי שיש לו מנה רוצה מאתים וכו', השמחה האמיתית היא ב"יש" הקיים, ולא ב"יש" המקווה והתוחלתי שהאדם מייחל לו. איזהו עשיר השמח בחלקו - בחלקו הקיים אצלו עכשו דוקא. כך שממה נפשך אם האדם שמח במה שיש לו עתה הרי שהוא שמח גם מבלי שתבא לו תוחלתו, ואם אינו שמח בקיים עתה, גם אם יבוא לו תוחלתו לא יבא מכך לשמחה אחר שכשתבוא תוחלתו הרי היא תהא הקיים עתה, ומטבע האדם להתרגל לטוב שיש לו ולחפוץ ולייחל לעוד, וא"כ השמחה אימתי תמצא את מקומה בו.
ובכן מה עושה הקב"ה לשמח את היהודי העצב והמתאונן במצבו, פשוט, מיסרו עוד! נוטל ממנו גם את הקיים שיש לו, ומחזירו לו מעט מעט, ואז מתמלא האדם שמחה על כך שחזר למצבו ומעריך את מצבו שהיה לו. ולדוגמא, אדם בריא ושלם בגופו, ועכ"ז עצב ומתאונן על כך שחסר לו את זה או את זה, מה עושה הקב"ה כדי לשמחו להסיר מעליו יגונו, הרי אם יתן לו הקב"ה מחסורו שוב ישוב לעצב ויגון אחר שיתאוה לעוד ועוד, ובכן הקב"ה בוחר בדרך טובה יותר לשמחו, והוא מיסרו ביותר, ונוטל ממנו את בריאותו, ואדם זה שוכב חולה במטתו מבלי יכולת לזוז ממקומו, ואז מהרהר בלבו, כמה

טוב היה כשהייתי בריא, והנה אני עוד רציתי זה וזה?! שטויות והבלים המה כל רצונותי, הלואי שאחזור לבריאותי, ולאט לאט משיב לו הקב"ה את בריאותו, ומצליח הוא לקום ממטתו להתפנות בשרותים, ואז מתמלא הוא בשמחה עצומה, שהנה וב"ה מצליח הוא לקום ולהתפנות, ולאחר עוד כמה ימים משיב לו הקב"ה עוד תנועות שיתקדם הלאה עד שיקום להתהלך על רגליו, ובכל התקדמות שמח הוא שמחה גדולה.

והוא ממש על דרך המסופר בגמרא (נדרים נ' ע"ב) שכשהיה רבי עקיבא בעוני גדול בא אליהו הנביא אצלם לבקש מעט קש ותבן לישון עליו, ובכך נתפייסה דעתם כן עושה הבורא עם זה המיוסר להרגיעו בכך שמראה לו מצבים גרועים יותר, ויהא זה בו בעצמו ובכך ישמח בחלקו.

והוא נורא, האדם החכם, ששמח בחלקו מונע מעצמו יסורים, לפי שאינו נצרך שילמדוהו בדרך זו של יסורים להעריך ולשמוח בקיים, ולעומתו העצב והמתאונן במקרה הטוב יתכן ויתייסר עוד, כדי שילמד לשמוח בחלקו.

חשדנות

מאין נובעת מדת החשדנות? והאם מדה זו חיובית או שלילית?

מידת החשדנות נובעת מדמיון מפותח. ישנם בני אדם שדמיונם מפתח הַשְׁעָרוֹת למרחוק, ופעמים יצדקו בדמיונם, ועל הרוב שלא יצדקו.

ועצם תכונה זו של דמיון מפותח יש בה שלילי וגם חיובי וכמו בכל מידה כידוע.

לימוד המוסר בנוי על כח הציור והדמיון כידוע מחכמי המוסר. בעל דמיון מפותח, יכול לפתח בדמיונו ולצייר במשלים שונים את חיובי האדם בעולמו, ועד כמה מחדליו רעים ופוגעים בו, ציורי עולם הבא, ציורי שכר ועונש וכיוצא.

וכמובן שיכול להשתמש בתכונתו זו לאופן השלילי, לצייר ולדמיין דמיונות על בני אדם ולחשדם בדברים שלא היו ולא נבראו כיד מדת החשדנות "הטובה" עליו.

ועוד רעה היא מדת החשדנות, שהאדם יכול מכוחה לפתח על עצמו חששות ודאגות וחרדות שוא, שמא חולה הוא בחולי הזה ושמא עלול לקרות לו כך או כך. וליפול בחולי הדאגה שמקורו ממידת החשדנות כשהיא במידה מופרזת.

היאך נגמלים ממדת החשדנות לבלתי השתמש בה באפן השלילי?

יש לאחוז במידת "התמימות", להתחיל בתמימות עם ה', שבנקל יותר יקנה אדם מדה זו כלפי הקב"ה לבטל דעתו ושכלו מכל וכל להנהגת ה', וירגיל עצמו בכל אשר יארע לו להתמם עם ה', ובכך יתרגל לגרש מעצמו מידת החשדנות הגרועה שהיא היפך מדת התמימות, להיותו בחשדנותו חושש וחושד שמא נעשה לו עוול, ובתמימות יפעל היפך

מזה, כי יאמין שרק גזירת ה' היא תקום ומה נפקא מינה בכך שאני חושד בפלוני שרוצה להרע לי, או שאני חושד בעצמי שמא יש לי חולי כזה וכיוצא.
וכמו כן כשיאחז במידת התמימות בה', יקנה מדה זו כמו כן למתן את מידת החשדנות שבו כלפי בני אדם לבלתי חשדם בחשדות יתרות.
החושד בחברו שלקוי הוא במדה רעה מסימת, או בתאוה מסימת, או שחטא בחטא מסים כגזל ואונאה, גאוה ושקר וכיוצא, האם בהכרח שהוא החושד - כמו כן לקוי בזה, דאם לא כן מאין לו להעלות כזאת על חברו או שאין הדבר בהכרח?
כפי הנראה הוא, יש "חושד" ויש "פוסל", אמרו חז"ל (קידושין ע' ע"א) כל הפוסל במומו פוסל.
ואם כן יש חילוק, החושד בחבירו ואינו מחליט בדעתו לפוסלו, אלא שהדבר אצלו רק בגדר חשד, אזי אין בהכרח שהוא כמו כן לקוי באותו דבר, לפי שחשדו זה נובע מדמיון מפותח וכמו שביארנו לעיל, והעובדה, שיתכן אדם שהוא כשלעצמו כשר בענין הגזל, ומכל מקום מדמיונו יחשוד במישהו שגנב ממנו את כספו.
אולם "הפוסל" דהיינו המחליט שחברו פסול, ואין הדבר אצלו בגדר חשד, אלא בוודאות, כנראה שבהכרח מורה הדבר שהוא כמו כן פסול, דאם לא כן מאין באה לו החלטה זו על חברו, זהו מתוך שהוא יודע בעצמו שבאופן כזה של נסיון שהוא רואה בחברו, הוא עצמו בוודאי היה נכשל, אם כן לא יתכן שבנסיון כזה שהוא עצמו נכשל בו, חברו יהא נקי... הרי שהחלטתו לפסול את חבירו הוא מתוך פסול בעצמו. והם דברי הגמרא כל הפוסל - במומו פוסל.
והוא ענין קרח שפסלו למשה בהתנשאות, "ומדוע תתנשאו על קהל ה'" - היינו שפסלו בודאות, והוא מתוך שהוא עצמו היה נגוע במדה זו וכמו שאמרו חז"ל שנתקנא על נשיאותו של אליצפן, ומכיון שהוא היה נגוע במידת ההתנשאות חשדו ופסלו למשה רבנו במידה זו עצמה - "למה תתנשאו", (וראה עוד בתשובה הבאה).
גדולי חכמי המוסר שהיו בעלי עין חדה לחדר לעמק נבכי הנפש של חניכיהם ולגלות משם נקדות תרפה שאין עין רגילה שולטת בהם, ורק הם בעמק הסתכלותם יכולים לגלות זאת, האיך מסתדרת תכונה זו עם דברי הגמרא "כל הפוסל" וכו'? ומאין להם הסתכלות זו בחטוט הרע המכסה מעין כל לגלותו?
חכמי המוסר מרוב בקיאותם ועמקותם בחכמת הנפש יכולים לגלות מידה רעה או תאוה רעה בחניכיהם שלא מתוך "דמיונם", אלא מתוך בקיאותם בחכמת הנפש, וידיעתם זו הינה מדויקת וסיעתא דשמיא מלווה אותם לדייק בראייתם אחר שכל כוונתם לתקן

ולסייע לחניכיהם להובילם לדרך הטובה, ואין שייך כאן "כל הפוסל" וכו', אחר שאינם באים לפסול אלא לתקן וליישר.

אולם זה "הפוסל" את חברו, והוא כתוצאה מפרי דמיונו ושחיתות נפשו שלו עצמו, ושלא על מנת לתקן את חברו אלא אדרבא על מנת לפוסלו להשמיצו ולבזותו, זהו בוודאי בגדר: "כל הפוסל במומו פוסל", אחר שכוונתו "לפסול" ועליו אמרו: "במומו פוסל".

מה הבאור בצווי התורה "בצדק תשפט עמיתך", שהוא לדון לכף זכות, וכי צויתנו לעקם שכלנו הישר ולדון לכף זכות, ובפרט כמו במקרים שראינו בגמרא באבא אומנא ואותו פועל מהדרום שדנו לכף זכות בהרחקת המחשבה ביותר, היאך אפשר לצוות על כך?

זו הטעות שלנו, לנו נראה שהתורה צוויתנו לעקם שכלנו, והוא להיפך, שכלנו הוא עקום והתורה צוותה לנו לישרו, כי השכל הישר דוקא מחייב לראות נקודה טובה וזכות בזולת, ובהתרגל האדם עצמו על כך יהפך לו זה לטבע, והוא בדוק ומנוסה, וזהו השכל הישר שציוותה אותנו התורה עליו, כי שכלנו הוא עקום ומפרש כל דבר על הצד השלילי, ולא מפני שהוא הנכון, אלא מפני שזוהי תכונה שלילית ופסולה ועקומה שבאדם.

היאך ישנה האדם שכלו והסתכלותו לראות זכות בחברו בו בזמן שהמציאות מורה על חיוב?

בדוק ומנוסה שהדבר תלוי בהרגל, ונמחיש זאת:

ביקשת מחברך הלואה או סיוע מסוים, וסירב להענות לבקשתך, יתכנו ב' הנהגות אצל בני אדם:

האחד מיד ישפוט אותו לאכזר, ולאדם רע המסרב לעשות טובה, והשני יסתכל על זה אחרת לגמרי, בחושבו: מסכן זה האדם, מי יודע מה עובר עליו עתה שאין בידו לסייעני. וכמו כן מצינו בגמרא (כתובות סז ע"ב) במר עוקבא שהיה נותן כל ערב יום הכיפורים ד' מאות זוז לעני מסוים צדקה למשך השנה, יום אחד שלח את בנו עם הכסף, חזר בנו מבלי תת הכסף לעני, באומרו: עני זה שותה יין ישן ואוכל פטומות ומאכלים יקרים, ואם כן לשם מה ליתן לו כסף צדקה זו?, מיד אמר לו אביו - מר עוקבא: ובכן, מאחר שרגיל הוא בכך לאכול מאכלים פטומים, יש להכפיל לו את סכום הצדקה. וציוה לבנו לתת לו סכום כפול.

הנה לך ב' הסתכלויות על אותה מציאות, האחד יראה בה חובה והשני יראה בה זכות. וכן הוא בכל ארועי החיים. למשל: נתת בהלוואה סכום כסף לחברך ולא החזיר לך, יש אחד שיראה זאת כרשעות מצד הלווה, ויש אחר שהרגיל עצמו לראות טוב, לחשוב מי

יודע עד כמה עניותו של זה גרמה לו להסכים להתבייש כל כך ולא להחזיר חובו ואם כן כנראה שמצבו דחוק ביותר, וכן על זה הדרך.
דוגמא נוספת: בעל מלאכה שהזמנת לא בא למלאכתו, יש הרואה זאת כחובה ובתרעומת, אולם זה שחינך והרגיל עצמו ללמד זכות, חושש לשלומו ושמא קרה לו מקרה לא טוב שבשביל כך לא בא.
דוגמא נוספת: חברך לא בא היום לתפילה או לשיעור תורה כהרגלו, יש אשר עינו עין של חובה, ומיד ישפוט: איזה בטלן חברי זה, פתי שנתפתה ליצרו לכן לא בא לתורה ולתפילה, ולעומתו זה אשר הרגיל עצמו ללמד זכות, יאמר: אוי, שמא קרה לו משהו, שמא אינו מרגיש בטוב, ומיד לאחר התפילה יברר וישאל על שלומו והאם נצרך הוא לעזרה וכיוצא.
כך שבעצם ציווי התורה "בצדק תשפוט עמיתך", הוא ציווי שכלי ובר-ביצוע, והדבר תלוי בהרגל היאך האדם מחנך ומרגיל את הסתכלותו על בני אדם, וההרגל נעשה טבע, וכאמור שהוא בדוק ומנוסה.
וכל הנ"ל באופנים האחרונים שהזכרנו שיש לאדם לדון לזכות כשאין לאדם נגיעה, על אחת כמה וכמה כשיש לאדם נגיעה אישית וכמו שהזכרנו באופנים הראשונים כשבקש הלואה וסיוע מחבירו, שבודאי העין של חובה היא שתכריע לו את דעתו, ועל כך יש להתרגל הרבה לדון לזכות.
ואם הדברים אמורים בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שיש לאדם ליזהר ולהשמר מלדון לכף חובה חכם מחכמי ישראל, או דיין הדן דין אמת מלחושבו חלילה כעיוות הדין, שבכך יחריב האדם את עולמו, ועלול לפרוק מעליו עול מלכות שמים לגמרי, ח"ו, ומעשה דקרח ועדתו יוכיח.

מהו הגדר: "כל הפוסל במומו פוסל" (קדושין ע"ט)?

ההגדרה היא כפשוטה, וכמו שהזכרנו לעיל שלא יתכן שיחליט על מדה או תאוה רעה בחבירו, וכוונתו "לפסול" ולא על מנת להכשיר וליישר - אם לא שהוא עצמו מכיר בעצמו שהנו פסול בכך ולכך חשב בהחלט בלבו - היאך אם כן יתכן שחבירו מתוקן באותו דבר.
ומגלה לנו הרב "מכתב מאליהו" (ח"ה עמ' 123) שהאדם יכול להשתמש בכלל זה לדעת ולהכיר את עצמו, כי ידע שבכל פרט שהוא פוסל לחברו בהכרח שיש לו נגיעה בדבר ויחשוד עצמו באותו דבר. ויועיל לאדם בדרך זו לצאת משוחד הנגיעה של לימוד זכות על עצמו כי כל דרך איש ישר בעיניו. ולכן כל אשר תראה בחברך תייסר בזה את עצמך,

וכאמור כי גם אם אין בך כולו יש בך מקצתו וגם אם אין בך מקצתו לפחות הרהור יש בך. וגם אם אין בך הרהור - ראית אחרים ולא מיחית שבזה גם יש לאדם חלק באותו חטא (מו"ק יח ע"ב)

במה יש לדון לכף זכות כשנמצא חטא גמור אצל אדם הגון ואמתי?

כל הגדול מחברו היצר מקטרג על מדרגתו להפילו, וכמו שמצינו באביי (סוכה נ"ב), וכמו שמצינו בעם ישראל בחטא העגל וכתב המהר"ל שקטרג השטן על מדרגתם העליונה בלוחות הראשונות שאינם ראויים לה.

וכן גבי יוחנן כהן גדול ששימש 80 שנה בכהונה גדולה גבר הקטרוג עליו על רוב גודלו ומעלתו בקיצוניות להחטיאו.

ועיין מכתב מאליהו ח"ה עמ' 144 בענין זה, ומדמה זאת למטוטלת או כמצוי היום "נדנדה" שככל שיעלה בה האדם לצד אחד כן כשתרד תהדוף לכוון השני, אזי כן הוא ככל שעולה האדם מצד אחד אזי בחזרת התנועה תבוא בתוקף לכיוון השני. וככל שהאדם קטן יותר כן תנודת "הנדנדה" אצלו כלפי מעלה מתונה יותר כך שהתנועה חזרה לכוון השני כמו כן מתונה יותר ומלחמתו עם יצרו אינה תקיפה כ"כ.

לכן אם ראית אדם גדול שמעשיו גדולים ופועל הוא גדולות, ולבסוף נכשל בחטא, למד עליו זכות שמדת הדין קטרגה על עוצם גדולתו לאמר שאינו ראוי לה ולכך נכשל, והסר חשדותיך ודמיונותיך ממנו.

הסתפקות

על אף כל הידיעות הרבות בערכי התורה והמצוות לעמת הבלי העולם ותאוותיו - התאוה חזקה וקשה לבטלה, מה העצה לכך?

התבוננות נפלאה מלמדנו המשגיח מלומז'ה זצ"ל המועילה מאד לגרש מהשכל את הרצון לתאוות העולם, והנה לך דבריו הנפלאים:

הנה מה שאומרים לנו להתבונן מעניין פחיתות עולם הזה על טובות עולם הבא, הנו עניין רחוק מהשגתנו ומהרגשנו, אבל החשבון הזה אשר אנו נאמר פה, הוא דבר קרוב לשכלנו ולהרגשנו, והוא - להשים על לבנו כי כל הנאות עולם הזה אשר אנחנו מתענגים בהם הנן נבראים אשר ברא ה', ובזה יש לנו לדון, הלוא בלי ספק יש לנו לעזוב תענוגנו מהנבראים ולהתענג מהבורא כל הנבראים שהוא מקור כל הטובות והנאות, והלהתענג על ה' הוא על ידי תורה ותפילה ושמירת המצוות, כי הלוא פשוט שנמצא בהבורא יתברך יותר מאשר נמצא בנבראיו, והחשבון הזה ראוי להיות לפני האדם תמיד לא יסור ממנו, למען יקל לו לחסום את עצמו מהנאות העולם המביאות אותו לעזוב עבודת ה'".

וליתר ביאור בדבריו הנפלאים, הרי כל עונגי עולם הזה המה כאן בעולמנו הפחות מכל העולמות שעל גביו, והנאות העולם אין להם קיום והעמדה רק מכח איזשהו מעט קדושה המחיה אותם, וכאומרנו: "ואתה מחיה את כולם", ובכן, אם מעט קדושה שנשתלשלה ממרומים והתעטפה בכל כך הרבה עטיפות במשך ירידתה עד הגיעה הלום - עולם הזה, וכאן בעולם הזה נתעטפה בטינוף הנורא של העולם הזה, ועדיין הטינוף הזה מגרה ומחשיק לסיבת איזה ניצוץ של קדושה שיש בו שהוא כח המקיים לאותה טינופת ואלמלי אותו ניצוץ קדוש לא היה קיום לאותה טינופת.

אם כן הרי הדברים קל וחומר, כמה אם כן עונג מונח בקדושה עצמה, ואדם המתדבק במקור הקדושה שהיא הבורא כמה עונג יכול להשיג כבר בחיים חיותו...

מה העצה המעשית למגר את יצר התאוה?

הגאון מוילנא בספרו (אבן שלמה" פ"ג) מביא: בטחון והסתפקות - המה כללים "לכל המדות הטובות, והם היפך התאוה והחמדה, הבטחון - היפך החמדה, ההסתפקות - היפך התאוה, וכו'.

הרי לנו עצה מה"גאון" להכניע ולחסום את מדת התאוה שלא תתפשט בקרבנו בכך שנסתפק במועט, וכלל גדול מסר לנו ספר "החנוך" (פרשת "בא") "אחר הפעולות ימשכו הלבבות". אם נוהג אדם בפעולות המנגדות לתאוה וכגון שמסתפק במועט ולא נותן ללבו להתרחב בתאוות העולם, כן לבסוף יזכה שיחלש לבבו מתאוות העולם.

כיצד להתגבר על מניעות בעבודת ה' שרבם הם מפני דחק הפרנסה?

דע, שרוב המניעות אכן הם מפני דוחק הפרנסה, ומניעה זו של דוחק הפרנסה ברוב המקרים היא תחילתה בפשיעה וסופה באונס, אולם בכאן לכו"ע חייב, להיות שהאונס היה צפוי מראש שיבא כתוצאה מהפשיעה, ובכהאי גוונא לכולי עלמא חייב (עיין תוס' בב"ק ריש פרק).

והסיבה היא, מפני שבני אדם אינם מסתפקים במועט, וחפצים להדר את ביתם, רהיטיהם, מלבושיהם מאכלם, ברמה גבוהה למעלה מיכולתם, וכך נדחקים לעבוד קשה יותר, או להלוות ולהתאמץ להחזיר החובות.

ודע שאין לך טרדה קשה המטרידה את האדם מחובתו להקב"ה כמו חובותיו רבו לבני אדם לשלם להם את אשר הלוה מהם. חובות האדם כלפי בני האדם המה המטרידים הגדולים ביותר ומשכיחים ממנו את חובותיו כלפי האלקים.

ואם היו בני אדם מסתפקים במועט, ונמנעים מלדחוק עצמם מלרכוש חפצים למעלה מיכולתם, ואדרבא מצמצמים בפחות מעט מיכולתם, היו מיושבים ושמחים, ופנויים בלבם לעבודת קונם.

והוא רוב ככל סיבת טירוף הדעת וחוסר השלוה והשפע שבעצלות וחדלון בני אדם מעבודתם את ה' להיות כי נהדפים המה בזרם השוטף של החומר המכלה את האנושות באופן אנוש.

האם נכון הוא לרכש כלים וחפצים נאים לשם הרחבת הדעת?

בכאן צריך הרבה זהירות, כי יתכן מאד ויש כאן עורמת היצר להסית את האדם במחשבה של "לשם שמים" להכנס מעט בתוך עומק החומריות, ואח"כ יכניסנו הרבה, כי כן דרך התאוה להגרר אחריה ולהתחדש בכל פעם, ולסלק הישן מפני החדש, ולפעמים לסלק אף החדש מפני החדש יותר. ולכך צריך הרבה לשקול האם באמת מוכרח לו רכישת חפצים ורהיטים כדי שבאמת תתיישב דעתו עליו, ויחוש הרחבת הדעת לעבודת ה'.

והמכריע בדבר הוא בהיותו מכיר עצמו שאין בו מידה זו לחמוד ולהתאוות את אשר לרעהו, אלא יחפוץ שיהא לו החפץ לנוחיותו ולא משום שכן יש לרעהו, והעובדא שבדברים אחרים אינו חפץ כלל, ואף שישנם אצל רעיו לא יחמדם כלל, אם כן מן הסתם חפץ הוא בזה כי נוח לו בזה, אזי אם יודע שרכישת דבר זה ירחיב דעתו אין כאן בית מיחוש. אבל אם יודע שלקוי הוא במדה זו לחפוץ דברים להיות שכן ישנם אצל רעיו ויתאוה שיהא לו כמו כן, בודאי יש לו לחשוד עצמו, שמחשבת "לשם שמים" מצטיירת בלבו שלא באמת.

אדם שחננו ה' ברב כל, ורצונו לחיות ברחבות שלא מפאת תחרות עם אנשי העולם, אלא מפני שיש לו ורוצה הוא להרחיב דעתו בשפע שחננו ה', האם יש רע בדבר?

התורה נקנית במיעוט תענוג, לא יתכן שיפטם האדם עצמו מחומריות העולם ויזכה גם במתיקות התורה ללומדה באמת, וכמו כן לא רק שיעכב את עצמו מטוב העולם ותפקנוקיו ויזכה לעבודת קונו לאהבתו ויראתו באמת, כך שגם אם לא יצמח לאדם שום טרדה מחמת רבוי תאוותו, וכגון שרווח לו ה' ויש לו כל, מכל מקום מפסיד בכך את היקר מכל, כי לבו בכך יאטם ויטומטם מהבנת חובתו בעולמו באמת, והחומריות שבו תתעבה ותאטום את הנשמה הקדושה שבקרבו לבל ישמע זעקתה כלל.

ועוד ביותר גדולה סכנת המתרחב ואינו חי בספקנות, והוא שבנקל מן ההיתר יסיתנו יצרו לאיסור, כל ההצלחה נגד יצר המתאוה הוא הגדר והסייג, ומי גבר שיגיע עד גבול האיסור ויפרוש ממנו?! לא היה ולא נברא איש אשר כזה, צא וראה, מי מגדולי וקדושי ישראל שלא נהג במדת ההסתפקות, ואף כאשר הצבור סבבוהו וגדלוהו משלהם, הוא היה די לו בצמצום, ובעל כרחו אמר אמן בשביל כבוד התורה.

ובפרט שהתאוה הוא דבר הגורר ומושך להרבות קנינים ולהתחדש בחידושי הזמן, והאדם קונה הנהגה זו להיות לו כטבע, ואם כן כמה סכנתו גדולה כאשר ירד מנכסיו, או בכל אופן שלא יוכל להמשיך בהרחבתו זו, הלא יטרד טרדה של ממש, ואיה ינוס למצוא מנוח לנפשו למלאת חובותיו לבוראו.

וזו חלאת דורנו ובפרט השומרי תורה ומצוות - בזאת הם נתפסים לאבד חלקם בתורה ומצוות אחר שהיצר אינו בא עליהם בדרך של לעבור עבירה אלא בדרך זו של לוקסוס ורחבות ובכך המה ברשותו.

ומי לא רואה זאת בחוש, שכאשר האדם חי ברחבות אינו פנוי לתורה ולתפילה כלל.

והגרוע מכל הנאמר לעיל הלא זה שחי ברחבות גם כאשר ה' הרוויח לו ויש לו כל, הלא כמה בנקל יפול ברשת הגאוה, שהיה אומר הסבא מקלם שהבטיחה תורה: ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, ולא נאמר "פן" תאמר בלבבך, אלא ואמרת, משום שכאשר צאנך ובקרך ירביון בודאי הוא שכן תאמר בלבבך.

מה יעשה אדם כשבני הבית דורשים רחבות, האם נכון להשתמש במדת ההסתפקות על חשבון בני הבית או שזו מדה טובה רק לאדם עצמו, ובפרט שקים גם חשש באם יצמצם מהם שיתאוו ויחמדו את מה שאין להם?

למדנו גאון המוסר הגר"י סלנטר, דאין נכון להשתמש בשבירת התאוות והמדות על חשבון הזולת, וכגון האדם לעצמו ינהג בענוה ובשפלות, אולם את חבירו יכבד וירומם, וכגון האדם הנוהג לעצמו להסתפק בלחם ומים, לחבירו יאכיל תרנגולות פטומות וכיוצא, דאין נכון לאדם לצער את זולתו בשביל ההנהגות החסודות שלו זהו לפי שאין הנהגת והצלת אחרים תלויה בך.

אומנם בנידון דידן, שעל האדם להציל את בני ביתו ממדה מגונה, וחינוך והנהגת הבית תלויה בו, הרי שעליו להנהיגם בדרך הישרה והנכונה שהיא מדת ההסתפקות, אלא שיהא זה בדרך המקובלת, דהייו גם שלא יצמצם יותר מהמקובל, ואם המקובל לחיים ברמה המקובלת שאינה נחשבת למותרות לפי מעמדם של בני ביתו, לא יקמץ מהם אחר שזה הכרח בשבילם, וכל ערום יעשה בדעת להשביע עיניהם מצד אחד לבל יחמדו ויתאוו לאחרים, ומאידך ללמדם לבלום תאוותיהם ורצונם ולהיות שליטים ביצרם לבלתי השביעו פן יבולע להם במדה רעה זו.

וקשה לפרט הדברים לפי שאינם שווים בכל באותה מדה ובאותה קצבה.

אולם בדרך כלל הוא כך שאת הדברים המוכרחים שאינם מותרות יש לתתם בעין יפה ולא בקמצנות, וכל אשר יושת עליו לצרכי הבית יתן מיד ובנדיבות הלב והפנים, ובזה

ילמדם היאך יתרחקו ויגנו את מידת הקמצנות, ומאידך במה שהוא מותרות שאין בו סיבה והכרח ימנע מהם, ובזה ילמדו מכלול של מידות טובות, והוא הנדיבות מצד אחד, ומאידך מדת ההסתפקות.

וגם זאת יעשה בדעת לפי העת והזמן, דיש זמנים של חופשות וכיוצא, שאז יש לפזר יותר להשביע עיניהם, ואין בזה משום מותרות אחר שכן המקובל גם אצל המצמצמים אוינו בזה מפריז על המדה, וכל ערום יעשה בדעת.

האם יש רע בדבר להסתפק במועט מצד אחד ומאידך לאסף ממון רב?

איש כזה משחית לעצמו את מדת האמונה והבטחון בידים ממש, ומלמד עצמו היאך שלא להצטרך לבטוח בה' ולסמוך על עצמו בלבד, ולחיות תמיד בבטחון בעצמו ולסמוך ועוד משריש בכך את מדת הקמצנות כידוע שמדרך ה"אספנים" לצמצם מאד מעצמם ומאחרים להרבות הונם, כמו כן מתרחק הוא מאד מצות הצדקה, ויתאכזר על העניים ולבו יהא לב בליעל לבלתי תת לאחיו העניים כלום.

דורנו כהיום חמרני ביותר, הפרצה בהתחדשות ובזבוזים הנה לקוי כמעט בכל בית, היש לזה קשר עם דור עקבות משיחא דוקא?

בהחלט ישנו לכך קשר ישיר ואמיץ.

הרי הארכנו בכמה מקומות בדברי האוה"ח הק' (שמות ג, ח,) ששער הנו"ן של הטומאה שיתפרץ בדור עקבות משיחא מהותו הוא מינות והאפיקורסות והתכחשות לאמונה הפשוטה, והסברנו שלשם כך ישנם היום נסיונות קשים של עריות לפי שאין כמותן המכחישים את האמונה ומטמטמים את הדעת להאמין בעבודה זרה אפילו כפעור שאין לה שום הגיון, וכמבואר בתורה שמחטא בנות מואב באו לחטא פעור. וכמו כן קשר ישיר ישנו בין יצר הלוקסוס והמותרות לבין טשטוש האמונה.

שהרי בטרדה זו שמטריד אדם את עצמו להתחדש, ולהישקע בחומריות שוכח הוא את אלוקיו ואת חובותיו כלפיו, ואין לך דבר המשכיח את ה' כמו החומריות, מלבד שמצריכה היא להישקע בחובות ובטרדות, ובנסיונות גזל ואונאה, עוד גם מעבה את השכל ומקלקלת לו את עדינותו, והאמונה הלא היא נטיה דקה מעדינות הנפש (לשון החזו"א אמונה ובטחון פ"א אות א') של האדם שיכולה בנקל להטשטש ולהשרט מבהירותה, שכן בעינוגי הגוף תש כחה של הנשמה מלהשיג את ההשגות הראויות לה. ועוד גם, הרי זה שמרבה בעונגי העולם מסיר ממנו הבטחון בה', לפי שמילא על המוכרח עוד יתכן ויבטח האדם בה' שימציא לו המוכרח לו, ואלם על לוקסוס היאך יעז פניו לבא לפני ה' ולבטוח בו בדבר שהבורא מואס בו, במילא, בהפרזת החומר יקח ההשתדלות

לידיו שלו מבלי לערב את הבורא כי יודע הוא שאין לבורא חפץ בזה, ובכך משחית את מדת בטחונו בה' ולא יוכל להשתמש בה גם בדברים המוכרחים לו.
וכמובא בחובת הלבבות שער הבטחון, שהקב"ה מבטיח לאדם את המוכרח לו ולא את המיותר.
אם כן בדורנו דור עקבות משיחא - דור שהנסיון הקשה הוא האמונה והבטחון, היצר מצא דרך להסיתנו מהאמונה ע"י רבוי הלוקסוס שבכך הרי כאמור לא נבטח בה' ונתרחק מהאמונה.
כך שבמיוחד לחרדים הנזהרים מאיסורי עריות, ואין תמיד באפשרות היצר לתעתעם מהאמונה בדרך העריות אזי בא הוא אליהם בערמה להטרידם בלוקסוס ומותרות ולהשקיעם בחומר, ובכך משכיחם מהאמונה שהוא מטרתו בכל עמלו בדורנו זה העומד על אחת - וצדיק באמונתו יחיה.
ובפרט שבימינו המינות מתבטאת בטמטום ובהתעלמות, ולא בקושיות פילוסופיות, והחומריות אין כמוה לטמטם את האדם ולהשקיעו בטפשות ובחוסר הכרה.
ובנוסף לכך והוא העיקר, שישנו בהעדר מדת ההסתפקות ובבקשת המותרות סיבה גדולה לאריכות הגלות, והוא מפני שהרי הגלות האחרונה היא מעוון שנאת חינם, ואם נתבונן נראה שכמעט וכל הסיבות הגורמות לשנאת חינם המה מחמת "האנוכיות" שדורש אותה האדם, האדם אינו מסתפק ורוצה וחפץ ביותר וביותר מחפצי העולם, ובמילא יקפיד וישנא למי שמונעו מכך.
שלמה המלך אומר "לתאוה יבקש נפרד", כל שורש ההפרדה והמחלוקת ושנאת הבריות נובעת מהתאוה, כי כיון שהאדם אין בו כח הנתינה אלא הנטילה, אזי בשביל כך ישנא ויתנקם. וזהו מה שעתה קודם הגאולה רואים אנו שגובר היצר ביותר לפתות בני אדם ללוקסוס ולמותרות כי בכך מצליח הוא להגביר את השנאה והתחרות הקנאה והנקמה בלבות בני אדם, ובנקל מצית הוא אש בלב אדם על חברו לבולעו חינם.
לו היו בני אדם ממעטים בתאוותיהם ומסתפקים במועט, וקיניני עולם הזה לא היו תופסים אצלם מקום, כמה לא היה מקום לשנאה והנקמה לשלוט בנו.
ולכך חשוב הוא בימינו להגות בגנות המותרות ומעלת ההתספקות ולחנך בנינו על כך, ובכן בנקל נגיע לאהבת חינם.
האם אין נכון לבקש "רחבות" בשביל ישוב הדעת לעבד ה', וכגון להתאמץ לדירה גדולה יותר שיהא עוד חדר מרוח לעבודת ה', וכיוצא?

עיין ב"אור יהל" פרשת "וישב" ביקש יעקב לישב בשלוה, וכי בשביל מה רצה יעקב שלוה, וכי לא בשביל להתעלות בעבודת ה', ולהשיג השגות יתרות וכיוצא, וכבר בשביל "שביקש" בלבד, נענש לפי שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה.

ואם כן שקר ענה בך יצרך, כי רצון ה' לעבדו בתנאים שאתה נתון בהם, באותו מצב פרנסה, באותו מצב של בית, ואם תסגור את הגמרא, בשביל לרכוש עוד רחבות לצורך לימוד בישוב הדעת, דע כי נסגרת ביד יצרך, ובודאי ינטל ממך הישוב הדעת שיש לך עתה ללמוד ומי יודע אם יחזור אליך אי פעם.

האם עדיף לקחת אשה פשוטה בעלת יראת שמים טהורה והיא בת תלמיד חכם חסרת ממון, מה שיקשה על החיים ויטרידם לאחר הנשואין או לקח אשה בעלת ממון שבדרך זו אפשר ללמד בניחותא?

תשובת הסטייפלר לשאלה זו, בכלל אין שום עדיפות ליקח אשה בעלת ממון בכל אופן, לפי שבכך תטרידהו זו לחיי מותרות ולוקסוס כאשר היא למודה, ובאם יחסר להם מסיבות הזמן ומגלגול העולם - ממונם, תכפה עליו לצאת לעבוד ולהפסיק מלימודיו על מנת להמשיך בחיים שהורגלו.

וכבר היה משבח למאד החפץ חיים את אשתו הראשונה שהיתה פשוטה, ואף שהציעו לו בנות גבירים גדולים, בחר לו את אשתו שהיתה צנועה ומסתפקת, וכל ימיו היה אומר שזכה לתורה ולחבר חיבורים בזכותה שלא דרשה ממנו מאומה, והיתה לעולם שמחה בחלקה מבלי לחפוץ ולרצות את מה שאין (מובא בספר "לשכנו תדרשו").

וכבר בכה בכיות גדולות החפץ חיים בבית מדרשו על אותם בחורים הממתינים מלהינשא בשביל שרוצים אשה בעלת ממון, וטען שזו טענת שקר, והיצר מדבר מליבם בזה, כי רק בחיי הסתפקות אפשר לגדול בתורה, ורק בכך רוצה היצר לתפוס את בני התורה, וראה בספר "המאורות הגדולים", שמביא שם שבתוכחה זו שהוכיח החפץ חיים לבני הישיבה היה זה בזמן קבלת שבת, ואמר זאת בבכיות גדולות.

היאך נתן לרכש מדה זו של ההסתפקות, ובפרט למי שהיה רגיל ברחבות?

ראשית היא ההתבוננות באפסיות העולם הזה שאינו אלא מעבר ופרוזדור לעולם הבא, והנוסע לרגל עסקיו לא יקפיד על קלה כבחמורה בצרכי חומריותו, ועוד יבין שהנאות העולם הזה יפתוהו ויוליכוהו ערום לקברו, וכשם שנולד ערום מהמצוות כן ישוב, להיות שהחומר הוא היפך הגמור ממטרת ביאת האדם לעולם. הקב"ה בראו לאדם במטרה שיעמוד בפיתויי העולם ויבין ברמאותם ויברח מהם, וזה הבא ונכנס בהם מה הועיל בביאתו לעולם?!ועוד יתבונן, שעל האדם המתענג מהעולם נחסר לו משולחנו לעתיד,

וכהא דר"ש בן חלפתא שאמרה לו אשתו היאך יהא שולחן חבריך יותר משלך והסכים עמה רבנו הקדוש כמובא במדרש (סוף פ' "פקודי").
ולמעשה, יעסוק בעבודה המכניסה לו את ההכרח, ויברח מעסקים מטרידים ומסועפים המבטיחים אולי בנין לגוף, אולם בוודאי חורבן לנשמה וימעט בעסק ויעסוק בתורה.
ועוד יברח מחברים רודפי עולם הזה, כי הרבה עושה החברות, שאז האדם מתאווה וחומד להיות כחבריו, וכמו כן את אשתו ובני ביתו ירחיקם מרודפים עולם הזה.
והוא המבואר במסילת ישרים () שהאם מצד עצמו כבר היה מסתפק בלבוש פשוט ואוכל פשוט, וקורת גג פשוטה, ומה שיתאוו בני אדם לבתים ולשאת נשים ולהביא ילדים - "הכל מקנאת איש מרעהו". רק הקנאה היא הנותנת תחושה לאדם שחייב שיהיה לו מה שהיה לחבריו, וכשיתרחק מחברים רודפי חומר - ניצול מזה.
היאך נגמלים ממדת התאוה, לזה שהנו חמרני ביותר, ולא יסתפק באשר יש לו ולעולם יחמד בית רעהו, אשת רעהו, וכל אשר לרעהו? הרי לכל היותר אפשר שלא לחטא במעשה, אולם היאך אפשר למתן את כח המתאוה ושואף לחמודות העולם?
הרב, "מכתב מאליהו" שואל שאלה זו, וזה תוכן תשובתו בתוספת ביאור והמחשה.
לאדם הצדיק בנקל יש לו מה להשיב לעצמו להקל מדת התאוה, בכך שיבין שיעדו ומטרתו להיות צדיק תהא נכחדת בכך שידבק במידת "הנטילה", ליטול ולרצות מחמודות העולם, ואדרבא, יעדו ומטרתו שהוא להיות צדיק יבוא ליעודו רק בכך שידבק במידת הנתינה, הכוללת שהנו שמח בטובתם של אחרים, ומסתפק במועט, ובכך יקיים את העצה של "משביעהו רעב - מרעיבו שבע" (סנהדרין ק"ז ע"א) וזה אשר לא הגיע למדריגת צדיק, יש להתבונן שהתאוה רק תצער אותו ותכאיב לו, עד שייחלה חולי תאוה, וחייו לא יהיו חיים כלל.
שהרי כמה קל לאדם השומר עיניו מראות בנשים מלהתאוות להם, לעומת זה המסתכל בנשים, כמה זה האחרון צערו קשה מעונגו שהרי עיניו רואות וכלות ואין לא-ל ידו למלאת תאוותו למעשה, וכן ביתר התאוות, כך שבשביל הנאה מועטת מגדיל הוא צערו וכאבו למאד, לכן גם זה שלא הגיע למדריגת צדיק, יתבונן בהתבוננות פשוטה זו שהיא לצורך חיי נפשו לחיות חיים של טובה וברכה גם בעולם הזה וזהו בכך שירעיב עצמו מתאוותו ואז יחוש בשובע נפשו.

מהו גדר מותרות בחיי האדם?
באמת אין הקצבה בזה שווה אצל כל אדם, דיש אדם שגדל בתפנוקים, ובשבילו לחיות ללא ספה הדורה, או ללא שולחן וכסאות מהודרים, או ללא מקרר מודל חדש, וכיוצא

הרי שחש הוא ברע, ודעתו מטורפת עליו, ואין יכול הוא לתפקד בפחות מהנ"ל, ואינו חש בנפשו כי הללו מותרות עבורו אלא חיי נפש ממש.
ולעומתו יש אחר שאין לו שום בית מיחוש לחיות עם רהיטים פשוטים ומשומשים, ואין חש בכך שום חסרון, ובשבילו ספה מהודרת וכיוצא זהו מותרות ממש.
ויש אשר מאכלו מאכל בריאים וכך הורגל, ובפחות מאכילה דשינה ומרווחת יחוש בעצמו כאילו התענה, ויש אחר שדי לו במאכלים פשוטים לחם וירק וכיוצא, וכן הוא לגבי מלבושים ככל הנזכר לעיל.
וכמו כן לא כל אדם בעמדה וברמה צבורית כמו חבירו, כך שלגבי זה שהוא בעמדה וברמה ציבורית יחוש בזיון במה שלאחר זהו מותרות.
אזי אף שאין להקציב קצבה בשווה מהו הכרח ומהו מותרות, אולם ההגדרה בזה מפורשת היא ב"חובת הלבבות" (שער הפרישות),
וזה תוכן דבריו:
במה שחש האדם שהוא הכרח בשבילו, ולא בשביל שיביטו בו בני אדם ויתפאר בפניהם, אלא חש הוא שהוא לעצמו אינו יכול לחיות מבלעדי זאת ויפריע לו לחיות בפחות מזה, כי בכך הורגל, וכן הוא המינימום שחיים בו בני האדם כערכו וכעמדתו, כך שרוצה הוא בזה לא בשביל להתפאר אלא בשביל שלא להתבזות, כי מבלעדי זאת חש הוא מבוזה, ובפרט כאשר מבלעדי צרכים אלו חש הוא בנפשו כמתענה וסובל, הרי עבורו זהו גבול ההכרח. ומעבר לזה הרי שהוא מוֹתָר , ועליו להעפיל לצמצם קצת ולהתקרב לגבול ההכרח ולהתרחק מגבול המותר, כי זו עבודת האדם במדת ההסתפקות מעט מעט לגרש רצונותיו.
ובמבחן פשוט נותן לנו החפץ חיים לבחון ולהגדיר לעצמנו מהו מותרות ומהו הכרח. ושלא נתרמה ע"י היצר, והנה לך דבריו במשנה ברורה סי' קנ"ו ס"ק ב' ובשער הציון אות ג':
וכדי שלא ירמה היצר אותו, יתבונן אילו היה מחויב לזון חברו ולהלבישו כפי ערכו, מה היה אומר אז, איזה הוא מותרות ואיזה הוא הכרח... עכ"ל.
והוא מבחן אמיתי ופשוט.

נתינה

יש לחקר, האם האהבה מולידה את הנתינה, והנתינה הנה תולדת האהבה, דהינו כיון שאדם אוהב למישהו לכן הוא נותן ומעניק לו, או הנתינה וההענקה המה מולידים את האהבה, וכיון שהאדם נותן ומעניק זה עצמו יוצר אהבה לזולתו?

כבר חקר בזה הרב "מכתב מאליהו" (ח"א עמ' 35 פ"ד), והסיק שם שלא כמו שההמון מבין שהנתינה היא תולדה של האהבה, אלא להיפך, האהבה היא תולדה של הנתינה, ואדם אוהב למי שהוא נותן, ולכן בן שהוא מושקע ביותר, שהשקיעו ונתנו בו יותר הוא אהוב יותר, ועיי"ש שהוכיח זאת.

ועוד שם, עצה לאהבת רעים, היא בדרך הנתינה, להיות נותן טובה וחסד לכל רֵעַ ובכך יהיו הכל לא רק אוהביו אלא בעיקר גם אהוביו, כי הנתינה גוררת ומולידה את האהבה.

ועוד שם, שכל סוד אהבת הזוג זה לזה ושלום ביתם תלוי במידת הנתינה, ככל שיתמידו במידת הנתינה להשביע נחת זה לזה תתמיד האהבה ביניהם, וכשיחליטו או כשיחליט אחד מהם להיות דורש ונוטל ולא נותן - תופסק האהבה והשלום.

ומכאן למדנו, שהוא הדרך להגדיל את אהבת ה', והוא בכך שהאדם משקיע כביכול עבור בוראו, ומתאמץ בתורה ומצוות במסירות נפש, גודל הנתינה כביכול מצדו תפתח אצלו את האהבה להקב"ה ביותר כידוע מכל צדיקי עולם, שככל שעבדו וטרחו יותר בגופם וממונם לבוראם, כן ביותר נקשרה אהבתו יתברך באהבתם.

היאך מפתחים את מדת הנתינה?

גם בזה נותן פתרון הרב מכתב מאליהו (ח"א עמ' 44) וזה תוכן דבריו:

מתוך שלא לשמה יבוא לשמה, דהיינו יתן ויתן מכח אהבת עצמו, יבין שמה שנותן הוא לבסוף מקבל, וככל שיתן יותר יקבל יותר, עשר בשביל שתתעשר, וכן יְפַתֶּחַ רגשי רחמים על המסכנים, ויתן מתוך רחמיו עליהם, ואף שגם זה לא לשמה יחסית, כי נותן הוא בשביל להשקיט סערת רחמיו על המסכנים, מ"מ יביאהו הדבר למידת הנתינה, וכן יתן מכח חיובו לתת שכן חייבתו תורה, ובכך יקנה מידת הנתינה ואז יתן מנדיבות לבו הטוב.

האם גם בקיום מצוות- כלפי הקב"ה - קימת מדת הנתינה או הנטילה?

בהחלט כן, יתכן והאדם מזכה הרבים ומביאם לתורה ומצוות, ועיקר כוונתו לשם "נטילה", לזכות לעוה"ב שלו, שיהא שלם ומלא בכל טוב, ואין עיקר כוונתו לזכות את האחרים, שהם יזכו ולא יאבדו את עוה"ב שלהם, כי עיקר כוונת הזיכוי הרבים צריך להיות בשורשו מכח אהבת ישראל והוא ענין "הנתינה", שמתוך אהבתו לישראל מחזירן לדרך המוטב.

וכן בכל מעשה חסד שאדם עושה צריך שתהא עיקר כוונתו להטיב לזולת מכח רצון שיהיה לשני טוב, ולא למען שתזכה אתה בעוה"ב, וכן לא למען תשקט סערת רחמנותך שאינך יכול לסבול לראות את העני בצערו.

וכמו שראיתי סיפור מופלא במדת החסד של המפורסם במעשה חסדיו הגה"ק רבי חיים מצנז, שנתן פעם צדקה לעני ביום חורף את מעילו שלו היקר והכבד להתכסות בו, וכשיצא העני קרא לו שוב הרב בשנית והעניק לו מתת יד נוספת. וכשנשאל למעשהו, וכי לא מספיק המעיל שנתן לעני ומדוע קרא לו בשנית ליתן מתנת יד נוספת? והשיב, הצדקה הראשונה - המעיל, היה מתוך שלא יכלתי לראותו בכך - קפוא וקר בלא מעיל ביום חורף, והיה זה גם בשביל להשקיט סערת רחמנותי, ולא לשם נתינה של מצוה גרידא, ולכן קראתיו בשנית ליתן לו צדקה לשם צדקה.

אלא ברור הוא, וכמו שכתבנו בתשובה הקודמת, שהדרך להגיע לנתינה אמיתית היא מתוך "שלא לשמה", ולכן לעולם יְזַכֶּה המזכה את הרבים ואף שכוונתו לשם עצמו, וכמו כן לעולם יתן הנותן צדקה גם לשם רחמנות או לשם עוה"ב שלו, ומכך ישתרש בקרבו מדת הנתינה לבסוף להיות נותן לשם נתינה ולשם הטבה לזולת מתוך נדיבות לב ועין יפה ולא לשם עצמו.

האדם הרי הוא מלא טעיות הנובעות מנגיעות אישיות, וא"כ היאך יבא האדם לאמת בדברים הנצרכים שקול דעת של תורה?

כמה דרכים לכך:

א. העיקר הוא שירצה ויחפוץ באמת, כלומר שנקודת האמת תהא תמיד בחפצו ובחשקו להגיע אליה, ואז - לאחר מאמץ לבקש האמת אחר שהוא רצונו - יצליח לסלק הנגיעות מלבו. (ע"פ "המכתב מאליהו" ח"א, עמ' 140).

ב. יעשה לו רב, או חבר ירא שמים ואמיתי וישאלם את ספקו באופן שנוטה הדבר יותר לחובתו, כדי להרחיק לימודי הזכות עליו בסגנון ובאופן שאלתו כידוע שתלוי הוא מאד היאך שואלים את השאלה.

ג. עוד לימדנו הרב "מכתב מאליהו" (ח"א עמ' 149) שכל הנגיעות העצמיות נובעות משורש "הנטילה", שאוהב האדם עצמו וחפץ בנטילה ולא בנתינה, ולכן עצתו שם לרוצה לבוא להכרת האמת באמת, להסיר מלבו את מידת הנטילה, ולחזק את מדת הנתינה, ורק אז תתפתח בקרבו התענינות לאמת.

ולחזק את מדת הנתינה היינו בדרך מעשה חסד וצדקה, להרבות להתחסד עם זולתו, ועוד, ע"י מדת "ההסתפקות" יתחזק להיטיב לאחרים בהיות למוד לוותר משל עצמו לעצמו ולהסתפק במועט.

ומבלי מדת הנתינה כל מעשי האדם יהיו נובעים מהשקר, מהרצון והתאוה "ליטול", ליטול כבוד, ליטול ממון, ליטול שליטה ושררה וכיוצא.

ורק בדרך מדת הנתינה ממנה יגיע האדם לאמת לעבוד את קונו בשביל רצון קונו ללא נגיעות עצמיות.

אמת

היאך נתן להנצל מפתוי הקשה של היצר המלביש עצמו במצוה, ומפתה לאדם לעשות מצוה ובעצם היא עברה?

העצה לכך להאחז תמיד במידת האמת, ולהרחיק השקר מעצמו, ולראות תמיד בשקר כמי שאינו, ולאחוז באמת אף בלבבו כהא דרב ספרא (ב"ב פ"ח), ואז יקוים בו דברי חז"ל מי שהולך בדרך אמת מוסרים לו מלאך של אמת שיורהו רק את האמת.

והדברים מבוארים היטב בספר "מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 239-238) והנה לך דבריו: בספר ראשית חכמה (שער הקדושה סוף פרק יב) הרבה לדבר בשבח מדת האמת, והיוצא מדבריו שם - שהרוצה לבחור בטוב תמיד, ידביק עצמו במדת האמת, ולא ישנה אפילו מהחלטה שחשב בלבו, כענין רב ספרא שעליו נאמר (תהלים טו) "ודובר אמת בלבבו" (עיין בבא בתרא פח. וברשב"ם).

וכתב שם עוד ב"ראשית חכמה" שהדבק באמת גם במחשבתו כנ"ל , "ומרגיל עצמו להיות כל מחשבותיו אמיתיות, גם יראה בלילה מראות אמת וידע העתידות", כי דבק הוא בהקב"ה, מקור האמת; וזוהי התחלת רוח הקודש.

ויש בזה עצה מועילה מאד להכיר את דרכי היצר כשהוא בא אליו בלבוש היצר הטוב ומפתהו לעשות "מצוה" שהיא באמת עבירה, והרבה מתקשים בזה להבחין בין האמת והשקר, אבל למי שהרגיל את עצמו במחשבת אמת לא יקשה להכיר זאת. האמת מדברת אליו בכובד ראש ודיבורו כמו תוכחה שמוכיח את עצמו, שהיא דרכה של השבה אל הלב כידוע לכל מי שניסה לעשות ככה; והשקר מדבר אליו בדרך "הגנב הקטן" שרוצה לרמותו נגד האמת שיודע בפנים לבו. הדרכים שונות כל כך עד שאי אפשר בשום פנים להחליפן - אם אך ירצה האדם, (הרי שבכל חטא דרך הבחירה היא "יודע את רבונו ומכוון למרוד בו", כיון שבלבו יודע את האמת אך מסכים לרמאותו של היצר).

וכן מצאנו במדרש תנחומא בפרשת העקידה שאמרו ז"ל שאחת מטענותיו של השטן אל אברהם בדרכו אל העקידה היתה: "תשמע מן המשטין ותאבד נשמה שתחייב עליה בדין?", היינו שהשטן טען שאולי הציווי אל אברהם לשחוט את בנו בא לא מן הקב"ה אלא מן השטן! על זאת השיב לו אברהם: "לא משטין היה אלא הקב"ה; לא אשמע לך". והענין הוא כנ"ל, שאברהם אבינו ע"ה המלומד בדרכי האמת והדבק בה בכל נפשו היה יכול להבחין מיד מהו קול האמת ומהו קול השקר.

מאחר והאדם משחד ברצונותיו, והשחד מעקם את השכל ומטהו כפי הרצון, היאך ינהג האדם כשהנו עומד בפרשת דרכים, ומצד אחד עומדים לו רצונותיו כשחד להטית האמת ומאידך רוצה הוא באמת ולנהג כפי התורה?

בכמה אופנים יוכל האדם להינצל מדרך השקר כשהנו בפרשת דרכים:

א. עשה לך רב וקנה לך חבר. יתייעץ עם רבו מובהק המכירו ויודע את נפשו, או שיסביר לרב החכם ובקי לייעץ לשואליו-דבר את לבטיו וצדדיו, ויקבל דבריו באמונת חכמים באמת ובזה ינצל מן השקר.

ואם אינו מוצא רב אפשר אף בחבר טוב ואמיתי כלבבו, כי מאחר וחברו אינו נוגע בדבר יורהו כפי האמת שהורונו חז"ל עליה.

ב. אם התעוררה בלבו התעוררות רגש קדושה ואמיתית להחליט ולעשות דבר מה בקודש - ילך לעולם אחר התעוררות זו, וידע שכל מה שיבואו לבטים וספיקות לאחר מכן המה מצד יצרו הרע, זו עצת ה"שומר אמונים" וכתב שעצה זו עזרה לו מאד, וכמו למשל שהחליט עתה ללמוד, או לעשות מעשה צדקה וחסד וכיוצא, ולאחר מכן צצים בקרבו ספיקות ולבטים, ילך אחר מחשבה ראשונה ואין זה כולל אופן שהלהיבוהו ונתלהב לעשות דבר שהוא מעבר לכוחותיו, אלא המדובר על התעוררות עצמית שהתעורר בעצמו במה שבכוחו ויכולתו לעשות.

ג. ואם אין הדבר כמבואר בקטע הקודם, דהיינו שלא היה בלבו התעוררות רגש קודש מתחילה להחליט לעשות על אשר יסתפק בו, אלא שעלה בלבו מלכתחילה ספק לעשות או לא לעשות מבלי שקדמה לו החלטה, הרי שיראה לישב עם עצמו ככל אשר יוכל, ללבן את הצדדים, ולא יחליט בנקל אלא כי אם לאחר מלחמה עם עצמו, ויתאמץ כאשר יוכל להכיר ולדחות את טענות השקר, ויתפלל לה' שיתקנו בעצה טובה מלפניו לעשות כפי האמת.

וכבר כתב על כך הרב "מכתב מאליהו" (ח"א עמ' 63-60): "וזהו מחסדי הבורא ב"ה שלא נתן רשות ליצר לכסות את האמת לגמרי מהאדם, כי גם אחרי אשר יפתה היצר את האדם לומר על דרך השקר שהיא האמת, מ"מ יודע הוא בעצמו שדרך האמת אמיתית יותר, וזה מחסדי הבורא ב"ה שלא נתן רשות ליצר לכסות האמת לגמרי, אלא כל אדם יוכל להבחין בלבו איזה דרך הוא האמת לאמיתו". ועיי"ש שלכך האדם נתבע ונושא באחריות על החלטתו גם כאשר הנהו בפרשת דרכים וספקות.

מהי ההגדרה של אמת ושקר?

הגדרת האמת לעומת השקר מגדיר הרב "מכתב מאליהו" כך:

"אמת הוא: מה שמביא לטוב ולרצון הבורא, ושקר הוא מה שנותן הצלחה לעסקיו של שר השקר - הסיטרא אחרא".
והנה יעקב עשה מרמה, אבל עשה זאת בעל כרחו בוכה ואנוס ע"פ הדיבור, לא כיון לרצונות עצמו כלל, רק להוציא לפועל התכלית הנרצה מה', ושקר כזה שהוא לשם אמת - אמת הוא.
ולעומתו עשו מְעַשֵּׂר תבן וקש בשעה שעושה עברות חמורות בסתר וכיוצא.
כך שכדי להבחין בין אמת לשקר. צריך שיהא אדם רחוק מנגיעות וכל כולו אומר ודורש בתוכו כברו רק כבוד שמים, ואז גם אם בלית ברירה חייב לעשות מעשהו בשינוי כדי לכבד שם שמים זו אמת, וכשאדם בעל נגיעה, יתכן ודוקא בזה שהוא רודף ודורש את האמת הוא כדי להשתמש בה לספק רצונותיו ושקריו, כי אינו רואה ליעד ומטרה כבוד שמים בלבד.
וכמובן כל אופן צריך בירור לעצמו היאך ובאיזה אופן לעשותו אולם בכללות זוהי ההגדרה.

הכרת הטוב

מהי נקדת העבודה שבמדה זו - הכרת הטוב, והלא רב ככל בני אדם יודו למיטיביהם, ומי אשר לא יודה לחברו - לא לאדם יחשב ובש יבוש שלא להודות?
רוב בני אדם שמודים למיטיביהם הוא או מפני הבושה והדרך ארץ, או לצורך חנופה, כדי שלהבא כשיחפוץ לבקש טובה מחברו יקבלנה, ולא יסרב לו חברו אחר שהודה לו מקודם ונהג המקבל כראוי, ויתכן אף שיהא אדם מכיר טובה בנתינת מתנות וכיוצא והכל לסיבות הנזכרים.
אולם מעטים אלו שיכירו טובה מתוך הכרת הטוב באמת ללא שום פניה אחרת, דהיינו מתוך שיחושו חובה בנפשם להשיב למטיביהם כי אין דרכם להיות מהנוטלים אלא מהנותנים, ולכך כאשר ייטיבו עמהם חבריהם ונהפכו למקבלים לא יחושו בטוב מבלי לשלם עבור הטובה כי זהו רצונם להיות תמיד נותנים.
ולעומתם כפויי הטובה, שכל רצונם רק לקבל, תמיד מרגישים שחייבים להם, כי מדת "הנטילה" אצלם בתוקפה, ולא יחושו בלבם צורך להשיב למטיביהם באמת, וכשמטיבים המה למטיביהם אין זה מלב נקי אלא מלב המלא בפניות וכיוצא (ע"פ הרב מכתב מאליהו (ח"א עמ' 46 בתוספת ביאור) כך שבעצם אי אפשר לעולם מבלי להיות נוטלים וגם נותנים, אולם השלם במדת "הנתינה", גם הנטילה שלו היא לצורך הנתינה, ומקבל הוא על מנת לתת תשלומין או הכרת הטוב באופן אחר. ואילו הלקוי במדת

הנטילה, גם הנתינה שלו היא רעה, לפי שהיא בלית ברירה יתן כדי שיקבל, כי אלמלי יתן לא יקבל וכל מטרתו רק לקבל וליטול. (שם).

מהיכן נובעת מדת הכפיות טובה אצל האדם, והיאך נתן לתקנה?
מדת כפיות הטובה נובעת מב' סיבות.

א. בכוחות הנפש של האדם מוטבע שאינו מסוגל להרגיש חייב ונחות, ולכך מחמת אי נעימות בתחילה עוד יכיר טובה למיטיב, אולם בזדון נפשו יתכחש לה במשך הזמן כדי לפרוק מעליו התחייבות הכניעה לחבירו.

ב. עוד תיתכן כפיות הטובה לאדם ממיטיבו באופן פשוט, כאשר סבור זה שקיבל הטובה - שמיטיבו יכול היה וחייב היה שיתן יותר ממה שהיטיב לו, וכמו שיכפור הבן בטובות אביו ואמו להיותו חש שכל מה שנותנים לו זה אינו מספיק שהרי יכולים הם ליתן לו יותר ואינם נותנים לו, כך שמה שנותנים יקטן בעיניו, ודמה הוא לעני שציפה וקיווה בבטחון לקבל מנדיב סכום הגון ולבסוף קבל למחצה או לשליש, הלא יצא ממנו בפנים זועפות.

והתקנה לזה הוא האמונה, המאמין שמיטיבו אינו אלא שליח ה', לא יחוש נחיתות כלפיו, וכי כאשר שליחו של נדיב מגיש מתנה לעני, יחוש העני נחיתות מהשליח?! בודאי לא, וא"כ המאמין לא יתנכר למיטיבו ולא יתכחש לו, כי לא יחוש נחות כלפיו כי סך הכל אינו אלא שליח של מטיבו האמיתי שהוא הקב"ה.

וכמו כן המאמין מה שיקבל יאמין שכך הוא גזירת ה' להינתן לו, וגם זה בחסד וברחמים, ולא יזעף לעולם ולא יתאכזב מצפיתו לקבל יותר, כי לעולם לא יצפה לדמיונות ורצונות עצמיים, ומה שיקבל יאמין שהוא גזירת ה' לטובתו, כך שעל הכל יודה ויכיר טובה למשלח שהוא הבורא, ולשליח, שהוא האדם הטוב שבחר ה' בו להיות מטיבו, ומגלגלין זכות ע"י זכאי.

מוסר

האם משג "גרסא דינקותא" השיך לגבי תורה גם בענין מדות? והיאך?
בהחלט כן, כמה שיעבוד האדם על מידותיו בגיל צעיר יותר כן בנקל ישתרשו בו המידות הטובות ביותר.

וזכורני סיפור בהגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצוק"ל שלקחוהו תלמידיו לבית החולים "הדסה" עבור טיפול בעינו, והמתינו בתחנת האוטובוס כחום היום זמן רב. והרב לא הזיז ראשו הנה והנה כדרך העולם שמסתכלים בכל רגע אימתי יבוא האוטובוס, אולם לאחר שכבר עבר זמן רב והאוטובוס לא בא, כנראה פקעה סבלנותו והרים הרב ראשו

לרגע ומיד החזיר ראשו למקומו מבלי להניעו הנה והנה, ואמר כי על תזוזת ראש כזו שהזיז עתה לרגע - היו בקלם נותנים מנה של מוסר...
ושאלוהו תלמידיו שהיו בחורים צעירים היאך זוכים לכזו סבלנות מבלי להזיז את הראש בשעת חום היום לאוטובוס המאחר, וענה להם: "אתם כבר מבוגרים מדי מלעבוד על כך".
כמה שאדם בצעירותו משעבד את רצונותיו, תאוותיו ומידותיו לטוב יקל עליו העבודה בגדלותו.
ומקרא מלא הוא: "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה".
והעצה לכך ללמוד הרבה מוסר בצעירותו, והוא" גירסא דינקותא" במוסר, וללא ספק המוסרים חודרים ללב ומשרישים בה שורשים שלימים יציצו ויפרחו.
וכן היה הסטייפלר אומר: ללמוד עם הילדים 10 דקות מוסר בכל יום, ומוסר זה יגדל עמהם. כלומר ככל שחכמתם תתפתח, כן המוסר הזה שלמדוהו בקטנותם והבינוהו אז כפי מדרגתם - תגדל עמהם ההבנה באותו מוסר, להבינו בגדלותם בהתאם לשכלם ההולך וגדל.

ליצנות

היאך להגמל ממדת הליצנות?
מידת הליצנות נובעת מכמה סיבות, וביניהן: "ריקנות", דהיינו כשמודע האדם לריקנותו הפנימית מכל תוכן וערך אמיתי, וחש הוא תחושת ריקנות ויודע שבשביל כך אינו נחשב בין חבורתו, וחפץ להחשב ביניהם, אזי מושך תשומת לבם אליו בליצנותו.
וכמו כן תופעה זו תיתכן מהגאוה, שיחפוץ האדם להשמיע חכמתו פקחותו וחריפותו על מנת להתכבד ופעמים שהוא על חשבון קלון חבירו, רח"ל.
לכך ראשית יתבונן שבשביל ליצנותו לא ימלא את ריקנותו בעיני חבריו, אכן אומנם ישחקו עמו חבריו ויהנו מליצנותו, אולם, הוא ישאר ריק ופוחז ואפילו יותר מבתחילה.
וכן יזכור זה הלץ דברי חז"ל: כל המתלוצץ יסורים באים עליו, והטעם הוא להיות שבדרך כלל זה המתלוצץ חפץ בדרך זו לפרוק עול היסורים שבאו עליו, והולך ומשחק בחבירו זה או זה על מנת להפיג צערו, ולכך אדרבא יתחזקו עליו היסורים עבור שבחר לברוח מהם בדרך זו של ליצנות במקום לבחור בדרך של תשובה ומעש"ט.
וכן יתבונן שהוא מד' כתות שאינן מקבלות פני שכינה.

ולמעשה ינהג כך: מתחילה יעשה "תענית דיבור" ליום או יומיים ברצף, ואחר כך ימשיך בתענית דיבור לאותה שעה הפרוצה אצלו ביותר להתלוצץ, ויקנוס עצמו באם יעבור על זה.

לשון הרע

מדוע לשון-הרע חמור מכל עברות שבתורה, ואף יותר מעבודה זרה גלוי עריות שפיכות דמים?

מבואר בה"חפץ חיים" שישנם כמה סיבות לכך:

א. כשפיו של אדם מטונף בדברים האסורים, הרי שלאחר מכן כאשר מביא בפיו זה דברי תורה ותפילה, נחשב כמגיש למלך יהלומים ופנינים בקופסא מטונפת ומסרחת הירצהו או הישא פניו?! אם כן הרי שפגם הלשון גרוע מהכל, אחר שאי אפשר עם פה זה להביא תורה ותפילה.

ב. כשאדם נוטר פיו ולשונו מידה כנגד מידה נסתם פה המקטרג לקטרג עליו כשם שהוא אינו מקטרג על בני אדם, ואילו הפותח פיו בלשון הרע ניתן רשות למקטרג כמו כן לפתוח פיו ולקטרג, אם כן המפתח לכל הקטרוגים של כל סוגי העוונות תלויים בלשון.

ג. איתא בזוה"ק סוף פרשת פקודי, שישנם ממונים ליטול כל מילה אסורה שיוצאת מפה האדם, וכשאחר מוציא הוא מפיו מילים של קודש בתורה ותפילה, עוטפים את מילות הקודש במילות הטומאה שבידם ועוצרים אותם מלעלות למעלה, הרי שפגם הלשון עוצר וחוסם את כל דברי התורה והתפילה מלעלות למעלה.

מדוע אצל בני אדם חמור מאד להכניס לפה מאכל אסור, וקל בעיניהם להוציא מהפה דבר אסור שאסורו חמור פי כמה?

אם כן כמה אחריות מוטלת על ההורים לחנך בניהם ולמונעם מאיסור חמור זה, כי אם לא הרי שלחובתם יזקף מכשול בניהם בזה במשך כל חייהם.

קיצוניות

האם ההקצנה היא דרך נכונה או לאו, ובאם כן כיצד ומתי להשתמש בה?

בענין שבירת מדת הגאוה הכעס וכיוצא מצינו ברמב"ם (הלכות דעות פ"ב ה"א): מי שהוא בעל חמה, אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל... ואם היה גבה לב, ינהיג עצמו בבזיון הרבה, וישב למטה מן הכל, וילבש בלויי סחבות המבזות את בעליהן, עד שיעקור גובה הלב ממנו, ויחזור לדרך האמצעי שהיא דרך הטובה, ולכשיחזור לדרך האמצעי ילך בה כל ימיו, ועל קו זה יעשה בכל הדעות וכו'.

הרי שאופן זמני, כדי שישיג האדם את הדרך האמצעית והטובה יש לנקוט מתחילה בלבד בהקצנה, על מנת לבסוף להגיע לדרך האמצעית, וכן הוא בכל הדעות כגון פרישות מן התאוה והחומריות וכיוצא.

הרי שבדוקא נקט הרמב"ם דרך הקיצוניות רק לשלב ההתחלתי בלבד והטעם לפי שהמקצין בפרישות יתרה ובדעתו לילך בה בדרך קבע, בדרך כלל יבוא לו זאת מצד החיקוי והרצון להדמות לצדיקים ואנשי השם, ובכך מסתכן הוא בסכנות גדולות, ראשית בכך שיקצין בפרישות ממאכל ומתענוגי העולם וינהג כקדושי ופרושי עולם, יחזיק וישמח בעצמו להיותו כאחד מהם, וכאשר יפול מנוהג זה יחדל מכל וכל, להיותו מתאוה להחשב כאנשי השם, ולא יסכים להתפשר על פחות מכן, וירחק לבסוף אף מדרך הבינונית והרצויה.

ושנית, בנקל יפול ברשת הגאוה אחר שהמניע אותו לזה הוא החיקוי.

ושלישית, בשביל שאוחז הוא בדרך הפרישות בקיצוניות יחוש סיפוק רב בעיני עצמו להיותו מעל כולם, ובכך יתפשר ביתר הדברים שמחויב הוא בהם ויקל ראשו בדברים אחרים, והוא להיות שפרישות זו שנהג בה עדיין אינה מצד מהותו, אלא מצד התלהבותו והתפעלותו מאנשי השם ומחפצו לחקותם.

וכמו כן המסילת ישרים שלל בכל תוקף פרישות זו (ראה בשער החסידות פי"ח).

עד כאן דברנו בחלק ה"סור מרע", לסור ממדות ודעות רעות שאז יש לילך בהקצנה בשלב ההתחלתי ואין חשש כאמור לגאוה בהיותו מודע לעצמו שאין בכוונתו לדבוק בדרך זו בקביעות, אם כן יודע הוא את מקומו, שאינו אלא עובד זמני להגיע לדרך האמצעי, כך שלא יתימר להדמות לגדולי עולם אנשי השם.

אולם בחלק ה"עשה טוב", וכגון להתמיד בתורה בקיצוניות יום ולילה, לכון בכל התפילות והברכות החל מראש ועד סוף וכן במתן צדקה לפזר מיד ממונו בקיצוניות, בכגון אלו לא מצינו שיש לנקוט בקיצוניות ואפילו לא בשלבי התחלה על מנת להגיע לדרך הבינונית, והטעם לכך להיות רוב בני העולם אינם יכולים לעמוד בזה, שלא כמו בחלק הסור מרע הנ"ל אפשר עוד לעמוד בזה בדרך התחלתית אחר שהוא ב"שב ואל תעשה", מה שאין כן בחלק ה"עשה טוב" שהוא ב"קום ועשה" -אף בדרך ההתחלתית לא יוכלו עמוד בה רוב ככל בני האדם. ועוד להיות שאלו מעשים בפועל בהכרח שיפול בנאוה בעשותו אותם ואפילו כשאינם אלא בשלבי ההתחלה, לכך הדרך בהם להתקדם ולהוסיף בכל זמן מעט או הרבה ובלבד שלא להשאר על עומדו.

המתענה נקרא קדוש או חוטא?

הדבר תלוי בכוונת המתענה, אם כוונתו כדי לפרוש מן האיסור, או בראותו את עצמו בעל תאוה גדול, ורוצה לשבור תאוותו מהאיסור, או למתן את גודל תאוותו, אזי כיון שכוונתו לאפרושי מאיסורא, נקרא קדוש, אחר שכוונתו לשמור על הקיים הרצוי ולהחזיק בו.

אולם אם כוונתו להוסיף על מה שאסרה תורה, ואין כוונתו להנ"ל, נקרא חוטא.

והטעם כי בכך יתיימר להדמות לקדושי עליון, ובנופלו מזה יפול לגמרי להיות שרצונו דוקא להיות בין קדושי העם, ועוד בנקל יפול בגאוה להחשיב עצמו כ"קדוש".

ומה שראינו בגדולי הדורות שכן נקטו בחלקם בדרך זו של פרישות ותעניות, זהו משום שנזדככו כל כך עד שטוהר לבבם בחל וגעל בחמודות העולם, ועשו זאת מתוך שלא חפצו באחרת, ולא שכפו עצמם לכך, אדרבא, התענגו על הפרישות והתענית, כך שדרכם זו לא היתה בדרך "חיקוי" אלא זו היתה מהותם, וכמו כן בשל כך לא נפלו ברשת הגאוה, להיות שלא ראו בזה כמידה מיוחדת, שהרי בטבע היה זה אצלם, והעובדא שעוד תובעים היו מעצמם דברים גדולים יותר מזו התענית שנהגו בו.

ונראה דמה שהרמב"ם לא המליץ על דרך הפרישות והתענית ואפילו לא כשלב התחלה, אלא שלל אותה לגמרי (כמובא בפרק ג' ה"א), היינו דוקא כשכוונתו להוסיף, אולם כשכוונתו לאפרושי אה"נ דנקרא "קדוש".

בקור חולים

במצות בקור חולים במה יש לנהג כדי שיהא תועלת ממצוה זו ולא שיהא סתם לשם בקור גרידא?

כתב הרב מכתב מאליהו (ח"ד עמ' 296):

שלוש תועליות בביקור חולים: א) להסיח דעת החולה מחוליו; ב) להנאותו בהתקרבות ובהבעת התעניות במצבו; ג) לברר אם יש אפשרות לעשות מה עבורו. וכולן לומדים מביקורו של הקב"ה אצל אברהם (ריש וירא): "וירא אליו - לבקר את החולה.. יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו... הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה כדי שלא יטריח אותו צדיק באורחים" (רש"י שם מב"מ פו:). ואפילו אם יודע מראש כל צרכי החולה, יעיין עוד שמא ימצא עוד צרכים. עיין רש"י שם ד"ה כחום היום "...ולפי שראהו מצטער כו'". הלא הכל גלוי וידוע לפניו ית' ומה שייך אצלו "ראהו מצטער"? אלא ללמדנו בא שאין די בבירורים בצרכי חולה, כי הרי כאילו הקב"ה כביכול הסתכל עוד וראהו מצטער.

עקביות

באם אפשר לעבד האדם עם עצמו ולקנות מדה אחת בלבד, במה יבחר?

שאלה זו נשאל הרב מכתב מאליהו (ח"ד עמ' 235) וענה שיש לקנות את מידת "העקביות", דהיינו להיות עקבי בהחלטותיו באופן שמה שפחות תהא סתירה בין מעשיו של האדם לבין השגותיו, בין בעניני המדות ובין בענין האמונה.

ולנחיצות הענין נעתיק לך דבריו הנפלאים:

וכשם שעיקר תפקיד האדם הוא לעבוד על עקביות במעשים, כן צריך הוא לעבוד על עקביות באמונה. יש בני אדם שאמונתם שטחית ובלבם מקוננים ספקות וקושיות על הנהגתו ית' ועל תוקף מדת הדין שפגעה בנו בדורנו. והיינו שחסר להם בעקביות, כי בשכלם יודעים הם שהשי"ת הוא תכלית הטוב ומקור החסד, אלא שקצרה ידם להחדיר ידיעה זו אל לבם. מי שאמונתו בלבו, והוא עקבי בה, יודע בכל נימי נפשו שכל אורחות ה' חסד ואמת אף אם לא נבינם, ושכלנו קצר מלהשיג את עומק הנהגת הבורא ואמיתת משפטו, ולכן אין מקום לקושיא כלל.

איך מגיעים לאמונה עקבית זו? רק על ידי עבודה ממושכת של התבוננות, מחשבה צרופה והשבה אל הלב. לא די באמונה הפשוטה שבלב כל אחד מישראל, צריכים לפתח את אמונה זו ולבססה עד גמירא, ורק אז יוכל לנסות שתהיה עקבית ותעמוד בפני כל הרוחות.

העולה מדבריו, שאומנם לא יכול האדם לתקן הכל בבת אחת, אולם במה שביכולתו יהא עקבי בזה. וטוב מעט "בעקביות" מהרבה ב"עובר ושב", ולדוגמא נקט הרב ענין האמונה שהוא יסוד הכל - בא חבקוק והעמידן על אחת!

ותרנות

האם ישנה עצה קלה ופשוטה להטהר מטמאותינו כדי שנוכל לעלות במעלות התורה והמדות מבלי מפריע, ולהדבק בה' בלב שלם ובנפש חפצה?

בהחלט יש עצה כזו, והיא להיות "מהמעבירין על מדותיהן".

והנה לך בזה דבריו הנפלאים של הרב "מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 243):

מי ממנו לא היה רוצה לשוב אל ה' בלבב שלם ולהימנות בין הצדיקים ליאור באור החיים בזה ובבא? אבל דא עקא: לכאורה אין זה בידינו, כי טומאת עבירותינו מכבדת עלינו ומונעת ממנו את השאיפה הטהורה לשוב; ובלי שאיפה זו איך נוכל להיפטר מטמטום החטא?

מי יתן והיתה לנו עצה קלה ופשוטה להיטהר מטומאתנו כדי שנוכל לעלות במעלות התורה והמדות מבלי מפריע ולהידבק בו ית' בלב שלם ובנפש חפצה!

אבל הרי יש עצה כזאת! גילו לנו חז"ל ברוח קדשם: "כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו" (ר"ה יז.). הרי זו עצה נפלאה להיפטר מחלאת החטאים. הבה נעיין בה. מה זה "מעביר על מדותיו"? פירש רש"י: "שאינו מדקדק למדוד מדה למצערים אותו ומניח מדותיו והולך לו". ומה פירוש "מעבירין לו על כל פשעיו"? "אין מדת הדין מדקדקת אחריהן אלא מנחתן והולכת". הרי שהמעביר כעסו מחברו, מעבירין ממנו כעס דלעילא, כביכול.

סוד הדבר הוא עמוק מאד, ורק בקצהו ניגע כאן. הענין הוא שעיקר פגם החטא הוא הפירוד, כמש"כ "לתאוה יבקש נפרד" (משלי יח, א), והאדם נטמא בטומאת עבירותיו בשביל שאין בו חסד (עיין מש"כ במאמר "יום הכיפורים (ג)", כרך א, עמ' 4-263). ועל כן מי שמתנהג בחסד וענוה, ומשתדל לתקן את פירוד הלבבות על ידי שהוא מעביר על מדותיו כנ"ל, אין כח בעבירותיו לגרום לו טומאה מעתה, והיינו שפשעיו נמחלים.

היאך יתקן האדם מדה זו של ההעברה על המדות והסרת ההקפדה מחבריו?

עצות נפלאות נותן לנו על כך הרב מכתב מאליהו (ח"ד עמ' 245-243), ונצטט דבריו:

איך נגיע למידה זו, שבכוחה לטהרנו מכל טומאותינו? דרך פשוטה יש: להתרגל להביט על חברנו באופן שהוא מביט על עצמו. כל הכעס, כל השנאה, המריבות והקטטות באים משום שכל אחד רואה את עצמו במבט שונה, וממאן לראות את עצמו בעיני חברו. למשל, עני מבקש מעשיר סיוע מרובה. העשיר רואה בזה חוצפה, וכועס; העני נעלב, וחושב הרי השי"ת נתן לו הרבה, למה לא יתן לי מה שאני צריך; ונפרדים זה מזה בקטטה וחלישות הדעת. לו היה כל אחד משתדל רק להבין את דעתו של חברו - אם גם לא להצדיק אותה - היו נמנעים רובא דרובא של הסכסוכים והסיבוכים שבין אדם לחברו.

דבר זה אינו קשה כל כך, כי רק שינוי מחשבה נדרש, אבל הוא עצה עמוקה לשיפור כל המידות, כי כמעט כל המדות שבין אדם לחברו עוברות דרך נקודה זו. ועוד מטעם אחר קל הוא לאדם לקנות גישה זו, כי לא קשה הוא להבין שחיים מאושרים ומוצלחים תלויים בריבוי אוהבים, וזה שמתרגל תמיד להביט על חברו כמו שחברו מביט על עצמו, הרי הכל אוהביו.

נמצא שבשינוי קל יוכל האדם להגיע למדרגה שבה מוחלין לו על כל פשעיו ממש.

מחמת חשיבות ענין זה של "מעביר על מדותיו" נסדר כאן קצת עצות מעשיות נוספות שלפיהן יוכל אדם להתרגל ולהתאמן להגיע לדרגה זו, וטוב לו כל הימים. ואם בקצתן נראה שיש בהן בחינת "שלא לשמה", אין בזה חסרון (כמו שכתבנו לעיל), כי להגיע להשתנות גמורה במדות ובדרך החשיבה מוכרחים להשתמש בשלא לשמה, ומכיון שכוונתך לשם שמים, לעשות רצון קונך, אין ספק שתיעזר לבוא מתוך שלא לשמה אל לשמה.

א. לא יהיו עסקיך עם שאר בני אדם מודרכים רק לפי השכל הקר, אלא התחשב תמיד בהלך רוחם, דהיינו במידותיהם.

ב. כל אחד חושב שהוא מצויין באיזה דבר יותר ממך; ומן הסתם הוא צודק בזה. הסכם עמו ויאהבך. [זכור את דברי הרמב"ן באיגרתו: אם אתה חכם יותר ממנו זכור שהוא צדיק יותר ממך, כי הוא שוגג ואתה מזיד וכו'].

ג. כל אחד ואחד מתעניין בצרכי עצמו יותר מאשר בך, ועל כן תראה לו את הנקודה בה ענייניך - הם גם ענייניו.

ד. אל תשתדל רק שהשני יעשה, אלא שירצה לעשות ויהיה מאושר בעשותה.

ה. היזהר מלהיכנס לויכוחים חריפים עם חבריך, כי הם ירחיקוך מהם ויפרידו ביניכם.

ו. אל תדבר כל כך הרבה על עצמך; דבר עם חברך על חברך עצמו, והוא יהיה מעוניין לשמוע. (לרוב בני אדם אין מלה אהובה יותר מאשר "אני" ואין דבר מפואר יותר מאשר שמו).

ז. הקשב לדברי אחרים, התאמץ לזכור שמותיהם ופרטיהם, ויאהבוך.

ח. אל תבקר את חברך באופן גלוי, כי רק יתעקש יותר. כל הפושעים, אפילו הרוצחים הגרועים ביותר, לא יודו על פשעם בלבבם.

ט. בדברך עם חברך הוה מודה על האמת, כי למה ישנאך - ובצדק.

י. זכור מה שאומרים חכמי הרופאים, כי יותר מאשר ראוי להבין את החולי ראוי להבין את החולה, כי חלק גדול בכל חולי, ולפעמים כל החולי בא מהלך רוחו של החולה, וכשתצליח לתקן את זה במה שאתה מרבה אתו אהבה ואחוה תעבור המחלה.
המתנהג בדברים אלה יקל לו במשך הזמן להיות מעביר על מדותיו, כי כבר הורגל להביט על כל דבר מנקודת ראותו של חברו.

הרגל

היאך יש להבין ענין זה שהבעל תשובה או אף הגר בתחלת דרכם עשו מפנה של מהפך ממש ושברו סלעים וטחנום עד ששבו לדרך ה', ולאחר ששבו ונכנסו כבר לדרך המצוות נכשלים המה בנסיונות המצויים ואינם עומדים אף בנסיון קל של איזו מדה רעה או תאוה רעה?

על כך משיב הרב "מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 125), והוא להיות שמתחילה עבודתם לא היתה מתוך הרגל אלא מתוך הכרה אמיתית שהכירו בטעותם והתעוררותם היתה חזקה עד כדי הפיכת כל דרך חייהם מקצה אל הקצה, אבל אח"כ כשהתרגלו לדרכם החדשה, אין להם עוד התעוררות זו מחמת שההרגל הכהה אותה, ואבד הרגש עד שאפילו בנסיון קל אינם עומדים. עיי"ש.

ישנם אנשים שמפזרים ממון הרבה לצדקה, וגם עושים כך בצנעה, ואף על פי כן הנה במשאם ומתנם הנם גנבים ורמאים, ולכאורה הדבר תמוה, הרי גם עניני צדקה וגם עניני משא ומתן עניני ממון הם, ולמה מתנהגים כשורה באחד ולא בשני?

שאלה זו שואל ה"מכתב מאליהו" (ח"ג עמ' 132) ומשיב ע"פ הסבא מסלבודקא שהקשה מלוט, שהיה מצד אחד מכניס אורחים במסירות נפש עצומה, ומסר עצמו לסכנה בשביל כך, וכמו כן חינך בני ביתו על כך, וכדמצינו גבי בתו שמסרה נפשה לתת פרוסה לעני ונהרגה ע"י הסדומיים, מעלות עצומות ונשגבות, והנה מה היתה זכותו כדי להינצל ממהפכת סדום, בזה שלא היה רוצח! וכמו שאמרו חז"ל: ידע לוט ששרה בתיבה ולא גילה הדבר למצרים, לכך חסה עליו תורה להצילו, והוא פלא, החסר היה ללוט זכויות כמו מסירות נפש שמסר על האורחים עד "ויגשו לשבור הדלת" ואלמלי שהוכו בסנוורים היה ממשיך להילחם עמהם?!

התשובה, הכנסת אורחים היתה אצלו מדה חיצונית שנלמדה מאברהם אבינו והושפע לנהוג כמוהו ולחקותו, מכך אין מעלה לאדם בעצם, מעלת האדם נקבעת לפי מה שחינך הוא את עצמו ולא מתוך מה שראה וחיקה אחרים, משא"כ בזה שלא גילה על שרה זה היה מעבודתו הפנימית, כי הרי בצע כסף היה ללוט, וכמובא בתורה, "וירא את כל ככר הירדן כי כולה משקה", ובכאן היה ללוט נסיון בצע כסף, כי אילו היה רומז למצרים שהנה שרה בתיבה, היו הורגים לאברהם, והוא היה זה שמקבל את כל המתנות עבור שרה להיותו אחיה היחידי, ועמד בנסיון בצע כסף והתאפק מלגלות - זוהי זכותו הפנימית, ובזכותה ניצל.

ולכן ישנם בני אדם שחונכו לנתינת צדקה וכיוצא והושפעו לעשות כמעשה סביבתם בזה, ואינו אלא חיצוני אצלם, אולם לא חונכו לאמונה במשא ומתן.
ולכן צריך האדם לשים לב לב' דברים, הראשון שגם מעשים חיצונים שהורגל בהם, לראות לכוון לעשותם לשם פועלם ולא מתוך הרגל.
והשנית, שלא יסתפק במעשים שהמה אצלו כטבע מחמת שהורגל בהם ובכך ישלה עצמו שהנו ממלא תפקידו בעולמו, עיקר התפקיד של האדם הוא לעשות מה שקשה לו דהיינו לכפות את היצר בדברים שנפשו מתאוה להם ביותר.

מדות בגויים

היאך מוצאים אנו בעלי מדות טובות והגינות בגויים? וכי ללא אמונה ותורה יתכן להיות אדם, ועוד, והלא מקרא מלא "והוא יהיה פרא אדם"?

דע דבכללות, או"ה בודאי שהינם אכזרים ובעלי מדות רעות, וכמו שאמרו חז"ל ג' מדות בישראל ביישנים רחמנים וגמ"ח, משמע שהיפוכן בגויים.
אלא שבפרטות אכן ימצאו בהם בעלי מדות טובות והוא לצורך קיומם, דאל"כ איש את רעהו חיים בלעו, ולא יחזיקו במעמדם אפילו יום אחד, א"כ מוכרח לקיום העולם שיהיו בהם כאלה שבטבעם יהיו הגונים וישרים, ובעלי ענוה ונחת, וזאת בטבעם דייקא, ולא ששינו עצמם לכך, כי זאת אין ביכולתם, וכאמור זה מוכרח שיהיו כאלה שבטבעם כך, כי אם לא כן לא יתכן להם להשיג זאת בדרך עבודה, ויהפך העולם.
אולם עם ישראל ג' מידות בישנים וכו' זה אינו בפרטות איזה אנשים אלא בכל אחד מזרע ישראל יש בו מדות הללו. ויתר המדות ענוה וכיוצא אכן צריכים המה לעבוד עליהם, אולם הדבר בידם שלא כמו הגויים, כי רק לישראל אפשרי להם הדבר בדרך התורה.
ומה שאין בטבעם של ישראל גם יתר מדות הטובות זולת ביישנים רחמנים וגומלי חסדים - הוא לב' סיבות, האחת להרבות שכרם בכבישת המדות, והרי אפשרי להם הדבר שכן ניתנו להם כלים לעבודת המדות שהם תורה ואמונה.
והשנית, כשהופכים מדה רעה ומשתמשים בה לטובה נעשים קיצוניים בטוב, ואפשר לאדם בעל מדות רעות לנצל מדותיו הרעות לטוב, ובכן יתעלה יותר מזה שאינו בעל מדות רעות, שזה ישאר במדה הממוצעת שבמדותיו הטובות, אולם "העובד" יתעלה למעלה ממנו.
ומלבד זאת עלינו גם לזכור שהגויים יושבים הרבה יותר בשלוה ובטחון מאתנו, ומשופעים המה בכל טוב, וכמובא ב"מכתב מאליהו" (ח"א עמ' 236) דבמקום שמדת הדין גוברת והאנשים עניים ורעבים ומיוסרים כמו כן ילמדו להתנהג זה עם זה ביניהם

בקושי ובאכזריות, מתרבות הגנבות גזילות ורציחות, מתבטלת העדינות והדרך ארץ, דוחפין זה את זה על כל משהו, וכועסים אפילו ללא דבר, העצבים מרוגזים ואין נחת - מתנהגים זה עם זה במדת הדין.

ולעומת זאת במקום שההנהגה היא של שפע והרחבה, מתנהגים בעדינות ובדרך ארץ נושאים ונותנים באמונה - אחר שלא חסר דבר, העצבים שקטים ומתנהגים בנחת ובשקט.

א"כ מה שרואים אצל הגויים מדות טובות ורגיעות הוא מפני שחיים המה בהרחבה ובשפע, ואין על מה לציינם לשבח בזה, לעומת עם ישראל שחי בדוחק השעה וביסורים, ובמתח ותביעה מקיום המצוות ומכל חובותיו כלפי האלקים מה שאין לגוי ענין זה, (וכענין ת"ח דרתח - אורייתא קא מרתחא ביה), זהו הגורם לנו להיות לחוצים וקצרי רוח, שהצורך שלנו בעבודה על המדות היא לשבחינו ולתועלתינו, ובזה אנו גבורים, כי טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר, ולפום צערא אגרא.

לסיכום כל מה שמוצאים אנו מדות טובות בגויים זהו בגדר חיצוניות ואין המדות קנין אצלם בפנימיות, ולכך תיכף כשתבא אצלם סיבה להפר את שלוותם או את אותו ההכרח והאינטרס המביאם להנהגה הנעימה, מיד יתפרצו כחיות היער פראי אדם - ידם בכל ויד כל בם.

עין טובה

מה בין "לב טוב" ל"עין טובה"?

מבאר זאת המכתב מאליהו (ח"ד עמ' 4) ע"פ המהר"ל (נתיב עין טובה).

שמי שיש לו "לב טוב" אמנם רוצה טוב עבור חברו, אבל מי שיש לו עין טובה מוסיף לרצות עבורו שלמות הטוב; איננו שבע רצון עד שיראה לו בחוש כל הטוב ממש. וכן בהיפך: לב רע רוצה רע עבור חברו, אולם הרע עין אינו יכול לסבול אפילו נקודה קטנה של טוב לחברו; עינו צרה בו והוא תאב לראות בו בחוש את שלמות הרעה.

הרי שהרע עין גרוע הוא מלב רע, והטוב עין מעולה הוא מלב טוב, שאינו בא על סיפוקו עד שיראה ממש כל הטוב בשלמות אצל חבירו ולא רק שירצה זאת בלבו.

עין הרע

האדם שנזוק מחמת שקנאו בו ושלטה בו עין הרע, מה אשם הוא בכך, והלא לית דינא בלא דינא?

מבאר ה"מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 6) שהאדם הניזוק מעין הרע אשמתו היא שבאיזה דרך או אי זהירות עורר קנאה בלב חבירו עליו וגרם לו צער, שהרי ללא ספק המקנא

בחבירו מצטער הוא, ועל צער זה שגרם בכך שלא הצניע עצמו ואת אשר שָׂפַע ה' עליו - ראוי הוא לעונש.

וכמו כן רואים אנו שמי שהוא מסתפק במועט, חי בצנעא וסמוי הוא מן העין כדגים, שאינו נהנה מהעולם ומכבוד, ואדרבא, אוהב רק לתת לאחרים ולהנותם, אחד שכזה אין עין הרע שולטת בו, ואדרבא כולם אוהביו של זה האיש, ואין להם עליו צרות עין אחר שבין כה אין אדם זה נוטל אלא נותן.

כך שיש גרמא בנזיקין לזה הניזוק מעין הרע, להיותו אחוז במדת הגאוה וההנאה מהעולם, וזה עצמו המעורר עליו קנאה להיות בני אדם צרי עין לראותו נהנה מהכבוד ומהנאות העולם.

המטיל עין הרע בחברו מאין נובעת מדה זו, וכיצד להגמל ממנה?

המטיל עין הרע בחבירו הוא מתוך שצר לו בראותו הטוב אשר לחבירו, והוא פשוט גדר של קנאה, ועיין לעיל בדברינו בארוכה בנושא "הקנאה", עצות ודרכים כיצד להיגמל ממדה זו.

ועוד יש לידע, על המטיל עין הרע בחבירו נחשב הוא ל"מזיק". שהרי עין הרע מזיק, וכן היה אומר הגר"י לוינשטיין שבעל העין הרע נחשב למזיק שבדיני שמים בוודאי חייב.

מהי הגדרת "עין הרע"? ומדוע כחו להזיק?

הגדרת עין הרע היא אינה דוקא כשבאה היא מצרות עין וקנאה, כל התפעלות שמתפעל האדם ורגשותיו יוצאין מגדרן מחמת התפעלות שראה, בכך מטיל הוא עין הרע, ואם כן יכול להיות שיטיל אדם עין הרע גם בבנו, או אפילו בעצמו כשמתפעל הוא מעצמו, וכדמצינו בחז"ל בביאור עין הרע.

והביאור לכך, שהרי כל התפעלות בעצם יש בה פגם, שהרי "היפלא מה' דבר", וכי הקב"ה הכל יכול יש לו קושי ליצור או לפעול דבר זה שהאדם מתרגש ומתפעל ממנו, אם כן בהתפעלותו זו ממעיט הוא את אמונתו ביכולת ה', והוא פגם, והיות והגורם לכך הוא זה שהרהיב ביופיו את המתפעלים ממנו להתרגש ליבם בראייתו, נענש גם הוא וניזוק, אולם "טוב עין - הוא יבורך", זה שהוא טוב עין - מדה כנגד מדה - ינצל מעין הרע, דכשם שהוא נזהר להיות תמיד "טוב עין" כן ינהגו בו מן השמים להיות מבורך תמיד.